CAMIL PETRESCU

CAMIL PETRESCU

O P E R E

III

Ediție îngrijită de
AL. ROSETTI
și
LIVIU CĂLIN
Note și variante de
LIVIU CĂLIN

SCRIITORI ROMÂNI

EDITURA MINERVA
București, 1981

Textul volumului reproduce cu fidelitate pe cel al ultimei ediţii apărute în timpul vieţii autorului (Editura Fundaţia regală pentru literatură şi artă, 1946). Erorile de tipar, chiar omisiunea cîtorva rînduri, au fost corectate cu ajutorul primei ediţii (Editura Naţionala-Ciornei, 1933). Lacunele din ediţiile apărute postum nu am considerat necesar să fie semnalate, întrucît ediţia de faţă îşi propune pentru întîia oară să ofere în integritatea sa textul ultim apărut sub directa supraveghere a scriitorului. În privinţa stabilirii textului ediţiei noastre, facem următoarele precizări:

Am păstrat acele dublete care constituie realităţi fonetice, cum sînt genetiv-dativele în -ei şi -ii, şi formele *cămaşe-cămaşă*, *ţigare-ţigară*, *obicinuit-obişnuit*, *ceti-citi*, *birou-biurou*, *complet-complect*.

În cazul oscilaţiilor *sub-subt-supt* am generalizat forma *sub*, alternanţele înregistrîndu-le la variante.

Pronumele personal de politeţe, folosit frecvent, a fost păstrat în formele lui prescurtate numai atunci cînd apare, ca particularitate grafică, în textul unor scrisori sau articole din cuprinsul romanului.

În cazul numeralului, scris alternativ cu litere şi cifre, am reprodus întocmai textul ultimei ediţii antume.

Capitolul consacrat variantelor aduce numeroase dovezi în sensul celor din *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, edificatoare pentru grija acordată de Camil Petrescu stilului, valorilor lui afective, detaliului. La finele ediţiei, printr-o riguroasă analiză filologică, ne propunem să scoatem în lumină acest aspect care l-a preocupat constant pe scriitorul nostru, punct de referinţă, dealtfel, şi într-o paranteză teoretică din *Patul lui Procust*. Anticalofilismul său se lasă, după noi, interpretat şi amendat în mare măsură de propria sa operă (roman, teatru, reportaj).

În secţiunea de note am căutat să evidenţiem deopotrivă receptarea romanului la prima apariţie şi cu prilejul reeditărilor antume şi postume, cît şi faptul că, prin numeroase elemente reale, *Patul lui Procust* exprimă teza scriitorului asupra romanului conceput ca „dosar

de existenţe", teză susţinută cu atîta fervoare într-o suită de articole şi interviuri (1925–1935). Din cuprinsul notelor finale şi de subsol sperăm, aşadar, să reiasă că *Patul lui Procust* constituie una dintre cele mai autentice reconstituiri ale vieţii social-politice şi culturale din deceniul al treilea în ţara noastră. Transferul în ficţiune a diverse date autobiografice, modalitatea conjugării „dosarelor de existenţă", într-o strînsă unitate epică, sub semnul „autenticităţii" programatice, s-au impus deci ca o necesitate artistică.

În încheiere, mulţumim lui G. Ştrempel, director adjunct al Bibliotecii Academiei R.S.R., care, ca editor de înaltă ţinută ştiinţifică, înţelegînd dificultăţile întreprinderii noastre, ne-a facilitat consultarea dubletelor complete ale unor periodice, absolut necesare pentru bibliografia lucrării.

LIVIU CĂLIN

PATUL LUI PROCUST

I

Mustrările d-tale sunt fără utilitate, ca mînia cuiva care bate la ușa vecină închisă, în loc de aceea pe care o caută, dar și în scrisoarea trecută, ca și acum aproape, mi-a slăbit voința de a face efortul unei explicații gîndul că și lămuririle sunt de obicei zadarnice.[1]

---

[1] Aceste „mustrări", făcute numai din prietenie, n-aveau nici un accent deosebit și erau mai mult efectul unei nedumeriri pe care scrisorile care urmează e drept că au împrăștiat-o; dar e și mai drept că au înlocuit-o cu altele noi, descoperiri cu totul neașteptate, care au dus la alcătuirea acestui „dosar de existențe" pe care-l înfățișăm cititorilor.

Dealtfel, pentru înțelegerea unor referințe din aceste scrisori, sunt negreșit necesare cîteva lămuriri, fie și cu prețul unui ocol chiar de la început. Am sugerat, ba chiar am propus doamnei T. mai întîi să apară pe scenă. Am avut întotdeauna convingerea — și azi mai înrădăcinată ca oricînd — că „meseria", „meșteșugul" sunt protivnice artei. În cronicele mele de teatru, de pildă, am cerut adesea, gîndind că numai astfel se va regenera arta actoricească la noi, ca directorii de teatru să încerce să-și recruteze interpreții principali nu dintre ucenicii care au făcut conservatoarele, cît mai ales atrăgînd în lumina rampei dintre personalitățile care și în alte regiuni și-au dovedit capacitatea de creație. Să aducă pe scenă complexe de experiență din viața reală, așa cum au procedat cîțiva mari regizori streini.

Veneam în ziua aceea cu brațul plin cu flori... Nu mă așteptase ... Nu dorisem decît să retrăiesc o clipă... ceva din trecut și mă supuneam acestui demers cum primești un singur pahar de vin, știind că mai multe nu ai putea suporta... Dar servitorul mi-a remis un bilet cînd am sunat. Un plic odios, de un albastru pal, aproape alb. Parcă un gînd otrăvit mi s-a împrăștiat

---

Cum se gîndește, cum se iubește, cum se suferă nu se poate învăța în orele de curs și nici atesta prin certificat de absolvire. Elementele modeste, educate cu îngrijire și discernămînt, își pot valorifica prin lecții însușirile de rînd, obținînd acea capacitate standard care face ca majoritatea elevilor intrați într-o școală, fie ea militară, liceu, de bele-arte sau de silvicultură, să termine aproape toți, promovînd an cu an, automat și cu răbdare. Dar teatrul nu poate fi decît, intens, al personalităților puternice și al dislocărilor de conștiință (restul e distracție și „instituție culturală“ de provincie). Nu are deci nici o valabilitate obiecția care mi s-a adus: că în artă e de la sine înțeles că firile excepționale n-au nevoie de Conservator, însă această școală este absolut necesară pentru temperamentele modeste. Acest răspuns înseamnă, cred, o contradicție în esență. Căci arta nu are ce face cu aceste temperaturi modeste (care sunt bune cel mult pentru rolurile secundare și ca să furnizeze scenelor periferice còpii după actorii zilei). Arta teatrului are nevoie tocmai de firi de structură excepțională. Din păcate, e știut că tocmai acestea sunt excluse inițial prin însuși caracterul Conservatorului. În definitiv, după ce criterii își aleg profesorii acestor școli elevii? Mai întîi „după fizic“. Există aberația „fizicului în teatru“, înțeles ca fizic frumos. Cînd arta cere un fizic apropiat rolului: mare pentru Danton, Othello, Holofern, diform pentru Richard III, Smerdiacoff și bufonii din toate piesele, tînăr și frumos pentru Romeo, potrivit și nervos pentru amantul „modern“, burtos pentru comic, cînd, în sfîrșit, arta cere în fizicul actorului tot atîta variație cîtă a creat viața, comisia profesorilor admite cu preferință un fel de tip care „are fizic“, adică nu e nici mare, nici mic, nici gras, nici slab, nici frumos, nici urît, nici alb, nici negru, în sfîrșit, ceva desăvîrșit mediocru, incolor și neexpresiv, un fel de domn cumsecade de 20 de ani, care nu sugerează nimic și pe care oricînd l-ai lua mai curînd drept funcționar comercial decît slujitor al artei.

Altă aberație este aceea a „vocii“. Atîți tineri fără ocupație devin actori pentru că au voce, cînd ar trebui tocmai pentru acest motiv să fie eliminați de la clasele de dramă și comedie. O „voce muzicală“, cu o sonoritate independentă de conținutul frazei, e totdeauna patognomonic, o dovadă de lipsă de inteligență, de absență a temperamentului și a virilității. Tenorii au o reputație bine stabilită de sărăcie cu duhul, iar pînă la începutul

în sînge şi mi-a uscat pielea. Nu ştiam ce să răspund, nici n-am citit biletul, pentru că acum conţinutul lui mi-era indiferent. Altădată mă adînceam în cercetarea motivelor, cum ai căuta izvorul apei neregulat subterane într-o grotă. Mi-era acum numai o milă imensă de bucuria mea şi de florile pe care le aveam în braţe. Am regretat pe urmă brusc că am dat drumul trăsurii

---

veacului trecut, cîntăreţii aleşi pentru anumite mari cariere muzicale erau castraţi, pentru ca vocile să le devină şi mai frumoase. Autentica frumuseţe a glasului e însă cu totul de ordin interior. Ea implică o corespondenţă (şi de aci neregularitatea ei) cu înseşi străfundurile emotivităţii. O femeie — observaţi în jurul dumneavoastră — are voce frumoasă cînd vorbeşte cu cel pe care-l iubeşte şi voce urîtă, albă, cînd porunceşte servitoarei să aducă apă sau să spele vasele.

Adăogaţi la aceste criterii de ordin fizic vechea prejudecată a talentului. Talentul se descoperă, conform celor ştiute, în modul următor: în faţa comisiei aşezate la o masă lungă, un băietan sau o fetiţă sufocată de trac spune fie *Latina gintă*, fie *Duşmancele*, şi după asta domnii examinatori descoperă talentul, cum medicii de pe vremea lui Molière aflau de ce suferă un bolnav, pipăind piciorul patului.

În modul acesta clasele se populează cu numeroşi elevi, dintre cari unii încă ar mai avea şansa, datorită neprevăzutului dezvoltării ulterioare, să poată crea în artă dacă n-ar fi obligaţi de maeştrii lor să-i imite, după geniala metodă didactică: „fă ca mine".

Eu credeam însă că doamna T. ar fi putut arăta posibilităţi de mare artistă şi aş fi fost bucuros să apară în *Act venețian*, de pildă. Dificultatea era că pe oricare dintre scene s-ar fi găsit vreo „maestră" care s-o oblige să joace „cum îi arată ea". Dacă omeneşte e de înţeles sinceritatea acestei severe cenzuri — căci e de presupus că maestra nu concepe nimic superior mijloacelor ei — riscam pe de altă parte să ajungem tocmai la o anulare a intenţiilor dintîi, pentru că, de vreme ce maestra exista, nu mai aveam nevoie s-o dublăm cu concursul doamnei T. Nu mai vorbim că un spirit critic, chiar mediocru exigent, ar fi găsit de prisos chiar pe maestră, originalul însuşi. Găsisem şi aci soluţia unui teatru particular, condus de un strălucit tînăr comic foarte înţelegător, care admitea spectacolul ca „*lever de rideau*" al unei comedii jucate de el, fără nici un alt amestec. Cred că acest spectacol ar fi fost un început frumos în teatrul românesc.

Nu înaltă şi înşelător slabă, palidă şi cu un păr bogat de culoarea castanei (cînd cădea lumina pe el părea ruginiu) şi mai ales extrem de emotivă, alternînd o sprinteneală nervoasă, cu lungi tăceri melancolice (avînd, pe deasupra, un comerţ, la

— din superstiție — căci eram atît de obosită, că nu mai puteam merge pe jos, și parcă din senin am început să sufăr în tot corpul cum revin durerile dacă a trecut prea repede anestezicul. Mă strîngeau pantofii, mi se lipeau, năduşite, de-a lungul picioarelor, jartierele. Nu ştiu de ce mi-a fost ruşine să mă vadă servitoarea că aduc flori neprimite acasă şi asta era fără temei, pentru

---

propriu și la figurat, intens cu arta și cetitul), doamna T. ar fi dat o viață neobicinuită rolurilor de femeie adevărată. Ca fizic, era poate prea personală ca să fie frumoasă în sensul obicinuit al cuvîntului. Avea orbitele puțin neregulate, ușor apropiate, pronunțate, cu ochii albaștri ca platina, lucind, fremătînd de viață, care, cînd se fixau asupra unui obiect îl creau parcă. Bărbia feminină, delicată, dar prelungirea ei, întinsă frumos pînă sub ureche, cam aparentă, căci era lipsită de orice grăsime. Gura, foarte mobilă, vie ca o floare, plină. Gîtul lung, robust, cu tendoane lămurite la orice întoarcere a capului. E știut, dealtfel, că marile actrițe au fost totdeauna de un soi de frumusețe, incertă, am spune „pe muche de cuțit“ (cum sunt, dealtfel, și astăzi vreo cîteva dintre cele mai reputate interprete ale ecranului, ca Elisabeta Bergner sau Joan Crawford, de pildă). De o tulburătoare feminitate uneori, avea ades o voce scăzută, seacă, dar alteori cu mîngîieri de violoncel, care veneau nu — sonor — din cutia de rezonanță a maxilarelor, ca la primadone, ci din piept, și mai de jos încă, din tot corpul, din adîncurile fiziologice, o voce cu inflexiuni sexuale, care dau unui bărbat amețeli calde și reci.

Firul care mă dusese la gîndul spectacolului era că realiza două dintre indicațiile pe care, în paranteză, le impuneam eroinei din *Act venețian* și pe care eu le socot, în afară de inteligență și cultură, ca adevăratele criterii care ar trebui să înlocuiască examenul de admitere în școlile teatrale. Vorbea adică „repede, cu pauze inteligente între propozițiunile frazei“, nu cu acele penibile pauze între silabe care constituie ceea ce se cheamă în lumea teatrală „dicțiunea“ și care au aerul unor pronunțări răspicate pentru cretinii din sală. Doamna T. vorbea foarte repede, păstrînd rostirea rărită, ca o subliniere numai pentru esențial, cînd vocea scădea brusc, lungind, adînc tulburător, vocalele. Atunci privirea ei, vie ca a unui hipnotizator liniștit, spunea mai întîi singură fraza în așa mod că vorbele „nu făceau parcă decît să repete ce au spus ochii“, chiar cum ceream eu în cealaltă indicație care păruse, mi-am dat seama mai tîrziu, în timpul repetițiilor, cu altă interpretă, de neînțeles.

Pînă la capăt, însă, doamna T. n-a primit. Poate nu atît dintr-un sentiment de neîncredere în ea, cît dintr-un fel de oroare de exhibiția pe care o implică scena cu rampa ei și care

că de obicei îmi cumpăr singură flori, pe care le aduc și le risipesc în vasele smălțuite. Dar gîndirea mi-era atît de dezorientată și mă puteam folosi de o logică jignită tot atît de puțin cît te poți sprijini pe un picior bandajat. Încruntasem sprîncenele ca să nu-mi dea lăcrămile și regretam stupid pe un singur ton, cum, îți aduci aminte cînd ai fost la noi la vie, cînta neîn-

---

o făcea, după amînări, să-mi spuie cu o răsfrîngere cald interioară:

— Lasă-mă, te rog, în magazinul meu de mobile... N-am nimic în mine de arătat, de pe scenă, lumii.

Mai tîrziu, după lungi convorbiri, după-amiaza între trei și cinci, în refugiul acela cu mobilier geometric și lăcuit de la „Arta decorativă“, am avut de multe ori sentimentul că prin refuzul de expresie al acestei femei, care prefera în orele pe care le avea libere numai să citească, sau „să trăiască“, dealtfel liniștit, pentru ea însăși, se pierde un complex de experiență și frumusețe, inutilă în inefabilul ei voit. Am îndemnat-o atunci să scrie și cum, întîmplător, aveam posibilitatea, m-am oferit, gata să înlesnesc apariția oricărei încercări pe care ar fi făcut-o.

Mă privea uimită și cu un văl de neîncredere în ochii cu albastrul cald.

— Dar e cu neputință ceea ce-mi spui... glumești.

— De ce?

Și izbucnind într-un surîs, căci nu rîdea aproape niciodată, și încă, întotdeauna, oricît de vesel, surîsul ei avea în el un reziduu de tristețe.

— Dar eu nu știu să scriu... Mă întreb dacă n-aș face chiar greșeli de ortografie?

— Arta n-are de-a face cu ortografia... Scrisul corect e pîinea profesorilor de limba română. Nu e obligatoriu decît pentru cei care nu sunt scriitori. Marii creatori sunt mai abundenți în greșeli de ortografie decît bancherii. Eminescu a scris mai puțin ortografic decît oricare dintre poeții care l-au urmat și l-au imitat... E îndreptat, cînd e tipărit, de editorii lui critici. Ortografia o poate cunoaște orice elev premiat în clasa cincea de liceu.

Se juca, mîngîind stofa ripsată a fotoliului cubic.

— Ei, nu zău, cum o să scriu?

Am simțit nevoia să devin categoric.

— Luînd tocul în mînă, în fața unui caiet, și fiind sinceră cu dumneata însăți pînă la confesiune.

S-a gîndit o clipă și, ca și cînd nu putea asimila ideea, a respins-o:

— Nu pot... Cum o să scriu?... N-am talent.

— Dacă aș vrea să fac o glumă ieftină, aș răspunde: tocmai de aceea... Dar îți spun serios: nici unul dintre marii scriitori n-au avut talent.

trerupt din fluier aceeași măsură nebunul care se întorcea cu vacile. De ce a făcut asta? Singur m-a chemat și eu am venit să fac un lucru drăguț, nerefuzînd să

— !?...

— E purul adevăr... Să zicem că a fost o excepție. Flaubert. Poate și Maupassant. Să adăogăm fără îndoială pe Anatole France. Dar nici nu sunt chiar dintre cei mai mari.

Parcă i-am tulburat puțin limpezimea convingerii... Acum șovăie îngîndurată.

— Un scriitor fără stil frumos... fără nimic?

— Stilul frumos, doamnă, e opus artei... E ca dicțiunea în teatru, ca scrisul caligrafic în știință.

Acum e revoltată.

Albastrul cald al privirii a devenit de platină, fixîndu-mă.

— Atunci, ce e un scriitor?

— Un scriitor e un om care exprimă în scris cu o liminară sinceritate ceea ce a simțit, ceea ce a gîndit, ceea ce i s-a întîmplat în viață, lui și celor pe care i-a cunoscut, sau chiar obiectelor neînsuflețite. Fără ortografie, fără compoziție, fără stil și chiar fără caligrafie.

Surîde, așezîndu-și puloverul bleumarin, cu porțiuni geometrice albăstrii.

— Atunci, dacă înțeleg bine, oricine e sincer poate fi scriitor?

Foarte grav:

— Nu, dar dumneavoastră da.

Îi străluceau ochii ironic și puțin cochet.

— Asta ai mai spus-o probabil, și altor femei?

— Da, la vreo cîteva...

— Al căror nas sau pantof ți-au plăcut?

— Nas și pantof ca al lor, și chiar mai frumos, mai întîlnisem... Nasul și pantofii lor, dealtfel acceptabili, îmi plăceau, însă consecutiv faptului că gîndeam că aceste femei ar avea de exprimat o bogăție lăuntrică, o înflorire a sensibilității lor. Doamnă, trebuie să scrie numai acei cari au ceva de spus.

I s-a înnegurat privirea, i s-au imobilizat toate gesturile și pe urmă mi-a spus cu acea voce adîncă și tulburătoare, cu un soi de închidere de iris peste tot ce e în interior. Răspicat și trist:

— Eu n-am nimic de spus.

Nici chiar brutalitatea cu care eu mai tîrziu am publicat — cu mici modificări — fără știrea și învoirea ei, într-o revistă puțin răspîndită, scrisorile acestea *, care altfel aveau o destinație strict personală și le primisem cu cîteva luni înainte, nici buna înțelegere pe care le-au arătat-o cîțiva critici n-au înduplecat-o. Oroarea ei de exhibiționism, fie și psihologic, fusese mai tare.

---

* Vezi capitolul de note, în ediția de față, p. 380—383 (n.ed.).

retrăim o oră dintr-un trecut atît de plin de bucurii neclasate încă.

Acasă l-am găsit pe D. stînd pe divan şi citind. Socot însă că a luat cartea în mînă numai cînd mi-a auzit paşii în vestibul. M-a scos din sărite şi cred că în privire îmi apăruse, ca un cîine la poarta ogrăzii, toată indignarea de care eram capabilă. Mi-a fost însă milă de el... Era palid, mai urît ca de obicei, cu ochii tulburi şi gura informă, uscată ca o smochină. Aş fi vrut să-i pun din nou în vedere că nu trebuie să intre şi să rămînă la mine cînd nu sunt acasă, dar mi s-a părut că mînia mea i-ar sfărîma nervii, că l-ar deprima ca o insultă nemeritată. De aceea am zîmbit oportun şi i-am dat mîna... Mi-a sărutat-o intimidat şi a căutat să-mi definească parfumul. Întîia oară mă parfumasem din nou — tot din superstiţie — cu parfumul care făcea parte din vechea mea dragoste, ca mirosul dintr-o grădină.

Pe urmă a întrebat stîngaci şi penibil: „Te superi că te-am aşteptat?" Întrebarea lui, care nu avea decît un răspuns, m-a crispat din nou, m-a enervat mai mult decît aşteptarea însăşi şi n-am răspuns. Fireşte că oricare altul ar fi plecat imediat, jignit, el însă a rămas umilit şi cu sufletul ghemuit. Într-o clipă mi-a părut rău de brutalitatea mea şi am căutat acum, după ce mi se părea că pusesem lucrurile la punct şi stabilisem o înţelegere tăcută între noi, că nu trebuie să mai vie altă dată — să repar puţin din răul pe care-l făcusem acestui trup cu nervii roşi de suferinţă, ca un lemn de cari — şi am chemat servitoarea, spunînd să prepare de ceai. Din tot corpul i s-a ridicat în privire o strălucire, ca untdelemnul care se înalţă din fundul apei. Şi-am fost mulţumită de mine.

Mă iubea de cincisprezece sau şaisprezece ani. Ştiam că sunt pasiunea lui rămasă din adolescenţă, cum rămîne puţin ilogică şi copilăroasă mintea bolnavilor după meningită. Acum cincisprezece ani eram, mi se spune şi astăzi, cea mai frumoasă fată din orăşelul nostru. E foarte important acest „cea mai" în orăşelele mici. Mi-e greu să-ţi explic de ce. Dar pentru că te-am văzut iubitor de curse de cai, ca şi mine, dă-mi

voie să fac o comparaţie care are să-ţi dovedească definitiv, dacă mai era nevoie, că nu aş putea deveni niciodată scriitoare şi te va face, sper, să renunţi la insistenţele dumitale. Simt însă că numai aşa aş putea spune exact ceea ce gîndesc. Ştii că sunt, în general luate, două categorii de cai. Cei pretendenţi la marile premii clasice şi cei care se mulţumesc să-şi încerce norocul numai în handicapuri modeste. Se întîmplă însă în unii ani că se găseşte pe hipodrom cîte un cal cu sînge foarte aristocratic şi cu toţi muşchii necontenit gata de întrecere, care cîştigă toate premiile mari, nelăsînd celor care sunt abia cu puţin inferiori lui nici unul. Fiecare dintre aceşti cai nenorocoşi ar putea cîştiga orice handicap, rareori însă, sau din pricina regulamentelor, sau a mîndriei proprietarilor, aleargă în aceste curse. Aşa că ei nu se aleg în unii ani cu nici un premiu. Ei bine, într-un orăşel de provincie toate fetele frumoase sunt faţă de cea mai frumoasă — chiar cînd deosebirea e tot aşa de mică — în situaţia acestor nenorocoşi candidaţi. Cea mai frumoasă recoltează toate visurile, toate ambiţiile adolescenţilor din oraş. Aş vrea să-ţi spun că şi mai tîrziu, şi într-altă parte, am văzut că lucrurile se întîmplă tot aşa, dar ar fi nevoie de oarecari precizări şi simt că nu mi-ar mai ajunge respiraţia, că aş ocoli prea mult. Eram deci, în strîmtul şi proaspătul nostru orăşel de munte, cea mai frumoasă fată, iubită de elevii liceului, curtată de tinerii magistraţi şi obiectul cavalerismului ofiţerilor din garnizoană.

Fără să fim vecini, casa judecătorului D. tatăl era în apropierea noastră, pe o stradă bolovănoasă, care urca spre coastă, în pădure la stînga. Grădinile noastre însă comunicau una cu alta, şi un pîrleaz scurta drumul noaptea vecinilor noştri, cînd se întorceau de la noi, de la cărţi, acasă. Oarecare dificultate era pentru că doamna D. era destul de durdulie şi cu greutate, de aceea, ziua, prefera înconjurul pe cele două străzi.

E de prisos să-ţi mai spun că D. era mai toată ziua la noi. Ştiam de la o soră a lui — erau două — cît mă iubeşte, şi poate că iubirea lor pentru mine venea din faptul că era alimentată de pasiunea importantă

a fratelui pentru mine. Ceea ce am știut mai tîrziu — după ce m-am măritat am aflat de la un coleg al lui — e că D. era invidiat de tot liceul, că avea un fel de nevăzută și emoțională aureolă, pentru că toți colegii lui îl vedeau pe stradă, la tenis, la conferințele Cercului militaro-civil, în apropierea și tovărășia mea și a lor. Ele erau însă urîte. E adevărat că plătea destul de scump această distincție. Îl puneam să-mi scrie lecțiile, să-mi rețină bilete la teatru, să ducă scrisorile direct la gară și să ia răspunderea tuturor lucrurilor sparte prin casă, căci mama era cu mine foarte severă.

Mai tîrziu a venit în orășelul nostru, întors din Germania, un tînăr inginer, cu care după cîteva luni m-am măritat. Aveam optsprezece ani și D. nouăsprezece. Cînd a auzit că s-a hotărît logodna mea, a venit și mi-a spus întîia oară ceea ce știam de la sora lui, că mă iubește și că are să se omoare. Am fost mirată cînd am aflat cîtă poezie făcusem pînă atunci fără să știu, m-a mișcat durerea lui, am plîns amîndoi, dar m-am măritat cu celălalt, care, după cum îmi explica mama, avea o frumoasă carieră. D. însă nu s-a omorît și, deși mi-a trimis în ajunul zilei de nuntă o poezie tradusă din nemțește de Iosif — ah, nu mai stau acum să-mi amintesc autorul, Heine, nu? — n-a venit la nuntă în giulgiu de strigoi, ci într-un smoching nou, din garderoba pe care ai lui i-o dăduseră și cadou, și pentru că îi era necesară la terminarea liceului. N-aș fi vrut să se omoare, o, deloc, dar m-am gîndit uneori ce impresie ar fi făcut în orășelul nostru sinuciderea lui din cauza mea.

Eu am plecat cu soțul meu în Germania. D. s-a dus să-și facă Dreptul la București. Din cînd în cînd mama îmi transmitea în post-scriptumuri de scrisori ecouri din necazurile familiei D. Fetele s-au măritat prost, și vechiul meu tovarăș, din vremea cozilor pe spate, nu-și dădea examenele la Universitate, își petrecea timpul prin cafenele și lucra noaptea la o gazetă. Acasă, în timpul acesta, bătrînul D. își părăsise nevasta și avea o amantă tînără, cu care își cheltuia în escapade amoroase la București tot ce cîștiga, ba chiar rupea și din mica avere pe care o agonisise pînă atunci,

din care însă apucase să dea zestre fetelor. A urmat o afacere nelămurită, bătrînul a murit, dar să trecem peste asta.

Multe s-au întîmplat de la divorț și de la întoarcerea mea din Germania. Într-o zi de primăvară ieșeam pe strada uscată de vîntul nou și inundată alb de lumina proaspătă. Era plină de o lume bucuroasă că a părăsit paltoanele și blănile, ca niște șopîrle cu pielea nouă. Se purtau buchete de violete și toate privirile erau vii. Coboram pe bulevard spre Cișmigiu, ușoară, cercetînd interesată rochiile deschise ale femeilor, în tonuri îndrăznețe, așa cum nu eram obicinuită să văd în Germania. Moda cerea mult un galben de culoarea lămîii, care la început mă jignea, dar, cînd îl vedeam purtat de mai toate femeile frumoase, lăudam croitoreasa care-mi impusese culoarea. În dreptul hotelului „Palace", văd că la doi pași înaintea mea se oprește cineva împietrit și atît de brusc, că m-am oprit și eu în loc, ca un răspuns reflex. Aveam dinainte un tînăr într-un palton prea mare, cu buzunarele roase și lăbărțate, cu gulerul soios și decolorat. Avea maxilare aproape dreptunghiulare, neras de multe zile, gura ștearsă și uscată dispărea în figura palidă și brăzdată, cum dispar desenurile pe o batistă murdară. Dar cînd i-am întîlnit ochii, i-am recunoscut nu pe ei, ci privirea.

Era D., devenit bărbat și precoce îmbătrînit. Își frămînta figura, își trecea limba peste buze ca să și le umezească, dar nu putea articula nici o vorbă. M-am apropiat și i-am luat mîna, atunci l-am auzit pronunțînd, mai mult gîfîit: „Tu!" Dar mîna nu mi-a strîns-o, și a lui rămăsese inertă într-a mea, ca și cînd toată puterea din ea se consuma în respirația sacadată și în privire. Își trecea mereu limba peste buzele uscate ca să poate spune „Tu!"

La doi pași de noi se opriseră doi domni cărora primăvara le oferea prilejul să apară în sacouri tăiate după noua modă, cu talie strînsă. O doamnă, care aștepta lîngă trotuar o trăsură, întorsese și ea capul. Nu știu dacă ai să mă înțelegi, și poate că ai să mă

cerți și pentru asta, explicîndu-mi-o cu severitate; însă nu-mi place să fiu văzută în tovărășia unor bărbați mizeri ca înfățișare, cu ghetele scîlciate și cu mîinile neîngrijite. Dar îmi părea bine că îl văd și, poate și ca să mă pedepsesc puțin, așa cum nu știu care general își pedepsea corpul fricos, i-am luat brațul, am traversat bulevardul și ne-am trezit pe cheiul Dîmboviței, și el cu pavajul uscat de vînt, cu iarba malurilor convalescentă.

Am aflat atunci, și mai tîrziu după asta, că m-a iubit necontenit. Căci i-am zădărnicit viața.

Într-o zi am fost pînă la el. Locuia pe Calea Moșilor, într-o curte lungă, mărginită de o parte și de alta de căsuțe mici și dărăpănate, ca o stradelă. Intrarea mea acolo a fost un prilej de uimire: ovreici diformate de maternitate ieșiseră în prag, fetele mă priveau de după perdele, iar copiii își întrerupseseră jocul și se luaseră după mine. D. mă aștepta în fața ușii. Asta mi-a displăcut violent. Era ceva grotesc, prin exces. Am petrecut aproape două ceasuri într-o cămăruță mirosind a umezeală, cu o masă cu picior în mijloc, cu oglindă de perete pistruiată de rugină, cu un pat cu așternutul lăsat la mijloc și înspre margine, din pricină că slujea și de scaun, cu cearșaful atîrnat mai jos decît un soi de cuvertură. Mi-a fost imposibil să refuz ceaiul pe care mi l-a dat, dar n-am putut să mănînc niște bomboane săpunoase, cumpărate de la o fostă cofetărie de mare lux, de la care totuși cei care cumpără des bomboane știu că nu trebuie să mai tîrguiești. Mi-a arătat însă lucruri care m-au făcut să retrăiesc clipe din trecut și m-au impresionat. Caiete de ale mele din școală cu marginea albă de două degete, cu scrisul ascuțit și neglijent, pentru care eram necontenit pedepsită, o fotografie luată de primul fotograf ambulant venit în orășelul nostru. Eram un grup care ne întorceam de la tenis, și în dreptul pavilionului „ne-am pozat“, făcînd năzbîtii. Și mai erau într-un sertar de șifonier, jos, singurul sertar din casă, o mulțime de alte lucruri de ale mele: batiste, bilețele trimise prin care îi ordonam să-mi reție locuri la conferințe, un volum de Lamartine cu versuri subliniate

și comentate de mine, o altă carte, de germană, pe care eu scrisesem, Dumnezeu știe de ce acolo, din Sully Prudhomme:

Ici bas tous les hommes pleurent
Leurs amitiés ou leurs amours.
Je rêve aux couples qui demeurent
Toujours.

Mi-a vorbit mult, neîntrerupt, cu febră. Și pentru a doua oară descopeream la omul acesta ceva neobișnuit și eram înspăimîntată mai mult decît măgulită, ca de o rană ce ți se descopere treptat de sub bandaj.

Nu m-am mai dus niciodată în cămăruța din Calea Moșilor, dar a fost nelipsit de la mine el. Necontenit intimidat, gata să se facă oricînd de folos. Am fost într-un rînd rău bolnavă și el era disperat. Mă plictisea pentru că niciodată nu înțelegea ce-i spun, încurca totul din exces de zel. Îmi făcea din cînd în cînd cadouri care depășeau evident resursele lui obicinuite, de corector de gazetă. Nu puteam să mai vorbesc despre nevoile mele față de el, că mă surprindea cu servicii. Intimidat ca de obicei, într-o zi mi-a rupt umbreluța și pînă seara disperat mi-a adus alta și cu un mîner mai scump decît cel vechi. Îi interziceam cu înverșunare aceste apucături, dar era zadarnic. De la o vreme mi-era teamă să nu fure de undeva și, nenorocindu-se, să nu mă compromită și pe mine. Aș fi preferat nesfîrșit mai mult ca tot ce cheltuia așa să cheltuiască mai bine schimbîndu-și înfățișarea și hainele, dar nu știu de ce, niciodată nu m-a ascultat și continua să mă facă să privesc în jurul meu de cîte ori mă oprea pe stradă.

Acasă de asemeni nu-mi convenea totdeauna cînd venea. Eu îl primeam bucuroasă cînd eram singură, dar cînd se întîmpla să am lume la ceai, era atît de deplasat între cei cîțiva bărbați eleganți, femeile îl evitau atît, că mi-era milă de el. De multe ori mă gîndeam să nu-l primesc sau să-i spun să mă aștepte într-o odăiță pe care o am sus la etaj. Dar imediat mi-era rușine de mine însămi că am avut acest gînd.

Am încercat să-l fac să-și schimbe viața, să-l transform așa cum spălăcita Thea transformase pe Löwborg, dar n-am izbutit. E iremediabil ratat și, cred, într-adevăr mediocru. Multă vreme am socotit că numai din cauză că eu îl intimidez e așa, dar pe urmă am citit cîteva poezii dedicate inițialelor mele, într-o revistă de mîna a șaptea, curente și patetice ca niște sorcove.

Ți-aduci aminte că m-ai privit surprins cînd te-am întrebat despre el chiar din ziua cînd te-am cunoscut și cînd, dealtfel, te-am întrebat atît de multe... Dar cîndva am să-ți povestesc mai multe întîmplări din vremea asta. În timpul pasiunii mele pentru *** a trebuit, și ce greu mi-a venit, să-i interzic să mai vină la mine. *** îmi spunea „că-l plictisește". Mi-a trimis scrisori disperate și fără înțeles, flori puține în fiecare zi, căci era singurul lucru pe care îi mai îngăduisem să mi-l trimită, îl ghiceam la colțul străzii și mă pîndea noaptea cînd veneam acasă. De la o vreme i-am permis din nou să vină, dar atrăgîndu-i luarea-aminte să evite să întîlnească pe ***.

N-am văzut însă niciodată pe cineva mai „*malencontreux*" decît el. E adevărat că și eu uitam uneori că trebuie să vie, dar de cele mai adeseori, tocmai cînd veneam cu prietenul meu acasă, îl găseam așteptîndu-mă. Evident că ar fi putut spune că mi-a adus o carte sau că a venit să-mi facă un comision, dar nu spunea nimic. Avea un aer speriat, bîlbîia lucruri neînțelese, se ascundea cînd era inutil, compromițător și ridicol. Și el făcea asta ca să-mi evite mie nemulțumirile, căci gîndul că e incomod, mai tîrziu am știut, îl durea.

Ca și acum, cînd mă întreba dacă mă supără că a așteptat în salonaș.

Cînd am cerut de ceai, toată figura lui îmbătrînită s-a iluminat de bucurie, ca o mobilă veche pe care cade soarele. Se învîrtea în jurul meu împiedicîndu-mă, îmi ajuta să prepar ceaiul, zăpăcit. Ne așezasem pe treptele divanului, care face colț, dinainte cu ceștile tăiate-n felii alb și albastru — nu scosesem pentru el cești japoneze — pe tava mare de aramă veche bătută, care e transformată în măsuță.

Îi rîdeau ochii.

— Ce bine îmi pare că nu l-ai găsit acasă.

Am încremenit cu ceașca în mînă.

— De unde știi că am fost la el?

— Deși n-ați vorbit de aproape o jumătate de an, știu că azi ai fost la el...

Îl întrebam cu ochii mari și buzele oprite.

S-a dus la biroul mic, la miniatura de birou de domn care ți-a plăcut atît de mult, și dintr-un sertar mi-a scos o scrisoare a mea neterminată. Toată dimineața mă întrebasem dacă să mă duc sau nu la ***. În mine lupta dorința de a-mi da, numai, întîrziind o oră în garsoniera care m-a văzut de atîtea ori înflorită de bucurie, prilej de amintiri mai precise, așa cum unii iau opium, știind că își procură doar iluzie trecătoare, dar căutînd ca măcar în vis să se simtă aproape de cineva dorit — și teama că are să fie o greșeală, că el, lipsind cum de atîtea ori a făcut-o, ar putea transforma acest proiect într-o întîmplare dezagreabilă. Îi scrisesem deci: „Prietene, iartă-mă dacă nu voi veni. După-amiază va trebui să mă duc neapărat..." Și aci ezitasem: să-i pui un motiv serios ca să fie o adevărată justificare, sau să pun dinadins unul fără însemnătate, ca să-i dau impresia că acum, pentru mine, a mă duce să-l văd are mai puțină importanță decît o probă la croitoreasă, un ceai la o prietenă „care nu poate fi refuzată", sau altceva în felul acesta?

Nehotărîtă, m-am întrerupt și am lăsat scrisoarea pe masă. Am ocolit-o toată ziua, iar pe la patru, cînd m-am hotărît s-o completez, mi-am spus că acum e prea tîrziu ca s-o mai trimet. N-am putut măcar să respect nici o altă hotărîre pe care o luasem, aceea de a mă duce cu întîrziere, ca să-l fac să mă aștepte, dovedindu-i că-i fac o concesie acceptînd invitația.

În mine totul se accelera însă, mai întîi domol, dar odată coborîtă în stradă, atît de violent, că mi se părea că trăsura merge prea încet, numai la gîndul că voi fi acolo.

D. mă privea înmărmurit acum, pironit de ochii mei, așteptînd pentru întîia dată de la mine vorba tăioasă de mînie.

— Ai umblat în hîrtiile mele?

Mi se părea că nu mi se poate aduce o jignire mai gravă... că omul acesta abuza de delicateța mea. E adevărat că era atît de alarmat, că nu mai îndrăznea nici să respire, că își trecea limba numai peste buzele uscate ca să și le umezească.

M-am sculat de jos înfuriată și m-am dus la sertar, în care am recunoscut, cu un capăt de dovadă în mîni, că umblase la toate scrisorile.

— Să plec?

Atît a putut articula, scos din tiparele lui.

Nu m-am mai putut stăpîni, căci gîndul că libertatea mea, la care am ținut atît, e în joc, mă scotea din sărite.

— Da, și imediat!

Din ochii care nu puteau fixa nici un gînd s-a lăsat pe pleoapele înroșite o rouă de lacrimi, pe urmă două șiroaie s-au scurs de-a lungul nasului osos, pe gura fără sînge și fără contur, ca o floare veche de cîrpă decolorată.

Am simțit un val de căldură, în piept, în obraji, n-am mai putut respira nici eu și mi s-au mărit și îngreuiat ochii. Pe urmă am simțit că gura mi se strîmbă într-un surîs involuntar și trist. M-am apropiat de el și i-am luat mîna, spunîndu-i pe nume. Din tot corpul acela îmbătrînit înainte de vreme, sucit în el însuși ca o foaie veștedă, s-a pornit un plîns zguduitor, de parcă toată viața din el s-ar fi rezolvat lichidă, în lacrimi. Ochii inundați nu i se mai vedeau, doar sprîncenele, îmbinate acum într-un unghi ușor, accentuau că acolo s-a concentrat totul.

L-am luat în brațe și, plîngînd mereu, s-a lipit de mine ca un înecat de cel care vrea să-l salveze. Pe brațul gol simțeam acum și gura lui, și lacrimile fierbinți. L-am sărutat pe ochi, i-am spus vorbe de mîngîiere, mă înlănțuia tot mai strîns și, cum eram acum amîndoi pe divan, el mi-a răspuns lipindu-și gura de gîtul meu, de obrajii mei.

Atîta suferință, prin simpatie, ca acele forțe recent descoperite, a înmuiat în mine tot scheletul mîndriei. Și mai ales era un gînd care acum mi se întindea în

sînge, drept, cum se întinde culoarea vărsată în apă. Cînd eu am suferit atît, cînd eu am fost îndurerată că *** n-a putut face un gest de prietenie și loialitate, cum pot eu lăsa lîngă mine atîta deznădăjduită durere din cauza mea?

M-am dezmeticit tîrziu. Eram pe jumătate goală, dar puțin îmi păsa de asta. El aștepta alături de mine și am simțit, deschizînd ochii, că nu m-a acoperit pentru ca, odată revenită, să nu trec peste un fapt evident împlinit, să se creeze între noi o realitate care să-și caute continuarea. În orice caz îi era teamă să nu regret, considerînd totul ca o uitare de o clipă, care niciodată nu va reveni. I-am zîmbit însă fără să fac un gest măcar și atunci, în lumina slabă pe care o trimetea prin fereastră un bec din stradă, l-am simțit mai mult decît l-am văzut, cutremurat de bucurie. Mi-a vorbit mult, tot mai încălzit, de această realizare a visului lui, de zigzagul cumplit al zilei acestea după cincisprezece ani. S-a întrerupt din povestire, adică din această descărcare de gînduri, ca să-și muște pumnul încremenit: „Dacă n-aș fi venit astăzi?...“ Și numai gîndul ăsta l-a împietrit de groază, de părea în lumina slabă o coloană de lavă stinsă.

Simțeam o mulțumire potolită că am făcut o faptă bună. Mi-a fost milă de el și i-am luat obrajii în palme: „O să rămînem împreună toată noaptea“. S-a lipit de mine, înlănțuitor, recunoscător.

Am trecut apoi în camera de baie și apropierea unei deprinderi igienice m-a străbătut toată cu un fior[1], ca un pumnal înfipt în cel mai ascuns colț al trupului meu: „Dacă aș rămîne mamă?“ Eu, mama unui copil al acestui om? Și am simțit că mă doare capul, că mi-e rău ca după dezmeticirea dureroasă din visul dat de cocaină. Am întîrziat mult, căutînd să înlătur orice posibilitate.

Cînd am revenit, am reaprins lumina, pentru că în întunerec omul acesta căruia mă dădusem lua contururi de moluscă uriașă. A venit și m-a luat lîngă el, sărutîndu-mi brațele, în timp ce eu, regretînd cumplit

[1] În ediția 1946, greșeală de tipar: „fier“ (n.ed.).

ușurința cu care-i promisesem noaptea, mă gîndeam cum să-mi reiau făgăduința.

„Știam cît ești de bună. Întotdeauna am gîndit că ești bună și cred că este ceea ce am iubit în tine... nesfîrșita ta bunătate.“

N-am mai căutat să născocesc nimic, căci simțeam că n-aș fi avut curajul să i-o spun.

Dar toată noaptea n-am avut decît un singur gînd. Să-mi feresc gura de a lui. La început n-a observat, pentru că făceam aceasta cu oarecare abilitate. Dar mai tîrziu n-am mai putut ascunde nimic. Îi simțeam buzele și calde, și cleioase, ca un corp de melc tîrîndu-se de-a lungul corpului meu... pe gît în sus. Nu știu dacă mă lăsasem cu totul dezbrăcată, dintr-o inconștientă cochetărie — cei doi bărbați îmi spuseseră că am un corp „neasemănat“, de „*fausse maigre*“, ca și prietenele mele care mă vedeau uneori goală — sau pentru că el mă rugase asta, lipindu-și obrajii de pulpele mele: „Ah, dacă ai ști cum mi-am ars timp de cincisprezece ani închipuirea, ca să mi te văd în minte, în toată intimitatea ta de femeie! Cum nimic, nimic pe lume nu mi se părea mai neajuns!“ Dar poate că era și nădejdea că se va mulțumi cu atît. Într-un tîrziu, sărutările lui au devenit mai stăruitoare și gura lui lipicioasă și moale îmi căuta buzele. Am avut o crispare a întregului corp. I-am respins toată fața, punîndu-i mîinile parapet în dreptul gîtului. Din nou am crezut că se rupe ceva în el, o arteră, un organ vital. S-a oprit uimit: „De ce? De ce asta?“

Și iar n-am avut tăria să i-o spun. Am mințit: „Am o respirație îmbibată de acid fenic. Am fost azi la dentist.“ Și încă o dată, la o nouă încercare, mi-a simțit brațul oprindu-i gîtul. Atunci s-a mulțumit cu corpul. Dar eu simțeam că tot ce eram „eu“ mi se refugiase în ochi, în obraji; în linia strînsă a gurii, cum se refugiază cineva dintr-o cameră inundată, într-un colț oarecare, pe o mobilă mai ridicată. Îl priveam, simțeam zgîriindu-mi pieptul hainele lui care încă mă dezgustau, și atunci, nădăjduind prin absurd că poate gol îmi va stîrni prin deviere un interes oarecare, i-am spus

să se dezbrace. Dar am făcut mai rău. Avea toată pielea palidă şi neagră de-am îngheţat.

Tot corpul mi-a înţepenit, refuzîndu-se. Dificultăţile pe care le spoream cu atît dezgust îl făceau penibil de stîngaci şi, fără să vrea, brutal. Un cot rău plasat îmi tăia respiraţia, un genunchi îmi zgîria pielea. Extenuat, s-a ridicat tîrziu şi şi-a apropiat figura de a mea.

— Nu mă iubeşti?

Atunci, ca unui frate, cu vocea îndurerată, cu o sinceritate de început de viaţă, i-am răspuns:

— Nu.

Abia cînd l-am văzut devenit livid şi cu gura întredeschisă am înţeles că el mă întrebase cu nădejdea unei protestări de negaţie din partea mea. Dar simţeam că n-aş putea reveni, şi el s-a ridicat ameţit. S-a aranjat în grabă şi a plecat, după ce cu privirea mi-a cerut, din uşe, un vag da. I-am răspuns cu un surîs dezolat, rigid, ca de lemn.

A revenit după trei zile într-un hal de nedescris. Era dimineaţă, eram în pat încă şi a îngenuncheat lîngă căpătîiul meu. M-aşteptam să se plîngă, să ameninţe, deşi mă rugase să-l primesc, spunînd că va fi cuminte. Mi-a spus cu vocea potolită, ca o lumină egală, cu o privire frumoasă cum n-a avut el niciodată, că înţelege că nu pot să-l iubesc, că niciodată n-are să uite cît am fost de bună cu el. Simţeam în mine un suflet de soră. I-am luat mîinile şi i le-am mîngîiat. Rîdea mai pe urmă frumos, dar am simţit cum mîna lui mă căuta, sub cuvertura de lînă moale şi fină, ca un şarpe care-şi joacă limbile. Simţeam că sunt limite peste care n-aş putea trece. Nu mi-am putut feri decît capul, căci am înţeles că toată liniştea lui este liniştea care precede un eveniment neobicinuit, moartea sau nebunia.

Şi el a frămîntat, exasperat, în braţe un trup a cărui inerţie îi înnebunea simţurile, voluptatec umplită pe care şi eu de atîtea ori am cunoscut-o.

Peste cîteva zile, înfrînt, umilit, mi-a ieşit înainte jos, în stradă, căci spusesem servitoarei să-i spună că nu sunt acasă.

— Știam că ești acasă și că trebuie să ieși. Aseară am văzut lumină în cameră la tine și nu m-am mișcat de la poartă! Nu m-aş fi mişcat niciodată înainte de a te vedea, căci mă asigurasem că ești sus și că trebuie odată și odată să cobori. De ce nu mă primești ca mai înainte sus?... numai să stau acolo să te privesc.

M-a înfiorat o tresărire de indignare, ca și cînd mi-ar fi trecut de-a lungul șirei spinărei un postav aspru. Cererea asta în rate și perfidă m-a revoltat.

— Pentru că sus n-ai să te mulțumești cu atît...

M-a privit cu ochii albi.

— Te dezgust atît de mult?

Am simțit din nou că mă întreabă cu nădejdea absurdă că-i voi răspunde tăgăduind. Dar nici n-am putut să-i confirm brutal primul răspuns. Alături de noi locuia o vecină greu bolnavă de tuberculoză, care întreba pe toată lumea cum o găsește, dar toți primiseră cuvînt de la doctor să nu-i spuie adevărul, căci asta ar fi omorît-o.

Dar am obosit azi, altă dată am să-ți scriu mai mult.

T.[1]

---

[1] Acest T. nu este o inițială cum s-ar părea, căci a devenit un adevărat nume, și nu știu dacă n-ar fi trebuit să fie scris Te. Mi-a lămurit surîzînd, cînd am întrebat-o, că în aceeași clasă a liceului de fete erau două colege cu numele de Maria Mănescu, dealtfel verișoare amîndouă, și atunci fetele le deosebeau numai după inițialele părintești. Dar Ve și Te au rămas domnișoarele Maria Mănescu și după ce au sfîrșit liceul, ba pentru intimi chiar după ce s-au măritat.

II

Să-ți mai scriu despre D. mi-ar fi greu, căci îți mărturisesc că el nu formează nici pe departe centrul preocupărilor mele de acum, iar efortul la care mă supui este asemeni acelui care e impus unui convoi, obligat să se abată ca să ia un trecător izolat. Dealtminteri, nici n-a mai venit la mine decît de puține ori. Ne-am întîlnit multă vreme numai pe stradă și am făcut totdeauna așa că, deși i-am răspuns cu amabilitate la salut, să nu mă poată opri să stăm de vorbă. Cînd mi s-a părut că sentimentele și mai ales dorințele lui și-au pierdut din acuitate, i-am făcut din nou posibilă venirea în salonașul cu divan care face colț, cu birou în miniatură și mese din tipsii de aramă bătută.

E adevărat că de cînd intra, chiar de la ușe, căuta să-mi surprindă privirea, ca să vadă ce intenții am. Și pe urmă, punîndu-mi întrebări obicinuite, mă supraveghea continuu, ca un judecător de instrucție care, fumînd amabil cu cel bănuit, îl examinează atent. Vream să plec îndată, dar gestul mi se părea prea brutal și atunci exageram în întrebări binevoitoare, al căror răspuns nu-l așteptam niciodată. Pînă cînd, în cele din urmă, el mă întreba, vrînd să pară degajat: „Vrei să pleci?“ Și așteptînd răspunsul meu pe care îl știa inevitabil și penibil prietenos: „Trebuie să mă duc să încerc o rochie, însă n-are decît să mai aștepte croitoreasa“. Dar abia acum plecarea era hotărîtă, căci

peste cîteva momente, după cel îl mai întrebam ceva fără rost, îmi puneam pălăria: „Mă conduci pînă la o trăsură?“ Conştiinţa mea era acum împăcată, căci aveam chiar aerul — şi asta era important — că am făcut un sacrificiu pentru el, întîrziind.

Într-o zi, într-o dimineaţă luminoasă, cum citeam leneşe încă în pat, a venit şi a intrat, profitînd că era deschis. Am încremenit şi, ca într-un film american din Far-West, privirile a doi duşmani care se examinează brusc din prima clipă ca să-şi cunoască intenţiile, iar pe urmă îşi dau familiar mîna, ochii noştri s-au întîlnit. M-am liniştit însă imediat. D. era trist şi transfigurat. Ochii mici aveau o lumină vagă, iar gura veştedă, un surîs care cobora colţul stîng al buzelor. Nu era liniştea imobilă despre care ţi-am scris. A aşteptat să mă liniştesc şi eu, iar cînd a văzut că sunt dispusă să stau de vorbă cu el, şi-a adus un taburet lîngă căpătîiul meu şi mi-a spus că afară e o vreme de primăvară frumoasă, că toată lumea e pe stradă şi că sunt o leneşe dacă sunt în pat la o asemenea oră, chiar dacă e sărbătoare.

Era simpatic şi-i vorbeam cu plăcere. Învîrtea în mînă gînditor o foaie de hîrtie, în timp ce-mi răspundea. I-am cerut să văd ce e şi mi-a arătat-o bucuros. Era o romanţă din cele pe care le vînd colportorii prin cafenele, prost tipărită, cu notele greşite şi versurile anapoda. Dar era vorba acolo de un bărbat, care spunea unei femei — chipurile în versuri — „o, te-am iubit întotdeauna şi tu n-ai preţuit cum se cuvine dragostea mea, dar vei îmbătrîni, toate farmecile se vor duce şi atunci vei regăsi, părăsită de toţi, pe cel care te-a iubit de cînd era copil şi te va iubi pînă la moarte“.

— Am auzit-o aseară cîntată într-o familie (cred că într-o familie de funcţionari de la poştă, cu fete, unde el se ducea de obicei) şi azi am cumpărat-o.

Era plin de cîntecul acesta şi simţeam bine că venise să mi-l aducă, nu ca o pledoarie pentru cauza lui, cît ca să încheie firesc o stare sufletească, stăruitoare în el, ca o lumină într-un interior confortabil. Venise la mine mai mult pentru el însuşi, ca să bea tot paharul de vin al coincidenţei plăcute.

Din cauză că am înțeles asta nu i-am spus: „dar eu nu sunt o femeie iubită de toată lumea“, ci așa vag: „Vor fi femei iubite de toată lumea?“

El s-a uitat, surîzînd mirat, în ochii mei: „Tu“.

Am primit însă răspunsul acesta măgulitor cu conștiința tulbure cu care desfaci un plic care nu ți-e adresat decît din greșeală. M-am întrebat dacă e exact ce spune, sau dacă nu i se pare lui asta, cum ni se pare tuturor că obiectul pe care-l dorim, și ne e refuzat, e dorit de toată lumea. I-am spus îngîndurată: „Ți se pare“. M-a privit surprins, cu colțul gurii fixat într-un surîs, stabilind parcă o concluzie unei lungi discuții care n-a avut loc: „E îngrozitor cîți bărbați sunt îndrăgostiți de tine“...

N-am răspuns nimic, pentru că argumentele lui nu m-ar fi convins. De unde să știe el că acei bărbați, și încă atîți, mă iubesc cu adevărat, cînd eu nu pot să știu măcar despre unul singur, despre *** dacă mă iubește sau nu. Am devenit tristă, căci din tot corpul mi s-a adunat un nod, ca un nucleu, în inimă. Am auzit de multe ori spunîndu-mi-se că sunt iubită în taină de bărbați și am fost invidiată de asta, ca și cînd ar fi fost o realitate pentru mine această iubire de a cărei existență nu știu, cum nu știu să deslușesc realitatea unui singur personaj în toată populația Guatemalei, unde n-am fost niciodată, însă știu că există. Dar știu un lucru, că *** nu mă iubește, că am suferit din cauza lui aproape mortal. Dacă sunt într-adevăr excepțională, cum de îmi poate prefera pe alta? E numai joc al întîmplării toată iubirea? Și dacă într-adevăr el mă prețuiește ca pe singura femeie al cărei suflet a stat față-n față cu al lui, atunci pentru ce acum e în brațele alteia, pentru ce mie mi se întîmplă ceea ce mi se întîmplă, pentru ce el și eu trăim în medii străine, jucînd acolo o viață definitivă, cînd avem intens și nevăzut același suflet ca doi frați siamezi același pîntec? El are metresă, trăiește o viață completă fără mine, apare cu femei care joacă rolul de soție, de la masa luată în restaurant pînă la camera de dormit; asta poate pînă la moarte, în orice caz acum cînd tinerețea trece. Ochii mi s-au îngreuiat din nou de tristețe,

dinții au prins buza de jos și pe urmă am unit sprîncenele în unghi ridicat ca să nu-mi dea lacrimile. O, imposibilă dragoste, suflet fermentat de îndoială, descurajare de „femeie iubită de toți bărbații".

Aș fi vrut ca D. să plece, ca să pot sări din pat și să mă plimb agitată prin casă... Dar dacă toți se înșală? Oare nu i se spune oricărei femei același lucru? Sau dacă mi se spune numai mie nu-i poate un *malentendu* general? S-ar putea să nu fie vorba decît despre o simpatie anume, nu neapărat erotică, și în privința asta mi-am adus aminte cît de mult m-a neliniștit faptul că, atunci chiar cînd toți bărbații musafiri, în aceeași casă cu mine, îmi arătau stăruitoarea și indiscreta lor preferință, pînă la complimentul definitiv și brutal, nevestele lor nu erau geloase. Pe urmă mi se atribuie anumite „succese" pe care eu știu că nu le-am avut. Nu cumva tot ce mi se atribuie e de aceeași natură? Aș vrea să fiu însă iubită, dorită definitiv și numai eu, în toate privințele, de toți bărbații, numai ca să fiu și mai prețuită de *** și ca să fiu sigură că nu e nimic din tot ce oferă celelalte pe care să nu-l pot oferi și eu.

Timp îndelungat am rămas pe gînduri, abătută, uitînd de el, cu sufletul ciugulit din cînd în cînd de cîte o întrebare, ca de ciocul unei păsări cenușii. Pe urmă, ochii împăienjeniți, pe care îi întorsesem cum întorci o scrisoare ca să nu-ți citească vecinul în ea, au rămas ca fixați de roșul viu al unor maci de Luchian. E tabloul despre care ți-am spus că l-am primit dar de ziua mea și pe care n-am vrut să ți-l arăt ca să fac un act de voință. Cu chenar de lemn negru, l-am fixat pe peretele din fața patului pentru că roșul fraged și catifelat al petalelor îmi limpezește privirea somnoroasă dimineața cînd mă scol, de pot ceti ora la ceasornicul de alături de el. Ți-am spus, dealtfel, că în odaia de dormit, văruită alb și cu vreo două dungi aurii, nu e decît divanul alb, scăzut și vast, tabloul de Luchian, ceasornicul și, la căpătîi, o măsuță albă pentru becul cu abajur de faianța ca să pot ceti seara. Încolo nimic. Nici covoare pe parchetul lucios ca o oglindă de stejar, nici o mobilă de-a lungul pereților goi, de se vede șipca

de stejar care măsoară lungimea podelei jos, nici draperii la fereastră — nu e nici un pericol de vecini — de poate năvăli lumina prin amîndouă ferestrele, așa că, dimineața înainte de a trece în camera de baie, iau mai întîi, respirînd puternic, o adevărată baie de lumină.

Cînd mi-a întîlnit privirea, pe care o spiona probabil, D. mi-a surîs scuzîndu-mă cu indulgență. I-am cerut voie să mă îmbrac și s-a grăbit să-mi dea dreptate, tresărind. Și-a luat apoi notele și s-a îndreptat spre ușe.

— Trec în salonaș pe divan și te aștept pînă te îmbaci.

Aștepta cu privirea întrebătoare.

— Dar îmi iau întîi baia!?

I s-au strîns trăsăturile feței, iar ochii și-au pierdut lumina egală pe care o aveau.

— Te aștept oricît vrei, citesc ceva — și brusc, ca și cînd ar fi călcat strîmb — sau poate trebuie să vie cineva...

Întrebarea era stupidă și-mi dovedea că D. iar s-a tulburat, că e un aparat care funcționează anormal.

— Nu, n-aștept pe nimeni, dar dimineața îmi place să fiu singură în toată casa, să trec în voie dintr-o cameră într-alta, să am astfel impresia că m-am închis ca să nu fiu tulburată.

Exact aș fi vrut să-i spun că vreau să am impresia că e o zonă în care sunt inaccesibilă celorlalți... oricui.

— Uite, plec imediat, nu te speria, că nu rămîn să te văd goală, și, spunînd asta, era din nou vulgar și în intenție și în glas.

Dar în cadrul ușei albe s-a oprit, și-a frămîntat buzele ca și cînd ar fi luat o hotărîre definitivă și pe urmă a revenit lîngă căpătîiul meu. Mi-a pronunțat numele cu o voce muzicală și înmuiată în lacrimi:

— Nu e nimic pe lume, nu pot face nimic ca să mă poți iubi puțin? E cu adevărat imposibil?

Întrebarea lui mi s-a părut frumoasă ca un zbor de pasăre şi i-am zîmbit. A zîmbit şi el ca un pacient care zîmbeşte unui doctor. Am întors faţa spre perete însă, ca să evit un răspuns. Cînd mi-a luat mîna să mi-o sărute, a lui era leşinată şi călduţă, ca a unui bolnav de anemie.

T.

Luni de zile n-am mai ştiut nimic despre el. Mă întrebam uneori ce s-a făcut — mi se pare că te-am întrebat şi pe dumneata despre el — cred că pe jumătate bucuroasă că nu mă mai sîcîie cu stăruinţele sale, pe jumătate oarecum neliniştită că s-ar putea să fiu uitată de cineva pentru care ani de zile am fost sensul vieţii lui, devenită acum indiferentă ca un astru care s-a răcit. Mi se părea că asta ar fi pentru mine însămi o dovadă că într-adevăr poate înceta cineva să mă iubească şi că deci ar putea veni o zi cînd pentru *** aş fi o femeie ca oricare alta, pe care o laşi pe stradă, să treacă fără s-o opreşti, adică fără să socoţi întîlnirea cu ea un mic eveniment.

Într-o seară, la Teatrul Naţional, venisem înadins s-o văd pe Lucile jucînd şi-mi era ciudă pe d-ta că ai refuzat să vii s-o asculţi, pretextînd că te indispun actriţele care debutează în piesele în versuri. Ea, săraca, stăruise să te fac să asişti la spectacol şi cred că a considerat ca un eşec al meu faptul că nu te-am putut convinge să vii, dar refuzul d-tale n-a fost fără un soi de epilog. Alături de mine, cîteva fotolii mai la dreapta, era D., întovărăşit de o fată drăguţă, dacă vrei, dar amîndoi deplasaţi parcă la fotoliul de orchestră, ca doi eroi din teatru care trebuie să ia din sală parte la acţiune. Nu părea deloc surprins cînd m-a văzut, şi asta m-a enervat puţin, pe urmă am

observat că vorbea cu insistență și cu o falsă căldură cu prietena lui. După un timp, ca și cînd s-ar fi topit în mine o pojghiță sufletească, m-am simțit ușor înduioșată și m-am hotărît să fac un foarte ciudat soi de serviciu amicului meu. L-am chemat — și a încremenit cînd a văzut semnul mic pe care i l-am făcut — iar pentru că a trebuit să aștept puțin pînă să mă poată asculta, căci după privire simțeam că îi vîjîie urechile, l-am certat, cu intenție tare, ca să audă fata care îl întovărășea, că m-a uitat cu desăvîrșire și că nu a venit să mă vadă. Cu coada ochiului am căutat să știu dacă ea ascultă și am văzut-o urmărindu-ne uimită. Aș fi vrut cu stăruință ca această atenție a mea să-i ridice lui acțiunile de cuceritor asupra ei, căci cu sinceritate aș fi fost mulțumită ca o femeie să-l iubească, să-i dea ceea ce nu-i pot da eu, dar asupra iubirii lor, acomodată în lumea posibilităților, să planeze, superioară ca un vis irealizabil, pasiunea lui pentru mine. D. era atît de fericit că toate zbîrciturile feții îi dispăruseră, întinse de un val de sînge, gura i se umezise și ochii îi rîdeau mai înviorați. În antractul următor am primit însă prin omul de serviciu un bilețel al Lucilei prin care remarca mirată lipsa d-tale, îmi închipuisem eu că ai ei erau ochii care cercetau neliniștiți prin gaura practicată în cortină și, declarîdu-se mulțumită că D. e în sală, mă ruga stăruitor să-i cer lui să scrie cîteva rînduri despre debutul ei, la gazetă, căci se vede că ea îl crede gazetar influent. Mi s-a oprit o clipă sîngele sub piele; am avut pentru mine însămi un gest de dezolare. Mi-am spus, vorbind în gînd ca un desen pe aceeași culoare, că pentru nimic în lume nu aș putea să cer lui D. un serviciu, acum după ce fusesem prietenoasă cu el. Un surîs dăruit e un lucru prea frumos ca să fie măsurat cu vreun echivalent și eu îngheț uneori, chiar cînd constatarea e ulterioară, la gîndul că ar fi bănuit cineva că un zîmbet al meu e interesat, deși, e timpul să-ți spun, mi se pare că din diferite motive lumea mă crede altfel. Cu mîndria sufocată ca într-o agonie l-am chemat din nou, la sfîrșit, pe D., cerîndu-i, cu glasul dezarticulat, să scrie cîteva rînduri. Într-o gazetă fără tiraj a apărut un

articol ditirambic, dar Lucilei nu i-am vorbit luni de zile.

Indispoziția acestei întîmplări, insensibilitatea mea față de D., chiar acum, cînd era întovărășit de o femeie, au fost apoi, după ce și-au pierdut din acuitate, pentru gîndurile care m-au frămîntat pe drum spre casă, ca o injecție care prepară un corp pentru operație. Era în mine o durere amorțită la constatarea pe care o făceam acum că nici gelozia, că nimic nu poate stimula o dragoste inexistentă, că nici mijlocul acesta recomandat de atîți autori de maxime și de piese de teatru nu mi-ar putea fi de nici un folos dacă aș încerca vreodată să-mi recîștig prețul în ochii lui ***.

Într-o zi, D. s-a achitat însă de serviciul pe care am încercat să i-l fac, și încă în mod princiar, deși fără să știe. Înainte de Paște plecam cu acceleratul la mătușa mea. Știu că ține mult să mă aibă de sărbători, pentru că venirea mea e un adevărat eveniment în orășelul lor. Casa mătuși-mi capătă o deosebită importanță, devine centrul vizitelor pascale și mai toate familiile își dau întîlnire în casa în care mergem noi. Cum mătușa mea este o nevinovată cochetă a primirilor gospodărești, e fericită cînd mă duc la ei. Mă așezasem deci confortabil pe locul meu, lîngă fereastră, cu pardesiul încheiat și o tocă ușoară de drum trasă aproape pe ochi. Examinam curioasă pe tovarășii de compartiment, cînd a apărut în ușe, chemînd că a găsit loc, recenta metresă a lui ***. Am încremenit cu buzele întredeschise și inima îmi palpita ca o pasăre ce se zbate ca să zboare, în mîna cuiva, și nu izbutește. Crisparea gîtului îmi împiedica respirația. M-am ghemuit mai mult, ca să nu fiu recunoscută, și mi-am întors cu totul privirea pe fereastră. El a apărut primăvăratec — l-am simțit fără să-l văd pe cînd așeza geamantanul în plasă, pe urmă s-au așezat alături și atunci am întors și eu capul. M-a salutat surprins și amabil, dar era o amabilitate evident voită. Am înțeles mai tîrziu că mergeau să facă Paștele la Sinaia, am înțeles din întrebările ei nerăbdătoare, dar și din geamantanul care dusese cîndva și sărmanele mele cămășuțe la Sighișoara, tot de Paște. Era o durere pe care

nu o mai puteam stăpîni, care îmi măcina corpul ca un voltaj prea mare, un aparat. La fel mergea acum cu o altă femeie, reedita funcţional ca un conductor un drum care în amintirea mea era un refugiu unic de bucurie trecută, căci socoteam cele trei zile petrecute în vremea dragostei noastre, în orăşelul săsesc cu aspect medieval şi cu cetate, incomparabile în viaţa lui şi a mea. După o examinare amănunţită în care desprinsesem acest episod de tot ceea ce în Bucureşti fostul meu prieten putea reedita cu alte femei, alesesem din trecut această călătorie, cum ai alege o mobilă care a mai rămas bună printre ruinele lăsate de un incendiu. Am simţit zădărnicia oricărei iluzii, dar abia tîrziu am putut să surîd pentru mine însămi, şi surîsul acesta m-a liniştit cum trebuie să-l liniştească pe oratorul care şi-a pierdut penibil şirul, o întorsătură de frază fericită, bună de final. Liniştea mi-a fost însă de scurtă durată, căci peste cîteva clipe s-a mai urcat în compartimentul nostru un domn care ţi-e prieten şi d-tale, şi lui $_*{}^*{}_*$, şi mie, dar care are un oribil aer de mizantrop, cu ochelarii care îi cad atît de des pe nas în jos, că a ajuns să aibă un adevărat tic al gurii. Ei bine, cînd l-am văzut, cînd am înţeles că studiază penibila întîlnire ca o vulgară dramă şi că face în gînd ipoteze asupra sentimentelor mele, m-am simţit într-adevăr părăsită şi mizerabilă. Cu puţin înainte de plecarea trenului a intrat însă în compartiment un comisioner, cărunt, înalt şi cu mustaţa tunsă pe gura cocoloşită, pe care-l cunoşteam de cînd îmi aducea flori de la D. Avea acum în braţe un vas, un fel de strachină înţesată de viorele, ca o floarea-soarelui albastră, închisă în smalţ verde. Pe un carton alb D. îmi scria că socoate că-mi va fi călătoria mai plăcută dacă voi avea dinainte grămada de flori. Un domn de vizavi a şi fixat orizontala mescioară a compartimentului, de am pus pe ea vasul cu minunea de fraged albastru care îţi împrospăta respiraţia, ca şi privirea, ca şi gîndurile. Pe urmă darul venea, aparent, din lumea tuturor posibilităţilor şi făcea impresie. Cel puţin ştiam acum că nu mai sunt compătimită.

T.

Luasem masa la restaurantul de pe strada Regală, în grădină, cu doi scriitori.[1] Am mîncat tot timpul enervat, feluri de mîncare sălcie, am băut apă călduță și leșioasă, vin cu gust de limonadă. Toate acestea, pentru că n-am avut curajul să declar celor doi scri-

[1] Dacă m-am convins că într-adevăr D. „nu forma nici pe departe centrul preocupărilor“ corespondenței mele, n-aș putea tăgădui că acel enigmatic ⁂ nu îmi ațîța curiozitatea într-un mod aproape de neîngăduit *. Cu scuza vagă a unui interes scriitoricesc, nu m-am lăsat pînă cînd, nu numai că l-am identificat, dar l-am cunoscut chiar personal, ba încă, după cum se va vedea, curînd am devenit și prieteni. Era fiul acelui mare industriaș pe care l-am numit convențional în romanul meu *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* Tănase Vasilescu. Avea acel timbru deosebit, acea vibrație melodioasă, calmă, pe care o au toți oamenii, fruntași adevărați în activitatea lor, oricare ar fi ea: artă, politică, militărie, acrobație, dans modern, destin de Don Juan sau box.

De multe ori am stăruit pe lîngă el să scrie, fiindcă nu numai că da în convorbire acea impresie unică de trăire adevărată, dar, din ceea ce știam despre viața lui, despre legăturile lui, despre ceea ce făcea din el un adevărat exponent al societății românești de azi, mi se părea că ar da la iveală lucruri de un interes documentar puțin obicinuit... I s-a părut atît de absurdă propunerea mea, făcută cu aceleași argumente ca și cea adresată doamnei T., că nici n-a vrut să stea măcar de vorbă. „Eu și scriitor? De ce glumești în modul acesta?“

* În ediția 1946, greșeală de tipar: „netăgăduit“ (n. ed.).

itori, cu care sunt prieten dealtfel, că eu nu pot sta la altă masă decît la aceea la care sunt obişnuit, că nu mă pot înţelege cu alt chelner decît cu cel care mă slujeşte de obicei. Unii cred că asta e un început de manie (cum mi se spune), oricum, mi-a fost frică să le spun celor doi că nu-mi place să schimb masa la restaurant, căci ar fi zîmbit indulgent şi zîmbetul acesta

---

Într-o zi însă, pe cînd eram amîndoi prin faţa Cercului militar, a trecut pe lîngă noi o fostă artistă a Teatrului Naţional, o stagiară angajată aproape în fiecare an, căci exaspera pe directori prin tot soiul de intervenţii, şi tot în fiecare an, sistematic eliminată, căci într-adevăr n-avea aproape nimic comun cu arta şi nu îndeplinea măcar nici acel minimum social care îngăduie menţinerea în cadrele acestei instituţii chiar fără talent.

A devenit livid.

— O vezi pe asta, pe femeia aceasta cu rochia roşcată? Şi s-a întors făcîndu-mă şi pe mine să mă întorc.

Am ridicat din umeri a nedumerire, dar n-am spus că o cunosc, ca să aflu vreo taină, care altfel nu mi-ar fi fost poate mărturisită.

— Nu, dar ce e cu ea?

A rămas îngîndurat, tulburat şi nu mi-a răspuns nici cînd am repetat întrebarea, mereu frămîntat de amintirea lui...

A reluat abia cînd trecusem de Teatrul Naţional, ca să ocolească orice lămurire.

— E prea lung şi prea complicat.

Am crezut că mi se oferă prilejul căutat de multă vreme.

— E ceva aşa de extraordinar, într-adevăr?

— Poate că nu, poate că da, nu ştiu... Sunt ca şi bolnav, din asta, de o lună de zile. Un adevărat subiect de roman... S-a întors brusc spre mine: Ai iubit vreodată? Şi fără să mai aştepte răspunsul, frîngînd ceva din el: Patru generaţii dintr-ai mei n-au gîndit cît mă frămînt eu de o lună.

Am căutat să exercit asupra lui presiunea care mai niciodată nu dă greş în lumea profană.

— Poate că m-ar ispiti să-l scriu eu — romanul ăsta — dacă-l socoţi atît de interesant.

— Haide atunci la Şosea (era prin septemvrie), să luăm masa şi să-ţi povestesc toată întîmplarea.

Am refuzat molatec.

— Nu, dacă mi-o povesteşti, nu mi-e de nici un folos. Subiecte mi se oferă toată ziua. Nu e scriitor căruia să nu i se ofere aproape cotidian subiecte. „Extraordinar. Am să-ţi povestesc cazul meu!... să vezi!... Ai putea să scoţi un roman!..." Dacă vrei să-mi fii cu adevărat de folos, povesteşte-mi totul în scris. Mai mult decît întîmplarea însăşi, care nu poate fi mai

indulgent mi-ar fi tăiat toată pofta de mîncare. Ei sunt doi scriitori cunoscuți tuturor acelor care călătoresc cu trenul și profesorilor de limba română, au un fel de certitudine în calmul și în politețea lor indiferentă și comodă, care contrastează cu graba și excesul de zel pe care-l vădesc eu în fiecare gest cînd vorbesc cu ei. Îmi spun cu un ton îndepărtat și deferent: „Diplomatule", „Aviatorule". Știu că și ei sunt măguliți

---

extraordinară, orice ai spune, decît un război, m-ar interesa amănunte, mai ales cadrul, atmosfera și materialul întîmplării... Firește că nu-ți cer decît o redare, însă e nevoie să fie cît mai amănunțită... Pe urmă eu voi preface totul într-un roman. (Și spunînd asta mințeam, căci nu mă gîndeam chiar să scriu un roman.)

Era mereu frămîntat de vederea lui dinăuntru.

— Ai să fii foarte surprins...

— Nu știu; să vedem... Vrei să-mi faci acest mare serviciu? Povestește net, la întîmplare, totul ca într-un proces-verbal. (Căci, cu adevărat, bănuiam mai interesante decît întîmplarea însăși alunecușurile din condei, digresiile.)

A surîs pe gînduri, descurajat, dar era atît de prins de împrejurare, că pe urmă m-a luat de braț.

— Ascultă, am să fac și asta... Deși mă întreb dacă nu ai să arunci ce scriu eu la gunoi.

— Îmi vei fi de folos numai dacă îmi vei da material, cît mai mult, chiar cînd ți-ar părea încărcat ori de prisos, fii prolix, cît mai prolix. Folosește cînd vrei să te explici comparația. Încolo nimic.

— Bine, într-o săptămînă am să-ți aduc un caiet întreg.

Nu mi l-a adus peste o săptămînă, nici peste două, ci abia peste o lună... Ceea ce nădăjduiam s-a realizat. Fred Vasilescu s-a „ambalat" și întîmplarea a luat proporții. Mărturisesc că n-am avut nevoie de prea multe modificări, abia ici-colo de am simțit obligația unor deslușiri, a cîtorva întăriri de imagini, de corijat unele lipsuri (căci multe altele or mai fi rămas) și mai ales am schimbat cîteva nume și date, complicînd puțin lucrurile nude, pe care bănuiesc că el însuși le mai complicase de asemeni, ca să evit indiscrețiile.

Abia cînd l-am cunoscut mai de aproape am înțeles de ce doamna T. l-a iubit atît, de ce a suferit așa de mult din cauza lui. Nu numai datorită frumuseții lui bărbătești, sportive, cît mai ales pentru un soi de loialitate și delicatețe, un mod de sinceritate a vieții, care nu seducea numai femeile, ci cîștiga și prietenia bărbaților lor, căci puteau să sufere din pricina lui, ca și ele, dar nu-l urau. Nu jignea niciodată, nici măcar pe cel căruia îi lua nevasta. Cam prea echilibrat, vorbind rar, dar nu fără o privire stăpînă pe sine și ades ironică.

să stea la masă cu mine, din cauza numelui și a situației mele în Ministerul de Externe, dar e în asta ceva gratuit, așa cum cei care îmbracă un frac de închiriat îl disprețuiesc și îl afișează totuși. La rîndul meu, am pentru ei stima pe care o ai pentru lucrurile pe care n-ai să le poți face. Admiram pe cei care joacă tenis și cu destulă trudă am devenit campion regional de tenis, am ținut să se vorbească, să se amestece în convorbire fraze despre modul în care dansez, iar fetele mă anunță la telefon să viu negreșit la bal „și să dansez numai cu ele". Fac box, am trei cai de curse, dintre care unul a luat premiul „Solon", premiu fără însemnătate bănească prea mare, desigur, dar pe care îl ambiționează toți proprietarii, din cauză că a fost cucerit de cai iluștri în trecut. Cu atît mai mare e meritul meu că l-am putut cuceri cu un grajd de trei cai numai. Am avut două accidente de automobil despre care a vorbit toată presa și îndeosebi *Le Progrès* [1] la cronica mondenă. Am încercat trei recorduri cu avionul, numai după doi ani de pilotaj, căci abia de atunci încoace m-am decis, cu toate că aș fi avut prilejul încă din timpul războiului, cînd am fost cerut la un centru de aviație, dar era tocmai în timpul unor lupte grele de cavalerie la Sticlărie, și cînd colonelul mi-a arătat, zîmbind cu dispreț perfect ascuns, ordinul Marelui Cartier, parcă ar fi plouat cenușe pe mine, așa mă simțeam de prost.

— Du-te, te mai odihnește la poarta Cartierului, că de zburat nu prea se zboară acolo. Aci e greu... mîine divizionul dumitale trebuie să atace Coșna.

Am rămas la escadron, spre marele necaz al ordonanței care se vedea restabilit la oraș, dar și spre bucuria roșiorilor mei, care mă iubeau ca pe un frate. Toate le-am făcut în viață, și tot ce mi-a stîrnit amorul-propriu e trecut în activitatea mea ca într-un memoriu de carieră. Numai scriitor știu că oricît aș vrea, orice aș face și oricît m-aș stoarce, n-aș putea deveni niciodată,

---

[1] *Le Progrès*, organ al partidului conservator, fondat în 1918 de A. Marghiloman. În ultimii ani (1929—1932) a avut ca director pe A. Chiriacescu (n.ed.).

și de aceea stau cu sfială alături de cei doi prieteni, căci zîmbetele lor mă umilesc puțin, nu mult, așa cît s-ar apleca o trestie sub apăsarea vîntului.

Au bunăvoința să se întrerupă din cînd în cînd, într-o convorbire ale cărei date elementare nu le cunosc și care tocmai de aceea îmi pare nesfîrșit de interesantă, cum erau convorbirile din biroul tatălui meu, cînd se rosteau familiar și ca în continuare nume care mi se păreau tot așa de frumoase ca Trebizonda, sau Valdemar, sau Casablanca, numele misterioase ale copilăriei mele. Tovarășii mei de masă pronunțau cînd cu indignare, cînd cu „nu e rău" sau „îmi pare că are culoare", nume de scriitori și reviste, toate împrumutate de la flori și în genere de la țară, care mă fascinau ca toate lucrurile inabordabile. Aș fi vrut detalii dar nu îndrăzneam să le cer, căci nu mi le-ar fi dat, zîmbind cu indulgență, și mă mulțumeam cu sonorități muzicale care mă limitau și mă sileau să-mi recunosc o reală, netăgăduibilă inferioritate.

Eram strîmtorat, eu atît de sigur de mine de obicei, eram nelalocul meu, nu izbuteam să fiu eu, cum nu izbutești să ai mersul și silueta ta dacă ți-a intrat o pietricică în pantof. Am mîncat în silă o farfurie de salată de vinete cu gust de dovleci tocați și cu untdelemn unsuros, pentru că tovarășii mei de masă mîncau cu prea multă poftă și mi s-ar fi părut inconvenabil ca eu să declar că un fel atît de apreciat de ei nu e comestibil. Au cerut apoi varză cu carne, dar prudent am așteptat să le-o aducă întîi lor, ca să văd despre ce e vorba. N-am regretat această prudență, cînd am văzut farfuria cu marginile pătate de sos gălbui (poate din pricină că, grăbit, chelnerul aduce mai multe farfurii odată, puindu-le unele într-altele ca la pension, și de aceea uneori fundul farfuriei intră în sosul celei dedesubt, cînd nu și degetele celui grăbit). Dealtfel, am făcut rău că am acceptat să mănînc în grădină. Întîi că umbra era călduță și iradia, dar, mai ales, fiindcă la amiază e totdeauna mai cald afară, chelnerul străbate astfel o porțiune de grădină prin soarele dogoritor — iar din pricina asta nădușește de-i curg mici șiroaie pe tîmple și la rădăcina nasului. Îndeosebi

sosurile, sub proiectorul arzător al nămiezii, devin vii și calde, capătă un fel de materialitate fiartă care te dezgustă. Caut un refugiu de proaspăt și răcoritor în ape minerale. Dar mai ales varza cu carne de acum mi se pare o monstruozitate culinară; de obicei se face cu carne de purcel mai grasă, ca să fie fragedă, sau cu piept de văcuță, în cazul cel mai rău. Oricum, sosul trebuie să fie scăzut, nu ca în cazul de acum, apos și revărsat, de pare mai curînd o ciorbă leșioasă de varză, în care au căzut la întîmplare bucăți de mușchi cu fibre lungi, ca niște sfori roșcate, roșii numai într-o parte și vinete spre negru, cu o pojghiță albă pe cealaltă parte. Prietenii mei mîncau însă cu poftă, îmi adresau întrebări binevoitoare, cu surîsuri protectoare și mă îndemnau să beau din vinul cald, pe care chelnerul, neobicinuit cu preferințele mele, nu-l adusese în baterie cu gheață, iar eu acum nu mai aveam curajul să poruncesc îndreptarea lucrurilor. Eram sincer necăjit că nu pot să beau, cînd eram îndemnat cu atîta cordialitate, mai ales că aveam pentru unul dintre comeseni nu numai o admirație extraordinară, dar și amintiri frumoase din vremea războiului. După ce luptasem călare în tot timpul retragerii, regimentul nostru, în a doua parte a campaniei, a fost băgat în foc descălecat la Sticlărie, pe valea Oituzului, unde am luptat o bucată de vreme. Rănit, am fost evacuat într-un spital dinapoia frontului, într-un tîrg moldovenesc. Ofițer intendent al spitalului era tocmai cel care acum era în dreapta mea la masă. Băiat de petrecere, harnic la treabă, după cîte se spunea, luptînd voinicește cu damigeana cu vin, dar și izbutind să obție totul de la centrele de aprovizionare, așa încît spitalul nostru nu ducea lipsă de nimic. Toată lumea era încîntată de el, și mai ales noi, ofițerii răniți care puteam părăsi patul. Într-un pavilion din fund, unde ocupa două încăperi ofițerul intendent, se încingeau niște grandioase partide de pocher, care țineau uneori de la trei după-amiază pînă a doua zi dimineața. Era un bun camarad, cu un limbaj anume al lui, poetic, care de atunci mă umplea de admirație și pe care, umilit de mărginirea mea, l-am regăsit pe urmă în

volumele lui de proză. Dar iată că acum începe o adevărată dramă pentru mine. În sosul, sau mai bine zis zeama din farfuria celuilalt scriitor, puțin ascunsă de tăițeii de varză, doarme cu aripele strînse, înecată în grăsime, o muscă. Niciodată, nici chiar în război, cînd am comandat patrule tari de cavalerie, nici cînd am fost însărcinat, ca de atîtea ori, cu misiunea de a conduce prin țară diferiți oaspeți de marcă, nu mi s-a pus o problemă atît de alarmant imediată și atît de insolubilă parcă. Să atrag luarea-aminte a domnului, tot atît de reputat scriitor, dar pe care eu îl cunoșteam mai de puțin timp, și care tocmai explica un manifest literar, era oarecum prea tîrziu, căci și mîncase jumătate din farfurie. Și pe urmă din același fel de mîncare îmbuca (acesta e cuvîntul) și vechiul meu prieten. Ar fi trebuit deci să renunțe amîndoi la resturile din farfurie și să caute să-și împace în stomac cum vor putea: mîncarea consumată cu structura și imaginea muștei. Dealtfel, aveam impresia că, deși mi-ar mulțumi, ar fi totuși enervați și, așa ca în nu știu care filozofie unde realitatea se creează prin însuși faptul cunoașterii, m-ar fi făcut pe mine — care prea văd toate — răspunzător de existența micei vietăți decedate în grăsimea din farfurie. Mă simțeam intimidat ca un elev de școală, care n-ar îndrăzni să atragă luarea-aminte profesorului că i se vede rupt ciorapul, deasupra pantofului, la călcîi. M-am hotărît să aștept cu nădejdea că ei vor mînca totul din farfurii și că o întîmplare fericită va face să rămîie în restul din zeama picolului tocmai porțiunea cu cadavrul muștei. Așa așteptam să se apropie ziua de examen cînd eram mic, sau inspecția însărcinatului de afaceri cînd eram detașat. Nervos, nehotărît, obsedat de imagine. Iar cînd am înțeles că voi asista la clipa inevitabilă, cînd tovarășul meu va înghiți musca, am devenit palid — cred că mi s-au albit buzele. Întrerupîndu-se atunci din pasionata lor discuție despre programul grupării lor, scriitorul bălai, voinic și plin de voie bună m-a întrebat dacă nu cumva mi-e rău. Abia am putut să șoptesc, arătînd extenuat cu un vîrf de cuțit spre muscă. A surîs, și cu un gest secundar, de paranteză, a scos cu

furculița muca, a aruncat-o jos și i-a spus prietenului meu, așa în treacăt, cu binevoitoare ironie: „E gingaș domnul", pe urmă a propus ca manifestul să fie tipărit pe hîrtie mai luxoasă, cu desene moderne. Mai tîrziu a trebuit să ne retragem, cu masă cu tot, mai înspre salonul cel mare, căci cortul întins deasupra se încinsese de tot. Mărturisesc că am recurs la un procedeu destul de inelegant, dar am toate scuzele. Cînd am propus, prevăzător, schimbarea mesei, eram sigur că prietenii scriitori vor accepta bucuros propunerea mea. Și iată de ce: cam pe la sfîrșit, cînd se goliseră cea mai mare parte din mese, veneau să dejuneze președintele Camerii cu fata lui, una dintre cele mai frumoase fete din societatea bucureșteană. Dar cînd m-au văzut salutînd, cei doi scriitori m-au și întrebat în grabă și cu o mimică extrem de indiscretă, ca și cînd ar fi fost vorba de o pensionară a localului, cine e domnișoara. Nu puteam nici să nu răspund și nici să răspund, pentru că fata observase întrebarea simultană a celor doi și ar fi ghicit după mișcarea buzelor răspunsul meu. De-abia am așteptat plecarea.

Ne-am despărțit foarte cordial în fața restaurantului, rugîndu-i să-mi trimită și mie revista pe care voiau s-o scoată. Cred că am făcut și o supremă impolitețe întrebînd cum pot plăti abonamentul, ba încă ducînd și mîna la portvizit. A fost numai o precipitare mintală. Eu, care sunt dat în cercurile noastre drept model de atitudine degajată și liniște de spirit (pentru că totdeauna mă consider cel puțin egalul celor cu care vorbesc, dar nu în orice caz din aceeași lume cu ei), sunt timid și îmbrăcat în haine prea strîmte în fața celor pe care-i admir. Acum, de pildă, dacă aș fi început așa: „Vă rog să mă considerați și pe mine abonat la revistă", nu m-aș mai fi simțit obligat să schițez un gest precis, ducînd vag mîna la portvizit. Dar pentru că începusem numai așa: „Vă rog să-mi trimiteți și mie revista", mi-era teamă ca ei să nu înțeleagă cumva că doresc să mi se trimită revista gratuit, mai ales că, deși mai puțin prieten cu unul

dintre ei, îmi permisesem totuşi să achit eu toată socoteala. A trebuit să fac un gest care să arate cum vreau şi am ţinut să mă explic, repede. Dar e ceva atît de încurcat, că toate virtualităţile astea mă enervau tot mai mult, tocmai pentru că nu puteam exprima nimic, erau fără coadă şi cap, înghesuite în cîteva clipe, cum ai vîrî cu sila şi ai înghemui pe cineva, care s-ar zbate, într-un sac. Nu ştii dacă nu-i apeşi genunchiul pe gît, nu ştii unde-i e capul, nu ştii să dai formă unitară sacului, în sfîrşit. Şi eu, cînd sunt nelalocul meu, stau în clipă (aruncat în grabă) ca vîrît în sac. Nu găsesc nici explicaţia pe care o caut disperat şi nici echilibrul după care mă chinuiesc cu îndîrjire. Am fost aproape recunoscător scriitorului voinic şi bălan, care m-a bătut pe umăr şi mi-a explicat că voi plăti mai tîrziu. Mi-a însemnat apoi adresa în carnet.

Am luat-o în jos, spre dreapta, cu toată căldura, să văd cum se dărîmă casele pentru deschiderea bulevardului Brătianu. Eram nerăbdător, căci nu fusesem pe acolo din ajun. Casei din dreptul străzii Regale îi ridicaseră acoperişul şi rămăsese acum aşa, cu pereţi tapetaţi între care fusese viaţa de familie, de s-ar fi putut uita cineva de la etajul casei Visante să vadă înăuntru, ca într-un corp omenesc, deschis pe masa de operaţie. Negreşit, mobilier nu mai era, dar albastrul tapetului închisese scene de viaţă: iubire, necazuri, naşteri, vizite; era întreagă soba la gura căreia stătuse desigur vreo femeie gînditoare, alăturea era soneria mică în perete. Şi acum era un gol de nămiază pînă în adîncurile luminoase, arzătoare ale cerului.

O casă fără acoperiş, vara, nu e o casă din care chiriaşii se mută ca să vie alţi chiriaşi. E ca o violare. Nu ar trebui să se permită oricui să vadă o casă căreia i se ridică acoperişul, cum metresa care iubeşte nu lasă slugilor să fac patul în care au fost îmbrăţişările ei, ci îl strînge şi-l aranjează singură, în clipa plecării.

Făcuseră un scoc şi coborau pe el cărămizile roase şi uruitoare, ca buştenii pe jgheabul de munte. Din cauza prafului şi a molozului, toţi trecătorii se alipeau cît mai mult de gardul de fier al caselor de vizavi (strada veche nu avea mai mult de şapte metri lăţime) şi îşi

ţineau cît puteau respiraţia. Dărîmăturile acestea de case au fost calamitatea Bucureştilor după război, ca şi construcţiile neîngrădite de scînduri protectoare măcar. În dreptul unei clădiri, descompusă în zidărie veche, bîrne şi fier, trotuarul era desfăcut, trăsurile şi automobilele intrau unele într-altele, de nu mai conteneau claxoanele şi înjurăturile şoferilor. Eu veneam însă în fiecare zi. Mă duc oriunde se deschide o stradă nouă. Aştept perspectiva viitoare cu pasiunea cu care jucătorul filează cartea. Întîi nu se vede nimic şi de aceea în fiecare zi nu întîrzii prea mult. E mai mult o enervare că lucrurile merg prea încet. Dacă urmează o duminică sau o zi de sărbătoare, mi se pare că un proces de naştere s-a suspendat. Mă opresc şi fac tot soiul de ipoteze asupra aspectului pe care îl va avea noua stradă după reconstituirea pavajului. Ştiu bine că un moment nou se va crea. Dar va dispare unul vechi, iar această tranziţie n-am putut s-o prind niciodată, cum, cînd eram mic, nu pricepeam cum din hîrtie şi boabe negre pe ea ieşea cînd un cîntec sprinten, cînd un oftat lung, cînd o grindină de sunete. Mă ascundeam după uşe şi ascultam cum cînta mama la pian. Toată casa era plină de sunete ca un clopot şi eu ştiam că ea cîntă privind, dar cum din boabe negre ca piperul poate să iasă sunet n-am priceput niciodată. În viaţa mea am rămas cu pasiunea şi neliniştea schimbărilor, a trecerilor. Ştiam deci că acum va fi o stradă nouă, desigur ca orice altă stradă nouă, dar atunci nu va mai fi şi cea veche, ca să le poţi compara, pentru că ar trebui să fie chiar în locul acesteia; iar imaginile, ca obiectele, sunt impenetrabile. Şi noutatea, momentul inedit, ar fi tocmai în examinarea comparativă a celor două imagini simultane. Mai bate un vag vînt de mijloc de august, liniştit şi fiert parcă, asemeni „porumbelului fierbinte“ pe care o ţigancă îl oferă oamenilor care dărîmă casa, într-o copaie, în care desigur au fost culcaţi copiii (după ce a fost fiert, neîndoios, în cazanul cu rufe). Mă acoperă praful cînd mă îndrept spre strada Batişte. Încet, trebuie să ocolesc, căci într-o curte e un depozit improvizat de benzină. „Forduri“ vechi de tinichea, jerpelite ca nişte haine de salahori, modele

aproape comice, revîndute șoferilor, vin să se aprovizioneze, căci parcă ele singure (cele de lux fac siestă) mai lucrează în nămiaza asta de august, împreună cu acei paria care asfaltează, între dogoarea cazanului cu smoală și a cerului arzător albastru. Strada e pustie și înaintea mea e, singur drumeț, o foaie de hîrtie, care, luată de vînt, se tîrăște cu pași mărunți de șoarece, încercînd întîi parcă să traverseze, dar se lovește de muchea trotuarului, cu care aleargă apoi paralel departe, pe urmă spre capăt, unde strada ocolește puțin, saltă ca o gîscă, încercînd să zboare. Dintr-acolo vine cu grabă întinsă un automobil cu geamantane așezate ca niște turnuri oblice alături de șofer, altele turtind genunchii domnului și doamnei, care mai vor, cine știe, să prindă trenul de Sinaia sau de Constanța, unde e prospețime și răcoare.

Și nici prietenii mei nu sunt acasă. Ferestrele au hîrtie albastră pe ușă este scris cu creionul un bilet. Urc trei trepte ca să-l descifrez: „Omul care vine din partea domnului Vasiliu să întrebe la ușa din dos, la bucătărie, că are un pachet și o scrisoare". Nu țineam prea mult să-i văd, deși femeia e agreabilă cînd e familiară, după-masă veneam numai așa, ca să am ce face, dar faptul că găsesc acum ușa închisă mă scade sufletește ca o părăsire, ca o neșansă disproporționată. Prezența lor de-abia îmi devine necesară. La întoarcere, puțin amărît, descopăr și rețin toate casele care au geamurile astupate cu hîrtie albastră. Casa din colț are obloane moderne cu lame paralele, care se ridică și se lasă ca la birourile americane. Ca să apuc pe strada Enei, căci viu spre „Capșa", ocolesc un hotel, în etajele căruia sexualitatea e condensată și toropită în după-amiaza asta de vară, ca gazele care se tîrăsc în fundul unei mine. Iată, după un croitor sărac, o legătorie de cărți. Vitrina e prea sus, ca pe un podium, dar tot disting neverosimilele adunături de poze. Un portret al arhiducelui Rudolf, rupt din vreo revistă ilustrată, veche, din vremea cînd se încerca la ilustrate, desenul

imitînd fotografia, trei caricaturi colorate de Jiquidi [1]: un cap mare de general cu mustăți enorme pe un trup cît un deget, alta cu un cap cît un măr pe un trup tot cît arătătorul: Eugen Stătescu și nu mai știu cine. Cărți poștale gălbejite, înșirate pe sfoară ca mînătărcile, cu muzicieni celebri: Chopin, Schumann, Bizet, Wagner. Cîteva femei goale. Una — din ce vreme? — cu fusta ridicată în față, dansează cancanul, îndoind picioarele cu pulpele excitante între jartiere, azvîrlite din maldărul de dantelărie albă a „*dessous*"-urilor. E blondă, grăsuță, cu sînii prezentați pe dantelă, ca perele mari de lux în cutii cu vată. Trebuie să fie faimoasa „La Goulue" sau vreuna din școala ei. E cald, și după-amiaza asta de august e calmă și îmbîcsită, ca în orele de siestă un harem adormit. Încep să-mi simt corpul, aș mînca piersici și aș vrea să văd o coapsă de femeie frumos arcuită, cu pielița albă, ca să ți se lipească de podul palmei. Opresc o trăsură cu cai deșirați și osoși.

Pe lîngă strada Plevnei și bulevard e o curte lungă cît o stradelă și acoperită, cu etaje adăogate, cîrpit fiecare cu scărițe de lemn strîmbe. Sunt locuințe studențești și menajuri boeme. La cișmeaua din curte e noroi, pentru că toată ziua trebuie să vie lumea să ia apă. Cutia cu gunoaie, enormă, e în față, și alături de ea cîteva cărușe de lemne, așa că toată casa pare un tren de marfă cu tenderul înainte.

Mă gîndeam cu enervare că s-ar putea ca ușa de lemn, toată, a Emiliei, către care mă duceam, să fie închisă cu cheia, iar la repetatele mele bătăi, întărite, ușa aceasta să rămîie definitiv calmă, egală ca o barieră între mine, cel de afară, și interiorul baricadat.

Totul în trupul meu era pregătit încă de pe drum și se accentua intens pentru ce avea să vie. Mîna desfăcută ca să-și mărească suprafața de pipăit se încolăcise

[1] Aurel Jiquidi (1896—1962), grafician, pictor de moravuri, fiul caricaturistului Constantin Jiquidi (1865—1899). Din 1921 a colaborat cu desene satirice la diverse publicații, afirmîndu-se odată cu prima expoziție personală (1926), urmată de o a doua în 1928, comentată elogios în presa vremii (n.ed.).

de pe acum în jurul brațului alb, plinuț al fetei, ochiul juca încă de pe drum comedia enervată a sînilor, care, pe jumătate văzuți, nu rămîn așa etern, ca într-un tablou, căci cămașa, prinsă încă la mijlocul trupului, cade de pe ei, dezvelindu-l pe unul complect, iar pe altul pe jumătate, sîni a căror vagă moliciune e parcă provocată de greutatea senzualității dizolvante, leneșe și lenevitoare ca aerul cald. Cutele pe care le face cămășuța, ocolindu-le rotunjimile de fructe, sunt tot aît de molatice și încolăcite ca și linia lor sinuoasă. Genunchiul încă de pe drum se simte potrivit prin rochie deasupra genunchiului ei, în primitoarea adîncitură cu care începe coapsa. Mîinile-mi coboară apoi, îmbrățișînd femeia cu coatele îndoite și sprijinite în șoldurile ei, cu fața de dinăuntru a brațelor și avanbrațelor, cuprinzîndu-i și simțindu-i talia, ca niște sepale vii.

Am bătut în ușe, și sunt surprins de sunetul bătăii auzit înăuntru, de parcă am trimis un sol. Nu va răspunde nimeni; sunetul acesta trimis de mine va fi singurul semn de viață. Se aud pași înăbușiți, însă cineva, topindu-se cu restul lumii, a mișcat nevăzut clanța, în fața mea la un pas. Sora Emiliei, fără să aștepte să-i dau bună ziua, s-a întors cîțiva pași și, din pragul micului vestibul întunecat ca o magazie, de unde o scară duce sus, a strigat-o, fără să-mi spună numele, cum se anunță fetele la bordel: „Emilia".

Jucau se pare cărți, căci, văd pe masă un pachet mic, unsuros, care ar putea să fie și pentru ghicit însă, și acum totul e întrerupt, iar tînărul care e cu ele e nedumerit. E ca o catastrofă liniștit convenită, care în loc să mă măgulească, mă stînjenește, căci deschide ca un hiatus între ceea ce se întîmpla pînă acum în această sufragerie cu mobile vechi și între cele ce se vor întîmpla în și prin prezența mea... Trebuie să găsesc o introducere, oricum. Dar tînărul, după ce a ezitat cîteva clipe, neștiind ce să facă, sau poate la un semn, neobservat de mine, al vreuneia dintre femei, se decide și, după ce bălăbănește puțin mîinile, se strecoară prin ușa deschisă în vestibul, fără să salute, ca o vietate domestică. Ea ca de douăzeci și cinci de ani, cu o figură de lăutar, oacheș de tot, ras, îmbrăcat în haine negre.

Toată mişcarea asta produsă de venirea mea mă stinghereşte şi mă întristează, căci ştiu bine că prestigiul meu de om n-a cîştigat nimic, dar mi-a descoperit, jignind ceva în mine, că există straturi de viaţă normală mult mai jos decît mine. De ce a plecat tînărul acesta?

Ce inferioritate îşi simte şi acceptă faţă de mine chiar, care sunt aşa cum sunt, care de atîtea ori mă simt mărunt, inferior, îmbrăcat ca în haine streine, de căpătat, cu toată aparenţa mea de monden? El e poate cel care o conduce pe Emilia în oraş, îi sărută respectuos mîna în stradă, aşteaptă îngrijorat să fie invitat, consideră că a fi primit de ea e un semn de importanţă în viaţă, ori ca o duminică. Fac desigur revelionul împreună, iar cînd îşi lasă genunchiul prea descoperit, ea se acoperă, sau îl pofteşte afară cînd îşi îmbracă rochia. Emilia aceasta, pe care am avut-o din noaptea cînd m-a dus un prieten cu ea la „Luzana", pe care am chemat-o la mine cînd am vrut şi pe care totuşi, în trei ani, am venit cel mult de trei ori s-o am, care de cîte ori a fost singură cu mine n-a întîrziat, ca să rămîie în cămaşe cu coapsele goale, un sfert de oră, fata asta blondă sau mai mult spălăcită, grăsuţă şi vulgară, pe care au avut-o toţi prietenii mei, ca şi mine (căpitanul Ştefănescu, în tren, fără ca ea să-şi scoată chiloţii).

Căci e într-adevăr gravă, impozantă în atitudine, nu ştiu cum să spun, are ceva de profesoară, un fel de aer sărac cu duhul şi sigur de el. Priveşte serios, aprobator sau dezaprobator, se plictiseşte, are veleităţi să conducă discuţia, crede în sfîrşit că discută. De aci e poate toată drama ei, căci de la înălţimea asta trebuie să treacă la atitudinea femeii pe care o aşezi pe pat, dar, fără resurse sufleteşti, ea nu poate găsi tranziţia necesară... Poate că acei din jurul ei nu pot s-o aibă numai din cauza asta (dar nici nu e obligată faţă de ei), cînd însă e nevoită de interes, sau din dorinţă pur şi simplu, să se dea, atunci între femeia îmbrăcată şi cea goală e o succesiune de momente neangrenate, precipitate, indiscrete pentru deficienţa raportului sufletesc dintre cei care vor fi împreună în pat. Totul apare

ca un şir de concesii şi abandonări al căror *mobil adevărat* se iveşte indiscret, jignitor şi urît. De aci şi dispreţul cu care vorbesc cele ca ea de *act*.

— N-aţi mai fost de mult pe la noi? întrebă sora Emiliei, o femeie ca de patruzeci de ani, căci poate nici nu ştie numele celui pentru care s-a revoluţionat toată casa.

— Valeria, fă nişte cafele, domnului îi place cafeaua dulce şi bine fiartă.

Ţine minte din seara restaurantului în grădină. Dacă o femeie care m-ar iubi ar ţine minte un amănunt ca acesta, aş fi cald măgulit, dar la Emilia n-are nici o semnificaţie, ca un accident de memorie, sau ca o bună organizaţie practică. Îi explic că am impresia că „am deranjat-o“, că am provocat prin venirea mea neaşteptată o reală perturbare.

— O, nu, deloc. Îmi face plăcere.

Spune asta rece şi plat din lipsă de vocabular analitic. Eu ştiu bine că e încîntată (aş spune, dar Emilia nu poate fi chiar „încîntată“, căci asta presupune o anumită fluiditate interioară). E satisfăcută întîi pentru că ştie că mîine mă va conduce abil, atît cît poate ea să fie abilă, să-i achit o pereche de pantofi sau, cine ştie, se va găsi o formulă să-i las, ca rîndul trecut, două mii de lei pe mescioară. Dealtfel, şi în afară de asta, Emilia caută contactul — e un cuvînt din vocabularul ei — cu băieţi din lumea bună. Căci ei „lansează“ femeile, adică le duc la petreceri unde au şansa să dea peste bancherul bătrîn şi decrepit care le va subvenţiona apoi lunar. Am un coleg care face, oarecum cu metodă, astfel de aranjamente şi e plătit în natură de fetele recunoscătoare.

— Nu ştiu, mi s-a părut că tînărul fusese cam stingherit puţin.

Emilia mă lămuri cu oarecare grabă, atît cît poate ea să se grăbească, dar mai ales cu importanţă, ca să înlăture un moment mai degrabă posibilitatea de a fi bănuită că ar putea fi a celui plecat...

— A, nu, e un coleg...

...și spunea așa, ca și cum coleg ar fi însemnat un eunuc sau un servitor, la care o femeie ca ea nu se poate coborî.

— Mi-a adus o piesă de cetit. L-am rugat pe el să-mi caute ceva, că anul acesta nu mai merge. Dacă nu mi-o da un rol, îi las și plec. Cu șase mii de lei ai lor pe lună de-abia îmi plătesc pantofii pe care-i stric ducîndu-mă la repetiție. Băiatul ăsta citește cărți, că e și pe la o gazetă, nu știu care...

Nu cunosc, nu pricep prea mult teatrul, deși e una din pasiunile mele, prin culisele lui, dar Emilia spunea firesc și detașat de obiect „l-am rugat pe el să-mi caute ceva" cum ne spunea odată un suplinitor rătăcit la liceu: „Napoleon este foarte important fiindcă a avut mai multe războaie", sau plutonierul-major, cînd era escadronul în marș: „Cîntați cîntecul ăla, cum îi spune, cu soldatul, sau ăla, cum îi zice, cu doamna învățătoare. Hai cîntați!" Teatrul e pentru ea ceva necunoscut întîmplător, de unde îți vin aplauze, flori și automobil, în care, „dacă ai noroc", ai și succes, că piesele ți le aduc, așa, prietenii, cum ți-aduc ciorapi de la Paris. „N-ai auzit de-o piesă... așa, pentru mine?" Ea spunea că „așa nu mai merge", pentru că se socotea mereu nedreptățită, că directorii teatrului și regizorii o persecutau, nerecunoscîndu-i meritele. Aștepta să i se dea un rol, în realitate prin rol ea înțelegea un succes, căci roluri i se dăduseră cîteva, dar fusese dezastruoasă, ca o bucătăreasă patetică. Nimic în lume n-ar fi făcut-o să convie că ea n-a priceput cumva rolul, că era vulgară în el, ci dimpotrivă că „ce, ăla era rol?" Acum așteaptă întîmplarea de la „băiatul" de adineaori. Cred că în realitate Emilia nu citea nici gazeta cu anunțuri.

— Toate rolurile mele le dă Mărioarei S[1]...

Marioara S... era o actriță destul de tînără, care trecea drept foarte frumoasă cînd privea languros, căci își „făcea" bine capul. N-avea nici un fel de feminitate, oricum însă era și mai vioaie și mai subțire decît Emi-

[1] Probabil actrița Mărioara Zimniceanu, deseori amintită de Camil Petrescu, interpretă și a rolului Porția din *Shylock*, la care se referă Ladima într-una din scrisorile sale. V.p. 124. în ediția de față (n.ed.).

lia. Nu era lipsită iarăşi (cînd nu vorbea) de o graţie reală. Numai faptul că femeia din faţa mea nu-şi dădea seama ce deosebire e între ea şi Marioara S... şi tot devenea concludent pentru lipsa ei de bun-simţ, pentru incapacitatea ei de a avea impresii cît de puţin întemeiate, de a descoperi nuanţe.

— Crezi că ţi-ar fi convenit rolurile Marioarei S...? am întrebat-o înmuiat şi din cauza căldurii, deşi ferestrele erau în umbră, căci soarele trecuse înspre dreapta, dar moleşit mai ales din cauza descurajării de a găsi vreodată [1] vreun punct de înţelegere cu femeia asta.

Sora Emiliei tocmai intrase cu o tavă pirogravată pe care erau două ceşti de cafea, una verde şi alta albă, cu dungi aurite, iar alături de ele două dulceţuri, pe farfurioare în formă de frunză de vie.

— Cum, n-aţi auzit-o pe Emilia niciodată?... Aaa! Te face să plîngi. N-aţi fost la teatru? Ia spune, Emilio, scena din *Modelul*.[2]

Era totuşi cald, iar sufrageria asta săracă, veche, cu faţa de masă cu patrate alb-roşii, cu un bufet de stejar cu florile sculptate, dezghiocate, cu uşile fixate, ca să nu se deschidă singure, prin bucăţi de hîrtie vîrîte sub ele, cu pomiere cu mere noduroase, oricum nu te predispune să asculţi scene declamate. În colţ, un patefon de lemn, model vechi, lîngă un divan deşelat, acoperit cu velinţe româneşti, mă îndemna să mă trîntesc pe el, deşi perinele, una pictată avea culoarea cojită acum, iar alta diformată şi cu conţinutul grămădit într-un colţ, arătau nu numai că gazdele sunt relativ neatente cu nimicurile materiale ale existenţei, dar şi că destulă lume se mai trîntise pe acest divan. Am rămas deci pe scaun, şi-am îngînat vag în contrast cu preciziunea invitaţiei...

— A, nu! Nu am auzit-o niciodată în *Modelul*. Era să adaog „deşi mă duc des la teatru", numai aşa dintr-o nevoie de reacţiune ironică la întrebarea Vale-

---

[1] În ediţia 1946, greşeală de tipar: „deodată" (n.ed.).

[2] *La femme nue*, tradusă *Modelul*, melodramă în patru acte de Henry Bataille (1872–1922), poet, dramaturg mult reprezentat, cu opere originale sau dramatizări, pe diverse scene româneşti, în perioada interbelică (n.ed.).

riei, care bănuia că nu merg la teatru dacă n-am văzut-o pe soră-sa în *Modelul*.

— A ieşit acum cinci ani, la producţie cu ea... Emilia, haide, fă scena cu prinţesa.

După ezitări şi surplus de invitaţii, dealtfel destul de reci, Emilia s-a ridicat în picioare, a dat scaunul la o parte, a lipit coatele de corp, strîngînd pumnii, a făcut o grimasă de durere şi dispreţ şi, aruncînd energic capul în profil, pe cînd corpul era cu faţa la noi, a început:

— „Nu, doamnă, este amantul meu... amantul meu — o, cît am suferit pentru el... Aa! Ce ştii dumneata? În timp ce dumneavoastră, femeile de lume, trăiaţi în vîrtej (Emilia ezită), vîrtejul luxului ameţitor, eu petreceam nopţi întregi deasupra maşinei de cusut, ca să poată cumpăra a doua zi pînză şi vopsele pentru tablouri... (Şi din gît, sec:) Ce ştii dumneata, doamnă, ce e amorul?"

S-a oprit subit şi s-a aşezat scurt şi liniştit la masă.

— Nu sunt în nervi azi.

Am început să mint gratuit şi neconvins.

— Dar nu, dar nu, era foarte bine...

Valeria, corpolentă şi cu sînii aproape turtiţi unul de altul în strînsoarea brasieriei, s-a grăbit, luînd notă de aprobarea mea oarecum.

— A, păcat că n-ai auzit-o... a fost aplaudată mai mult decît celelalte şi i-au aruncat flori pe scenă.

Acest „i-au" care ar corespunde anonimului „*on*" etc. nu era totuşi chiar atît de anonim, căci am fost şi eu o dată la o producţie cu prietenul R., şef de cabinet al teatrului, şi ştiu că fetele şi prietenele lor îşi aruncau flori din sală una alteia, dar nu e mai puţin adevărat că şi aci era un soi de ierarhie: cantitatea era în raport oarecum şi cu meritul celei omagiate, căci chiar manifestările acestea au limite. Cinematografiştii, de pildă, ştiu că nu pot face reclamă mare oricărui film. Dealtfel, cred că multă lume socoate că Emilia are talent. Ba mulţi o cred şi frumoasă. Are capul rotund de tot, ceea ce e încă mai subliniat fiindcă poartă părul pieptănat lipit şi despărţit în două printr-o cărare din creştet pînă în mijlocul frunţii. La spate

e răsucit puternic într-un coc mare, ceea ce înseamnă că e deci o coafură grecească. Fruntea ei, fragment de sferă, e așa de limpede, de parcă nici unul dintre milioanele ei de strămoşi n-a încreţit-o vreodată din cauza vreunui gînd.

Jos e mărginită de arcade inginereşti de geometrie, mai ales că sprîncenele smulse cu trudă sunt trase ca de un penel sigur. Orbitele nete, desăvîrşite şi ele, ca nişte scheme de peştişori cărora li s-au retezat capetele şi sunt puse frumos faţă-n faţă, nu s-au adîncit niciodată de suferinţă. Ochiul verzui, mare, le umple perfect. Pleoapa de jos, cu genele făcute cu rimel, se pierde aproape imediat în obrazul plin, iar cea de sus e foarte apropiată de sprîncene, ceea ce dă impresia că Emilia e mereu încruntată (fără nici o dungă totuşi). Nasul e oarecare, dar buza de sus subţire, cu tot şănţuleţul ei, pare că e într-o piele prea scurtă; din pricina asta, se vede, Emilia nu poate surîde. Dealtfel, toată faţa îi e parcă îmbrăcată într-o piele albă, frumoasă, dar mult prea scurtă şi numai de aceea stă întinsă. Îmi aduc aminte că se spunea despre o fostă „demimondenă“ că şi-a injectat în obraji parafină ca să-i disparâ cutele. Aşa parcă a făcut şi Emilia. În orice caz, seamănă mult în privinţa aceasta cu acele capete cu pielea întinsă, cu roşu în obraji, din cărţile poştale ilustrate pe care scrie într-un colţ „*Souvenir*“.

— Dar cum se face că n-aţi plecat nicăieri? mă întrebă, „ca să întreţie conversaţia“, Valeria.

Îi explic că n-am avut concediu (deşi de la minister, de cînd cu zborurile, sunt într-un soi de disponibilitate) încă şi nu-l voi avea decît aşa cum l-am cerut, între 1 şi 30 septembrie.

— N-aţi fost nici la moşie? Cu căldurile astea...

Valeria asta simte nevoia să mă scuze cu orice preţ faţă de concepţia ei de eleganţă şi „lume bună“ că n-am plecat. În sufletul ei e, probabil, o luptă între noţiunea de om elegant pe care o are ea şi aceea pe care i-o ofer eu. Toată „lumea bună“, aşa cum o concepe ea, îşi face un punct de demnitate din a părăsi Bucureştii vara; dar, pe de altă parte, ştie, oricît de vag, că „eu sunt primit în cele mai bune familii“. Ştie că „am şi

parale". E aci una din acele tranziții care mă pasionează. Pe viitor, Valeria, care are acum 40 de ani, sau va renunța să mai judece eleganța lumii după criteriul de pînă acum — unul dintre atîtea multele cîte o fi avut — sau nu mă va socoti pe mine elegant. Pentru moment e într-un soi de expectativă indulgentă.

Dar Emilia, care se așezase la masă și părea că ia parte la convorbirea începută, se ridică precis, dînd din nou scaunul la o parte, și, tot cu capul în profil, cu coatele lipite de corp și cu pumnii strînși, începe dintr-o dată ca și cînd i-ar fi venit din senin, din nou zguduitor:

— ...Doamnă, sunteți o mizerabilă... O... cît l-am iubit. E viața... viața mea, doamnă.

Din ochii mari, verzui, prinși molatec cu pleoapele lor grăsuțe în orbitele geometrice, tot timpul îi curgeau două mici fire de lacrimi, nu atît de puternice ca să ajungă la rădăcina nasului, dar destul de adevărate ca să trezească același fenomen și în ochii Valeriei.

Prietenii mei cred sincer că n-am inimă... Și citează cazuri de autentică insensibilitate pe care aș fi dovedit-o adeseori, refuzînd de a crede celor în nenorocire. Partea de adevăr e însă că plînsul provoacă în minte o reacțiune de mînie și dezgust... De atîtea ori am fost în pragul morții (de două ori rănit, două accidente de automobil, unul de avion), am fost îngrozitor nedreptățit, totuși știu bine că nimic nu justifică plînsul demonstrativ. Nu corespunde — și m-am gîndit mult la asta — nici unui sentiment, nu dovedește nimic. Nu e nici o legătură între el și sinceritatea emoției, sau, mai bine, între el și valoarea simțirei. Emoțiile mortale sunt intense, palide și egale. Cei cu adevărat în stare să sufere sufletește au și orgoliul de a refula totul, au și durerea inferiorității lor de o clipă — și poate că tocmai această comprimare mistuie și doare mai mult, deci e de presupus că tocmai cei mîndri, care își ascund simțirea, sunt cei care, și mai ales prin asta, suferă cu adevărat.

Plînsul demonstrativ mie îmi reamintește de o femeie care și-ar schimba bandajul igienic în public.

Și, în genere, plînsul după „fericire", orice s-ar spune, nu mă impresionează, pentru că cei care-și cla-

mează aprig și humos „dreptul lor la fericire“ și-l doresc mai totdeauna lovind necruțător în alții.

Emilia pretinde însă de la mine un cuvînt, un semn de admirație. S-a așezat din nou la masă, se sprijină în coate și privește aiurea, așteptînd. Valeria e de asemeni surprinsă de tăcerea mea prelungită, dar cînd observă că gîndesc, deduce, pare-se, că sunt tulburat. Eu simt una dintre acele impulsii irezistibile de a face ceva inconvenabil și absurd, ca, de pildă, de a mîngîia barba mare și mătăsoasă a unui domn grav; sau de a turti cu o palmă scurtă și apăsată cilindrul mătăsos al unui personaj mărginit și important, în sfîrșit ceva analog acelui procedeu de cinematograf de a trînti un castron de cremă în obrazul unei profesoare urîte și solemne. Acum, cînd am văzut sentimentul Emiliei, cînd, potolită și pătrunsă de importanța talentului ei, așteaptă un cuvînt de la mine, eu să-i spun, de pildă, calm și firesc, că ar fi bine să se lase de teatru și să se apuce de croitorie, însă nu de croitorie fină, sau, și mai bine, să se facă vînzătoare de cămăși gata și gulere de cauciuc. Dar e prea cald și, la urma urmelor, nici nu merită sforțarea unei articulări. Fără voia mea, cu aceeași gratuitate cu care mă pregăteam de țîșnire, mă trezesc zîmbind admirativ: „Foarte emoționant!“

Valeria are ochii cei mai dulci din lume.

— N-ai cumva pe cineva la Teatrul Național?

Dar soră-sa protestează, dezamăgită desigur de nenumăratele încercări infructuoase.

— Valeria, domnul... nu se ocupă cu teatru.

Mă conving tot mai mult că Valeria, datorită și corpolenței și vîrstei, s-a confirmat în funcțiunea de manager artistic al surorii ei.

— Taci din gură, că știu ce spun... și, întorcîndu-se spre mine, mai direct: Poți să ai talent cu carul, că dacă n-ai un pic de protecție e tot degeaba. Cînd te uiți la alea de la Național... că toate au ajuns. Vezi, una trăiește cu directorul, alta cu regizorul...

Valeria se întrerupe, căci surprinde strecurarea unui gînd pe figura mea... Rechemat, îmi opresc privirea pe rochia ei albastră cu boabe negre, sub care apar bretelele subțiri, ca niște șireturi, ale brasierei. Cum stă

puţin aplecată deasupra mea, îi văd sînii. În loc să fie între ei o vîlceluşe de carne albă şi fragedă, nu e decît o cută întunecată, care e singurul hotar între burdufioarele lor molatece, lăptoşi cum sunt şi lipiţi unul de altul ca două emisfere cerebrale. Totuşi îmi vine să întreb: Dar, în definitiv, Emilia de ce nu se culcă şi ea cu directorul sau cu regizorul, dacă n-o fi făcut-o încă? Îmi dau seama că, chiar în după-amiaza asta îmbîcsită de august, întrebarea e oarecum nepotrivită într-o casă care îţi oferă cafea şi dulceaţă şi spun deci, senin şi degajat, privind umărul Valeriei:

— Frumoasă rochie...

Mint serios şi indiferent, căci am pierdut toate punctele de contact logic cu aceste două femei... Într-o convorbire, replicele se angrenează, au corespondenţe îndepărtate şi, desigur, un convenţionalism care presupune că anumite adevăruri şi preciziuni sunt cîştigate pentru discuţie din însuşi faptul că trăim în aceleaşi oraşe, în aceleaşi zile, că ne îmbrăcăm nemţeşte. Ceea ce numesc eu dreptate, sinceritate, adevăr, frumos e însă atît de departe de ceea ce corespunde la ele acestor noţiuni, încît niciodată nu vom izbuti să ne înţelegem. O convorbire e aşa, ca jocul acela al figurii de pe dosul oglinjoarei: cînd nu izbuteşti să potriveşti cele cinci mărgeluşe albe în gura turcului, dacă eşti înţelept începi să-i admiri mustăţile... sau faci din oglinjoară sfîrlează. Deci, ca să accentuez admiraţia, pipăi puţin rochia Valeriei.

— Este eponj, nu?

Femeia o clipă nu ştie ce să creadă, pe urmă are aerul să gîndească: „eu totdeauna, am ştiut că mă îmbrac bine, dar iată numai el, că e băiat subţire, îşi dă seama de asta". Desigur, o gîndeşte. Toate femeile cred totdeauna chiar cel mai absurd şi mai gratuit dintre gesturile de admiraţie, dacă vine serios, de la cineva care nu e din cercul lor obicinuit. Vai, dacă eu însumi, atunci cînd nu văd intenţia de glumă, sunt înclinat să cred tot binele care se spune despre mine. E ca un omagiu, o recunoaştere necunoscutului. Nimic nu garantează valorile curente, deci noi toţi, chiar atunci cînd gustul şi educaţia noastră ne spun

altfel, ne putem permite să credem complimentul care ni se face serios (ceea ce desigur nu exclude minciuna totuși) ca hotărîrea unei improvizate Casații, pe care profităm de ocazie ca s-o admitem infailibilă.

Cu toate că e măgulită că-i admir rochia, Valeria nu uită însă că n-am fost în stare să-i ascult tirada începută despre stelele care trăiesc cu directorul... În aerul închis al sufrageriei se mai adaogă și golul unei tăceri. Aş vrea să spun ceva, dar gîndurile s-au depărtat de mine că trebuie să le trag înapoi ca pe niște balonașe captive, cărora, dîndu-le liberă sfoară, s-au ridicat și s-au lipit de tavan. Sunt aci, lipite de tavan, politeța și gîndurile mele, dar ca să le pun în frază trebuie să le scurtez sfoara și să le mînuiesc cu interes. Și n-am nici un mobil să fac asta. E acum o tăcere nemișcată, de care Valeria profită ca să aducă întreaga atmosferă la punctul inițial, la ceea ce mă adusese aci, ca revenirea la dezbaterile unei comisii după o frivolă digresie... Prin urmare se scoală ridicînd tot trunchiul în brasieră și centură, lat, întărit ca un sac plin:

— Mă duc la bucătărie să-mi văd de dulceață... că am luat niște caise, o frumusețe... Tot ce am găsit mai bun în piață...

Nu mă costă nimic să întreb:

— Dar vă pricepeți să faceți dulceață?

Naivitatea întrebării mele amuză sincer pe Valeria.

— Vai de mine... dulceață? Păi asta, pe ce care ați luat-o, nu-i făcută de mine?... Și, ducîndu-se la bufet, scoase foaia de hîrtie îndoită de sub micile uși care, amîndouă, se desfac brusc ca niște aripi de lemn, lăsînd să se vadă înăuntru, aliniate ca la cofetărie, o serie de borcane, roșii, galbene, roze, toate etichetate. Să-ți fac eu dulceață... Ia uite ici... și Valeria le prezintă ca un căpitan al dulcețurilor, pe fiecare mușchetar în parte, după ce mai întîi le citește etichetele. Desigur că ea le cunoaște și pe dinafară, dar mai mult ca să-mi arate mie că e vorba de ceva sistematic și destul de prețios. Uite aici dulceață de cireși amare... și iar citește, asta-i de vișini... borcanele astea sunt de caise crude.

— Dar astea care le faceţi acum?

Valeria e şi mai amuzată de naivitatea mea, iar Emilia intervine doctoral:

— Or fi de caise coapte... Astea-s de caise crude... E foarte pricepută Valeria la gospodărie... şi fără să ia notă de aprecierea mea elogioasă: A, să fi văzut la Bîrlad ce cămară, ce casă aveam.

Acum sunt sincer surprins, şi cum Emilia a trecut alăturea, unde ştiu că e camera de dormit:

— Sunteţi din Bîrlad?

Valeria îmi explică aşezat şi cu oarecare dichis în frază:

— De la Bîrlad chiar nu... De pe lîngă Tecuci... dar bărbatul meu era la prefectură la Bîrlad.

Sunt bucuros, căci de la Bîrlad e prietenul meu, scriitorul.

— Atunci îl cunoaşteţi pe G...?

— Cum să nu?... Cum să nu? Doar eram prieteni, buni vecini... Şi cu conu Nicolăiţă, şi cu coana Verona... A, parcă-l aud pe conu Nicolăiţă: „Duducă Valeria, mă rog matali, să ne trimiţi şi nouă din cozonacii matali... că madam G..., aşa-i zicea el nevesti-si, madam G... niciodată nu mi-i rumeneşte aşa." Că aşa cum îi potriveam eu din făină şi aluat, cum presăram stafidele grase şi aurii... nu orice stafide... Pe urmă, cozonacii, trebuie să ştii...

Şi uitînd că se întorsese la punctul iniţial al vizitei, răpită, de timp şi de amintiri, duduca Valeria, tot în picioare, a devenit foarte mobilă.

— A, o dată la Sfîntul Grigore... ziua lui bărbatumeu... Ce-a fost la noi... Dascăli, ofiţeri... judecătorul... că toată lumea venea bucuroasă... că ni se dusese vestea. Mă rog matale... să mănînci ghiveci făcut de mine... că îl făceam scăzut în oală de pămînt. Numai aşa merge ghiveciul. Şi trebuie să pui de toate. Unele fac ghiveciul numai cu piept de vacă, dar nu iese bun. Nu-nu-nu. Trebuie să adaogi şi o jumătate de carne de berbec, vreun kilogram de momiţe, daa!.. altfel iese fără grăsime... Nu mai spun că nu trebuie să lipsească nici un fel de legumă şi zarzavat!... fireşte... Şi dacă crezi matale că ajunge! Aş... Trebuie să ştii

să-l potriveşti din foc... Dacă-l pui pe un foc prea iute, s-a isprăvit, iese fiertură... Trebuie un foc domol, ca să pătrundă bine, şi laşi patru-cinci ceasuri ca să scadă de tot, că ghiveciul care are zeamă nu mai e ghiveci.

Competinţa cu care Valeria vorbeşte de arta culinară nu e de dispreţuit, şi dacă nu izbuteşte să mă convingă de personalitatea ei (mai e şi divanul acesta deşelat), bănuiesc aci în ecuaţie o necunoscută pe care nu o găsesc şi las totul nerezolvat, cum facem desigur de atîtea ori în viaţă.

Cînd Emilia s-a întors, Valeria care (numai mi se păruse mie) nu uitase să plece, nu iese totuşi pînă nu mă invită din prag să vin la ea la masă odată.

Am rămas singur cu Emilia şi simt că, în trei capete, în casa asta, e, neprecisă, cam aceeaşi preocupare. Afară trebuie să fie mereu tare cald, căci soarele e încă foarte sus, trotuarele sunt încinse de dogoare, iar zidurile fierte încă în aer toropitor... Ar trebui să deschidă puţin ferestrele, căci mobila şi aerul au ceva de apă încropită... Dar Emilia se gîndeşte la altceva...

E un fel de impresie evidentă că toată conversaţia de pînă acum a fost doar un epifenomen, iar acum venim la obiect. Gravă, actriţa mai încercă un capăt de convorbire. Acum înţeleg cît de lipsită de resurse e... Nimic n-ar fi mai uşor decît o introducere... O glumă, o ameninţare şăgalnică, un surîs ar fi ca un fir, după care luîndu-ne, am ajunge pînă la pat. Nimic nu mi-ar fi mai uşor decît să fac eu această tranziţie, dar nu vreau... ca un examinator rău, care nu vrea să ajute pe candidatul încurcat... Emilia nu ştie să glumească sau, ceea ce e şi mai deplorabil, trebuie să aibă gluma atît de vulgară, încît, intimidată de aşa-zisa mea situaţie mondenă, nici nu îndrăzneşte să fie ea însăşi... De surîs Emilia nu surîde, căci e prea gravă. Frumuseţea ei caligrafică e, hotărît, injectată să rămîie tare. Într-un anumit sens, e dezarmată, căci nu are nici una din acele arme ale feminităţii menite să mascheze intenţii materiale şi să coloreze situaţii delicate. Sau, nu, desigur că le are, însă brutalitatea cu care eu îi îngreuiez situaţia, cruzimea cu care m-am agăţat în gînd de masca ei gravă şi de sentimentul ei de adineaori mă fac să rămîn amorf,

silind-o pe ea să fie ea, adevărata ea, aceea care se dă fără nici o justificare sufletească... din mobile cu totul streine iubirii.

Mai încearcă vreo două întrebări care nu duc la nimic.

— L-ai mai văzut pe Vasiliu?

Mă joc cu cărţile de joc (şi ea ar putea porni de aci), răspunzînd calm:

— Nu.

— Nici eu... şi acum mă fixează.

Nu numai capul, ci toată e alcătuită din rotunjimi ca o pisică mare, plină şi bălană, dar fără graţia pisicii, căci e prea gravă. Umerii îi sunt şi ei frumos arcuiţi în jos. Poartă o rochie cafenie, decoltată la gît în formă de elipsă, mare, croială chimono. Însă pe spinarea umerilor şi a braţelor lipseşte din mîneci o fîşie longitudinală, iar marginile sunt prinse numai prin cîteva şuviţe transversale. Aşa că rotunjimi şi piele albă, umăr şi braţ încadrate lung sunt oferite ca mostre din trupul ei îmbelşugat. Hai s-o ajut.

— Cînd începeţi repetiţiile?

Ar putea răspunde cu o frază răsturnată şi provocătoare, cum răstorni o femeie cu poalele în sus, dar Emilia e normală ca un scris de dictando.

— La 15...

Mai tace puţin... eu mai privesc capacul de la sobă, „covorul" de pe divan... S-a sculat de pe scaun, a rînjit puţin, căci, vrînd să zîmbească, pielea scurtă de deasupra buzei nu i-a permis, nu mai găseşte nimic, şi mi s-a trîntit pe genunchi, îndesat ca să-i simt toată greutatea feselor, în cupa coapselor... Vrea să fie şăgalnică, se pare, şi, simţindu-mă excitat, după ce se convinge, cuprinzînd cu mîna, se întoarce, atingîndu-mi cu bărbia obrazul, şi îmi dă o palmă de profesor, care glumeşte cu elevul lui, prins în flagrant delict. Mereu cu schema ei de surîs.

Asta e Emilia.

E în mine o lămurire mare şi egală ca într-o sală vastă de muzeu. Îmi arată spre camera de dormit de alături, îi răspund cu un gest din aceeaşi gamă, arătînd cam înspre bucătărie... (oricum e acolo soră-sa, probabil

atentă), ridică din umeri şi mi se scoală de pe genunchi, întîi cu un picior şi, întîrziat, apoi cu celălalt.

Situaţia e atît de brutală, atît de dezbrăcată de orice convenţie, că mă jigneşte. Sunt mai întîi stingherit ca om, căci nu vreau să mi se ştie momentul exact cînd sunt cu o femeie, cînd sunt în exerciţiul virilităţii mele. Şi nu se poate ca femeia de la bucătăria vecină să nu ştie, să nu bănuiască ce se petrece în acelaşi interior cu ea. E penibil să fii închipuit în exerciţiul funcţiilor fiziologice, oricare ar fi. Totuşi trecem în dormitor.

Emilia se dezbracă tăcută. A ridicat deasupra capului cu braţele întinse rochia cafenie, apoi combinezonul şi a rămas goală, cu mijlocul plin, cu o carne molatecă şi puţin mai fumurie, care nu aşteaptă decît o înclinare a corpului ca să se îndoaie în dungi groase. Sînii îi sunt prinşi, ca la dansatoare în carapace, în cupele de plasă negre ale brasierii (plase care amintesc de acelea pe care bărbaţii le pun ca să-şi fixeze părul). O centură albastră îi presează puţin pîntecele, şi de ea spînzură lateral jartierele care întind ciorapii. Încadrată între centură şi cele două jartiere care coboară în interiorul coapselor, o floare mică bălaie, pe o perniţă de carne, echilateral triunghiulară din cauza lăţimei pîntecului tînăr, e centrul magiei ei de femeie. Dezbrăcarea asta mi se pare neverosimil de precisă, e pentru mine un fel de prag trecut, căci ştiu cît de lung e uneori drumul pînă aici, cît de incert. N-am fost însurat, n-am fost nici măcar „colat" şi orice femeie care s-a dezbrăcat simplu, pentru mine, mi-a fixat, uimit, totul în mine, cum ţi se fixează respiraţia în pragul unei aşteptări. Femeia aceasta voinică, albă, care a simţit că-mi place să văd o femeie goală, îşi desface de la spate centura, care se desprinde cu tot aparatul de panglici late şi elastice, lăsînd trupul gol, ca spatele unui cal tînăr, după ce i se ridică hamurile. S-au desprins acum şi scufele de plasă de pe sîni. Vede că mă uit la ea şi mă întreabă mirată, aşa cum ai întreba pe cineva dacă nu stă pe scaun, cu ochi mari şi fără strălucire, ca nişte ape verzi stătute: „Nu te dezbraci?" Aşteaptă trîntită pe patul larg, conjugal, de pe care a dat un colţ al

cuverturii verzi la o parte, și după ce a pus prevăzătoare sub perină un prosop mic. În îmbrățișare o simt streină, corp aparte, poate pentru că sunt puțin obsedat de gîndul ca sora ei din bucătărie să nu descopere evoluția acestei vizite (deși e cert că tocmai de aceea nu va veni, că e o înțelegere între ele), dar și pentru că Emilia dă ceva programatic acestui fapt care în această împrejurare își merită termenul de dicționar, act.

Rămîn uscat și simte această neparticipare a mea. Ca să mă antreneze face, rece, exces de zel. Se mișcă sacadat, zvîrcolit, își dilată nările, își îngreunează respirația pînă la gîfîială. E inutil dramatică, de-mi amintește de întîia dată cînd am văzut-o. Dădea concurs la o reprezentație în beneficiu, a unor colegi, la un teatru popular, într-un sfîrșit călduros de primăvară... I se dăduse rolul principal dintr-o dramă și cred că numai din această cauză primise să joace. Și atunci, ca și acum, era pasionată, excesivă, inutil zbuciumată. Ea m-a făcut să înțeleg mai bine expresia „*lyrisme à froid*“, pe care mi-o reamintesc și acum, cînd simt ca o pernă grea, amorfă, pîntecele acestei femei agitate lipit de al meu. E o voluptate „*à froid*“, cum sunt acele fripturi de cauciuc pe care le cumperi ca să faci farse musafirilor. Îmbrățișarea cu Emilia nu mai înseamnă un dialog senzual, în care fiecare gest și mișcare sunt ca niște replici ale corpurilor, răspunzîndu-și într-o piesă bine scrisă și în care zbuciumarea e uneori o îndoială, o apropiere, un surîs al voluptății, un moment de încordare, o descurajare care primește o dojană surîzătoare, o luptă unde fiecare mișcare are precizia unui schimb de lovituri de floretă, o senzație de înfrîngere căreia imediat îi răspunde un val de duioșie. O îmbrățișare adevărată a corpurilor e frumoasă ca o convorbire între două inteligențe, în care nici un moment una nu pierde înțelegerea cu cealaltă, sau ca o carte citită cu pasiune, în care fiecare amănunt e priceput și justificat. Îmbrățișarea Emiliei e însă aproximativă, în contratimp, pierzînd contactul, ca în gestul cînd, punînd agitat mănușile, le-ar pune greșit, pe cea din dreapta în stînga, și invers, apoi ar reveni, ar insista și, fără să-și dea seama, le-ar schimba din nou

tocmai cînd era să le pună bine, din pricină că nu mai are nici un mijloc de control; în sfîrşit, i s-ar părea că tot mai bine erau întîi şi ar pierde totul, şi mai agitată încă. În acest „teatru“, Emilia e tot atît de bine intenţionată, tot atît de excesivă şi de falsă ca şi pe scenă, cînd joacă furios şi prea drastic, cu nădejdea că totuşi „talentul“ ei e apreciat. Aceeaşi lipsă de gradaţie, aceeaşi extenuare inutilă şi aceeaşi impresie de platitudine. Cred că e preferabilă pasivitatea absolută a unei prostituate clasate acestui joc dezordonat care trădează nu numai sărăcia sufletească, dar şi intenţia ei de a fi altfel decît ceea ce este în realitate (iubirea Emiliei jigneşte cum jigneşte conversaţia ei atunci cînd vorbeşte cu importanţă şi cu „radicale“). Mă cuprinde o silă imensă de mine, o deprimare (care, drept să spun, mă cam îngrijorează, căci mi-e teamă că e şi un semn de bătrîneţe), mă copleşeşte un fel de seacă tristeţe pentru virilitatea zadarnic şi josnic risipită. Nu vorbesc. Neştiind ce să mai facă după ce şi-a sfîrşit rolul, Emilia caută să introducă acum un soi de familiaritate apropiată împrejurării. Are aerul să-mi spună cu un surîs scurt şi cu o şăgălnicie rigidă, rezumată: „Ştrengarule, ce-ai făcut?“ şi asta mă dezmeticeşte. Scăderea care m-a doborît e socotită, după cît îmi pare, de Emilia ca o nivelare, şi ea, care nu îndrăznise să mă sărute, mă sărută acum neconvins, puţin profesoral... Dar a ales rău momentul, căci dacă înainte de îmbrăţişare evit să o sărut — cum aş evita să beau dintr-un pahar strein — acum mi-e şi mai simţită impresia lipicoasă că sunt într-un local josnic, din viţiu. Nu e acea tristeţă *„post coitum“*, e mai mult un moment, e o constatare de coborîre, ca o piatră kilometrică pe un drum.

Emilia, după cîteva încercări inutile de a obţine comunicaţie cu gîndurile mele, se scoală de lîngă mine, ca să revie peste cîteva clipe, după ce a întîrziat după un paravan.

— La ce te gîndeşti?...

Şi parcă dîndu-mi cu mîna în dreptul ochilor, ca după o albină, ar vrea să-mi sfîşie material pînza gîndurilor. Îi zîmbesc gratuit şi glacial. Se apropie de mine

înşelată de surîs şi o simt caldă ca o mîncare, respiraţia îi e prea încărcată, faţa din pricina transpiraţiei îi e prea lucioasă, iar cînd se apasă pe mine, pielea i se lipeşte de a mea, încît mişcarea devine parcă jupuire. Mă sustrag cu silă încercării ei de a mă săruta.

Emilia simte că nu o apreciez, iar gravitatea ei caligrafică e jignită, pasionată cum e în vanitate (căci asta-i e, socot, caracteristica, pentru că numai asta explică şi aerul ei important, şi faptul că preţuieşte prea mult lumea bună, ba, mai ales dovedeşte asta chiar faptul anume că s-a făcut actriţă). Caută deci să mă intereseze cu orice preţ. Mă apostrofează, ca un picior dat mingiei, la fotbal, greoi, şăgalnic:

— Te-am văzut la „Chateaubriand" cu Miţi Mărculeanu. Îţi place?

Întorc puţin capul spre ea, mirat, căci Miţi Mărculeanu nu-mi place deloc, iar dacă eram cu ea la restaurant e pentru că, din motive pe care am să le spui altă dată, simt de vreo doi ani nevoia să fiu văzut totdeauna cu cîte o femeie.

Emilia nu vrea să mă creadă însă şi-mi spune rece:

— Escrocule, nu te-am văzut eu cum făceai pe cocoşul în jurul ei?!

Emilia a spus asta cu un glas fals, dezacordat... Nu e deloc adevărat că „făceam pe cocoşul în jurul" acelei femei. Abia dacă aveam atenţiile impuse de o elementară politeţă faţă de ea. Iar interpelarea „escrocule" ca să poată fi spusă unui bărbat trebuie să presupuie oarecare familiaritate, un fel de numitor comun al conversaţiei. Sună însă în gura Emiliei ca o insultă între doi streini, şi mai ales adresată mie acum dovedeşte o lipsă de angrenare a convorbirei, stupefiantă.

Emilia a pronunţat, dealtfel, întreaga frază: „Escrocule, nu te-am văzut eu făcînd pe cocoşul în jurul ei", cu o nesiguranţă care nu numai că-i da materialitate (şi-i agrava astfel înţelesul; aceeaşi nesiguranţă care face ca unii actori să sporească fără să vrea trivialitatea unor expresii pe scenă), dar dovedea şi că ea, acum, doar o „experimenta" în lipsă de altceva. Era o asociaţie nouă de idei la ea, vrea să imite pe Miţi Mărculeanu, al cărei stil bănuia că-mi place. Miţi Mărcu-

leanu, o mahalagioaică frumoasă și voinică, gen florăreasă, care se specializase în rolurile de cocotă și nu izbutea decît în ele, afecta trivialitatea, convinsă că asta îi dă un farmec irezistibil în ochii bărbaților. Înjura ca soldații, spunea anecdote pornografice și scatologice și tranșa multe situații la cel mai animat supeu, cu o apostrofă pe care un ministru o lansase cu succes vieții politice de pe însăși banca ministerială. Nu pot să-mi dau seama ce efect are asupra altor bărbați vulgaritatea voită (dar voită și din cauza ușurării pe care i-o aduce femeii ce o speculează, permițîndu-i să fie ea însăși, cum un suflet de spion se simte bine agent de siguranță), pe care, dealtfel, o sublinia și printr-o eleganță a rochiilor exagerată, dar mie îmi înfățișa și mai mult prostia de acasă a acestei actrițe. Dealtfel nu făcea decît să imite și ea searbăd (cum imita în toate) pe o mare și frumoasă comediană [1], după cum aceasta însăși adoptase o modă — dîndu-i strălucire și savoare, ca și toaletelor pe care le adopta — modă recentă, adusă în teatru, după cîte știu, de un celebru actor român, de la Comedia Franceză [2]. În acești trei ani, în care am căutat consolare și pretexte, înverșunîndu-mă să pătrund în viața actrițelor și deci să cunosc și teatrul, am înțeles însă că libertatea de a folosi un limbaj verde era proporționată oarecum cu importanța fiecăruia. În plină scenă, de pildă, aveau dreptul acesta — știu de la repetiție — numai regizorii și vedetele. Așa cum elevii din școala militară își fac un ideal din locotenentul instructor și-l imită în oraș cu orice prilej, cu convingerea că în modul acesta dovedesc o reală superioritate, toate actrițele și

---

[1] Elvira Popescu (n.ed.).

[2] Al. Mihalescu (n. 1883), strălucit actor de teatru și film, care a jucat în țară pe scenele Teatrului Național și Teatrului Mic — fondat de el împreună cu Elvira Popescu și Ion Iancovescu. După o absență de trei ani, timp în care interpretase roluri pe scenele pariziene, Al. Mihalescu a întreprins, în toamna anului 1926, un turneu în România (septembrie-decembrie). Cu *Doamna și domnul Cutare (Monsieur et Madame Un Tel)* de Denys Amiel, în regia lui Al. Mihalescu, la 10 septembrie 1926 s-a deschis stagiunea Teatrului Mic (n.ed.).

mai toți actorii necunoscuți căutau să-și dovedească în cercul cunoscuților lor „*cachet*-ul profesional" printr-un limbaj degajat. E adevărat, trebuie să spui, că libertatea cuvîntului și a gestului nu erau mai niciodată jignitoare la marea comediană. Dar asta are nevoie de o explicație. Un cuvînt sau un gest pot să jignească sau nu, după felul sufletesc al celui care-l face.

Gest trivial, propriu-zis, nu există, numai feluri de a fi triviale. O întîmplare mi-a limpezit cu totul această presupunere... Pe la sfîrșitul lui april, într-o seară călduroasă ca de vară, m-am dus cu prietenul R. (șeful de cabinet al Naționalului) în cabină să luăm la masă, căci vream să mergem cu mașina la o grădină afară, la Șosea, pe Miți Mărculeanu și pe o camaradă a ei. Jucau amîndouă în ultimile zile ale stagiunii la un teatru particular. N-aveam subiect de vorbă, sosisem prea devreme și, în timp ce se îmbrăcau pentru primul act, cele două actrițe, care aveau aceeași cabină, „ne dădeau o șuetă de bîrfeală", după cum declarau ele însele. În timp ce colega făcea glume cu o invidie vulgară (glume care întîlnind același fond de invidie vulgară la auditor aveau totdeauna succes) pe socoteala unei colege, Miți Mărculeanu a scos de sub masă un soi de cutie de tinichea (ca aceea de care se dă de băut la rațe) și ne-a invitat net: „Ieșiți afară, că vreau să mă..." Și spune cuvîntul pe nume, așa cum eu nici între prieteni la vespasiană nu-l pot spune. E adevărat că și marea comediană, într-altă împrejurare, tot la acest teatru, ba cînd afară de noi mai era în cabina ei directorială și Miți Mărculeanu — venită aici, de la ea, ca în salonul de musafiri al cabinelor — ne invitase afară pe toți, îmi amintesc că aproape cu aceeași frază. Dar gestul ei se integra unui alt fel decît aceluia al unei actrițe imitatoare... Pe ea o știam, e drept, familiară, și amatoare de expresii neocolite, dar mai știam și cît de mult suferise din cauza unei iubiri dezinteresate, în care jucase totul, carieră și mijloace materiale; știam că de multe ori punea în situații disperate pe directorul teatrului, anunțînd că nu joacă din motive ridicule (ca să facă o escapadă sentimentală, într-un

rînd invocase o indispoziție strict femeiască), dar mai știam că, fără urmă de rivalitate, își sprijinea camaradele, le obținea roluri, că un mic roi de fete se foloseau de garderoba ei, de la ciorapii de mătase pînă la mantoul de blană, că într-un rînd, ca acei comandanți de vas care se salvează la urmă, deși nu era obligată, nici măcar moralmente, acceptase să nu fie plătită ea, ca să-și primească salariul actorii din trupă — deși circula pe seama ei anecdota că în ziua cînd un extrem de înalt personagiu nu i-a trimis cadoul, bizuindu-se pe extrem de înalta lui situație, care ar fi trebuit s-o măgulească pe strălucita comediană, ea îl silise cu ajutorul unei fotografii dedicate să se execute numaidecît. Ceea ce n-a împiedicat-o o dată să-și vînză casa aproape pe nimic, dacă nu chiar pe nimic, unei rude sărace. Pe cînd felul Miții Mărculeanu era altul; știam că acasă își controlează servitoarea, acru, pînă la centimă, că în vremea de la începutul crizei monetare își alegea amanții după capacitatea lor de a-i da indicații la Bursă. (Drept e că după ce făcuse vreo două milioane din joc, dar mai ales din afaceri soluționate în dormitorul ei, pierduse tot, absolut tot, ca și Emilia — am aflat mai tîrziu — în falimentul unei bănci mici, ale cărei dobînzi mari le tentaseră lăcomia, că luase amantul unei prietene prin intrigi și lămuriri de amănunte fizice, care îl despărțiseră de iubita lui.) Cît despre condițiile de plată, atît de incerte la micile trupe neconsolidate, se spunea despre ea că e plătită întotdeauna înaintea servitorilor și a mașiniștilor chiar, că e singura pe care „n-o păcălește nimeni“ din cauza îndîrjirei plate cu care obține tot ce i se cuvine.

Toate astea n-o împiedicau să fie pentru Emilia un fel de ideal, căci și idealurile sunt ierarhizate pe o adevărată scară a valorilor. Fără îndoială însă că Emilia ar fi putut să nu aleagă indicele abia superior ei, ci un altul mai înalt — sărind în modul acesta cîteva trepte; dar inteligența ei era prea mărginită, nu vedea nimic mai departe decît vecinătatea și pe Miți.

Dar lunga mea absență, deși sub pretextul fumatului, o neliniștește. Nu mai are curajul, după insuccesul frazei de adineaori, să mai spuie ceva și simt,

așa cum stau cu fața în sus, cu mîinile sub cap, că mă spionează... Că urmărește în fixitatea privirii mele, în jocul imperceptibil al mimicei, să ghicească la ce gîndesc. Întorc privirea și-i surîd binevoitor, dezolat parcă de caracterul definitiv și aproape involuntar al disprețului meu, cum medicul zîmbește în treacăt unui bolnav incurabil. Apoi revin la marea comediană și, prin asociație de idei, la alte întîmplări în apa gîndurilor mele...

Emilia încearcă din nou seducția fizică. Se lipește de mine, dar, fără să vreau, fac o bruscă mișcare într-o parte; nu s-a șters bine după paravan și cămașa pe care a pus-o îi e udă de apă, la mijlocul corpului...

Se apropie de urechea mea, e caldă și hotărîtă, dar tot fără simțul realității, fără ocol, ca în teatru cînd joacă.

— Nu mai vrei?

Nu pot spune: nu; ar fi o brutalitate, nu prea dureroasă pentru ea, dar pentru felul meu de a fi obicinuit... A început să se dea unui calcul vulgar de excitare metodică, îmi gîdilă sfîrcul cît o boabă de linte al pieptului, și nu simte că ori de la cine ar veni — și mai ales de la ea — mi-e dezagreabilă această mîngîiere. Nu i-o spun însă, ea de asemeni nu simte, nu pricepe, și repetarea acestei neplăceri mă face să-mi simt toată pielea corpului, din picioare pînă la rădăcina părului, străină de această femeie greoaie de lîngă mine.

Ca să creeze un fel de alibi, sau mai curînd ca să devieze într-o justificare cel puțin tăcerea mea, Emilia ia de pe mescioara de lîngă căpătîi două țigări, din care una mi-o potrivește mie între buze, deși abia aruncai țigarea, iar alta o aprinde pentru ea... Acum cel puțin tac pentru că fumez, deci demnitatea Emiliei e relativ împăcată.

Țigarea e plăcută, în căldura după-amiezii mă simt încă bine, gol și lungit în patul foarte comod, care se bucură de atenția deosebită a stăpînei casei, ca o sculă profesională, deși cearșafurile străine mă enervează. E larg, conjugal, cu tăblii gălbui, imitație de palisandru. Trebuie să-i spun ceva plăcut femeii de lîngă mine... Examinez puțin odaia... În dreptul patului e un șifo-

nier mare, tot gălbui, cu oglindă. De-a lungul marginei din stînga, între cadru și oglindă, cîteva fotografii: o actriță prietenă, deasupra un actor de cinematograf, a treia e un domn cu mustăți gen sergent-major, scrie pe ea cîteva rînduri, de dedicație, greu de descifrat de aci. Ultima, sepia, e o femeie, pe care nu o pot recunoaște din cauză că nu-i văd decît jumătatea de sus a capului, restul e acoperit ca și jumătatea oglinzii de tăblia gălbuie a patului... Îmi ridic ochii spre abajurul din colț, suspendat pe un picior mare aproape cît o umbrelă de soare. E de mătase galbenă, pictată, și seara, cînd e aprinsă, lumina trebuie să cadă într-o difuziune conică, pe o parte din cameră și pe covor, dînd musafirilor culcați ai Emiliei impresia unui interior poetic. Mint dintr-o inexplicabilă perversitate (nu cumva e acea ieșire din personalitate pusă în contul vițiului meu care zăpăcește totul, și nu cumva sunt și eu tot atît de incapabil ca și Emilia, în felul ei, de a găsi unitatea de simțire salvatoare?).

— Foarte elegant abajur... Trebuie să fie o frumusețe, seara, cînd se aprinde becul și se văd picturile de pe el.

Deși era un paravan în genul unei mode perimate, Emilia fu foarte mulțumită că am găsit ceva care să-mi placă în casa ei.

O privesc cu indiferența degajată cu care privești de sus o omidă mișcîndu-se pe potecă. Un reflex, numai din simpla constatare a situației, mă îndeamnă să-i mai spun ceva agreabil și gratuit de stupid:

— Ia uite cîte cărți ai... Le-ai citit pe toate?

Și mă întind peste largul patului pînă la noptiera gălbuie de la căpătîi, care formează garnitură cu patul: *Jertfa* de Rădulescu-Niger în ediția „Biblioteca pentru toți". Emilia e mereu satisfăcută că mă interesează lucruri din dormitorul ei și mă lămurește cu o importanță neglijentă: „*Jertfa* o citește Valeria, eu am citit-o..." Cobor pînă la etajera cu cărți și, uitînd că sunt gol, din pricină că femeia de lîngă mine mi se pare atît de puțin femeie, caut să descifrez broșurile care stau strîmb, într-o rînă, din cauză că nu sunt destule ca să umple rafturile.

Două feerii, desigur, de la clasă: *Trandafirii roşii* [1] şi *Înşir'te mărgărite* [2], două volume din *Anna Karenin*, în traducere de domnul Brateş[3]... Un roman moldovenesc, din biblioteca „Minerva", *Farmecul iubirii*, versuri de Orthansa Constantinescu, *Ce este monismul?* de dr. Leon, *Producţia petroliferă în anii 1922—1923*, *Românii la Mărăşeşti* de Gh. Ştefănescu... şi încă altele la fel.

Anna Karenin ajunsă pînă în dormitorul Emiliei... Privesc din nou din pat, acum cu o melancolie uscată, neangajată cu nimic, volumul fără copertă, numai cu pagina de faţă, îndoită la colţuri, de parcă ar fi uscată de singurătate.

— Ţi-a plăcut?

Emilia stă rezemată într-un cot, cu sînii întinzîndu-i cămaşa, ca nişte punguţe albe în care ai turnat apă; are, grav, o grimasă:

— Are sfîrşitul trist, nu-mi plac cărţile care se sfîrşesc rău...

Cînd luasem cărţile, smulsesem şi fotografia tipului brun cu mustăţi războinice din marginea oglinzii, ca să citesc dedicaţia... Cu cerneală violetă, pe partea mai albă, dedicaţia are patru rînduri cursive, aproape caligrafice, dar repede scris, şi relativ mare: „Drăgălaşei domnişoare Emilia Răchitaru, în semn de simpatie din partea mea, V. Constantinescu". Toate majusculele sunt bogate în curbe şi ochiuri ca la dictando, iar parafa e atît de abil întortocheată, încît îţi face impresia că autorului i-a fost frică să nu i se imite iscălitura pe o fotografie dedicată.

Privesc fotografia, o fixez şi pe ea.

Stă alături într-o rînă, voinică şi cu piciorul dedesubt îndoit în aşa fel, încît nu-l mai încape cămaşa care s-a ridicat întinsă deasupra lui, cam pînă în dreptul unde vine de obicei prins ciorapul de jartiere. Împins spre mine, genunchiul apare gol, formînd cu

---

[1] Poemul dramatic al lui Zaharia Bârsan (1878—1948), apărut în 1915 (n.ed.).

[2] Feeria lui Victor Eftimiu (1889—1972), apărută în 1911 (n.ed.).

[3] Probabil traducătorul George Rareş (n.ed.).

piciorul de deasupra lui, lungit, descoperit şi el de sub cămaşe, dar mai puţin, un culcuş triunghiular de carne bogată, albă şi molatecă. Solicitată de privirea mea, Emilia îmi dă lămuriri cu grija cu care ar face o prezentare: „E logodnicul meu".

Sunt într-o clipă năpădit de un sentiment uitat, care mă pătrunde tot, ca o erupţie pe întreaga piele... Îmi amintesc de cînd cu confraţii mei liceeni frecventam bordelurile cele mai mizere, aşa cum numai într-o capitală orientală pot fi murdare şi mizere nişte bordele. Căsuţe mici cu porţi de lemn întredeschise, prin faţa cărora treceam de cîte cinci şase ori, pînă cînd mă decideam să intru, ca să nu fiu văzut, nu de vreun cunoscut, dar nici măcar de trecătorii necunoscuţi şi indiferenţi... În casele astea nu atingeam nici un obiect căci toate îmi dădeau aceeaşi impresie pe care de copil o aveam, cînd mi se spunea despre carnea de cal că e spurcată... Îmbrăcat, şi femeia de asemenea îmbrăcată în capot, ritualul amorului venal se reducea la gesturile şi vorbele strict necesare. Ei bine, adeseori întîlneam în aceste odăi cărţi poştale ilustrate şi fotografii, pe care multă vreme le-am crezut aşa, adunate de pe stradă, răpite destinatarilor, numai ca să împodobească odaia femeii, dîndu-i iluzia vieţii de familie. Dar într-o zi am descoperit că aceste ilustrate erau adresate chiar femeilor la care veneam, cuprinzînd date autentice de familie: „Să trăieşti şi să-ţi dea Dumnezeu sănătate şi ţie, şi lui Costică", sau agramat şi insistent: „Salutări de la Galaţi, ceai făcut cu ceam vorbit...; despre haine nu spune nimic... eu cum iau concediu viu acolo, vezi trimiteţ vorbă Marii". Era o lume care nu numai că nu intra stînjenită pe poartă, ci şi scria, avea legături de viaţă normală cu aceste femei şi aceste camere; atîţia, nu numai că nu căutau să distrugă orice urmă că au trecut pe acolo, dar se recunoşteau prieteni sau rude în scris. Aveam impresia că descopăr un tărîm nou al simţirii. Fotografia cu dedicaţie a logodnicului îmi amintea de toată această lume, cu femei care, dacă, extrem de rar ziua, treceau în trăsuri şi le cunoşteai, nu numai că nu le salutai,

firește, dar le priveai străin, de parcă ar fi fost deținute plimbate sub escortă la tribunal.

— Și unde e acum logodnicul tău? Ați rupt cumva?...

Emilia e extrem de sigură de ea, încît uitînd că e în cămașe udă, are o privire orgolioasă.

— E acum detașat în Ardeal, la o administrație financiară... dar ne scriem foarte des.

Tresar, căci aud că a intrat cineva alături în sufragerie, însă numai mi s-a părut. O privesc pe femeia de lîngă mine și mă întreb ce fel de cap și simțire ar putea avea un om care o iubește... cum ar putea fi construit... dacă atunci cînd scrie pe o carte poștală, stă la masă, palid, dacă zîmbește, ce sens are la el „bună ziua“, sau „la revedere“? Gîndirea îmi relaxează trăsăturile, și femeia mă crede mai abordabil. Începe să-mi sărute adîncitura molatecă dintre umăr și mușchii pieptului.

Întreb cu o nuanță de uimire, căci îmi e peste putință să cred că Emilia poate fi iubită, convins, dealtfel, că are să-mi dea, chiar ea, un răspuns abil, ocolit.

— Logodnicul tău te iubește?

— Te cred... Îmi scrie mereu de acolo... Și e de o gelozie teribilă. Cînd ies cu el pe stradă, se uită bănuitor la toată lumea... e mereu pornit pe ceartă.

Ascult cu interes de poveste americană, și Emilia e foarte sigură că mă interesează în ipoteza de femeie iubită... Se încălzește puțin, descoperă că mă impresionează mai mult succesele ei de femeie cu alții decît săruturile de bumbac pe umeri.

— Și te iubește cu adevărat?

— Parcă e singurul... Pe mine m-a iubit foarte mulți.

Spune asta fără nici o emfază... Și cred că e sinceră, din cauza greșelii de gramatică...

Observă cineva că evreii au accent numai cînd se înfurie... Emilia, care de obicei vorbește corect, greșește, se vede, cînd e mai cu plenitudine ea însăși.

— Și cum te-au iubit?

Nu înţelege şi mă priveşte mirată, fără să încrunte sprîncenele desenate, cu ochii mari, verzi... Dar e bucuroasă că mă interesează ceva.

— Aşa cum se iubeşte, cum să mă iubească?... Încearcă acum, cînd vede că a găsit ceva care să mă intereseze, să mă sărute din nou... Sunt mai răbdător, căci vreau să ştiu cu adevărat cum poate fi iubită Emilia... Îi mîngîi culcuşul frămîntat ca o gutuie, de carne, pe care-l face genunchiul mare al piciorului ei stîng îndoit sub ea.

Are ca o lucire bucuroasă de explorator... A găsit ce poate trezi în mine dorinţa. Căci e ceva care depăşeşte bunăvoinţa mea. Oricît de mult aş fi aţîţat şi tulburat cînd viu pe drum, a doua oară, parcă trezit, dezmeticit, simt că n-aş putea-o avea. Fără îndoială că ea speră însă că un fel de gelozie bărbătească m-ar putea face s-o doresc din nou... Cu destul dispreţ, dealtfel, căci socot că Emilia nu preţuieşte pe nimeni, însă, cînd are nevoie, se pretează la ce e necesar, îmi spune că logodnicul ei „nici n-a atins-o", fără să-şi dea seama că expresia asta circulă înzestrată cu anume sens, căci ea îi dă înţelesul nefigurat: că o adoră ca pe o icoană. Asta mă uimeşte şi mai mult...

— I-am spus într-o seară cînd mă conducea acasă... de la cinematograf, lămurit: „Mai întîi pe la biserică... O sărutare, două, acolo, treacă meargă..."

Parcă aş descoperi o lume nouă... Această delimitare... această măsurare în pasiune... mă uimeşte... Cum o acceptă el? Ce crede? O socoate pe Emilia fată?... Mi-e cu neputinţă să cred... Toată sensibilitatea mea se cabrează.

Pînă la capăt o asemenea presupunere mi se pare de necrezut... Trebuie s-o întreb...

— Ascultă, Emilia, el crede, şi aici şovăi în glas puţin, că eşti fată?

— Treaba lui... Puţin îmi pasă... I-a lăsat Valeria să înţeleagă că directorul teatrului m-a necinstit... Dacă-i place... Dacă nu...

Ea păstrează gravă, academică, un desăvîrşit echilibru şi nu-l ţine, inutil, la curent cu întîmplările ei sentimentale.

— Nu e bine să spui tot bărbaţilor... Treaba lor dacă află... Eu tăgăduiesc totdeauna... Nu mă costă nimic... Dacă se supără, pleacă... şi cu o metodică filozofie: Ce vrei să le fac?...

Încep să am un fel de sensibilizare a propriei mele puteri... Femeia aceasta care minte pe toţi bărbaţii... e sinceră cu mine, vreau să zic indiscretă, palavrăgeşte numai din cauză că nepăsarea mea a scos-o din făgaşul ei... Altfel, dispreţul ei pentru ceilalţi oameni trebuie să fie nemărginit, căci e aşa de convenabil voinică şi grea, că pare nutrită cu dispreţ pentru lume... Pe mescioara-toaletă din faţa oglinzii mari (tot gălbuie, garnitură cu patul), alături de periuţa de rimel, de pensă, de maşina de ras, de cutioara cu roş de obraz, o sticlă de „Origan Coty", şi apa de colonia, toate aliniate, e şi purgativul „Grain de Vals" ţinut acolo, căci Emilia nu concepe că poate fi ceva de dispreţuit la ea... Dealtfel, e convinsă că numai „intrigile" o împiedică să fie cea mai mare artistă a României.

E adevărat că instinctul ei nu se înşală... E în mine un început de dorinţă, o vagă sensibilizare.

Din cauza căldurii suntem năduşiţi amîndoi... Cînd a vrut să mă îmbrăţişeze, grea şi udă, s-a frecat de piciorul meu, de am crezut că-mi juleşte pielea... Asta m-a potolit iară... căci senzaţiile nu erau de acelaşi fel.

Dar acum ştie care e coarda sensibilă.

— E unul care m-a iubit îngrozitor, săracul...

Am zîmbit mirat şi ea a crezut că zîmbesc numai neîncrezător... Pe urmă s-a ridicat în genunchii plini şi cărnoşi cînd erau îndoiţi şi care, împreună cu pîntecele plat, elastic, cu încă un pîntec turtit de grăsime tînără, suprapus în mijlocul celuilalt, de parcă ar avea un mic început de sarcină, erau tot ce-mi plăcea la Emilia. Stînd pe brînci, fără să se dea jos din pat, s-a întins cît mai mult şi a tras sertarul de sus al toaletei, arătîndu-şi şoldurile pline şi sănătoase, pe care nu le mai ajungea cămăşuţa moale, care spînzura de ele, la întîmplare. Cutia pe care a scos-o era plină de scrisori şi amintiri de tot soiul... tăieturi din ziare şi alte mărunţişuri.

— Valeria are grije să le strîngă toate... Spune că trebuie păstrate...

Emilia are insensibilitatea leneşe, puţin lălîie, pe cînd Valeria e foarte pedantă şi atentă la anumite, dar numai la anumite detalii.

Cronicile, mi-am aruncat ochii peste ele, erau din diferite ziare. Unele cu litere şi hîrtia cunoscută a marilor cotidiane... altele cu hîrtie mai scorţoasă şi litere mai mari... foile mici, probabil necunoscute... În cele mari, totdeauna numele Emiliei era subliniat cu roşu, într-o listă de alte nume, din interpretarea pomenită în treacăt... În celelalte, care păreau în întregime dedicate Emiliei, se vorbea de o mare artistă care în *Legea iertărei* [1] a zguduit sala şi a emoţionat-o, impresionînd-o profund.

„E una din nădejdile teatrului românesc prin vocea ei clară şi puternică, prin gesturile ei elegante..."

Îmi amintesc că am fost şi eu la teatru o dată, cînd Emilia dubla un rol într-o piesă originală, căci interpreta se îmbolnăvise... Ea voia să dea „celor de la Naţional" pesemne „o lecţie de ce înseamnă teatru adevărat"... Articula fiecare silabă, făcînd-o să vibreze ca un bob de fier într-o nucă de tablă... Ţinea umerii drept... şi nu ridica braţul decît pînă la înălţimea lor... Se mişca foarte încet şi majestos... Rolul era însă al unei sărmane croitorese, care, părăsită de iubitul ei, cu un copil, căuta sfioasă de lucru... Din tot rolul Emiliei nu se mai pricepea astfel nici un cuvînt, şi aproape nimic din tot actul acela... căci nimeni nu înţelegea de ce doamna solicitată nu dădea afară pe scară o solicitatoare atît de băţoasă şi arţăgoasă... şi cu o durere atît de cruntă.

Mai era un program de la spectacolele Emma Gramatica[2] şi, în regulă, diploma de absolvire a Conserva-

---

[1] Melodramă de M. Landray (n.ed.).

[2] La sfîrşitul anului 1927, în luna noiembrie, celebra actriţă italiană Emma Gramatica, împreună cu sora ei, Irma, o meritoasă interpretă de dramă, şi un ansamblu numeros, a jucat pe scena Teatrului Eforie în *Visul unei nopţi de primăvară* de D'Annunzio, *Nora* de Ibsen, *Medaliile bătrînei* de J. M. Barrie

torului, împreună cu certificatul claselor primare... o pipă... Într-un loc erau cărți de vizită, trimise probabil cu flori...

După ce m-a lăsat cîtva timp să admir cutia... Emilia a scos ea singură un pachet de scrisori, cam gros, legat în cruce cu o panglică roză... Deasupra avea pusă sistematic o fotografie ca un indiciu despre conținut, cum se pune la pachetele de pesmeți pe deasupra imprimatul reclamă...

— Sunt tot de la logodnicul tău? (Și de-abia mă rețineam să nu pun logodnicul între ghilemele.)

— Dar nu e logodnicul meu...

Am privit mai cu luare-aminte și am înghețat, căci deși semăna în mod surprinzător cu logodnicul ei, chipul din fotografie îmi părea acum cunoscut... Dar cum nu-mi venea a crede, întrebai cu jumătate de glas:

— Cine e?

Și-a așezat puțin o perină sub ea... Întoarsă spre mine, cu mijlocul sucit, accentua o dungă de carne plină, oblică peste coaste, în dreptul coatelor, căci șiretul cămășuței îi lunecase de pe umăr pînă jos, pe braț.

— Un tip pe care nu-l cunoști... Era puțin cam haloimăs, dar era simpatic.

Surîde strîmt.

— Ce e haloimăs?

— Nu știi... serios?

— Spune-mi!

— Nu știu cum să-ți spun... Dar se zice de cineva care e așa... Și gîndindu-se, cu buza scurtă: Cum să-ți spun? Și hotărît: Haloimăs!... așa, cu figuri.

— Parcă l-am văzut undeva, am spus înmuiat, cu nădejdea contractată că totuși mă înșel.

Ridicînd sprîncenele subțiate, prea puțin arcuite, pe orbita desăvîrșit geometrică:

și *Rochiile care dansează* de Rosso di San Secondo. Camil Petrescu a elogiat spectacolele în *Argus*, an. XVIII, nr. 4370, 9 noiembrie 1927, p. 3. (n.ed.).

— E unul Ladima... a murit.

Priveam fotografia cu uimirea și groaza cu care se examinează foaia venită de la un examen — pozitiv — al sîngelui.

— Semăna cu logodnicul meu, dar era blond și foarte înalt... Pe urmă nu avea mustățile așa în sus decît rareori... Săracul, era mereu necăjit, și atunci mustața îi cădea pe gură... Nu cred că l-ai văzut vreodată...

Cînd s-a întors, șiretul cămășii, întins de braț, s-a rupt, și cămașa i-a căzut toată într-o parte pe coapse, de a rămas goală.

Are pîntecul prins sus într-un corset de grăsime robustă, ca Venus a lui Rubens, și care numai cînd e culcată se lărgește puțin.

Ladima să o fi iubit pe femeia cu respirația groasă de lîngă mine, de care mă încălzesc acum ca de o pernă prea îndesată? Era el în fotografie, așa cum îl întîlnisem la Movilă... Înalt, slab, cu ochi rotunzi și orbitele mari, adîncite... cu o mustață de sergent-major și cărare de frizer, cu haina lui neagră, de alpaca, iar cămașa albă, și cu gulerul totdeauna prea larg, scrobită, cu manșetele mari, rotunde, ca niște burlane, prinse cu butoni roz de cămașă, pe cînd ceilalți butoni erau mici bețigașe, desigur de aur — cine știe ce amintire... Ar fi fost un cap frumos, de n-ar fi fost atît de demodat... Nu cred că avea mai mult de 35—40 de ani... dar la vîrsta asta cîțiva negustori mari știu să fie aproape la modă, cu fața complet rasă, cu cămașe de mătase, cu manșetele moi strînse pe încheietură, cu cravate tinerești, strict înnodate, sus sub gușe, iar părul pieptănat lipit pe spate și totdeauna tuns cu grije, ca să le dea un aer sprinten.

Acum îl vedeam în fotografia veche, deși murise numai acum trei luni, ca pe o cruce de marmoră, încadrată în ramă de sîrmă galbenă. Dar tot nu-mi vine să cred că dedesubt în pachet e cu adevărat îngropat misterul lui, căci a fi iubit pe femeia de lîngă mine e a fi îngropat sufletește. Poate că Emilia exagerează, cine știe.

Ea desface funda roză cu oarecare grije.

— Valeriei nu-i place neregula... Le-a aranjat cu grije, în ordine, după date... Spune că o femeie trebuie să păstreze totul...

E cu adevărat scrisul ştiut... Mare, aplecat spre dreapta, cu literele subţiate puţin ca să încapă mai multe. Literele mari sunt făcute din linii trase lung, dar fără colaci. Cozile termină mereu spre dreapta, apăsat, de parcă fiecare rînd ar sfîrşi într-o parafă. Îmi dă o impresie de halucinant acest scris subţire, aplecat mult spre dreapta, aproape foarte mare şi în acelaşi timp cu literile foarte înghesuite... E cele mai adesea un scris cu cerneală violetă.

Mă uit peste tot teancul mare, gînditor. Emilia vrea acum să le dea la o parte.

— Pierdem timpul... Lasă-le...

A întins mîna şi, cînd s-a aplecat, sînul mic atîrnă sub braţ ca o gutuie molatecă.

Îmi aprind, pe gînduri, căutînd să nu răsară deasupra cît sunt de abătut, o ţigară, şi zîmbesc fals, de teamă să nu trădez un prea mare interes.

Întreb nemişcat, ironic, punînd între ghilimele:

— Sunt „pasionante“?

— Te cred, numai citeşte una dintre ele. Da spuneai că eşti grăbit?

Sunt gol, lungit pe spate. Ea e lîngă mine, aproape de tot, întreagă, mai sus, ca să-şi poată petrece mîna în jurul gîtului meu... Sînii i se apropie acum voinici, fără să se diformeze prea mult... Banul cel mare, cafeniu, uşor bulbucat din jurul sfîrcului drept e pe din două tăiat de marginea de sus a cămăşii pe care a ridicat-o, din nou, doar într-o parte. E în jurul cafeniului, ca o aureolă alburie, vizibilă numai cînd priveşti atent, irizată mai în alb încă decît restul pielii.

Scot teancul de scrisori surîzînd.

Le măsor cu privirea, le resfir ca pe un pachet de cărţi de joc, jucînd teatru.

— Multe sunt, dragă... n-ai pierdut din ele?

Emilia e flatată.

— Era cam aiurea, scria mereu...

Am desfăcut panglica, gînditor, cu teama că voi face o greşeală, dar cu dorinţa abia stăpînită de a ceti.

— Dă-mi să-ţi dau eu dacă vrei să citeşti una... de pe la mijloc.

Tresar în mine şi îi fac semn gînditor:

— Lasă, că citesc vreo două... de la început. Una... două?... Le voi ceti absolut pe toate, cu pasiunea cu care surprinzi prin fereastra de vizavi o discuţie mută, fireşte, între vecina aproape goală şi amantul ei. Nu vrei să pierzi nimic. Dar acum, cînd o lume nebănuită mi se va dezvălui?...

Domnişoară,

Ştiam că primăvara asta o să-mi aducă numai bucurii... M-aţi căutat ieri şi alaltăieri la redacţie... Înşelat acum o săptămînă de soarele prea timpuriu al acestui început de martie, ieşisem din casă fără palton (nu pot să-l sufăr mai ales că e cam vechi). M-a surprins însă zăpada moale de alaltăieri şi am răcit, a trebuit să stau în casă... Am fost destul de pedepsit, pentru că nu v-am putut admira la noi în redacţie... şi nu m-am putut ameţi de parfumul...

Fumează, dintr-un portţigaret lung de două palme de baga, roşiatic, şi mă lămureşte grav:

— Era un „Coty"... îl primisem cadou de la Zăgănescu.

...atît de rar al mîinilor d-voastră... Tot zîmbetul de azi nu mă poate consola de surîsul dumneavoastră pierdut...

Îmi scrieţi că v-ar fi de folos, la clasă, piesa Între amor şi prietenie [1]... *Că aţi vrea să daţi producţia cu ea... Nu-mi spuneţi însă autorul... Şi, cum probabil e tradusă... titlul exact în franţuzeşte...*

---

[1] Probabil se referă la drama *Le maître des forges* (1882) de Georges Ohnet (1848–1918), care s-a tradus şi interpretat pe diverse scene din ţară sub titlurile *Din amor* sau *Mîndrie şi amor*. Piesa adusese în epocă o efemeră popularitate fecundului romancier şi dramaturg (n.ed.).

Dacă s-a publicat... e posibil s-o găsim sau la Fundaţie, deşi acum, cu greva studenţilor[1], *mi-e teamă că Fundaţia e închisă, sau la Academie... Mîine voi fi pe la 10 la redacţie... Nu îndrăznesc să vă deranjez acasă. Dacă veţi trece pe la ora 1 să mă luaţi... am putea lua aperitivul împreună la vreuna din bodegi.*

Să sper? Cu respectuase sărutări de mîini,

G. D. Ladima

— Cînd era asta?

A întors spre mine ochii mari, verzoşi, care nu spun, din pricina gurii de manechin, nimic.

— Acum doi ani, cînd am dat producţia.

Aşez scrisoarea pe noptieră şi parcă-mi rămîne pe degete o pulbere ca de la un cadavru de fluture. Sunt nerăbdător să iau alta, căci vreau să ştiu ce-i putea scrie Emiliei, dar nu trebuie să mă trădez, deci, ocolind, mai fac gesturi gratuite. Apoi:

Domnişoară,

A plouat întreaga săptămînă şi n-am ieşit din casă... Cînd plouă zile întregi, e ceva întunecat şi humos în mine, de parcă îmi umblă rîme pe tot corpul... Fireşte că v-am tradus actul pe care mi l-aţi cerut... Émile Fabre[2] *nu e un autor care să-mi placă, dar gîndul că textul acesta va fi interpretat de d-voastră a mai luminat pentru mine pustiul ceasurilor de ploaie. (Din păcate stau cu camera şi prea sus, sub streaşină, de văd cum se scurge apa.) La redacţie n-am fost decît cîte o jumătate de oră pe zi să-mi scriu articolul, deşi mi-e silă să scriu cu picioarele în ghetele pline de noroi, ca în bandage ude.*

V-am văzut ieri trecînd cu o maşină mare, albastră, pe Calea Victoriei. Aţi ocolit-o pe strada Regală... Era

---

[1] O grevă de amploare a studenţilor din Bucureşti a avut loc în februarie-martie 1926. Revendicările din memoriu, conceput în 18 puncte, şi-au găsit o parţială audienţă în rîndurile Consiliului profesoral al Universităţii din capitală, întrunit la 4 martie 1926 (n.ed.).

[2] Émile Fabre (1869—1955), autor dramatic mediocru, cunoscut mai ales prin piesele satirice *La vie publique* (1901) şi *Les ventres dorés* (1903). Fost administrator al Comediei Franceze (1913—1936) (n.ed.).

o mașină de casă, albastră, și v-am făcut semne disperate ca să vă atrag luarea-aminte, dar nu m-ați văzut.

Cu oarecare dispreț domestic:

— Îl văzusem, dar am întors capul, că eram grăbită... Era mașina lui Berdiceanu, trimisese să mă ia, și el mă aștepta.

...Mi-a părut grozav de rău că nu m-ați văzut. Era o bucurie care a trecut pe lîngă mine, cît să întind mîna, dar fără s-o pot opri în loc.

Mîine viu să vă aduc piesa... În Calea Plevnei, nu? Sunt atît de curios să vă văd locuința... Am emoție... Vreau să mergem pe urmă la cinematograf. Un coleg entuziast îmi spune de o actriță tînără [1] *în* Gösta Berling, *la Lipscani. Zice că tot filmul e admirabil. Am oprit biletele.*

G. D. Ladima

Întorc capul spre ea, care e rezemată în cot, într-o rînă, aproape cu fața-n jos. Acum burta cea mică i se lasă ușor spre cearșeaf. Nu trage din țigare. Pun și foaia asta pe noptieră... frunzăresc scrisorile din cutia pitită între trupurile noastre, așa, de formă, căci le iau tot la rînd.

E un bilet scurt, cu creionul.

Mi-a părut rău că nu v-am găsit acasă. Mi-a spus doamna Valeria, sora d-voastră, că ați fost chemată de profesor acasă, în vederea producției... Am făcut însă o cunoștință prețioasă, în persoana doamnei Valeria, care e o admirabilă gazdă și o încîntătoare moldoveancă. Am gustat cel mai bun șerbet din viața mea... Am rîs... am glumit... Ce bine ar fi fost să fiți și d-voastră...

„Șerbet făcut de Valeria..." gîndesc eu.

Scrisoarea care vine pe hîrtie gălbuie are rîndurile mai neregulate, pe patru pagini.

---

[1] E vorba de actrița Jenny Hasselquist, care a jucat alături de Greta Garbo și Lars Hanson în ecranizarea romanului *Gösta Berling*. Filmul a rulat pe ecranele capitalei în iarna anului 1926, ianuarie-aprilie (n.ed.).

Scumpă domnişoară şi prietenă,

Cît de greşită eşti... Dar n-am fost deloc supărat... Sau în sfîrşit... dacă vrei... am fost puţin îndurerat... A fost atît de minunată masa noastră în doi la grădina aceea de pe Ştefan cel Mare, pe care numai gustul dumitale ales a putut-o descoperi... Toată seara am avut impresia că sunt ameţit de atîta frumos. După filmul cu Jannings, care mie mi-a plăcut foarte mult, şi el şi Lya de Putti[1]*... boschetele acelea de trandafiri mici sunt o invenţie de poet. Să trăiască. Ura... Năşicu... De vreme ce aşa îl cheamă...*

— Mergeam cîteodată, acolo, cu un avocat... E foarte frumoasă... E aşa cu boschete şi cu lăutari... Nu e lume multă niciodată.

...Nu mai văd de aseară, în toată viaţa mea, decît seara asta de mai, cu boschet de trandafiri de primăvară, cu pui fripţi, cu brînză nouă, cu vin şi lăutari...

Poate că ar fi fost mai bine să rămînem acolo... Cu toate că plimbarea la Şosea, singuri, pe sub teii înfloriţi, a fost încă una din puţinele bucurii ale vieţii mele îngrozitoare... Dealtfel, totul a pornit de la mine...

Eu am avut ideea nefericită să propun să luăm îngheţată la „Flora". Acesta mi-a fost totdeauna norocul. Excesul de fericire mă face nerod...

Ridică de umerii arcuiţi în jos, care după ceafă sunt legaţi ocolit, în grumazul lucios.

— Recunoştea singur că spunea prostii cîteodată...

D-ta ai refuzat, recunosc... şi politeţa d-tale m-a impresionat şi m-a îndîrjit... Dar, de ce n-aş spune? Mi s-a părut penibil că prin lumea aceea de snobi ai cunoştinţe de care te fereşti... Un copil ca d-ta... în localul acela!

Ciudat era că totuşi el stăruise să meargă acolo... crezînd probabil că o iniţiază... Bietul Ladima.

---

[1] Lya de Putty a jucat alături de Emil Jannings (1884—1950) în filmul *Variété (Floarea păcatului)*, care a rulat pe ecranele capitalei în mai 1926. Ecranizare după romanul lui Felix Holänder (n.ed.).

Am văzut că asta te-a indispus... Dar n-am fost supărat... Sau, Doamne, poate că mai bine a fost așa... Prețul împăcării a fost un dar dumnezeiesc care răscumpără totul, chiar și necazurile unui biet scrib urgisit.

Devotatul
G.D.L.

— L-am sărutat, ce era să fac, nu-i așa? Cînd veneam pe jos, pe alee, la întoarcere... Mi s-a părut că e supărat din cauza tipilor de la masă... Căci nici nu-i cunoșteam măcar... Dar mi s-a părut unul foarte bine și mă uitam la el... Ladima era cam amețit, însă a simțit ceva... A cerut să plătească și am plecat repede.

Totuși parcă Emilia exagerează... Chiar așa de pasionat, nu... Scrisorile sunt, așa, cu întorsături de scriitor... Are un aer degajat de om care nu prea pune la inimă. M-aș fi mirat. Sunt probabil scrisori obicinuite pe care ea și Valeria, din politică, le-au transformat în amor mare... Pe o hîrtie de un mov aproape alb, tot cu cerneală violetă:

Prietenă scumpă,

Te-am așteptat să vii pînă la 1 ½. Înțeleg cît de preocupată ești și cît de agitată din cauza producției... Doamna Valeria spunea că de două zile nu mai mănînci de îngrijorare... Ne-am închipuit că din cauza ploii ăsteia, care n-a încetat o clipă de azi-dimineață, n-ai mai venit... Noi numai despre producție am vorbit. Dacă ți-aș spune că numai cînd am dat bacalaureatul am mai fost atît de emoționat, n-ai crede... Sîmbătă la ora 6 ½ se joacă nu numai cariera d-tale, ci și norocul meu... Am dat ieri în gazetă o notă despre d-ta... M-a tulburat dragostea cu care a tăiat-o d-na Valeria ca s-o păstreze. Sunt atît de fericit să-ți văd numele tipărit... *Tot atît, crede-mă, ca atunci cînd mi-a apărut întîia poezie semnată... Aș vrea să fac totul pentru d-ta. Am o încredere nemărginită în talentul d-tale și o teamă vagă că nu vei fi înțeleasă... E așa de greu să faci artă adevărată la noi în țară... Stai mîine liniștită în casă pînă după-amiază... Voi veni și eu, dar te vom lăsa să te odihnești singură în dormitor... Voi juca tablinet cu d-na Valeria... Și*

vom străjui lîngă d-ta... Aș vrea să fii aclamată, să fii acoperită de flori...

G.D.L.

P.S. Domnul acela mărunt și bătrîior cu care ți-am făcut cunoștință ieri la Salonul Oficial [1]...

— Începuse să mă poarte pe la expoziții [2]... Spunea că „e neapărată nevoie pentru un artist".

Și Emilia are pentru pictură, ea care seamănă cu modelele voinice ale moderniștilor fără să știe, dispreţul unui bucătar pentru prăjituri. Cred chiar că am venit la ea și mai viu, nu știu cum, și dintr-un soi de curiozitate provocată de faptul excitant că seamănă cu nudurile pline, făloase, ale unor pictori pe care un coleg de la Quai d'Orsay mi le arăta la expozițiile de scandal ale pictorilor noi. Mă gîndesc la Picasso, mai ales la Favory.

...m-a întîlnit ieri la cafenea și mi-a spus surîzînd cu prietenie afectuoasă: Foarte drăguță prietena d-tale... Mi-au dat lacrimile de bucurie, Emy. (Uite, e stupia să spun, dar sunt fericit, Emy). Prietena mea... Prietena mea... L-am rugat să dea o notă și la ei în gazetă... Mi-a spus s-o scriu singur că o dă el... Închipuie-ți cu ce grabă am scris-o.

Diseară (ah, dacă ai ști cum aștept să se facă 9 seara, ca să viu la d-ta!).

G.D.L.

Emilia mă lămurește cu oarecare pedanterie, căci a observat că o ascult cu interes.

— Începusem pe vremea aceea cu „unchiul". Nu venea decît între 5 și 7, așa că aveam serile libere și stăteam cu Ladima, care venea în fiecare seară după masă... Lua de multe ori bilete de cinematograf de la

[1] „Salonul Oficial" s-a deschis în aprilie 1926 (n.ed.).

[2] Una din expozițiile de răsunet din primăvara anului 1926 (martie-aprilie) a fost cea dintîi a „Grupului celor patru" (Fr. Șirato, Șt. Dimitrescu, N. N. Tonitza, O. Han) la „Cartea românească" în sala „Ileana". Alte expoziții mai importante deschise în ianuarie-aprilie 1926: I. Theodorescu-Sion (sala „Ileana"); Marius Bunescu (sălile „Simu"); Hans Eder (sala „Mozart"); H. Catargi („Ateneul român"); Milița Pătrașcu și Marcel Iancu (sala „Căminul artelor) (n. ed.).

gazetă. Sau ieşeam să ne plimbăm în trei cu Valeria pe bulevard prin dreptul Pompierilor. Asta îi făcea mare plăcere...

Vineri, ora 6

Azi... (mai sunt din „azi" şase ore grele, astăseară...) Pe urmă, de la 2 la 8, alte şase mai uşoare (căci vor fi de somn, dacă voi putea dormi) şi pe urmă toată ziua de mîine, paralizată de emoţie...

Pe diseară... G.D.L.

P.S. — Cu I.N. am vorbit ieri la „Capşa"... A surîs cu mutra lui de tătar cumsecade şi mi-a promis că va fi foarte atent... Ce admirabil prieten este acest N. Pe Ştefănescu nu-l cunosc... dar va vorbi cu el un coleg de redacţie... Îmi spui că eşti îngrijată de cronica Scenei? [1] *Voi căuta chiar mîine să reiau cunoştinţa cu criticul ei... Dealtfel, voi vorbi şi cu directorul ei, care mi-a cerut colaborarea... Am făcut toate acestea pentru că mi le-ai cerut tu... Dar crede mai bine în steaua şi talentul tău...*

G.

Întind mîna obosit, îmi trag piciorul de sub genunchiul greu al Emiliei aşezat pe coapsa mea şi spun aşa, în glumă:

— Dar ăsta a luat-o în tragic! căci într-adevăr Ladima se autosugestionează într-un mod întristător. Ea are aerul să-mi spuie: „Nu-ţi spuneam?"

— Stai să-ţi arăt eu una... şi încearcă să caute în cutie.

Tot indiferent, întinzîndu-mă.

— Lasă că o s-o citesc... că am timp... tot e cald afară... E plăcut aci la tine... Îmi place şifonierul mult, de unde ai luat mobila?

E mulţumită de asta şi mă lămureşte cu importanţă.

---

[1] Probabil se referă la ziarul *Rampa*, unde Camil Petrescu îşi reluase colaborarea, sau *Spectacolul* (1927—1928) (n.ed.).

Din scrisori lipsește ceva... Nu e clar... I-a fost sau nu amantă? Îmi vine s-o întreb, dar știu că întrebările acestea n-au sens, pentru că adevărul nu se spune, iar dacă provoci o minciună, se falsifică una dintr-alta, tot ce urmează, ca un calcul în care s-a greșit la început o cifră. Poate să aflu mai jos, poate să surprind lenea Emiliei cu vreo mărturisire.

Dragă, scumpă Emilia,

Bine că s-a terminat... Eram intoxicat... eram paralizat ieri în întunericul sălii... Cînd a bătut gongul pentru Casa de lut [1], *cînd s-a făcut întuneric în sală de a rămas numai cortina tivită pe jos cu lumină... mi se uscase gîtul... Mi-era frică să nu se întîmple ceva... să nu ia foc teatrul... Nu știu de ce ai întîrziat intrarea în scenă... În clipa aceea mi s-a dilatat tot sufletul de emoție...*

Toți recunosc că ai fost admirabilă... Pe mine m-ai emoționat pînă la lacrimi... Păcat că n-ai avut parteneri demni de tine... Tînărul acela... Demetriu [2]*... cum D-zeu îl cheamă?... parcă are bragă în vine... Ai fost tot atît de aplaudată ca și băiețașul acela Rosen, care a jucat pe Smerdiacoff din* Frații Karamazov[3].

---

[1] *La maison d'argil*, melodramă cu teză de Émile Fabre, localizată de Paul Gusty (n.ed.).

[2] Probabil se referă la actorul George Demetru din compania dramatică Bulandra—Maximilian—Storin, care în stagiunea 1926—1927 a mai deținut roluri în *Domnișoara Nastasia* de G. M. Zamfirescu, *Marchizul de Priola* de Henry Levadan și *Riviera* de Franz Molnar (n.ed.).

[3] Se referă la Emil Rozen, actor, strălucit absolvent al Conservatorului din București, promoția 1927. La Teatrul Fantasio a jucat în *La singe qui parle (Maimuța care vorbește)* de René Fauchois (1882—1962) la 27 septembrie 1926 și, în același an, la 18 octombrie, în *Micul Lord*, dramatizare după cunoscutul roman al lui Hodgson Frances Burnett (1849—1924). Pe Emil Rozen, Camil Petrescu îl văzuse în *Micul Lord* (cf. *Argus*, an. XVII, nr. 4051, 21 octombrie 1926, p. 3). *Frații Karamazov* (traducerea dramatizării lui Jacque Copeau și Jean Croué), în care Emil Rozen l-a interpretat pe Smerdiacov, a fost reluată de compania Bulandra—Manolescu—Maximilian—Storin pe scena Teatrului Central, premiera avînd loc în seara de 16 decembrie 1927. Din vara anului 1926, Camil Petrescu

E așa de frumos azi, s-a înseninat după atîtea zile de ploaie, că te implor să mergem diseară la o grădină să mîncăm... Am impresia că toată lumea te va privi, biruitoare. Și dacă vrei, biruitor și eu... Să săruți seara, pe aleea întunecată a unui parc, o gură care a înfiorat o sală de spectatori...

Abia aștept cronicile, care însă nu vor apărea decît mîine, luni, fiindcă se publică numai a treia zi... Azi a apărut numai a noastră, căci m-am dus în cursul nopții la tipografie și am scos un articol economic, ca să-i dau drumul...

Trec azi pe la voi.

G.D.L.

Trecerea asta de la dumneavoastră, dumneata, la tu, înseamnă că au devenit amanți? Emilia se dă atît de ușor, că mi se pare ciudat atîta literatură, ca să stea cineva cu ea în pat.

E aproape insuportabil ca un om atît de serios, un profesor ca înfățișare, care făcea oricui, chiar așa demodat, o impresie de reală distincție, cu care nu se putea glumi niciodată, să se ducă la tipografie, ca un funcționar mărunt amorezat, numai ca să facă un serviciu unei eleve de Conservator.

De-abia mă rețin să întreb pe Emilia dacă i s-a dat... Știu că e de prisos.

Scumpă, neasemănată prietenă,

E o copilărie... să plîngi pentru asta... Căci aproape era să plîngi... Dacă îți spun că nici o cronică n-are cea mai mică importanță... Ascultă-mă, e o copilărie... Dealtfel, nici eu nu pricep nimic... Toți mi-au promis... În sfîrșit, n-are nici o importanță. Totul e însă angajamentul. Am aproape certitudinea că vei fi angajată... Directorul s-a uitat în program, cînd ai terminat tirada...

îl remarcase pe Emil Rozen ca interpret al lui Smerdiacov: „Dintre elementele acestor producții (clasa d-nei Filotti) — sublinia într-un foileton exigentul cronicar dramatic — se impun, în primul rînd, d. E. Rozen, care a jucat cu mijloace mari, nerv și inteligență rolul lui Smerdiacoff din piesa rusească" (*Argus*, an. XVII, nr. 3936, 9 iunie 1926, p. 3) (n. ed.).

Sunt sigur că a vrut să-ți reție numele... Dacă te-aș fi găsit acasă... Mi-e dor... trebuie neapărat să te văd... Azi... pînă mîine e o imensitate.

Dezolat,
G.D.L.

Omul acesta așa de grav, pedant de binecrescut și atît de lipsit de orice familiaritate, că se ridica în picioare la masă, de teamă ca musafirul, venit să-i vorbească, să nu ceară loc să stea jos, a putut să fie atît de copilăros? Parcă nu mai e el.

Iau din teancul dintre noi doi.

Scumpa mea,

Cum s-au schimbat toate... Trebuie să te văd... Îmi lipsești ca lumina unui neurastenic... De o săptămînă nu putem sta ca lumea de vorbă... În fiecare zi te-am așteptat... Noroc că sora ta e atît de bună... Îi sunt nesfîrșit recunoscător... Lămurește-mă ce e cu plecarea asta la Bîrlad... Simt că înnebunesc... Nu, nu... Vom face tot posibilul să mergem la Tekirghiol... Eu am nevoie de băi calde pentru reumatismele mele... Sper că voi aranja ceva. Și în sat e bine... Am auzit că la Movila sunt curenți... Pe urmă poți merge cu bacul de la sat la mare oricînd vrei... Gîndul despărțirii mi-e absolut imposibil de realizat, cum nu pot gîndi un cerc pătrat... Vom avea atîtea de lămurit... Nu ca femeie, nu de corpul tău duc lipsă, Emilia. Prezența ta sufletească îmi e necesară... Trebuie să fim împreună... E foarte frumos acolo... Un prieten care a fost la sat mi-a spus că vine acolo foarte multă lume bună... Trebuie să vii, Emy. De la 1 la 30 iulie... e cel mai frumos sezon.

Ieri m-am întîlnit cu amicul, știi care, cel cu cronica din Dimineața [1] *și aștepta să-l salut... M-am făcut că nu-l văd... La gazetă am o mulțime de plictiseli... Aș vrea să plec... Totul mă dezgustă... Aș vrea să fim amîndoi într-un oraș strein, mare, curat... Ieri, cînd am*

---

[1] Cronicarii dramatici principali ai ziarului *Dimineața* erau Dem. Teodorescu și A. de Herz (n.ed.).

fost la voi, te căuta şi Gina... Nu ştiu ce vrea să-ţi spună. E foarte drăguţă şi cred că te iubeşte mult. Ea ţi-a aruncat flori pe scenă... E drept că şi tu i-ai zvîrlit un braţ de garoafe... Prietenia asta mă înduioşează... E aşa de rar lucru...

Scrie-mi două rînduri,
G.D.L.

Trebuie s-o iau prin surprindere pe Emilia, mai ales că mi se pare că afirmaţia din scrisoare mă ajută. Spun deci o enormitate:

— În definitiv, tot i te-ai dat, de ce nu te-ai fi măritat cu el?

Îmi răspunde cu mimică, apăsînd în jos buza de sus, depărtînd-o de nas, ca un cioc de raţă, a mirare şi dispreţ.

— Aşa o dată... treacă-meargă... S-a înfruptat el... Pe urmă mă plictisea... Nu era om de înţeles, cum era să mi-l iau pe cap?

Îngheţ de nedumerire. Parcă pipăi stofe proaste. „S-a înfruptat el o dată". Mă uit lung la ea. Emilia are conştiinţa, deci, că reprezintă un ospăţ de carne? Are conştiinţa valorii animalităţii ei... exploatează totul rece, cu rînduială şi socoteală; gîndeşte vulgar şi grijuliu despre sexul ei, ca un ţăran despre marfă şi hambar.

Chiar dacă n-a iubit-o, ceea ce e penibil e că un om ca Ladima poate să scrie unei astfel de femei, fără să gîndească nici o clipă că faptul acesta, dacă s-ar afla, l-ar compromite... Aci vii, dar după ce termini pui o monedă sub scrumieră, pe noptieră, şi pleci cu grija să nu laşi nimic compromiţător la faţa locului.

— Nu mai citeşti?

— M-am plictisit, mint şi mă întind... Mai sunt ţigări?

Fumez mult, îngîndurat. Se deşteaptă în mine, chemată de asta, cum se cheamă stafiile, viaţa mea proprie, pe care o comprim greu, îndurerat. Cînd Emilia încearcă să mă sărute pe gură, deşi nu i-am îngăduit asta niciodată, reiau lectura.

Scumpo,

Sunt mulțumit că te simți atît de bine acolo, la Bîrlad... Trebuie să luăm bucuriile așa cum sunt... Mi-e totuși atît de greu să-mi închipui că te poți simți bine într-un oraș în care nu sunt eu. Pentru că mi-e totul fără nici un Dumnezeu, cînd știu că nu ești în același oraș cu mine... Nu știu... ai să zîmbești poate... dar mi se pare îngrozitoare fraza ta... „Aici petrecem admirabil... Ziua, într-o familie unde e mult tineret... Dansăm jucăm tot felul de gajuri. Seara ne plimbăm prin grădina publică și mergem des la cinematograf..." Dar eu... eu, Emy... unde sunt în toate astea?

Sunt obosit, sunt disperat... N-am putut să plec la întîi... am avut neplăceri la ziar... Nu s-au plătit chenzinele, dar pînă acum eu nu eram lăsat printre întîrziații care pot să aștepte pentru că eventuala lor plecare nu ar însemna o pagubă... Directorul, sau mai bine zis proprietarul politic al gazetei, s-a supărat zilele trecute de un articol al meu prin care ceream să se mute capitala în Ardeal... Însă articolul a avut ecou, și un inginer mi-a trimis o broșură a lui, prin care arată posibilitățile tehnice ale strămutării. A fost un succes personal mare. Ți-l trimit, articolul pe care l-au reprodus vreo două gazete, să-l citești... Țin foarte mult la părerea ta... Arată-l și Valeriei... Am fost încă de joi la adresa dată de tine, dar n-am găsit pe nimeni... Am fost din nou după ce am primit cartea poștală... Pachetul era pe numele meu (?), mi l-a dat un fecior... L-am dus și-am avut plictiseli mari la poștă... Mi-a spus că nu e bine împachetat, că trebuie desfăcut...

În carton nu e admis împachetajul decît dacă e flexibil și bine legat în sfori, ca într-o plasă... Că e preferabil în pînză... mi l-a făcut însă, pentru un bacșiș, fără să-l mai desfacă, un om de serviciu de acolo. Am rămas surprins de acest exces de precauții.

G D.L.

— Zău, a fost o adevărată nebunie din partea mea... În pachet erau jartierele și combinezonul. Îi venise lui Zăgănescu dama de la cinema. N-am avut timp decît să pun ciorapii, pantofii și rochia; combine-

zonul și jartierele le-am lăsat acolo, în grabă, că nu le găseam... Dacă desfăcea! Mai ales că era și o scrisoare, și ce scrisoare, a lui Zăgănescu [1].

Acum urmează patru pagini fără titlu.

---

[1] Pentru cetitorii care au mai mult timp liber urmează aci în notă și articolul lui Ladima, care i-a produs neplăceri cu direcția. Are ceva de om înăcrit și privește capitala de atunci, evident. Poate fi cetit și după lectura întregii cărți.

„La suflet nou ne trebuie casă nouă... E neapărat nevoie să mutăm capitala... Trebuie să nu mai fie nimic tot cum a fost. Cine vrea să înțeleagă, să înțeleagă.

Argumentele faptice sunt și ele nenumărate.

Din motive de igienă: Bucureștii sunt un oraș cu ierni cumplite și veri care descompun, de căldură. Canalizarea e primitivă și complicată, pentru că urmează străzi sucite. Vecinic reparații vor împiedica prin tranșee circulația. Împrejurimile sunt mocirle și praf. Nu e loc de recreație și înviorare. În afară de frumusețea cerului, înalt, totul terfelește imaginația... Dîmbovița e meschină, ca un șanț cu lături... Din iunie pînă în septemvrie orașul acesta miroase ca o ladă de gunoi. Apa de băut îi vine de departe, iar uzinele electrice vor trebui să întindă cabluri de sute de kilometri peste munți și dealuri. În treizeci de ani, circulația va deveni atît de complicată, încît străzile actuale vor mai putea sluji numai pietonilor. Cincizeci de ani de aci încolo, cetățenii vor fi robi exproprierilor comercializate și scandaloase... Panamalele acestor îndeletniciri vor dezonora orașul neîntrerupt, vreme de o jumătate de veac. Calea Victoriei, ale cărei case sunt în interior ruine mucegăite, igrasioase, întunecoase, puturoase și pline de șobolani cît cățeii (i-am văzut de atîtea ori eu cu ochii mei), va costa bugetul unui stat întreg. Fiecare metru se va plăti cu sute de mii de lei.

Visez o capitală ca o inimă nouă... Pe undeva pe Olt, în Ardeal, să zicem la o poștă de Brașov, la Feldioara... Adăpostită de viscole, cu verile plăcute ca într-o stație climaterică... Totul se poate începe din nou acolo. Restaurantele nu vor avea bucătăriile în grajduri cu rîndași bolnavi de rîie, ci laboratorii de faianță și nichel... Iar sălile de mîncare, aerisite, căci nu vor fi cu ferestrele spre canal... Se vor lăsa locuri pentru grădini, parcuri și piețe mari. Împrejurimile vor fi dealuri cu vile, sau înspre Brașov, cîmpii cu arene și stadioane, un hipodrom al frumuseții... Toată zona apropiată la 30—40 de kilometri, brîul verde și cărunt sus, a Bucegilor... Se va lucra tot anul în cîntec și bucurie în această cetate a sănătății...

Și poate că... nu poate... sigur... arhitecții și edilii de acolo vor găsi posibilitatea să facă bulevardele, străzile și piețele așa de frumoase, ca oamenii săraci să aibă și ei momente cînd să uite de urîțenia vieții. (Aci, în București, este prea mare deosebirea între plăcerea pe care și-o pot procura cei bogați și înăbuși-

Aici e cald și urît, Emy... Singura bucurie sunt scrisorile tale. Sunt destrămat sufletește... Dement din cauza lor... De cîte ori vin spre casă am obsesia lor... Mă întreb: „Mi-o fi pus-o coana Marița pe masă? Sau poate o găsesc pe noptieră?" Săptămîna trecută a fost ceva nemaipomenit... Deschisesem ușa gîfîind... Nu m-am uitat direct la masă, de frică să n-o văd goală... Am întors capul încet și totuși pe jurnalul care acopere fața de masă nimic... Mai aveam o șansă... pe mescioara de la căpătîi... Mi se strîngea pieptul de parcă nu mai făcea parte din mine... Era un animal viu deosebit... Nimic... A fost pe urmă o stare de prostație. Totul era pustiu și cu miros de leșie... Am încercat să citesc și tocmai cînd îmi trecuse durerea și-mi erau gîndurile într-o amorțeală împăcată, am văzut jos pe dușumea... la două palme de ușă, așezat pieziș acolo pe linoleum, plicul dreptunghiular, alb, atît de așteptat... Am sărit nebun de bucurie... Întîmplarea m-a amuzat enorm... Parcă era o glumă... Un joc de-a surpriza... Era așa de plăcută această farsă de nesfîrșită grație. Întîmplarea n-o poate realiza singură... E o mînă mai înaltă care

---

toarea atmosferă în care trăiesc săracii, fără nimic oferit ochilor lor.)

În zece ani, pînă în 1936, e de presupus că se vor tripla, prin construcții moderne și mari, numărul și volumul caselor din București... Să le construim aceste vile și palate, de-a dreptul acolo, și în zece ani vom avea un oraș de trei sute de mii de locuitori, asemănător oricăror orașe din Elveția și Germania, care ar îmbogăți frumusețea acestui mare regat... Mussolini vrea să facă nu numai un suflet nou ci și alt fizic italienilor lui... Nu mai îngăduie nici să se vorbească de măreția Romei vechi... Vrea o Italie și italieni noi... Ce avem noi de păstrat din acest București, cerut de turci la îndemîna lor? Mormintele noastre sunt la Argeș, la Tîrgoviște, la Suceava... De ce să ne învinuiască mereu cei dezrobiți că sunt robii balcanicilor de la București?

Și din punct de vedere ostășesc această mutare se impune... Acolo, la Feldioara, ar sta între capitală și oricare eventual dușman, zidul înalt al munților... Administrativ? Nu mai încape îndoială că da... capitala s-ar găsi chiar în mijlocul țării... Tunelul început la vama Buzăului ar pune Brăila și Galații mai aproape decît sunt azi de capitală cu cîteva poște.

Dar nimic nu se va face cu oameni care nu văd dincolo de botul ghetei lor."

angrenează toate... Știu, poștașul negăsind pe nimeni, a vîrît scrisoarea pe sub ușe... Totuși scrie-mi mai des... Scrie-mi mult, Emy... Scrie-mi ce-ți trece prin cap...

E trist fără tine,
G.D.L.

P.S. Am citit scrisoarea pe care i-ai trimis-o Ginei... Mi se pare atît de straniu că o întrebi dacă se mai află în București și ce fac, dacă-i vede, atîția domni pe care eu nu i-am cunoscut... Cum să-ți explic? Am avut impresia dureroasă pe care o ai cînd cineva vorbește prin semne din spatele tău...

Iar trebuie să mă întrerup. Mă trag gîndurile ca o apă. E ceva care răspunde din mine. Propria mea viață, și toate întîmplările pe care le știu trecute se desfac din nou ca un strigoi care ar ridica o lespede pusă deasupra lui. O lacrimă adevărată provoacă totdeauna alta, în alți ochi, pe deasupra rațiunei instinctele se cheamă și înțeleg acum că și amintirile altora și ale tale își răspund din inconștient, cum își răspund paznicii sau cîinii din noapte. În camera asta ca o insulă în căldura zilei, gol, aș vrea să fumez mereu și să gîndesc, cu o voluptate de neîntrerupt. În 1926... în 1926... Dar nu, trebuie să citesc mai departe.

Îți scriu, dragă, scumpă Emy, de la Tekirghiol[1]*... N-am putut pleca decît la 5 iulie... Aveam neapărat nevoie... Mi-au dat chenzinele amîndouă și pe cea trecută... dar am plecat... Timp de trei zile mi-au amînat un articol... am crezut că e o întîmplare... Am cerut lămuriri secretarului de redacție... care mi-a spus că are ordinul direcției să nu-l puie deloc... Mi-am dat în aceeași clipă demisia de la gazetă... am pus o singură condiție... Să mi se dea și pe trecut tot ce am de luat... Am încasat deci trei chenzine... Una am dat-o la chirie... Cu alte două fac băi de putină la Tekirghiol... N-aș spune că spectacolul bolnavilor în putini sau pe lacul abia adînc la mal ca o mocirlă, e încîntător. Ține de scalda bivolilor și de baia morților. Este ciudat că m-am obișnuit*

[1] Vezi note la ediția de față, p. 424 (n.ed.).

şi cu mirosul de ou clocit, care creşte în timpul căldurii, scăzînd spre seară, puţin... E un miros nefăţarnic, ca un miros de grajd... Perfect acceptabil în felul lui... Infame sunt mirosurile de trezit, de canal acru, de closet, pe care le degajază străzile capitalei.

Mi-am găsit aci prieteni: un profesor, invalid din război, care face băi calde, ca să-şi întindă piciorul, şi un inginer bătrîn, care a capătat reumatism pe şantier. Şi el, şi nevastă-sa fac băi calde... După ce facem cîte două ore sudaţie, ne întîlnim la plimbare pe cheiul lacului, ca să zic aşa, care e promenada locală. Are galantare instalate în dughene, cu toate mărfurile sezonului, fotograf, frizer etc. Mîncăm într-o baracă mare verde, asortată ca orice restaurant mare din Bucureşti. Un lăutar şi un ţambalagiu ne cîntă şi la prînz, şi seara.

Pe la 6, cei care n-au plecat la mare cu bacul, jucăm table în faţa cafenelei, sau şah...

De ce nu eşti aicea, Emilia? Singura mîngîiere a absenţei tale e că lucrez puţin... Am scris o poezie la care aş vrea să mai cizelez încă. Ţi-o trimit totuşi. Aş fi bucuros să ştiu părerea ta... Dacă ai fi aci, îţi jur că aş lucra de două ori mai mult.[1]

Cu oboseala mistuitoare de a nu te avea aci,

G.D.L.

---

[1] O trecem jos, în notă, pentru cetitorii cari vor s-o cunoască.

PATUL LUI PROCUST

Felie de noroi e ciclul meu,
Spre capătul carent arăt cu greu,
Fuiorul tors al cretei mi-e povară
Şi de mă apără, mă şi măsoară.

Triunghiul Tău înscrie albatroşii,
Şi doare mlaştina cu viermii roşii,
Mirajul frumuseţii nevalente,
Cînd ochiul meu spre cruguri, sus, atent e.

Hrăniţi cu putrezime, de asemeni,
Se-ngraşe nuferii suavi şi gemeni.
Eu, plin de bale şi vîscos, greu lupt,
Alăturea, din soare să mă-nfrupt.

Am rămas iar pe gînduri, cu ochii ficşi, cu braţul încordat, uitînd în mînă scrisoarea... Emilia îmi flutură mîna grăsuţă în faţa frunţii, ca să-mi readucă privirea acasă... În după-amiaza asta caldă se adună în mine durerea ca un cheag strein în inimă... Zîmbesc Emiliei ca să-mi dea voie să gîndesc... Am intrat acum în propria mea viaţă.

— La ce te gîndeşti?

Aprind o ţigare ca să pot spune cînd mă întreabă iarăşi:

— La nimic; fumez. E plăcut la tine aici.

Nu mint cînd spun că e plăcut. Sunt bătăi care aduc cu masagiile şi sunt dezgusturi care atrag irezistibil, ca vederea unui şarpe mare, te apasă tristeţi la care n-ai renunţa. Nu mă mai oboseşte nici Emilia, care e încîntată cînd îi spun că-mi place la ea...

— Vrei să mai luăm cîte o cafea cu apă rece?

Ideea cade la timp ca un minutar, mă voi putea părăsi în voia gîndurilor, dar nu văd cum o să avem cafeaua.

— Ai tu aici... maşină şi spirt?

Îmi spune firesc şi masiv:

— Nu... o face Valeria...

— Atunci trebuie să ne îmbrăcăm?

— De ce? Nu e prea cald? E mai bine aşa... Mă duc eu să-i spun.

Mărturisesc, bănuiam că Valeria nu e într-adevăr plecată... dar cel puţin se convenea că ignorează că

Cu burtă flască, la urechi rubin,
Cu clopoţei de slavă şi venin,
Vecin cu mine se tîrăşte. Totuşi,
Împărăţesc pe baltă albii lotuşi.

Dar ochii mei în mine se întorc,
Să mă cuprind, alt fir încep să torc.
Mai mare sunt decît cei mari, şi mai
Frumos decît un crin în miez de mai.

Spre tine, Doamne, gîndul îmi înalţ...
Nici flori, nici aur nu mi-ai pus în smalţ.
Nici gheare. Tu mi-ai dat în loc de ele
Doar conştiinţa mişeliei mele...

suntem goi în dormitor... E un minimum pe care-l puteam închipui pentru a salva pudoarea ei de soră. Deci... Spun aşa, fără rost, nu ştiu de unde, rărit, ca un actor abătut: „Bietul Ladima“.

Ea s-a dat jos, a îmbrăcat peste şoldurile doldora, cari se prelungesc cu coapsele, voiniceşte, într-un spate rotund ca o pîine dublă, care tremură în întregime, cînd calcă apăsat, pătrunzător, un chimono de satin lucios roşu, imprimat cu flori galbene; şi chiar înainte de a-şi petrece în faţă o pulpană peste alta, ca să-l înnoade în şold, a ieşit în sufragerie.

În anul acesta, 1926, în luna aceasta, l-am cunoscut, ca să zic aşa, pe Ladima, într-o seară, către miezul nopţii, la hotelul „Popovici“ de la Movilă... Aci se aduna seara tot tineretul, care se prăjea ziua pe plaja îngustă şi sinuoasă. Femeile, aproape anonime în lumină, cînd dormitau lungite lînced pe cearşafuri albe, în costume de baie, oarecum toate la fel, ca nişte oi într-un obor sau, dacă vreţi, unele ca nişte flăcăi la recrutare, altele ca nişte „*girls*“ de operetă, deveneau seara „doamne“. Îmbrăcate, căpătau siluete proprii, o biografie şi un nume de obicei foarte cunoscut, căci pe vremea aceea veneau la Movilă mai toţi cei care alcătuiau bunăstarea şi mondenitatea bucureşteană... Ograda selectă, mărginită spre maidanul şoselei de un gard viu, cam sălbătecit, avea, la marginea bătăturii de la intrarea hotelului cu aspect de han de munte, alt gard de soci rari şi şezlonguri de nuia, dincolo de care era spre stînga grădina oarecum ţărănesc de neîngrijită, cu mesele restaurantului.

Un fel de umbrar-pavilion, şi, mai spre stînga încă, adăpostind într-un colţ jazul, slujea seara pentru dans. Situat ceva mai sus decît mesele din grădină, era ca o scenă de vară, iar în vreme de ploaie, era, la rîndul său, transformat în restaurant... Ierarhia socială, după anarhia şi devălmăşia senzuală de pe nisip, se restabilea aci...

Numele cu patină aristocratică, şi uneori princiară, se adunau la o parte. Domnii şi doamnele care după siestă jucaseră întreaga după-amiază *bridge*, în costume albe sau pulovere colorate, după ce terminau masa

începută devreme, se retrăgeau, unii în șezlonguri, alții plecau să facă plimbări cu mașina, iar cîteva cucoane apăreau la ferestrele deschise ale hanului-vilă, căci toți erau pensionarii lui, cu camerele reținute cu un an înainte, și priveau ca la teatru. Consideram toți cu aceeași curiozitate în fiecare seară pe cei care veneau după masă să ia desert, cafele sau vin; să danseze sau să privească, și ei, pe dansatori... Între nouă și jumătate și zece și jumătate, toate celelalte restaurante se goleau, dar grădina „Popovici" era ticsită, căci se adăogau mese pretutindeni, iar cînd nu se mai putea nici așa, cunoscuții își cereau îngăduința să se așeze de nevoie la mesele celor sosiți mai din vreme. Ba unii priveau și de afară, peste gardul viu. Mai ales că în vara asta venea uneori seara, de la Constanța, să ia masa aci și uneori dansa principele Nicolae.

Sîmbăta, ca și duminica dealtfel, se mai făcea o nouă schimbare... Toți cei care aveau mașini plecau în diverse excursii pentru o zi, două și apăreau democratic cei de la sat, încît o actriță — căci erau aci vreo cinci-șase — vorbea cu dispreț de „publicul de sîmbătă și duminică", asemănător, pare-se, celui de la teatru... Noi plecasem în sîmbăta asta, un grup întreg, încărcat în Austro-Daimler-ul meu... rabla, cum era poreclită de băieți și fete din spirit de antiteză, căci altminteri, cu cei opt cilindri ai lui, era o torpilă mare, botoasă, de nichel alb-albastru și piele cafenie la fotolii. Aveam în față, alături de mine, o fetiță a unui petrolist american, foarte dulce, foarte descreierată, care bea mai mult *cointreau* și *whisky* într-o seară decît toți membrii unui echipaj la un loc. (Noi am crezut multă vreme că e o femeiușcă neastîmpărată de 21—22 de ani, înotătoare și „nudistă" pasionată, căci atît ne spunea ea că are, dar tîrziu am aflat de la un servitor că nu a împlinit decît 15 ani). Tot în față, lîngă Mouthy, era actrița șatenă — grecoaica — pe care nu putea s-o sufere Emilia în ruptul capului... În spate erau înghesuiți trei inși din cei cinci, care alcătuiau „banda noastră", „băieții teribili" ai Movilei... Un fel de gasconi, dansatorii cei mai buni, cu corpuri elastice de atleți ușori, băutori strajnici și destul de scandalagii. (Dar văd că

iau lucrurile în serios... Ştii că a început să-mi placă să scriu?... Voi fi păcătuind cumva împotriva gramaticei, probabil că folosesc mereu unele cuvinte, cum mi se spune că fac şi cînd vorbesc, dar altfel nu e greu. Vreau acum să ştii totul. Povestind în scris, retrăieşti din nou aceleaşi întîmplări şi bucurii, întocmai, dar parcă le simţi altfel, apar acum luminate de alt înţeles, care le face şi mai vii, pentru că ştii şi ce s-a întîmplat în urmă.) Plecaserăm pe la şase după-amiază, după ce făcusem de dimineaţă plaje, iar după-masă flirt, toţi şase grămadă. Mouthy vrea să vadă cămile, pentru că auzise că într-un sat, în jos, ţăranii ară în loc de cai şi vite cu cămile... Luasem şi două sticle de *whisky*, căci sifoane găseam pe drum la cîrciumi, cîteva pachete de ţigări „Caporal", fiindcă nu fumam toţi decît din astea, şi o pornisem razna, nebuneşte, dînd drumul eşapamentului de înfioram văile moi şi largi, şi mai ales, asta vrea Mouthy, stricam siesta bughezilor... N-am găsit satul cu cămile, dealtminteri de la o vreme nici nu mai ştiam pe unde mergeam. Luam pînă la 100 pe oră, treceam vîjîind, urlînd, înjuraţi de cei cu căruţe care abia aveau timp să tragă în şanţ... Opream numai la umbrare de cîrciumi de ceream sifoane... Înghesuiala ne încălzea plăcut, căci eram toţi în haine uşoare. Aş fi preferat să am lîngă mine pe actriţa şatenă, care era foarte frumoasă, deşi nici Mouthy nu era mai urîtă, dar prea o cunoşteam bine, chiar dormisem de cîteva ori împreună... Gîndesc că aş fi iubit-o poate dacă nu era atît de nebună, dacă n-ar fi plictisit-o, cred, să fie iubită, şi dacă nu ar fi fost în viaţa mea întîmplarea care a fost. Poate din politeţă faţă de Mouthy, poate din timiditate, poate fiindcă vrea să evite familiaritatea înghesuielii, căci ne cunoşteam abia de cîteva zile, Lena Coremati întîrziase să se suie în maşină, iar americana, pentru că ţinea să fie lîngă volan, se grăbise să se urce lîngă mine, făcînd loc, lîngă ea, pentru actriţă.

Pe drum mai ales după ce mai băuserăm puţin, Mouthy se deda unui fel de aţîţare nebunesc. Avea un trup durduliu de mică bacantă, cu picioarele puţin cam groscioare sus, căci glezna jos era foarte fină,

dar tocmai din cauza asta parcă mai pline de poftă, cu talia lungă și sînul mic... Ședea sprijinită de cotul meu și potrivită așa, că de cîte ori întorceam volanul, să-i izbesc de sus în jos sînul, care elastic scăpa totuși zvîcnind deasupra și păstra un fel de mișcare vibratorie... Cînt întorceam la loc volanul, izbeam iar sînul viu și gol sub cămășuța și rochița de pînză liliachie, acum de jos în sus, și iar vibra... Corpul și-l ținea puțin arcuit și îndepărtat cu socoteală pentru ca toată senzația să aibă un punct de centrare... Mergeam nebunește și așteptam cu un fel de panică prilejurile să întorc volanul... Cînd a simțit că mă tulbură nebuneasca ei ispravă, mi-a aruncat după gît brațul gol și ars de soare, pînă devenise din înnegreală, auriu, de părea de bronz, ca o cariatidă de lampă aurie, așa cum era toată din cap pînă în picioare. Încercam diferențe de căldură, căci brațul ei îmi acoperea ceafa și simțeam de unde, sfîrșind rochia, începe pielița fierbinte. Eram parcă îmbătat de viteză, de trepidațiile ritmice, nervoase, ale mașinei și mai ales de fluidul acela care se strîngea în sînul stîng al femeii după ce parcurgea ca într-un circuit amîndouă corpurile... Deși amețiți, băieții, alarmați, au început să protesteze... Didi Ghenovicescu, foarte îndrăzneț la vorbă, dar uluitor de prudent la fapt, a început să strige în ton mîrîit și să întindă de jachețica de jerse pe care o luase cu ea și o purta pe umăr, ținînd-o cu un deget de agățătoare:

— A nu se vorbi cu conducătorul... Strict interzis pipăitul în timpul mersului, în persoana șoferului...

Pe urmă era un adevărat hai:

— Mouthy, ai înnebunit?... Lasă băiatul în pace...

Și o trăgea de moțul bascei albe, care la trupul ei de bacantă mică îi dădea un cap de gheișă de 6 ani. L.C.[1] era palidă și surîdea nervos, ca să arate că nu-i e teamă, dar buzele îi deveniseră subțiri... Părea un cățeluș sprinten, într-o rochie de olandă albă, tunsă absolut băiețește, cu ochii castanii, obrajii albi, tari. Avea jumătatea feții înguste, ieșită puțin în afară,

---

[1] Se referă la actrița Leny Caler (vezi note, în ediția de față, p. 425) (n.ed.).

odată cu nasul acvilin, ca un botişor aristocratic. Era o frumuseţe proaspătă şi sfioasă, care contrasta cu tunsul ei de licean, mai ales cînd surîdea dulce şi făcea gropiţe în obrajii frumos arcuiţi, căci avea gura mare. Acum nu privea decît înainte. Aprinsă, învăpăiată, Mouthy se agăţa mai puternic de gîtul meu... deşi Ghenovicescu căuta să-i desprindă braţul.

Din cînd în cînd şoseaua şerpuia ca să urce vreo coastă, dulce dealtfel, dar oricît, mai ales din cauza grămezilor de pietriş, menite reparatului, era cu adevărat pericol să ne răsturnăm sau să derapăm... La întoarcere, pe dreapta şi pe stînga mea, nu mai vedeam de la o vreme decît linii de întuneric. Deschisesem iar eşapamentul, pentru ca bubuiturile lui de mitralieră să ne facă drumul liber. Farurile foarte puternice, de maşină cu pretenţii, luminau trei sute de metri înaintea noastră... Dar dacă în stînga şi în dreapta, dacă înaintea mea chiar, la zece metri, nu mai vedeam nimic, îndelungata obicinuinţă cu maşina ţinea treze reflexele şi deprinderile strict necesare... Putea Mouthy să se atîrne greuşoară de gîtul meu, să-şi apese sînii de mine, privirea îmi era fixată la două sute de metri înainte... piciorul pe frînă, chiar dacă era strîns între genunchii rotunzi, plinuţi ai ei... Mîna urmărea strîns volanul, chiar dacă ea îl izbea din cînd în cînd.

Eram parcă o rachetă lansată trepidînd în noapte.

Ghenovicescu se trezise de groază... se ridicase spre spătarul fotoliului nostru şi căuta să ţie pe Mouthy care întărîtată şi îndrăcită se întindea ca un şarpe încolăcitor să-mi ajungă la gură...

Pietrele de pe şosea trosneau în jerbe de sub roate, de parcă ar fi fost simplu noroi. Mărginoiu, care era mult mai curagios decît Ghenovicescu, îl consola:

— Lasă, dragă, că-ţi plăteşte petroliferul picioarele, dacă ţi le rupi, în dolari.

Malatu, care moţăia în fundul maşinii, cu pardesiul pus şi gulerul ridicat pînă la urechi, Dumnezeu ştie de ce, a întărit părerea:

— Dacă-ţi rupi picioarele, dai lovitura... te ia Mouthy de bărbat. Unsprezece milioane şi un fotoliu, cu motor, ca să te plimbi singur prin grădină.

Dar Mouthy, cu capul rotund și obrajii bucălați sub ochii oblici puțin, cu breton pînă la sprîncene, ceea ce o făcea să semene uimitor a păpușe, a întors capul, placidă și cu accent:

— Dragă, din partea mea nu căuta să faci pe interesantul... că nu te iau, nici cu picioare, nici fără picioare...

Ghenovicescu, exasperat și înfuriat, căutînd să-și păstreze rolul de conducător și umorist, cu tot caraghioslîcul fricei lui, schiță gestul s-o strîngă de gît:

— Lighioană erotică, și întorcîndu-se revoltat: Jur că în viața mea nu mai merg cu proștii la drum... Îi luase basca și o trăgea de păr: De gîtul unuia inteligent nu te-ai agăța așa.

Știu că lumea și prietenii chiar mă cred prost... Bineînțeles că nimeni nu mi-o spune în față... Singur Ghenovicescu, care, pentru că e spiritual își permite orice, mă apostrofează așa, uneori, dar firește că nimeni nu-l ia în serios și nu am de ce să mă supăr.

Acum e furios:

— Dacă n-ai fi atît de prost, aș suferi grozav cînd văd femeile murind după tine... Dar așa nu contează... E ca și cînd m-ar înșela nevastă-mea cu lacheul dansator.

Iar Mouthy îmi șuiera cald, atingîndu-mi lobul urechii:

— Săraca dama ta... Să poată sta așa, ce fericită ar fi...

M-am supărat și i-am spus că e o glumă de prost-gust să mi se vorbească de femeia aceea care mă plictisește îngrozitor.

Ghenovicescu făcea de obicei pe socoteala acelei doamne, dimineața pe plaje, glume răutăcioase:

— Mă, Fred, ca să scapi de asta, trebuia să-ți aduci aeroplanul. Nu-i chip să te slăbească așa cu una, cu două... Uite-o că vine iar.

Crispat însă, încearcă acum s-o reţie din cînd în cînd pe Mouthy, dar prudent, îşi dă seama că orice mişcare a lui ar putea tulbura reflexele mele.

Descreierata mi se atîrnase, de la un timp, de gît insinuantă, cu ceafa uşor sprijinită pe dosul mînei cu care ţineam volanul şi, cu faţa în sus, îmi sorbea buzele... Trebuia să ţiu gîtul înţepenit, ca să-i susţin greutatea şi ca să-mi păstrez privirea în conul de lumină la două sute de metri, pe şosea.

— Ascultă, Fred, sar jos... să ştii, m-arunc jos...

În sfîrşit, Mouthy, s-a potolit puţin... Ghenovicescu o supraveghea însă, iar cînd a văzut că are de gînd să reia, a apucat-o de gît, şi, paralizîndu-i astfel mişcările, a tras-o, cu genunchii ei goi şi rotunzi, cu şoldurile plinuţe, peste grămada din dos... Nu i-au mai dat drumul, deşi se zbătea, dar cred că ea exagera mişcările tocmai pentru că-i plăcea lupta asta. Eu am fost şi mai mulţumit, deoarece L C. a venit aproape de mine... Vorbea foarte aşezat, fără gesturi, privea mereu înainte şi-mi arăta astfel profilul ei cu botişor aristocratic. Am domolit mersul şi am discutat tot timpul despre teatru.

Din cînd în cînd, întorcîndu-se, surîdea pe gînduri: obrajii înalţi se arcuiau frumos, schiţînd doi vagi S de o parte şi de alta a gurii, făceau gropiţe şi i se vedeau dinţii albi din faţă. Mi-a spus că m-a văzut uneori chiar la repetiţii şi i-am explicat că sunt prieten cu şeful de cabinet al Teatrului Naţional. Rochiţa de olandă albă, cu ţesutul ei de minuscule pătrăţele, îi închidea, cum era moda, într-o elipsă mică, tăiată de roşul şiragului de coral, gîtul lung şi vînjos de fată. Aş fi vrut s-o sărut acolo unde ceafa se topeşte în umăr, aşa era de cuminte şi de serioasă...

Cu toate astea, cînd am început să intrăm în jocul prăfuit al luminilor, din faţa prăvăliilor de fructe şi mărunţişuri balneare, în hărmălaia de lîngă „Hotelul Băilor“, mi-a spus:

— Ştiu că toată lumea o găseşte ridiculă pe doamna aceea care caută mereu să fie lîngă dumneata, mie mi se pare însă foarte interesantă şi aş vrea s-o cunosc.

— Dacă aş vorbi cu ea, aş fi bucuros, domnişoară, să vă fac această plăcere... Şi întunecat: Dar mă agasează...

— E aşa de singură şi tăcută... E numai între cucoane bătrîne.

Ghenovicescu, suit deasupra ca să facă loc pentru Mouthy acum potolită, a devenit rău:

— E logodnica lui fără speranţă... A visat la cinci ani, de Bobotează, un cap de viţel distins, iar acum are impresia că şi-a descoperit destinul.

Era atît praf şi larmă pe şosea, mai ales că maşini treceau necontenit, încît nu auzeam şi nu vedeam nimic, ca într-o ceaţă deasă străbătută de făşii de lumină opace... Aproape să dau din pricina asta într-o căruţă cu pepeni, pe care n-o văzusem... Am virat brusc şi am intrat în şanţ... Noroc că mergeam la pas... Maşina nu s-a răsturnat, dar oprindu-se prea brusc înclinată, dintre cei care erau îngrămădiţi la spate, Ghenovicescu şi Mouthy s-au rostogolit în şanţ, aproape unul în braţele altuia. Mouthy a început să-l pălmuiască orbeşte pe amicul nostru care, revenit din spaimă, a spus rar, ca un doctor care ştie ce spune:

— Te-am supraevaluat, Mouthy. Tu răsturnată pe volan n-ai putut să-l zăpăceşti atît cît a făcut-o domnişoara Coremati, stînd ca o fetiţă cu mîinile pe genunchi. Şi cu un dispreţ nemărginit: N-am să-mi iert niciodată că te-am crezut periculoasă...

Am intrat în staţiune pe la primărie, ocolind după „Hotel Movilă“, la stînga, făcînd nebunii. Luminam brusc, cu farurile, aleele în sus şi în jos, ca să denunţăm pe îndrăgostiţii care profitau de economia de lumină a primăriei, sau perechile ascunse în automobile.

La „Popovici“ plecase lumea streină şi rămăseseră, umplînd pentru a treia oară grădina, mai mult obicinuiţii... încît veneam acum ca în familie şi toţi ne priveau ca pe întîrziaţi. Era la o masă o frumoasă doamnă, soţia unui avocat bătrîn şi tare cumsecade din Bucureşti... La început fusese mereu singură, dar cum aci singurătatea era socotită ca un semn de lipsă de aptitudini de seducţie (încît o femeie singură era totdeauna socotită ca bolnavă sau ca ocolită de ceilalţi),

sfîrşise prin a-şi face un menaj de băi, cu trei engleji de la o societate petroliferă de pe la Moreni, bărbaţi tineri, colţuroşi şi plini de manii, dintre care cea mai surprinzătoare pentru cei care umblau toată ziua în halate, iar seara dansau în cămăşi albe, cu mînecile îndoite la jumătatea braţului, era că, oricît ar fi fost căldura de mare, cei trei apăreau seara în smochinguri negre cu rever lucios, ceea ce făcea ca doamna R. să apară şi ea în toaletă de seară...

La o altă masă mare erau vreo două familii cu fete frumoase, îmbărcate înadins fără pretenţii, numai în jerseuri sau fulare colorate, una din ele aproape băieţeşte, şi care totuşi din cauza tinereţii lor nu erau anonime nici pe plaje, nici aci... Chiar printre celelalte erau cîteva care găseau mijlocul să fie deopotrivă de cochete şi pe plaje şi la restaurant .. Aceste cîteva erau probabil singurele care ştiau că un costum de baie nu se ia la întîmplare din întîiul magazin, ci se studiază din vreme, ca o rochie, după revistele de modă... Halatul de asemeni nu-l luau „de-a gata" aproape bărbătesc, ci îşi alegeau cu o lună-două înainte şi coloarea, şi croiala... Dealtfel, le cunoşteai pe cele cîteva femei care făceau un fel de francmasonerie a eleganţei, pentru că în anul acela erau singure care aveau în loc de halat un fel de pelerine de colori vii (de pildă, Mouthy, L.C., chiar doamna care mă urmărea), cu gulere mari ca în picturile flamande şi care le ţineau capetele ca în vaze smălţuite, pelerine pe care le lăsau să fîlfîie libere de tot în jurul corpului, pentru ca astfel să iasă în mai mult relief plinul subţire şi robust al trupurilor tinere. Şi acum chiar, de îndată ce am sosit, fetele noastre s-au dus sus în camerele lor să-şi schimbe rochiile... Eu, de asemeni, cu toate protestările băieţilor, m-am dus şi am pus un sacou de flanelă cenuşie, la care purtam cravata roşie sau neagră, pieptănîndu-mă cu grije, pentru că mai ales aveam oroare să-mi fie părul în dezordine...

Cînd am coborît, băieţii aleseseră o masă de nuiele spre colţul de la intrare, instalaseră pe ea o sticlă mare de *whisky* şi cîteva sifoane... Pe urmă porniseră la dans, căci intrarea lor fusese salutată cu priviri strălu-

citoare de toate fetele și urmată de invitații prin semne... Într-o gheretă-fotoliu de nuiele, cam cît o cabină telefonică, căci erau vreo cinci-șase pe de margine, Mouthy, care se scoborîse cea dintîi, fuma ascunsă de nu i se vedeau decît picioarele grăsuțe, foarte tulburătoare, fără ciorapi, și mai ales genunchii goi și molateci ca o îndoitură de trup de șarpe gros, auriu, și, ca și șarpele, erau mai negri pe spinare, deasupra, și mai aurii, mai moi dedesubt.

Mă făcuse să-i promit că nu voi dansa decît cu ea toată seara și acum mă aștepta... E adevărat că ne și potriveam foarte bine... Se spunea dealtfel și aci că dansez deosebit de frumos... Dansam foarte liniștit, puțin absent, dar aplecat ușor deasupra femeii, fără nici o mișcare inutilă și fără nici o strîmbătură de gigolo. Ea privea atentă de tot, înălțată în vîrful picioarelor, spre fața mea; îi împingeam puțin brațul drept, ca să-i vie cotul mult înapoi și în felul acesta umărul gol venea, căutîndu-mă, spre mine, plin de o viață nemișcată... Femeilor le stă bine să aibă un aer puțin afectat în timpul dansului, căci asta face parcă să circule în ele un fluid de sensibilitate dirijat. Alunecam așa amîndoi, fără mișcări, dar ritmic, pentru că Mouthy, deși delicios izmenită, cu capul ei de gheișă, era de o pasiune concentrată și plină de liniște.

Nu vorbeam niciodată, bineînțeles, în timpul dansului, și nici chiar Mouthy, oricît de vorbăreață, uneori numai, căci alteori sta tăcută ca un șarpe ore întregi pe plaje, fără să privească pe nimeni, dospindu-se în soarele fierbinte de amiază, nu vorbea. De data asta însă mi-a șoptit, glumind cu un ton fals, teatral diabolic:

— Platonica „dumitale" te înșală... Uite-o, dansează cu un tip.

Doamna aceasta T., despre care toți spuneau că a venit după mine la Tekirghiol, fusese pînă acum foarte retrasă. Pînă la amiază sta de obicei jos în nisip s-o ardă soarele ca pe o plantă, singură aproape, dindos de „Popovici", unde plaja e mai mare, dar mai puțin căutată, căci e cam pustie. Seara, cu o eșarfă triunghiulară de batic asortat pe umeri, în rochie de cașa verzuie, jad degradat în pătrate întretăiate, spre alb (sau

dimpotrivă de coloarea fragilor degradată), lua masa împreună cu o doamnă bătrînă, vecină de cameră, prietenă de aci de la „Popovici“, şi pe urmă stau amîndouă în şezlonguri ca să privească dansul şi lumea care venea. Astă-seară dansa însă, iar americanca mi-a strîns mîna cu unghiile tari.

— Ce e? Ţi-a venit rău...? Te vaiţi că se ţine după tine şi acum cazi din aeroplan pentru că o vezi dansînd cu altul? şi Mouthy făcea un cap de copil cu breton, mirat.

N-am spus nimic... Cînd a încetat muzica, iar perechile s-au desfăcut brusc, aşa ca nişte jucării demontate, Mouthy, întorcîndu-se de la jumătatea drumului spre gheretele noastre de plaje şi văzînd că nu sunt în spatele ei, a început să mă strige... Credea că am greşit drumul... Simţeam însă nevoia să ştiu la ce masă se duce doamna T. O pierdusem din privire în înghesuiala în care coborau perechile şi acum o căutam cu ochii la toate mesele, mereu recunoscînd cunoscuţi, pe care fără să vreau trebuia să-i salut... Nu ştiu de ce, parcă mi se înfipsese o gheară în inimă şi îmi simţeam gura strîmbată de un surîs.

N-am putut-o descoperi, iar pentru că Mouthy mă striga prea tare, m-am întors. E iritant de indiscret şi inelegant să-ţi auzi numele strigat într-un restaurant.

Triumfînd în mod comic, izmenită, s-a instalat în ghereta ca un tron de nuia, şi-a vestit pe ceilalţi:

— A văzut-o pe damă dansînd... şi şi-a pierdut globulele roşii din obraz.

Au început să facă toţi glume de prost-gust, care îmi erau penibile, dar nu erau nici atît de precise sau triviale ca să justifice o izbucnire de sportiv, prea violentă. Simţeam însă acum că dacă nu mă stăpînesc cu totul, provoc un scandal, care mă îngrozea înainte, căci nu sunt în stare de un simplu duel de spirite şi înţepături ca Ghenovicescu, de pildă.

Puseseră mese în toate părţile grădinii, adică pînă în fundul ei, spre căsuţele cu pridvor, printre duzi şi liliеci... Unele din ele nu le puteam vedea şi m-am sculat, dînd o raită să văd dacă nu cumva doamna T. este la vreo masă după colţ, în spatele orchestrei.

Totul era răsturnat și voia bună din mașină era acum ca o intoxicare o sufletului. Abia cînd m-am întors am văzut-o. Era la o masă aproape vecină cu noi, tot în marginea dinspre fațada de *châlet* a hotelului. Era, în afară de doamna bătrînă, cu care lua masa de obicei, împreună cu trei domni pe care îi cunoșteam, dealtfel. Unul, un deputat oltean, cu o mutră rotundă de amorez de mahala, blond, cu o mustăcioară mică tunsă și cu ochi puțin cam copilăroși, altul, un economist și dansator monden, cam în vîrstă, cu cioc mic și mustață arcuită, mătăsoasă, de *dandy* demodat, iar cel de al treilea, un advocat voluminos și amabil din București, care poate era soțul doamnei bătrîne.

Stătea cu spatele la noi și nu avea scaunul cel mai bun, împotriva obiceiului deci, căci politețea bărbaților la masă nu se arată față de doamna în vîrstă, ci față de cea frumoasă, care, dacă ar pleca, reuniunea n-ar mai avea rost pentru ei... E de mirat că femeile în vîrstă acceptă această capitulare... sau, cine știe, le e teamă că, altfel, nu ar mai fi scoase în lume. Dacă doamna T. era cu spatele la noi, așa încît era cu profilul spre grădină și nu putea să privească în toate părțile și, mai ales, ceea ce voiau frumoasele, să fie privite din toate părțile, însemna că ori refuzase cu delicatețe locul, ori vrusese anume să stea cu spatele la noi...

M-am întors la masă și mi-am turnat din sticla de *whisky* cît să fac două pahare... Lipsea sifonul și asta m-a înfuriat arzător. Simțeam că dacă nu fac gestul de a turna sifon, orice alt gest aș face, m-aș trăda...

— Dragă, e ridicul să fii atît de enervat din pricina unei femei pe care nu o cunoști măcar... și despre care recunoști că te plictisește cu insistențele ei.

Tînăra actriță, care se gătise cu multă grije — și asta mi-a făcut o mare plăcere — îmbrăcase o rochie de mătase albă înflorată verde-pal, cu mînecuțe, care-i măsurau rotunjimea fragedă a brațului ceva mai jos de umăr. S-a interesat atentă, dar pudrîndu-se, despre ce e vorba.

Mouthy, a lămurit-o, lăsînd paiul din gură, încovoiată însă asupra mesei...

— „Suferă“ din pricină că l-a trădat Platonica.

L.C. m-a întrebat uimită:

— Poţi fi atît de vanitos încît să suferi fiindcă o femeie care te adoră şi se ţine după dumneata ca o umbră îşi permite să danseze şi să stea la masă cu altul?... Şi sincer, profund uimită: Sunt îngrozitori bărbaţii.

Mouthy era dezgustată, însă şi din alte motive.

— Mîine îţi fac cunoştinţă cu ea... Să se termine o dată comedia asta.

Am protestat aproape speriat:

— Nu... nu... Nici nu mă gîndesc... Mă plictiseşte cu insistenţele ei... înţelegi?

L.C., frămîntîndu-şi buzele puţin, mă priveşte ironic şi drăguţ ca un băieţaş, dar făcînd numai pentru atîta gropiţe în obrajii înalţi:

— Înţeleg deocamdată că te plictiseşte că... nu mai insistă...

Mărginoiu, lungan cu faţa rasă, brăzdată de cute ca un actor, venise de la o altă masă, aducînd paharul, ca să-şi toarne din sticla de *whisky*. De obicei, băieţii îşi stabileau un soi de domiciliu teoretic la masa noastră şi pe urmă colindau mesele burgheze, familiale, venind numai să-şi umple paharul, dar unii veneau pentru asta chiar cînd erau ei înşişi cu familia, ştiind că pe masa noastră e totdeauna o sticlă de *whisky*, sau cruşoane. Asculta, şi în timp ce-şi turna, lung, negricios, îngîmfat:

— Mă duc s-o invit la dans.

După război, pînă anul acesta, „moda" permitea să inviţi la dans o femeie fără s-o cunoşti, chiar atunci cînd era cu bărbatul ei, pe care, nici pe el, nu-l cunoşteai.

Mouthy, mirată şi sincer binevoitoare, cu gura cît un bănuţ:

— Ştii că a mai refuzat pe alţii în alte seri? Să nu te întorci cu steagul plecat...

— Se păstrează pentru viţelul de aur... a întrerupt acru Ghenovicescu, care nu uita spaima şi enervarea de pe drum.

Am devenit mai palid, dar nu pentru că insulta lui m-ar fi atins... Asta era genul lui şi nimeni nu-l lua în serios. Uneori era în insultele lui chiar un ton de

admirație, ca în împrejurările dintre prieteni. „Vițelul de aur“ era firește aluzie la bogăția mea și, dacă vrei, și la pretinsa mea frumusețe; în realitate mi-a fulgerat prin minte o bănuială, răspîndită apoi în sînge ca un lichid de injecție. Am închis ochii, căci mi s-au crispat mîinile.

Mărginoiu se aplecase ceremonios în fața doamnei T., încît Mouthy a încremenit, sorbind din pahar, așa cu coatele pe masă, acum, și cu pumnii grăsuți, sprijinind căpșorul cu fața încadrată de breton pînă la sprîncene, și buclele negre care-i cădeau în jos, arcuite peste urechi, acoperindu-le.

— Tîmpit mai e... Vrea să-l turtească mai în plin refuzul. Putea să încerce mai discret...

Dar doamna T. a răspuns surîzînd cu toată figura, puțin grăbită și absentă, încît toți am rămas mirați... E o femeie frumoasă, deși poate fără stilul modei, dar cînd e serioasă are trăsăturile cam tari puțin, încît uneori pare urîtă... Cînd surîde însă — vag îndurerat totdeauna — trece parcă la o altă extremitate și devine de o feminitate fără pereche. Ochii albaștri, aproape violeți, cînd e veselă, de culoarea prunei brumate alteori, și apropiați puțin, strălucesc dintr-o dată, împreună cu albul dinților de sus, căci gura îi e mult mai mare. Toată fața i se colorează brusc, încît pînă și părul puțin cam uscat și des, ca de negresă, devine dintr-o dată parcă mătăsos și viu. Are un surîs care se vede departe în mulțime și individualizează.

Cînd dansa cu deputatul blond și cu mustăcioară, făceau o pereche puțin cam provincială... Mărginoiu e însă un dansator desăvîrșit, înalt, se apleacă ușor deasupra femeii, parcă s-o protejeze în timpul dansului. Doamna T. nu avea aerul acela afectat, și nu era îmbrăcată și nici pieptănată ca femeile mondene — părul lins, cîrlionți mici răsuciți ascuțit pe obraz în dreptul urechii, ca dansatoarele spaniole, așa cum cerea moda, sau „bubikopf“ ca Mouthy, sau băiețește ca L.C. Nu avea aerul acela nervos că e strînsă prea de aproape și vrea să se depărteze dînd umerii înapoi, creînd o linie oblică de la umăr la strîmtura taliei, atunci cînd dansa cu deputatul. Mărginoiu, ținînd însă brațul stîng

îndoit de la cot, şi de acolo perfect paralel cu pămîntul, împins şi puţin în faţă ca să ducă mult înapoi cotul ei, îi punea în relief frumos bustul şi talia lungă. Desigur, era bine dispusă, ochii îi străluceau, avea un aer binevoitor şi feminin de tot acum, care îi şedea de minune, mai ales că îi venea bine tulpanul alb cu care îşi făcuse un fel de turban în loc de pălărie. Îi îndulcea mult faţa, i-o împlinea, feminizîndu-i-o. Toată lumea îi căuta cu privirea.

Orchestra cînta un tango argentinian, la modă, de o pasiune molatecă, de tenorino vag sentimental, al cărui farmec era tocmai în această destindere voită, care dădea legănării muzicale ceva din graţia aeriană a mişcărilor de pisică şi un mister, cam ieftin, de lampă scăzută.

Gîlgojanu, altul din bandă, care urmărea perechea împreună cu toţi cei de la masa noastră, şi-a aprins ţigara şi a privit-o lung ca un cunoscător.

— Eşti un dobitoc dacă eviţi să cunoşti o femeie ca asta... şi observînd că-mi caut o ţigare nervos, s-a grăbit să-mi dea tabachera din dreptul lui.

Mouthy şi-a ţuguiat buzele, privind spre ea, şi pe urmă s-a întors concludent şi dispreţuitor:

— Are un surîs absent şi binevoitor, de regină care vrea să se facă populară...

Şi-a turnat *whisky* şi mi-a turnat şi mie din nou...

Am dansat pe urmă cu ea, numai pentru ca la întoarcere să-mi schimb locul şi să iau un scaun de unde să văd mai bine pe doamna T... Americanca a înţeles şi m-a privit mirat şi compătimitor cu mimică, făcînd ochii frumoşi şi oblici, mici, lipind buzele intenţionat şi ermetic... aducînd umerii arcuiţi în faţă. Întorsesem scaunul şi încălecasem pe el, cu coatele pe spătar şi obrazul culcat pe braţe. Doamna T. era mereu cu spatele la mine.

De multă vreme curioşii de pe la gard plecaseră să se culce, unele mese erau acum goale.

Mouthy m-a întrebat, izmenindu-şi căpşorul, sprijinit în mîna de madonă grăsuţă, peste buclele căzătoare în pătrat:

— De ce nu te duci, dragă, s-o inviţi la dans?

L.C., care se instalase mai demult în ghereta-jilț, însă, m-a sfătuit să nu fac asta, dacă n-o cunosc, căci pentru mine ar fi mai grav să fiu refuzat.

Mouthy, uimită:

— Să-l refuze, scumpo? Dar ea moare după el... De asta a venit să-l caute la Movilă... Ar fi o fericire pentru ea s-o danseze.

Peste cîtva timp, bănuiesc că deputatul a propus o plimbare pe malul mării, căci au plecat escortați și de economistul brun...

Gîlgojanu, grav, a făcut propunerea să mergem și noi pe malul mării.

— Pe cuvîntul meu, ai neapărat nevoie de o baie rece...

Mouthy a sărit în sus, bătînd din palme:

— Hai cu barca! Hai la turc.

Spre indignarea lui Ghenovicescu:

— Ați înnebunit? În halul ăsta? Nu vedeți că sunteți toți beți ca niște cizmari sîmbătă seara? Nu merg nici dacă știu că stai goală la proră, sub lună.

Mouthy, tot mai excitată, s-a arătat încîntată s-o facă și pe asta... Cîteva clipe Ghenovicescu m-a examinat cu intenție și milă și m-a amenințat apoi că, dacă mă mai frămînt atît, mă domolește stropindu-mă cu sifon.

Lumea de la mesele vecine ne privea amuzată și indulgentă, bucuroasă probabil că mîine poate povesti pe plajă „alta“ cu banda beată a lui Fred Vasilescu (sau, dacă vreți „Lumînăraru“), convinsă desigur că asemenea petreceri nu sunt lipsite de eleganță. Dar eu suferеam.

Peste cîtva timp au reintrat pe poarta de lemn cu zăbrele vechi a grădinii cei trei. Cînd s-au așezat din nou la masă, foarte mulțumiți și bine dispuși, doamna T. s-a așezat cu fața la mine... Am privit-o furios în ochi și atunci a băut ostentativ, ciocnind paharul cu toți... Nu-mi scăpa nici o mișcare. Ei, în orice caz, erau mai beți decît noi... Cum muzica era în pauză, deputatul, după obiceiul cîrciumilor [1] a cerut să vie

[1] În ediția 1946, greșeală de tipar: „cîrciumarilor“ (n.ed.).

un lăutar să cînte la masa lor... A fost refuzat politicos de către *maître d'hotel*.

Toată lumea observase acum modul sfidător în care, călare pe scaun, cu coatele pe spătar priveam pe cei de la masă. Aş fi vrut să fie cît de puţin obraznic vreunul dintre bărbaţi ca să-l pălmuiesc... De la un timp, deputatul aproape se lipise de doamna T. şi cînd luau obiecte de pe masă, braţele lor se împleteau parcă în treacăt. Surîdea mereu, cu buzele umede, cu ochii vioi, mari, strălucitori, cu toată faţa înmuiată viu, minunat încadrată de acel turban alb.

M-am uitat furios la ea, m-a privit dispreţuitoare, în timp ce el îi aşeza eşarfa de batic pe umeri, pretext ca să-i cuprindă uşor în podul palmelor. Am băut iar, pînă cînd n-a mai fost nimic în sticle, şi am cerut altele. Urmăream aşa de hotărît ce se petrece la masa aceea, că toţi de la noi văzuseră că nu mai e glumă şi mă priveau tăcuţi, cu destulă nedumerire şi aşteptare.

Doamna T. era viu ameţită; cînd însă deputatul a voit să-i dea să bea din paharul lui, nu m-am mai putut stăpîni, şi cam împleticindu-mă, m-am dus acolo, am bătut cu pumnul în masă, strigînd indignat:

— Doamnă, eşti o neruşinată.

S-a ridicat în picioare cu faţa puţin lungită de uimire, cu ochii mari... de-abia mai respira... îşi frămînta degetele lungi, parcă puţin uscate, vii.

— Cine eşti dumneata? Ce vrei?

Parcă m-ar fi pălmuit.

— Cine sunt? ce vreau?... Ai uitat cînd frămîntam cu dumneata droturile divanului meu? (Şi stam gata să lovesc în oricine.)

Toată grădina încremenise... Multă lume se sculase în picioare... Cei trei însă nu mişcau nici unul, reputaţia mea de boxeur şi bun scrimeur îi îngheţase pe scaune... Doamna T. a închis ochii şi toate trăsăturile feţii i s-au frînt, doar dunga uşoară dintre sprîncene s-a înălţat... Avea gura îndurerată, întredeschisă... de i se vedeau puţin dinţii frumoşi de deasupra. Pe urmă a deschis ochii, plini de lumină, lichizi, înlăcrimaţi.

Atunci s-a sculat de la o masă un tip de lăutar sau doctor, aşa ceva, cu mustaţa de plotonier, cu manşete scrobite ca două burlane, pe care nu-l mai văzusem niciodată, s-a oprit în faţa mea, m-a privit în ochi, aprig, şi mi-a spus şuierat, tare, amenințîndu-mă cu arătătorul:

—Domnule, eşti un gujat... Şi, dacă n-ai fi beat, te-aş pălmui.

Am vrut să ridic mîna... Mi-era moale... am vrut să înjur, dar i-am întîlnit ochii, am început să-mi plimb limba uscată peste buzele arse, nu puteam articula o vorbă...

Se aşezase iar jos, cînd m-am dezmeticit puţin şi am făcut doi paşi pînă la masa lui, bîlbîindu-mă:

— Te rog... să-mi dai adresa dumitale.

M-a privit cu acelaşi aer de matador:

— Vila Victoria... Tekirghiol-sat.

Doamna T. s-a sculat de la masă şi fără să privească pe nimeni, cu ochii duşi, a dat bună seara şi, împreună cu doamna bătrînă, s-a urcat în hotel.

A doua zi, duminică, Mărginoiu şi Costescu s-au dus cu maşina mea şi i-au cerut să constituie cartelul... Au luat apoi contact cu un căpitan de infanterie şi un profesor de liceu. Au căzut de acord asupra pistolului şi toată după-amiaza Mărginoiu a cutreierat Constanţa ca să găsească arme. S-au întîlnit din nou şi au convenit să se amîne o zi ieşirea pe teren, iar Mărginoiu s-a dus seara la Bucureşti de unde a adus pistoale. Miercuri, după ce am încercat vreo două terenuri, fiindcă întîlneam mereu oameni, la muncă, pe ogoare, urmîndu-ne în două maşini, am luat-o pe după „Hotelul Băilor", în sus, ocolind în faţa bisericii la dreapta, apoi pe un drum de care, în marginea unei tarlale de porumb... am ieşit într-o cîmpie de la capătul lacului.

Am schimbat trei focuri, eu trăgînd în sus şi cred că la fel a făcut şi Ladima.

Mărginoiu mi-a mărturisit mai tîrziu că a doua zi doamna T. i-a cerut stăruitor o întrevedere şi i-a spus că acest duel nu trebuie să aibă loc... Pe urmă, cînd

el i-a explicat că e inevitabil, l-a implorat să facă aşa ca să nu existe victime... A stăruit atît, a plîns aproape — mi-a spus el uimit — încît şi-a dat cuvîntul de onoare că armele vor avea încărcătură insuficientă... N-a fost greu, mi-a spus, să-i convingă şi pe ceilalţi trei, nici unul dintre ei nedorind să-şi provoace complicaţii în caz cînd unul dintre noi ar fi fost ucis.

Aşa l-am cunoscut pe George Demetru Ladima, despre care am aflat tot atunci că e ziarist în Bucureşti, şi acum, sub fotografia asta legată cu panglică deasupra unui teanc de scrisori, îl descopăr parcă într-un mormînt. Să gîndesc că a iubit-o pe Emilia, să-i gîndesc alături mi-e aşa de greu, cît îmi venea în şcoală să adun caii cu gîştele.

Cînd am venit în Bucureşti, îl vedeam adesea pe stradă... Într-o zi, îmi aduc aminte că, în faţa cafenelei „Capşa", ne-am salutat, am vrut să-l opresc.

Emilia s-a întors, îşi scoate chimonoul, căci e cald. O aşteptam, căci îmi dam seama că scrisorile îşi capătă înţelesul, numai cînd ea le comentează şi opune şi punctul ei de vedere...

— Vine Valeria cu cafelele numaidecît... Ai dormit?... De ce nu te odihneşti puţin?

— Nu... mă simt bine şi aşa... Mai bine mai cetim scrisori.

Se suie lîngă mine, de trosneşte patul cînd pune pe el întîi genunchiul voinic... Pe urmă se ridică mult spre căpătîi.

Iau o nouă scrisoare, cu cerneală violetă (probabil o luase cu el la Tekirghiol, scriitor cu tot felul de manii).

Nu mai înţeleg nimic, pentru D-zeu... Aştept de două săptămîni o scrisoare de la tine... Eu plec de aci la sfîrşitul lunii... Trebuie să vii şi tu neapărat la 15 august. Căci atunci încep repetiţiile la Naţional... A fost pe aci un poet [1] *cunoscut al meu şi bun prieten cu directorul... Am vorbit în treacăt cu el... Are o*

---

[1] Probabil se referă la Horia Furtună (1886—1952), care era în foarte bune raporturi, de prietenie, cu Camil Petrescu.

piesă în versuri frumoasă, şi l-am rugat, în cazul cînd vei fi angajată, ceea ce crede şi el că vom obţine de la V. care e foarte simpatic, să-ţi dea un rol în piesa lui. Eu poate să plec şi mai devreme, căci am cheltuit mai repede decît credeam banii... Tot H. crede că va obţine pentru mine o traducere în versuri de la teatru. Aştept toamna asta... îţi spun drept, ca pe o primăvară a vieţii mele... Vino, Emy dragă, în str. Plevnei mai curînd să învingem amîndoi. Îţi trimit şi vreo două poezii pe care le-am scris aci... M-ar bucura mult să le găseşti pe gustul tău...

G.D.L.

Foarte tîrziu am aflat că Demetru Ladima a fost poet... Pot spune că abia cînd s-a sinucis, cetind vreo două necroloage pe care le-am înregistrat cu o adevărată uimire (mai ales că vorbeau despre el ca despre un geniu neînţeles).

E puţin probabil însă că poeziile au fost pe gustul Emiliei, căci văd că nu le-a păstrat.

Acum fumează privind fix, dar nu-mi vine să cred că gîndeşte, nici că se plictiseşte, pentru că ştiu că planurile ei sunt satisfăcute de vreme ce găsesc măcar aceste scrisori interesante în casa ei. Stă aşa, cum ar sta un peşte în borcanul cu apă, fără nici o nevoie de gîndire sau mişcare, cu faţa în sus... Sînii i s-au revărsat uşor înspre coaste cu banii arămii, moi, lăţiţi.

Dragă Emy,

Speram să te mai găsesc acasă... Vin direct de la teatru. Am stat pînă la $2^{1}/_{2}$*, Valeria îmi spune că eşti invitată la masă la „Enescu" de către un unchi al tău şi*

Poemul dramatic de inspiraţie folclorică ar putea fi *Păcală*, care intrase în repetiţii la Teatrul Naţional în toamna anului 1926, premiera avînd loc la începutul lunii martie 1927. După zece reprezentaţii, la 14 martie, conducerea teatrului, în urma protestelor Mitropoliei (în spectacol apăreau doi călugări în stare de ebrietate), piesa a fost suspendată pînă la eliminarea pasajelor repudiate de forurile ecleziastice. În semn de simpatie, amintind şi de incidentele din sală, Camil Petrescu a scris o cronică dramatică favorabilă în *Argus*, an. XVIII, nr. 4175, 21 martie 1927, p. 1 (n.ed.).

că ea n-a vrut să meargă. N-am putut face nimic, căci aştepta o lume imensă, iar directorul a venit de la minister abia pe la $12^{1}/_{2}$. *Şi biroul şefului de cabinet şi biroul de aşteptare erau înţesate... Cei mai mulţi erau nervoşi, parcă erau la un doctor de boale nervoase... Am întîlnit vreo doi scriitori, multe actriţe tinere, care povesteau fel de fel de lucruri, cum au petrecut la băi... Era şi directorul unui teatru particular, căruia vream chiar să-i vorbesc despre tine, dar m-am răzgîndit, căci cred că e mai bine pentru tine la Naţional... Emy, am cunoscut un bătrîn admirabil, cu care am petrecut o oră aproape, plină de farmec... După ce ne-am cunoscut, în mod foarte simplu dealtminteri, căci m-a văzut că privesc atent, în biroul şefului de cabinet, un tablou alcătuit de el din fotografii de ale actriţelor celor mai mari, care au ilustrat Teatrul Naţional, Eufrosina Popescu, Aristizza Romanescu, Maria Ciucurescu, Tina Barbu, Lucia Sturza şi altele. Un tablou foarte interesant, pentru că e neaşteptat de variat şi bogat, dar puţin cam comic pentru că unele din actualele stele sunt acolo îmbrăcate după moda de la 1906, cu mîneci cu bufanţi, cu părul claie, peste care e pusă, cam spre creştet, pieziş, o pălărie de fetru bărbătească prinsă cu un ac, încît cred că — vorbesc de cele care trăiesc — bucuroase ar renunţa la cinstea unui astfel de tablou istoric. M-a invitat, cînd a văzut că mă interesează, sus la bibliotecă să-mi arate alte lucruri colecţionate de dînsul... Afişul de la premiera* Fîntîna Blanduziei, *fotografii de-ale lui Pascaly, Grigore Manolescu în* Hamlet, *Matei Millo în* Lipitorile satului... *Un adevărat muzeu adunat de acest domn mărunt, cocoşat puţin şi cu faţa zbîrcită ca a lui Voltaire... La plecare, după ce mi-a povestit o mulţime de întîmplări, domnul Basarabeanu — aşa se numeşte — mi-a cerut şi fotografia ta, căci, încîntat de cordialitatea lui, i-am mărturisit ce caut la teatru, ca s-o puie în tabloul istoric. Emy... Emy, sunt sigur că va fi bine...*

G.D.L.

Emilia ridică din umeri cu o nedumerire dispreţuitoare.

— Acum înțelegi? Se dusese la Național, și în loc să caute să vorbească cu directorul și-a găsit tocmai pe Basarabeanu ca să discute... Seara i-am spus-o... și mi-a promis că a doua zi vorbește neapărat cu directorul. Eram necăjită, căci tocmai atunci venise în București un fost deputat de la Bîrlad, care nu-mi lăsa un minut liber. Vreo trei zile a trebuit să iau masa și la prînz și seara cu el.

Haide, încă una, pe hîrtie luată de la tutungerie.

Scumpa mea,

Scumpa mea... scumpa mea... Veste bună... vei fi angajată sigur... Cînd ți-am spus că mă duc... Am fost... Azi era lume tot atît de multă ca ieri. Directorul a venit tocmai pe la 1 și un sfert... A primit întîi pe directorul teatrului particular, în urmă a intrat regizorul la el și a stat pînă pe la 2. După asta a primit pe doamna M.R.,[1] *pe care șeful de cabinet a chemat-o la telefon de acasă... Începusem să deviu nervos... Toată lumea se înăcrise de așteptare... Unele doamne rugau stăruitor pe șeful de cabinet, un tînăr blond și foarte amabil. Cu toate că se făcuse ora două și ceva... a renunțat și la masă și la tot, a dat ordin să fie introdusă toată lumea... Ne-am aliniat în cabinetul lui, ca soldații la raport. Chiar ca la raport a început cu cel din dreapta. Mărturisesc că aș fi vrut să-i vorbesc între patru ochi. Așteptam destul de stînjenit să-mi vie rîndul... Era cît pe aci să-i vorbesc despre altceva, mai ales că vreo două fete înaintea mea, absolvente, ceruseră să fie și ele angajate și abia după multă răzgîndire le spuse să vie mîine.*[2]

...M-a recunoscut, mi-a zîmbit foarte amabil, cu figura lui de mandarin chinez, dar cînd i-am spus ce

---

[1] Probabil actrița Marietta Rareș (n. ed.).

[2] V. ca director al Teatrului Național* practica anume sistemul audiențelor colective pentru ca solicitatorii să se jeneze unii de alții și să poată el scăpa astfel mai ușor.

---

* I. Valjan (Ion Al. Vasilescu-Valjan), jurist, autor dramatic, gazetar (1881—1960), fost director al Teatrului Național (1923—1924). Ca dramaturg a debutat cu comedia *Ce știe satul* (1912), căreia i-au urmat piesele *Nodul gordian* (1920), *Lumina* (1921), *Fata morgana* (1927) etc. (n. ed.).

vreau, s-a cam întunecat. I-am explicat că e vorba desigur de unul dintre cele mai mari talente ale teatrului nostru. S-a întors zîmbind către Horia Dumbravă, care era și el de față, dar se vede intrase pe altă uşe, că eu nu l-am văzut cînd a venit... A trecut pe urmă la cei din stînga mea. Horia mi-a făcut semn să aştept...

Tot timpul directorul era gînditor şi parcă mă uitase cu totul... Şi-a luat pălăria, şi-a pus-o pe vîrful capului, iar fără să scoată nici o vorbă... Dumbravă mi-a făcut semn să viu după el... Cînd m-au văzut plecînd cu directorul, servitorii m-au salutat respectuos şi parcă mirați. În stradă aştepta automobilul şi înainte de a se urca, V., care stătuse mereu pe gînduri, de era să plec fără să dau bună ziua, ca să nu-l mai trezesc din reveria lui, m-a întrebat, dintr-o dată: „Domnule Ladima, nu vrei să faci o traducere pentru Teatrul Național?“ Am rămas uimit... I-am explicat că aş face-o bucuros, că aş avea chiar nevoie... Atunci mi-a întins mîna şi mi-a spus să trec mîine pe la teatru... L-am întrebat însă ce face cu tine... M-a privit mirat, pe urmă a clătinat din cap şi mi-a spus: „Spune-i domnişoarei să vie la teatru la mine“.

O întreb surîzînd:

— Te-a angajat?

— Pînă la angajament a mai trecut însă o lună... Mergeam în fiecare zi amîndoi ca la şcoală, la director acasă — unde aştepta şi mai multă lume, că era şi advocat. Era însă un tip foarte bine şi pînă la capăt tot m-a angajat.

Cît de neaşteptată e toată străduința omului acesta, cu manşete rotunde ca nişte burlane şi mustața de notar — dacă n-aş şti că s-a sinucis, toate necazurile acestea ale lui mi s-ar părea comice.

— Tot mai citeşti? mă întreabă Emilia.

— Cît e ceasul?

Întinde mîna să ia brățara. Cum s-a întors cu fața în jos talia i s-a sucit pe şolduri. Sînul mic e ca un fruct mare, molatec între subsioara brațului întins şi pîntec...

— E patru şi jumătate.

Iau un aer plictisit, ca şi cînd m-aş întreba pe mine însumi, pe urmă aşa, fără interes:

— Mai am timp, mai stau... Pînă la opt n-am ce face.

— De ce nu dormi puţin?

Insistă atît să dorm şi nu ştiu de ce... Ar fi o acceptare din partea mea, o găzduire care ar crea o situaţie de egalitate, sau are ceva de făcut?

Pe un petec de hîrtie cu creionul:

Dacă vii înainte de cinci acasă, treci pe la teatru... Am vorbit cu regizorul să-ţi dea să dublezi pe Porţia din Shylock. *E, pe la şase, la teatru.*

— M-am dus în fugă şi am căutat pretutindeni pînă l-am găsit pe Soare.[1] Mi-a spus că habar n-are... că şi-a bătut cineva joc de mine. Ce-am păţit pînă să mi se dea un debut. Îmi venea să-mi dau demisia... M-am dus la director şi am vrut să-i arăt gazetele de producţie... Nu le-a citit şi mi-a spus că are în cap o piesă de mare succes cu un rol pentru mine... Haloimăsuri! Venise Sfîntul Dumitru, şi eu nici nu apărusem pe scenă la repetiţie măcar.

„Sfîntul Dumitru“... Din nou se adună ca o figură de nori în mintea mea. Dacă aş gîndi m-aş simţi poate bine, ca după o lăsare de sînge.

Dar nu... alt bilet.

Dragă Emy, ieri am întîlnit la teatru pe autorul Sufletelor tari, *care mi-a spus că nu te cunoaşte, dar că în principiu nu are nimic de obiectat dacă vrei să dublezi pe doamna Filotti...*[2] *I-am cerut să-mi scrie două rînduri către regizor, să spună că el crede că eşti indicată pentru rol. Ştiu că autorii au dreptul să-şi*

---

[1] Soare Z. Soare (1894—1944), regizor şi director de scenă al Teatrului Naţional din Bucureşti. Student şi asistent al marelui regizor german Max Reinhardt (1873—1943). Unul dintre primele spectacole pe care le-a regizat Soare Z. Soare a fost *Shylock* (1924) (n. ed.).

[2] Maria Filotti (1883—1956), actriţă a Teatrului Naţional; a interpretat rolul Ioanei Boiu în *Suflete tari*, piesa lui Camil Petrescu fiind pusă în scenă de Paul Gusty (1922) şi reluată în stagiunea 1923—1924. La succesul piesei au contribuit G. Ciprian în Andrei Pietraru şi Ion Sîrbu în rolul lui Culai (n. ed.).

aleagă interpreţii... Prin urmare, de Sf. Dumitru vei juca sigur.[1]

— A trecut şi Sfîntul Dumitru şi tot nu mi s-a dat rol, îmi explică Emilia, care, sprijinită într-o rînă, citeşte cu mine.

Se aud bătăi în uşe şi rămîn încremenit, cînd aud glas îndreptat spre noi:

— Emilia!

Mă lămureşte în mod firesc... făcîndu-mi semn să stau liniştit.

— E Valeria care ne aduce cafeaua.

Aş vrea să mă acopăr. Mi se pare nemaipomenit... Ce gîndeşte, exact, femeia aceea, despre ce e înăuntru? I se pare firească această situaţie? Ce crede ea despre gîndurile mele? S-o fi întrebînd asta?

Emilia şi-a pus baboşii, a strîns în jurul şoldurilor doldora chimonoul roşu şi a întredeschis uşa. Mă acoperisem pînă la gît. A primit tava cu ceştile frunză şi pahare cu apă, pe urmă a ieşit din nou. Am aprins ţigarea şi m-am gîndit aşa, în mod stupid, întrebîndu-mă dacă Ladima o fi bănuit vreodată scenele acestea.

„Sfîntul Dumitru"... L-am întîlnit iar, dar fără să ştiu nimic din ceea ce ştiu azi. Ce ciudat mi se pare să leg, deodată, de viaţa mea trecută o altă viaţă, la întretăiere, la o dată anumită. Ştii ce făceai acum un an la data cutare, pentru că viaţa ta trece, aşa ca un fir, şi prin data asta. Dar să descoperi că prin aceeaşi dată, altă viaţă trece cu firul ei ţi se pare ceva din altă lume... Ai impresia asta, cînd citeşti în ziar despre o dramă recentă... „Se cunoscuseră anul trecut la curse... la Derby"... Şi numaidecît... „Dar la curse la Derby anul trecut eram şi eu... Stai, ce făceam în ziua aceea?"... „Au venit şi au luat masa la un restaurant de pe 11 Iunie"... Nu, eu am fost la masă într-o familie... Iată ce făcea deci Ladima, care-mi

[1] În realitate nici nu ne întîlnisem la teatru, ci la „Capşa", şi mă rugase foarte stăruitor, aproape umilitor, să accept dublura... Dealtfel, nu mă interesează decît creatorii rolurilor, căci ei fixează momentul piesei... Restul interesează numai teatrul... Ştiu că direcţia n-a aprobat însă această dublură.

apărea din neant parcă, la 26 octombrie, cînd firele noastre s-au întretăiat iar. Alerga după regizorii Teatrului Național.

Eram cu „rabla“ într-un șanț, în dreptul unui loc viran dinspre capătul parcului Filipescu, spre Calea Dorobanților, tîrziu de tot, după miezul nopții... Fusese o zi călduroasă de toamnă, ca de vară... Pe la unele cafenele mai erau mese afară... Mîncasem la un restaurant de la Șosea, unde stătusem pînă pe la patru, cu prietenii. Plîngeam — cu cotul pe volan — cu capul întors pe spătarul fotoliului. Cineva s-a apropiat de mine și atunci m-am oprit din plîns, fără să ridic însă capul.

— Domnule, ce naiba ți s-a întîmplat?... Ești rănit?... Sergent, ei sergent!... Vino încoace.

Sergentul i-a strigat de departe:

— Lasă-l, domnule, că e beat...

Streinul, a cărui voce îmi era totuși cunoscută, dar n-o puteam identifica, a stăruit:

— Beat, beat... dar s-o fi rănit.

Sergentul a răspuns din nou:

— Lasă-l, domnule... Ăsta e obiceiul lui... Nu e întîia oară... Lasă-l în pace...

Abia cînd mi-am dat seama cine e, în lumina lunei tîrzii, la ora aceea, m-am înfiorat. Era domnul de la Movilă cu care mă bătusem în duel... Parcă era un strigoi, desprins de cele pămîntești.

Am ridicat încet privirea.

— Bună seara, domnule... și deschizînd portița mașinei... nu vrei să stai puțin lîngă mine?

S-a urcat cu oarecare dificultate, căci mașina, băgată în șanț, era destul de înclinată... N-aș putea să spun ce bucurie m-a cuprins, ca o înseninare stelară, odată cu venirea omului acesta, care încă de la Movilă îmi dăduse o impresie de loialitate și bravură... Îl simțeam ca pe un frate bun.

L-am întrebat însă abia după un timp:

— De unde vii?...

— Umblu așa năuc... uneori noaptea... cutreier mahalalele, ca o stafie, cînd toți dorm... Stau tocmai pe Rahovei... Dumneata?

— Am umblat şi eu cu maşina înspre Ploieşti... Veneam spre casă...

Mi-era teamă să nu mă întrebe de ce plîngeam... dar mi se păru straniu, din punctul lui de vedere, că nu mă întreabă totuşi... Calea Dorobanţilor la ora aceea era de obicei neumblată... însă de cînd se stricase şoseaua Jianu... multe maşini treceau pe acolo, spre oraş, claxonînd din pricina căruţelor care veneau cu alimente spre piaţă şi luminînd cu farurile. Noi eram însă cam la cincizeci de paşi din drum.

M-a întrebat tăcut:

— Ai ţigări?

I-am întins tabachera şi mi-am scos şi eu una... Bricheta însă nu lua foc...

— Ai chibrituri?

— Nu.

A venit sergentul care ne-a dat să aprindem, şi, după ce şi-a aprins şi el ţigarea oferită:

— Văd că sunteţi cunoştinţe?

— Da, ne cunoaştem.

— Bună seara... şi s-a depărtat, călcînd cu tocuri grele...

Ladima a fumat ţigarea toată în tăcere, întors cu faţa cînd înainte, cînd răsturnat, spre cer... Cînd trăgea, îi vedeam figura palidă cu orbitele adînci, cu mustaţa ridicată. Lumina lunii pline făcea ca formele să aibă oarecare limpezime, dar totul era scăldat ca într-o umbră cromo... A zvîrlit mucul de ţigare.

— Mai stai mult aici?

— Nu ştiu...

A urmat apoi iarăşi o lungă tăcere. Cum dincolo de şosea erau case mici de mahala, se auzeau din cînd în cînd lătrături de cîine. Dealtfel, e probabil că şi puţinele vile care se clădiseră aci, în plin cîmp, după un plan de parcelare pe care pentru moment nu-l puteai ghici, erau păzite de cîini. Prea erau departe de oraş.

— Cum îţi convine... să plec? sau să mai stau?

— Dacă vrei, mai stai, pînă se stinge lumina de la fereastra aceea mare de colo.

— Aştepţi vreo femeie?...

— E acolo o femeie... dar n-o aştept... E doamna de la Movilă pentru care ne-am bătut în duel.

N-am putut să-i văd faţa, dar am simţit că a tresărit, după cum şi-a încleştat mîna în spătarul gros al fotoliului.

— Cum? o cunoşti?

Am zîmbit şi am simţit ca o voluptate grea, cu gust de pelin şi doctorie, să-i spun omului acesta pe care-l ghiceam un suflet deosebit de al mulţimei, înţelegător ca un duhovnic lumesc, să-i afirm răspicat şi greu, cu ostentaţie.

— O iubesc de patru ani.

De cînd vreau să ajung odată aci, la această spovedanie, de aproape doi ani...

A rămas iarăşi îndelungă vreme pe gînduri... Atunci încercam să ghicesc cam ce gîndeşte, cum aş fi aşteptat fără răsuflare o sentinţă, dar azi, după aceste scrisori, ştiu mai bine.

— De ce i-ai spus vorbe atît de grele la Movilă?...

— Pentru că îmi era cu neputinţă să văd alţi bărbaţi ciocnind paharele cu ea, cu înţeles...

Aş fi vrut din tot sufletul ca omul acesta să mă întrebe mai mult... Era singurul pe lume căruia i-aş fi încredinţat taina, pe care n-o ştiu nici părinţii mei, faptul cumplit care e cancerul vieţii mele, care mă face să fug de o femeie iubită. Posibilitatea de a povesti cuiva cît sufăr m-ar fi uşurat poate ca filtrarea sîngelui. Aş fi vrut să-i spun că de un an şi jumătate viaţa mea e o viaţă de spion şi condamnat... Aş fi vrut să-l rog eu să-mi ceară să-i povestesc, căci deşi era atît de tăcut şi îndepărtat, îl ghiceam în stare de o mare prietenie...

Mi-a spus rar, nedumerit:

— Mi s-a părut, la Movilă, că nu vă cunoaşteţi.

— Ne cunoşteam, dar nu ne vorbeam... Pentru ea venisem acolo... Ca s-o supraveghez...

Îmi venea să-i spun: „Dar ca să înţelegi, ar trebui să-ţi povestesc multe... Ar trebui să ştii cutare şi cutare lucru.“ Azi îmi dau seama că putea oarecum să mă înţeleagă şi fără să-i spun nimic...

Acum luna apusese şi era răcoare... Fereastra, foarte mare, mai mult decît dublă, era mereu luminată. Vila, modernă de tot, se distingea albă, umbroasă, cu linii geometrice şi balcoane dreptunghiulare. Fereastra era ca un far în noapte, spre cîmpul dinspre Floreasca înspăimîntător de plin de viaţă, la etajul al doilea, ultimul, căci nu erau decît două.

— Crezi că e cineva înăuntru?

— Nu ştiu, dar cîtă vreme e lumina aprinsă nu-mi vine să plec. Poate că e un bărbat, poate că, singură, citeşte...

— Poate să fi uitat lampa aprinsă?

— Poate şi asta...

— De cînd eşti aici?

— De vreo două ceasuri.

— Şi ai văzut mişcare în cameră? Cred că s-ar vedea umbre mişcîndu-se pe perdea.

— Nu... n-am văzut nimic.

— Atunci nu e nici un bărbat... Dacă ar fi un bărbat înăuntru ar fi oarecare mişcare în cameră...

— Aşa mi-am zis şi eu... De dormit, chiar în doi — şi mai ales — se doarme mai bine cu lumina stinsă...

Mărturisesc că şi eu, singur, raţionasem aşa... dar nu-i spusesem lui Ladima, îmi era teamă că, dacă totuşi ar fi altfel, dacă totuşi ar fi fost un bărbat înăuntru, aş fi fost ridicol, aşa, în faţa nimănui, a golului, dar aş fi fost.

— Are obiceiul să citească seara în pat... Aşteptînd aci îmi pare că sunt cu ea... Nu vorbim „din cauză că ea citeşte"... Vrei să mai stai cu mine?...

— Mai ai ţigări?

În clipa aceea, s-a mişcat o umbră la fereastră... S-au ridicat storurile şi a apărut ea... S-a rezemat în coate pe chenar, şi-a aprins o ţigare... Am tremurat de coincidenţa ţigărilor, căci parcă ar fi ştiut ce vorbim noi, parcă ar fi continuat, apărînd dintre culise, scena noastră... Era îmbrăcată într-un chimono alb de mătase care lucea în lumină şi care-i înfăşa bustul oblic. Apusese luna... era înspre zori un întunerec pufos acum, ceţos... Era cu neputinţă ca ea să ne vadă în şanţ... Îmi venea totuşi să urlu, exasperat,

de acolo de jos: „te iubesc“ şi să fug apoi în noapte... După ce a sfîrşit ţigarea, a plecat de la fereastră şi, fără să lase storurile, a stins lampa.

Emilia, care se întorsese, mă întreabă uimită de ce nu beau cafeaua, că s-a răcit.

— O beau rece, îmi place să fumez aci la tine.

În realitate am aşteptat-o, căci doream să citesc scrisorile neapărat împreună cu ea, ca s-o fac să-mi dea mereu amănunte fără să-şi dea seama, deşi altfel e de o şiretenie frustă.

Am întrebat pe Ladima dacă vrea să mergem pînă la Sinaia. Ştiam că a doua zi e Sfîntul Dumitru şi că nu are, probabil, gazetă...

Mi-a spus că îi e indiferent... merge oriunde... Nădăjduiam, gîndul meu intim era că pe drum vom avea mai mult de vorbit... că are să mă întrebe, că va exista un om căruia să-i spun tot ce adunat, dospit în mine, îmi arde sufletul fără legătură cu nimeni, fără drept de vorbă... Dar nu m-a întrebat nimic. Toamna era bogată, iar Sinaia l-a impresionat mult, căci despre ea devenise vorbăreţ.

— Ai avut o bună idee. E o melancolie limpede, regală, în aceste vile splendide şi goale, în soarele acesta care luminează viu, dar slab, bulevardele. O mai fi vreo pereche întîrziată pe aci, neîndurîndu-se să sfîrşească o poveste frumoasă? La Bucureşti melancolia are ceva mizer. E cu ploaie, cu lemne în stradă şi canale desfundate, cu ziduri leproase, cu trotuarul spart, care te stropeşte, cu străzile sucite.

Aş fi vrut să-l socotesc invitatul meu, cum era, dar mi-a fost cu neputinţă să plătesc pentru amîndoi nota la masă... A plătit singur, trebuind să se deducă după listă... Avea ceva de „*monsieur*“. De atunci am mai fost de cîteva ori în parcul Filipescu, şi pe urmă aiurea, cu maşina.

Tresar, căci Emilia strînge pachetul de scrisori.

— Ce faci, de ce iei scrisorile?

— Mai vrei să citeşti?! întreabă mirată şi mulţumită. Îţi plac chestiile astea? Parcă te gîndeai la altceva.

— Ce vrei să facem? afară e prea cald...

Soarele, deşi a trecut spre apusul cardinal şi deci a ajuns pieziş spre ferestrele dormitorului, cum suntem în vară, e încă sus şi pătrunde prin storurile de pînză gălbuie.

Aleg o nouă scrisoare şi întreb, ca să-mi creez o introducere:

— Asta cînd ţi-a scris-o?

— Nu ştiu, să vedem ce e. Se apleacă pe mine, cu vîrful sînului drept îmi atinge umărul... Şi rămîne nedumerită, căutînd.

Scumpa mea, scumpa mea,

Am trecut pe la $11^{1}/_{2}$ *pe la voi, şi Valeria îmi spune că dormi încă... Am rugat-o să nu te deştepte, căci e un somn binemeritat. În stalul meu am fost fericit, Emy, mai ales după emoţiile ultimelor zile. De două ori era să scoată piesa... Cînd am mai văzut aseară că din senin, după o zi de toamnă aşa de frumoasă, începe să ningă, eram deznădăjduit... Mă întrebam ce vei face... ce enervată trebuie să fii şi tu... La început am crezut că fulgii mari şi rari au să se oprească... Pe urmă a început lapoviţa, pe la 7 a îngheţat şi lapoviţa, iar pe la 8 nu mai umblau nici tramvaiele, nici automobilele... N-avem noroc, Emy... Mă mir că au venit şi cele cincizeci-şaizeci de persoane care au fost în sală. Dacă însă cu astfel de sală iei aplauze la scenă deschisă, însemnează că eşti o artistă excepţională... Toţi ochii erau înlăcrămaţi cînd ai strigat cu faţa contursionată de durere, cu pumnii strînşi... cu pieptul scos afară...*

Plină de importanţă, dar potolită (şi tocmai asta dă impresia de plin de sine), Emilia mă lămureşte:

— Cînd am debutat la Naţional în *Secretul mamei.*

— Daa? şi surîd prosteşte, cum cauţi să fii la nivelul copiilor, pronunţînd peltic cînd vorbeşti cu ei... Ei... nu zău... ai avut succes? Mă îndoiesc, aşa, admirativ.

— N-a fost lume multă, dar am avut aplauze la scenă deschisă.

Goală, cu piciorul stîng adus sub cel drept, de-i îndoaie plinătatea coapsei, nu cred că minte.

...După teatru te-am aşteptat, în berărie la „Elveţia", să te văd ieşind, aşa cum ne fusese vorba... Un ceas am stat — pînă pe la 1 1/2 — aproape lipit de geam. Viscolul încetase şi se vedea foarte bine... Ţi-aş fi recunoscut imediat mantoul...

— Aveam un mantou de vizon... îl ştia.

Emilia numeşte aşa probabil vreo imitaţie de cîine, lucrat.

...Pe A.L.[1] *am văzut-o cînd a plecat, şi pe Ciprian, şi pe ceilalţi. Aş fi fost atît de fericit, Emy, să bem împreună un pahar de vin, ca să sărbătorim seara asta atît de aşteptată... Atît de greu pregătită... Surîdeam singur, în gînd, la nădejdea asta... Valeria îmi spune că erai obosită şi că te-ai culcat fără să mănînci chiar. Emy dragă, îţi las aci un mic dar... E o cruciuliţă pe care o am de la mama. Aş vrea să însemn cu ceva seara asta de succes din viaţa ta... Niciodată nu m-aş fi despărţit de ea... dar de gîtul tău îşi păstrează toată frumuseţea gîndului care mi-a dăruit-o. Mama ar fi bucuroasă s-o ştie la tine.*

Îţi sărut de zeci de ori mîinile,

G. D. Ladima

Mi s-au umezit ochii... Sunt tot cutremurat. Dar, ca în cazurile din război, cînd doi conaţionali din misiune se întîlnesc, neaşteptat, în teritoriu strein, însă ca să nu se trădeze, trebuie să păstreze tăcere şi anonimat, ignorîndu-se, caut să surîd indiferent, ca să nu trezesc bănuiala Emiliei. Am atîtea de aflat... Întreb căscînd:

— Ce cruciuliţă?... O mai ai?

— O cruciuliţă de aur, aşaa... E la Valeria în scrin. Mi-a părut cam rău atunci că nu ne-am văzut... Dar eram invitată de către un cunoscut la un supeu... la „Iordache", într-o cameră separată... Erau vreo trei fete, două de la alt teatru, cu prietenii lor... Cînd am ieşit de la „Royal" a doua zi, era 9 dimineaţa, şi mi-era

[1] Probabil actriţa Ana Luca (n. ed.).

o teamă grozavă să nu mă întîlnesc cu el, căci pe acolo, pe Sărindar, sunt numai gazete şi mereu întîlneşti gazetari. Dar era prea mare zăpada.

O văzusem şi eu, după cîteva zile, în *Secretul mamei.* Mi-a făcut rău... Avea un fel de suferinţă, fără frunte, aproape fizică, pe care Emilia o crede totul pe lume, cum boxeurul cu ceafa hipertrofiată de rezistenţă crede că muşchii lui sunt deasupra, sunt idealul civilizaţiei întregi.

Trage încet din portţigaretul de baga roşie.

— Am avut şi atunci o bătaie de cap şi o grije... Nae Gheorghidiu mă anunţase că o să vie la mine între 6 şi 8, după ce iese de la Cameră...

Rămîn uimit, am o tresărire, cînd aud numele ăsta, dar mă opresc numaidecît, căci altfel nu mai aflu nimic. Emilia poate fi sinceră numai cînd e nevoită să palavrăgească pentru ca să poată reţine, din interes, vreun om care altfel n-o apreciază...

— De obicei Ladima (ea spunea pe nume tuturor şi familiaritatea ei cu numele lor social părea şi mai penibilă) nu venea pe înserate... Aşa... uneori dimineaţa, alteori imediat după masă... De cele mai multe ori venea seara şi apoi ieşeam la cinematograf sau stam acasă... Drept să-ţi spun, mie nu-mi prea place cînd mi se vîră cineva, aşa, în suflet. I-o tai scurt. Dar mi-era milă de el. Acum picase şi nu era chip să-l urnim din loc... Se făcuse 6 şi eram disperată. Pentru că ne aşteptam din clipă în clipă să vie Gheorghidiu. Am luat-o înainte şi i-am spus că aşteptăm pe un domn din Bîrlad, care e arendaşul moşioarei noastre... şi, mai scăzut, ca într-o paranteză şmecheră: I-am spus că avem o moşioară lîngă Bîrlad... Că trebuie să discutăm contractul... Cînd a venit Gheorghidiu, era foarte necăjit că îl găseşte aci... dar l-am trecut numaidecît în dormitor, iar el a rămas cu Valeria. Uşa, vezi, e de lemn şi nu se prea aude prin ea... Parcă aveam şi ce vorbi. Că de obicei, cînd venea la mine, Gheorghidiu era grăbit şi nu se dezbrăca, pentru că poartă brîul lui Iov, şi-i venea greu să-l puie la loc... Rămînea aşa îmbrăcat, în vestă, şi punea un şervet pe genunchi, ca să nu-şi păteze pantalonii.

La început îl necăjise că întîlneşte pe altcineva, dar i-am explicat eu că e o rudă a noastră, pe urmă a început chiar să-i placă... Îl auzea vorbind încet cu Valeria, nu se înţelegea ce spune, dar vocile tot se auzeau... Gheorghidiu se oprea cîteodată să asculte, că era nebun şi scîrbos... La plecare mi-a dat două mii lei: „Dă-i şi omului care e în sufragerie cinci sute de lei"... I-am luat... dar cum era să-i dau lui Ladima?...

De cînd povesteşte s-a ridicat drept. Capul rotund, cu liniile caligrafiate, e însă tot absent. Stă aşezată. Piciorul dinspre mine e îndoit de la genunchi, proptind pieptul şi sînul, iar celălalt, dreptul, e lungit pe cearşaful alb. Belşugul coapsei îndoite a căzut puţin arcuit, spre aşezarea de carne care-i susţine trunchiul, acoperind astfel ca un val cald însăşi feminitatea femeii, din care depăşesc uşor vreo doi cîrlionţi aurii. Acolo, înspre această parte de „înfruptare" pielea pulpei struguroase, cu ochiuri alburii, se afumă parcă în partea dinăuntru a coapselor, şi fiindcă explicaţia spontană, a spălăturilor, e absolut absurdă, mă gîndesc deci la motivele atavice. Naiba mai ştie! Sînul, de o greutate mică, rotundă, e turtit ca o minge caldă de genunchiul acesta stîng de care se sprijină. Genunchiul însuşi, neted şi lucios ca sideful deasupra, a căpătat într-o parte şi alta, deasupra subţioarei lui, două îndoituri de carne grasă, ca două toarte de vas. Celălalt picior e întins ca şi cînd ar măsura aşternutul. Picioarele înseşi nu le-ar avea Emilia urîte, dar degetele mari la fiecare sunt puţin întoarse în sus, ca şi cînd ar ridica plictisite capul. Nu ştiu cum să spun, aşa anapoda, uite am impresia că Emilia n-a privit niciodată un răsărit de soare (şi poate că ar trebui să fac cu ea un zbor în zorii zilei) şi n-a privit cu ochii aceştia mari de tot, liniştiţi, niciodată, singură fiind, aşa fără motiv, o floare (mă întreb însă dacă eu însumi făcusem aceasta înainte de a cunoaşte pe doamna T.).

O privesc şi o ascult.

— Tocmai cînd mi-era mai mare teamă să nu se întîlnească prea des cu Gheorghidiu, am avut noroc că s-a supărat.

— Pe Nae?

Mă priveşte solid.

— Nu... nici prin cap nu-i trecea. Nu bănuia nimic. Să vezi... Venise să mă ia de la teatru şi tocmai atunci trecea pe acolo ajutorul de regizor, ăla care ne punea pe lista de figuraţie... Toate fetele sunt drăguţe cu el... Mimi Stoenescu s-a şi culcat cu el...

Am rămas uimit.

— Mimi Stoenescu?

— Da, dragă. Ce vrei să facă fata? Mie îmi promisese... şi se ţinuse de cuvînt. Dar înţelegi, pentru viitor. Trebuia să fiu drăguţă cu el... Cînd a trecut pe lîngă noi, l-am oprit: „Ce mai face băiatul dulce?... Să-ţi dea maica o pupică..." şi l-am pupat. Ladima s-a făcut vînăt. N-a scos o vorbă tot timpul pe drum, iar la plecare nu mi-a sărutat mîna... Mi-a strîns-o... aşa... plictisit... N-a mai dat pe la noi vreo două săptămîni... Vrea să mă pedepsească, să mă facă să sufăr... Cum îmi convenea grozav... de parcă eu comandasem asta, l-am lăsat bineînţeles în pace... Dar cînd Gheorghidiu a plecat, nu ştiu unde, la o chestie de-ale lui, i-am trimis un bileţel: „Tot mai eşti supărat? De ce nu vrei să înţelegi? Mi-e dor să te văd." Mi-a răspuns cu biletul ăsta... Şi cînd a venit să mă ia la teatru, parcă fierbea de bucurie... atît suferise în două săptămîni.

Avea în mînă, mîna ei grăsuţă, un bilet cu litere mai culcate ca de obicei, pe care-l luase din cutie pe cînd povestea.

Numai d-tale crezi că-ţi este dor? Nouă, crezi că nu ne e dor de d-ta?... Şi ce dor...

George

— De ce i-ai scris?... De ce ai căutat să-l faci să se întoarcă?

— Ne era uneori de folos... Şi puţin plictisită, ca pentru un lucru pe care în definitiv nu-l prea pricepea bine: Valeria spunea că să nu rup... că e o greşeală... Că e mai bine să-l duc aşa, cu zăhărelul... La întoarcerea lui Gheorghidiu... a fost însă un carambolaj ceva teribil. Într-o seară, deputatul a spus că vrea să vie la mine, după nouă seara. Mi-a dat şi un bilet de

cinematograf pentru Valeria, așa că ea, după ce a pregătit cîteva sticle de vin și o gustare cu de toate, pe care le-a pus în dormitor, pe mescioara aia joasă, a plecat... Din greșeală, cînd a venit Gheorghidiu, am uitat să închid ușa de la intrare... Noroc că el nu scoate nimic de pe el pînă în dormitor. Că, să vezi... Tocmai aproape de zece aud sunînd... Vorba aia, m-am mirat... Gheorghidiu a tresărit, dar i-am făcut semn să tacă... Am tăcut și eu. A sunat așa... poate zece minute, că se vedea lumina din antreu, pe urmă mi-am dat seama, pe sub ușe... Poate că a apăsat clanța și a găsit deschis... A intrat... mirat, se vede, că e deschisă... ce-o fi vrut nu știu... că o dată i-am auzit pașii în sufragerie. Am sărit ca arsă... goală cum eram și am tras zăvorul... A simțit. A bătut furios în ușe... a zgîlțînat-o... Lui Nae Gheorghidiu de groază îi curgeau balele... După cîtva timp s-a potolit, dar n-a plecat... Parcă s-a culcat dincolo pe divan și asculta. Drept să-ți spun, m-am speriat și eu. Îl știam nervos, în stare de orice nebunie. Bătrînul îmi spunea mereu bîlbîind de spaimă: „Poate că vrea parale...? Asta mă plictisește. Ți-am spus... Cine e? Ce vrea?“ Mereu se scula și se îmbrăca, punea brîul lui Iov — că acum, seara, îl dezbrăcase — și iar îl scotea... Parcă nu știa cum să se înfățișeze cînd celălalt o sparge ușa... După vreun ceas Ladima a plecat... A spart niște cești cari erau aci... o fi înjurat și a trîntit ușa... Tot mi-a fost frică și am ieșit cu băgare de seamă să văd... Plecase... Slavă Domnului... M-am dus acum să închid ușa... Ce să vezi? Scosese cheia, încuiase ușa pe dinafară și luase cheia la el... Uimită: o luase la el! Eram acum închiși în casă... Nae spunea că în orice caz n-ar pleca, pentru că nu vrea să se întîlnească cu derbedeul, care, zicea el, sigur, îl pîndește în stradă... Da pe urmă... zău... ce să-ți spun, chestia vedeam că-l excită... Mă întreba, cînd îi venea mai bine... gîfîind... așa în șoaptă... aiurit... „Te iubește?... Spune... te iubește?...“

Ascult automat... S-a răsucit în mine, rănit, ceva ca o foaie aprinsă, dar Emilia continuă senină:

— ...Mai greu a fost cînd s-a întors Valeria... Un ceas ne-am căznit pînă să stricăm broasca... Azi

îmi vine să rîd ce caraghioşi eram făcînd amîndoi pe lăcătuşii, cu securea de tăiat lemne, dar atunci i-aş fi tocat capul nebunului ăla. Şi Valeria care îngheţase la uşă... Tocmai la prînz mi-a trimis cheia şi cu o scrisoare batjocoritoare, care n-o am aci, că am făcut-o bucăţele... Mă făcea ca pe o femeie de stradă... Spunea că niciodată nu m-a socotit altceva... că nu m-a iubit... că-i e silă de mine... Că ar vrea să nu mă mai întîlnească niciodată. Vreo două luni de zile, aşa... pînă la începutul lui februarie, n-am vorbit. Ne-am întîlnit de cîteva ori, dar a întors furios capul... O dată, la cinematograf, din întîmplare am fost alături... Cînd m-a recunoscut în pauză, s-a sculat şi a plecat... Nu pot să spun că asta nu-mi cădea în vremea aia foarte bine... dar oricum, vorba Valeriei, era bine cînd venea, că tot aveam nevoie de el... Tocmai peste vreo două luni, cînd ne-am împăcat, i-am explicat aşa, pe larg, că din cauză că am fost singură în casă, m-am speriat, că eram goală, că nu am ştiut cine e... că am crezut că e vreun hoţ. M-a crezut. Şi tot el şi-a cerut iertare... Mi-a spus atunci cît a suferit... Pe divan a stat un ceas, hotărît că dacă se deschidea uşa şi apărea un bărbat să mă strîngă de gît... Lui, spunea că nu i-ar fi făcut nimic... I-ar fi strigat numai să iasă... Şi dacă n-ar fi ieşit, numai atunci l-ar fi sugrumat. Zicea că a suferit ca un cîine sîngerat, că i-a fost teamă că o să înnebunească şi a pornit aşa, cu ochii în foc şi cu tîmplele pocnind... pe străzi, prin zăpadă... fără să ştie unde... Zicea că nu putea să respire şi mai mult alerga... Pe urmă, după ce a obosit, s-a dus la femei în Crucea de Piatră unde a stat pînă aproape de prînz... cînd mi-a scris scrisoarea şi mi-a trimis cheia.

...Eu ştiam că el mai bine moare, dar nu face primul pas să ne împăcăm şi de aceea îi scrisesem eu: *„Domnule, deşi ştiu că ţi-e capul plin de toate aiurelile, găsesc că de două luni e prea de tot. Vino să-ţi explic ce a fost în seara aceea...“* Şi-a venit... Era, săracu, aşa de emoţionat... Îi străluceau ochii, ba a şi plîns... Era cît pe aci să mă dau lui, dar Valeria mi-a spus să nu fac greşeala asta, că pe urmă se duce de nu mai vine... dar l-am lăsat să mă sărute toată seara... căci

Valeria ne-a lăsat singuri în dormitor... Toată noaptea mi-a vorbit... A plecat tocmai cînd se lumina de ziuă... Mi-a spus — zău — că e una dintre cele mai frumoase nopți din viața lui... Din oraș mi-a trimis un buchet cu flori și cîteva rînduri... Trebuie să fie acolo.

Da... Cu scrisul mai aplecat și, mai halucinat ca oricînd:

Emy,

...Îți repet și acum: iartă-mă! Cînd mă gîndesc ce drăguță ești tu — cînd nimeni nu te obligă la asta, nu-i așa? — și ce grosolan, ce dezgustător am fost eu... mi-e silă de mine... Aș vrea ca florile acestea să aducă o lumină și o bucurie care să acopere totul. Toate uriciunile vieții... și ale oamenilor... Dealtfel, suferința mea atroce a fost un cancer în aste două luni, cînd te căutam de dimineața pînă seara, dar dacă te vedeam, mă ascundeam ca să te las să treci, nebănuit de tine... Te pîndeam seara cînd ieșeai de la teatru, numai ca să te văd ducîndu-te cine știe unde... Emy, în clipa cînd am aflat că totul nu fusese decît un rod bolnav al grabei și imaginației mele — căci trebuia să-mi treacă prin cap că te-ai speriat... mi s-a părut că am reînviat. Eu, cînd auzisem în seara aceea de demență pocnetul zăvorului, cînd am înțeles că în pustiul mut, în care nu era un semn de viață, era totuși cineva, dincolo de ușe, cineva fără chip... și mai erai încă și tu, mi-am pierdut capul. Dacă nu ar fi fost sunetul sec al zăvorului, care m-a speriat, Emilia... ăsta e cuvîntul... m-a speriat... n-ar fi fost nimic. Am avut impresia unei catastrofe... Am încremenit cîteva clipe înaintea ușei încuiate. M-am purtat atît de trivial cu tine, Emilia, singura femeie din orașul acesta care găsește din cînd în cînd cîteva clipe și pentru un nefericit ca mine — fără nici un interes... Cu ce nerozii îți răspund? Buna mea, draga mea Emilia, iartă-l pe

George

— O ducea rău, săracu, pentru că n-avea nici slujbă. Îmi spunea — că față de noi n-avea secrete — cum era amînat mereu la gazete... de azi pe mîine. (Ce lipsă de experiență, ce naivitate, gîndesc eu, să-ți iei confi-

dentă a necazurilor materiale o femeie ca Emilia. Nu era un mijloc mai sigur să piardă totul decît solicitînd compătimirea ei. În afară de cazuri rare, e tristă imprudenţă să inspiri — chiar şi fără să vrei — milă femeii pe care o iubeşti. Cum a putut fi atît de puţin înarmat, pentru asemenea luptă, un om atît de inteligent? E drept că şi credea prea mult în ele.)

Prin februarie găsise de făcut nişte traduceri, la o librărie. Traducea un roman cu trei lei pagina... Uneori făcea pînă la patruzeci de pagini pe zi, dar mă rugase să nu afle nimeni. De Paşte s-a terminat însă şi cu romanul. Era foarte trist şi-i plăcea să stea de vorbă cu noi, să-şi spuie necazurile. Nouă ne părea rău.

Cred asta, căci răutatea Emiliei nu e agresivă, ci, probabil, crîncen defensivă. Dacă nu-i sunt interesele în joc, e desigur miloasă.

Emy dragă,

N-am putut ieşi din casă azi... Sunt răcit şi ploaia asta rece care nu mai sfîrşeşte mă descompune... Scara casei e udă şi murdară... trotuarele sunt sparte... unde lipsesc lespezile sunt ochiuri de apă... unde e puţin loc, trebuie să fie răsturnată o roabă de lemne, butoaie goale sau cărămizi... E cu neputinţă să mergi pe jos în voia ta... lăsîndu-te gîndurilor... Ghetele îţi devin de două ori mai grele... Dezgustător început de primăvară... Cît îţi sunt de recunoscător, Emy, că dai un rost vieţii mele, deşi eu o merit atît de puţin... Cînd capitala asta a tuturor vînzărilor, a tuturor compromisurilor, a tuturor tranzacţiilor oferă atîta femeilor frumoase, tu renunţi la tot, ca să stai să asculţi la bietele mele prostii. Aş vrea să fiu bogat, Emy... Mă încălzeşte ca un vin fierbinte gîndul că aş putea veni să te iau de la teatru, în automobil, că aş putea să te chem la mine într-un interior uscat, uscat, Emy, înţelegi tu, cu covoare groase pe jos, cu baie... cu baie, Emy, cu fotolii adînci şi lămpi regale, aşa cum văd în interioarele luminate cînd trec seara pe bulevard. Aş vrea să fiu bogat, Emy, azi cînd îndur mai multă mizerie ca oricînd.

— Valeria bănuia, dar mie nu-mi venea să cred că erau zile cînd nu mînca, mai ales acum cînd nu mai avea slujbă la gazetă. Totdeauna oprea cîte ceva dulce la masă pentru el. La început nu lua, mai făcea nazuri, dar ea stăruia, cîteodată îl amenința și îl făcea să mănînce.

...Să fiu nu chiar bogat, Emy, aș vrea numai puținul luminos pe care l-am găsit la un confrate la Rîmnicul-Sărat, astă-iarnă, cînd m-a invitat pentru două zile la el. O casă mică, numai cu vreo patru odăi, luminoase toate, Emy, cu dușumele uscate, cu perdele albe la ferestre, cu un dormitor cu sofa mare, călduros, cu o cameră de musafiri — ba nu, pe asta aș desființa-o, dacă ești tu cu mine nu mai vreau pe nimeni — al cărei așternut seara era olandă și dantelă, cu o mescioară, și pe ea o lampă portativă, să citești culcat... Biroul lui simplu de tot, dar așa aș vrea unul pentru toată viața: o masă mare de stejar... Rafturi negre, pînă la jumătatea peretelui alb, pentru cărți, un fotoliu adînc pentru fumat țigarea. Ah, și-o nevastă, o nevastă plinuță, albă ca tine, cu ochii mari, verzi, numai viață, strălucitoare de curățenie și sănătate... ca un model de Tițian, așa ca Lavinia, ca Emilia, ca să prepare ceaiul... Să ai papuci calzi... Asta... asta... visez.

Și știu că e imposibil, Emy... Numai dacă nu cumva voi fi numit suplinitor într-un orășel de provincie... vream să nu-ți spun... dar gîndul mă roade... Trebuie să-l spun cu un ceas mai devreme... Am vorbit cu Pillat, nepotul Brătienilor, și mi-a promis că mă va recomanda dr.-ului Angelescu. [1]

Tristul tău, George

P.S. Și o cameră de musafiri, Emy... Acolo va sta Valeria... scumpa Valeria pe care nici nu mă gîndesc s-o las aci...

---

[1] Dr. C. Angelescu (n. 1869— m. 1948), om politic liberal, pe atunci ministru al Instrucțiunii Publice (24 noiembrie 1927 — 15 noiembrie 1928) în guvernul condus de I. I. C. Brătianu (n. ed.).

— Era atît de copilăros, încît își închipuia că o să mă las de teatru ca să merg la... Rîmnicul-Sărat. S-a aplecat să examineze o cicatrice ca o aripioară albă pe care o am deasupra genunchiului: Cînd ai căzut cu aeroplanul?

— Nu, automobilul; m-am răsturnat lîngă Paris.

Emy dragă,

E o copilărie... Iată-te acum și geloasă... Dragă, dar n-a fost nimic, absolut nimic... În antract stăteam de vorbă cu autorul și, cînd a trecut Lena Coremati pe lîngă noi, el a oprit-o și-a întrebat-o ce impresie are... Pe urmă m-a prezentat... Spre marea mea mirare mi-a spus că mă cunoaște din cetit... Și chiar mi-a spus titlul unei bucăți a mea, apărută acum vreo trei săptămîni... Îți spun drept, asta m-a impresionat foarte mult și, om în toată firea, am început să mă bîlbîi... Pe urmă, foarte drăguță, ne-a invitat în loje pentru actul următor, căci se ridicase cortina... O găseam, îți spun drept, încîntătoare dar, cum se zice, nu e genul meu... Genul meu e alcătuit dintr-un singur exemplar în lumea aceasta și acela ești tu, Emy... Dacă vrei tu, renunț și la ceaiul la care ne-a invitat pe mine și pe Horia Dumbravă.

— Dar ce-a fost asta? Erai geloasă? (Căci numai asta nu mi-o închipuiam.)

Emilia a ridicat din umeri ca la o glumă nesărată... A întors capul spre mine cu exces de mimică, pentru că fizionomia ei caligrafică nu funcționa decît în mare, scoborînd gura brusc în jos, cu buzele ca un cioc de rață, disprețuitor și făcea oarecum cu ochiul... ceea ce însemna: „Crezi asta?“

— Făceam așa, pe nebuna... Nu, dar mă plictisea pramatia... de cațaoancă, că-l invitase în loje. Așa face cu toți. Nu aveam eu chef ca el să stea în loje cu ea... Și pe urmă, lui, eu îi spusesem mai mult în glumă, așa, haloimăs... ca să am ce spune, dar el o luase în serios. Și sfîrșind iar cu mimică, batjocoritor: Săracu... îi era frică să nu sufăr...

— Ascultă, Emilia, tu știai că suferă din cauza ta?

— Aşa sunt bărbaţii, îşi fac idei... Desigur că suferea... Dar era mîndru, nu arăta totdeauna... Şi pe urmă îi plăcea să vie la noi... De multe ori cînd nu eram acasă, venea şi mă aştepta. Sta de vorbă cu Valeria... ceasuri întregi... discutau... făceau planuri. Era pentru el foarte bine... Dar ce puteam face? Aveam atîtea pe cap. Uneori mă mai supăram. Şi cu o mîndrie groasă: Ştii... pe mine să nu mă plictisească cineva prea mult...

Acum o nouă scrisoare pe hîrtie de caiet.

— Asta e scrisă la noi, cînd mă aştepta, e hîrtie de la rol.

Emy,

Te-am aşteptat pînă la $12^{1}/_{2}$... *Îmi tot ziceam că vii şi aşa a trecut de miezul nopţii... Valeria spune că ai fost să repeţi la o camaradă acasă, şi bănuieşte că, întîrziind şi prinsă de ploaie, ai rămas să dormi acolo... Am jucat amîndoi tabinet. I-am luat două partide, deşi am prins-o trişînd... ne-am certat... Era să ne luăm la bătaie... Pe urmă ne-am împăcat... în jurul unor linguriţe de şerbet şi cafele... Ce bine era să fii şi tu acasă, Emy... Serile în care te văd sunt singurele în care nu mă simt un ocnaş al vieţii. Mă odihneşte un calm, o senzaţie de împăcare ca o morfină, în interiorul acesta al tău. Privesc în dormitor. Uşa e deschisă şi lasă să treacă din sufragerie o făşie lată de lumină, care cade transversal pe patul atît de alb, larg, curat, neatins; în fund luna bate prin fereastră, luminînd pe dinafară abajurul galben.*

Patul Emiliei într-adevăr e foarte curat, aşternutul extrem de fin şi alb, pentru că aşa cer interesele ei. E poate obiectul cel mai îngrijit şi mai luxos din casă, aşa cum vînătorii serioşi dau cea mai mare grije şi fac mari sacrificii pentru obiectele de vînat... Ştiu de asemeni că actorii, cînd vorbesc de garderoba lor, nu o consideră ca pe un lux, ci ca pe un utilaj profesional.

...În oraşul acesta putred, în care totul e de vînzare... interiorul acesta e un refugiu de frumuseţe şi

curățenie... Mă ridic să plec, Emilia, nu fără să sărut cald mîinile Valeriei, duhul îngrijitor, protector, organizator al acestui locaș de vis. Te văd în patul acesta alb ca zăpada, cu brațele goale, cetind la lampă. Cu imaginea aceasta în minte, cu sufletul plutitor, cobor în strada cu trotuarul spart, cu ceața ploioasă... ca să străbat Bucureștii în lat, cu norocul meu.

George

P.S. Mă duc să-ți aduc mîine biletele... cred că le-a oprit Găiceanu.

— Nimeni nu putea să-l mai înțeleagă... Uneori se supăra din nimic, era bănuitor, îl vedeam nu știu cum, pripit, amărît, plecînd îmbufnat. Și tocmai atunci n-avea dreptate. Alteori era așa de blînd și de cumsecade. Uite, timp de o săptămînă n-am dormit acasă, eram cu unul... Valeriei îi era urît singură acasă, sta cu el de vorbă și-i spunea că repet pentru un turneu... După aceea am plecat cu tipul la Brașov, iar Valeria i-a spus că am plecat în turneul Teatrului Național...

— N-a bănuit nimic?

— Pe urmă, după ce m-am întors, a mirosit el ceva.

Emy,

Îmi e peste putință să pricep ceva... Cum poți să faci asemenea copilării?... Eram ieri seară la „Giordache", într-o cameră separată de sus, cînd, ieșind pe culoar, la plecare, spre miezul nopții, te-am văzut prin ușa deschisă de chelner, pe tine într-un grup de cheflii... Am crezut că-mi vine rău... Credeam că sunt beat, era să viu înăuntru... Am stat multă vreme în loc, ascultînd... vorbeai, închinai, făceai propuneri, ce enormități n-ai spus. Erai desigur beată... N-am stat pînă la ziuă la ușe, de rușine, dar eram în stare să te aștept în stradă... Emy, tu ești un copil, nu-ți dai seama ce groaznic lucru e să primești o invitație într-o cameră separată cu divanuri murdare și oglinzi zgîriate cu pornografii... Dacă se află ceva, ești compromisă pentru totdeauna... Dragă, nu te lua după colegele tale...

pentru că ele sunt nişte dezmăţate... Dar tu, Emy, gîndeşte-te la Valeria, gîndeşte-te la toţi cei care văd în tine o artistă mare... Sunt sigur că n-ai ştiut despre ce e vorba... Mi-e gura coclită... Mă simt bolnav, Emy.

Gi

Am rămas cu hîrtia înţepenită în mînă... Ea se sprijinise cu umărul de mine şi sînul ei se instalase ca într-un culcuş, în îndoitura braţului meu, îl simţeam cu coastele. Întorc apoi capul într-o lungă mirare.

— La „Giordache"?

— Ah! ce a mai fost şi atunci... Ce motiv de ceartă, două săptămîni. De obicei n-aveam nici o grije seara cînd mergeam în vreun local, că eram aproape sigură că nu-l întîlnesc... Totdeauna el mînca în birturi şi prin bodegi. În seara aceea se înfiinţa un club, nu ştiu ce spunea el, al scriitorilor. Şi aveau o masă a lor într-un salon. Noi eram un grup de şase-şapte inşi, mi se pare că era şi Gina, Lenţa şi pe urmă şeful de cabinet cu doi prieteni ai lui... Parcă trebuia să vii şi tu în seara asta? Da, da... Parcă aşa spunea Mărginoiu? Noi, fetele, ne cam trecusem şi spuneam tot felul de prostii... Ne stropeam cu sifon, ne păcăleam unii pe alţii. Şi el era la uşe, dragă... închipuie-ţi!...

În chipul acesta am înţeles oarecum cauza tragediei lui Ladima... Din pricina sărăciei nu putea să meargă în aceeaşi lume cu femeia pe care (oribil cuvînt) o iubea, şi atunci era cu neputinţă să exercite vreun control... Toate datele îi scăpau... Ea, care era totul pentru el, pleca gătită şi venea din oraş, cum ar fi mers într-o cetate nepermisă lui, de unde s-ar fi întors spunînd ce vrea şi cît vrea să spuie... El era nevoit să creadă şi imaginaţia lui, necontrazisă de nici un incident al realităţii, putea să vadă o Emilie ideală, bună, suavă. Şi mai ales o Emilie plină de mister. Dacă nu vezi cotidianul unui om, ci numai aşa cum apare pe catedră, nu poţi niciodată să-l cunoşti. Construieşti numai o figură de profesor... Cotidianul Emiliei nu era, cum s-ar părea, sufrageria cu Valeria, unde ea cobora oarecum ca o prinţesă, ci patul ei plin de atîtea

mistere, după-amiezile şi serile cu supeuri, o lume cu care el nu avea mai mult contact decît are călătorul de pe scara vagonului de clasa treia cu vagonul restaurant, sclipitor de lumină şi tacîmuri, în cuprinsul de lemn lăcuit al căruia evoluează (deşi doar la al şaptelea vagon) o lume absolut inaccesibilă, mai distanţată decît toate distanţele de parcurs în clasa treia, în cuprinsul întregii ţări.

— A venit să se plîngă Valeriei... I-a bătut şi ei capul ca să-i explice ce „imprudenţă" am făcut: „Dacă e posibil copilăria asta, Valeria?... în cameră separată la «Giordache»?..."

I-am spus cu jurăminte, bineînţeles, că n-am ştiut de ce e vorba... că am crezut că mergem în restaurant... că era ziua de naştere a Ginei... mai ştiu eu ce?... Două săptămîni a suferit îngrozitor... Nu mă mai săruta... ca să mă pedepsească, „să mă facă să sufăr"... era mereu gînditor, devenise mai bănuitor ca oricînd. Mă plictisea, nu-i vorbă, puţin, căci fireşte ştia tot teatrul că e amorezat de mine, dar nimeni nu credea că trăiesc cu el, căci toţi ştiau că sunt cu Traian...

— Care Traian?... E vreun actor?...

— Eşti nebun?... Şi a făcut o strîmbătură de silă, dar la ea nu cred că era o silă fizică, ci una morală, însă mimica ei era nediferenţiată. Nu m-am culcat niciodată cu vreunul din teatru... E o prostie... Întîi că se află şi pe urmă încep invidiile, de nu te mai descurci: „Aşa?... te-ai culcat cu ăla şi cu mine nu?..." Sunt foarte drăguţă cu ei şi atîta tot... Ce rost ar avea să mă culc cu Bălţăţeanu, să zic aşa?... Colegi...

— Dar Traian cine era?

— Un inginer de la Căile Ferate... Venea cu maşina să mă ia... Tot teatrul ştia că suntem împreună...

— Şi Ladima n-a ştiut nimic?

— La început n-a ştiut... pe urmă a aflat ceva... Dar am tăgăduit... spunînd că aşa vorbeşte lumea... că Traian nu vine pentru mine... ci pentru Gina... A mers cam greu, dar pînă la urmă tot a crezut. Stai că-ţi arăt acum, că sunt cîteva scrisori din vremea aia...

Intervin grăbit, speriat:

— Lasă-le la rînd... și surîd... Dar văd că ţii minte?

Bună, indulgentă:

— Cum o să uit cîte încurcături îmi făcea?

Mă uit la ea şi mă întreb însă dacă nu le-or mai fi cetit şi alţii, aşa cum am făcut eu acum... dacă nu cumva ea le-a făcut accesorii ale patului ei profesional.

— Ce te uiţi aşa la mine? mă întreabă senin, surprinsă.

O scrisoare pe toate feţele, cu litere mai lungi parcă...

Scumpă Emy,

Trebuie să-ți scriu, căci am impresia că e singurul mijloc în care mai pot comunica, de o săptămînă încoace, cu tine. Nu mai pricep nimic. M-am întîlnit ieri prin fața teatrului cu Gina şi n-a fost chip să scot o vorbă de la ea... Ce sunt ascunzișurile astea?... Pînă şi Valeria a început să aibă, de cîte ori o văd, un aer încurcat... Repetiții și iar repetiții, deși am impresia că totuşi nu joci decît prea rar pentru atîtea repetiții. Emilia, mai fii puțin și a mea... E aşa de puțin ce-ţi cer. Imaginea ta n-o mai pot dezlipi de viitorul meu... Dealtfel, e posibil să intervie o mare schimbare în viața noastră. Sunt în preajma unui mare eveniment... S-ar putea, Emy, ca în scurtă vreme să avem bani... bani... să ai ce-ţi trebuie, oferit de mine... Asta ar fi cea mai mare bucurie a mea, azi... Nu pot spune pentru moment... Ai să vezi... Ba da... trebuie să-ți spun... Îţi reproşez că tu îmi ascunzi lucruri, și chiar în aceeași scrisoare, eu însumi mă fac vinovat de asta... Emy, un prieten mai tînăr, foarte, foarte bogat, mi-a telefonat acum două seri la gazetă, căci se vede că nu știa că am demisionat... Noroc că Negrea, secretarul, îmi știa adresa și mi-a trimis vorbă... A doua zi de dimineață m-am întîlnit cu el... În biroul lui am stat de vorbă un ceas întreg. Nu stă acasă, are locuință în oraș, pe Cometa. Foarte frumoasă, cu mobilă modernistă, care mi-a plăcut foarte mult. Uite despre ce e vorba... Un frate mai mic al lor a murit... și vor să facă o fundație culturală... Bătrînul

vrea să dea toată partea eventuală de moştenire a celui mort — sau o bună parte, pentru această fundaţie... E vorba de vreo 7—8 milioane. N-au vorbit pînă acum cu nimeni şi prietenul meu a ţinut să mă consulte întîi pe mine. Din venitul cam de un milion pe an se vor face 100 de burse pentru şcoalele primare, căci bătrînul n-ar vrea să mai rămînă nici un neştiutor de carte, 10 burse pentru şcoalele secundare, 4 burse pentru Universitate... Din restul venitului, cam 5—6 000 de lei se vor da anual premii pentru literatură, muzică, pictură şi teatru. Astea le-am fixat eu... A vorbit şi cu bătrînul şi cred că au căzut de acord cu mine. Va fi şi un fond de ajutorare... Faptul că mi s-au adresat mie mi-a făcut o nesfîrşită bucurie... E posibil să fiu numit secretarul acestei fundaţii. Ar părea lumea altfel construită, Emy.

Ca să discutăm mai mult, am luat ieri masa cu prietenul meu la „Modern"... a plătit el. Mîine ne întîlnim de-a dreptul la masă, ca să continuăm. M-a invitat tot el, dar acum trebuie să găsesc parale undeva, că n-are nici un Dumnezeu să-l las tot pe el să plătească.

G.D.L.

Emilia vede că nu mai dau nici un semn de viaţă, ca un bolnav în criză.

— Ce ai rămas aşa?... Ia uite cum a rămas!... Îşi încruntă puţin privirea, ca să înţeleagă mai bine, cu ochii aceia mari, care nu văd decît simplu... Ţi s-au umezit ochii? Ce e?

Noroc că pot minţi aşa, reflex aproape.

— Mi-am adus aminte de fratele meu care a murit şi el.

Din cauza fratelui mi s-au umezit ochii, dar trebuie să mărturisesc, oricît ar fi de monstruos, că nu din cauza lui Sorin, ci din pricina acestui biet frate, frate adevărat, din acelaşi altoi de suferinţă, care era grav ca un profesor universitar, de o politeţă de ambasador pensionar, surîzînd puţin îndepărtat, cu ochii calzi în orbitele prea mari... al cărui destin eu aş fi putut să-l schimb în această lună aprilie, cînd i-am vorbit despre această „fundaţie" şi n-am ştiut.

— Ai avut un frate mai mic?

— Da...

E înduioşată...

Aproape că a turtit cutia cu scrisori, trebuie să se ridice în cot, ca să luăm alta.

Emy,

Ce-a mai fost ieri? Ştiam că nu ai decît în actul trei şi am venit să te iau... M-am jenat să intru în cabina voastră... îmi închipuiam că se îmbracă fetele şi ţi-am trimis vorbă... Mi-ai spus să te aştept şi pe urmă n-ai venit... Fetele mi-au spus că te-a chemat directorul... M-am interesat însă şi am aflat că nici n-a fost directorul în seara aceea la teatru şi nici nu vine de obicei la spectacol. Te-am căutat apoi pretutindeni... Nimeni nu mi-a spus... Nu te văd aproape două săptămîni şi atunci ne pierdem unul de altul?... M-am întîlnit cu Gina, care vrea să-ţi vorbească... Spune că nici ea nu te vede...

Întoarce spre mine capul rotund de pisică de lemn, cu orbitele geometrice.

— Ce-a fost şi atunci... Traian mă aştepta la „Elysée“ şi nici prin cap nu-mi trecea că Ladima vine să mă ia... A trebuit să rog fetele să-l ţie de vorbă pînă plec, căci dacă s-ar fi luat după mine, îl ştiam, nu mai scăpam de el. Pe ele le amuza foarte mult aşa... Vivi l-a luat în cabina cealaltă, şi el a marşat... Ele rîdeau să se prăpădească... Nu pricepea nimic şi era mirat de atîta prietenie şi dragoste din partea lor.

Acum ţine ea, în mîna grăsuţă, scrisorile, şi eu citesc peste umărul ei rotund. Am făcut-o înadins pentru ca să mi le comenteze, fără să-i cer anume asta, căci, desigur că, numai aşa din reacţiune animală, ar refuza... Sub pretext că stau mai bine, m-am rezemat de ea cu un soi de familiaritate complice şi tandră... Creşte în mine o durere mărăcinoasă şi sunt actor într-un teatru care, ca teatrul în teatru din *Hamlet*, corespunde unei drame adevărate.

Scumpa mea,

Mîine vreau să te văd neapărat, Emy, am vești bune de tot... Nici nu știi ce înfrigurat sunt... Ieri am luat din nou masa cu prietenul meu, afară din oraș... Nici nu mi-am închipuit că s-au deschis grădinile și mai ales că se poate mînca și ziua acolo... La „Flora", la prînz, parcă ești într-o stație climaterică în străinătate... Grădină mare cît un parc cu parmalîc verde, cu mese afară, așa în plin soare... Galantarul bogat cu mîncăruri, chelnerii îngrijiți îți dau impresia de odihnă, de curat, ca de sanatoriu. M-am simțit așa de bine... Pe urmă, după ce am luat cafele și coniac, un coniac tare și ușor ca o flacără galbenă, am făcut un tur cu mașina pînă la Otopeni... Cu toate că șoseaua era stricată, mi se părea că nici în leagăn, cînd eram mic, nu m-am simțit așa de bine, la ora 2, după o masă bună, ca în fotoliul adînc și elastic al mașinii (puțin amețit de vin, e drept). Ei bine, Emy, fundația e pe cale să se realizeze... S-ar putea să mergem încă din vara aceasta la Rîmnicul-Sărat... Căci acolo vreau să mergem, Emy. Obligațiile mele de secretar nu mi-ar impune să stau în București... Așa încît în loc să trăim prost aci, am putea trăi curat și frumos acolo.

Cînd îți spuneam: „Emilia, dă-mi un an de așteptare și încredere, și totul se va schimba..."

Fii mîine acasă... Trebuie să stăm de vorbă.

G.D.L.

— Mi-era imposibil... Traian nu mă lăsa nici un minut liberă... Dormeam și mîncam la el, dar Valeria nu-i spunea lui Ladima... Veneam numai să mă schimb acasă... El venea însă în fiecare seară și juca tablinet, așteptîndu-mă, cu Valeria.

— Și cum s-a terminat cu Traian?

Trăsăturile caligrafice, adică fruntea senină cilindrică, sprîncenele aduse din condei, ochii mari neadînciți în pleoapele grăsuțe, catifelate, se strîmbă într-o denunțare:

— Intrigile, dragă... Că în teatru e ca un viespar... I-au scris scrisori...

Aş vrea s-o mai întreb, dar e în mine o drojdie de oboseală şi nemulţumire, cînd îmi amintesc de...

Fundaţia s-a făcut. Nu are venituri de un milion, dar are, e adevărat, un secretar. Nici o clipă, nici ca o bănuială măcar, nu mi-ar fi trecut prin cap că am putea oferi unui domn atît de bine postul acesta... În îmbrăcămintea lui serioasă, de profesor, în tonul academic, cum să-ţi spun? cu care vorbea, superioritatea intelectuală şi de om de lume pe care o manifesta nu ţi-ar fi permis nici o clipă să crezi că unui asemenea om îi poţi face ofensa să-i oferi un post de secretar al unei fundaţii particulare pe care noi l-am încredinţat unui tînăr student recomandat de un profesor. S-au dat premii, e drept, între altele şi unul de poezie. Tata a cerut Academiei şi unor scriitori cunoscuţi să decearnă „Premiul Sorin Vasilescu“ de 30 000 de lei. Trebuie să spun cu sinceritate că auzisem că e un excelent gazetar, dar n-am ştiut, pînă la sinuciderea lui, că Ladima e şi poet, şi mai puţin, cum au scris unii atunci, că e un foarte mare poet. Premiul a fost dat deci altcuiva.

— Vrei să trimit să mai aducă ţigări? La ce te gîndeşti?

— Da... mai pe urmă...

— Chestia cu ce credea el nu s-a făcut, dar pe urmă a găsit ceva la o revistă, nu ştiu unde .. Lucra... era aşa... secretar... dar nu cîştiga mai nimic.

Emy scumpă,

Ţin foarte mult să te rog un lucru... Am invitat la masă... mergem într-un loc unde se mănîncă admirabil, e o cîrciumă pe Buzeşti, „La Nepotu“ — trei buni prieteni ai mei... Le-am spus — numai lor, Emy — pentru că suntem foarte buni prieteni, căci ne vedem în fiecare zi la cafenea, că va veni şi logodnica mea... Emy, nu-ţi închipui ce cald mi se pare cuvîntul acesta şi înflorit, numai cînd îl pronunţ: logodnica mea... Aş fi fericit să fiu într-o seară în mijlocul prietenilor mei buni, cu logodnica mea... (N-am mai spus la altcineva

la nimeni că suntem logodiți, nu te supăra...) Dar cuviința cere să ți-i prezint dinainte.

...Iată-i de pe acum, în scris. Unul, Bulgăran, este un mare savant, Emilia... Firește, nu e profesor universitar... pentru că numai diplomele contează în țara asta... Are o teorie extraordinară asupra atomilor... pe care o va scrie și o va traduce în franțuzește. A făcut descoperiri literare care au revoluționat istoria literaturii noastre... Cibănoiu a fost cancelar la Externe... n-a înaintat pentru că știi ce înseamnă să înaintezi la Externe; să fii din lumea lor și să perii toată viața... Acum vreo cincisprezece ani, Cibănoiu a pus semnul mirării într-un ordin al secretarului general, care credea că St.-Louis e un oraș din Franța și numise un consul acolo... E un mare teozof, Emy, ai să-l cunoști... Colaborează la o mulțime de reviste teozofice franceze și germane... Are o bibliotecă imensă... Penciulescu, cel care întregește trinitatea, e, fără îndoială, cel mai deștept om din țara românească... Ripostele lui sunt celebre... Ras, negricios, cu o față de consul roman blazat, e de o cultură care sperie și pe profesorii universitari. N-a primit niciodată o catedră, a socotit nedemn de el asta... A preferat să fie suplinitor la un liceu particular, decît să se preteze la compromisuri. Un profesor universitar care își pusese ochii pe el, de cînd era student, și-a dat catedra și fata după altul, cînd a văzut că Penciulescu face... mofturi. Ai să-i cunoști, Emy, și ai să vezi ce tipi interesanți sunt.

Prin urmare, dragă, trec mîine să te iau pe la 8½, nu?

G.D.L.

Se întoarce, și acum încă deziluzionată, schimbă picioarele... se întinde, voinică, a plictiseală.

— Am fost... Vai ce seară... Erau niște rable, de parcă eram în spital... Unu n-avea dinți și făcea spirite... altul făcea pe curtezanu. Ce prieteni și-a găsit el!... Am stat numai pînă la 11, că mi s-a părut o prostie să pierd noaptea cu o adunătură ca asta.

Biletul ăsta (de la mine din mînă) l-am găsit de dimineață, vîrît pe sub ușe, e iscălit de ei trei.

Păcat, Emy, că n-ai stat... Prietenii mei te găsesc foarte bine... Le-ai plăcut enorm... Noi acum am încheiat... dimineața... Ei mi-au spus să trec să-ți las pe sub ușe biletul acesta pe care iscălesc cu toții. Cu cele mai dulci sărutări de mîini, G.

Gedem nu știe ce comoară are. Bulgăran... *Nici ducele de Sagan n-a prezentat o așa frumusețe la un supeu prietenilor lui...* Cibănoiu.

Dacă aveai de gînd să pleci așa de repede, de ce ai mai venit? Penciulescu.

Cam în vremea asta, plecam pe cîte două-trei zile din București cu Traian... că încă nu rupsesem cu el. Avea inspecții și mergeam și eu... Stăteam la hotel, pînă venea el, pe urmă ieșeam împreună la masă la restaurant. La Giurgiu... La Buzău... O dată am fost și la Roman... Ladima era foarte enervat și devenise bănuitor.[1] Caută țigări pe noptieră și nu găsește.

---

[1] Cam în vremea aceasta Ladima m-a rugat să-l aștept la plecarea de la o ședință a comitetului S.S.R., ca să mergem împreună. Abia după ce ne-am despărțit de Perpessicius, cu care plecam de obicei, în dreptul hotelului „Athénée Palace" — era în anul cînd se adăogau trei etaje hotelului „Splendid"* și circulam numai pe partea cealaltă — Ladima, care mă conducea pe nesimțite spre oraș, m-a întrebat, întîi cu un aer indiferent, detașat, cum am petrecut la un „ceai" dat de una dintre tinerele angajate ale Teatrului Național, dacă m-am amuzat bine, ce lume a mai fost și, tîrziu apoi și cu ocoluri, dacă s-a flirtat, cum mergeau simpatiile, pînă la ce oră din noapte am stat (căci am înțelès că, după cîte știe el, s-a stat pînă la 9 seara). Bănuiam unde vrea să ajungă, și-a ajuns foarte tîrziu, cu un surîs galben și exagerat de vioi.

— E adevărat că a fost acolo și un tînăr inginer... Traian Justiniu? Un bun prieten al meu...

Îmi dădeam seama cît de mult ține să afle, și înțelegeam, în aceeași clipă, că nu pot să nu fac parte din acea cumplită coaliție care se formează de la sine împotriva unui bărbat înșelat... Lașitate, simplă dorință de a-ți simplifica existența, teama să nu pari poltron, un sentiment de vulgar orgoliu că ești în clipa aceea deasupra, nu știu ce, m-a împiedicat să-i spun ceea ce știam, lui Ladima. Poate și gîndul că l-aș face să sufere — și toți disprețuim,

---

* Hotelul „Splendid" se afla pe Calea Victoriei, vizavi de „Athénée Palace". La 4 aprilie 1944 clădirea s-a deteriorat, fiind bombardată (n. ed.).

— Nu mai sunt ţigări?

Acum o scrisoare fără titlu, dezordonată, fără scrisul acela culcat şi mare, ci aproape drept şi mai mic.

Aseară treceam, pe lîngă un grup, în faţa teatrului. Unul dintre actorii tineri povestea ceva şi toţi rîdeau... Cînd m-am apropiat, toţi au tăcut şi păreau jenaţi... L-am luat pe Ion Sîrbul[1] *deoparte şi, după cîtva timp, necăjit, enervat, sîcîit, mi-a spus, îndurerat: „Gedem, eşti un dobitoc fără pereche... Niţescu povestea ce i-a făcut Traian Emiliei, pentru că a prins-o în cabină la un teatru particular cu un coasociat director... A văzut-o mergînd cu el la teatru, la o oră cînd nu puteau fi nici măcar repetiţii... A urmărit-o, a intrat în teatru şi de la uşa cabinei a ascultat şi a înţeles totul. Pe urmă?... Gedem, eşti un dobitoc fără pereche... cu tot geniul tău... La revedere... Nu te mai apropia de grupurile care rîd cu hohote... Nu uita să depui cărţi de vizită la Anul nou şi la ziua onomastică lui Traian Justiniu. La revedere..." şi a plecat bătînd mătănii.*

Nu sunt, Emy, nici furios, nici nu sufăr. Mi-e numai o imensă, o nesfîrşită milă de mine... Fiecare suntem ursiţi de la facerea lumii să fim aşa cum suntem, aşa cum e ursit sîmburele să dea bostan, şi bobul de grîu spic... S-a făcut în mine ca o lumină de moarte şi înţeleg acum, neaşteptat, toate întîmplările şi toate faptele omeneşti ale acestui an de delir, de cînd te cunosc... Cu bine, Emy, fii fericită, căci există soiuri de fericire pe lumea asta pentru tot ce a creat Dumnezeu.

G. D. Ladima

---

la alţii suferinţa din dragoste, o credem neserioasă şi găsim că ni se cere prea mult ca să ne „amestecăm în asta" — m-a făcut, cred, să nu-i spun că Justiniu a stat tot timpul cu Emilia, care i-a făcut şi scene de gelozie, că toată lumea îi consideră împreună, că acest ceai s-a sfîrşit la nouă, dar a continuat cu o masă la „Roata lumii", prelungită şi ea, că în zorii zilei Justiniu ne-a condus pe toţi acasă cu maşina, rămînînd cu Emilia, care probabil a dormit la el.

[1] Ion Sîrbu (1887—1947), actor al Teatrului Naţional din Bucureşti, printre cei mai apreciaţi de Camil Petrescu în cronicile sale dramatice, ca şi de Victor Ion Popa (n. ed.).

— Am crezut că acum s-a sfîrşit... A fost în mai asta, într-o ghină mizerabilă... Ştiam că pe întîi iunie sunt concediată de la Naţional. Speram să intru la alt teatru, particular... L-am pierdut şi pe Traian... Şi acum se mai supăra şi Ladima. O lună n-am mai ştiut de el nimic... Pe urmă am aflat că e bolnav.

În anul acela, în iunie, am avut şi eu un conflict cu el... Era în comitetul unei expoziţii de cîini... Pentru că se ştia că e unul dintre cei mai buni cunoscători ai raselor de cîini din ţara noastră. Pe maidanul fostei primării se făcuse o curticică prăfuroasă, mărginită de cuşti şi coteţe, cu tot soiul de cîini şi căţei. L-am rugat să dea, în loc de premiul doi, premiul întîi pentru un pekinois mătăsos al unei prietene care nu-mi mai da pace.

— Nu te supăra, domnule Vasilescu, dar premiul întîi a fost dat de vreo zece ori pînă acum. Asta mă plictiseşte... Scuză-mă. Plec acasă. M-am săturat.

Emilia a luat un bilet, care, dealtfel, venea la rînd.

— Ce bilet este ăsta? şi îl cercetez mirat.

— De la un prieten al lui... de la Cibănoiu.

Domnişoară,

Iertaţi-mă dacă intervenţia mea este inoportună şi deplasată. Dar ştiu ce inimă bună aveţi şi sunt sigur că dacă sunteţi cauza unei atît de mari suferinţe, e că nici nu bănuiţi răul pe care-l faceţi... De vreo săptămînă, domnişoară, prietenul nostru merge spre moarte... Pe căldurile acestea grozave, e singur, fără nimeni lîngă el, şi sunt sigur că prezenţa d-voastră cîteva minute lîngă patul lui... ar fi ca un balsam... Doctorul i-a interzis să coboare şi noi facem, cu rîndul, pe paznicii lui, dar avem foarte puţin timp liber.

Cibănoiu

— Eu tocmai plecam într-o excursie cu automobilul prin Ardeal... Dar s-a dus Valeria numaidecît... Ce-a găsit acolo zice că nu poate spune. El sta tocmai sus, la al treilea, pe Rahovei... Nu era măturat de zile întregi, o gîndăcime să te sperii, haine şi ghete murdare, resturi de mîncare. Pe cărţi sta praful de un de-

get. El avea nevoie de pungi cu gheață pe frunte și seara comprese calde la ficat... Era slăbit, neras, rufăria patului murdară, căci era o singură servitoare la toate trei etajele. Venea numai să măture și să aducă apă dimineața. Valeria a venit înapoi acasă... A luat un ciocan, cuie, cearșafuri de pat și o pernă cu fețele ei, a luat un reșo, că eu am vreo două-trei, că mereu se strică și nu vreau să rămîn fără nici unul.

Casa lui era veche, ca o cazarmă, dar avea electricitate și priză pentru reșo, așa că tocmai bine putea să încălzească apa.

Împreună cu Cibănoiu l-au coborît jos din pat... L-au așezat pe saltele în fundul culoarului. A deschis ferestrele, a curățat puțin de păianjeni, a măturat bine, a pus praf pentru ploșnițe și pîine muiată în acid boric pentru gîndaci. A dres ea singură patul, că Cibănoiu nu se pricepea la nimic... A potrivit rafturile de cărți. Pe urmă a primenit așternutul, a spălat vasele și paharele... Cibănoiu se minuna, nici nu mai recunoștea odaia... În fiecare zi, că eu eram plecată, se ducea la el; de cîteva ori, cînd avea dureri, a stat și noaptea lîngă patul lui. Că era bolnav de ficat, nu știu ce avea, că nu avea voie să bea decît lapte. Spune Valeria că avea niște dureri îngrozitoare, uneori își mușca mîinile ca să nu strige... Cînd îi treceau crizele stăteau de vorbă... Și ei și lui le plăcea să stea la discuție... Spunea Valeria că despre mine n-a spus o vorbă tot timpul... Ea adusese un borcan de dulceață de acasă și pregătea la reșo cafele, de trata prietenii cînd veneau... Seara se adunau toate rablele acolo și zice Valeria că petreceau foarte bine.

De văzut nu ne-am văzut toată vara... Eu fusesem la Bîrlad tot timpul... El mi se pare că a fost la un cămin de scriitori prin Transilvania... S-a angajat pe urmă la o gazetă de la Chișinău, dar nu știu de ce n-a stat decît două luni. Pe la sfîrșitul verii mi-a venit un angajament de la Teatrul Național de acolo. Am bănuit eu că trebuie să fie ceva cu el acolo... Dar n-am primit... Trebuia să transportăm casa și ne era greu.

Valeria dragă,

Nu înțeleg de ce te-ai grăbit atît să-mi trimiți cărțile împrumutate... Îmi făcea plăcere să le știu la d-ta... Dacă vrei altele, oricînd, toată mica mea bibliotecă îți stă la dispoziție... Știu că niciodată cărțile pe care le iubesc atît nu vor fi în mîini mai bune, mai îngrijitoare și atît de iubitoare ca ale d-tale. Mereu îndatoratul,

George Demetru Ladima

— În septemvrie, cînd ne-am întors, Valeria, care împrumutase niște cărți de la el — nu le-a cetit, că nu i-a plăcut nici una — i le-a trimis înapoi... Despre mine nu spunea nici un rînd, nici n-o întreba niciodată... Aflase și el, poate, că în toamnă era să mă mărit cu Arghiropol. Eram ca și logodită...

— Arghiropol era un societar al teatrului? Nu l-au scos la pensie? Așa auzisem parcă...

— Da, și a stat la noi în casă vreo două săptămîni... Decît să fiu metresă pe degeaba a unui tenor, mai bine nevasta unui societar, că amanți găsesc eu cîți vreau... (Ea nu spune limpede că vrea un bărbat „complezent".) Arghiropol a și stat aci, vreo trei săptămîni... Ladima știa... cînd ne întîlneam pe stradă, mă saluta foarte rece și așa... foarte demn... Că nu mai venea nici la noi... Îi spusese Valeria că m-am logodit și că de Sfîntul Dumitru ne mutăm într-o altă casă, mai mare... La Național, însă, tot n-am mai putut să intru... Nici Nae Gheorghidiu nu putea face nimic, că acum fusese scos de la minister și îl atacau mai toate gazetele.

Domnișoară,

Am publicat astă-vară în cea mai de seamă revistă literară, Cugetul, *în care public de obicei versurile mele, trei articole despre decadența teatrului românesc, care au avut oarecare răsunet, îndeosebi în generația tînără, dornică de o spiritualitate nouă. S-a hotărît să facem*

o grupare pentru teatru, i-am spus: Proscenium.[1] *Un tînăr regizor, Doriadi, care a studiat la Berlin cu Karl Heintz Martin* [2], *va pune în scenă. Înainte de spectacol vom ține conferințe arătînd ce vrem. Sunt nădejdi mari că vom revoluționa în întregime teatrul românesc învechit, rămas la formule vulgare, bulevardiere. Cea dintîi piesă pe care o vom juca va fi* Învierea *lui Tolstoi, într-un singur decor, cu proiectoare și recuzită modernistă... Te-am propus pe d-ta pentru rolul Maslovei și, după oarecare discuții, deoarece se pare că Doriadi vrea pe altcineva, s-a căzut de acord. Pe bărbat îl va juca un tînăr absolvent al Conservatorului, Priboescu, pe care probabil îl cunoști, pentru că se spun despre el lucruri extraordinare. V. I. Ștefanovici, unul dintre cei mai reputați esteți de la noi, va vorbi despre Tolstoi și regia lui Gordon Craig.*[3] *Spectacolele vor avea loc la Teatrul Popular. Sala va fi decorată în perdele cenușii, iar scena transformată.*

G. D. Ladima

— Deși nu plăteau nimic și știam eu cît timp se pierde cu repetițiile, am primit... Venea și el, în fiecare zi, la repetiții, sta într-un stal în întunericul sălii, și-mi vorbea foarte politicos. Îmi plăcea mult mai mult așa cum se întorseseră lucrurile. Miroseam eu cîteodată că trece anume pentru mine pe la ușa regizorului.

---

[1] Se referă, probabil, la gruparea experimentală „Atelier" (dec. 1923 — ian. 1924). În cadrul manifestărilor organizate de Teatrul Popular au conferențiat, printre alții, Em. Corbu, V. I. Popa și I. M. Sadoveanu (n. ed.).

[2] Karl Heintz Martin (1886—1948), regizor german de teatru, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai expresionismului. În primăvara anului 1922, venit în România, a montat la compania Bulandra piesele *Nyu* de O. Dîmov, *Pelicanul* și *Beția* de Strindberg și *Lysistrata* de Aristofan (n.ed.).

[3] Edward Gordon Craig (1872—1966), actor, regizor, pictor scenograf și teoretician de teatru englez. În *Modalitatea estetică a teatrului* ca și în diverse articole și conferințe despre arta actorului și funcția regizorului, Camil Petrescu îl va menționa ca pe un inovator. Eseul *Despre arta teatrului* constituie o pledoarie pentru „spectacolul total", în care Gordon Craig insistă asupra însemnătății textului dramatic și a mijloacelor de punere în lumină a detaliului scenic (n. ed.).

— Și s-a jucat spectacolul?

— De vreo trei ori... Am aci și critica...

A coborît și a scotocit într-altă cutie, unde erau tăieturi din diverse ziare... Afară de *Universul*, care nu găsea satisfăcătoare asemenea încercări și spunea că singura care a înțeles rolul a fost domnișoara Răchitaru, și de *Dimineața*, care lăuda mult pe Doriadi, pe Priboescu și remarca în treacăt pe domnișoara Răchitaru, „care a fost în rol“, toate celelalte critici mai mărunte vorbeau, așa, călduros despre spectacol și rînd pe rînd arătau că mai ales în scenele de beție, Maslova a domnișoarei Răchitaru a cutremurat sala... „Are un temperament copleșitor, scria unul dintre critici, și Teatrul Național a făcut o greșeală de neiertat concediind-o.“ Mai erau cîteva reviste, mici probabil, pe hîrtie velină, care cereau ca neapărat să se încredințeze un teatru permanent lui Doriadi.

— Eu eram bucuroasă că asta îmi slujea ca să cer să fiu reangajată la Național, mai ales că nu mai puteam conta pe Arghiropol... care, după ce stătuse trei săptămîni în casă la noi, rupsese logodna... Și încruntînd, prea puțin, centrul de întîlnire deasupra nasului, a atîtor linii caligrafice: Iar intrigi și anonime... că știi cum e acolo!... A aflat și de falimentul băncii...

— Ce faliment? întreb uimit.

Emilia se învinețește, se agită toată.

— Să nu mai vorbim. Pungașii de la „Banca Gompos“... Mi-au mîncat un milion... Că tocmai vream să iau o casă în parcul Principesa Maria... Că mereu ziceam să ne mutăm... Acum!... și își freacă vertical palmele desfăcute, cum ar toca banii cu două talgere de fanfară, în semn de „adio“.

Altă scrisoare, acum cu un scris mai nervos, mai grăbit și mult mai oblic, fără titlu.

E peste puterile mele... Trebuie să-ți scriu... Trebuie să-ți vorbesc... Pînă mîine seară trebuie să se întîmple ceva, pentru că mi se rup zăvoarele minții... De trei luni îndur o suferință care întrece puterea de rezistență a nervilor mei, depășește tot ce e capacitate de îndurare și răbdare... Orice, Emy... dar vreau să fiu

iar lîngă tine... Să te aştept jucînd tablinet cu Valeria... Mă cuprinde nebunia, mi se pare dintr-altă lume posibilitatea pe care o aveam de a-ţi auzi paşii pe scară — oricît de tîrziu — de a te vedea intrînd pe uşe, scoţînd pălăria cu mîna stîngă şi aşezînd-o peste mănuşi.

Să privesc, sprijinit în coate pe faţa de masă cu pătrate albe şi roşii, obrazul tău rotund şi rumen, cu ochii mari verzi. Să ne certăm... să spui ce vrei... Sunt cel mai nenorocit dintre oameni, Emy, cînd sunt departe de tine. Prezenţa ta, alături de mine pe stradă, de cealaltă parte a mesei, în sufragerie, în aceeaşi încăpere, fie şi într-o sală de spectacol, mi-e mai necesară ca unui morfinoman doza lui zilnică.

Cel puţin înainte te puteam aştepta... Sufeream atîta... Azi pînă şi aşteptarea aceea, acum cînd de trei luni nu mai am dreptul acesta, mi se pare un paradis pierdut. Re-dă-mi-l... Pe lumea aceasta e tot ce mi s-a dăruit într-o viaţă de umilinţă, mizerie şi suferinţă.

George Ladima

Nu pot să întreb, decît după o lungă tăcere, în care mă apasă un soi de deznădejde, cu toate că surîd.

— Ce i-ai răspuns?

— M-am sfătuit cu Valeria şi ea a fost de părere să-l chemăm... Mai ales că acum mă certasem cu Arghiropol şi eram liberă de tot. Am întrebat-o pe Valeria dacă să mai spun vreo minciună ca rîndul trecut, să mă dezvinovăţesc... Ea a spus să tac din gură... Că e mai bine pentru mine ca el să ştie adevărul.

I-am scris o scrisoare că îl aştept a doua zi seara, cu mare plăcere... Şi uite ce nebuneşte mi-a răspuns.

Era într-adevăr o scrisoare de înnebunit. Pe patru pagini nu era scris decît cuvîntul „mîine“, în coloană, pe fiecare pagină şi de cîte 10—15 ori.

Mîine
Mîine
Mîine
Mîine
Mîine
Mîine

Şi aşa toate fetele. La urmă doar atît: *„Va mai fi mîine?“*

— După aceea, ne-am văzut cam în fiecare seară... Avea bilete la cinematograf şi teatru luate de la ziare şi am ieşit împreună. De cîteva ori am stat amîndoi acasă de vorbă şi se ducea Valeria la teatru.

— Ascultă, ai fost din nou a lui?

— Nu... că nici n-a fost vorba de asta... Stăteam numai aşa de vorbă, că altminteri era idealist.

Mă uit la ea, e tot senină, mare şi goală.

Draga mea,

Toamna tîrzie e de aur, părul tău bălai e de aur, ochii tăi au licăriri de aur... Săptămîna asta e aurul vieţii mele... Sunt un nerod... Un nebun, că trei luni am suferit atît... Trimit două locuri din vreme pentru Valeria s-o invite pe prietena ei. Cibănoiu îmi spunea azi-dimineaţă că ar merge şi el bucuros cu Valeria la cinematograf. Noi, care am văzut şi Carnea diabolică [1] *şi* Lord Satan [2], *vom rămîne acasă...*

George

Să rămîi acasă cu Emilia, fără s-o ai!

Mă întreb ce poate fi intimitatea cu femeia aceasta, mai ales cînd nu e dezbrăcată?

— Ce vorbeaţi, seara?

— Pînă noaptea tîrziu... Despre teatru, despre actori, ştia o mulţime de lucruri. Uneori jucam şi noi tablinet... Îi plăcea, aşa, să stea aci.

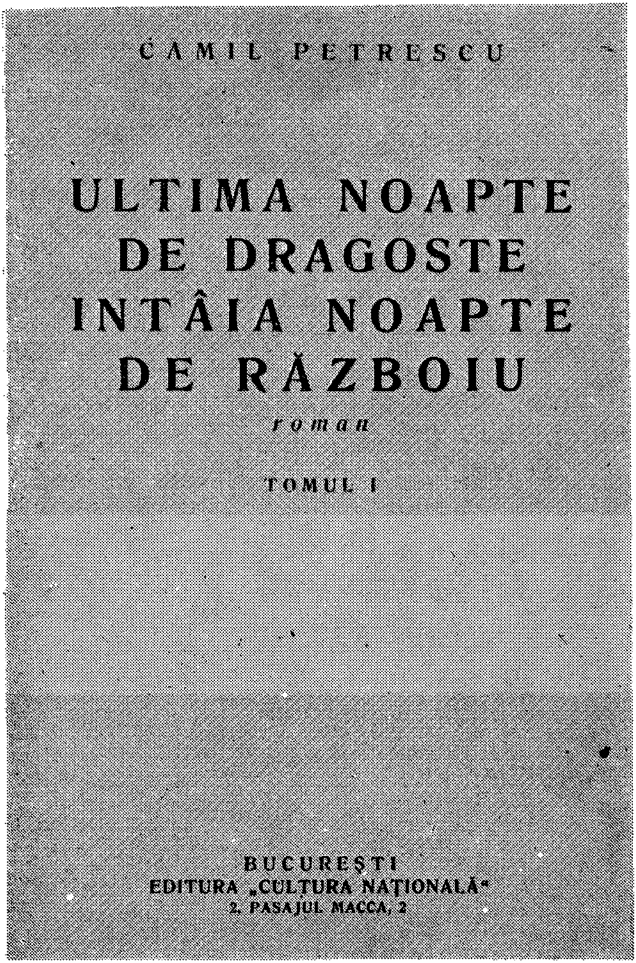
Emy scumpă,

Ceea ce-ţi spuneam aseară e pe cale să se împlinească. Azi m-a chemat prietenul de care-ţi vorbeam şi m-a prezentat unui deputat, n-ai de unde să-l cunoşti, Nae Gheor-

---

[1] În octombrie 1927, filmul *Carnea diabolică*, avînd ca interpretă principală pe Greta Garbo, rula la cinematograful „Capitol“ (n. ed.).

[2] În octombrie 1927, filmul *Lord Satan*, cu Lya de Putty şi Adolphe Menjou, rula la cinematograful „Lipscani“ (n. ed.).

CAMIL PETRESCU

ULTIMA NOAPTE
DE DRAGOSTE
INTÂIA NOAPTE
DE RĂZBOIU

roman

TOMUL I

BUCUREŞTI
EDITURA „CULTURA NAŢIONALĂ"
2, PASAJUL MACCA, 2

Coperta ediţiei princeps a romanului *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* (1930).

Portretul lui Camil Petrescu de C. Ressu reprodus în interiorul „celor șaptezeci de exemplare nepuse în comerț“ din ediția princeps a romanului *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* (1930) (în colecția Liviu Călin).

ghidiu... A rămas să ne întîlnim diseară din nou acasă la el... Prin urmare, nu pot veni... N-am vorbit încă despre condiţii... Ştiu că va fi un buget foarte scăzut şi lefuri foarte mici. Sper să iau cronica dramatică... Gîndeşte-te puţin la mine diseară.

George Ladima

— Cînd am primit scrisoarea am rămas trăsnită... Nici azi, jur, nu mai înţeleg cum de el nu a văzut că Gheorghidiu este, ştii? arendaşul pe care l-a văzut la noi.

Urmează apoi o seamă de bileţele scurte... fie că Ladima nu mai avea timp să scrie, căci acum scria aproape singur jumătate din gazetă, şi încă articolele cele mai de seamă, fie că nu mai avea nevoie să scrie, căci pe Emilia o vedea în vremea aceasta, probabil, cînd vrea. Era o activitate înfrigurată, politică, războinică... Poate o fi fost şi o diversiune sufletească... Nu sunt decît mici bilete:

Treci cu Valeria diseară pe la mine pe la redacţie... Mă luaţi şi mergem să mîncăm la „Mircea".

Sau altul, pe hîrtie cu antetul *Veacului:*

Nu te pot aştepta... Vino direct la teatru... Eu iau un ceai la redacţie... Vezi să nu pierzi actul I, căci e o scenă foarte importantă... Observă că locul gazetei s-a schimbat, căci, din cauză că am apărut tîrziu, ni-l dăduse la fund şi l-am trimis înapoi.

G.

Rămîn din nou îndelung pe gînduri... Toată vremea aceasta de vreo cîţiva ani încoace e a vieţii mele, şi trebuie să precizez că orice dată, chiar străină, trece prin existenţa mea ca un amestec de vis şi realitate... Ceasul care a bătut orele regulate pînă am împlinit 28 de ani e de atunci puţin strîmb. Trăiesc o viaţă în care nimic din ceea ce se întîmplă nu mai e cu semnificaţie simplă... Totul trebuie să corespundă, ca în vis, la altă situaţie, faptele capătă înţelesuri noi, unele printr-altele. Cuvintele nu mai sunt semne pentru ce e dincolo de ele. Mai înainte viaţa mea avea zilele săptămînii: luni, marţi, miercuri etc., care corespun-

deau cu zilele cifrate în calendar... cînd era ora 12, era ora 12... Dacă era cald, mi-era cald. Dacă aveam guturai, strănutam... Aveam un program, sau o lipsă de program, care se suprapuneau exact faptelor... Cînd cunoşteam un domn, era un domn, cînd cunoşteam „alt domn", era „alt domn", cînd mă culcam cu o femeie însemna că am avut-o, cînd un cunoscut spunea că-i plac ţigările Lucky Strike însemna că-i plăceau Lucky Strike. Dar de cîţiva ani, printr-o acumulare de împrejurări deosebite, care ele înseşi or fi avînd vreun tîlc, semnele nu mai corespund conţinutului lor stabilit, faptele au alte cauze de cum le ştiu eu, dacă o femeie, care e zodia mea, rîde, nu mai înseamnă că e veselă; cînd un domn e grav, corect şi important, nu înseamnă că nu depinde în toată soarta lui de un cuvînt al meu, cînd fug de un surîs, poate însemna că îl doresc, iar un domn cu mustăţi războinice, pe care-l prelungeam într-un raion universitar, aflu azi că ducea pantofii Emiliei la cizmar... Ştiu că asemenea devenire e normală pentru nenumăraţi alţi oameni, dar ceea ce nu e normal e transformarea mea, automobilistul şi ataşatul de legaţie Fred Vasilescu. Iar acum cînd eu nu mai sunt cum am fost, ochii mei, prin care văd lumea, sunt, mai mult ca oricînd, cum n-au fost niciodată, numai ai mei, şi înapoia lor sunt eu, numai eu... Nu pot să fiu înapoia altor ochi... Noţiunea de normal eu nu o am decît comparînd existenţa mea de dinainte de a întîlni pe doamna T. cu existenţa mea de acum. Vedeam mai puţine colori, doar cîteva nuanţe, mult mai puţine fapte, alte bucurii... nici nu bănuiam atîtea înţelesuri cîte îmi sar în ochi de atunci încoace. Erau chiar mult mai puţine întîmplări pe lume şi semănau, groase, oarecum toate. Mi s-au ascuţit simţurile? Nu vedeam mai înainte nimic, ca atunci cînd treci pe lîngă un copac, plimbîndu-te fără să-l vezi măcar, deşi nu eşti distrat, numai pentru că nici nu-ţi închipui ce ai putea vedea la un copac. Şi nici nu-ţi pui problema asta. Dar cînd tovarăşul s-a oprit privind, şi te opreşti şi tu, descoperi nenumărate forme şi fapte. Coaja copacului e crăpată într-un anumit fel, care te sperie cu diversitatea lui, sunt flori la rădăcina

lui, de soiuri foarte diferite, e şi un muşuroi de furnici, pe care dacă-l priveşti atent descoperi alte întîmplări mici, dar neasemeni una alteia. Femeia aceasta e tovarăşul care m-a oprit din drum, numai ca să privească el ceva, şi de atunci am început să văd şi eu o mulţime de lucruri. Mă gîndesc că fără doamna T. n-ar fi existat în nici un fel Ladima în viaţa mea; iar întîmplarea de acum, care mă îngheaţă şi mi se pare în amurgul acesta călduros, în camera aceasta, dospită de suferinţe şi semnificaţii, nu m-ar fi oprit în loc nici cît să fumez o ţigare. Fără să-mi descopere ea anumite răsfrîngeri de orgoliu şi anumite gingăşii, fără să-mi fi arătat savoarea umilinţei, nu m-aş fi întovărăşit niciodată cu un om care m-a făcut „gujat" în plină lume; fără ea n-aş fi ştiut că a te întîlni noaptea cu un astfel de om şi a porni cu el apoi la Sinaia poate însemna o bucurie scăzută, grea, mai adîncă decît o călătorie la Londra, pe care o aşteptam atît cînd eram student.

Şi dacă toate aceste există, şi mai ales există aşa, e pentru că în toate, în orice lucru, în orice întîmplare şi neîntîmplare, de cînd am cunoscut-o, dăinuie ceva din existenţa ei, imaterial, cum vibrează în orice organ, cît de neînsemnat, energia întregului. Şi nimic nu mai poate să fie altfel, cum rîul nu mai poate curge în sus. Mai ales de cînd a venit şi lovitura cumplită (care m-a făcut să citesc atît şi să caut explicaţii), lumea e azi pentru mine ca privită printr-o lupă şi impregnată de gîndul existenţei acestei femei, cum e orice obiect înmuiat vag verzui, cînd priveşti lumea prin ochelari verzui.

A bătut cineva la uşe.

— Emilia!... şi, mai sec: Emilia!... Vino puţin afară...

Îşi aruncă una peste alta pulpanele chimonoului roşu, lucitor ca atlazul, şi după ce a vorbit ceva dincolo, închizînd uşa cu grije, se întoarce înnodînd făşiile pe şoldul plin, cu o mutră mieroasă:

— Ascultă, nu te superi... dacă te las singur puţin... A venit croitoreasa. Se scuză şi nu ştie că asta mă împacă, mă domoleşte de parcă a sunat de recreaţie... Îi spun cu un accent de sinceritate, pe care nu l-am avut niciodată în casa asta:

— Dar, Emilio, crede-mă... mă simt foarte bine... singur... Sunt obicinuit... îmi place.

Mi-a fost destul de greu să-l conving pe Nae Gheorghidiu să-l ia director la *Veacul* [1] pe Ladima... El se gîndea mai mult la un fost gazetar pamfletar, care schimbase cîteva partide şi trecuse cu dezinvoltură pe la vreo cinci gazete de toate nuanţele... [2] I-am spus însă, pentru că mă consultă foarte adesea, de se miră şi tata, mai ales de cînd, la Londra, l-am pus în legătură, foarte solid, cu fabrica de arme şi muniţii cu care ne-am asociat, că trebuie să punem în fruntea gazetei un om nou, cu un trecut fără toartă de care să se poată agăţa învinuirile, ca să dăm autoritate campaniilor noastre... Nae Gheorghidiu socotea că fusese „lucrat" de către colegii de partid şi că numai din pricina aceasta fusese remaniat... Se duseseră împotriva lui cîteva campanii foarte susţinute, pe chestia fabricei de muniţii din Ardeal şi mai ales pe chestia recepţiei avioanelor... O gazetă scrisă cu multă vervă pamfletară vorbea în fiecare număr despre „cosciugele zburătoare" şi de „fleoarţa de la Comunicaţii". Gheorghidiu, deşi în oraş răspundea foarte cinic şi uneori spiritual, în birou, acasă, era foarte abătut... De multe ori de la Cameră, după şedinţele de noapte, venea la noi împreună cu tata şi — îmi spunea mama — discutau în biroul cu foteluri negre, cu abajur verde, pînă tîrziu, spre ziuă... Aci tata era cel mai curajos şi mai cu poftă de luptă: „Coane Nae, ascultă-mă pe mine... n-au nici o importanţă toate atacurile lor. Cine citeşte prostiile de la gazetă?... Ascultă-mă pe mine..."

Totuşi Nae, neştiind ce crede Ionel Brătianu despre el, părea foarte enervat. De două ori a încercat să

---

[1] *Omul liber* (1929—1931); vezi note la ediţia de faţă, p. 417—422 (n. ed.).

[2] Ioan Th. Florescu (n. 1871), om politic, jurist, deputat conservator (1904); trece în rîndurile partidului liberal, deţinînd la Iaşi funcţia de vicepreşedinte al Camerei (1916—1917). În guvernul Ion I. C. Brătianu a fost ministru de justiţie (19 ianuarie 1922—30 octombrie 1923). Fondator şi preşedinte al partidului liberal-democrat, director al ziarului *Omul liber*. Prin fuziune (1931) a devenit preşedinte al partidului naţional al luptătorilor. Vezi note, în ediţia de faţă, p. 417 (n. ed.).

răspundă prin *Viitorul*[1], dar a fost cu neputință deși, personal, era unul dintre favoriții lui Vintilă Brătianu... A bănuit aci un ordin al lui Ionel. Cînd s-a dus să întrebe cum de i s-a putut refuza un articol, lui, fost de două ori ministru, Ionel Brătianu l-a primit prietenos și absent, avea aerul că nu-i vine să creadă. Pe urmă l-a întrebat cum merge fabrica de muniții, dacă speră să înceapă curînd producția... Cînd Gheorghidiu a adus vorba despre *Viitorul*, a spus că nu citește nici o gazetă, că toate sunt proaste și „fără îndoială *Viitorul* mai proastă decît toate".

După vreo cîtva timp, mai ales că foaia pamfletară îl batjocorea îngrozitor, a hotărît să scoată și el o gazetă... Ca de obicei, mai toți banii i-a dat tata, căci Gheorghidiu socotea că în afacerile comune el aduce destul inteligența și influența lui, urmînd ca tata — asociatul fidel de zece ani — să aducă materialul.

George Ladima, om în toată firea, cu reală prestanță, ca să zic așa, a făcut o foarte bună impresie... Mustața blondă, întoarsă în sus, bărbăția lui bătăioasă, un fel de încredere în sine l-au impresionat pe tata. Eu îl sfătuisem să aducă și un proiect de buget lunar, pe care să mi-l arate mie mai întîi... Am luat masa împreună în garsoniera mea... Bietul om era foarte mirat cînd a văzut la masă pahare de Murano și, timp îndelungat, a privit ca un copil cupele joase de forma ghindei, cu muchiile poligoanelor albastre și cristalul pereților albăstrui, în locul paharelor albe, drepte sau cu un picior. Abia în anul acela începuse moda și primisem cadou un serviciu pentru douăsprezece persoane, garnitura întreagă, de la o doamnă prietenă, care niciodată nu vrea să vie în garsoniera mea, dar spunea rîzînd că: „Veghează asupra ei". Bilanțul lunar adus arăta 280 mii de lei tipografia, 22 de mii localul, 100 de mii de lei cheltuieli de administrație, 300 de mii de lei lefuri redacția și administrația. În total 700 de mii de lei pe lună, în afară de 200 de mii cheltuieli de început (mobilier, instalație, reclamă)...

---

[1] Oficios al partidului liberal, condus, succesiv, de Vintilă Brătianu, I. G. Duca și Al. Mavrodi (n. ed.).

Ladima îl scrisese pe o coală de hîrtie cu foarte multă grije, caligrafic aproape.

Mi s-a părut foarte rezonabil. Tata a întrebat însă cîte exemplare vom trage. I-am spus că Ladima socoate că vom putea scoate 10 mii de foi zilnic. Gînditor, şi-a aprins ţigarea şi pe urmă m-a întrebat, cu privirea puţin obosită, fixă, fără ochelarii negri, cu un aer somnoros: „Cîte se vor vinde din ele?“ I-am spus că toate, el a fost însă de părere că nu vor merge mai multe de şapte mii... „Cît face şapte mii înmulţit cu doi?“ — „ !?“ — „N-o s-o vinzi cu doi lei bucata?“ — „Cît fac paisprezece mii înmulţit cu douăzeci şi şase?“ — „!?“ — „Păi nu ai douăzeci şi şase de numere pe lună?“ Am înmulţit, am adunat... „364 de mii“ — „Atîta e bugetul. Eu acopăr o eventuală pierdere de 100 de mii de lei pe lună.“

Tresar... dincolo a căzut ceva, un obiect... nu-mi dau seama ce, dar e profund neplăcut să te simţi, gol cum sunt eu, prizonier într-o casă necunoscută. Nu ştiu cine e acolo... Nu ştiu ce se vorbeşte, ce fac cei din camera vecină... Aş vrea să trec dincolo să văd ce e, dar ar trebui să mă îmbrac, iar îmbrăcat nu ştiu cum aş mai ceti scrisorile. Aş deştepta atenţia Emiliei asupra interesului pătimaş cu care le descifrez. Aş pierde şi comentariile şi amănuntele ei. Rămîn aşa... Aprind o nouă ţigare şi simt că a gîndi, a rememora azi, îmi face bine, că e o circulaţie în mine ca o descongestionare. A desluşi, a trăi în trecut e ca o voluptate, fie şi dureroasă, pe care nu pot s-o întrerup, cum creşterea nici unei voluptăţi nu poate fi întreruptă prin propria voinţă.

A doua zi am mers cu Ladima la noi acasă (îi spusesem să vie bine pregătit, arătîndu-i ce reducere avea de gînd să facă tata) şi a fost o discuţie de trei ceasuri.

— Domnule Vasilescu, spunea Ladima, gesticulînd aşezat, cu amîndouă coatele pe masă, cu un zîmbet binevoitor, e cu neputinţă să scoatem gazeta cu suma asta. Uite aci oferta tipografiei: 60 mii de lei un număr în patru pagini, pe săptămînă, socotit un sfert de pagină reclamă, 10 mii de foi tiraj. Şi, ca în paranteză: 5 mii e zaţul şi tiparul, 5 mii hîrtia. Aci nu încape nici o redu-

cere. (Totuşi tata a obţinut cu 50 de mii de lei pe săptămînă, la tipografia unui fost ajutor de primar liberal.) Local, în centru, mai ieftin de 200 de mii de lei pe an nu se poate găsi... Nu-i aşa?... Deci 16 mii pe lună. Lumină, apă, încălzit 3.000 pe lună, servitorul 3.000... adică 22 de mii pe lună...

Şi a rămas, ca la un sfîrşit de demonstraţie, cu umerii aduşi în faţă, cu palmele desfăcute în lături, cu buza de jos răsfrîntă. Convins.

— De ce un local de 200 de mii de lei pe an?

Ladima, încurcat, dar cu superioritate, a ridicat braţele:

— Un birou pentru dumneavoastră...

— Nici eu, nici Fred, nimeni nu va călca pe la ziar... Nici nu se va şti că am vreun amestec în această chestiune... una directorul, una redactorii, alta administraţia... Mai departe... şi, înfundat în fotoliu, fără să privească, sprijinind cu mîna, de prisos, ochelarii negri, tata aştepta, oarecum agresiv.

Ladima şi-a răsucit mustaţa, a consultat notele.

— 3 mii cheltuieli de administraţie şi expediţie, de număr.

Bătrînul a ridicat capul, cu ochii pe jumătate închişi a nedumerire.

— Asta?

Ladima a înşirat profesoral:

— Timbre, sfoară, transport, telefon, hîrtie de împachetat...

— Pune 1.500... de număr... 26 de numere... Şi se îngîna după obiceiul lui, ca să aibă timp de gîndit: ă-ă-ă... da, 15.000... ă-ă-ă... zi 40.000.

Ladima ridica din umeri exasperat, cu mustaţa blondă bătăioasă...

Şi pe urmă sec:

— 6.000 Rador... Telegramele din străinătate...

— N-avem nevoie... apărem la două după masă, le tăiem din gazetele de dimineaţă.

Spun drept că mă enerva spiritul de speculă al tatei.

— 300 de mii lefurile în administraţie şi redacţie.

— Adică? Şi tata şi-a ridicat ochelarii care-i căzuseră pe nas, cu o mînă, ca să privească mai drept, mai pătrunzător.[1]

— Un administrator, 20 de mii.

Tata a sărit din fotoliu, a trîntit braţul în cămaşe, cu manşeta burlan pe masă (că era cald de tot).

— 20 de mii pe lună?

Ladima a scăzut tonul şi a luat o manieră domoală de tratative diplomatice.

— Domnule Vasilescu, administratorul e tot atît de important la o gazetă cît şi directorul. El răspîndeşte gazeta.

— Îţi dau eu un om priceput cu 12 mii pe lună...

Cred că tata vrea să „dea omul" ca să aibă şi pe cineva de încredere la administraţie.

— O dactilografă, 6.000.

— Ca să scrie articolele?

— Nu, adresele abonaţilor, corespondenţa administraţiei.

Întors aşa, cum sta, a întrebat mirat:

— Adresele abonaţilor nu se tipăresc?

— La început, pînă se fixează, se scriu numai la maşină.

Tata a mîrîit, şi-a ciupit mustaţa tunsă...

— Hîm! Hîm!

— Cinci mii de lei un expeditor.

— Asta ce e?

— Expediază prin poştă gazeta, o dă în Bucureşti vînzătorilor.

— Asta nu poate s-o facă administratorul?... sau servitorul?...

— Nu, aceia au altceva de făcut... În redacţie: trei redactori a cîte 20 de mii pe lună... 60 de mii... doi a cîte...

---

[1] Cînd îl cunoscusem personal pe Tănase Vasilescu, mă surprinsese că poartă ochelarii fumurii şi seara chiar. Mi-a explicat un prieten că aceşti ochelari erau la el o mască. În afară de faptul că îl ajutau să escamoteze drama neştiinţei lui de carte, împiedicau pe cel cu care discuta să-i citească intenţiile în privire, în schimb el putea examina în voie pe cel din faţă. Îi punea de aceea, cînd trata afaceri, chiar seara. În ceea ce priveşte socoteala, e de reţinut că de atunci pînă acum cifrele au scăzut într-o proporţie de 20—25%.

— Mă rog, întîi pune un director cu 20 de mii pe lună... Doi redactori, unul cu 10 mii și altul cu 8 mii pe lună.

Lui Ladima nu-i venea să creadă:

— Domnule Vasilescu, dar e peste putință să găsești redactori cu 8 mii de lei pe lună.

— Cum nu? Lasă... Cunosc eu gazetari care pentru 8 mii de lei pe lună îți scriu o gazetă întreagă... că mor, săracii, de foame...

Ladima s-a sculat din fotelul negru de la birou, unde semăna cu Marcel Prévost, luminat de lampa cu abajur verde...

— Domnule Vasilescu, așa nu se poate face gazeta.

Și tata a simțit că a mers prea departe.

— Domnule, de ce-ți trebuie atîția redactori?

— Îmi trebuie în fiecare zi: un articol de fond, un articol în mijloc, un articol coloana 6—7 în margine, un foileton... Unul dintre acestea îl voi scrie eu, celelalte trei, alți trei redactori... Vom face rotație la fiecare dintre categorii. Mai sunt necesari doi redactori, pentru cursive și pagina literară, că trebuie s-o punem, cîțiva cronicari, trei reporteri, un secretar de redacție, un ajutor, doi corectori... E un minimum de personal la gazetă... Cum vezi, în total 166 de mii pe lună...

Tata a zîmbit aproape cu duioșie, ca unui bolnav.

— Ță... ță... ță... Asta nu se poate, domnule Ladima... nu se poate... Reporterii, n-ai nevoie de ei, tai din alte gazete.

Ladima a sărit în sus, cu mustața indignată, și ceea ce mă uluiește azi, cînd știu din scrisorile Emiliei ce lipsuri ducea, e îndîrjirea și hotărîrea cu care dicta sutele de mii.

— Dar atunci vom apărea cu material trezit, cunoscut din ziarele de dimineață.

— Îl mai aranjați dumneavoastră... În afară de dumneata, doi redactori și un secretar de redacție ajunge... Patru inși pot scri foarte bine o gazetă.

Amicul meu a făcut ochii verzi mari cît prunele, obrajii poroși i s-au contractat:

— Dar secretarul de redacţie... nu scrie la nici o gazetă din lume. El numai adună materialul, îl pune în ordine, paginează...

— De ce să nu scrie? Va scrie...

Rezultatul a fost că Ladima a plecat acasă... declarînd că în condiţiile acestea el nu poate să-şi „ia răspunderea".

L-am căutat cu maşina... am trimis şoferul sus să-l cheme, căci îl luasem dinadins (şi pe urmă l-am trimis acasă pe jos). Am fost la Şosea şi i-am explicat ce greşeală ar face să refuze.

Ştiu că tata e în stare să discute, cu şanse de succes, orice i se prezintă, chiar chestiuni pe care nu le cunoaşte, căci aplică principii permanente de conducere în afaceri. La fel a cîştigat şi acum, căci Ladima a cedat, şi bugetul a fost fixat la 336 de mii (adică mai puţin chiar decît fixase tata însuşi, în cea dintîi hotărîre a lui) plus o sumă de 100 de mii pentru „lansare".

Localul a fost găsit pe strada Matei Millo, la etajul al doilea... Nu ştiu cum era, că n-am fost niciodată...

Uşa se deschide fără nici un avertisment, şi apare din nou Emilia, care se îndreaptă spre şifonier.

Tresar enervat:

— Dragă, închide, te rog, uşa bine...

— Dar nu e nimeni... Dacă-ţi spun... e o verişoară a noastră, croitoreasă, care a venit să-mi probeze rochia. Trebuie să-i aduc nişte garnitură.

— Şi-adineauri, ce a fost zgomotul acela?

— Care zgomot... N-a fost nici un zgomot.

— O bubuitură, nu ştiu ce-a fost.

Cu faţa mirat caligrafiată:

— A! a căzut un ghiveci cu flori, cînd s-a întors Cleo în jurul meu, să prindă cu ace. De ce n-ai dormit?...

— Dragă, n-am nevoie să dorm, mă simt bine şi aşa... Mai fumez... Dar închide repede uşa.

Caută, întoarsă, în sertarul de jos şi cum stă aşa, cu bucile pline aşezate pe călcîie, şoldurile şi coapsele imperiale, care întind chimonoul lipit ca o piele, desfăcute, i s-au dilatat enorm. E un maximum de Emilia, e propria ei statuie.

— Viu numaidecît, nu te supăra... Mai avem puţin. E o situaţie imposibilă. Deşi m-am acoperit cu cuvertura pînă la gît, mă simt gol, penibil de stînjenit pentru mine, pentru ele, pentru aceea care e afară şi nu se poate să nu gîndească, să nu-şi închipuie ce e înăuntru... Dar...

Succesul gazetei, trebuie să recunosc, a întrecut cu totul planurile dintîi. George Ladima, după ce s-a ocupat cu pasiune de organizarea ei, o scria — căci el o scria mai toată — cu atîta înfrigurare şi cu un soi de curaj aspru, neaşteptat, încît izbutise să surprindă atenţia şi interesul publicului. O botezase *Veacul*, şi cînd propusese numele acesta, Ladima avea o voce gravă şi groasă, cu o drojdie de dispreţ, căci îl transformase în simbol. Nae Gheorghidiu, nu numai că nu apărea în nici un mod la gazetă, dar nu lua parte nici la reuniunile de seară, după masă, la noi în biroul cel mare şi întunecat, cu foteluri de piele neagră răbufnită, prea mari, cu lămpi cu abajur verde, care nu luminau în jos, auriu, decît mescioarele pe care erau aşezate... Tata era cel care discuta cu administratorul şi cu Ladima. Dar nici tata nu apărea nicăieri ca proprietar, numai la tribunal, unde gazeta fusese înscrisă pe numele lui. Nae Gheorghidiu adusese însă în redacţie un fel de prim-redactor, pe care-l impusese anume, cu indicaţia că nu trebuie să ştie nimic Ladima... Mărturisesc că nici n-am văzut vreodată atît devotament, ca la acest gazetar, pentru Nae Gheorghidiu. Discreţie, spirit de apărare, umilitate... El trecea dimineaţa pe la patronul lui şi se ducea la redacţie, cu articolele uneori scrise gata. De la început am bănuit însă că va fi greu de colaborat cu Ladima, căruia nu i se putea spune clar care va fi direcţia gazetei. I s-a afirmat numai că va fi o reacţiune împotriva „conducerii" liberale. El, mi se pare, după cele ce au urmat, a înţeles că e vorba de o reacţiune împotriva doctrinei liberale, ceea ce era cu totul greşit, căci şi Nae Gheorghidiu şi tată-meu înţelegeau să facă cel mult un soi de dezidenţă în partid.

Încă din primele numere, Mateevici (aşa se numea devotatul lui Nae Gheorghidiu) a pornit un atac împotriva foii pamfletare, în care patronul lui era tratat de „fleoarţă“ şi „negustor de cosciuge“. Din greşeală, fără să ştie cine a scris articolul, cel atacat a răspuns cu o notă veninoasă împotriva lui Ladima, personal. Seara la noi acasă, acesta tremura de enervare. Era uluit că a putut fi atacat personal şi se vedea hotărît pe o polemică violentă, ceea ce convenea fireşte lui Gheorghidiu.

Timp de două săptămîni *Veacul* a dezlănţuit o campanie aproape sălbatică împotriva celui în care toată lumea vedea un fel de dictator[1] al polemicei româneşti. Acesta nu numai că atacase pe Gheorghidiu, pentru „afaceri veroase“, dar izbutise să-l facă să treacă drept un imbecil ridicol, deşi înainte de campaniile acestea, deputatul avea reputaţia unui om de spirit (nu-şi mai amintea nimeni de asta). Ziaristul acesta, în aparenţă violent şi dezordonat, nu era lipsit de o judecată rece, reţinută, ca să zic aşa... Cred că el şi-a dat seama că opinia publică, la noi, e incapabilă de discernămînt, dar în acelaşi timp şi mult mai sensibilă ca orice altă opinie publică. De asta sunt sigur. Din pricina acestei lipse, orice scris produce impresie profundă şi întotdeauna cel care scrie are absolută dreptate. Ştiu o anecdotă care mi se pare că s-ar aplica foarte bine opiniei publice româneşti. Se zice că un sultan a vrut să judece el însuşi într-un proces. I s-au înfăţişat deci părţile şi a început să vorbească cel cu plîngerea... Uluit, sultanul s-a întors către cadiul, care făcea un soi de oficiu de grefier, şi i-a spus, ca omul care a descoperit America: „Ăsta are dreptate... Să ştii că are dreptate.“ Dar a vorbit şi pîrîtul, vreme îndelungată, după cît se pare, căci sultanul s-a aplecat către cadiu din nou: „Şi ăsta are dreptate!“.... Atunci nedumerit, cadiul i-a atras, cu temenele, luarea-aminte că nu e cu putinţă ca amîndoi să aibă dreptate... Şi sultanul, uimit de această desco-

[1] În ediţia 1946, greşeală de tipar: „director“. Se referă, desigur, la Pamfil Şeicaru (vezi note la vol. II din ediţia de faţă, p. 378) (n. ed.).

perire, i-a spus mîngîindu-şi cu înţelepciune barba: „Şi tu ai dreptate!..." Oricine „înjură" pe cineva la noi, în gazetă, „are dreptate" şi tulbură. Se înţelege de la sine că această excesivă sensibilitate a opiniei publice româneşti faţă de orice afirmaţie însemnează anularea însăşi a oricărei opinii adevărate, capabile de luptă şi rezistenţă. Pamfletarul acesta extrem de inteligent a înţeles acest lucru şi atunci a adoptat ca principiu deliberat: beştelirea crîncenă a celui pe care vrea să-l combată... Ca urmare a faptului că nu sunt în stare de o opinie reală şi de discernămînt, românii sunt poate şi neamul din lume cel mai sensibil la ridicolul exterior. Am înţeles asta în timpul cît am fost la legaţia din Londra. Nicăieri nu sunt, cred eu, mai puţini maniaci, adică în realitate mai puţini oameni cu viaţa interioară ca la noi. Aş vrea să fiu limpede, dar cînd nu ştii să scrii poţi s-o faci boacănă; nu vreau să spun că toţi maniacii au viaţa interioară, dar ţin să afirm că, după părerea mea, după cîte am înţeles de pe unde am fost, orice om cu viaţa interioară trebuie să-şi organizeze traiul de toate zilele, să şi-l simplifice pe baza cîtorva deprinderi sistematice, manii, cum le numesc ceilalţi, care-l scutesc de atenţie exterioară, de explicaţii şi de pierdere de timp... dacă nu e încă limpede, poate că am să mai revin, căci faptul că englejii, francezii, germanii şi nordicii dau cel mai mare număr de maniaci mi-a dat mult de gîndit cînd eram în străinătate. Şi cred că e şi uşor de constatat din istorie că mai toţi oamenii mari au avut manii, adică au avut curajul să treacă puţin drept ridiculi. Un om ridicul e însă un om pierdut într-o ţară incapabilă de discernămînt şi aprofundare. Asta a priceput uluitor de precis pamfletarul acesta care ridicase, ca să zic aşa, la rangul de principiu, beşteleala... Găsea fel de fel de calificative oamenilor politici, unele de mare succes, cum a fost, de pildă, acel de „bezofonul" cu care l-a pricopsit pe un şef de organizaţie liberală provincial, gros, cu gît îndesat şi vocea pîrîită. Pe Nae Gheorghidiu, pe care-l botezase „fleoarţa" (ras de mustăţi, cu obrajii căzuţi de primadonă de 60 de ani, se cam potrivea ca înfăţişare), „tîrfa", „negustorul de cosciuge", timp de un an în

fiecare zi, îl distrusese. Cred că dacă, după demisia cabinetului Știrbey,[1] în care Gheorghidiu, alături de alți trei liberali, reprezentase partidul, Ionel Brătianu [2] nu l-a mai luat în noul minister din august, e poate și rezultatul acestei beșteleli care uluise publicul și făcuse din cel atacat în fiecare zi, în articole și note, o figură popular ridiculă... Bietul Gheorghidiu aștepta la noi acasă, în frac, căci trecuse să iscălească niște hîrtii, sigur că o să fie chemat să depuie „jurămîntul" și nu-i venea să creadă cînd a aflat din ziare lista noului cabinet liberal, fără el. A fost bolnav o săptămînă... Cum am spus, campania dusă împotriva lui nu numai că infiltrase tineretului liberal convingerea că Gheorghidiu a compromis, prin afaceri veroase, prin contracte scandaloase, partidul, denunțîndu-l în fiecare zi, ca miliardar din furnituri și prevaricator, sau ca asasin al aviatorilor, încît toți îi cereau capul în partid, ca pe al lui Moțoc; dar îl și înfățișase pe omul acesta, care înainte de război trecea drept un om „șarmant" și spiritual, drept un idiot, pur și simplu, chiar puhav, respingător... Am încercat să arăt, și uneori am izbutit, celor cu care am discutat, că nu e adevărată legenda afacerilor fabuloase a acestui om... Ceea ce n-am izbutit însă niciodată a fost să mai creadă cineva că Nae Gheorghidiu e inteligent și spiritual.

Și totuși, dovadă că e inteligent e faptul că și-a dat seama de cauza răului și a găsit leacul. Trei săptămîni după campania cu accent feroce a *Veacului*, și numele lui, nici în vreo aluzie măcar, nu mai exista în gazeta care-l terfelise atît.[3]

---

[1] 20 iunie 1927 (n. ed.).

[2] Noul guvern, condus de I. I. C. Brătianu, a funcționat de la 21 iunie 1927 pînă la 24 noiembrie 1927 (n.ed.).

[3] Cred că pot să confirm, și din proprie experiență, în viața noastră gazetărească, această impresie că — împotriva tuturor așteptărilor — nimeni nu e mai speriat și nu-și pierde capul mai ușor, cînd e la rîndul lui atacat personal, în viața lui proprie, decît un „temut pamfletar". Oamenii aceștia sunt în situația acelor chirurgi care opresc hemoragiile organelor rupte în accident, desfac vintrele oamenilor, dar devin palizi și se zăpăcesc cînd întîmplător se înțeapă la deget și văd sîngele propriu apărînd în picături roșii.

Încălzit, clocotitor, cu un soi de răutate în expresie, Ladima ataca acum întreaga clasă conducătoare... În gazetă singur Mateevici publica articole de laudă, și acelea priveau întotdeauna, firește, simpatiile și aranjamentele lui Nae. De asemenea, Mateevici mai ataca, tot fără semnătură, evident, căci gira Ladima, pe toți conducătorii tineretului. Erau loviți cu cîinoșenie, urmăriți personal, unii cu adevărat desființați... *Veacul* semăna teroare, mai ales — ceea ce m-a surprins mult — în partidul liberal... La club, la consfătuiri, Nae Gheorghidiu era acum temut și ascultat... Mai ales că tata obținuse din partea lui Ladima făgăduiala că nu va ataca personal familia Brătianu (pretexta o îndatorire sentimentală din vremea războiului) și nici partidul însuși (care făcuse Unirea etc.). Căci aceste atacuri, se știa, erau singurele pe care nu le iertau niciodată Brătienii.[1]

Succesul cel mai neașteptat a fost poate cel de ordin material... *Veacul* atingea, după două luni, tirajul excepțional de 14 mii de exemplare. Presupunînd că aveau să se încaseze toți banii, era limpede că foaia, nu numai că nu mai era o sarcină, dar aducea oarecare cîștig, mic, ce-i drept. Dealtfel, era făcută și cu o cruntă economie. Faptul că Ladima era absolut invulnerabil — și se făcuseră investigații la tribunalul din orașul lui de naștere, detectivii îi urmăriseră tot firul trecutului, îi scrutaseră viața — făcea posibilă orice campanie. De el nu se putea agăța nimeni... Nu i se putea riposta cu violența personală, penibilă aproape, cu care ataca el.

Nae Gheorghidiu, miercurea seara, cînd mînca la noi acasă, surîdea cu fălcile rase și căzute, de copoi

---

[1] E de prisos să mai atragem luarea-aminte că tot romanul acesta e o ficțiune pură. Chiar dacă unele întîmplări, aci anonime, sunt născute prin sugestie dintr-altele care s-au întîmplat aievea, dimpotrivă, toate numele autentice, citate negru pe alb, fie ale autorului, fie dintre cele cunoscute, corespund unor momente strict imaginare. Acest „dosar de existențe", se înțelege de la sine, este închipuit tot și numai unele necesități de convențional pe care le impune tiparul ne-au făcut să-i dăm o formă care poate să înșele.

bătrîn: „Să ştii că-l fac om pe ăsta... Îmi place... Unde naiba l-ai găsit, Lumînărarule? Uite, îţi dau cuvîntul meu că-l fac om.“ Cînd Nae Gheorghidiu spunea: „îl fac om“, punea în asta un fel de religiozitate înduioşată, sinceră, ceva care venea dintr-un trecut îndelungat, că mă întrebam, la urma urmelor, impresionat: „Oare Ladima nu e într-adevăr om?“ [1]

---

[1] Tînărul Fred Vasilescu, fiul unui industriaş de mai bine de o sută de ori milionar, nu ştie, pare-se, sensul perfect conturat şi fără echivoc al acestui cuvînt în româneşte, el care la 22 de ani era ataşat la legaţia din Londra (probabil că îşi închipuia că pe baza meritelor proprii), ca să fie apoi mutat la Geneva, în timp ce atîţi dintre camarazii săi, cu aceeaşi vechime şi cu un plus de examene, făceau oficiul de copişti în Palatul lui Sturza. Prin urmare, nu ştie că românii se împart în două clase distincte: oameni şi ceilalţi. Un om e cel care are existenţa civilă, adică îşi poate valorifica şi supravalorifica orice merit, căci i se face credit prin simpla prezenţă, pe cînd ceilalţi nici nu sunt încercaţi. El participă din privilegiul unei foarte restrînse categorii. (Sunt vreo cîteva mii de oameni în România, la 18 milioane de locuitori.) Dintre oameni se recrutează miniştrii de profesie, deputaţii din oficiu, personalul legaţiilor din străinătate, membrii tuturor celor cîteva mii de consilii de administraţie, plătiţi cu tantieme care echivalează titlurile de nobleţă, voiajorii speciali în străinătate, sau, scoborînd, să zicem între alţii, directorul Teatrului Naţional, directorul Institutului de radio (cum credeaţi că se recrutează altfel?) şi, mai jos, tot soiul de directori şi intendenţi de muzee şi instituţii publice, care acordă locuinţă, luminat, încălzit etc.

Fred Vasilescu, care fusese pe front, numai pentru că întîmplător voise el anume asta, nu s-a întrebat deloc după ce criterii s-au recrutat atît de numeroşi ofiţeri tineri, ai tuturor cartierelor generale? S-a ţinut oare vreun concurs pentru şefii de popotă? Dar pentru celelalte servicii au fost luaţi din tren la întîmplare? Înainte de Revoluţia Franceză, privilegiul era favoarea regală: titlu, deci avere (mai totdeauna), dar acum formula e mai simplă: avere, deci titlu, adică privilegiu. În războiul pentru-ntregire, soldatul pur şi simplu (adică provenit din locuitor) avea dreptul şi mai ales datoria să meargă zi de zi în linia întîia de tranşee şi de foc, pe cînd soldatul-om avea dreptul şi datoria (neînscrise, e drept, în Constituţie, dar fixate printr-un ordin al Ministerului de Război), să cumpere un automobil şi să rămînă „ataşat“, pe lîngă el, la cartier, la Iaşi, Bîrlad, Bacău, Roman, Botoşani, sau Oneşti etc. E adevărat că ordinul publicat în ziare, în mod cinstit, nu fixa nominal pe cei care aveau acest drept şi această datorie, dar de vreme ce numai „oamenii“ aveau bani să cumpere un automobil, chiar dacă

Pot să spun că în zilele acestea am văzut încă o trăsătură de caracter a lui Nae Gheorghidiu, care m-a impresionat... *Veacul* ducea o campanie de ecouri și *guerilla* mai ales împotriva unuia dintre fruntașii liberali, Anibal Dimescu, cel care trecea drept unul dintre conducătorii spirituali ai tineretului și care obținuse remanierea lui Gheorghidiu... Erau mai mult note de ironie și compromitere politică, fără vreo accentuare morală, căci Dimescu părea inatacabil mai serios. Se vede că vreun dușman, probabil chiar din cercul familiei, în sfîrșit cineva care nu avea curajul să atace pe față, dar îl ura atît de mult, încît ar fi vrut să-l vadă prăbușit, chiar fără ca măcar să ție să se știe că de la el îi vine, a trimis la redacție un dosar, a cărui publicare

---

sumele proveneau prin fraudă, e de la sine înțeles că restul locuitorilor erau excluși. Un om are dreptul să fie unde e, chiar dacă altul aduce meritul și soluția. Recent, un ministru nu a invitat oare, de pe banca ministerială, mărturisind că n-are soluții, pe cei cari au soluții pentru remedierea crizei, să vie să i le dea, ca să le aplice el, fiindcă el niciodată n-a făcut presupunerea că dacă n-are soluții, n-are dreptul să stea în locul acela, căci el se știa pe sine om? Gheorghidiu avea deci perfectă dreptate și știa bine ce spune: Ladima nu era un om. El nu putea fi numit, de pildă, membru în nici un consiliu de administrație, așa cum sunt numiți și încasează jetoane oameni cari n-ar putea să scrie exact titlul mai complicat și mai nuanțat al vreunei instituții, în consiliul căreia figurează. El nu putea fi numit nici director de bibliotecă la vreun Senat, nici la vreun muzeu, nici atașat de presă, ca atîtea zeci, în cine știe ce capitală străină. Nici Eminescu, de pildă, n-a fost om. N-a putut fi făcut mai mult decît revizor școlar (și deși a fost un excelent revizor, n-a putut rămîne nici acolo). Cu toate că a gîndit, a formulat și a impus doctrina partidului conservator, el n-a fost niciodată deputat, nefiind, cum am spus, om. Toată lumea îl compătimește înțelegător pe omul care din pricina vreunei neșanse nu poate „să trăiască după rangul lui“, dar Ladima poate să crape într-o mansardă oarecare, în luna iulie, căci toți ceilalți oameni vor găsi asta aproape firesc. Bănuiesc că, pentru început, acceptîndu-l în calitate de paj într-ale „omeniei“, Gheorghidiu i-ar fi găsit lui Ladima două-trei sinecure, mai tîrziu l-ar fi ales poate, cine știe, în vreun consiliu de administrație și, dacă ar fi dovedit însușiri și suficientă domesticitate, poate chiar deputat.

P.S. Atragem luarea-aminte că tot ce e tipărit cu literă mică în josul paginelor, nu e din cuprinsul caietelor lui Fred Vasilescu, astfel că aceste lungi note, și cele care vor mai urma, pot fi eventual sărite la lectură.

scotea pe acest fruntaş nu numai din viaţa politică, ci şi din cea publică... Pînă în cele din urmă, am ajuns la convingerea că a fost trimis de o femeie, care n-a ţinut să păstreze, pentru folos personal, un asemenea document. Pagina era gata aproape culeasă, cu clişee fotografice şi facsimile care ar fi produs senzaţie. Ladima, care se înverşuna uşor cînd nu-şi vedea victimele în faţă, aşezase totul cît mai expresiv. Nu ştiu dacă Gheorghidiu a aflat întîmplător, sau i-a spus Mateevici de acest chilipir polemic, destul că dînd un telefon acasă la noi, a cerut ca tata să se ducă neîntîrziat la redacţie şi să scoată pagina cu fruntaşul liberal. S-o aducă la noi, unde avea să vie şi el. A cerut, frămîntat de gînduri, cu un zor nervos, şi dosarul şi corectura foii. Le-a examinat îndelung... Pe urmă a împachetat-o frumos şi a chemat la telefon, chiar de la noi, din birou, pe cel ameninţat. Eram şi eu acasă... „Alo... domnul Anibal Dimescu?... foarte bine... Aci, Nae Gheorghidiu..." Nu pot să ştiu ce mutră a făcut celălalt, dar cel de lîngă noi avea fălcile rase, mari, căzute, dar ochii verzi, stinşi totdeauna, îi avea acum ficşi, îşi absorbea buzele... M-a uimit ce palid devenise. I se vedeau, mai puţine, dar clare ca o stropeală roşie, păienjenişurile vaselor sîngerii din obrajii căzuţi, din spinarea nasului poros şi coroiat. Şedea în fotoliul larg, de piele neagră burducată, împărţit în romburi molîi de uzură. Avea emoţia unui debutant... dar, făcînd o sforţare de bolnav cu voinţă, a vorbit cu un aer de familiaritate, de indiferenţă şi bunăvoinţă de neaşteptat: „Uite ce e, dragă, una din gazetele de după-amiază pregătea pentru astăzi o pagină de necuviinţe la adresa dumitale, pe baza unor documente probabil apocrife..." Şi se strîmba ţuguind buzele, ca un dos de găină, chiar la telefon. A tuşit puţin, hm... hm!... „Întîmplător am aflat, din fericire la timp, şi sunt bucuros că am avut atîta trecere ca să împiedic apariţia... Îţi trimit foaia, în corectură, ca să vezi despre ce e vorba şi eventual să iei măsuri... Pretinsele documente eu nu le-am văzut." Cred că omul nevăzut de la capătul firului a leşinat, după ce a bîlbîit cîteva vorbe amărîte, la care Nae Gheorghidiu a mai adăogat: „Ţi-am tele-

fonat ca să fii acasă şi să primeşti personal corectura, să nu cadă, cine ştie, în mîinile cuiva. La revedere, la revedere."

Pe urmă a rămas o jumătate de oră în fotoliu, emoţionat, în lumina verde-gălbuie a abajurului, fumînd ţigare după ţigare, fără să ştie că mama i-a dat bună ziua. Abia tîrziu a văzut-o, i-a spus cald, mulţumit, cu o voie bună obosită după atîta emoţie: „Ce mai faci, spălăcito?" şi a primit invitaţia la masă, căci la el acasă erau obicinuiţi să nu-l aştepte. Tata a chemat un servitor, pe care l-a trimis cu corectura. Gheorghidiu a luat apoi dosarul, l-a băgat în servietă la el. La masă a fost drăguţ cu toată lumea, parcă mereu înduioşat, liniştit, radios. Au devenit de atunci, el şi Anibal Dimescu, cei mai buni prieteni... Nae Gheorghidiu a căpătat o sinceră afecţiune pentru celălalt... I se părea acum, nu ştiu cum, mai uman prin greşeala lui, mai aproape de sufletul lui, şi-l iubea. A început să-i laude calităţile politice cu o ostentaţie exagerată. Au fost mai tîrziu mereu alături, mai pe toate chestiunile.

Uşa se deschide larg... şi Emilia apare din nou cu o tavă pirogravată, şi pe ea o linguriţă de dulceaţă şi cafea. Mi-e o silă cleioasă.

— Valeria spune că ţi-o fi sete... cu căldura asta...

Întreb cu jumătate voce:

— Croitoreasa, vară-ta, a plecat?

— Nu, mai avem puţin.

Sunt stînjenit de parcă sunt un caz patologic. Alături de mine, în casa asta streină, e o viaţă de familie cotidiană. Mă simt, gol aşa în pat, ridicul.

— Ascultă, dragă, mi-ai adus cafeaua, aşa prin cameră cu ea? Ştie că sunt aci?

Îmi răspunde cu buza de sus în piele scurtă, firesc, ca şi cum ar mînca:

— Şi dacă ştie?

— Cum: şi dacă ştie?

— I-am spus că e un coleg de la teatru cu care repet... şi că tu acum citeşti pînă mă întorc. Ce vrei să fie?

E stupid, dar în definitiv poate să fie şi aşa.

— Da... dar atunci închide uşa repede.

Într-o miercuri seara venisem pentru masa de seară, căci luni, miercuri şi vineri luam seara masa la părinţi; cînd am văzut din birou, pe fereastră, în lumina felinarului, oprindu-se la poartă Steyrul, lung şi înalt, ca un şlep vechi, cu cioc, ultimul în Bucureşti, cred, al lui Nae Gheorghidiu, şi el apoi a urcat cele cîteva trepte, greoi şi cu obrajii căzuţi sub fălcile strînse, cu hainele cu pulpane aşa de lungi, că-l făceau pitic. Cînd era necăjit, şi era cazul, părea mult mai bătrîn. Era afară zloată şi fulguia. S-a oprit obosit în vestibul unde i-a ieşit înainte tata, şi a rămas pe gînduri, cu paltonul pe el, îndelung. Tîrziu, ca din senin: „Tu nu ştii ce scriu gazetele?..." Şi cum tata, în vestă, după vechiul lui obicei, era nedumerit, i-a întins un ziar independent de seară, cu o notă pe care o găseşti la colecţie, căutînd numărul gazetei, nu mai ştiu care dintre cele trei, dar data da, căci era aproape de Sfîntul Dumitru, cred 19 sau 20 octomvrie. Ţin minte data, pentru că alte întîmplări, mult mai personale, din lunile acestea mi-au rămas limpede în minte şi îmi servesc ca puncte de reper.[1]

Îşi sprijinea bărbia în ambii pumni, pe marginea fotoliului.

— Nu-ţi miroase?

---

[1] Iată după colecţia ziarului nota:

„D. Perieţeanu * a făcut marele act de curaj de a atrage atenţia că adevăratul dezastru de la C.F.R. îşi are obîrşia în combustibilul cu care sunt aprovizionate C.F.R.

Cu venirea d-lui Nicu Teodorescu la Direcţia Generală a C.F.R. s-a instalat la această direcţie o concepţie cu totul diametral opusă. Căile noastre sunt furnizate de întreprinderile particulare cu o cantitate de 250 de vagoane de cărbuni anual.

Deocamdată, şi din primul moment ţinem să se ştie, nu avem nici o obiecţie de făcut în privinţa sprijinului, întregului sprijin la care are drept industria minieră. De existenţa acestei industrii, recunoaştem fără înconjur că sunt legate mari interese de viitor naţional.

Afirmăm însă, pe baza datelor pe care le posedăm şi care vor fi relevate cu ocazia discuţiei la buget, că foarte uşor şi fără nici o atingere serioasă a intereselor industriei miniere se pot reduce cheltuielile la C.F.R. cu mai multe sute de milioane, ba, prin oarecari sforţări, cu miliarde.

Despre asta pe mîine."

---

* Al. Perieţeanu, subsecretar de stat la Comunicaţii de la 6 iunie 1927 pînă la 27 noiembrie 1927 (n. ed.).

— Pe cine bănuieşti?... Vreo încercare a gazetei de a stoarce bani.

— Nota e dinafară... E probabil să fie dată de cineva din partid... Ascultă, Lumînărarule, dacă apar articolele astea o să transpirăm mult, cu tot frigul de afară...

— Să întrebăm la gazetă?

— De prisos... Nu e pornită din redacţie, iar ei nu dau amănunte.

Au discutat îndelung, şi eu i-am lăsat foarte necăjiţi, căci aveam treabă în camera mea, ca să caut nişte cărţi de mecanică vechi. El a mîncat la noi, iar a doua zi tata era tare mulţumit... Nu ştiu ce au făcut, dar era încîntat, căci gazeta de seară într-adevăr n-a mai publicat nici unul din articolele promise „pe mîine".

Nu ştiu însă ce cap au făcut amîndoi, unde se vor fi găsit, cînd au cetit, în după-amiaza aceea, gazeta lor proprie.

Eu am trecut pe la 5 după-amiază pe acasă, ca să aduc mamei nişte cumpărături, şi i-am găsit pe amîndoi plimbîndu-se prin birou de parcă aveau nevralgie. În pagina ultimă a *Veacului*, un articol tipărit cu litere negre şi dese denunţa „scandalul nemaipomenit al furniturilor de cărbuni pentru Calea Ferată". Un subtitlu pe trei coloane sporea în tărie: „Statul jefuit cu un miliard anual".

Gheorghidiu avea din cînd în cînd cîte un surîs strepezit, de parcă ar fi mîncat aguridă...

— Ce-i de făcut?... şi a ridicat receptorul, căci sunase, cu gîndul aiurea. A răspuns ca în treacăt, în locul lui, tata: „Da... Tănase Vasilescu... da eu..." Tata întreba, cu privirea nedumerită, cine e? iar eu îl priveam surprins... „Alo... Alo... Cine-i acolo?..." iar după un minut de ascultare, cu fălcile căzute ca la un copoi, de culoarea tărîţelor, sec: „Du-te-n (şi aşa mai departe...), înţelegi? du-te-n..." Şi întorcîndu-se către noi: Unul care ne felicită pentru „admirabila campanie din *Veacul* în chestia combustibilului de la Calea Ferată."

Tata a întrebat apoi la telefon, probabil pentru a doua oară, dacă a venit la redacţie Ladima... De data

asta l-a nimerit şi l-a chemat la noi... A venit într-un palton maron, scorţos, cu fular de caşa cu patrate galbene-roşii. Cînd a sunat, Nae Gheorghidiu a trecut greoi într-o cameră mai mică, vecină cu biroul, şi a urmărit, fără îndoială, de acolo discuţia.

Tata l-a poftit jos, a insistat, cînd Ladima voia să stea în picioare:

— Nu, ia te rog loc. Şi apoi, indulgent: Domnule Ladima, buna dumitale credinţă a fost surprinsă, şi azi a apărut în gazetă un articol, despre care, ce să-ţi spun?... sunt uimit.

Ladima, parcă suflecat, cu buzele strînse şi mustaţa ridicată:

— Da... care articol?

— Cel cu Căile Ferate... cu furnitura de cărbuni.

A precizat de-a dreptul, oarecum bătăios:

— Eu l-am scris.

Tata a început să se bîlbîie... Şi-a ridicat ochelarii negri, i-a pus iar... Nu găsea cuvinte... Cred că dincolo Gheorghidiu fierbea...

— Să ştii că n-ai dreptate... Loveşti prin asta în 15 000 de muncitori şi într-o industrie naţională necesară apărării statului.

Ladima fierbea.

— Domnule Vasilescu, e o glumă liberală această industrie necesară statului... Deocamdată văd că, pentru moment, îi e mult mai necesar statul ei decît ea statului... Dacă s-ar arde păcură, dacă s-ar importa chiar cărbuni, domnule Vasilescu, statul ar realiza o economie de un miliard anual... Am socotelile în sertar la birou... Acest miliard e băgat în buzunar de cîţiva escroci, care constituie un consiliu de administraţie şi clientela lor (preşedinte al consiliului de administraţie al uneia dintre aceste mine era Nae Gheorghidiu). Nu există stat în lume mai jefuit decît acest stat românesc.

— Domnule Ladima... Te-nşeli... te-nşeli grozav. Acolo sunt oameni încercaţi... cu dragoste de ţară...

— O dragoste foarte costisitoare... Cunosc oameni cari şi-ar iubi ţara şi pentru mai puţin de un miliard... Domnule Vasilescu... eu nu vă înţeleg... Ceea ce am admirat la dumneavoastră era despărţirea de liberali,

căci vă bănuiam dezgustat, fără îndoială, de spiritul lor de jaf în averea statului... *Veacul* trebuia să fie — aşa am crezut că doriţi — un tranşeu de protestare împotriva unor metode vechi... O tribună pentru promovat tot ce e dorinţă de reînnoire în moravurile noastre politice... Aşa a înţeles şi publicul şi de aceea ne caută şi ne sprijină.

— Domnule Ladima... Domnule Ladima... poate că ne-am înţeles greşit. Dar noi nu luăm atitudine nici împotriva lui Ionel Brătianu, nici a lui Vintilă, nici chiar a partidului.

— Dar parcă e cineva care să vrea asta? Se îndoieşte cineva de cinstea lui Ionel Brătianu sau a lui Vintilă? La urma urmelor nici cu partidul liberal n-am nimic, ca flamură, dar statul lui major e o adunătură de jecmănitori ai statului. Dealtfel, dacă nu ne înţelegem... e o soluţie foarte simplă... Vă rog să primiţi dimisia mea. Şi s-a sculat nervos în picioare, a vrut să facă un gest, pe urmă, prea schematic: Bună ziua.

Şi a plecat pur şi simplu. Tata a rămas în fotoliu, cu mîinile moi împreunate pe pîntec... Şi-a scos ochelarii şi a început să-i şteargă apoi, nedumerit.

Nae Gheorghidiu a apărut de dincolo, apăsat şi aşa de îngîndurat, încît capul îi părea şi mai mare.

— E nebun... şi după un răstimp... pentru el însuşi: E nebun!...

— Ai văzut?... pleacă de la gazetă...

— Cum o să plece? Moare, fără el...

— Păi atunci?... după cum văd nu e nici un mijloc...

Nae Gheorghidiu a fumat pe gînduri, a murmurat apoi, cu mimică şi cu sinceră părere de rău:

— Păcat de el... Ce o să facă? Rămîne pe drumuri iar. Şi tot mai întristat: Nu se renunţă aşa uşor la o leafă de douăzeci de mii de lei pe lună. Pe urmă s-a întors spre mine: Ascultă, Fred, tu eşti prieten cu el, tu ni l-ai adus. Na, două mii de lei şi dă-i diseară să mănînce într-o cameră separată la „Chateubriand", dacă mai e deschis.

Am respins fireşte banii.

— Coane Nae... lasă banii acum...

— Nu, ia-i de la mine...

E adevărat că trebuia să fie o întîmplare absolut excepţională, ca să dea de la el...

Surîd, căci mă simt ca legănat, de nedumerire.

— Încerc... Numai că o să fie de prisos... E foarte încăpăţînat...

— Fred, ascultă ce-ţi spun eu... Fă-i binele acesta, dacă ţii la el. Că are talent. Gazeta e bine făcută. Şi, ca în paranteză: E ca vaca nărăvaşe, după ce a umplut şiştarul, dă cu piciorul în el şi-l răstoarnă. Vezi... Începe cu icre negre... Dă-i şi homar, fripturi în sînge şi nu uita şampania... E nedus la dame de multă vreme se pare... Şi scurt: Acolo dă tu de la tine, hai.

N-am avut încotro şi i-am telefonat lui Ladima, întrebîndu-l dacă vrea să luăm masa împreună... A primit bucuros...

Dar toate încercările mele de a-l înmuia au fost de prisos. Stătea pe gînduri, rezemat de spătar, fuma ţigare după ţigare. Mi-a spus apoi cu o tristeţe care m-a uimit şi m-a acoperit ca un doliu:

— Dragă domnule Vasilescu... Nu te supăra... Eu sunt un om care scrie... Şi dacă nu scriu ceea ce gîndesc, de ce să mai scriu? Nu pot altfel.

Totuşi, în zorii zilei, am obţinut făgăduiala că în chestia aceasta a cărbunilor va amîna campania pentru mai tîrziu.

În legătură cu gazeta mi s-a întîmplat în zilele acelea o neînţelegere destul de penibilă pentru nervii şi demnitatea mea... Era la vernisajul unei expoziţii colective[1] a unui grup de pictori şi sculptori de avan-

---

[1] Prin acest detaliu, nu singurul dealtfel, Camil Petrescu se abate de la încadrarea cu stricteţe a întregii acţiuni între anii 1926—1928. Aici romancierul se referă la un moment din viaţa artistică a capitalei care a avut loc în 1924: prima expoziţie internaţională de pictură, grafică şi sculptură organizată de *Contimporanul* (noiembrie-decembrie). Dealtfel, în revista condusă de Ion Vinea apăruse cu cîteva luni înaintea mult discutatului eveniment un *Manifest activist către tinerime*, al cărui prim imperativ estetic iconoclast era: „Jos arta“ (*Contimporanul*, an. II, nr. 46, mai 1924). La vernisaj, în sala Sindicatului Artiştilor, a fost, într-adevăr, o asistenţă numeroasă (cf. Tudor Vianu, suita de impresii *Prima expoziţie internaţio-*

gardă... O expoziție foarte frecventată, cel puțin la vernisaj, din pricină că era moda de a fi ostenativ, de a fi neapărat îndreptat împotriva cuiva... Ciudat era însă că această expoziție era îndreptată chiar „împotriva artei“ (Jos arta!), mai curînd însă împotriva tuturor camarazilor care n-aveau talent, nici unul, pare-se, deloc. Mai venea lume și din pricină că la vernisaj avea să vorbească un ziarist foarte cunoscut, combativ și revoluționar permanent... Cum luasem obiceiul de a vizita expozițiile de pictură, am venit încă de pe la ora 11. Am găsit-o pe doamna T. acolo, înconjurată cu grabă și oarecare emoție de grupul de expozanți care făceau și oficiul de gazde, deși ei o socoteau oarecum de-a lor. Numai faptul că era ea acolo și pentru mine sala cartonată devenise nucleul Bucureștilor în ziua aceea. Împiedecat să vorbesc cu ea de atîta timp, simplul fapt de a o vedea și de a fi în aceeași sală îmi dădea un soi de febră interioară. Pentru că era toamnă tîrzie, deși vremea era mereu frumoasă, avea un mantou de stofă de culoarea piersicei palide, cu mînecile terminate prin mici manșoane atașate, de lutru castaniu, aproape negru. Din același lutru, gulerul înalt, croit ca de tunică, desfăcut la gît, îi încadra obrajii ca într-o catifea neagră, caldă, iar jos, la poale, din aceeași, o bandă lată ca de două palme, de jur împrejur. Înrudirea de culoare dintre opalinul stofei și căldura garniturii de lutru era un farmec în plus... O înconjurau toți, poate și pentru că știa să se facă ea singură înconjurată, avea un aer de doamnă ca o stăpînă neofi

---

nală a „Contimporanului“, în *Mișcarea literară*, an. I, nr. 4, 6 decembrie 1924). În decor constructivist, pe un fond cu efecte acustice percutante și ecleraj bizar, cuvîntul de deschidere l-a rostit ziaristul Eugen Filotti (1896—1977). Au expus: C. Brâncuși, M.H. Maxy, Marcel Iancu, Milița Pătrașcu, M. Teutcsh, Victor Brauner și reprezentanți din Franța, Italia, Germania, Polonia, Ungaria (cf. Catalogul expoziției, în *Contimporanul*, an. III, nr. 50—51, 30 noiembrie—30 decembrie, 1924). Comitetul de organizare al expoziției avangardiste: Ion Vinea, Marcel Iancu, M.H. Maxy. În expoziție, pe lîngă plastică, gravură și sculptură, au fost mobile de M.H. Maxy (comisarul expoziției), o masă cu scaune de Marcel Iancu, vaze de Marcel Iancu și Marigo (n. ed.).

cială, şi erau bucuroşi de un musafir care sporea interesul sălii... Surîdea mult, dar cu un soi de rezervă de om care nu ţinea prea mult să se amestece cu ceilalţi... Cu un aer binevoitor şi absent, ca întotdeauna cînd era în lume... De obicei nu poza, dimpotrivă, acasă, între prieteni buni, sta pe scaun strîmb, dar aci parcă ţine cu orice preţ să evite familiaritatea...

Prin cuprinsul sălii (ai cărei pereţi erau îmbrăcaţi într-o pînză de sac de culoarea cartonului şi iluminaţi de sus de nişte jgheaburi mici de zinc care cuprindeau lămpi albe ca rampele de teatru) erau nişte fotolii joase de forma celor americane, dar din lemn gros în întregime şi tăiate parcă în felii negre, alternate cu gălbui. Totul avea un aer uşor improvizat, de decor de teatru...

Nu scosese mănuşile mici de piele care îi răsăreau din mînecile-manşoane şi parcă sta dinadins cu coatele sprijinite aşa ca să-i sublinieze frumuseţea mobilă a mîinilor înmănuşate. Picioarele de la genunchii goi şi rotunji în jos (rochiile erau mereu scurte), în ciorapii de culoarea nisipului, desăvîrşit întinşi, erau lipite unul de altul, iar din pricină că fotoliul în care sta era cam jos, lungite oblic. În toată figura îi apăreau ochii acum de un safir mai fumuriu, nu albaştri intens ca altădată, şi dinţii albi, descoperiţi, de cîte ori rîdea cu faţa în sus, cu gîtul sprinten către cei cari o înconjurau în picioare...

Cînd începuse să fie lume tot mai multă, a apărut şi Ladima într-un palton prea larg, cafeniu, cu fular de lînă în pătrăţele galbene şi roşii... Cum l-a văzut, doamna T. i-a ieşit înainte bucuroasă şi aproape fără să se scuze faţă de ceilalţi i-a luat braţul tîrîndu-l într-un colţ, cu toate că el se lăsa dus cu oarecare rigiditate orgolioasă...

Am îngheţat... şi, cu inima stoarsă parcă de un pumn nevăzut, urmăream nedumerit şi cu o teamă ca de diagnostic figura ei foarte animată... Ochii îi deveniseră de un albastru mat, oţeliu, îşi ţinea cu mîna înmănuşată, ca o agrafă minunată, mantoul descheiat de nasturi şi îi vorbea viu, cu o intensitate nervoasă... Mă întrebam uluit dacă nu e ceva între ei, dacă el n-a jucat un soi de teatru tăcut şi intens, ascunzîndu-mi abil şi fără gesturi totul, îmi ziceam, de pe altă parte,

că e firească înflorirea aceasta de veselie cînd îşi vede un prieten care a intervenit pentru ea cu atîta bravură şi loialitate, dar mă întrebam şi dacă nu cumva gestul lui n-o fi impresionat-o atît de mult, încît să înceapă să-l iubească. Cu asemenea femeie, pe care tot ce e frumos ca gest şi cinste o stupefiază, o tulbură, eşti totdeauna neliniştit. Totdeauna „acuza" primirea, înregistra ca un seismograf fiorul oricărui gest frumos şi eram frămîntat, căci simţeam că nu se poate ca ea să nu fi fixat bravura lui. Eram pe vremuri melancolizat (parcă acum nu?) de orice actor care juca subtil, de un domn care spunea lucruri frumoase într-un cerc din care făcea parte şi ea, de un tip prea bine care era dezinteresat amabil cu ea. Mai ales de cei cari erau bine, deşi nu-i făceau deloc curte, mi-era teamă. Să nu stimuleze în ea orgoliul de a-i impresiona. Urmăream acum mimica ei, fără să înţeleg nimic, cu impresia nedefinită şi totuşi sîcîitoare că acolo se decide ceva care mă priveşte, ca o linie care se interferează cu linia destinului meu... Nu era întîia oară cînd o priveam şi-i interpretam mimica, atunci cînd vorbea departe de mine. Ca şi acum, de multe ori mă întrebam exasperat ce poate să spuie altcuiva decît mie. Aş fi vrut să fiu aproape să ascult, dar tot ce era bărbătesc în mine se cabra...

Pe de altă parte, ştiam că orice banalitate capătă din pricina vocii ei timbrate inflexiuni nuanţate, ca un tremur de înserare, un înţeles sexual care mă dezola. Cîteodată, cînd el răspundea ceva care o contrazicea vădit, trăsăturile feţei ei se relaxau, gura i se arcuia în jos, obrajii i se destindeau dezamăgiţi. Se vedea că e nemulţumită, enervată. Îşi privea mîna liberă strîngîndu-i gînditoare degetele înmănuşate în podul palmei, pe rînd, ca o mînă arătătoare într-un afiş.

Eram exclus din convorbirea asta, ca dintr-un imperiu pierdut, care se crea din nou fără mine.

Atunci am simţit în mod stupid, ca şi cînd gîndurile mele bărbăteşti n-ar fi fost luate în serios, de un spirit zeflemist strein, nevăzut, că trebuie să aflu cu orice preţ, chiar al unei umilinţe, ce vorbesc cei doi... M-am hotărît să mă apropii cu sentimentul de risc

incalificabil cu care un trădător se duce la o legație streină. Nu faptul de a o spiona mă demoraliza, pentru că de mult, printr-un soi de pact rușinos cu conștiința mea, hotărîsem că trebuie să-i citesc scrisorile uitate, că trebuie să iau informații despre ea, ba de vreo două ori o urmărisem și pe stradă chiar. Ceea ce sporea mizeria mea era că spionajul de acum era riscat și ridicul, de o îndrăzneală de sugestionat, care nu mai poate raționa. Mă strecuram prin asistență, care acum era foarte numeroasă, calculînd să ajung în spatele lor, îmi alesesem chiar tabloul pe care să mă prefac că îl admir absorbit, cînd am fost reținut de o mînă solidă.

— Ce faci, diplomatule?

Era scriitorul cunoscut, voinic și binevoitor, care mă privea cordial și protector...

— Ei, cochetezi cu arta? Și întorcîndu-se către un domn care îl întovărășa: Domnul Fred Vasilescu, diplomat, sportiv, dansator etc., în flagrant delict de frecvență artistică... Ce femeie te aduce pe aci, spune drept?

Mă întreba, convins că e cu neputință ca un tip ca mine să priceapă ceva din artă, sau, în sfîrșit, să aibă alte legături cu arta decît acelea de braconier al amorului. E adevărat că deși venisem dintr-un oarecare snobism, eram totuși acolo pentru o manifestație de artă și numai incidental acum arta și tot restul lumii erau trecute într-o zonă de interese limitate, cum era expresia la modă, și într-adevăr numai o femeie polariza toate gîndurile mele. Chiar de femeia aceasta el mă depărta, tîrîndu-mă cu seninătate spre un panou maritim, cu jumătăți de corăbii, cu faruri întrerupte, de parcă totul ar fi fost pictat pe sticlă, și spart fiind, n-a mai știut nimeni să potrivească bucățile la loc, punîndu-le apoi la întîmplare.

— Ei, pricepi ceva?

M-a întrebat provocător, cu un zîmbet voinic și batjocoritor, de parcă ar fi asistat la cine știe ce experiență caraghioasă. Eu eram acum însă toropit și indiferent la batjocuri ca un anesteziat cu stovaină, dar cu mintea mai limpede, mai intensă, cu mult mai activă decît de obicei...

Doamna T. ruga cu o stăruință nervoasă și excesivă pe Ladima, pîndind în privirea lui, cu zîmbete lumi-

noase întrerupte, să vadă dacă ajunge pînă la el, dacă atinge în rezistența lui pedala care să răspundă afirmativ. El părea foarte încurcat, iar ea, pornită, avea aerul că depinde de răspunsul lui. Mi-era cu neputință să surprind măcar vreun fragment din conturul inteligibil al unei fraze, ca să pot reconstitui convorbirea lor, dar cum îi știam pe el foarte inteligent și pe ea atît de emotivă, simțeam că acolo e o devenire în care eu eram de prisos. Scriitorul insista mereu, fără să observe cît sunt de nervos, pînă cînd, surprinzîndu-mi direcția privirii, m-a interpelat mirat.

— N-oi fi pus gînd rău urîtei aceleia care stă de vorbă cu Ladima? Șefule, te știam om de gust.

Parcă m-ar fi stropit cineva cu o cană de apă ca să mă deștepte dintr-o reverie stupefiantă.

Am ridicat din umeri ca insultat de această presupunere, dar în mine s-a instalat un semn de întrebare, ca gravat cu un stilet acid.

Să fie într-adevăr urîtă?... E posibil deci ca un scriitor, om presupus de gust, s-o găsească urîtă? E adevărat că acum, parcă scăpat de hipnoză, nici mie nu mi se părea frumoasă. Fața ei, care de obicei era absentă și gînditoare, înregistrînd interior și lin cele mai mici nuanțe ale clipei, de îi puteai urmări succesiunea gîndurilor doar pe crisparea ușoară a buzelor, pe obraji, pe ochii albăstriți ca trecerea umbrei unui nor pe apă, era acum foarte vie, prea expresivă, cu un fel de mimică nuanțată, ochii înșiși nu mai aveau vioriul-albastru al clipitei de gîndire, ci erau pozitivi strălucitori, dar ca de oțel, buzele se răsfrîngeau, de o mobilitate excesivă, pîndind răspunsul lui Ladima.

Nu era întîia oară cînd față de mine se spunea că e urîtă... Mai ales cînd era necăjită, legată de nemulțumiri practice, pierdea foarte mult... Ochii își schimbau culoarea și se adînceau în orbite. Corneea i se injecta cu fire roșii și parcă devenea de sticlă, toată se vestejea subit. Atunci își neglija și ținuta. Frumusețea ei era foarte sensibilă la viața interioară, și cred că niciodată n-a fost mai frumoasă ca la vreo cîteva luni după începutul iubirei noastre, cînd părea exasperată de iubire. Și atunci avea ochii intenși, dar de o

limpezime care făcea cu albul corneei (nu era chiar alb, avea ceva din catifeaua nedefinit verzuie a unei petale de trandafir alb, căruia i s-a injectat artificial culoarea verde...) să dea o impresie de vis. Ardea toată aşa cum nu mi s-a mai întîmplat să simt fierbinte un corp omenesc, de o sănătate mlădioasă şi sprintenă de animal tînăr, buzele îi erau într-o tensiune mică de fiecare clipă, totuşi fără răsfrîngeri tari ca acum... E adevărat, însă, pentru că depăşisem parcă limitele, într-o vreme toate aceste amănunte se exageraseră ca într-o exasperare... Ochii deveniţi prea ficşi îi ieşiseră puţin în afară, albul lor se mărise straniu, buzele îi erau aproape crispate. Căpătase şi un tic foarte nervos, de a duce mîna la rădăcina gîtului, în adîncimea unde se întîlnesc tendoanele. Era în vremea celei mai mari exasperări senzuale dintre noi, cînd ne închideam ca nişte demenţi în vreo cameră de hotel ardelean, de sîmbătă seara pînă luni dimineaţa. Nu-i plăcea nici o perversiune, nici o „rafinerie" aşa-zisă de femeie modernă, dar punea atîta iscusinţă, ştia să abuzeze de toate posibilităţile posesiunii, să ceară simţurilor prelungiri iscusite, totul pînă în pragul nebuniei, cînd dezlănţuirile brusce, după atîtea reţineri, nu mai ştiam de ne vor lăsa în toate minţile. De sîmbătă seara pînă luni dimineaţa, arzînd mereu, nu era niciodată la fel, cum desigur nu e niciodată la fel capriciul ciocîrliei în zbor. Din pricina acestor ore îndelungi, petrecute împreună, întîlnirile cotidiane grăbite, totdeauna automatizate şi deziluzionante, nu ne mai interesau. Aşteptam tăcut şi concentrat mica noastră vacanţă săptămînală, căci buna negustoriţă nu lipsea niciodată de la magazin (sau aproape niciodată). Cînd starea ei vizibil anormală s-a agravat, cînd fixitatea privirei a început să devie oarecum îngrijorătoare, dublată de o stare de nelinişte şi teamă permanentă, cu ticul nervos al ducerii mîinii la gît, cum alţii şi-o duc pe inimă ca să-i simtă bătăile (ea spunea că îşi simte acolo pulsul intens), a trebuit să consulte cîţiva specialişti. Eu însumi aveam dureri mari în ceafă şi-mi simţeam parcă ochii de carton. Ruptura, provocată apoi subit şi brutal de mine, chiar în vremea acestei exasperări, i-a agravat net patologicul

tulburării, pînă cînd, nemaiputînd umbla pe stradă, din neliniște nedefinită, a intrat într-un sanatoriu la Viena.

Cu toate acestea era frumoasă, cînd se consuma ca o faclă numai flacăre. Astăzi, cu tot dramatismul mişcărilor ei, sau desigur chiar din cauza asta, era urîtă. Drept să spun, vag mă mulțumea faptul acesta, căci mă măgulea gîndul de a şti că e frumoasă numai cu mine şi mai ales numai prin mine.

Cînd am scăpat de scriitori şi cînd lumea s-a mai rărit, Ladima, despărțindu-se de doamna T., a pornit să cerceteze cu luare-aminte tablourile. Cînd a venit în dreptul meu a început să-mi vorbească brusc, nervos, simulînd totuşi, de parcă am mai fi stat de vorbă în aceeaşi zi, convorbirea noastră fiind doar întreruptă... În dreptul nostru erau trei pînze ale unui pictor rus care înfățişau cîteva scene apocaliptic geometrice, însă cu o geometrie de raze lungi şi de cercuri de culoare de aceeaşi nuanță, suprapuse, care-i plăceau mult lui Ladima, căci le examina nervos şi stăruitor.

— Mare pictor... Asta da... e un progres în artă.

Mă întrebam dacă nu căuta să afecteze o preocupare periferică, tocmai fiindcă simțea că între noi a intervenit ceva care nu permitea lămurire, o situație falsă. Privea, puțin teatral, apropiindu-se şi depărtîndu-se, ca să refere parcă pentru el însuşi.

Pe urmă, brusc, fără să mă privească, în clipa cînd traiectul lui îl apropia de mine.

— Doamna Mănescu stăruie de două zile ca să primesc la gazetă pe un oarecare D. Știi ce buget de sărăcie avem şi m-a enervat că a trebuit s-o refuz.

Știam cine e D. şi a fost în mine ca o schimbare de cadril în neliniște, căci limpezit brusc din partea lui Ladima, devenisem nervos din cauza acestui D.

— Spune că e într-o mizerie care-ți face milă, că nu are nici un rost... Acum în iarnă l-a dat afară proprietăreasa. Să-i fac măcar un loc de corector. A trebuit să refuz şi asta. Pe urmă tipul e absolut insignifiant.

D. acesta era un fel de tînăr îmbătrînit, care-ți dădea impresie de murdar. Ne întîlneam foarte des la doamna T. Mărturisesc că mă irita prezența lui, pentru că era de o insistență de țînțar gonit.

Îmi apărea destul de nelămurit, ca situație în legătură cu ea, mă întrebam dacă nu cumva e vreun frate de al ei, bănuiam cine știe ce dramă de familie. Foarte tîrziu am aflat că nu poate fi vorba despre asta, dar tipul nu era mai puțin ridicul cu ochii lui tulburi de slugă jignită, aducîndu-i flori și venind noaptea la ea.

Evident că era destul să mă gîndesc serios, ca să mă liniștesc (deși chiar simplă apropierea lui și tot jignea). Era peste putință ca să fie ceva între ei, oricît de mare ar fi fost așa de invocata perversitate femeiască... Întîi era un motiv de incompatibilitate. Femeia aceasta nu putea suporta fizic nici o urîțenie.

Asta mă făcea să nu mi-o pot închipui niciodată vînzîndu-se, de pildă, chiar în clipele ei de greutăți materiale, vreunui bătrîn flasc, cu carnea învinețită, roasă de eczeme. Nu putea măcar să privească asemenea lucruri, fără să i se irite cu adevărat pielea. Pe corpul ei însuși nu putea suporta nimic. Avea cea mai curată piele pe care am văzut-o vreodată. Nu răbda nici o atingere murdară, nici o rosătură, fără să nu se furnice toată... Cred că aceste continue plimbări nervoase ale mîinilor ei în jurul gîtului, spre urechi, erau un fel de reflexe nervoase provocate de piele. Nu fusese bolnavă niciodată, parcă nici microbii nu-i putea suporta... Îmi spunea că o dată, la ei în casă, toți copiii se îmbolnăviseră de scarlatină fără să se prindă de veste. Ea n-a avut nimic și au și renunțat s-o mai izoleze. De o rezistență vie, total imună, ea exagera însă în sensibilitate, organic, toate... Un simplu guturai o deprima ca o catastrofă, un coș o împiedica să lucreze. Orice atingere din pricina sensibilității avea rezonanțe în tot organismul ei, încît cei care, voinici, suportau furuncule, fără să se întrerupă de la activitatea lor, ți se păreau, prin contrast, de o nepăsare de rinoceri care suportă familiar cuiburi de păsărele în piele. O dată a fost intoxicată nu știu din ce cauză și ea a suportat săptămîna de boală ca o agonie, desființată de dezgustul vomitărilor, neadmițînd cu exasperare să fie văzută nici măcar de rudele alarmate de suferința ei și de acest mister, toată săptămîna. Cum era să-mi închipui că femeia aceasta curată ca un cățel de rasă,

care nu bea de două ori din aceeaşi apă din farfurie, care într-adevăr, dacă se servea din nou dintr-o mîncare de pui, cu sos, schimba iar farfuria, căci oasele şi sleiala o făceau să leşine parcă (în case streine, ştiu că tocmai din pricină că nu putea cere să i se schimbe farfuria nu mai cerea niciodată din acelaşi fel), ar fi putut îndura apropierea parcă mirositoare, murdară, a organelor şi secreţiunilor lui D.? Asta depăşea tot ce-mi puteam închipui.

Astăzi încă, unul dintre sentimentele mele de orgoliu e că femeia aceasta, care arunca apoi pieptenul pe care i-l cerea vreo prietenă, a folosit de cîteva ori cu mine aceeaşi perie de dinţi... Am uneori ameţeală, ca şi cînd aş fi trecut pe lîngă un pericol, la gîndul că am avut curajul să fiu inconştient de natural lîngă o asemenea femeie (căci e probabil că mai ales la început, pînă i-am descoperit cu uimire sensibilitatea — eu o credeam vînzătoare de magazin banală — am fost cu ea aproape inconştient). Nu numai despre D., nu numai despre Ladima, dar despre Mărginoiu însuşi, care avea un fel de iritaţie, furunculoză a pielei pe coapse — ştiam de la baia de aer cald — eram liniştit cînd gîndeam, căci îl compătimeam dinainte pentru imprudenţa de a apare gol, lîngă o privire atît de neliniştită şi iscoditoare, cu senzaţii repulsive ca ale femeii acesteia. Iar „amor" îmbrăcată, în maşină, ca atîtea femei, sau dusă de întîmplarea unui flirt nu făcea cred niciodată, căci ştiu dezgustul cu care asculta povestindu-i-se astfel de cazuri. Sincer compătimeam şi dispreţuiam pe bărbaţii cari s-ar fi aventurat inconştienţi în intimitatea acestei femei, ca pe acei gafeuri care într-o casă mare nu şi-ar fi dat seama unde sunt şi ar fi fost ca la ei acasă, cu libertăţi comode sub privirile imperceptibil consternate ale celorlalţi musafiri.

Era destul, deci, cu toată iritarea mea spontană, să mă gîndesc serios, ca să-mi dau seama că e peste putinţă ca între doamna T. şi D. să fie mai mult decît o strîngere de mînă (şi aceea încă, desigur, greu suportată).

Dacă intervenea pentru el atît de insistent, acum, era desigur din bunătate. Era cu adevărat foarte bună, un soi de bunătate spontană, din reacţie imediată,

parcă tot de natură epidermică, din incapacitatea de a suferi răul sau falsul, căci asta i-ar fi cerut sforţări sistematice, de care nu era în stare.

Acasă am găsit pe tata şi pe Gheorghidiu — era o zi cînd ne întîlneam la masă — şi cum acesta avea o criză de ficat (din cauza asta purta cred brîul lui Iov), n-am putut vorbi nimic. Se trîntise în fotoliu şi transpira rece, cu ochii tulburi, şterşi, cu valuri de zăduf în obraz, mereu căutînd, strîmb, o poziţie mai comodă. Ştiam toţi că suferă şi mi se părea, nu ştiu, un soi de lipsă de respect să fac abstracţie de durerea lui şi să-i propun angajarea lui D. Mai tîrziu n-am mai avut însă nici un prilej să intervin.

Dealtfel şi tata şi Nae Gheorghidiu erau din ce în ce mai nelinişţiţi şi mai preocupaţi de soarta colaborării cu Ladima... El scria gazeta ca şi cînd ar fi fost a lui şi nici nu concepea măcar că ar putea să scrie altfel... Negreşit, aceasta aducea cetitori, dar contrazicea prea mult intenţiile proprietarilor... Din ce în ce mai mult *Veacul* devenea un organ duşmănos industriei şi comerţului, ceea ce în nici un mod nu se potrivea gîndurilor tatei, sau lui Nae Gheorghidiu... Într-o zi acesta ne-a arătat enervat un anunţ ironic în pagina întîia a *Veacului*, pe două coloane, în chenar, cu litere groase: „Fabricele de gheaţă cer sprijinul statului. Gerul excesiv face inutilă gheaţa artificială, năruind astfel o industrie atît de necesară apărării naţionale. Se cere ca statul să ia asupra sa, cel puţin în timpul iernei, cumpărarea întregei producţii de gheaţă, altfel fabricile vor fi nevoite să închidă, lăsînd pe drumuri pe lucrători."

Pe urmă, ieşirile împotriva industriei „parazitare" au devenit tot mai numeroase... La început, lui Nae Gheorghidiu îi era teamă că această campanie împotriva industriei naţionale să nu supere pe şeful partidului... Ionel Brătianu era însă atît de preocupat de problema regenţei şi a menţinerii „actului de la 4 ianuarie"[1],

[1] Prin actul de la 4 ianuarie 1926, Parlamentul a votat îndepărtarea prinţului Carol de Hohenzollern de la succesiune şi recunoaşterea fiului său, Mihai, ca principe moştenitor. Partidul liberal nutrea speranţa ca prin acest act politic să-şi consolideze poziţia (n. ed.).

încît tolera orice divergenţă, pe orice chestie, era gata să trateze cu orice partid, subvenţiona chiar gazete care atacau pe liberali, cerînd numai atitudine convenabilă pe această „chestie închisă"... Mai cu seamă în zilele acestea, ale procesului Manoilescu [1], îngăduia orice, devenise împăciuitor, părăsind cu totul faimosul sectarism, numai în schimbul admiterii „actului". L-am văzut în ziua proclamării la Cameră; albise, obrajii i se micşoraseră şi se adînciseră mult, părul dat peste cap era ca o chică de poet cărunt, ciocul era de asemenea schimbat. Nu l-aş mai fi recunoscut pe stradă. Şi asta numai în cîteva luni de zile.

La început îi fusese teamă că, supărat din pricina remanierii, Gheorghidiu să nu se adaoge cumva la numărul acelora care, politicieni încercaţi şi abili, ştiau ce înseamnă „o chestie", şi refuzau să recunoască „de drept" „actul de la 4 ianuarie", căci de fapt îl recunoşteau mai toţi. Îi era teamă că *Veacul* ar fi putut să aibă o atitudine echivocă... Cum, dimpotrivă, gazeta părea să fie anticarlistă, căci se făcea, vag de tot, e drept, ecoul ştirilor defavorabile prinţului exilat, cu două sau trei zile înainte de serbarea donaţiei Muzeului Simu [2], cu o săptămînă deci înainte de moarte, Ionel Brătianu [3] i-a telefonat pe la 2 după-amiază lui

[1] Mihai Manoilescu (1891—1950), economist, om politic, subsecretar de stat (Finanţe) în guvernul generalului Averescu (30 mart. 1926—3 iunie 1927) şi ministru de externe în guvernul profascist Gigurtu (1940). La întoarcerea de la Paris, în noaptea de 23 spre 24 octombrie 1927, a fost arestat, autorităţile descoperind asupra lui 4 scrisori ale prinţului Carol către I. I. C. Brătianu (atunci prim-ministru), Iuliu Maniu, N. Iorga şi Averescu, prin care acesta îşi exprima dorinţa de a reveni în ţară. Guvernul a hotărît ca Mihai Manoilescu să fie deferit imediat Curţii Marţiale. În favoarea acuzatului, la proces, s-au pronunţat Averescu, Iorga, Iuliu Maniu şi I. Mihalache. Completul de judecată, dominat de ofiţeri procarlişti. la 14 noiembrie 1927 a decis achitarea lui Manoilescu, fapt interpretat ca un insucces al cabinetului liberal (n. ed.).

[2] Colecţionarul şi fondatorul Muzeului Simu, Anastasie Simu (1854—1935), a făcut donaţia într-un cadru oficial la 17 noiembrie 1927. Au participat reprezentanţi din partea guvernului, numeroşi oameni de artă şi scriitori.

[3] Ion I. C. Brătianu a decedat la 24 noiembrie 1927 (n. ed.).

Gheorghidiu, care a primit vestea năucit de uimire şi de fericire, că vrea să-l viziteze, dacă e acasă... Cînd a sosit, a fost primit de la portiţa de fier de Gheorghidiu, iar după ce a luat loc în biroul cu uşile-oglinzi, împărţite în careuri, şi cu muchii de aur, liniştit ca un stăpîn acasă la el, a spus că ţine să-i aducă personal cordonul Coroanei României (pe care, după tradiţia liberală a remanierilor, i-l dăduse drept consolare) şi se scuza că nu avusese timp, din cauza împrejurărilor (moartea regelui,[1] aranjarea practică a regenţei etc.), să i-l înmîneze... E de prisos să spun ce speranţe — împotriva evidenţei — a legat Gheorghidiu de acest „gest" al lui Ionel Brătianu. A crezut că s-a întors iar roata norocului politic. Venirea peste o săptămînă abia la şefie a lui Vintilă Brătianu,[2] marele pontif al industriei naţionale, l-a făcut să îngheţe de teama vreunei imprudenţe. E uşor de înţeles că a avut aproape o sincopă cînd a cetit chiar în ziua aceea, în *Veacul*, un articol îndîrjit împotriva industriei şi a băncilor „parazitare". Prăbuşirea Băncii Elino-Române[3] de la Galaţi, urmată de sinuciderea directorului general, ca şi prăbuşirea în aceeaşi săptămînă a altor bănci, ieşene, se dovediseră un grav simptom de maladie financiară. La rîndul lor, băncile bucureştene începură să avizeze la măsuri de salvare. Fiecare din ele avea imobilizate, în poliţe dubioase, sume mari de foarte multe milioane, împrumutate dealtfel prietenilor politici, pe poliţe de complezenţă, bani daţi cu intenţia să nu mai fie achitaţi vreodată şi care nu erau în realitate decît plata unor servicii pe care aceştia le făceau cînd erau la putere, băncilor şi industriilor lor. Acum acestea încercau să treacă statului, rînd pe rînd, aceste „portofolii dubioase".[4]

---

[1] Regele Ferdinand I a murit la 20 iulie 1927 (n. ed.).

[2] Vintilă I. C. Brătianu (1867—1930) preia conducerea guvernului de la 24 noiembrie 1927 — 9 noiembrie 1928 (n. ed.).

[3] Crahul Băncii Eleno-Române a avut loc în octombrie 1927, cotidianele comentînd pe larg fraudele și procesul principalilor delapidatori (n. ed.).

[4] Articolul din *Veacul* e într-adevăr de o violenţă surprinzătoare de la titlu: *Portofolii putrede și suflete descompuse*, pînă la afirmaţia că: „ne aflăm nu numai în faţa unui procedeu de un sadic cinism, care impune astăzi statului jefuit să plătească,

Nea Gheorghidiu a telefonat îndată după apariţia ziarului tatălui meu, să vie neîntîrziat la el.

I-a cerut să-i spuie limpede lui Ladima că *Veacul* nu numai că nu poate lua atitudine împotriva comerţului şi industriei româneşti, dar că înţelege să le sprijine călduros în orice împrejurare... Să-i spuie că orice

---

tot el, păgubaşul, comisioanele prevaricatorilor în sumă probabil de miliarde, dar şi a unui act de demenţă politică, sortit să ducă la ruină statul actual, prin secătuirea tezaurului şi prin distrugerea oricărui prestigiu de guvernămînt".

În felul ei redacţia *Veacului* era foarte interesantă. Cu discuţii vecinice... cu vizite de actriţe, căci Emilia venea des cu prietene de-ale ei. Personal n-am făcut parte dintre redactori... Într-o zi însă, ieşind împreună de la o şedinţă a comitetului S.S.R., am stat mai mult de vorbă cu Ladima şi i-am arătat absolut sincer şi fără nici o intenţie (deşi m-aş fi simţit bine la o astfel de gazetă, căci am aflat abia mai tîrziu că e a lui Gheorghidiu) cît de mult preţuiam atitudinea şi nervul cu care e scrisă foaia... M-a invitat să colaborez, însă numai după un timp de reflexie vagă, mai mult aşa ca o politeţe... N-am putut să-mi dau seama dacă succesul îl zăpăcise într-atît, încît credea că nu mai are nevoie de nimeni, sau dacă nu era poate cumva faptul că, deşi eram de atîtea ori de acord, mă preţuia totuşi prea puţin. A adăogat mai tîrziu, e drept puţin cam stînjenit: „Avem un buget penibil... Dă-mi din cînd în cînd cîte un foileton... 500 de lei e tot ce putem plăti..."

Am primit şi mă duceam adesea pe la redacţie, unde după un timp începuseră să vie cîteva figuri de „suprafaţă politică", dacă e permis cuvîntul... Excesiv sentimental, Gh. Ladima lua drept prietenie gestul acestora de a-l vizita — poate era şi destul de măgulit de actul lor, de vasalitate oarecum — iar ei erau bucuroşi ca, pentru două ţigări fumate acolo, să-şi asigure prietenia unei gazete atît de temute, unde se puteau face dări de seamă interesate, sau publica note, care totdeauna vizau ceva, caricaturi etc. Se făcuse astfel un fel de redacţie onorifică, făcută din foşti şi viitori deputaţi, secretari generali, ba şi vreo doi foşti miniştri, cari treceau între 12—1 şi 6—7, ca „să mai dea bună ziua campionului."

Birourile ziarului erau tot aşa de primitive ca o baracă improvizată... Pe strada Millo, trei camere mici, de apartament banal, la etajul doi. Una pe dreapta cu anunţ: „Administraţia"... O masă neagră, mare, pe care veşnic erau hîrtii în dezordine şi registre încălecate... Expediţia o făcea servitorul la o masă rudimentară. Prin colţuri, colecţii, pe culoar alte teancuri. În stînga era o măsuţă cu maşina de scris... Altă cameră era a secretarului de redacţie şi a redactorilor... O masă de bucătărie, lungă aproape de la un perete la celălalt şi în jurul ei cîteva scaune... Nu era vopsită în nici un mod... bradul purta încă

atac în această privință, cu tot regretul, va însemna o încetare de colaborare. Îl ruga însă pe tata să facă tot posibilul să-l convingă pe Ladima să accepte punctul acesta de direcție, căci n-ar fi vrut deloc ca el să

---

urma rindelei... Era doar acoperită cu hîrtie albă de ziar prinsă cu pioneze.

E adevărat că niciodată nu erau mai mult de doi redactori acolo... Altfel n-ar fi fost de ajuns nici scaunele, nici cuierul.

Și mai era biroul directorial... Foarte mobilat în contrast cu sărăcia improvizată a restului... Dar era ușor să vezi că mobilierul era adunat cu pantahuza, de la proprietari probabil... O canapea și un fotoliu vechi, de piele, scoase din uz, un birou mare de tot, de stejar căptușit cu foițe de nuc, scorojite și căzute ici-colo, ca la o casă pereții leproși. Pe jos nici un covor... pe pereți originalele caricaturilor care apăreau în gazetă, înrămate englezește, cu chenar subțire negru... Se așeza fiecare cum putea... Uneori cînd musafirul era, de pildă, o fostă excelență care urca scara * numai ca să spuie „una bună", o replică picantă sau o anecdotă, se antrena povestind, pînă se instala de-a binelea în jumătatea de fotoliu a lui Ladima, care și așa se plimba mai mult prin odaie, iar cînd venea băiatul cu manuscrise sau corecturi, lucra în picioare pe colțul biroului. Am impresia că toată lumea știa a cui e gazeta și credea că și Ladima știe, dar cu toți găseau că are atîta libertate ca să poată fi de folos oricui.

Căci oricine ** era binevenit la redacție, în afară de o singură categorie de oameni: economiștii. Orice articol de finanțe îl scotea din sărite... *Veacul* publica din cînd în cînd note de batjocură sîngeroasă... *Corbii matematici ai mizeriei* sau *Aventurierii și șarlatanii improvizați medici financiari.* O „casetă" grasă cerea pentru economiști o uniformă deosebită:

„Oameni buni, faceți-le o uniformă ca la cioclii... Un soi de frac alb cu șireturi negre, ca să-i cunoaștem din depărtare pe stradă, să ne putem feri de ei."

E drept că atitudinea lui era privită cu indulgență, căci chiar în redacția onorifică toată lumea era mai mult sau mai puțin economistă, ca dealtfel nouă zecimi din românii în haine negre, între anii 1918—1928. Deși erau însă de părere contrară, răspundeau directorului cu un surîs de acceptare, care părea să spuie că, dacă nu admit ideile, oricum admiră vehemența lor literară... Ceea ce e sigur e că în această epocă economiștii erau foarte prețuiți și, în orice caz, singurii oameni cari aveau, în vremuri așa de grele, lefuri princiare. Mai ales că, asemeni medicilor în timp de epidemie, erau chemați în mai multe locuri o dată și nu era unul să nu fie în cinci, șase consilii de administrație sau comisii deodată. Condiția ca să fii economist era

---

* În ediția din 1946, greșeală de tipar: „seara" (n. ed.).

** În ediția din 1946, greșeală de tipar: „orice" (n. ed.).

plece. Cînd s-a spus aceasta, directorul *Veacului* a scris o scrisoare de demisie fără să spună o vorbă... Tata a rupt-o și l-a invitat seara după masă la noi. N-a venit.

Nici după moartea lui Ionel Brătianu, Gheorghidiu n-a intrat în minister... După ce s-a crezut cîteva momente într-o remaniere, guvernul s-a reconstituit sub prezidenția lui Vintilă Brătianu cu aceleași elemente. Cum se simțea însă, datorită gazetei și mai ales prieteniei cu leaderul tineretului, în bună situație, Gheorghidiu a cerut altă satisfacție, anume șefia unei orga-

---

să nu ai nici o profesie și nici carieră marcată, căci atunci erai socotit „diletant". Făceau bineînțeles excepție de la aceasta inginerii și advocații, cari erau dimpotrivă bineveniți. Medicii erau admiși numai dacă nu mai practicau. Ceea ce e cert e că mai ales cei necunoscuți, în nici un fel, și îndeosebi tinerii se puteau instala, publicînd articole cu cifre, drept specialiști.

— Domnule Ladima, cum poți să susții asta?

Ladima se-nfuria și suferea cu adevărat că nu poate convinge. Se plimba furios prin odaie și vocifera. Hainele negre, largi, de pe el, îi dădeau un aer de pledant patetic. Deși gulerul scrobit era foarte larg, avea ticul de a-l tot lărgi, cu două degete, ca și cînd tot l-ar fi jenat.

— Domnule, toți avocații fără clientelă, toți studenții cari nu și-au încheiat studiile acum au devenit, peste noapte, doctori în științele economice. S-au impus ca niște intendenți escroci în familii burgheze și timorate. Nu e minister fără un oficiu de studii... Ba unele au cîte două, trei, și pentru direcțiile generale... Ei bine, asta nu va împiedica statul ca în curînd — ascultă-mă, în curînd — să facă disperat apel la experți streini.

Un fost deputat, voinic ca un luptător de circ, cu cap de copil, surîdea plin de el.

— Ha, ha, ha. Experți streini... și-l privea compătimitor. Crezi serios asta, domnule Ladima? Dumneata știi că economiștii noștri sunt consultați de către streini? Știi ce impresie extraordinară au făcut în comisiile de la Geneva?

Ladima arunca tocul enervat:

— Asta-i...! Lasă-mă... lasă-mă, domnule!... Ascultă ce-ți spun... Vor fi chemați experți streini... Nu e bancă fără zece economiști improvizați directori, cu birouri americane, cu zeci de dactilografe, cu portari în livrea și cinci călătorii pe an la Berlin-Londra-Paris... Nu e bancă fără „oficiul ei de studii". Ei bine, asta nu va împiedica jumătate din ele, cel puțin, să se prăbușească... E un domn director general al uneia, care vrea să ne învețe săptămîna trecută finanțe, la Fundație... Ei bine, prăbușirea ăstuia va fi ceva mai tragicomică...

Și, descoperind ceva în gazetă, ridicînd mîinile cu manșete burlane, a trîntit foaia pe birou ca jignit personal.

nizații din Banat, căci n-avea nici o situație politică definită, și-i era teamă că dacă partidul trece în opoziție, n-are să aibă unde candida cap de listă (căci numai

---

— Uite, domnule, un tartor al economiștilor, raportorul general al bugetului, imbecilul de Oromolu *. Uită-te și dumneata. Exprimă în raportul lui nădejdea revalorizării leului... Ai înțeles?... Revalorizarea leului! Miliarde se vor cheltui cu asta... Cu aberația revalorizării monetei. Uite ziarul... citește.

În timp ce noi ne grămădisem pe foaie, ca să cetim raportul, el a început să-și ciupească mustața, și-a potrivit gulerul și a redactat o nouă casetă, cu rînduri groase de tot, pe două coloane: *Ministrul „bugetului de așteptare" crede în revalorizarea leului și bazează bugetul pe ea... E naiv, nebun sau de rea-credință.* (A doua zi a apărut „Raportorul" în loc de „Ministrul" — și asta m-a mirat mult, îndemnîndu-mă spre tot soiul de presupuneri.)

Altă formulă care-l scotea din sărite era „criza". Într-o seară de ninsoare abundentă și domoală, eram în redacție vreo cinci sau șase inși. Fostul ministru care spunea anecdote picante Emiliei și unei alte colege de la teatru (veniseră să-l ia pe Ladima), un deputat, cunoscut avocat liberal. Ladima, care citea ziarele de seară, și-a aruncat ochii pe caricatura dintr-unul, pe care abia îl despăturise... Înfățișa pe Vintilă Brătianu stînd de vorbă cu doi cetățeni jigăriți. Avea jos următoarea legendă:

„— Lăsați, că dacă facem stabilizarea, o să treacă și criza"...

— Domnule ministru de Finanțe, să nu cumva să se stabilizeze... criza."**

Ladima a început să trîntească tamponul sugătoarei și tot ce a găsit la îndemînă, ca un copil înfuriat, căci era, cînd se aprindea, copilăros, în desenul cu caricatura pe care o zvîrlise cu furie pe birou.

— Ce cruntă prostie... auzi, criză!

---

* Mihail Oromolu (n. 1876), om politic, ministru al Industriei în cabinetul lui Take Ionescu (17 decembrie 1921—21 ianuarie 1922) și guvernator al Băncii Naționale (1922—1927). Odată cu trecerea în partidul liberal a fost pe rînd deputat de Dolj și Făgăraș. Autor al lucrării *Problema monetară și stabilizarea* (1928) (n. ed.).

** În *Adevărul* (an. 40, nr. 13507, 29 decembrie 1927, p. 1) se află caricatura la care se referă. În chenar, sub titlul *Chestia zilei — stabilizarea* — apar Vintilă Brătianu și cei doi „cetățeni jigăriți"; dedesubt citim următorul text: „D. Vintilă: — N-aveți nici o teamă, prin stabilizare ieșim din criză!; Cetățenii: — Numai să nu ne alegem cu stabilizarea crizei." Vintilă I.C. Brătianu a fost ministru de Finanțe de la 22 iunie 1927 pînă la 9 noiembrie 1928 (n. ed.).

şefii de organizaţii deveneau în genere capi de listă). I s-a mai oferit de asemeni prezidenţia unui „Credit naţional petrolifer“ cu un capital de peste 500 de

---

Deputatul a rămas încremenit, fostul ministru s-a întors şi el spre noi, dar cu mîna tot pe umărul actriţei.

— Cum, domnule Ladima, dumneata crezi sincer că nu e criză?... Poeţii ăştia sunt teribili, domnule... Căci am auzit că eşti poet... Spunea ieri cineva la „Capşa“...

Ladima publica versuri de mai bine de 20 de ani.

S-a oprit din plimbatul în cameră, parcă avea febră, cu ochii albaştri ca un smalţ şters, în orbitele prea mari, cu gulerul scrobit prea larg pentru gît, mustaţa vie.

— Ce-i aia criză?

Şi deputatul avocat, îndesat şi mînios:

— Sărăcie generală, domnule... Sărăcie... Ei, drăcia dracului. E ţara săracă...

— Asta e criza dumitale! Ei, atunci e fals... Nu e criză, e o idioţenie economică... Ascultă ce-ţi spun. Lumea e bogată... e mai bogată ca oricînd, orice-ar spune economiştii dumitale imbecili. Statul, el, trece însă printr-o criză cumplită. Şi asta e cu totul altceva... Nu e o criză economică... e o criză a statului românesc, domnule deputat şi domnule „fost şi viitor ministru...“ Înţelegeţi!

Fosta excelenţă a surîs indulgent, ca de o enormitate, şi a spus fără emfază:

— Statul e sărac, pentru că e lumea săracă.

Ladima striga, gesticulînd, de erau să-i sară manşetele...

— Nu e adevărat... E sărac pentru că nimeni nu-şi plăteşte impozitele. Nimeni, înţelegi dumneata?... Pentru că toţi îl duşmănesc.

— Aci e un cerc viţios... Dacă n-au oamenii, de unde vrei dumneata să plătească?

— Nu-i adevărat... Dovadă că unii plătesc totuşi... Culmea e că plătesc cei mai săraci, singurii... funcţionarii.

Sigur de el, tacticos, ca şi cînd ar fi făcut o întrerupere în Parlament, fostul ministru se oferi să aducă un argument decisiv cu blîndeţe retorică.

— Domnule Ladima... Nu e chiar aşa. Impozitul industrial şi comercial în 1926 a dat 1.461 de milioane. Anul acesta să zicem că va da 1 miliard. Pe urmă ai avea dreptate... aşa ar fi dacă veniturile statului ar fi scăzut numai la impozitele directe... Partea gravă şi care dovedeşte criza este că au scăzut veniturile indirecte. Dumneata eşti poet, cum spune dumnealui, dă-mi voie să-ţi explic pe îndelete asta...

— Nu-mi explica nimic.

— Atunci nu putem vorbi nimic... Eu cum te las pe dumneata? A scăzut adică venitul vămilor, al taxelor pe consumaţie. Au scăzut din cauza sărăciei consumaţiile... şi deci şi veni-

milioane lei... Dar adevărata satisfacţie a fost triumful lui în Cameră... De multă vreme pîndea o răfuială... Îl întrebasem adesea pe tata, şi eu, de ce Gheorghidiu nu schiţează nici un gest de apărare — el pe vremuri

---

turile statului... Numai la alcool de la 1 miliard şi jumătate, au scăzut aproape la cîteva milioane anual.

Ladima nu se mai putea stăpîni, şi nu conţinutul discuţiei, cît această lipsă de disciplină în discuţie era pentru cei doi o indicaţie despre superioritatea lor.

— Ei, bine, asta e nemaipomenit... Crezi dumneata sincer că se consumă azi mai puţin alcool decît înainte?... Cu adevărat, crezi dumneata că azi se consumă numai cîteva vagoane de alcool în toată ţara românească?... Ştii dumneata cîte fabrici avem? Poate că mii şi mii... Ştii dumneata cîte plătesc impozit astăzi? Mă întreb dacă vor fi două-trei care să nu fraudeze. Ştii că mai toate băncile şi industriile lucrează cu două rînduri de registre? (Era în 1927, deci cu cîţiva ani înainte de criza mondială.) Aci e jaful cel mai sfruntat... Înţeleşi toţi cu agenţii statului, nimeni nu mai plăteşte. Fraudele directe... evaziunile fiscale vor nărui statul românesc... Să-ţi spun eu dumitale, un adevăr, ca fierul înroşit de viu: Nu există duşmani mai mari şi mai aprigi ai statului românesc de azi decît ungurii şi burghezia românească. Statul e sărac, falimentar... Marea industrie îi fură anual, sub pretext de furnituri naţionale, cîteva miliarde. Prin jocul taxelor vamale protecţioniste, mai jefuieşte pe consumatori — am cetit un articol foarte interesant în privinţa asta — încă de vreo 8—9 miliarde anual. În schimb, nu ştiu dacă două-trei industrii plătesc impozite.

Îţi spun eu că niciodată nu au existat un număr mai mare de bogaţi decît acum... Dacă s-ar desface safeurile băncilor ar ieşi la iveală miliarde.

Devenise furios şi avea în colţul gurii şi puţin pe buza de jos cîteva fire de spumă. Mustaţa i se zbîrlise.

— De unde ştii asta... ai darul Mafaldei?

— Nu e nevoie să fii prea inteligent ca să ştii asta... Toată lumea se vaită că lipsesc banii din circulaţie... Da sau nu? E adevărat că nu sunt destui... Dar şi aşa... sunt vreo douăzeci de miliarde. Ghici ghicitoarea boului: unde se găsesc cel puţin 14 miliarde absente din circulaţie, azi?... Domnule, dacă s-ar publica listele deponenţilor, ai rămîne uimit de ce ai afla... Dacă s-ar deschide safeurile... Bagă de seamă că nu vorbesc măcar de depunerile în străinătate, nici de valuta streină pusă la adăpost. Acesta e semnul timpului... Burghezia îşi distruge propriul ei stat. Nici de armată, care e pavăza şi formula ei psihologică, nu mai îngrijeşte. E în plină criză de inconştienţă şi iresponsabilitate. Suntem la o răspîntie istorică.

Era aplaudat, ca să zic aşa, cu surîsuri şi glume admirative, în aparenţă mai mult, căci în fond îl găseau extravagant şi-l

atît de spiritual și abil [1] — atunci cînd îl ataca o țară întreagă? și mi-a răspuns așa, gînditor, fără convingere, dar și parcă ar fi știut ceva: „N-au nici o importanță atacurile și... pe urmă nu e momentul".

Acum parcă era momentul... Partidul avea pe cap grija apărării actului de la 4 ianuarie, prietenia cu

---

desprețuiau cu indulgență. Fostul ministru, rotofei și revărsat, l-a bătut pe umăr.

— Simpatic ești, domnule... Zi-i poet, și pace. Dar cum îți explici asta... că toată lumea se vaită?... Băncile depun bilanțurile... concordatele sporesc în fiecare zi.

— Ei și? Ce înseamnă asta?... Unul dintre aspectele crizei e și această văicăreală generală, care are cîntecul ei. Domnule, să-ți spun ceva semnificativ și uimitor: a apărut la noi în *Veacul*, acum două săptămîni, un articol optimist și așezat, intitulat *Sfîrșit de criză?*, în care se arată că un soi de afaceri cunosc o revenire în Ardeal... Ei bine, redactorul nostru a fost apostrofat tocmai de cel pe care credea că-l obligă: ce vrei, domnule, să deștepți atenția fiscului?

— Sinuciderile se înmulțesc și dumneata găsești că nu e sărăcie? Ai scris ieri un articol care mi-a dat lacrimi, vorba aia, despre muncitorul de la Petroșani care din cauza mizeriei și-a legat un cartuș de dinamită de pîntece și i-a dat foc... (Fusese o sinucidere care a înfiorat toată opinia publică.) Ai scris singur alt articol despre avocatul acela care s-a sinucis din mizerie. Adineaori erai înduioșat de băiatul care a fost prins furînd o pîine și arestat... Cum poți să susții că nu-i mizerie?

— Dar cine a susținut asta?... E mizerie cumplită, dar numai într-o parte din populație, pentru că suntem imbecili... Nu e sărăcie generală... criză... E altceva: e o proastă distribuție... și ca și cînd a făcut o descoperire: Uite, mi-am găsit subiect pentru mîine... Trecu la birou unde însemnă vreo două rînduri ca să ție minte.

A doua zi, într-adevăr, *Veacul* avea în mijloc, cu literă mică, dar neagră, următorul articol:

PROASTA CIRCULAȚIE *

Sergentul din mijlocul străzii ridică și coboară bățul, parodiind în fața Operei pe dirijorul în frac dinăuntru. Automobilele cu fotolii adînci ca mormintele, gătite și iluminate pe

---

[1] Da, spiritual și abil, cîtă vreme nu intrase în marile afaceri, care nu numai că îl amuțiseră, dar îl și demascaseră. Evoluția aceasta de la spiritual (aparent) la veros e normală la politicianii români.

* Vezi note, în ediția de față, p. 418—419 (n. ed.).

ministrul Dimescu îl împăcase cu tineretul. *Veacul* îi adusese şi concursul celor care aveau nevoie de gazeta lui, deci majoritatea în Cameră îi era asigurată. Ambele partide mici din stînga nu ţineau deloc să aibă o gazetă atît de „turbată“ împotriva lor. A socotit — şi nu s-a înşelat — că e momentul să pornească bătălia cu maxi-

---

dinăuntru ca nişte budoare, dintr-o lume irealâ, se urmează, cerîndu-şi nerăbdător, cu ţipăt aristocratic de claxoane, drum. E astă-seară mare manifestare de artă, v-o spunem serios, şi fotoliul, scăldat într-o baie de lumină electrică, a fost plătit cu 1.000 de lei, exact preţul a două sute de pîini.

Iată acum, aliniate ca un parter de flori şi plante, femeile cu umerii rotunzi, gîturi marmoreane mîngîiate de coliere, mîinile albe încheiate cu cătuşe de aur şi platină.

Suntem, domnilor, o ţară bogată, fără îndoială.

Asta a putut constata ieri şi băieţaşul care, flămînzind de două zile pe străzile capitalei după ce a privit vreme îndelungată galantarele de la băcăniile împinse pînă în stradă şi pînă în nările celor flămînzi, s-a decis să fure o pîine de la o gheretă din marginea oraşului.

Nu l-au tentat nici homarii şi langustele de la Ciobanu, nici şalăul cu spinarea lată de o palmă de la Teişani, nici rodiile, nici perele învelite în vată ca nişte păsări bolnave. El nu vrea decît o pîine şi e mai greu pentru unii, în această ţară, să aibă o pîine, decît pentru alţii să trimită acasă un coş cu icre negre, brînză scump putrezită şi pateuri cultivate încă înainte de gîtuirea păsării.

Băiatul acesta n-avea decît 16 ani, dar mintea lui necoaptă a putut gîndi stupid că e mai bine să fure, cu pereţii stomacului uscaţi şi lipiţi de foame, o pîine, decît să aştepte şi să încerce a obţine de la stat o furnitură. Greşeală scump plătită, căci a fost împuşcat de către simbolul ordinei noastre sociale, domnul sergent din post.

Coliba puturoasă, cu trupuri măcinate de mizerie, alături de palate cu multe camere, în care pe divanuri, pe mescioare, fiecare obiect, aruncat parcă la întîmplare, reprezintă o valoare care ar schimba destinul unui om, asta e capitala simbolică a noastră.

E o proastă distribuţie în ţara asta, ca într-un corp bolnav, distribuţia sîngelui. Unele organe plesnesc de congestionate ce sunt, pe cînd altele, care lîncezesc, se atrofiază, se descompun, pentru că pînă la ele, în acelaşi corp, nu ajunge nici o picătură din lichidul nutritiv.

E neîndoios că dacă un aeroplan ar putea zbura deasupra acestei capitale şi pilotul ar putea privi, ca în poveste, prin acoperişuri, ar vedea în acelaşi timp, alături de aşternutul cu zdrenţe în care femeia cu trupul mîncat de tuberculoză îşi alăptează copilul, şi dormitorul luxos, cu trupul curtezanei neroade fră-

mum de sorți de izbîndă... Timp de trei ore a vorbit explicînd, producînd cifre, invocînd mărturii... Din nou spiritual ca în vremurile bune, a fost foarte adesea întrerupt de aplauze prelungite... E drept că ele fuseseră aranjate încă din timp.

---

mîntat de voluptate, după ce a fost ațîțat de bunătăți, plătite din jaful banului public.

Sufletele copiilor se ofilesc de la duhoarea vieții din jurul lor încă de mici. La 16 ani sunt împușcați adolescenți pentru că fură o pîine, iar la 20 de ani studenții își strîng tîmplele în mîini deasupra cărții, nu numai pentru că amețiți nu mai pricep nimic, dar ca să-și potolească, printr-o crispare, crampele foamei.

Ce viitor ne pregătește această hidoasă congestie a organismului social, ce posibilități să putem întrevedea în țara lefurilor de 4 milioane anual, care stau în cîntar cu pensiile de 500 lei lunar?

Ce suflete pot crește într-o astfel de mocirlă morală?

Lișiță tremurătoare, scoici flasce și nuferi, frumoși poate, dar paralitici, cînd noi avem nevoie de stejari și brazi, de animale sănătoase, îmbătate de aer proaspăt.

Trebuie să luăm aminte. E prea multă suferință aci și prea multă juisare nerușinată. Organe prea bine nutrite, năclăite de grăsime... și inimi prea secătuite și deznădăjduite.

Se pare că în asemenea maladii chiar și medicina a revenit acum la anumite procedee terapeutice, care în ultimul timp cereau numai cîteva lipitori, dar care într-o vreme foloseau și operații curajoase.

G. D. LADIMA

P.S. Pentru o mai bună înțelegere a momentului, pentru a încerca o justificare a violențelor lui Ladima și pentru a realiza mai verosimil atmosfera acestor întîmplări, adăogăm, acum, cînd se tipărește cartea, la mai bine de patru ani de la moartea lui, și reproducerea întocmai a unei scrisori apărute de curînd într-unul din marile cotidiane, sub titlul gros pe două coloane:

ÎN JURUL CUMPĂRĂRII FABRICII „ASTRA" DIN ARAD

Din partea d-lui general M. Ionescu, directorul general al Căilor Ferate, primim următoarea scrisoare:

Domnule director,

În ziarul *Universul*, nr. 282, cu data de joi, 13 octomvrie 1932, a apărut o notă * în care se exprimă surprinderea că în timpurile grele de astăzi se cumpără fabrica „Astra" din Arad pentru suma de 360 mil. lei.

---

* În *Universul* (an. XLIX, nr. 282, 13 octombrie 1932, p. 9) apăruse pe două coloane o notă intitulată *Cînd țara se zbate în mizerie — statul cumpără o fabrică de vagoane cu 360*

— Tănase, eşti sigur de Covaci?... Să nu lipsească nici unul!...

— Ceilalţi nu lipsesc nici unul... Dar Covaci nu poate fi în Bucureşti, are un proces mare la Cluj... pleacă diseară...

Pentru lămurirea acestei chestiuni, socotim necesar să vă dăm următoarele lămuriri: Calea Ferată, printre alte contracte de reparaţiuni de material rulant, încheiate cu diverse fabrici particulare, are şi contracte-legi încheiate cu consorţiul „Astra" şi „Romloc", în valoare totală de 445 milioane lei anual, cotă obligatorie şi cu o valabilitate a contractului pînă la 1 mai 1936.

Cum în prezent, prin reducerea traficului, s-au redus implicit şi necesităţile de reparaţiuni pe de o parte, iar pe de alta o clauză din contract impunînd Căilor Ferate să plătească ca beneficiu net 20% din valoarea contractului în cazul că nu se va da în lucru materialul rulant destinat reparaţiunii, deşi nu a lucrat nimic, şi cum contractul cu fabricile „Astra" şi „Romloc" se cifrează la suma de 445 milioane lei anual, numai prin faptul nepredării de reparaţiuni, Calea Ferată ar trebui să plătească anual suma de lei 89 milioane (0,2 × 445 milioane lei), iar pe întreaga durată a contractului ar urma să plătească 383 milioane lei (89.000.000 × 4,3 ani) fără a avea nimic în schimb, aceasta fiind o penalitate obligatorie a contractului-lege, care nu se poate modifica sau anula sub nici o formă.

În asemenea condiţiuni, consiliul de administraţie a hotărît a se începe tratative pentru cumpărarea fabricilor „Astra" din

---

milioane lei, din al cărei text reproducem un fragment edificator: „Politica nenorocită de etatizare — care pretutindeni s-a dovedit dezastruoasă — e continuată de guvernul naţional-ţărăniştilor. Statul se substituie întreprinderilor particulare şi pe vremea asta de mizerie cumplită aruncă sute de milioane. După «Cultura naţională», menită să monopolizeze pentru *Monitorul oficial* imprimatele, statul cumpără acum cu 360 milioane lei fabrica de vagoane «Astra» din Arad! [...] De data asta nu mai e vorba de risipă, ci de o inconştienţă, de o nebunie, de o crimă." Nemulţumit de răspuns, *Universul* (an. XLIX, nr. 284, sîmbătă, 15 octombrie 1932, p. 7) revine cu o altă notă violentă: *Contractele leonine cu statul şi răspunderea ministerelor. — În jurul cumpărării fabricilor „Astra" şi „Romloc"*. De cumpărarea celor două întreprinderi de către C.F.R. era învinuit, în primul rînd, Virgil Madgearu (1887—1940), care făcea parte din guvernul naţional-ţărănist (6 iunie 1932 — 14 noiembrie 1933). Textul notei din *Universul* se încheie vehement: „Iată de ce strigăm noi, ca disperaţii, prin coloanele acestui ziar, că atîta timp cît aplicarea răspunsurilor şi sancţiunilor faţă de vinovaţii politici va rămînea o vorbă goală, nici o nădejde de îndreptare nu putem nutri, iar nefericitul

Gura mică i se strîngea şi mai mult, între fălcile mari cu obrajii căzuţi, de babă.

— Ce proces? Ce proces, Tănase?... Dacă pezevenghiul ăsta nu e mîine în Bucureşti, la Cameră...

Arad şi „Romloc“ din Braşov, pentru lichidarea acestor contracte, în baza ofertei prezentate în acest sens.

Printr-o comisiune compusă din trei membri ai consiliului de administraţie, un subdirector general şi un delegat al contenciosului, s-a ajuns la înţelegerea ca aceste fabrici să fie cumpărate pentru suma de 360 milioane lei, iar ca rezultat al tratativelor uşor se poate vedea că e mai avantajos să plătim 360 milioane lei şi să dobîndim în proprietate cele două fabrici cu toate instalaţiunile lor decît să plătim 382 milioane lei fără a repera nimic, fiind obligaţi să respectăm clauzele contractului.

Menţionăm că şi suma de 360 milioane lei se va plăti tot din cotele anuale ce se înscriu în buget pentru reparaţiunile materialului rulant în fabricile particulare, modalitatea de plată a acestei sume globale fiind următoarea: 120 milioane lei se va plăti fabricilor „Astra“ şi „Romloc“ din cota bugetară a anului 1932; 120 milioane lei din cota anului 1933 plătibilă în patru rate, iar restul de 120 milioane lei sunt datorii ale celor două fabrici către Banca Naţională, sume pe care Calea Ferată le va lichida ulterior cu această Bancă.

Consiliul de administraţie, prezidat de d-l ministru al Comunicaţiilor, a aprobat tranzacţia în forma propusă de acea comisie specială — 18 august 1932 — (procesul-verbal nr. 35), iar tot dosarul s-a înaintat Ministerului de Comunicaţii, care urmează a supune chestiunea aprobării Consiliului de miniştri.

În felul acesta, se face o serioasă degrevare a bugetului Căilor Ferate, iar administraţia intră în stăpînirea a două importante fabrici, care vor complecta nevoile de reparaţii ale Căilor Ferate în cele mai bune condiţiuni.

Primiţi, vă rog, domnule director, încredinţarea distinsei mele stime.

Director general C.F.R.
General de divizie
M. IONESCU

N. B. Publicăm această întîmpinare primită prea tîrziu, rezervîndu-ne dreptul să revenim în numărul de mîine cu comentarii, din care se va vedea că autorul acestei nemernicii este tot faimosul M.*, pe care regimul de azi l-a mai cocoţat şi delegat la Societatea Naţiunilor.

---

popor român va continua să plătească, pînă la istovirea lui totală, prostia şi lipsa de scrupul ale politicianilor de toate speţele cocoţaţi la conducere“ (n. ed.).

* În ediţia 1946, greşeală de tipar: „în faimosul M.“ (n. ed.).

îl dau afară pe cumnatu-său de la Credit!... Vreau să se știe cine umblă în două luntre... Înțelegi... unul să nu lipsească... Am nevoie să fiu aprobat zgomotos...

— Coane Nae, te mai îndoiești... Toată Camera are să fie cu dumneata...

— Pentru asta e nevoie de cheag, Tănase... Nu se poate face o găleată de iaurt fără o lingură de cheag... Douăzeci de inși care să dea semnalul... să mă susție... sigur... sigur, înțelegi ce înseamnă: sigur?

Dealtfel Camera întreagă se simțea supravegheată, și nu numai interpelatorul, căruia i s-a publicat în *Veacul* un cazier penal, lui și unui fiu al lui, inginer, dar și cei ce l-au aplaudat sau au întrerupt în sensul interpelării au fost amenințați la gazetă: „un fost erou al navetelor a găsit ieri de cuviință să se ilustreze printr-o întrerupere care a stîrnit ilaritatea Camerii“.[1]

---

[1] Succesul lui Gheorghidiu a fost într-adevăr remarcabil... Dacă într-unele gazete, atît interpelarea, cît și răspunsul n-au luat decît abia cîteva rînduri mai mult decît o comunicare despre un pod rupt („d-l Gheorghidiu în chestie personală“), *Viitorul* și gazetele cu tendințe liberale au publicat coloane întregi. *Veacul* avea firește titlul pe o întreagă pagină: *Spulberarea unui sistem de calomnii*... Și în cuprinsul paginei, numeroase subtitluri, pe cîte două sau trei coloane. Evident că nu e locul să-l redăm aci în întregime, deși ni se pare caracteristic și pentru personagii, și pentru viața politică, și pentru modul în care statul românesc e servit.

Iată totuși cîteva fraze și momente de la început și altele de la sfîrșit:

„*Domnule președinte, domnilor deputați,*

Onoratul meu coleg de Galați a pus domnului ministru * al Industriei și Comerțului cîteva întrebări care denotă la domnia-sa o curiozitate de invidiat aproape, căci psihologia ne învață, domnilor, că această însușire e caracteristică inteligențelor dezvoltate... Peștii, de pildă, s-a dovedit științificește, nu manifestă în nici o împrejurare nici un soi de curiozitate. (Mare ilaritate.)“

Ilaritatea era provocată nu atît de calitatea spiritului, cît de agresivitatea aluziei... Căci chiar în ajun, *Veacul* publicase

---

* I. Mrazec, om politic liberal, ministrul Industriei și Comerțului în guvernele Barbu Știrbey (6 — 20 iunie 1927) și I.I.C. Brătianu (22 iunie 1927 — 9 noiembrie 1928) (n. ed.).

Seara, după şedinţa Camerii, acasă la noi a fost un soi de sărbătorire. S-a băut şampanie, s-a comentat în toate modurile şedinţa, acuma faimoasă, şi s-au făcut planuri de viitor. Veniseră, invitaţi de tata, vreo cîţiva deputaţi şi senatori care, acum după succes,

---

nişte scrisori din care reieşea că interpelatorul fusese în tinereţe întreţinut de o femeie, pe care azi nici măcar nu mai vrea s-o mai recunoască, deşi era, biata, în mizerie.

„Nemulţumit cu răspunsul care i s-a dat, a dezvoltat în faţa d-voastră o lungă interpelare, dovedind, cum s-ar zice, grai excesiv (ilaritate), dar, după cum vă vom dovedi, în detrimentul şi al său propriu... şi al intereselor ţării, şi — îngăduiţi-mi s-o spun — şi al bunului-simţ.

Mi-a făcut onoarea unui capitol întreg din romanul d-sale, atît de specializat în romane... (Ilaritate.) Domnilor, nu mă supără că am devenit erou de roman, dimpotrivă, aceasta mă flatează — socot însă că şi prin caracterul meu, prin gesturile mele, prin coloritul şi prin pitorescul meu natural, înfăţişez destule note pentru un roman, şi că nu e necesar ca fantezia fără scrupule a unui autor prost să-mi atribuie altele care dovedesc cel mult un spirit sărac de invenţie, bineînţeles atunci cînd nu e în beneficiu propriu. (Ilaritate.)

Trec, domnilor, peste nota naivă, de soi mahalagesc, că aş fi miliardar. Averea mea e mult mai modestă, din păcate, şi nu eu, de pildă, aş fi împotriva unui proiect de lege care ar pretinde justificarea averilor. (Aplauze.)

....

Domnilor, am fost acuzat că am lovit în interesele ţării, eu, care totuşi am putut pune la dispoziţia apărării naţionale o fabrică de muniţii şi pentru reparat materialul de război, în campaniile pentru eliberarea Ardealului, pentru care actualul prim-ministru mi-a adus mulţumirile sale... Sunt acuzat eu, care în vremea neutralităţii, cu două luni înainte de începerea ostilităţilor, am izbutit să smulg Germaniei douăzeci şi cinci de vagoane de aramă, care s-au transformat în obuze întoarse împotriva năvălitorului. (Aplauze puternice.)

O voce ironică : Dînd în schimb o sută de vagoane de grîu...

— Nu ştiu de unde a venit întreruperea, dar bănuiesc că e a unui om de onoare şi de conştiinţă. Îl întreb deci loial: „Crede domnia-sa sincer că a fost o faptă rea acest schimb care sporea cît de puţin mijloacele de luptă, aşa de puţine, ale unei armate viteze, impunînd în schimb oarecare lipsă — uşor de suportat într-o ţară agricolă — celor rămaşi acasă?(Aplauze puternice.)

După război aceeaşi grije pentru stat şi neam, înscrisă în tradiţia partidului nostru, m-a făcut să iau o serie de iniţiative, toate menite să sporească mijloacele de apărare ale ţării...

îşi dădeau un fel de aer de grup, „grupul Nae Gheorghidiu“. În realitate, el exista mai demult, dar componenţii lui erau atît de demoralizaţi de atacuri, încît, solidari prin interese, nu îndrăzneau să se afişeze prin convingeri. Ba unii îşi pregăteau aşa, pe dibuite, alte orientări în partid.

Că mă lovesc de critici cu atît mai îndîrjite cu cît sunt mai nedrepte?... Nu trebuie să ne sperie aceasta... Nimeni nu aruncă cu pietre decît în pomii cu rod... Dealtfel, domnilor, partidul liberal e obicinuit cu astfel de atacuri... Îngăduiţi-mi să amintesc, domnilor, un mic episod din trecutul nostru... (E supărătoare această repetire a unor cuvinte, dar e cu totul obicinuită în oratoria parlamentară, ca un tic, care probabil înlesneşte ritmul gîndirii, sau respiraţia. De obicei, la corectură, oratorul o suprimă, dar Gheorghidiu n-a făcut-o — N. R.) Domnilor, s-a dus împotriva partidului nostru şi îndeosebi împotriva actualului preşedinte al Consiliului una dintre cele mai sălbatice campanii, s-au ridicat cele mai deşănţate acuzaţii de necinste împotriva unui om despre a cărui onestitate azi nu e nimeni în cuprinsul României Mari, oricît de adversar, să se mai îndoiască.

De ce era denunţat, de ce trebuia înfierat cu « fierul roşu » primarul Vintilă Brătianu? (Aplauze puternice.) Pentru că dăruise acestei capitale tramvaiele electrice... (Aplauze puternice.) Mai e cineva azi să nu-şi dea seama ce binefacere a fost pentru această capitală minată de război, ca să se găsească, după încheierea păcii, măcar cu o reţea modernă de tramvaie, în locul ruşinoaselor cotigi cu un cal care îi străbăteau străzile. Asta a fost una din crimele partidului liberal. (Aplauze prelungite.)“

Abilitatea lui Gheorghidiu de a trage în rîndul atacaţilor cu el pe Vintilă Brătianu, pe o chestie care a produs la timpul ei dezbateri atît de pătimaşe, a fost incontestabil dintre cele mai reale şi mai pline de efect, mai ales că reportajul indica în fruntea miniştrilor prezenţi... pe şeful guvernului.

Interpelatorul produsese liste întregi de cifre şi rapoarte, care dovedeau că fabrica de muniţii al cărui preşedinte de consiliu de administraţie era Nae Gheorghidiu, şi acea de avioane, al cărei administrator delegat era, nu produc decît foarte puţin, de calitate inferioară şi mult mai scump decît am putea obţine din străinătate.

Timp de 3 ore Gheorghidiu a cetit alte cifre şi rapoarte din care rezulta că fabricele produc, că produsele sunt de o calitate excepţională şi că nu sunt deloc mai scumpe decît cele streine, dimpotrivă.

Şi ca o concluzie...

„Dar eu vă întreb altceva... domnilor... Poate fi prea scumpă o industrie naţională, care ne-ar permite în caz de răz-

În biroul cel mare, de o solemnitate veche şi neagră-verzuie, cu toate luminile aprinse, Nae Gheorghidiu era plin de voie bună, deşi cu un aer de primadonă obosită şi amabilă. Asculta bucuros şi cu o falsă absenţă amănunte şi întregiri de felul acesta: „Coane Nae, cînd

---

boi să fabricăm avioanele şi armamentul de campanie în ţară, în loc să mai aşteptăm, aşa ca în 1917, ca ele să ne sosească prin Dardanalele închise sau prin Arhanghelskul îngheţat — adică să nu ne sosească, aşa cum nu ne-au sosit? (Aplauze îndelungate pe băncile majorităţii.)

Domnilor, dacă m-au îndurerat atacurile primite în ceea ce priveşte persoana mea, m-au revoltat cele aduse împotriva intereselor ţării.

Domnilor, ştiu care e gîndul nemărturisit al celor ce mă atacă, dar nenorociri se pot întîmpla oricărei familii... Sublocotenentul în rezervă Ştefan Gheorghidiu şi-a găsit pedeapsa în fundul ocnei... şi nimeni dintre noi, dintre cei de acelaşi sînge cu el, n-a făcut vreodată cel mai mic demers ca pedeapsa să nu fie executată pînă la ultima ei literă... Găsesc că este însă o neiertată lipsă de scrupule să fie atacat, fie şi numai prin aluzii perfide, unchiul care a contribuit la înarmarea armatei române, pentru vina nepotului care a trădat această armată... (Vii aplauze.)

Domnilor, am fost atacat cum puţini oameni din ţara românească au fost. Puţin îmi pasă cînd ştiu că acţiunea mea e spre folosul obştesc. Nici n-am căutat să răspund vreodată insultelor, care, recunosc, au devenit, nestînjenite, avalanşe... În ziua însă în care calomnii de cafenea şi de club cu cagnotă (aplauze vii) au ajuns pînă la tribuna Parlamentului, aduse de un om fără răspundere, atunci din respect pentru această adunare m-am simţit obligat să lămuresc acest caz, chiar cu riscul de a-i răpi din preţiosu-i timp (aplauze prelungite), nu fără speranţa că asemenea uşuratice acuzaţii nu vor mai fi formulate aci împotriva nimănui. (Aplauze puternice, repetate.)“

Din pricină că nici o gazetă nu mai îndrăznea, nu să-l atace, dar nici măcar să comenteze atacurile altora, succesul lui Gheorghidiu s-a prelungit şi în săptămînile următoare în cercurile politice. A dat cîteva zile impresia că e un neînţeles, un nedreptăţit, un element de sprijin al statului, calomniat. „Orice-ai zice, îmi spunea un fost ministru, într-o seară, la teatru, dar statele nu se creează şi nu durează prin oameni ca Ştefan Gheorghidiu, ca George Ladima (cred că ar fi adăogat şi pe Fred Vasilescu, dacă l-ar fi cunoscut), ci prin contribuţii pozitive ca Nae Gheorghidiu. Pentru un stat e mult preferabil un constructor, chiar veros, unui individualist oricît de strălucit, dar dizolvant... Nae Gheorghidiu a apărut — asta e impresia mea — într-o altă lumină Camerii, a izbutit să

ai spus că fabrica de armament și muniții a fost o inițiativă și o dorință a lui Ionel Brătianu, m-am uitat la Duca.[1] S-a întrerupt din cetirea unui dosar și a făcut o mutră acră către Tătărăscu.[2]" Sau: „A, știi? Chiar Dinu Brătianu[3] a dat semnalul aplauzelor cînd ai adus vorba de procesul tramvaielor." Sau, după o altă cupă de șampanie:

— Ascultă, Sassu[4] a fost în incintă tot timpul?

— L-am urmărit, a stat o bucată de vreme în picioare, lîngă banca ministerială, și pe urmă cînd a văzut că Vintilă Brătianu te ascultă atent, s-a dus spre băncile opoziției. Era otrăvit rău.

— Dar doctorul Lupu?[5] Știi cum asculta? N-a lucrat nici o clipă, tot timpul a fost atent, și cînd erai întrerupt de opoziție dădea semne de nervozitate.

---

schimbe punctul de vedere, a convins... și asta a fost cauza succesului lui, care a fost realmente foarte mare, și impresia unanimă e că va fi rechemat pe viitor în orice guvern liberal."

Adevărul e că s-a vorbit din nou, după ce înainte se ceruse atît de stăruitor „epurația partidului", de oamenii de afaceri și de reintroducerea în minister a unor elemente „constructive" ca „deputatul de Oravița".

[1] I. G. Duca (1879—1933), jurist, om politic liberal, ministru de Interne în guvernul condus de I. I. C. Brătianu (22 iunie — 9 noiembrie 1928) (n. ed.).

[2] Gh. Tătărăscu (1886—1957), om politic, fruntaș al partidului liberal și lider al grupării tinerilor liberali. Ministru subsecretar de stat în guvernul condus de Ion I. C. Brătianu (30 octombrie 1923 — 29 martie 1926 și 22 iunie 1927 — 9 noiembrie 1928) (n. ed.).

[3] Constantin Brătianu (1887—1950), om politic liberal, secretar al partidului și subsecretar de stat la președinția Consiliului de miniștri (3 august 1927 — 9 noiembrie 1928) (n. ed.).

[4] Vasile P. Sassu (n. 1878), om politic liberal, ministrul Industriei și Comerțului în guvernul condus de Ion I. C. Brătianu (19 ianuarie 1922 — 29 octombrie 1923); în urma remanierii a fost înlocuit de Tancred Constantinescu (30 octombrie 1922 — 29 martie 1926). Vasile P. Sassu a mai fost ministrul Agriculturii și Domeniilor (2 octombrie 1934 — februarie 1937) și al Justiției (februarie — 28 decembrie 1937) (n. ed.).

[5] Dr. N. Lupu (1876—1946), om politic, la începutul activității (1907) membru al partidului național-liberal, trecînd ulterior în partidul țărănesc. În 1927, neintrînd în partidul național-țărănesc, partidul condus de Iuliu Maniu, dr. N. Lupu creează un nou partid

Cu fălcile împăcate și gura de babă, Nae Gheorghidiu confirma:

— Cînd am coborît de la tribună mi-a întins cel dintîi mîna, sculîndu-se în picioare și aplecîndu-se peste banca ministerială: „Foarte bine!“

Cineva a întrebat:

— Tancred unde era? Nu l-am văzut deloc.

La care tata a jucat cu înțeles de nedumerire, nemulțumit, degetele mînei stîngi, iar Nae Gheorghidiu a clătinat din cap, a privit pe gînduri, în gol.

— Tipul e cam suspect. Trebuie urmărit... Am uitat să spun. Știți cine m-a felicitat cînd am ieșit pe culoar? Mirto[1]... Mirto, care mă întrerupsese tot timpul. Spun serios... Nu s-a oprit în loc, dar mi-a strîns mîna, așa, grav: „Mi-ai plăcut... Atît îți spun: Mi-ai plăcut.“ Mare pezevenghi!

Altul a observat, mirat și bucuros:

— Domnule, Dimescu a fost magnific la întreruperea lui Madgearu... Să știi, coane Nae, că a făcut o foarte bună impresie că el de pe banca ministerială te-a sprijinit așa de frumos.

Gheorghidiu zîmbea, împăcat cu tot universul.

— Dar bietul Dumăroiu?... Ce cumsecade... N-am schimbat în viața mea zece vorbe cu el, și ce frumos m-a susținut ieri... S-a repezit cînd vociferau național-țărăniștii să se ia de piept cu ei, și cerea furios lui popa Imbroane[2] să cheme la ordine pe Madgearu...

țărănesc, dar continuă să colaboreze cu partidul național-liberal. A fost ministrul Instrucțiunii în guvernul condus de Barbu Știrbey (4—20 iunie 1927) și în guvernul condus de I. I. C. Brătianu (21 iunie 1927 — 23 noiembrie 1927).

[1] Eduard Mirto (1881), jurist, membru marcant al partidului național țărănesc. A făcut parte din Parlament, ca deputat, în anii 1922, 1926, 1927, 1928 (n. ed.).

[2] Avram Imbroane (1880—1938), cunoscut de Camil Petrescu în perioada cînd politicianul era redactor-șef al ziarului *Banatul* (1919), transformat în *Banatul românesc* și scos la Timișoara. Stabilit la București, a colaborat cu articole politice la *Epoca*, *Universul*, *Adevărul*. Un timp a fost membru al partidului averescan, după care s-a înscris în partidul național-liberal și a fost ales deputat în 1927 și vicepreședinte al Camerei Deputaților (1931) (n. ed.).

Pe urmă, timp de vreo săptămînă, Nae Gheorghidiu a primit necontenit telegrame şi scrisori de felicitare.

Masa de miercuri de la noi, căci Nae se simţea strein la el acasă, de cînd îi murise băiatul cel mare, a fost mult mai bogată ca de obicei... Tata l-a invitat şi pe Ladima, care deşi se considera demisionat, conducea încă, girînd gazeta... Se conta pe o destindere şi socoteala n-a fost greşită... Ladima a fost cucerit pur şi simplu de verva şi cordialitatea lui Nae Gheorghidiu... Deşi unele spirite ale acestuia îl făceau aproape să se înroşească... La sfîrşitul mesei, era limpede că povestea cu demisia va rămîne moartă.

Gheorghidiu l-a tachinat afectuos şi l-a obligat să fumeze o ţigare de foi.

Ce mai e şi asta? Alături e un scandal absolut de neînţeles... Emilia vociferează, ameninţă... bate cu pumnul în masă... Nu înţeleg tot ce spune, căci nici nu spune nimic în definitiv... Sunt numai apostrofe, care corespund altora mai scăzute, dar tot aşa de mînios îngrămădite unele într-altele. Asta îmi mai trebuia, gol cum sunt acum... Încep să regret totul... Am impresia că am intrat într-o aventură stupidă... Nu trebuie să te scufunzi în anumite promiscuităţi, ispititoare o clipă, dar care te pot tîrî fără să ştii unde. Din cînd în cînd, tonul invectivelor scade ca să se ridice iarăşi — discuţia trebuie să aibă loc acum în antreu — cum se ridică şi scade răpăiala rafalelor de ploaie, pe acoperiş.

E ora aproape opt. Perdeaua gălbuie nu mai pare luminată dinafară, a devenit aproape fumurie. Încep să mă îmbrac şi las totul baltă.

Emilia intră cu chimonoul strîns pe ea, ca o mantie de căpitan, cu mîna în şold, încruntată. Cînd face paşii mari şi energici, piciorul dus înainte iese pînă la jumătatea coapsei de sub pulpana de mătase. Are o plinătate de modelări de gutuie molatecă, şi te miri că baboşii de mătase cu toc subţire pot suporta atîta autoritate.

Nici nu ia notă măcar că m-am sculat să mă îmbrac... E în exerciţiul demnităţii ei şi nu mai există nimeni pentru ea.

Ba nu, acum mi se adresează de-a dreptul, pasionată, cu un ton de autoritate... Nu mai are nimic din Emilia veche... S-a încălzit.

— Ascultă, dragă, să-ți dau un sfat... Ascultă-mă pe mine... Uite, să-l vezi pe om că moare în drum și să nu-i faci un bine... Să știi de la mine: azi e o prostie să ai inimă bună.

Filozofia Emiliei are ceva peremptoriu și primar, de fasole prost fiartă.

— Dar ce e, dragă, ce s-a întîmplat?...

Nu poate să-mi răspundă, clocotește încă, plină, ca o căldare acoperită.

— Aaa... Aaa... Pe mine să nu mă scoată cineva din sărite... C-oi fi eu bună... Că dau și bucățica de la gură dacă văd că omu e cumsecade. Da știi, vorba aia, să nu mă calci pe picioare mult, că te plesnesc... Auzi colo? Mie mi-e milă de ea, și ea?...

— Dar ce e, dragă, lămurește-mă și pe mine.

S-a oprit din plimbare.

— Pramatia de vară-mea... Auzi colo... Eu, îmi lucrez rochiile la ea numai de milă, că o știu nenorocită, părăsită de bărbatu-său cu doi copii pe cap... de n-are nenorocita ce să mănînce, că stă tocmai la dracu-n praznic... Pe Raion... Dacă am nevoie de ea, trebuie să-i scriu cu o săptămînă înainte ca să primească poștala.

— Ei și?

— Că să-i plătesc!... Bine, să-ți plătesc, cît face socoteala? Că „atît și atît"... Cum „atît și atît"? Păi, să vezi, „două rochii din nou și două transformări". Care transformări? Că, rochia de cașa, una, și ailaltă frez. Să-ți plătesc pentru rochia frez, că i-ai pus o garnitură acolo? Ei, știi că-mi place?... A început să bîzîie, ba pe urmă a devenit și obraznică... Că ne batem joc de munca ei, că se trudește de dimineață pînă seara...

— Dar cît îi plătești tu pentru o rochie? întreb cu oarecare bănuială.

— Cît, necît... vorba e c-o plătesc cît n-ar merita ea... Că sunt proastă de bună... Uite, recunosc singură că sunt proastă de bună... Că vezi că unele se laudă... Eu nu mă laud, da așa e... Cînd am auzit-o,

mi-a sărit muştaru... „Madam... Madam...! Ţine-ţi morişca, madam, că ţi-o aduni de pe jos... Ee... Cînd mi-oi înfige mînile în claia dumitale ţi-o fac ondulaţie permanentă..." Am dat-o pe uşă afară.

Sunt îndepărtat ca un astru.

M-am uitat în curte, dînd colţul perdelei puţin la o parte... Radiaţia luminii se domolise, spre apus cerul era roşu-gălbui... Dintr-un soi de culoar au ieşit doi tineri, studenţi pare-se, care probabil aşteptaseră să treacă dogoreala soarelui. O bătrînă încovoiată lua apă de la cişmea, împroşcînd caldarîmul strîmb al curţii... Nici ei, nici ea, fără îndoială, nu se ştiau priviţi în clipa aceea de sus, de după perdea şi n-aveau în nici un mod reprezentarea interiorului răvăşit şi goliciunea de aci.

— Ce, vrei să pleci?

Îşi sprijină corpul de mine şi îl simt în toate accidentele lui. Braţul pus pe umărul meu, rotunjimea de fruct a sînului elastic şi robust, patul cald al pîntecului apăsat pe şoldul meu, cu greutatea voluptuoasă în plus a micului pîntec de grăsime şi pe urmă, lipită de piciorul meu, coapsa ei caldă. Simt în mine o voinţă încropită şi streină, o iniţiativă de ciudată independenţă a şalelor, care contrastează cu liniştea gîndurilor şi intenţiilor mele. Memoria a tot ce e dezagreabil în intimitatea Emiliei mi-a dispărut cu totul. O clipă mi-am spus că, din pricină că a stat mult în cealaltă cameră, trupul femeii şi-a dobîndit iar personalitatea, pielea i s-a aerisit, are ceva nou, o nedefinită impresie de început. Nu, poate să fie şi asta, dar trebuie să fie şi altceva. E o constatare pe care o fac întîia oară, dar o simt verificată printr-o serie nesfîrşită de experienţe anterioare, deşi niciodată nu le-am gîndit ca atare, e mai mult ca o concluzie a unor amintiri, de împrejurări diferite, dar în acelaşi ordin de senzaţii. Corpul Emiliei e altul din cauza mătăsei. E de neexplicat ce acuitate dă simţurilor mele pipăitul unui trup tînăr de femeie printr-o suprafaţă mobilă de mătase. Dubla alunecare a mîinii care vrea să prindă, întîi pe luciul artificial şi, în acelaşi timp, pe deasupra trupului însuşi, ridică parcă senzaţia în mod material

la pătrat. Însuşi felul ţesutului mătăsei parcă prinde capetele nervilor din palmă şi totdeodată întăreşte conturul şi plinătatea formelor feminine. E drept că nu orice mătase, ci un fel intermediar între *crèpe de chine*-ul prea moale şi atlazul prea păios, aşa cum era chimonoul de acum al Emiliei (şi cu adaosul că pentru mine îndeosebi mătasea neagră e nesfîrşit mai tulburătoare decît celelalte). Dealtminteri cred că e mai uşor de controlat afirmaţia, observînd ce relief ferm capătă orice picior de femeie, prins în teaca diafană şi mîngîietoare, ideal adaptată, ca o pieliţă de lux şi lucioasă, a unui ciorap de mătase. Cînd înainte treceam podul palmei peste sfîrcul sînului, pielea era lipicioasă şi senzaţia avea ceva năclăit. Cînd acum, prinzîndu-i talia cu stînga, îi trec podul palmei peste învelişul lui întins de mătase, îl simt lunecînd din ce în ce mai viu, parcă frecarea şi lunecuşul lucios degajează cu adevărat un vag curent electric...

Şi totuşi, după cîteva ocoluri mîna se insinuează, cu o fatalitate ancestrală, pe sub învelişul mătăsos, căutînd oricum pielea adevărată, ca şarpele culcuşul. Braţul îmi alunecă, simţind totul, pe şanţul suav al şirei spinării în sus spre grumazul voinic...

— Mai rămîn... Ieşim mai tîrziu la masă, împreună...

Dar din nou nu ghiceşte nimic, trupul îi e fără antene capabile să capteze realitatea clipei... Jos, dintr-o intrare sec dreptunghiulară, cafenie de tot, apare o femeie păios de blondă, cu faţa puţin cadaverică, pe care nici măcar fardul nu poate prinde, şi devine de aceea strigător.

— Uite, vezi pe asta, săraca, e bolnavă de rinichi, de nu ştiu doctorii ce să-i mai facă... Nimeni nu poate să spună ce are.

Parcă mă deştept dintr-un somn haotic... Parcă se întrerupe circuitul care trecea prin mine şi prin femeia aceasta, şi recad amorf. S-a sfîrşit. Gîndului de adineauri i se asociau necontenit altele, dublate în acelaşi timp cu anumite estompări, căderi în subconştient, pentru ca totul să mă poarte către răsturnarea femeii pe pat... Acum totul se asociază în mine cu sugestii

de scursori mirositoare, de membrane veştede, negre, vinete. Aşa cum adineaori Emilia devenea femeia unică din lume, acum toate femeile, după felul celei de jos, sunt făcute din putreziciune în toate organele lor, şi scursori.

— Cînd mi-aduc aminte, reia gînditoare Emilia, ce-am păţit şi eu cu rinichii...

M-am dus şi m-am trîntit pe patul larg, cu cearşaful împărţit de tăvăleală în mici arhipelaguri de cute.

— Vino să mai citim scrisori... Dacă s-o mai răcori, mergem să mîncăm undeva afară... Iau o altă scrisoare. Asta cînd ţi-a scris-o?...

Emy,

Treci mîine pe la Teatrul Naţional... Vezi că directorul vine pe la 10 dimineaţa — înţelegi? — la zece şi te primeşte imediat. Dealtfel am vorbit şi cu Bulfinsky, directorul Teatrului Mic. Mi-a spus că ei vor juca deocamdată numai comedie şi că viitoarea premieră e sau Antonia [1] *sau* O lună în paradis [2], *o comedie nemţească... Ar fi admirabil să intri însă la Naţional... Săptămîna asta se pune în repetiţie* Învierea [3]... *ar fi s-o dublezi pe Marioara Voiculescu.*

Scumpa mea, nu fi supărată. Bilete pentru conferinţa lui Dekobra [4] *diseară nu ne-au venit la ziar. Dacă vreţi, aveţi locuri la cinematograf la Capitol. E* Casanova *cu Mosjoukine* [5]. *Concursul de fotogenie al gazetei nu e*

---

[1] Piesă hibridă de Melchior Lengyel, amestec de teatru şi operetă, jucată pe scena Teatrului Mic (stagiunea 1926—1927). Comentat defavorabil de toţi cronicarii dramatici, spectacolul a constituit o cădere, un insucces al companiei Bulfinsky—Fotino (n. ed.).

[2] Comedie de Rudolf Oesterreicher şi Rudolf Burgmeister (n. ed.).

[3] Premiera *Învierii* (dramatizare de Henry Bataille) a avut loc pe scena Teatrului Naţional la 11 noiembrie 1927, rolul Maslovei fiind interpretat de Marioara Voiculescu (n.ed.).

[4] Maurice Dekobra (n. 1885) a ţinut conferinţa cu titlul *Amorul cosmopolit* la 28 octombrie 1927, seara, în sala Ateneului Român (n. ed.).

[5] Ivan Mosjoukine (Ivan Mosjikin), actor francez de teatru şi film (1889—1939). Filmul *Casanova* a rulat pe ecranele noastre în toamna anului 1927 (octombrie-noiembrie) (n. ed.).

serios. Mai bine ar fi să trimetem fotografiile direct la Paris. Spune dacă vă duceți diseară. Mie mi-e cu neputință să viu... E o masă colegială, cu toți redactorii... N-are nici un sens să vii și tu, nu vine nevasta nici unuia.

G.

Era așa pe toamnă. Începuse el să scrie critică de teatru. Dar știi, ce critică!... Îi speriase pe toți. Toate fetele se luau bine cu mine, din cauza lui.

Încă o scrisoare fără titlu.

Valeria, spune unchiului tău că am vorbit la Casa Pădurilor... Dacă are actele în regulă, să se ducă la subdirectorul Stănescu. Spuneai că vrei tu să te ocupi puțin de camera mea? Dar nu e nimic de aranjat, Valeria... Cum n-am bagaj decît un geamantan, iar cărțile le-am și expediat astăzi... Camera e mobilată: divan roșu, scaune cu spate de catifea roșie, un birou (scaunul înalt cu catifea roșie parcă e jilțul lui Ștefan cel Mare). Totul e cam vechi, dar îmi convine mai ales că are și baie... Îmi place că nu mai am scări de urcat și, cum îți spun, am și baie. E un fost vestibul, neacoperit, între două camere, căruia i-au făcut acum un acoperiș de sticlă... și au instalat baie... Cam scurtă pentru mine, nu e vorba, dar merge...

G.D.L.

Pe un bilet dreptunghiular, lucios, cu antetul Teatrului Național:

Ești angajată stagiară clasa III pe ziua de 1 decembrie... Vino azi să mă iei la masă și să-ți dau amănunte.

G.

— Te-a angajat?

— A, păi acum îi știau de frică. Ce-a fost cu cronica de la *Faust*[1]. Toată lumea a cetit-o și în foaier și la direcție.

---

[1] A fost una dintre cele mai controversate puneri în scenă (Soare Z. Soare) și interpretări din stagiunea 1925—1926 (cf. cronici și articole în *Adevărul*, *Dimineața*, *Rampa*, *Lupta*, *Cuvîntul*, *Neamul românesc*, *Ideea europeană*). În distribuție: G. Vraca (Faust), R. Bulfinscki dublat de G. Ciprian (Mefisto), Aura Buzescu dublată de Dorina Demetrescu și Ketty Ștefănescu (Margareta). În alte roluri feminine episodice, Puffy Georgescu (Lizeta) și Ștefania Popescu (Fata de burghez) (n. ed.).

Nu te supăra, dar nu pot veni... Vreo cîteva zile sunt ocupat şi ziua şi seara... Voi trimite bilete pentru cinematograf. Te-a căutat azi la prînz, credea că vii pe aci, Gina...

Emilia rîde cu ochii limpezi ca o cană cu apă, şi încearcă, fără succes, un surîs cu gura mare de ţărancă de pe Volga:

— Îmi aduc aminte... În serile acelea vream să mă întîlnesc cu Stoianovici la el acasă. Că de, începusem să mă feresc... Nu se ştia cum aveau să iasă lucrurile... Îmi băteam capul cum să fiu liberă vreo cîteva seri... că acum de cu zi aranjam ce facem în fiecare seară, nu mai era chip să dispar fără să-i spun unde mă duc... Mi-am adus aminte că el, cînd se supără, nu mai dă pe la noi cîteva zile... Nu ştiam ce să mai inventez. Şi am început să-i spun încet la ureche Ginii, care era la noi, o mulţime de prostii. La început n-a întrebat nimic, dar cum eu nu mă lăsam, a spus aşa, în glumă mai mult, într-o doară:

„Ce şoşotiţi, fetelor, acolo?"

Eu i-am răspuns însă acru: „Nu te interesează..."

A rămas trăsnit. Pe urmă, continuam, iar jucînd teatru. El s-a sculat în picioare, şi a spus întristat: „Atunci plec, dacă sunt de prisos..." Fără să mă uit la el, i-am spus că n-are decît să plece, dacă nu-i place, că nu-l ţine nimeni... S-a ridicat în picioare, alb ca varul, şi n-a mai spus o vorbă... Trei zile n-a mai dat pe la noi... Pe urmă, cînd am văzut că nu e nimic serios cu Stoianovici, mi s-a făcut milă de el şi m-am dus la redacţie... Era prăpădit de bucurie, eu însă făceam pe îmbufnata, ca la teatru... S-a apropiat de mine şi mi-a spus glumind: „Bună ziua, domnişoară... Aţi terminat secretele?" Stăteam bosumflată, pe urmă am început să rîd cu hohote... Mi-a luat mîna şi mi-a sărutat-o. „Astăzi pot să întreb ce-i spuneai?" „Du-te şi întreab-o. Îi spuneam că eu cunosc un tip bine, care scrie la jurnal..." I se făcuse ochii cît pumnul şi i se ridicase mustaţa în sus toată... „Îi spuneai asta Ginei?" „Te cred... dacă rîdea ea cu hohote, cînd întrebai ce-i şoptesc şi eu nu vream să-ţi spun." Rîdea,

fericit, şi-mi mîngîia părul: „Ce copil eşti! Ce copil năzdrăvan, care complică totul..." Mă gîndeam, zău, pe vremea aceea să mă culc iar cu el... Dar Valeria mi-a spus iar că e mai bine să-l duc aşa cu zăhărelu, mai ales că el nu cerea nimic.

În vremea asta, spre Sf. Niculae, într-o seară, era și Gina la noi, care îmi dădea replica, a venit vorba despre viitor... aşa... că e bine să se asigure omul... A doua zi, mi-a scris o scrisoare, care trebuie să fie aci... era chiar pe vremea asta.

Emy dragă,

Deși n-am scos o vorbă, să nu crezi că nu mi-a dat de gîndit ce ai spus tu aseară... Emy, îți spun astăzi limpede, fără să mi-o ceară nimeni. Nu am părăsit nici o clipă nădejdea că tu ai să fii nevasta mea. Dacă nu am făcut nimic care să-ți arate cît de adîncă și nestrămutată e dragostea mea, dacă nu ți-am cerut decît cîte un sărut, a fost pentru că te iubesc atît de mult, că nu doresc să fii a mea decît ca nevastă... Și dacă gazeta prinde, dacă voi dobîndi posibilitatea materială, îți voi cere să fii nevasta mea. Pînă atunci, cu surîsul tău din fiecare zi, cu sărutările furişate, sunt cel mai fericit logodnic din lume... Îți sărut cu recunoștință ochii a căror lumină îmi limpezeşte turburările și amărăciunile.

George

Emilia e amuzată, cu dispreţ, de ideea lui Ladima că i-ar fi putut fi nevastă.

— Ascultă, Emilia, la urma urmelor de ce nu te-ai fi măritat cu el?

A răspuns, îngînînd ca o precupeață chibzuită:

— Ei, pentru ce vrea el!... și fără să termine revenind cu ocol: Nu se putea... Era și caraghios îmbrăcat... Parcă era un tată... Nu-mi venea să ies cu el, și ca și cînd ar goni un gînd... nu, nu se putea... Nu mi-e prea greu de întregit schema gîndurilor ei aşa: El vrea o nevastă numai a lui... Vrea să merg cu el la Rîmnicul-Sărat, sau mai ştiu eu unde... Pentru asta, avea prea puține mijloace... Poate că ar fi fost bun ca un bărbat „înțelegător", care să ştie să

închidă ochii cînd e nevoie. Dar nici pentru asta nu era bun, căci era prea puțin prezentabil... Se îmbrăca prost, prea-prea pentru ca să servească drept paravan unei asemenea actrițe.

Poate că acesta a fost și norocul lui Ladima, fără ca lui să-i treacă măcar prin cap.

Îi era rușine să iasă cu el... E drept că era ceva ridicol în silueta demodată ca o figură dintr-un catalog vechi, prăfuit, a lui Ladima... Prea avea aerul unui profesor, înăcrit, de geografie, de provincie. Simțeam asta și eu, cînd ieșeam cu el seara la masă la „Chateaubriand“ sau la „Cina“. L-am lăsat să înțeleagă o dată ce gîndesc, ba chiar i-am propus să meargă cu mine la un croitor.

Într-o seară, însă, eram la „Elysée“, mi-a spus așa în bătaie de joc:

— Dumneavoastră, snobii, care urmați moda...

Deși tonul era glumeț, nu era lipsit de puțină acreală. I-am spus atunci, foarte serios, mai serios decît se aștepta el:

— Iartă-mă, domnule Ladima, ce găsești dumneata exagerat în îmbrăcămintea mea?

A surîs șiret pe sub mustață, poznaș ca un copil, care însă vedeam că nu vrea să mă supere, ci numai să mă tachineze.

— Hm... hm... Cămașa de mătase...

— Nu e de mătase... E o simplă dejalenă...

— Aaa... deja... cum ai spus, dejalenă?...

— Da, acum dejalenă. Dealtfel, de obicei port olandă, firește. Dar aș pune orice, cu condiția să fie de calitate bună; pentru că revine mai ieftin chiar dacă pare altfel. Cum observi, n-am măcar gulere cu colțuri exagerate. Mînecile cămășii, e adevărat, sunt strînse pe încheietura mîinii... Dar, sau largi, sau strînse, ce sens ar avea din punctul dumitale de vedere?

Rîdea, gîdilat, convins că m-a lovit unde mă doare.

— Dar costumele pe care le schimbi mereu?... parcă ești cucoană... La cinci după-amiază: hai acasă să mă schimb.

— Vorbești serios? Mi s-a părut ciudat că l-a impresionat asta. Garderoba mea e compusă în totalul ei,

domnule Ladima, din următoarele rînduri de haine: un frac, un smoching, o haină neagră cu pantaloni cu dungi, cenuşii. Un costum maron pe care-l pun de dimineaţă... Îl schimb în fugă spre seară, cu unul bleumarin, pentru că nu voi să atrag luarea-aminte în localurile în care intru printr-o culoare bătătoare la ochi. Şi nu-i drept că maron-ul se vede de la distanţă?

— Zi-i „castaniul“, sună mai româneşte.

— Dacă aş fi scriitor, poate că aş zice şi eu „castaniu“ în loc de maron, dar cînd vorbesc nu vreau să mă deosebesc de cei din jurul meu.

Pe urmă, crezînd că m-a prins, sorbea din paharul auriu, măsurîndu-mă şiret, de jos în sus.

— De ce nu pui costumul bleumarin şi ziua?

— Pentru motivul foarte simplu că, purtat mult, bleumarinul capătă luciu şi se învecheşte numaidecît. Decît să le port 6 luni fiecare, le alternez mai bine pe amîndouă în decurs de un an.

Îşi tăia friptura în farfurie cu o pedanterie de copil binecrescut.

— Lasă, că vara pui altele. Crezi că eu nu te-am văzut, și parcă denunța un flagrant delict, în costumul acela de flanelă cenușie... la modă?

Fireşte, ironia era neînţelegătoare.

— Recunoşti că trebuie să pun din cauza căldurii un costum uşor?... Flanela aceea specială nu ţine cald deloc... Dacă aş pune unul de dril, ar trebui să-l spăl în fiecare zi!... Și ipocrit: Nu-mi dă mîna.

— La Tekirghiol purtai pantaloni albi totuşi, cămaşe albă cu mîneci scurte, abia de-ţi treceau de umeri.

— E mai greu să-ți explic... dar dumneata eşti un artist şi trebuie să înțelegi asta... Mi-am aşezat tacticos cuţitul şi furculiţa în farfurie. Am văzut la Movilă oameni tineri care, chiar pe căldura aceea, purtau haine negre, cămaşe cu guler legat, care se înmuia ca o cîrpă, de parcă aveau, în iulie, bandaje fierte în jurul gîtului. Nu găseşti că era urît lucrul acesta? Nu mai spun că, acolo în praf, hainele se stricau foarte repede... Eu făceam o economie considerabilă, timp de trei luni, de haine, purtînd două perechi de pantaloni, foarte ieftini, de flanelă sau tenis, pe cînd

altfel, în trei luni, aşa tăvălit, se poate strica un costum bun de ştofă scumpă, mai ales la volan.

— Dar albul acela care se spăla în fiecare zi?... şi rîdea aşa ca şi cînd mi-ar fi spus: şmecherule!

— Vara, totuşi trebuie să porţi alb... încă o dată, dumneata eşti un artist, înţelegi, aşa ca dispoziţie: într-o staţie de vară, albul dă o impresie de proaspăt, de curat, de înviorare şi vacanţă...

— Ştii ce mi s-a părut însă caraghios? Am văzut că prietenii dumitale, snobi şi la modă, purtau în jurul gîtului o batistă roşie, sau dacă vrei, o basma cu nodul într-o parte... de parcă ar fi suferit de gîlci...

— Da... asta da... Dar, nu-i aşa? Eu n-am purtat-o. Nu aşa înţeleg moda, care are lucruri bune.

Surîde ca un profesor indulgent, care, la cafea, vrea să facă mici pozne protejatului lui.

— Da... scrobeală englezească, tăietură englezească, stofă englezească... Hm!...

M-a întrerupt comic, pipăindu-mi haina, de am devenit livid, căci ne-am fi trădat obiectul convorbirii pentru cei din boxele cu canapele, din faţă.

— Englezească... hm!... hm!...

I-am prins mîna şi i-am dat-o jos.

— Acum, te rog, crede-mă... Pot să-ţi spun că noi — adică tata — suntem acţionarii principali la cea mai mare fabrică de postav românească... Ei bine, stofa noastră iese la soare, îţi transformă mînicele în covrigi de stofă, îţi face genunchi după două zile, iar după alte trei luni se roade. Costă 600 de lei metrul... Cu stofa de pe mine nu se întîmplă nimic din toate astea. (Era un bleumarin-închis, dar cu ţesătura în dungi împletite fin, ca brodată.)

— E drept că e foarte frumoasă!

— Costă 2000 de lei metrul... Te miri, nu? Ţi se pare enorm... De cînd crezi că o am?

A spus aşa, într-o doară, jucîndu-se cu şervetul, glumind:

— N-o fi de anul trecut?

— E de acum patru ani, căci îţi dau cuvîntul meu că de acum trei ani mi-am mai făcut doar un costum,

deşi dumneata mă faci snob şi mă ironizezi că mă schimb ca o cucoană.

S-a mirat cu un accent sincer.

— Dumneata, despre care se spune că eşti cel mai elegant om din Bucureşti? Ei, n-am să cred asta acum.

— Te rog să crezi că nu fac mai mult de un costum pe an. Mai întîi că n-am bani. Cheltuiesc prea mult cu pasiunea mea pentru avion. La patru ani o dată fac patru-cinci costume pentru patru anotimpuri... pe care le schimb între ele... Trebuie să ştii însă un lucru... Că e bine să laşi ştofa să se odihnească.

— Ei, asta-i acum? Şi ironic... pipăindu-şi mustaţa ca să vadă dacă e bine răsucită. Dar dacă vrei dumneata, o s-o facem şi pe asta.

— Vorbesc foarte serios... Purtate prea mult, ştofele îşi pierd elasticitatea... Ce să mai vorbesc de pantofi? Un pantof purtat neîntrerupt se arde, şi arde şi piciorul. Pantofii trebuie schimbaţi de cîte două-trei ori pe zi.

— Nu zău, îţi spun drept, am numărat, odată, uimit, la dumneata, în şifonier jos, douăsprezece perechi de pantofi.

— Ca şi hainele, ca şi cravatele schimbate des, unele perechi sunt vechi de ani de zile... Durează indefinit cînd nu-i porţi în fiecare zi neîntrerupt... De ce surîzi? Uite, am cetit într-o gazetă că la New York se face în fiecare an revizuirea podului de la Brooklyn cu grije, căci se ştie azi că şi fierul oboseşte. Nu rîde... pe mine mă amuză foarte mult almanahurile, şi le citesc cu plăcere... Dumneata ştii că şi bateriile electrice, care fireşte folosite se descarcă, atunci cînd îşi întrerup serviciul, dacă nu sunt cu totul descărcate, adică dacă sunt lăsate să se odihnească, îşi revin binişor?

— Ascultă, toate le înţeleg, că văd că eşti doctor în materie, mă rog, dacă eşti doctor, eşti doctor.

— De ce eşti ironic?...

— Dar explică-mi un lucru... De ce plăteşti o pereche de ciorapi 350 de lei... îţi spun drept că am îngheţat cînd am văzut asta, săptămîna trecută, cînd am intrat amîndoi la magazinul de lîngă teatru.

— Am să-ţi răspund la asta, spunîndu-ţi ce-am păţit odată... Într-o zi, întîrziind la Roman, într-o chestie de aviaţie, mi-am cumpărat de la un magazin de acolo trei perechi de ciorapi, pe care i-am găsit mai buni dealtfel... Era vară, alergam mult, că era vorba să fixăm acolo un aerodrom intermediar. Spre seară, eram extenuat şi cu picioarele umflate, mi-era aproape rău... Timp de trei zile am crezut că sunt bolnav... Am venit în Bucureşti... Aci nu mai aveam nimic... din cînd în cînd însă mi se umflau picioarele... Pînă cînd, aşa printr-o asociaţie de idei, am descoperit că de cîte ori puneam ciorapii cumpăraţi la Roman, de atîtea ori mi se umflau picioarele. I-am aruncat şi-am scăpat de necaz. Mai tîrziu un chimist mi-a explicat că erau vopsiţi, economicos, cu vopsea toxică, proastă, neprecipitată, care intra în pielea piciorului, umflîndu-l şi provocînd o transpiraţie toxică.

Ladima se făcuse palid, în mod comic, ca un sergent major care are lipsă la magazie.

— Ştii că eu sufăr foarte mult de picioare... Mi se umflă...

Am început să rîd, eu acum.

— La dumneata trebuie să fie altceva... Aşa sunt scriitorii... N-ai văzut că în scrisorile lui, Eminescu se văita mereu că-i sunt picioarele umflate?

M-a privit în ochi, mirat, şi foarte serios, aşa grav, deodată:

— Ascultă, e adevărat, ai citit scrisorile lui Eminescu?

Am ridicat din umeri afirmînd nedumerit, am înţeles însă că şi el, ca şi cealaltă lume, mă crede şi mai prost şi mai incult decît sunt. Nu ştiam dacă să mă bucur că fac o impresie atît de neaşteptată, sau să mă întristez că dacă spun ceva rezonabil, surprind, uimesc. Am socotit că e mai bine să nu stărui.[1]

---

[1] Această reputaţie de prost şi incult, de care se bucura Fred Vasilescu „Lumînăraru", era una dintre cele mai false din cîte se pot închipui. Am vorbit eu cu el foarte adesea şi m-a surprins prin spiritul lui — domol oarecum, e drept — dar foarte aplicat. Nu mai vorbesc de priceperea lui în motoare,

E drept că aceste scrisori le citisem pentru că îmi spusese doamna T. să le citesc. Căci ea citea memorii şi colecţii de scrisori cu pasiune. Abia după un timp a reluat, încît m-am mirat.

— Bine, bine, dar cum se face că totuşi costumele dumitale nu se demodează? După cîte ştiu, apar în fiecare an modele noi, în jurnalele de modă.

— Da, însă diferenţele sunt foarte mici... vorbesc de moda bărbătească... Reverurile ceva mai late sau mai înguste, aripioara lui cînd în unghi ascuţit, cînd în unghi drept cu ele. Variază iar, puţin, lungimea vestonului. Altă schimbare priveşte spatele. Acum cinci ani, chiar după război, talia era sus, adică era mai îngustă, ca pe un corset de muşchi, ca la ofiţeri... Acum doi ani, era talia jos, iar în dreptul spetelor, spre coastă, cobora în două mici falduri. Acum se poartă spatele hainei de sus pînă jos egal de lat, dreptunghiular, peste cîţiva ani s-ar putea să se poarte iar cu vreo mică modificare. Dealtfel, e foarte important la bărbat, căci asta dă o impresie de îngrijit — l-am privit cu intenţie — să aibe ghetele frumoase şi cămaşa cu guler care-i vine pe măsura lui. Aci am făcut o pauză cu înţeles, căci el purta nişte gulere largi, scrobite, care-i îmbătrîneau gîtul, dîndu-i ceva rahitic. De asta vream să-l dezvăţ mai întîi, făcîndu-l să puie gulere moi, de culoare, care ar fi fost mai ieftine şi mai uşor de spălat.

— Domnule Vasilescu... Uite pe tînărul acela care dă bună seara cucoanei de vizavi, cela în haine cafenii...

---

electricitate, sau cai de curse, care era cu totul remarcabilă. Îl ascultam adesea îndelung, explicîndu-mi calităţi, particularităţi... Dar şi aşa, cum fusese cîţiva ani ataşat de legaţie, călătorise mult, văzuse multe, avea o lectură de tînăr diplomat francez şi de amator de cai, englez, în acelaşi timp, făcută, în afară de cunoaşterea oarecum anecdotică a istoriei, cerută de carieră, şi dintr-o lectură de magazin ilustrat englezesc, la curent cu noutăţile şi curiozităţile practice ale culturii, foarte interesantă... Dar cum lumea arareori admite că o femeie frumoasă e şi inteligentă, hotăra că un monden pieptănat, lipsit de spirit (adică incapabil de „spirite“, glume, jocuri de cuvinte, căci altfel nu era lipsit în convorbire de un umor abia perceptibil, dar pătrunzător), blond, ca un amorez de teatru englez, uneori prea tăcut, e neapărat prost.

Are vesta încheiată cu un şir de nasturi pînă la nodul cravatei, ca un abate, de nu i se vede deloc cămaşa... Haina abia-i trece de şolduri, iar pantalonii sunt jos strînşi pe gleznă, ca nişte pantaloni de pielea dracului, din cei care poartă pictorii... E sau nu la modă? Să-ţi spun sincer, nu mi se pare o vanitate mai puerilă decît aceea de „a fi la modă". Ce lecţie de modestie ar trebui să li se dea acestor domni!

— Domnule Ladima, dar e o glumă... Asta numeşti modă? Dar aşa se îmbracă pe stradă cîţiva dansatori cari apar seara, la varieteuri, în frac vărgat, de „fantezie", ca să-şi debiteze numărul şi cîţiva băieţi de liceu cari, dezorientaţi, îi imită. Un mare croitor la Paris mai curînd se spînzură decît să facă asemenea costum. Nici măcar la Bucureşti nu are să accepte vreunul dintre cei doi-trei mari croitori să „taie" un asemenea costum. Aceştia, în principiu, nici nu lucrează pentru băieţandrii de douăzeci de ani, oricît de mult ar plăti ei. Costumele astea de prost-gust le fac de obicei croitorii de mîna doua de pe strada Regală, Academiei, Brezoianu, sau mai ştiu eu care...

— Ei, cum, tăgăduieşti că e o modă?

L-am privit lung.

— O modă bărbătească, de cînd lordul Derby a adoptat fracul negru şi de cînd s-a fixat costumul acesta „nemţesc", cred că nu există... Mici deosebiri de amănunte, fără nici o importanţă... E drept că, în genere, bărbaţii cari au trecut drept faimoşi eleganţi, cari au preţuit în mod deosebit accesoriile, le rămîn credincioşi... Sunt aşa de mici, încît nu sunt remarcate în genere decît de cei cari sunt de obicei atenţi la îmbrăcăminte. Vreau să spun că mai toţi bărbaţii rămîn la idealul de eleganţă pe care l-au avut cînd au îmbrăcat primele haine „la modă", nu fără un dezgust de aristocraţi conservatori faţă de inovaţii. Uite acest superb exemplar, care e Tony Bulandra, a rămas la culoarea verde de dinainte de război,[1] care azi nu se mai poartă, la manşetele scrobite, la monoclul cu şnur negru, iar cînd vine în salon intră cu mănuşi albe, purtînd mereu

[1] În 1927, fireşte. Căci acum, în 1933, a revenit.

tocurile înalte. Acesta era maximum de eleganță cînd a început el să joace pe cuceritori. Uite regizorul Teatrului Național, Soare Z. Soare, care a risipit foarte multe milioane. Nu va renunța decît simțindu-se nenorocit la cămașa și gulerul scrobit, la vesta cu tiv de pichet. Cînd Păstorel Teodoreanu a terminat liceul se purta, provincial, la Iași, haină neagră, pantaloni gri și gambetă. E îmbrăcat foarte luxos, poartă cămașe de mătase de patru mii de lei, dar nu a renunțat la nimic din felul primului lui costum.

Aș fi vrut să-i spun mai multe atunci, dar, deși știam ce vream, nu aveam gîndurile limpezi, nu izbuteam să mă exprim. Cînd scriu însă acum e cu totul altceva. E foarte ciudat cît mă ajută scrisul să gîndesc. Spun lămurit: să gîndesc. Pînă aștern o frază pe hîrtie, alta se formează, de la sine, în minte, adîncind-o pe cea dintîi. Cînd sunt în fața cuiva, nici nu pot să gîndesc ca lumea, întocmai ca în liceu, cînd știam lecția foarte bine, dar dacă mă scotea la tablă, din cauză că eram în fața tuturor, din pricina profesorului, nu mă puteam concentra și deci nu puteam să gîndesc.

Căci e îngrozitor să gîndești în fața tuturor... cum nici încă altceva nu pot face cu martori, ca la examen. Am fost unul dintre cei mai proști elevi ai liceului Lazăr, și au trebuit multe intervenții ca să trec. Prin urmare, nici lui Ladima nu i-am spus ceea ce acum îmi apare foarte lămurit. Găsesc, împotriva convingerilor obicinuite, că tocmai a nu urma „moda", adică a nu fi îmbrăcat ca toată lumea, e o dovadă de vanitate puerilă... Cei cari vor să fie individuali în îmbrăcăminte, tocmai ei se fac vinovați de lipsă de modestie... Trebuie să ai o astfel de înfățișare, ca să nu te deosibești niciodată din jurul tău... Cîteodată, mă gîndesc pe mine însumi cu barbă și mă simt, așa din senin, umflat în pene. E impresionant ce idee înaltă trebuie să aibă un om tînăr despre capul lui cu barbă... Eu, de cîte ori văd unul, așa, impozant, îl și rad în gînd, iar rezultatul, imaginea realizată astfel, mă amuză enorm. De aceea, cînd Ladima a vorbit de vanitatea puerilă a modei, îmi venea să-i spun că mai curînd mi se părea puerilă vanitatea asta a mustății lui impe-

riale, care atrăgea luarea-aminte, acum cînd eram cu el în restaurant. Dealtfel, tocmai poeţii cari dispreţuiesc moda sunt cei cari caută să se deosebească prea ades printr-o înfăţişare prea personală, pe care unii o afişează ca pe o firmă prea indiscretă. Multă vreme am crezut că redingota neagră, închisă la gît, cravata lată, tot neagră, gulerul scrobit, milităresc, pe care le poartă profesorii nemţi, sunt o dovadă de modestie şi dispreţ pentru cele lumeşti, de ignoranţă simpatică şi naivă a „modei" actuale. Cînd am fost însă în Germania, am înţeles, cu o uimire pe care nu poţi să ţi-o închipui, că, dimpotrivă, ei sunt foarte mîndri de această adevărată ţinută, pe care o cultivă dealtfel cu multă grije, ca pe o uniformă de intelectualitate, menită să-i deosebească de restul mulţimii de rînd... Dacă mă gîndesc şi mă gîndesc, îmi vine să cred că şi o îmbrăcăminte urîtă, cu o cravată înnodată neîngrijit, într-o lume corect îmbrăcată, e o dovadă de suficienţă... Întîi, dovedeşte că nu te sinchiseşti de părerea celor în mijlocul cărora trăieşti, iar pe de altă parte, că nu te stinghereşte să atragi luarea-aminte şi să fii comentat.

Dar atunci nu i-am putut spune lui Ladima nimic din toate acestea, iar el a continuat convorbirea, după ce şi-a ars romul din ceaşca de şvarţ.

— Atunci, dacă nu fac haine la modă, de ce mai sunt mari croitori? De ce snobismul cutărei firme? Atunci mai bine să-ţi cumperi haine gata.

— Nu... nu... Vezi, aici te înşeli... E o deosebire hotărîtoare. N-ai decît să priveşti atent un rînd de haine gata... Au întotdeauna umerii prea înguşti, încît cusătura nu vine ca o trăsătură caligrafică de la umăr la subsioară, ci căzut scurt şi nesigur, din pricină că sunt tăiate în serie... pentru orice întîmplare... De aceea, gulerul nu cade la ceafă, pe gulerul cămăşii, frumos, ci rămîne căscat ca o gură de ştiucă. Haina, jos, e totdeauna prea lungă — pentru că fabricanţii presupun că media cumpărătorilor au oarecum burtă... Mînecile au jos la pumn deschizătura prea mare, pentru orice mînă... De pantaloni, ce să mai spun? În faţă, chiar acolo unde orice ai spune, cade întîi privirea, sunt strîmţi, scoţînd în relief oasele, în loc ca toate cusă-

turile să cadă frumos la vale, ei au încheietura trasă într-o parte și alta, ca șireturile la ghete. Dealtfel, însăși marginea, conturul hainei de-a gata, are cusătura vizibilă, nu e la vreo doi milimetri mai înăuntru, acoperită... O haină gata e ca și o haină de împrumut. E făcută pentru un tip mijlociu, standard... pentru altul decît tine. Pe cînd un croitor mare e un adevărat artist... El face o singură haină, pentru un singur corp... Atunci haina capătă galba ei, unică, așa cum îi e destinația. De cele mai multe ori, firește, el aranjează natura... Nu mult, căci nu i se poate cere imposibilul, dar cît de cît. Haina lui are cusăturile, de la umeri la subsioară, așa, cum să spun, ca niște jumătăți oblice de paranteză (nu i-am spus așa, dar așa trebuia să-i spun), la ceafă gulerul nu cască, reverurile se petrec frumos unul peste altul... Haina cade pe corp, fără să se agațe nicăieri, cum învăluie, căzînd, mătasea, rotunjimea unui manechin. Jos e adunată rotund pe pantalon ca să nu rămîie loc gol sub ea ca sub o umbrelă. Pantalonii se fac, cu ajutorul cîtorva cute, foarte largi sus, ca să nu sublinieze, ca un tricou de tenor, partea din față, și să nu acopere dosul, strîns ca niște cioareci.

— Domnule, dar te pricepi... Cînd mi-oi face haine te rog să vii cu mine ca specialist.

Aproape că jubilam că am cîștigat partida. Mă și vedeam la croitor cu el.

— Dă-mi voie să-ți spun că mai toți prietenii mei mă roagă, și nu refuz, să viu cu ei la probe. De ce n-aș face-o și pentru dumneata?... oricînd, mîine!

Eram convins că mi-am atins scopul și mi-am împăcat mica mea manie. Dar parcă necunoscutul i-a apărut plin de pericole.

A devenit gînditor.

— Lasă, că mă intimidezi. . și-l speria ideea.

Nu știu, mi-ar fi făcut plăcere să-l transform pe acest demodat prieten, într-o singură zi, ca în filmele americane. Să-l fac să-și tundă mustața, să puie cămăși care să nu-i mai stea independente de corp, scrobite, ci cu gulere care să-i mîngîie gîtul, cravate frumos înnodate, pantofi englezești, haine sprintene... Sunt sigur că ar fi plăcut mult femeilor. Și fără îndoială că leafa destul

de frumoasă pe care o primea acum i-ar fi permis să cheltuiască două mii de lei, cel mult, pentru îmbrăcăminte.

— Va să zică modă nu e? Ci numai croitor mare? mi-a spus, după ce şi-a răsucit o ţigare, dintr-o tabacheră plată de lemn, fapt pe care îl înţelegeam, căci dovedea pe fumătorul de gust, care ştie că e mai bun tutunul din cutie, şi după ce a pus-o cu grije într-un ţigaret special, cu vată înăuntru.

— Nu, nici aşa... E modă... Însă priveşte mai curînd stofele. Asta e drept... Ţesătura stofelor şi culoarea se schimbă destul de des. Nu numai din progresul natural al chimiei şi ţesăturii, dar şi ca să depărteze frauda... În general, stofele bune au preţ de producţie foarte ridicat, din cauza materialului scump folosit. Din pricina asta, alţi fabricanţi fără scrupule, din cei ce produc şi vînd în cantităţi considerabile, imită stofele şi ţesăturile la modă, bune. Totdeauna însă cu o întîrziere de doi-trei ani, ba şi mai mult, pînă îşi lichidează imensele lor stocuri... Observă vitrinele scumpe, să vezi că au mai totdeauna alte culori decît vitrinele bazar. Alte cravate, alţi ciorapi, alte cămăşi, alte stofe... A fost la modă, imediat după război, un poplin gălbui destul de fin. Imediat, după ce au terminat vechile stocuri de zefir, marii fabricanţi au produs depozite întregi de poplin galben, mult mai vulgar însă, făcut cu multă economie, din spirit de speculă... Atunci, poplinul din material bun, produs cu grije, a căpătat linii şi vărgi. Peste trei ani a fost imitat şi acesta... Acum magazinele de lux fac cămăşile de dejalenă... Peste cîţiva ani vom avea şi dejalenă pentru strada Carol. Dacă eşti atent la cravate, observi că — la un interval de trei-patru ani — ţi se oferă la colţul străzii o cravată „la fel“ cu aceea pe care ai cumpărat-o de la magazinul de lux, însă de zece ori mai ieftină. La adăpostul culorii şi desenului caută să te înşele la calitate... De aceea producătorii „scumpi“ schimbă imediat. De aci, moda ţesăturilor.

Era trecut de miezul nopţii. Grigoraş Dinicu trecuse de la bucăţi moderne la cîntece sentimentale, languroase... Unele mese se goleau, imediat curăţite de chelnerii „eleganţi“ ca nişte diplomaţi. Femeile, toate inte-

resante, din pricina îmbrăcămintii şi a coafurii care le îngăduia să arate şi să sublinieze ce au mai frumos, camuflînd restul, mai formau, în boxe ori pe laviţa roşie care era de-a lungul peretelui, sub căderea bogată a luminii, centrul de atenţii calde pentru cei de la masă, sau fermecau strict iluzoriu, în parabole largi, pe cei din restul restaurantului. Îl vedeam limpede pe Ladima ameţit de frumuseţea lor, dar fără să izbutesc să-l fac să simtă, deşi era în realitate o problemă de stil, adică aşa cum înţeleg eu, de unitate: cît de grotescă, iar în fapt imposibilă (spre sincera mea părere de rău) ar fi fost alăturarea lui, aşa cum era, de un trup femeiesc, cu grije şi gust îmbrăcat, ca o floare studiată. În realitate, el, care era împotriva, atragerii atenţiei, izbutea să izbească toate privirile, să se izoleze între toţi, prin îmbrăcăminte, în acest salon cu oglinzi multe, prea luminate. Am vrut să-i subliniez asta cu oarecare brutalitate. La masa din fund, spre galantarul casieriţei, era un grup mare de oameni tineri şi alţii mai în vîrstă... Între ei era unul, un fel de cazac uriaş, cu barbă albă, scurtă, răzvrătită, cu plete, şuviţe cărunte lipicioase, cu un chimir lat, care atrăgea toate privirile...

Mi s-a părut că aş putea bate şaua pentru Ladima.

— Crezi că domnul acela n-ar fi atras mult mai puţin atenţia, îmbrăcat aşa ca să nu difere de cei din jurul lui?... Moda uniformizează... e o lecţie pentru amorul propriu.

I s-a coborît mustaţa pe colţul gurii de spaimă, m-a privit cu ochii înfundaţi în orbite.

— Taci... taci... E marele poet german Däubler, sărbătorit de redactorii unei reviste literare.

Am îngheţat, cu sentimentul disperat că am comis una dintre cele mai crunte gafe din viaţa mea, şi întîmplarea m-a vindecat definitiv de a mai da asemenea lecţii.

Şi totuşi Emilia asta nu are dreptate, căci dacă l-ar fi privit cu cît de puţină sinceră simpatie, ar fi trebuit şi sigur că ar fi izbutit ca ea să-l facă să-şi schimbe îmbrăcămintea.

Arunc mucul de ţigare surîzînd şi examinez, întîi eu, biletul pe hîrtie cu antetul *Veacului.*

Emy,

La regizor nu se găsește rolul. Trebuie scos din nou. Am rugat pe domnișoarele dactilografe. Treci după-masă să-l iei.

Am reținut pentru revelion o masă de patru locuri la „Enescu". Se mai pot pune la nevoie două scaune... Vreau ca 1928 să fie început cu frenezie. Acest 1928 vreau să fie anul vieții mele.

George

Anul morții lui... Nici o bănuială...

Aș vrea să nu mai recad în mine însumi, dar biletul acesta singur stîrnește în mine o goană de forme și lumini. Încerc să rezist și n-am punct de sprijin.

Revelionul din 1928... Viața omului acesta mă tîrăște în vremea care s-a scurs, cu propria mea viață, cum trage un fluviu apele rîului afluent... Nu vorbisem cu doamna T. de un an și jumătate... Amintirea îmi îngreuiază tristețea... Las totul și fumez. Gîndul că venea al doilea revelion, pe care nu era să-l facem împreună, mă umplea de o disperare care mă pătrundea ca un frig... Trotuarele înguste erau pline de o lume grăbită, numeroasă de obicei, dar devenită manifestație de stradă în zilele acestea de tîrguieli... Toți oamenii aceia aveau un rost, aveau un ideal măcar de douăzeci și patru de ceasuri, căutau o beție... Pe Calea Victoriei zăpada se pulverizase, încît se făcuse ca un soi de tărîțe, deși rămîneau, din cauza pavajului neîndreptat de la război, mici mormane de gheață stratificate. Parcă din cauza atîtor respirații gerul se înmuiase. Primisem de dimineață telefoane de la prieteni pentru invitații și desigur că peste tot orașul gînduri se căutau într-o circulație amețitoare, ca mișcarea în filmele voit accelerate. Am primit cea dintîi dintre aceste invitații, la L. C., pentru că înțelegeam că e de prisos să mă rezerv, știam că oricîte vor mai veni, una singură va lipsi dintre ele...

Fiindcă la băcănii tîrguia atîta lume, pentru că în blănuri și în șoșoni scurți de tot, ca retezați, lăsînd să se vadă ciorapul de mătase între ei și strînsoarea mantoului, treceau atîtea femei... era în mine un neastîmpăr altoit cu tristețe. Mi-a venit și mie o poftă nebună să tîrguiesc

și să fac bucurii la întîmplare... Aș fi vrut să știu ce va face ea seara... cu cine va ciocni un pahar de șampanie. Bună cum e, cui va ura, cu obrajii rumeniți, cu rombul înflorat al surîsului, cu ochii strălucitori și lichizi: „Noroc și an bun..." ? Va avea în toată seara un gînd bun și pentru mine? Cine-i va lămuri, în minte, amețitor, umerii mobili ca merele în decoltajul mătasei, și rădăcina nervoasă a cefei?

Am început să colind magazinele, ca să văd cum tîrguiește lumea.

Pentru nepoței cumpărasem de Crăciun un cinematograf „Baby", un aparat de radio și tot soiul de jucării de pom... Am luat pentru cumnatu-meu o garnitură de birou cu tocuri rezervor, pentru soră-mea am găsit la un magazin o lampă minunată, făcută din cuburi, ca s-o determin să adopte mobila modernă. Micei actrițe i-am trimis un aparat fotografic, promis cîndva în glumă.

Aș fi vrut să-i trimit ei ceva, nu un cadou, un buchet de flori. De șapte-opt ori am trecut, alunecînd peste mușuroaiele de gheață, prin fața magazinului... Am zărit-o de vreo două ori înăuntru, ocupîndu-se de clienți, foarte numeroși pentru lămpi, mescioare și obiecte de artă, care își alegeau singuri și probabil cereau lămuriri, întrebau de cost... Trei sute de mii de oameni, din acest București, de la trecătorul în mașină, la comisionarul trimis să ia pachetul, oricine ar fi putut intra s-o vadă pe femeia asta în pulover roșiatic și rochie de culoarea cafelei cu lapte, să-i vorbească, să vadă figura puțin băiețească, oricînd gata să se transforme într-un surîs de soră sau „regină care vrea să se facă populară", numai eu nu... Aș fi putut sărbători revelionul la „Cina", între femei pe care alții le găsesc „splendide", aș fi putut colinda cu mașina pe la jumătate din locuințele luxoase din București, în noaptea asta, cînd toate femeile erau decoltate și împodobite... Oriunde aș fi fost primit... Dar totul era anulat de faptul acesta, net, că nu puteam urca două etaje, în parcul Bonaparte, ca să mă trîntesc pe un divan, eveniment care ar fi corespuns pentru mine cu o de neînchipuit întoarcere, permisă numai de încheierea păcii, dintr-un război de patru ani în tranșee.

Aş fi fost bucuros, s-ar fi potolit tumultul din mine dacă aş fi avut măcar posibilitatea să întreb la telefon ce face seara şi să-i spun, fie şi cu un surîs îndurerat: „Mult noroc... multă sănătate“, după ce i-aş fi trimis un dar.

Nici măcar o floare anonimă nu-i puteam trimite... Ar fi ştiut de unde vine şi asta însemna pentru mine prăbuşirea.

Experienţa unui revelion precedent îmi arătase riscurile unei astfel de încercări.

Acum doi ani, cel dintîi revelion pe care nu-l făceam împreună ne găsea certaţi, despărţiţi de mai mult de patru luni... îmi spuneam totuşi că n-o să poată trece acest început de an fără să-i fac un dar, care aş fi vrut să fie şi o recunoştinţă, şi un cheag de emoţie risipită într-altă vreme departe de ea, şi o durere nouă, arzătoare. Aş fi vrut de asemeni să aibă şi o valoare comercială... Mi-era teamă să nu aibă dificultăţi materiale... Era singura femeie care mă interesa pe lumea asta, şi cum niciodată nu primise, în cei doi ani de dragoste, nimic de la mine, socoteam că n-ar fi rău s-o scutesc, într-o măsură oarecare, de cine ştie ce întîmplări viitoare...

Cu o lună jumătate înainte am studiat un catalog de bijuterii şi am comandat în Belgia, prin cel mai bun bijutier din Bucureşti, o brăţară de platină cu briliante. Era făcută din opt dreptunghiuri de mărimea unui mic ceasornic, cu cîte un briliant mai mare la fiecare capăt... Costase 800 000 de lei... Mă gîndeam să i-o ofer de ziua ei, dar şi mai bine de revelion, căci atunci cadourile au un aer mai puţin direct şi personal... Sau dacă nu, eram hotărît să-mi creez, de la o zi la alta, o împrejurare oarecare, anume; să aibă aerul unei stricte şi fireşti întîmplări, fără urmare, ca să nu fiu nevoit să dau explicaţii.

În cele din urmă m-am hotărît s-o aştept la ieşirea din magazin... Bănuiam că nu are să închidă deloc, dar îmi ziceam că tot va merge la masă... Aşteptarea asta a fost una din cele mai grele din viaţa mea... Mi se părea că toată lumea ştie ce aştept, rezemat de bara

galbenă din vitrina unei drogherii vecine, dar nu chiar din fața magazinului, și credeam că toți mă compătimesc și mă găsesc ridicul... Zeci de prieteni, cari au trecut pe acolo, văzîndu-mă, m-au tachinat, întrebîndu-mă dacă aștept vreo midinetă... Mereu trebuia să găsesc motive și explicații... Abia pe la două și jumătate a ieșit... Cînd a trecut pe lîngă mine, în mantoul de taupe, rotunjit, castaniu-verzui, cald, de simțeam o pornire nebună să-l mîngîi, să-mi lipesc obrajii de el, am înghețat. Surprinsă însă, după ieșirea din magazinul cu lumina artificială, de albul ametitor al nămiezii, era probabil puțin zăpăcită și de mișcarea curgătoare de pe trotuar.

M-am urcat în mașina lăsată pe str. Sf. Ionică și am pornit după ea, încet, hotărît să provoc în dreptul ei o încurcătură, care să mă oprească în loc... Nu era prea greu în ajunul acesta de An nou... Cînd am ajuns, am cerut zgomotos loc... A întors capul tresărind, căci îmi cunoștea claxonul. Am privit numai cu coada ochiului... Ea a rămas aproape încremenită pe loc și toată figura i s-a strîmbat ușor ca de durere... Albul ochilor s-a făcut mai mare, mai limpede și platina cu reflexe liliachii a pupilelor mai intensă, mai alarmată. Buza de sus, din cauza gurii desfăcute într-un surîs de tristețe, lăsa să se vadă dinții albi din față... Îi înflorise toată fața, mărginită de bordura ca de șapcă a pălăriei cloș, de gulerul mare al mantoului care-i înconjura capul și-l depășea, de fularul de mătase, care era ca un plastron de culoarea caisei, înfoiat, pe piept. O vedeam în oglinda de la volan și am întors capul încet... Deși se uita la mine, n-a prins de veste, de parcă plutea în nereal — și m-am mirat de asta — căci pe urmă privirile noastre s-au întîlnit... Am ridicat pălăria și mi-a răspuns liniștit și cald, parcă ne certasem aseară, de parcă n-ar fi trecut patru luni fără să ne salutăm. Am oprit pe dreapta în dreptul Pasajului Român, deși îmi veneau mașini în față... Am coborît și i-am ieșit înainte.

— Sărut mîinile... Și tremurînd aproape: La mulți ani.

Avea ochii mirat deschişi, mai viorii, cu adevărat ca viorelele, înlăcrămaţi... N-a spus o vorbă şi mi-a luat apoi braţul. Mi l-a strîns, pornind alături, lipită de mine ca o strîngere la piept, transformată din cauza locului. Simţeam parcă prin stofa paltonului mîngîierea mantoului ei castaniu-verzui.

— Unde mergeai?

Nu mi-a răspuns nimic... Tăcea, aşa, nervos, la braţul meu... fără să mă privească...

Mi se părea că am febră, nu mai am nici un contact direct cu lucrurile. Pe orice aş fi pus mîna n-aş fi putut prinde bine, vorbele nu veneau singure, iar în jurul meu nu mai treceau oameni, ci mergeau forme... De nervos ce eram, simţeam nevoia să vorbească neapărat căutînd penibil.

— Pot să te întovărăşesc puţin?...

Era puţin cam caraghios, de vreme ce ea îmi luase braţul şi mi-l ţinea strîns.

Abia acum m-a privit liniştit şi voit.

— Mă duceam să mănînc ceva la un mic restaurant aci...

— În pasaj?

— Da... dar acum nu mai pot mînca... Hai, pe stradă...

— Magazinul e închis?

— Nu, a rămas acolo doamna Landrino, care a fost mai devreme la masă.

La Riegler în faţă erau ţigănci care se instalaseră ocazional cu coşuri mari de vîsc şi mimoze; alergau uşor după trecători.

A surîs limpede, cu faţa mereu uşor crispată, ca o strîmbătură de voluptate şi durere în acelaşi timp, iluminată de ochii vii, care parcă descopereau acum lumea. A luat o ramură de mimoză ca un mugur de salcie, mi-a desfăcut paltonul şi mi-a pus-o la butoniera vestonului... A desfăcut apoi poşeta neagră, mare. Am vrut să duc mîna în buzunarul hainei, dar m-a împiedicat, aducîndu-mi aminte:

— Diseară e Anul nou.

— A, da! E Anul nou... Atunci primesc... Primesc cu o condiție... Să-mi dai voie să-ți fac și eu un dar... Și am scos mimoza ca o amenințare.

I-a înghețat fața și a capitulat frumos.

— Primesc.

Eram chiar în dreptul marelui bijutier... Nici n-a mai avut timp să protesteze. Pe galantarul acela, care e ca o vitrină de fluturi și șerpi albi în muzeu, și-a așezat coatele nervos și a început să caute... A descoperit cel mai cuminte inel... ca un fir de sîrmă, de aur, cu un safir... dealtfel foarte frumos...

S-a întors surîzătoare, arătînd încîntată, jumătate din dinții albi de sus, mai limpezi ca bijuteriile mici de fildeș.

— Am găsit.

Am privit glumeț, scoțîndu-mi mînușele groase de piele și dictînd cu o prefăcută energie.

— A nu... Cine oferă aci? Eu sau dumneata?

A devenit palidă, de i-a rămas numai gura roșie în toată fața și s-a sprijinit de galantar... În clipa aceea, eu am avut, înțelegînd, ca o declanșare fluidă... Fără să mă gîndesc, automat, parafrazasem una din glumele noastre cele mai intime, cele mai senzuale: „Mă rog, aici cine iubește!" spunea uneori, cînd o țineam îmbrățișată, exasperată de dorință și cînd, tiranic, sadic, nu-i îngăduiam nici o mișcare, de rămînea cu tot corpul întins, încordat, crispat, în așteptare. Am transpirat întreg, ca de un scurt-circuit în artere și abia după cîtva timp am putut vorbi, dar nu către ea, căci între noi totul era epuizat, ca după o posesiune, ci către bijutier, întrebîndu-l, așa, stupid, ce rezultat știe de la Consiliul de coroană din ziua aceea de la Sinaia, unde fuseseră chemați toți șefii de partide și vreo doi jurisconsulți. Pe urmă am căutat cîteva brățări, am rugat-o să le încerce, ca să maschez premeditarea, și privindu-i vinele încheieturii, sub pielea subțire, împletite ca dorințele, i-am prins în jurul mînei întoarse, care era ea însăși o bijuterie, brățara comandată.

De plătit, firește că m-am făcut că plătesc imediat, dar mă întrebasem mereu dacă să-i spun prețul bijuteriei, sau să-l las să-i fie surpriză... Mi-am spus însă că e

o copilărie... că ar fi putut să cadă mai tîrziu pe mîna vreunui şarlatan, şi că era mai bine să ştie preţul adevărat... Am iscălit deci în faţa ei un cec, anulat în prealabil, de 800 000 de lei, cît costase brăţara. Era cel dintîi dar pe care i-l făceam de cînd ne cunoşteam... Aveam superstiţia stupidă că dacă îi ofer măcar o floare, dragostea noastră se termină... Şi, de aceea, luptînd cu mine însumi, în doi ani nu-i oferisem nimic. Cu sufletul alterat de sentimentul irevocabilului, cu care, dealtfel, eram de acum familiarizat, resemnat după nădejdi contradictorii şi înfrîngeri definitive, îi pregătisem acest întîi dar.

Cînd am ieşit, apăruse, de după norii lînoşi, iar soarele.

— Mai ai o jumătate de oră... Nu ţi-e frig? Mantoul castaniu-verzui, deşi îşi îngusta forma, acoperind cald genunchii, era scurt şi nu ciorapii de culoarea nisipului aveau să-i ţină cald, mai ales că şoşonii erau atît de scăzuţi şi mici. Vrei să mergem să mîncăm împreună la o grădină oarecare?

Am oprit o maşină de piaţă... Niciodată nu primise să meargă în maşina mea... În cei doi ani, iubirea noastră rămăsese oarecum secretă... Din cînd în cînd ne refugiam în cîte un orăşel de munte, de cele mai multe ori plecînd cu trenul: Deva, Sighişoara, Bran, Nehoiaş sau, cînd nu era sezon, pe coasta mării. Chiar la teatru, aveam aerul că ne-am întîlnit acolo, la masă eram împreună numai la ea, sau numai la mine în garsonieră, unde ne închideam uneori de sîmbătă pînă luni dimineaţa, ca nişte condamnaţi ai voluptăţii.

Am mîncat la un restaurant de pe 11 Iunie, singuri în tot salonul, în acest ajun de An nou. Era pentru mine o bucurie chiar numai s-o privesc, cercetînd-o ca pe un tablou... Femeia asta, care la început nici nu mi s-a părut frumoasă, m-a făcut să descopăr frumuseţea. Cădea pe gînduri uneori şi, ferindu-şi parcă privirea de a mea, rămînea în profil. Pălăria părea o glumă, iar marginea ei, ca o mică streaşină, de fetru castaniu, tăia o diagonală sinuoasă ocolind pe deasupra sprîncenei stîngi, peste ochiul drept, peste obrazul rumenit de

trecerea de la frig la cald, pînă la lobul urechii, pe urmă, arcuit spre ceafă, lăsînd cîteva bucle de un arămiu des, întunecat, afară. Zîmbea lumii gîndurilor ei, arătînd trist dinții albi de sus. Sprijinită în cot, își rezemase bărbia de dosul mînei sucite, cu degetele mîngîietor lipite de gît. Era într-o vestă de jerse, cu linii-dungi paralele, roșcate, negre, cafenii, pe care o purta, văzusem pe fereastră, și în magazin.

În asemenea clipe, ca și atunci cînd era îmbrăcată pentru serată sau bal, frumusețea ei avea în ea ceva absolut nepămîntesc, transfigurat, și asta explica de ce atîți bărbați vorbeau despre ea cu un soi de emoție pe care ceilalți, care aveau prilejul s-o vadă doar întîmplător, în momentele ei de plictiseală, necazuri sau nedispoziție, nu o înțelegeau.

Am vorbit despre multe, fără să cerem nici unul, nici altul, explicații pentru ce a fost.

— Ce faci diseară? am întrebat, neliniștit că îmi va pleca într-o lume necunoscută.

— Nimic... Vino la mine... și fără să se gîndească: Vreau să bem, diseară, șampanie...

Mi-am simțit obrajii moi și năclăiți de o sudoare rece... Să fiu cu ea diseară, în dormitorul fără mobilă, fără covoare, ca o cameră în care azi te-ai mutat, numai cu un pat alb și o mescioară joasă, fără șifonier pentru haine — căci se dezbracă într-o odaie alăturată în care erau dulapurile și masa de toaletă, după ce ieșea din baie. Să fie din nou goală și să bea șampanie... Ca un sinucigaș care dă totul pe o clipă, îmi vine să zic... da.

— Ce rău îmi pare, nu știam că te voi întîlni și m-am angajat pentru toată seara... M-am gîndit la cei cari se duc la operație, fără anestezie... Dar poimîine, nu la... haide la... Acum e partea cea mai grea... Firește oriunde, în afară de: la mine sau la ea acasă... Cînd iubirea noastră a fost timp de doi ani interioară, va trebui să fie acum numai pe drumuri. E o schimbare ca o răsturnare în existență.

— E la Cartea românească expoziția lui Teodorescu-Sion[1]... Vrei să vii s-o vedem?

---

[1] Expoziția I. Theodorescu-Sion s-a deschis la 17 ianuarie 1926 în sala „Ileana" la Cartea românească (n. ed.).

A rămas contrariată, cu surîsul trist care îi ridica puţin colţul gurii, arcuindu-i buza de jos, făcînd-o paralelă oarecum cu conturul bărbiei; căci atunci cînd zîmbea, gura i se încadra ca într-un romb instabil, fără cele patru unghiuri, fiindcă unul era înlocuit de nas, altul topit într-o gropiţă în bărbie, iar două schiţate, aproape imperceptibil, în obrajii arcuiţi uşor.

Şi, ridicînd din umeri, jucîndu-se cu mănuşile de piele neagră:

— La 11 dimineaţa?...

Ca şi cînd ne-am fi descoperit o vocaţie nouă, am vizitat, în cele două săptămîni care au urmat, toate expoziţiile şi muzeele din Bucureşti... Eu eram într-o aiureală de fericire continuă...

Ştiam însă că totul va avea un sfîrşit, deci după două săptămîni am început să lipsesc de la *rendez-vous*-uri... M-a găsit o dată, chemîndu-mă la telefon şi am rugat-o să mă ierte, pentru că sunt puţin bolnav... Sunt nevoit să stau în casă.

Speriată:

— Ce-i asta?... Ce ai?

— Nu ştiu... puţină febră...

— Dă-mi voie să viu să te văd.

— Eşti prea bună, dacă... nu te reţine nimic...

M-am dezbrăcat numaidecît, am întredeschis buzele ca să mi le ardă puţin respiraţia, am făcut un adevărat exerciţiu de paloare [1]...

A venit, şi-a aruncat mantoul şi pălăria în fotoliu, şi s-a aşezat doar jumătate lîngă mine, pe divan, cu picioarele lungi, oarecum paralele cu divanul, cu genunchii lipiţi goi şi strînşi în mătasea ciorapului, căci rochia de serj bleumarin era prea scurtă.

Mi-a luat mîna, dînd o clipă în lături buclele arămii care-i cădeau pe faţă din cauză că aproape îşi smulsese, preocupată de mine, pălăria.

— Dar, pentru Dumnezeu, ce ai?...

— Nu ştiu, nimic, puţină febră...

Mi-a mîngîiat matern părul, m-a privit în ochi, cu zîmbetul acela care-i încadra gura întredeschisă în acel

---

[1] În ediţia 1946, greşeală de tipar: „solare“ (n. ed.).

romb inefabil, îndurerat, cu acea strălucire a ochilor viorii de tot, care făcea să fie văzută de departe... Şi pe urmă, hotărît, şi-a lipit buzele de ale mele. Am făcut o grimasă.

— Nu... nu... Cine ştie ce am...

A început să mă strîngă în braţe...

— Mi-e totuna, orice ai avea...

M-am desprins, moale de deznădejde:

— Te rog, astîmpără-te... nu... nu...

Şi ca să nu creadă că ar fi altceva, că n-o iubesc, după ce m-am desprins, i-am sărutat mîinile ca pe unele frumos aşezate dintr-o icoană.

N-avea totuşi mînă mică şi cu degetele molatece de madonă, ci lungă şi subţire. Articulaţiile apăreau la orice îndoitură pe dosul mîinii, altfel delicate ca nişte vii accente circumflexe, subliniind vîlceluşele dintre ele, bune de umezit cu vîrful limbii. Degetele albe, prelungi, nu se terminau în unghii ascuţite, ci mai curînd late, ca nişte petale mici lăcuite roşu, mîini fără grăsime, nervoase, de prinţesă, pe care, resfirate, le ducea necontenit, cînd ca să aranjeze o buclă, pe după ureche, imaginar căzută, cînd ca să strîngă mica eşarfă în jurul gîtului, ca un domn care şi-ar potrivi cravata.

— De ce-mi priveşti mîinile?

Surîdeam, fără să ştiu ce să spun.

Am prelungit o săptămînă boala aceasta închipuită, care mi-o dăruia pe ea în fiecare după-amiază la ora 7 jumătate precis... Mîncam seara împreună, la mine, lîngă divanul larg, pe o mescioară joasă, şi o priveam fericit cum îşi plimba mîinile pe olanda feţii de masă, printre cupele joase de cristal albastru de murano, pe tacîmurile de argint, căci totul căpăta viaţă cînd era ea acolo.

Eram din nou ca în liceu, cînd visam să fiu bolnav, numai ca să vie îngrijorată, să mă vadă, o doamnă frumoasă, soţia unui prieten al tatei... N-am mai lăsat-o să mă sărute, spunîndu-i că doctorului îi i-e teamă de un tifos... îşi apăsa gura pe a mea cu o dorinţă de împărtăşanie a răului care mă cutremura.

Peste o săptămînă, ridicolul situaţiei nu mai putea fi prelungit şi am anunţat că plec în Franţa să-mi recepţionez un avion comandat.

Într-adevăr am lipsit o lună de zile... Eliberat de groaza apropierii, i-am scris de acolo în fiecare zi, scrisori de dragoste smintite, cu voluptatea de a urla în fiecare rînd că o iubesc, de a mă umili în declarații de robire absolută.

M-am întors în zbor pe la începutul lui aprilie și am început probele de antrenament și încărcare de benzină... Vream să bat recordul în linie dreaptă fără să mă decid în ce direcție... Bănuiam că pînă în cele din urmă voi porni spre Capetown.

Veneam pe la ora 3 acasă foarte obosit, mîncam, fumam o țigare, și pe urmă, îmi luasem obiceiul să mă duc s-o văd la magazin: Era întotdeauna de la 9—1 acolo și de la 3—7... Se ocupa foarte serios, își sfătuia clienții în alegere, lăsînd fetele să se ocupe numai de măruntișuri.. Studia modelele noi în revistele streine de artă, discuta cu maestrul pe care-l aduseseră de la Berlin despre modificări și materiale... Ajunsese foarte pricepută... Dealtfel, citea toată ziua, și nu numai romane, ci tot soiul de cărți: tratate de drept și medicină, colecții de acte, sociologie, dar mai ales istorie... Pînă și din cărțile mele, și nu numai din cele adunate în carieră, ci și de aviație, a cetit. Reviste de artă și literatură (de la ea am luat obiceiul să citesc și eu *Nouvelles littéraires* și *Candide*). Dar ceea ce m-a mirat mai mult era că nu lăsa să treacă nici o zi, ziarele... O dată i-a spus cineva că asta e o apucătură bărbătească.

— Iartă-mă, eu nu mă duc la ceaiuri să aflu „noutăți“ de la cucoanele care știu atîtea; și nici nu mă interesează cam ce spun ele.

Cînd se mira cineva că o femeie atît de frumoasă ca ea se ocupă atît de mult de magazin, rămînea totdeauna pe gînduri.

— Munca aceasta înseamnă pentru mine independența, banii cîștigați îmi dau dreptul să fiu eu însămi, să cumpăr cărți și lucruri frumoase, să nu fiu jignită de proprietar și să fiu scutită de oferte necuviincioase.

Avusese norocul ca întreprinderea să realizeze cîștiguri foarte rumoase, încît, după doi ani, mai împrumutînd bani, izbutise să clădească în Parcul Filipescu, înspre Calea Dorobanților, o casă mică, dar foarte

modernă, cu două apartamente de închiriat, în afară de cel mic oprit pentru ea.

Nu a lipsit, în decurs de cîțiva ani, decît de cîteva ori de la magazin, și numai din cauza mea... dar și atunci ruga pe asociată să fie prezentă... Nici sîmbătă măcar, nu făcea *weekend*. Magazinul avea un fel de retragere ca o strană, mare cît o cameră... acolo era o masă groasă modernă, cu cîteva fotolii joase în jur, o etajeră cu cărți și reviste. Citea, desena și aștepta să fie întrebată de fete. Mi se pare că și dumitale ți-a răspuns o dată: „Dar asta e viața mea... Ce vrei să fac?"

— Te împaci cu gîndul că ai să trăiești 30 de ani așa?...

— Uneori n-aș vrea să trăiesc deloc... Dar dacă mă gîndesc bine... nu e chiar așa de rău... Stau acolo între lucruri frumoase, alese, uneori gîndite, mîngîiate de mine... Dacă n-am nimic de făcut, citesc toată ziua și tot e un cîștig. În fiecare seară merg la cinematograf... O lună pe an călătoresc, dar e cinstit să adaog că nu uit interesul magazinului, vreau să văd ce mai aduce nou modernismul în mobilier.

— Dar iubești?... Nu ești geloasă?... Nu ești neliniștită?...

— Nu cred în iubire.

— Nu crezi dumneata în iubire? Nu te atrage iubirea?...

— Ba da, mă atrage... Poate că e singurul rost al unei vieți mărginite, comune, cum e viața noastră. Și-mi place... dar știu că nu durează... că nu corespunde unei realități... Îmi place mult să privesc o noapte cu lună... și uneori stau vreme îndelungată la fereastra mea, privind, dar știu bine că luna e altceva decît ceea ce pare... Nu întind mîna s-o prind... E mult și ceea ce dă, fără intenție și sforțare.

Aproape toată luna lui aprilie am fost în fiecare după-amiază în magazin. Era o bucurie liniștită, între mobile noi, frumoase... Retras în firida aceea (încăperea fiind prea mare, de cînd cu criza de magazine, se construise în interior, ca să zic așa, sau mai bine se împărțise încăperea în două, dar unul dintre magazine, o

tutungerie, nu mergea pînă în fund, lăsînd astfel o bună porțiune celuilalt) parcă mă afundam într-un vis.

Am învățat o mulțime de lucruri în aceste trei săptămîni. Ce nu-mi explica femeia aceasta! Aş fi ascultat orice... Ne consumam într-o iubire rarefiată, prelungită după-amieze întregi. Şi totuşi simțeam, nefericit, că nu e cu putință ca femeia asta să nu se întrebe de ce n-o chem la mine, de ce, logic, nu transform în fapt pornirea mea.

În ajunul Sf. Gheorghe... catastrofa atît de temută luni de zile n-a mai putut fi ocolită...

După-amiază mi-a trimis un buchet de liliac şi o mică valiză cu pijamaua ei, peria de dinți, un alt obiect de toaletă mai intimă şi papucii, izmeniți ca doi porumbei... „Astăzi este aniversarea iubirii noastre... Voi dormi la tine... E cu neputință altfel."

Mi-am dat seama cît de mult mă lăsasem tîrît de această paralizantă cedare din fiecare zi... Numai un gest disperat putea restabili situația... I-am înapoiat totul cu două cuvinte: „Cu neputință".

Probabil că a sosit într-un automobil, căci peste o jumătate de ceas a fost la mine, forțînd aproape uşa.

— Fred, ce înseamnă asta?

Cred că eram palid ca dr. Tokkeramo [1] din *Taifun*.

— Nimic... Răspunsul meu.

M-a certat cald... gutural.

— Dar Fred... Fred, eşti nebun... Tu mă iubeşti.

Am luat, cu o voință de ghilotinat, o atitudine aproape necuviincioasă:

— Doamnă, cred că faceți o confuzie... Vă prețuiesc nesfîrşit ca inteligență... şi-mi place prezența dumneavoastră... dar nu mă interesați ca femeie.

A rămas ca paralizată... i-au dat lacrimile... Nu putea să spuie nimic, scîncea.

— Dar Fred... Fred... mă iubeşti, nu e gest al tău să nu-mi spună că mă iubeşti.

---

[1] Personajul principal în drama lui M. Lengyl. Intelectual japonez stabilit în Europa, Tokkeramo îşi asasinează din gelozie femeia iubită. *Taifun* s-a reprezentat în Bucureşti şi pe alte scene ale teatrelor din țară (n. ed.).

Am luat o atitudine de diplomat insultat:

— Doamnă, găsesc că e de un gust îndoielnic şi această presupunere, şi această insistenţă... Dealtminteri, ţiu să vă previn că aştept din moment în moment o femeie...

S-a frînt toată, părea mult mai mică... îşi muşca buzele, cu ochii plini de lacrimi. S-a întors spre fereastră, s-a sprijinit cu cotul de o etajeră de cărţi, cu capul rezemat în palmă. Părul scurt şi fluturat, din cauză că îşi scosese pălăria repede, era tot înapoi, lăsînd descoperită fruntea şi urechea. Ochii priveau pe jumătate închişi, îndureraţi; distanţa dintre pleoape şi sprîncenele chinuitor înălţate se mărise mult. Buzele erau trist întredeschise, puţin de tot, nu se vedeau dinţii. Linia maxilarului de jos se vedea accentuată nervos. În gulerul de batist al bluzei, gîtul îi palpita în gropiţa de la claviculă.

S-a întors ca sub o povară, şi-a luat rar, ca un somnambul, mănuşile, şi-a pus peste *tailleur* blana de vulpe în jurul gîtului şi a plecat. Aşa au luat sfîrşit trei luni de trăită nerealitate.

În mai, a avut o legătură de două săptămîni, pe care a rupt-o brusc, pare-se, după ce acumulase destul dezgust... Am fost fericit cînd s-a împrietenit cu Eleonora Demetriade... Sufăr mai puţin cînd văd că se interesează de o femeie... Cînd a plecat la Movilă în august, căci la Berlin nu avea să plece decît în septemvrie, m-am dus, bineînţeles, după ea... ca să ajung la conflictul cu Ladima, din grădina „Popovici". Cînd nu pot să-mi închipui în amănunte, în cadrul ei, viaţa pe care o duce... mi se aprinde ceva în minte, ia foc totul în mine...

Ar putea fi altfel? De doi ani viaţa mea e un şir de contraziceri stupide, de hotărîri mari şi gesturi curajoase, alternate cu acţiuni gratuite şi greşeli mici, infame, de o inconştienţă care mă îngheaţă pe mine însumi şi anulează totul.

Emilia îmi flutură mîna în dreptul ochilor, ca şi cînd ar vrea să mă trezească.

— La ce te gîndeşti atîta?

— Nu știu, e atît de bine la tine aci. Afară trebuie să fie oribil, pînă s-o mai răcori puțin.

— A fost azi o zăpușeală! Mă mir că nu plouă.

Plictisită, mai ales că suportă greu căldura, s-a sculat și s-a așezat pe marginea patului, cu trunchiul puțin cam strîmb. Picioarele cu coapsele mari, lățite de marginea drotului, îi atîrnă de la genunchi în jos... Pernița mică a muntelui lui Venus îi acoperă cu totul, cînd stă așa, floarea de mătase. Pîntecul, deși ferm, mai face încă o cută ceva mai sus, paralelă cu pernița... Sînii par și mai mult două gutui pline de sevă. Fesa din stînga îi e mai turtită decît cea din dreapta, așa cum stă cam aplecată într-o parte... sprijinită într-o mînă. S-a gîndit parcă la ceva. S-a dat jos și a căutat o fotografie a lui Stoianovici.

— Numai să vezi...

O cercetez lung, deși nu mă interesează, dar ca să nu îmi trădez interesul exclusiv pentru scrisori. Pe urmă:

— Hai să mai citim:

Valeria dragă,

Îmi pare rău, dar nu pot să te ascult... Nu mai rămîn nici un ceas la gazetă... Am primit două scrisori, de la cine știi, dar e de prisos. N-am alt răspuns. E pentru a treia oară cînd sunt pus în situația asta.

Crede-mă, și mie mi-e greu să renunț la o leafă, care, așa cum e, îmi e atît de necesară. Mi-e greu să renunț la celelalte avantagii — pe care le enumeri — ale gazetei, dar mi-ar fi silă de mine dacă aș continua.

Nu, Valeria, este peste putință... Îmi pare rău de camarazii mei... și mie mi-era agreabil să lucrez cu ei. Toată viața mi-e plină de urîciune. Cînd alții au vilă și casă și onoruri, pentru că au renunțat la mîndria de a fi ei înșiși, mie nu mi-a rămas decît dreptul de a scrie și mai ales de a scrie ce gîndesc. Dacă nu scrii ceea ce gîndești, de ce să mai scrii? Sunt alte mijloace de făcut bani, mai practice, mai rodnice decît acela de mercenar al condeiului... La urma urmelor, pentru ceea ce mi se propune e prea puțin leafa de gazetar... Domnii aceștia nu mă cunosc. Dacă e vorba să accept asemenea îndelet-

niciri, atunci vreau să fiu şi eu ministru ca ei, vreau moşie şi castel în Transilvania. Într-o cameră mobilată nu se poate locui bine decît cu o biată conştiinţă limpede.

G.D.L.

Emilia îşi turteşte cu regret buzele una de alta, clatină din cap şi se lungeşte iar, plictisită, lîngă mine.

— Ce nerozie a mai fost şi asta! S-a supărat, ca proasta, pe gazetă şi şi-a dat demisia. Ce-am stăruit pe lîngă el... Valeria s-a ţinut de capul lui o după-amiază întreagă. „Nu şi nu, că el pleacă." Abia trecusem revelionul.

Din pricina unui articol în care Ladima denunţa vehement un cartel industrial, Gheorghidiu, care se vedea în scurtă vreme din nou pe banca ministerială, şi dealtfel în înţelegere cu tata, au hotărît să se creeze la gazetă o „direcţie politică" pe care au încredinţat-o redactorului-şef, devotat lor. Toate articolele cu caracter politic trebuiau deci revăzute de Mateevici. În realitate nu era prea limpede rostul acestei direcţii, şi mai ales nu era limpede ce rol mai avea în redacţie Ladima. După o zi de încercare, cînd a văzut ce încurcate sunt atribuţiile respective, el şi-a dat demisia... Cele două scrisori i le-a scris tata, rugîndu-l să nu se grăbească, să fie înţelegător şi să ia situaţia aşa cum e. L-am rugat şi eu să rămînă... Mi-a spus cu un gest dezolat: „Domnule Vasilescu, îţi spun cinstit, chiar dacă aş vrea să rămîn, n-aş putea... Nu sunt în stare să scriu două rînduri care să nu vie dintr-o convingere adîncă. Stau înaintea paginii albe cîte o jumătate de oră şi nu găsesc nimic, idiotizat. Ce vrei să scriu, dacă nu scriu ce gîndesc?... Nu sunt Mafalda să ştiu ce ar dori alţii."

Emilia clatină din cap cu părere de rău.

— Necazul cel mare a fost altul... Peste două săptămîni era premiera mea... Tocmai atunci nu mai era el critic. Eu ştiam ce are să fie... Toţi duşmanii lui au tăbărît pe mine... Nu mai spun de alea din teatru, care atîta aşteptau. Nu-i vorbă, ştiu eu cine mi-a făcut-o.

Mă uit la ea, cum stă culcată pe o coastă, întoarsă spre mine. Sînul de jos e sprijinit de braţul de sub el, cel de sus întinde puţin pielea la baza lui, ca un fruct

greu şi se sprijină pe tovarăşul lui de jos. Şoldul îmbelşugat stă arcuit mult şi genunchiul plin dedesubt e adus în faţă. Din pricină că îi e cald a dezbrăcat iar chimonoul.

Nu ştiu dacă „i-a făcut-o cineva", nu ştiu dacă „duşmanii lui au tăbărît pe ea". Ceea ce ştiu e că într-o piesă modernă, omenească şi simplă, într-o atmosferă de intimitate, ea s-a apucat să urle ca o disperată. Ceea ce ar fi mers într-o melodramă sau într-o dramă bulevardieră era aci penibil. Emilia era cu totul alături de rol, din care nu pricepuse nimic, şi nemaiştiind ce să facă, deoarece nici regizorul nu ştiuse ce să-i arate, a încercat să plaseze eternul şi teribilul ei cuplet din *Modelul*, deşi pe alte cuvinte, procedeu justificat doar de faptul că şi aci era vorba de o femeie părăsită. Cam aşa făceau pe vremuri, mi se spune, tenorii de operetă, cari rugau pe şeful de orchestră să intercaleze undeva un cuplet cu care, cine ştie cînd şi unde, avuseseră ei succes.

Nenorocirea a fost că s-a rîs în sală, tocmai cînd Emilia se credea mai dramatică. Şi n-a fost o colegă de vină... Am asistat la premieră şi pot să spun că rîsul „era în atmosferă". A fost destul un mic accident... De la galerie, cînd ea a terminat, patetică, înclinînd capul pe umăr, o frază pe care o credea zguduitoare: „Să te gîndeşti din cînd în cînd la mine", un student, probabil, a confirmat apăsat şi grav: „Bine!" şi sala a izbucnit în hohote.

Dealtfel, întregul spectacol a fost foarte „înjurat" de presă.

Emy dragă,

Ce vrei? Ce sunt eu de vină... De ce îmi trimiţi teancul de cronici?... Pe mine nu mă înjură toţi cei pe cari i-a muştruluit pagina literară? Uite Avîntul *vorbeşte de un poet ridicul şi agramat: îmi citează o strofă... Am refuzat revuiştilor o cronică făcută de ei înşişi, acum* Gîndacul, *uite, scrie despre mine, citeşte tăietura asta, ca să vezi cît de spirituali sunt. „Autorul cunoscutului volum de versuri* Spanac *(celebrul Ladima, îl ştiţi) a intrat ieri să se tundă, într-o frizerie din centru. A fost o adevărată panică în personal şi mai ales printre muşterii.*

Atunci patronul, care-l știa după caricatură, din revista noastră, a avut o inspirație genială... « Domnule, eu cumpăr Spanacul *d-tale? Nu. Atunci d-ta de ce vrei să fii clientul meu?... » Mîndru, Ladima a scos de sub paltonul ros ca o capră rîioasă, trei volume de versuri:* Spanac. *« Le ofer gratis... dacă și d-ta mă tunzi gratis... » Ștefan, patronul, a căzut lat, în mijlocul prăvăliei și a fost stropit cu toate flacoanele de fricțiuni din galantare* [1], *dar pînă la ora la care închidem gazeta nu și-a revenit.*"

G

— E adevărat că și pe el l-au tăbăcit rău. Ce și-au bătut joc de el! Mereu găseam în cabină ziare însemnate cu creionul. Mi le puneau acolo „inimile bune" din teatru. Că nu s-au lăsat pînă nu m-au dat afară.

Și, dezgustată, întoarce capul în partea cealaltă. Se încruntă și nu se mai interesează de mine. Citesc singur cîteva bilete.

Emy dragă,

E absurd să-mi reproșezi mie plecarea ta din teatru... Ce înseamnă asta: „Sunt absolut sigură că dacă nu-ți dădeai demisia de la gazetă nu aș fi ajuns unde sunt". De ce să crezi că eu am atras toate dușmăniile prin „polemicile" mele? Și de ce să nu admiți că a fost o greșită distribuire a ta și că piesa e proastă? Crede-mă, Emy, sufăr și eu cînd văd că ești batjocorită prin gazete și reviste. Ai dreptate, în chestia cu scaunul, bănuiesc și eu că e mîna vreunei colege invidioase... Mă duc mîine la teatru să vorbesc cu directorul.

G.

Emy... era foarte multă lume și n-am putut intra... voi trece mîine. Diseară ești acasă?

G.

Am vorbit cu directorul... Spune că el n-are nici o vină... Hotărîrea a fost luată de comitet, 130 de angajați sunt prea mult pentru Teatrul Național... În fiecare zi

[1] În ediția 1946, greșeală de tipar: „galanterie" (n.ed.).

sunt articole în gazetă pe chestia asta... Și din 130 de angajați 92 sunt femei... E o proporție exagerată... Spune că a concediat pe cele mai noi dintre angajate. Mi-a adăogat, ridicînd din umeri: „Am concediat șase fete, angajate acum doi ani, cărora nici nu li s-a dat măcar roluri de încercare, ca să se vadă dacă au bietele fete talent... D-ra Răchitaru cel puțin a jucat și, în unanimitate, critica cere s-o dăm afară... Ce vrei să fac? Să îndur campanii pe chestia asta? Să dăunăm teatrului, ca s-o ținem?...“

Emilia, nu-ți închipui cît sufăr... nu e decît o singură soluție... trebuie să montăm cît mai curînd un spectacol de avangardă... Am să aleg o piesă care să-ți convie. Gerul ăsta mă exasperează și el. Pe Sărindar au desfăcut strada ca să repare canalul sau nu mai știu ce... Mi-e silă... Scîrbos oraș. N-am primit nici o știre de la Gina... Dacă aș putea să plec. Dacă aș putea să mă odihnesc.

George

Emy dragă,

Nu știu de ce ții atît să mergi la balul acesta... Am auzit că nici nu mai este ce a fost odată!... Înainte de război „Balul sindicatului ziariștilor“ era un bal la care venea toată lumea bună... Dar acum... E foarte greu de obținut invitații... Am cutreierat ieri toate redacțiile, deși îmi venea foarte greu, că am alunecat pe zăpada înghețată și mi-am scrîntit piciorul. Nu am întîlnit din comitet decît pe Necșulescu... Îmi spune că s-au desființat biletele de favoare... Că să viu la intrare, că e unul dintre colegi, și mă lasă înăuntru... I-am explicat că e vorba de altcineva... Mi-a spus că am dreptul să viu cu o doamnă. E tot ce am obținut... Îmi pare foarte rău că nu pot să-ți fac serviciul ăsta... Sunt și altfel nespus de trist, Emy... în viața mea n-am fost atît de trist... Rămîi acasă... Să rămînem sîmbătă seara acasă... Vreau să stăm mult de vorbă... Ah... dezgustătoare iarnă... Mi-e silă de tot... și sunt obosit... E ceva sfîrșit în mine, Emy... Vreau să stau puțin lîngă tine... Cîteva cuvinte... ale tale ar fi ca un balsam. Dacă ți-aș ține o seară întreagă mîna în mîna mea, poate s-ar mai împrăștia

gîndurile acestea care rotesc deasupra mea ca nişte corbi... S-a sfîrşit, Emy.

Cu sărutări de mîini,

George

— Dar ce bal era ăsta?

— Balul ziariştilor, ţineam neapărat să merg. Alea din teatru se pregăteau toate. Nici măcar un bilet nu mai era în stare să găsească.

Îmi aprind obosit o ţigare. Mă învăluie o tristeţe ca o presimţire. Îmi scapă scrisoarea din mînă, ca o frunză uscată.

Emy, este imposibil... Deşi spui că ai văzut invitaţia la Gina, mie mi s-a spus că s-au desfiinţat... E posibil să fie altceva, dragă... Comitetul sindicatului colindă ministerele şi băncile, plasînd bilete .. Fiecare dintre ministere ia cîte-o loje-două, şi douăzeci, treizeci de intrări, pe care ministrul[1] *şi secretarul general le împart apoi la prieteni... Probabil că Gina are un astfel de bilet... Dacă aş avea smoching aş merge eu cu tine, şi ai intra cu mine... însă l-am vîndut de acum 5 ani... Dar mai bine ascultă-mă, încă o dată, Emy... nu face să mergi... Vine acum acolo o lume imposibilă : cocotele şi servitoarele, se spune, fac majoritatea femeilor... Dă-mi mie mai bine seara aceea, Emy.*

Niciodată n-am fost atît de trist şi părăsit ca acum. Am încercat să răspund infamiilor din Semnul, *dar mi-au refuzat în toate părţile articolul... Necşulescu, pe care îl credeam cel mai bun prieten, uite ce scrie:*

E alăturat un petec de gazetă, cu un articol pe două coloane. Un pasaj însemnat cu roşu, sub titlul: *Nu e nevoie de o lege a presei.*

„O lege de cenzură a presei e o aberaţie... Chiar cînd între gazetari se strecoară aventurieri şi şantagişti, ei sunt repede eliminaţi şi exemplul nenorocitului acela de Ladima, care a dispărut din presă în mai puţin de trei luni, e destul de elocvent.“ Prietenii, Emy...

George

---

[1] În ediţia 1946, greşeală de tipar: „ministerul“ (n. ed.).

Cam la o săptămînă după plecare, el a venit la *Veacul*, cu un articol foarte violent, un fel de răspuns uneia dintre gazete, care-l ataca în fiecare zi. Mateevici i l-a adus seara lui Gheorghidiu, care a ridicat din umeri şi i-a spus să nu-l publice: „Ce să ne mai băgăm în chestiile astea?“

Emy, e o copilărie... Frac şi nici smoching închiriat nu pun pe mine... în nici un caz... orice s-ar întîmpla...

L.

— Mă mir, atîţia inşi împrumută frac şi smoching. Dar n-ai idee ce încăpăţînat era.

O privesc lung, ca pe o haină, şi iau altă scrisoare.

Dragă Emy, nu înţeleg de ce atîta insistenţă... Dar, în sfîrşit, pentru că ţii tu atît... Vin aşa în haină neagră şi cu un domino... pe care zici că l-ai găsit... Dar trebuie să trec mai întîi pe la Vasiliu... Pe urmă am treabă la S.S.R. Cred că de acolo scap pe la 8 $^1/_2$. Mi-e foarte greu să merg prin ger, mă usturǎ respiraţia. Voi veni la tine imediat după masă...

— Ţineam să merg cu orice preţ pentru că ştiam de la Gina că o să vie acolo Cobîlcea, un basarabean, prieten cu Gheorghidiu... Eu mergeam în rochie de seară nemascată... Găsisem şi pentru el un domino... În bal, vorba aia, aveam să ne pierdem unul de altul... de la uşe chiar.

Emy dragă,

Îmi pare bine că te-ai convins şi tu că a fost o greşeală să mergem la acel bal... Mai întîi faptul că n-am avut nici măcar domino şi a trebuit să îmbrac o jerpelitură de costum de conspirator de la operă mi-a stricat de la început cheful... Pe urmă, înghesuiala aceea stupidă de la intrare. Să aştepţi o oră pînă se mişcă gloata dinaintea ta... Nu mai spun că eu n-am înţeles nimic din tot balul, pentru că toată seara te-am căutat pe tine... Degeaba spuneai că să nu ne pierdem unul de altul, căci era zadarnic... N-am făcut decît să urc şi să cobor scările Eforiei, înghesuindu-mă într-un bîlci de costume de tot soiul, cău-

tîndu-te de la balcon pînă pe scenă. Era într-adevăr o striveală și o căldură înăbușitoare... Abia se găsea cîte un colț retras... Aș vrea să-ți spun un lucru... De ce te-ai supărat aseară cînd ți-am spus că nu e frumos să vorbești cu tinerii aceia, de la altă masă? Tu erai nemascată, Emy, eu de asemeni din cauza căldurii mi-o scosesem... În asemenea cazuri nu mai ești în necunoscut. O femeie bine, nemascată, chiar la un bal mascat, nu trebuie să îngăduie familiarități... Bărbații aceștia sunt de o necuviință nerușinată... aseară am avut tot timpul impresia că ne-a urmărit un automobil cu farurile stinse... Cînd am coborît, ne-a luminat însă de două ori cu farurile brusc aprinse... Cred că au vrut să-ți fixeze casa...

G.

— Vai, ce am mai pățit la balul acela. Dacă l-ai fi văzut în costum. Ce mutră nenorocită avea... Să rîzi să te prăpădești... Nu puteam să mă mișc din cauza lui... Aproape că mă ținea de mînă... Și vorba aia, nu pentru el venisem la bal... Cum ajungeam la înghesuială, și dispăream... Multă vreme nu i-a trăsnit prin cap să mă caute pe culoare, sus la balcon... Acolo am stat de vorbă cu un tip foarte bine, căruia i-am spus să ne despărțim și să ne urmărească pînă acasă la plecare... că vom pleca la 3 fix... Să aștepte să plece cumnatul meu... (i-am spus că Ladima mi-e cumnat) și pe urmă am să apar la fereastră... Am vrut să nu creadă că sunt singură, că unor bărbați le face proastă impresie asta... Pe urmă am mai căutat să mai fac alte cunoștințe... Dar nu puteam scăpa de el... Nemascat, că spunea că-l înăbușe masca, era și mai oribil... Cînd i-am spus lui Miți să-l ție puțin de vorbă... nici n-a vrut să audă... Fugi, dragă, de aici... Ce vrei, să rămîn de pomină!... Nu vezi, parcă-i Donchișote. Naiba să-i ia pe bărbații de la Operă... Au adus mai multe costume pentru noi, fetele, și pentru bărbați... Dar eu m-am dus prea tîrziu și n-am găsit decît costumul ăla de cavaler, pentru el.

O privesc atît de mirat și de strein, că o clipă am impresia că a înțeles totul. Lumina lămpii de pe noptieră vine însă din spatele meu, încît fața îmi e într-o umbră

ușoară, pe cînd ea e luminată în plină față, iar umerii i-au căpătat luciri de sidef.

Emy dragă, am venit prea tîrziu, am fost după-masă cu un prieten aviator, la aerodrom la Pipera. Îmi pare rău că nu te găsesc. Diseară ești acasă? Vreau să-ți vorbesc.

G.

Treceam cu mașina de la restaurant, spre aerodrom și l-am întîlnit pe Academiei. L-am întrebat dacă vrea să mergă cu mine și am fost bucuros că a primit. Zoream acum antrenamentul, căci vream să plec, cît timpul era favorabil, spre Capetown. Toate încercările din vară eșuaseră și a trebuit să aduc noi transformări Bréguet-ului, schimbînd rezervorul, care nu putea lua decît 4 000 de kilograme de benzină — cînd eu aveam nevoie, ca să încerc și un record mondial de distanță, de peste 8 000 de kilograme — și aducînd unele modificări terenului de aterizare, zborurile de antrenament erau foarte obositoare mai ales din cauza discuțiilor și a intrigilor de la aerodromul militar, unde îmi aveam adăpostit avionul... Sunt o seamă de aviatori tineri, foarte curajoși și foarte dornici să se distingă cu orice risc — prin biruințe răsunătoare... Din păcate, nu sunt încercați decît arareori, căci, și pentru ca să concurezi la moarte, trebuie, pare-se, protecție. În concursuri internaționale, în raiduri de mare importanță, sunt folosite mai totdeauna cam aceleași elemente, așa cum rolurile se dau la teatru oficial acelorași actori favoriți ai direcției. Din pricina asta mocnesc mari nemulțumiri, iar printre cei mai urîți, în lumea aviatorilor, simt că sunt și eu. Faptul că dispun de un avion al meu, faptul că am utilajul aerodromului la dispoziție, faptul că am libertatea oricărei inițiative îndurerează, ca un memento social, pe cei oropsiți, cari nu-și pot oferi, la preț bun de glorie, nici măcar viața.

Plecarea mea spre Capetown a fost anunțată în toate ziarele, fără dezvoltare prea mare gazetărească, dar repetată cu destulă stăruință... Fixasem întîia dată această plecare la 20 februarie, la 1 noaptea, nădăjduind să ajung în zorii zilei deasupra Mediteranei, să

petrec a doua noapte peste Africa și să pot zbura cea de a treia noapte, peste ținuturile necunoscute ale Transvaalului... Cum se obicinuiește, din snobism mai ales, foarte multă lume mondenă și sportivă a ținut să asiste la plecare... O telegramă de la Constantinopol, anunțînd vremea rea, m-a făcut să amîn raidul cu două zile. Deși anunțată la aceeași oră, lumea n-a mai venit în număr mare, avînd aerul că „s-a păcălit o dată“. Exasperat însă, a trebuit să amîn din nou, din cauza unui incident stupid. Indicatorul de turaj, deși din vreme controlat, acum era gripat. Am crezut că am să leșin, așa, de exasperare. Prea era mare ghinionul, prea se amesteca parcă un geniu al răului.

Firește că am început să fiu ironizat de către toți cei care, deși nu plătiseră intrarea, pretindeau spectacolul după program. Furios, am decis că a doua zi voi pleca fără să anunț pe nimeni, la 4 dimineața, ca să nu mă mai plictisească nepoftiții pretențioși.

Am dormit toată ziua în ajun (provocîndu-mi o insomnie cu o noapte înainte) și am venit cu două ore mai devreme să văd dacă mecanicul și inginerul fabricei mi-au pus aparatul la punct. Era un sfîrșit de noapte cețos, cu un orizont alburiu, cu vagi dungi negre-fumurii... Stele puține, dar reci și strălucitoare. Deși eram încă în iarnă, bătea un vînt călduț, dinspre miazăzi. Terenul verde era fără zăpadă, dar ici-colo cam moale, și gîndul că-l voi străbate cu 8 000 de kilograme de benzină mă irita ca o contrazicere cîinoasă. Prin jurul hangarului, pe lîngă gheretele sentinelelor, erau mușuroaie de gheață înzăpezită.

N-aș putea spune că nu eram emoționat, dar putea să fie și din cauza acestor preparative de sfîrșit de noapte răcoroasă de tot în februarie, care aveau un mister de pornire la atac în zorii zilei. Sau poate că era și neobicinuința de a fi sculat la o oră atît de mică, așa ca un condamnat deșteptat pentru execuție. (Ar fi fost altceva dacă, nedormind, aș fi prelungit o noapte pînă în zori.)

În afară de in iner și vreo trei mecanici, de fratele meu, de un căpitan care reprezenta Aero-Clubul pentru omologare, mai erau sora mea și vreo trei ofițeri piloți. Aeroplanul fusese scos din hangar și adus pînă în lumina

lămpii foto-electrice. Globurile electrice din fața hangarelor, din cauza aerului puțin cețos, rece, dădeau o lumină difuzată, reverberată, de parcă iluminau cavouri aliniate. Îmbrăcasem salopeta ca pe niște nădragi pînă la piept, pusesem casca cu ochelarii deasupra și, învățat de incidentul din ajun, căci altfel aveam încredere în mecanic și în inginerul fabricei noastre, am început, dînd tîrcoale păsării mele cu formă de torpilă înaripată net, o verificare personală și amănunțită: jocul elicei, cablurile comenzilor, conductele de benzină și ulei. La ampenaj, profundorul îmi pare înțepenit și tresar, dar respir numaidecît: mecanicul îl încerca în același timp cu mine, însă în sens invers. Benzina era pusă, după indicația mea, în trei rezervoare. Unul între mine și motor, iar două laterale. Printr-o apăsare de pîrghie, în caz de pericol puteau fi desprinse de aparat, ca să evit incendiul sau prăbușirea.

De la o vreme, am băgat de seamă o mașină de piață închisă, izolată de celelalte mașini cu care veniseră cei prezenți, și m-a pătruns deodată fiorul unei bănuieli... Am ghicit, am văzut cu o putere de dincolo de mine, nu știu, dar am deslușit pe perna din fund ca o arătare, un chip de femeie. Mi-am simțit tot corpul, mișcarea sîngelui în capilare și mi s-a tulburat respirația... Era linia știută a hainei de blană și mai ales gestul mîinii întinse, adus pe rever, în mănușa mușchetar, ca să acopere pieptul. Așa cum numai unii au văzut pe apostol în noaptea fugii, eu singur vedeam și înțelegeam. Venise, fără îndoială, ca să participe cu privire la preparativele plecării, ca să aibă ultimele clipe... N-am îndrăznit să mă apropii, dar acum era în mine ca o povară duioasă, care-mi umezea ochii și, deși eram mai apăsat, mișcările îmi erau mai vii.

Nu mă îmbrățișez cu nimeni dinadins, dealtfel mi se pare și prea teatral. Cînd să urc în carlingă, cu salopeta desfăcută la gît, piciorul îmi lunecă pe treapta de aluminiu. Tresar superstițios și mă îndîrjesc în mine însumi. Aparatele de bord au fost examinate ieri toată ziua, acum mi-arunc ochii doar asupra compasului. Rotesc manșa, apăs cu piciorul palonierul: comenzile răspund. În oglinda rotundă, așezată în dreapta, puțin

întoarsă ca la automobile, pot privi cu atenție limuzina de culoare, pare-se, neagră. E nucleul viu al cîmpului acesta în sfîrşit de noapte.

— Contact!...

— Contact.

Motorul porneşte, pocneşte, ies scîntei. Tresar... Turajul e ciudat... întreb cu privirea pe mecanic. Dar şi el asculta încremenit. Înțeleg. Am tras prea repede maneta. Reiau progresiv. Motorul prinde şi vrambajul lui înfioară zările, ca şi vijelia stîrnită de helice. Delegatul Aero-Clubului îmi înmînează carnetul de rută, cu viza plecării.

Mi-arunc din nou privirea în oglindă şi fac gestul de înotător, dînd brațele înapoi ca să se ridice calele. Flutur mîna către sora mea, care e cu fața crispată de emoție. Aparatul a pornit şi iau direcția în plin vuiet. Tremur tot. Din pricina încărcăturii nu mă pot desprinde. Merg interminabil pe iarbă. Trag furios manşa. Nici un răspuns. Mă cuprinde deznădejdea că nu voi putea decola. Întorc înverşunat, reiau terenul de la capăt şi aştept ca avionul să-mi ceară singur să-l decolez. Gata, hangarele cad în jos, orizontul se desface... Noroc... Am şi pornit spre sud.

Peste cîmp aleargă după mine, ca un cățel după automobil, o maşină deschisă. O recunosc şi am un fior care se adaugă la acel al aerului rece. Fac un viraj întins, întorc cu totul, cobor în dreptul maşinii puțin şi descriu un cerc larg. Reiau apoi direcția... trag uşor şi sigur de manşă, aparatul cabrează întins spre ultima stea.

De acum voi fi singur între cer, pămînt şi ape, ca porumbelul care a zburat peste pămînt după potop. Zi şi noapte. Solidaritatea femeii cu mine e ca zborul a două suflete în nesfîrşitul lumii. Sunt mulțumit şi de o coincidență... Nu-mi închipuisem că are să vie, dar dacă a venit e de o sută de ori mai frumos. Unui tînăr advocat, fost coleg de şcoală, îi lăsasem sigilat, încă din ajun, testamentul meu făcut în dublu (o copie în caseta de la bancă).

„Las tot ce am, tot ce mi se cuvine, doamnei Maria T. Mănescu. Rog pe părinții mei s-o socotească drept fiică a lor“...

Vrambajul motorului cutremură toate straturile golului și mă așez ca o sentinelă în post, fără sforțări mari de atenție la început, ca să-mi cruț puterile, cu ceafa pe spătarul de piele.

Cînd m-am întors peste o lună, de la izvoarele Nilului, în cinci-șase etape fără glorie, cu un aparat reparat de mine însumi, între atîtea articolașe, scrisori și depeși din inimă unele, atîtea ipocrite, era o telegramă care mi-a transformat tot sufletul într-un surîs neîntrerupt, cîteva zile întregi:

„Nu e nimic, băiat prost, ai să mai încerci o dată.“

Repetam cu voce tare, copilărește, textul telegramei și mereu mă înduioșa ca întîia dată.

Erau în cuvintele acestea o familiaritate „oarecare“, dacă vrei, dar o prindeau, cum o prindea orice gest. Avea o eleganță firească, vie, animalică, dacă pot spune așa, care dădea un alt înțeles, sau un surplus de înțeles, cuvintelor și o făcea să-și poată permite orice gest, cît de riscat, orice greșeală împotriva presupunerilor elementare de eleganță, căci în loc să piardă, dimpotrivă, aceste abateri îndrăznețe deveneau la ea noi motive de frumusețe. Putea să ridice și să fluture mîna într-un cinematograf ca să cheme o prietenă că a găsit loc, însă avea mîna atît de frumoasă, încît acesta era un gest cu adevărat de ducesă familiară.

Mînca uneori castane pe stradă, cu o lipsă de cochetărie mondenă desăvîrșită. Ei bine, și asta o prindea. Totuși cred că acest cuvînt nu e poate cel mai îndreptățit. Căci se poate spune că „îl prinde“ pe cineva un gest, cînd îl face intenționat și dacă „îl prinde“ implică și judecata că „a reușit“. Dar doamna T. numai la examen și la reușită nu se gîndea. Era atît de proporționată, atît de subțire și plină femeiește în același timp, încît își putea îngădui orice atitudine șezînd pe scaun și nu avea nevoie să stea distinsă ca o nevastă de oficiant. Mai ales între prieteni — căci evita din sensibilitate familiaritatea cu cei streini — ședea la masă sau

în fotoliu, sucită, încovoiată, sau de multe ori, cu capul pe un braț al lui, cu picioarele trecute peste celălalt, de parcă ar fi fost dusă pe brațe. Așa cum o pisică, oricum ar sta, e totdeauna elegantă (fără de poza caracteristică din abecedar care e singura urîtă). Cred că o femeie, dacă are ochi inteligenți, dinți albi, mîini subțiri și picioare nervoase, își poate îngădui orice. E un anume soi de bunăvoie elegantă, care e chiar opusul eleganței intenționate și care decurge din principiul superiorității sufletești, așa cum aș fi vrut să lămuresc cînd vorbeam de Miți Mărculeanu și de comediana de la Paris. Acea atenție lăuntrică, acea permanentă tensiune intelectuală a doamnei T. nu numai că o scuteau de poze exterioare, dar îi valorificau orice mișcare, dîndu-i semnificație, cum un luminat interior pune în valoare frumusețea unui vas Gallé.

Căci pe cînd Emilia, de pildă, are ceva dintr-o unealtă prost conducătoare de electricitate, sau îți dă totdeauna impresia unei baterii descărcate, din pricina proastei fabricații, doamna T. pare străbătută neconteniț de un fluid, care o face excesiv sexuală, chiar în gesturile de obicei inerte la celelalte femei (de pildă, să aștearnă un șervet pe o mescioară, să scrie atent o scrisoare, să privească mirată un tramvai). Cred că acest curent continuu era de fapt gîndire. O gîndire adevărată o simți cum simți pulsul cuiva, sau mai exact, cum ar trebui să constați, atingînd, că un corp e viu, numai din senzația de circulație. Mai că îmi vine să spun lămurit că inteligența se poate descoperi și prin pipăit. Și cum calitățile la nevoie se cunosc, cred că inteligența doamnei T. se vede mai ales în acea grea încercare pentru femei, care e boala. Nimic nu e mai dezgustător decît o femeie proastă, bolnavă... Îți amintește, fără înduplecare, că omul e făcut din mațe. Sunt unele din acestea care vorbesc despre metehnele lor, fără necesitatea unei confidențe măcar... În tren, în tramvai, în vizită... „A, eu sufăr de multă vreme de rinichi." „Nu mai spune? Și cum vine? că eu am piatră la ficat"... „Nu, la mine e numai bășica... și la ovare, de la o sarcină..." Și dau lămuriri despre aceste beteșuguri, cu o mulțumire de sine, ca de niște performanțe.

Mi s-a întîmplat să vorbesc uneori cu doamna T. chiar despre purgativ, fireşte. Ei bine, nu era nici senzaţia de „ruşine", stupidă şi mahalagească, dar nici vreun fel de publicitate sau aplicaţie, ca şi cînd ar fi fost vorba de cine ştie ce ispravă, aşa cum am văzut de atîtea ori. Era ca un fel de intenţie-paranteză — ca să zic aşa — cu un surîs puţin dezolat.

— Te doare capul? Va trebui să iei un purgativ...

— (Plictisită, cu o strîmbătură comic jalnică): Vai! (Tocmai cînd era bolnavă, inteligenţa ei era deasupra, delicată, melancolică, de prinţesă devenită sclavă.)

Să ne întoarcem de la acel Capetown, neatins, fără noroc pentru mine, la această Emilie cu carnea de gutuie moale, la povestea aceasta pe care puteam să n-o cunosc şi totuşi o ştiu eu singur, în toată după-amiaza asta, în tot oraşul. Sting ţigarea şi iau un scurt bilet.

Emy, nu pot accepta invitaţia... E o copilărie propunerea ta.

George

— Valeria spunea că de vreme ce Cobîlcea îl invitase şi pe el la masă, dîndu-l drept cumnat... putea să vie... avea să mănînce şi el o masă bună la „Giordache". Îi cerusem doar un lucru, să-şi pună un guler curat, că de cînd plecase de la gazetă era într-o mizerie...

Emy, nu te supăra că ieri am plecat şi v-am lăsat pe voi la expoziţie... Mi-am adus aminte că trebuia să întreb ceva la fotograf.

Încă o dată, nu te supăra.

George

Rîde gros, plin, sănătos.

— Era altceva... El nu ştiuse că se plăteşte intrarea... Şi, cînd s-a cerut taxa, s-a făcut ca varul de alb... Cred că deşi ne invitase, crezînd că e gratuit, n-avea bani nici pentru el, necum pentru noi două. A început să bîlbîie, de-ţi era milă de el...

Emy, scumpa mea,

Întotdeauna nevoia de a-ţi scrie creşte în mine ca o voluptate, dar poate că niciodată ca acum. Dăinuie în mine încă frumuseţea orelor de aseară, aşa cum dăinuie în ghiocul proaspăt vuietul haotic al mării. Asemenea seri justifică şi scuză toate amărăciunile iubirii. Ce împăcare profundă îmi dă surîsul tău aşa de cald, cînd mă priveşti!

Şi trebuie să fie asemenea seri lungi, petrecute împreună, ca să-mi dau seama cît de puţin te cunosc, ca să-ţi descopăr noi însuşiri.

Niciodată nu ţi-am admirat frumuseţea mai mult ca aseară, Emy... Nu vorbesc de capul tău, care, ţi-am mai spus-o, îmi aminteşte desăvîrşit de Lavinia, fiica lui Tiţian, purtînd în tabloul pe care l-am văzut în singura mea călătorie în străinătate, o tavă cu fructe. O impresie de sănătate trupească şi sufletească, de bucurie luminoasă, bună şi sinceră. E totul numai armonie în tine, Emy. Te ascultam aseară şi te-aş fi ascultat încă ore întregi. Regăseam în tine, ca la începutul de neuitat al iubirii noastre, inteligenţa aceea egală, subtilă şi liniştit pătrunzătoare ca o mireasmă. Niciodată n-am întîlnit un mai firesc bun-simţ, o judecată mai adîncă şi aşa de frumos domoală. Liniştea ta, cînd povesteşti, iluminată de surîsul plin, cinstit, cu care subliniezi unele momente, mă face să înţeleg cît de fără pereche eşti în această lume cotidiană şi meschină în care trăim. Emy, iubirea ta îmi sporeşte orgoliul de bărbat.

Cu cel mai cald şi mai recunoscător sărut,

G.D.L.

O întreb surprins, uimit, despre ce e vorba.

Surîde larg amuzată.

— Am stat cu el de vorbă, săracu, o seară întreagă. Că ştii... uneori... cînd nu era nimeni de faţă (ca să nu se compromită?) eram drăguţă cu el. M-a pus să-i povestesc fel de fel de lucruri. De la Bîrlad. Din teatru. M-asculta ca un copil. Nici nu-i mai venea să plece.

Mi-e cu neputinţă să cred că scrisoarea lui Ladima e sinceră, că toate acele însuşiri erau cu adevărat descoperite. E prea mare deosebirea dintre ele şi ceea ce arată

Emilia, ca să fie posibil ca un îndrăgostit, fie el şi Ladima, să le şi creadă, scriindu-le. Socot că el se amăgea, cu oarecare luciditate. Seamănă, într-un anume fel cu Nd., bătrînul care stă de vreo cîţiva ani la noi la ţară. E fiul unui fost ministru de prin preajma războiului pentru Independenţă. A moştenit o avere frumoasă pe care a pierdut-o la cărţi, toată. Chinuit pînă la demenţă de acest viţiu, după ce a stors de unde a putut şi cît a putut, făcînd datorii ruşinoase, a rămas muritor de foame, prin cafenele, la bătrîneţe. Acum vreo zece ani, tata, făcîndu-i-se milă de el, i-a spus să vie la una din moşiile noastre şi să rămîie acolo. Are cel puţin casă şi masă, fără grije. Ca întotdeauna şi acum simte nevoia să joace, dar vechilul şi alţi cîţiva mai răsăriţi de pe acolo nu vor să joace cărţi cu el fiindcă n-are parale. Cum face însă rost de bani, de la mine sau de la prieteni, întîmplător, aleargă să-şi caute parteneri. Aceştia, ştiindu-i patima, se lasă greu, spunîndu-i acum că ei nu au parale. Pînă în cele din urmă tot el le împrumută banii de joc, numai şi numai să poată juca. Dar la sfîrşit rămîne fără nimic, căci ei dacă pierd îi împrumută din nou întruna, dacă dimpotrivă cîştigă, nu-i dau înapoi decît datoria, dar lui nu-i împrumută niciodată nimic. Multă vreme am crezut că experienţa asta, măcar în zilele cînd o încearcă, trebuie să-l dezguste definitiv de asemenea tovarăşi de joc. Totuşi nu... Mi-a spus-o singur. E mulţumit că a jucat chiar şi aşa.

Ceva din această mulţumire e şi în scrisoarea asta a lui Ladima, care, pătimaş, împrumută însuşi Emiliei tot ceea ce-i trebuie ca s-o poată iubi şi o iubeşte anume, pentru ceea ce i-a împrumutat chiar el.

Emy, sunt neliniştit... Lenuţa îmi spune că e a treia zi cînd n-ai coborît din pat... Trebuie să faci să te vadă neapărat un doctor. E îngrozitor... Trei zile am lipsit şi eu, şi trebuia la întoarcere să mi se întîmple ceva... Vin mîine cu un doctor prieten să te văd.

George

Întorc întrebător capul spre ea, căci tristeţea din mine e tot o apă cu durerea omului acesta.

— Era un raclaj şi, din cauza lui, o infecţie care m-a ţinut în pat aproape o lună... de două ori am crezut că mor... M-am opus, cred şi eu, să vie doctorul lui, să afle ce am... Cobîlcea, care la început îmi dăduse bani pentru operaţie, cînd a văzut că s-au cam încurcat lucrurile, n-a mai dat nici un semn de viaţă... Gheorghidiu nici el, deşi i-am trimis o scrisoare. În fiecare zi se ducea Valeria cu cîte o scrisoare, ca să aducă bani, dar mai totdeauna era degeaba... Bărbaţii sunt scîrboşi... Cînd eşti bolnavă, nu exişti pentru ei.

Ea a deprins ritmul meu sufletesc, s-a angrenat povestirii înseşi, de aceea îmi dă toate explicaţiile firesc şi ca o confidenţă simplă.

Emy,

Am înţeles aseară, dintr-un gest al Valeriei, că o duceţi puţin cam greu, că boala asta cade prost. Sunt sărac, Emy, şi sufăr îngrozitor că la vîrsta mea nu sunt în stare să fiu de nici un folos femeii iubite, care suferă atît cît suferi... Ieri, după ce a plecat doctorul, a cărui privire am pîndit-o, ca un cîine ochii stăpînului, încercînd să ghicesc în ei, am rămas multă vreme sfîrşit de oboseală şi pustiu sufleteşte, în sufragerie... Mi-e silă de mine, Emy... Să văd cît de greu izbuteşte Valeria să facă faţă pentru medicamente, pentru hrana zilnică şi să nu pot nimic! Mai ales că am şi eu necazuri... Am fost recunoscător ieri proprietarului care n-a mai insistat... Ce să fac?

George

P.S. îţi trimit, ca să-ţi mai treacă timpul, cum stai aşa în pat, vreo două cărţi de citit. Îţi trimit şi Cugetul *unde am o poezie.*[1]

---

[1] E în numărul de pe martie al *Cugetului*.

SAMARCANDA

Muntele sticlos din fund e la trei nopţi
Depărtare cu privirea. Şahi răscopţi
Plîng ce-a fost cu ochii scoşi. Oigurii mei
Cresc în vaduri, văile vuiesc de ei.

— Cum îți spun, am suferit foarte mult, că din toți bărbații care-i vedeam mereu, cît am fost bolnavă, unul n-a mai dat pe la mine... Ladima sta toată ziua pe lîngă casă, mereu speriat de orice paloare a mea... Uneori mă plictisea cu tot felul de întrebări prostești... Emy, cum te mai simți?... Emy, ia cutare... e foarte bun pentru apendicită... Că-i spusesem că am apendicită... și fetele care știau ce am — ele veneau, săracele — rîdeau să se prăpădească atunci cînd el da zor cu apendicita. Ești de vină, Emy, cînd ai fost la masă la unchiul tău, cu siguranță că ai mîncat ceva cu sîmburi. Nebunele alea rîdeau cu lacrimi, ținîndu-se de burtă.

Merg spre turnul nalt, cît norii albi de grindeni,
Margini nu se știu, priveliștea n-are,
Țările vecine-l văd de pretutindeni,
Caravanseraiuri fumegă-n hotare.

Sus pe munți spînzurători cît cerul gol
Cheamă trecătorii șuierînd domol.
Muște cît găinile rotesc. Leproșii
Vămuiesc chervanele, aprind chiparoșii.

Curcubeul peste Asia întreagă
Cheamă-nțelepciunea voastră să aleagă.
Iată flăcări, stele, luminează albastre,
Nașterea pe scut a seminției noastre.

Bajazet închis cu amintirea-n cușcă
Gratiile ca zăbalele își mușcă.
Hoarda, hoarda mea de aur peste tot.
Prapur cu minciună, cepeleag despot.

P.S. Am avut foarte adesea, lungi și nervoase discuții cu Ladima, la redacție, la S.S.R. sau la cafenea despre poezie. Disprețului meu, dealtfel numai verbal, pentru această falacioasă preocupare, el îi opunea un dispreț de mag pentru orice altă formă literară decît poezia. În acest sens, după cîte am înțeles, folosea el expresia „poezia pură“, voind adică să însemne cu ea anume opera acelor poeți cari n-au scris și nu vor scrie niciodată nici teatru, nici romane, nici critică, genuri, după Ladima, vulgare. El concepea structura sufletească a poetului ca o deosebire de speță, nu ca o simplă polaritate. Creatorul de poezie e un profet, un iluminat, e construit altfel decît ceilalți oameni, are simțuri în plus și darul de a transforma orice atinge. Pentru el frumusețea, tradusă prin muzicalitate, era un rit, îndeplinea

M-am dus ieri la cine ți-am spus, să vînd cinci foiletoane, pe care le-am scris... N-a vrut să-mi plătească înainte decît pe unul. A spus că după apariție... Mai încerc și la Adevărul... *Am vorbit cu dr. Nicolaevici... El crede că se poate.*

— Zău, săracu, avea inimă bună și noi rîdeam ca proastele. Tot Valeria a avut dreptate. Într-o seară, mai demult, cînd avea și el bani, Gina ar fi vrut să mergem undeva să supăm și aștepta ca el să ne invite, că fusesem împreună la cinematograf. El însă nu ne-a invitat și atunci Gina ne-a spus nouă că zgîrcit trebuie să mai fie. Dar Valeria ne-a certat rău: „Ia mai taceți din gură cu asta. Fiecare își știe mai bine soco-

---

un oficiu esoteric. Ironiilor mele pe care le găsea „lipsite de înțelegere", le opunea esența imaterialității lui.

Îl indignau poeziile cu înțeles curent, cu „morală" sau chiar cele cu un tîlc oarecare.

— Atunci ești partizanul „poeziei pure", așa cum o înțelege abatele Bremond, ca o pură incantație muzicală, indiferentă față de conținutul material al vorbelor, prețuind numai unicitatea lor formală, încercam eu să-l determin să-și formuleze sentimentul interior al ordinei lui poetice.

Spre surprinderea mea, protesta cu îndîrjire:

— Nici vorbă, nici vorbă! Abatele e un rătăcit, un impostor. Nu există o poezie pur formală. E o aberație. Poezia trebuie să aibă un conținut, trebuie să exprime ceva.

— Dar atunci nu e poezie normală, „impură", ca să zic așa?

Ridica brațele nervos și indignat de cursa pe care i-o întindeam:

— Nu, nu, nu... înțelege!... Ceea ce e normal nu poate fi poezie.

— Atunci ești întocmai de părerea suprarealistului André Breton, care socoate că poezia are ca obiect subconștientul, exprimat mai bine în incoherența paraliticilor generali, frenetici, a căror modalitate suprarealiștii caută s-o realizeze cu oarecare pietate.

Ladima se îmbufna și declara că nu mai discută cu mine, că sunt iremediabil neînțelegător.

Mă prefăceam uimit.

— N-ai spus singur că poezia trebuie să exprime anormalul?

— Da... Nu însă orice anormal... Nu mai sunt și alte stări, supranormale?

— În sensul acesta, un fizician de geniu e și el supranormal... Îi înglobezi activitatea în poezia pură?

telile lui decît i le știu ceilalți... Nu e bine să judeci pe nimeni".

Și ai să vezi că, săracu, tot a găsit bani.

Emy, uite aci alăturat 5 000 de lei... ți-i trimit mai devreme, căci eu mă duc să fac corectura la foileton și nu mai e timp... Țiu să știi de ei cu un sfert de oră mai devreme... Nici nu-ți trece prin cap de unde-i am. Încercasem în zece locuri să obțin un gir pe o poliță ... A fost imposibil... Sub pretexte caraghioase: că „din principiu nu girez"... sau că „am avut odată un con-

---

Hotărît, indignat, mișca brațele ca niște vîsle.

— Nu...

— Atunci?

După o lungă pauză, cu emoție, aproape:

— Dar visul?

Conveneam numaidecît, nu fără ipocrizie:

— Acum te înțeleg. Ești un adept al onirismului... E un punct de vedere care se poate susține. Oniricul și orficul au fost delimitate de multă vreme ca perimetre ale poeziei... Dar atunci revii la lipsa de conținut. Visul și muzicalul sunt pură incoherență.

Mă privea cu o adevărată oroare, și explica domol:

— Nu... Nu... Nici chiar așa... și căutînd mereu: Există indivizi cari au anumite vise, un fel de realitate transfigurată. Ca viziunea unei supralumi... Nu știu dacă e construită numai cu elemente din realitatea normală, sau e viziunea unui alt plan de existență. E un peisaj diformat, dar nu într-un mod vulgar, ca într-un vis de pensionar care a mîncat mult, ci după un potențial superior, care este de esența poetului.

— Dă-mi un nume de astfel de poet, pe care-l socoți apropiat de dumneata.

— De ce nu? Gérard de Nerval, Edgar Pol, Baudelaire, Huysmans, în proza lui.

— Da... pare-se că ne apropiem...

— Am să-ți citez o strofă din Gérard de Nerval, care e, dacă vrei, semnul sub care stă destinul versurilor mele:

Je suis le ténébreux, le veuf, l'inconsolé,
Le prince d'Aquitaine à la tour abolie.
Ma seule étoile est morte. Et mon luth constélé
Porte le soleil noir de la mélancolie.

— Da... în sfîrșit, ne apropiem... E întrebarea dacă e realizat în operă. Așteptăm volumul promis de vreo zece ani... Poeziile dumitale sunt prea risipite prin reviste.

— Nu știu dacă-l voi publica nici zece ani de aci încolo

flict" şi altele, n-a fost unul dintre amicii cu semnătură să nu mă refuze. Cînd, ieri, l-am întîlnit mergînd pe jos, pe Calea Victoriei, pe Nae Gheorghidiu: de zece ori m-am luat după el şi de zece ori am renunţat, convins că mă refuză... La un moment dat, s-a întîlnit cu o doamnă cu care a stat în loc, mai sus de Biserica Albă, poate un sfert de oră... Dacă nu aş fi venit pînă acolo, aş fi renunţat... Parcă aveam tetanos, aşa eram de încordat şi nehotărît totuşi... În faţa porţii lui, după ce am traversat, ca să am aerul că viu din faţă şi că ne întîlnim întîmplător, l-am salutat. Am spus că vreau să-l rog să-mi facă un serviciu şi i-am arătat ce vreau... N-a spus nici da, nici ba, la început... Pe urmă m-a întrebat ce mai lucrez şi dacă l-am mai văzut pe I. Pillat... Mi-a arătat că el se teme de o nouă prăbuşire a leului. Dezolat aproape, i-am amintit sfios: „Domnule Gheorghidiu, dacă mi-aţi da girul d-voastră... mi-aţi face un enorm serviciu..." A răspuns distrat, cu două degete în buzunarul vestei ca de obicei, că ar fi o adevărată nenorocire dacă tulburările antisemite continuă. Nu mai ştiam ce să cred. Peste vreo zece minute, i-am amintit iar... Şi am rămas uimit cînd în modul cel mai firesc, ca o paranteză, mi-a spus: „Sigur, dragă, că da... Se poate... Ai poliţă? Bun. Ai complectat-o? Ei, bun." Eram tot dezorientat. „Să merg înăuntru s-o semnaţi?" „De ce? E de prisos. Du-te colo, reazem-o de fereastră şi trage-i o semnătură pe dos cu numele meu... La ce bancă o scontezi? 5000? Ce te miri aşa... N-ai de gînd s-o scoţi? Atunci ce-ţi pasă?... Semnează acolo cum o fi... Ghorghidiu şi pace... La revedere... Du-te, cred, mai bine la Banca Industrială cu care lucrez eu..."

L-am semnat... M-am dus, am dat poliţa şi în zece minute am luat banii. Emy... în zece minute... mi-a venit rău... Duceam un petec de hîrtie şi, pentru că era semnată N. Gheorghidiu... luam în buzunar cinci hîrtii mari de cîte o mie... Aşteptînd, am văzut cum cărau acolo, în cuştile sălii mari, coşuleţe şi coşuri chiar, cu teancuri de mii de lei.

Ceea ce arată, pînă la uimire şi dezolare, cît de complicat este sistemul acesta al relativităţilor în iubire e că în acest timp eu îl invidiam cu emoţie şi admiraţie pe Ladima, care în vremea aceea se ducea foarte ades după-amiază să ia o cafea şi să citească reviste la „Arta decorativă". Cînd îl întîlneam venind de acolo, eu, căruia acest lucru îi era imposibil ca unui condamnat, aveam impresia că el mai păstrează pe haine un soi de polen sufletesc. De citit, citeam şi eu, acum mai mult ca oricînd şi cu un neîntîlnit soi de înverşunare, căutînd mereu asemănări, cum caută unii bolnavi, care nu ştiu sigur ce au, în cărţile de medicină, simptome asemănătoare cu ale lor. Şi ceea ce mă impresiona cu deosebire nu erau analogiile de situaţie şi potrivirile de caracter, oarecum prea tari, prea reliefate, care nu-mi spuneau mare lucru, cît un anumit soi de corespondenţe în sensibilitate, care mă înfiorau cînd le descopeream. Este uimitor cît de mult seamănă, în reacţiile simţirii lor, doi oameni care iubesc, oricît ar părea că au caractere diferite. (Dar poate că au aceleaşi caractere şi de aceea iubesc cu adevărat?) Determinismul psihologic e atît de mare, încît cu toată iluzia deosebirilor de structură, sunt incidente de asemănare, amănunte, care te îngheaţă. Ca pe drumuri diferite să ajungi în acelaşi punct, îţi dă emoţia pe care o încearcă cel care, în pădure, vede că, ori în ce direcţie ar merge drept înainte, ajunge mereu de unde a plecat. Şi cu cît e mai mare fineţea şi caracterul de nuanţă al întîlnirilor, cu atît nedumerirea din noi răsună mai interior. Că lucrînd fără să ştie unul de altul, Boyle şi Mariotte descoperă în acelaşi timp aceeaşi lege, a gazelor, sau că Newton şi Leibniz, mereu fără să ştie unul de altul, au descoperit fiecare calculul diferenţial, e mai puţin impresionant decît să afli faptul că doi oameni încearcă aceleaşi simptome psihologice din pricina aceleiaşi boli fizice, în senzaţii pe care le cred de neexperimentat, indicibil personale. De aci vine prestigiul imens al doctorului care ştie să întrebe pe un bolnav nu despre simptomele globale, puternice, şi despre impresii crezute pur subiective. Nu despre durerea „în dreapta", despre crampe sau despre jun-

ghiul din piept şi tusė, ci despre cele care trebuie, traduc senzaţii, crezute cu neputinţă de întîlnit la altcineva. Nu-i aşa că uneori ai impresia unui miros de cîrpă arsă?... Nu ai adesea senzaţia că pleoapele sunt de carton? Simţi nevoia să te întinzi? Îţi face rău carnea cu fibre mari şi dimpotrivă plăcere cea cu fibre scurte, dese?

Adică dintre cele care-ţi par, implică la medic sagacitate şi deci cunoaştere profundă.

La fel te cîştigă prin pătrunderea lui nu autorul care prezintă în carte cazuri şi caractere groase, cam unanim cunoscute, ci anumite nuanţe considerate aproape secrete, care sunt însă cu atît mai revelatoare, căci garantează ele singure şi pentru adevărurile generale de suprafaţă. Uimirea cea mare, înspăimîntătoare uneori, e să descoperi cît de total seamănă între ei oamenii prin ce au mai subtil şi mai secret, cînd se cred aşa de diferiţi ca aspect.

Cam prin martie am aflat de la Ladima, pe care l-am întîlnit venind într-o după-amiază de la „Arta decorativă", de oarecare dificultăţi cu care lupta doamna T. şi care se puteau sfîrşi într-un mod aproape dezastruos pentru ea. Dar mai întîi ar trebui poate să spun cum a devenit proprietară, asociată, a acestui magazin, căci e în legătură cu cîteva întîmplări.

După divorţ, din pricina prăbuşirilor valutare care reduceau toată averea părintească la casa din Cîmpulung şi la cîteva petece de livadă, doamna T. a trecut prin clipe foarte grele. Cînd mai tîrziu i se spunea, în glumă, fireşte, că este o excelentă negustoriţă, răspundea ades pe gînduri: „De cîte josnicii mă scuteşte asta".

Mie mi-a povestit cît de silă i-a fost de ea însăşi, cînd la vreun an după divorţ, locuia la o prietenă şi nu se hrănea decît cu cîte două ouă la pahar pe zi: „Mi se scîlciaseră pantofii şi-mi ardeau ciorapii de atîta purtat, nu puteam să mă spăl în fiecare zi ca lumea ca să nu deranjez prea mult pe prietena care mă găzduise. Devenisem acră, de dezgust trezit, de umilinţe înghiţite şi neajunsuri." Pe vremea aceea a încercat să intre dactilografă la birourile din capitală ale fabri-

cei noastre (am aflat mai tîrziu), dar după trei luni Gheorghidiu a dat-o afară... probabil înşelat în aşteptări. Mi-a spus cineva că era urîtă pe vremea aceea şi prost îmbrăcată. După ce a încercat vreo două bănci, ca dactilografă, i-a venit ideea care a salvat-o. Pe Calea Victoriei, o doamnă bătrînă, dar de familie bună, ţinea un magazin de mobilier şi obiecte naţionale... Fireşte, pirogravura şi ţesăturile săteşti erau principalele mărfuri ale prăvăliei care mergea acum prost. Doamna T., care trăise doi ani aproape la Berlin, unde arta modernă făcuse începuturi puternice, şi care păstra legături frumoase cu casele de acolo, căci fostul ei bărbat, fiind inginer al unei fabrici de tractoare, frecventa mult industria, s-a gîndit să folosească această împrejurare.

S-a adresat bătrînei doamne, propunîndu-i să facă amîndouă tovărăşie. Una aducea magazinul cu chiria plătită, alta un transport de marfă modernă şi serviciul de „directoare“. Cu puţinii bani pe care i-a obţinut de acasă, cu bunăvoinţa prietenilor de la Berlin, i s-au dat o seamă de obiecte de artă în comision. La început o garnitură de biurou, de nuc placat, cu lac modern cafeniu, alt biurou cu plăci groase de stejar sprijinite pe alte două plăci ca un paralelipiped culcat. Etajere mici, asimetrice, scăzînd ca treptele, capricios... biblioteci cubice, de arţar placat şi lăcuit, tot cu rafturi asimetrice... Pe urmă lămpi ca zarurile mari, mate, şi nu mai ştiu ce statuete, subţiate, stilizate.

Succesul a fost neîntîrziat şi-au primit comenzi mai ales pentru bănci. Cum doamna T. cunoştea o mulţime de reviste de artă, peste puţin timp au renunţat complect la pirogravură şi ţesături naţionale, introducînd noul stil cubist. Au botezat magazinul: „La Arta decorativă“. (E drept că au început cam în acelaşi timp cu un pictor modernist.)

Mai tîrziu, din pricină că transportul costa foarte scump şi mai ales se sporise vama, doamna T. a adus un specialist din Germania, pentru preparatul placajului de lemn; i-a dat ca ajutoare cîţiva lucrători de la Tîrgu-Mureş şi au instalat pe Şoseaua Iancului un atelier de mobilă şi obiecte moderne.

Ore întregi ea studia retrasă în nişa care semăna cu un birou al magazinului, şi pe urmă, fie că indica direct modelul, fie că făcea schiţe proprii, căci învăţase admirabil desenul, dădea în fiecare zi, timp de o oră sau două, indicaţii şefului de atelier. Dealtfel, nimic nu se întîmpla în magazin şi atelier fără ştirea ei... Cînd era invitată se scuza, şi la mirarea celorlalţi adăoga, surîzînd cu amărăciune: „E mai bine totuşi decît dactilografă..."

Acum avea cele mai diverse modele şi realizări, pe principiul dispariţiei oricărui ornament înflorat, şi al geometriei chiar în asimetrie, căci luxul sta numai în prepararea şi calitatea lemnului.

Paturi-divane joase, cu o singură tablie la căpătîi, placată, fără nici un fel de zorzoane, alte paturi-divan, cu nişte lăzi geometrice la un capăt, pe care se puteau pune vase moderne şi statuete stilizate, iar înăuntru aşternutul. Fotolii ca nişte cuburi scobite liniar, sau scaune simple ca acelea ţărăneşti, dar din lemn placat, dădeau o impresie de lux nou. Un paralelipiped, pe el o placă mare patrată, era o masă de sufragerie. Lămpi-sfeşnice de birou, făcute din arcuri negre simple, sau lămpi de tavan, în loc de lustre, cu nişte cutii de sticlă mari, mate. Covoare colorate împărţite geometric şi asimetric, împreună cu draperii de culoare întregeau totul.

Cam în vremea asta am cunoscut-o eu. Hotărîsem să-mi montez o garsonieră şi, cum nu ştiam ce îmi trebuie, am intrat aşa, la întîmplare, la „Arta decorativă", atras de vitrină. Am fost întîmpinat de o vînzătoare simpatică. Purta uşor o rochie neagră, serj, cu o floare de piele, neagră, de asemeni, la piept, în stînga. Figura era prea pronunţată în trăsături, ca de băiat, cu ochii destul de mari, dar cam apropiaţi... Mai tîrziu numai am văzut că sunt viu coloraţi. I-am explicat ce vreau şi mi-a dat sfaturi cu un aer atît de detaşat, atît de indiferent faţă de vînzare sau cumpărare, că m-a convins... Se înţelege că şi asta e o tehnică negustorească mult mai fină şi mai abilă decît lauda deşănţată şi puerilă a mărfii, în principiu. M-a întrebat cîte camere sunt, ce formă are garsoniera, ce culoare

au tapetele, cîte ferestre etc. Şi cred că am spus o mulţime de prostii, căci nu prea ştiam ce vreau. Şi nu înţelegea nimic.

Nedumerit şi simţind nevoia să fac o glumă...

— Nu rămîne decît să veniţi s-o vedeţi.

Se aşezase cu coatele pe o vitrină, aducînd umerii cam prea rotunzi, ca merele, legaţi în arc la spate, încovoiaţi în faţă, căci rochia deschisă sus, în elipsă, descoperea cînd pe unul, cînd pe celălalt.

— Nu văd de ce n-aş trimite un maestru în locul meu, dar nu văd iarăşi, dacă ţineţi să vin, de ce n-aş veni... Şi zîmbea cu o amabilitate de vecină, parcă, atît de îndepărtat şi indiferent, că nu ştiam ce să cred.

Îi priveam mîinile subţiri, nervoase, care nici un moment nu stau în loc, şi contrastau astfel cu imobilitatea limpede şi cu absenţa ochilor.

— Domnişoară, îmi este imposibil să ştiu ce vreau. Spun sincer... Dar uite, dacă eşti bună, spune-mi, suma de 200 de mii de lei, cît vreau eu să cheltuiesc, ajunge pentru ca să-mi mobilezi trei camere? Uite, asta e cheia apartamentului... care e într-o casă nouă şi e gol. Îl poţi vizita, poţi hotărî mobila cum crezi dumneata că e mai bine... După vitrină, văd că în orice caz te pricepi mai bine ca mine... La 22 aprilie vreau cheia şi apartamentul... Te previn, domnişoară, că la nota dumitale voi face o reducere de 20 la sută.

M-a privit foarte mirată, măsurîndu-mă cu capul întors, lung, spre mine.

— Da, desigur că da...

— Atunci...

Şi nedumerită...

— În sfîrşit... dacă dumneata vrei aşa...

— De ce nu? Tot acolo ajung...

A mai şovăit puţin.

— Da... vreau să spun... ştii... se obicinuieşte un aşa-numit acont?...

Cred că l-a cerut pentru că în prima clipă i-am părut neserios.

— A, da... N-am însă bani la mine...

— Nu face nimic. Veți trimite suma de 50 000 de lei, în cazul acesta, după-masă sau mîine.

„Bună negustoriță“, mi-am spus.

— Aveți vreo preferință?

— !?

— Spuneți-mi cel puțin ocupația? Îmi îngăduiți să întreb, nu?

— Sunt secretar de legație în Ministerul de Externe.

În prag i-am repetat:

— În seara de 22 aprilie dorm la mine acasă. Nu?

Cum aş putea să-ți descriu bucuria pe care am simțit-o intrînd în noua mea locuință... Era şi ceva din plăcerea cu care pui întîia oară un rînd de haine, dar era de vină și frumusețea locuinței.

După-amiaza era cu soare proaspăt de april, cald, cu razele foarte lungi, parcă umede şi, nu ştiu cum să-ți spun, mai grele decît de obicei, cînd am trecut pe acolo. Dar servitoarea, angajată de harnica mea furnizoare, nu m-a lăsat să intru, „că aşa a spus domnişoara“. Este caraghios, însă de-abia aşteptam să văd cum e, aşa cum îți dai seama că e caraghios să aştepți să vezi dacă ți-au reuşit nişte fotografii, dar tot aştepți cu nerăbdare.

Trebuia să mă duc la club, la o partidă de *bridge* şi nu m-am dus. Azi mă gîndesc de ce puțin depind întîmplările esențiale din viața noastră. Am pornit-o cu „rabla“ spre Şosea... Aş fi vrut să fac o plimbare de o oră pînă la Ploieşti, lunecînd uşor, numai ca să simt pe ochi, în jurul gîtului, pe mîini, prospețimea care adia a primăverii. Dar de la aerodrom gropile îți tăiau orice poftă de viteză şi de îngîndurare la volan.

M-am întors pe la 8 jum[ătate]... Se înserase... Vestiarul nu era gata, n-avea nici măcar cuier şi am trîntit pălăria pe parchet, aşa copilăreşte, ca să fac tot ritualul... Din vestiar o uşe, în față, da în birou, iar alta, mascată, în stînga, da într-un hol mic... Mi-a deschis ea însăşi cînd am sunat şi, emoționat, am intrat în birou... Dădea o impresie de întunecare geometrică intimă. Îl tapetase cu un fel de sac fumuriu. În loc de birou propriu-zis, o masă foarte lungă, fără sertare, ca o blană groasă, de stejar lăcuit afu-

mat... În spate, trona un fel de casă de bani, de stejar lăcuit, cu o uşe groasă, nu cu sertare... Peretele opus era ocupat de un divan-colţar, lung şi îngust, deasupra cu raft de cărţi, în lături cu etajere subţiri, tot pentru cărţi sau vase de flori. Un alt cufăraş lăcuit pentru licheururi, o masă din trei blăni, două întretăiate şi acoperite cu alta patrată în mijloc. Fotolii mici, cubice. Pe jos un covor de o singură culoare, cafenie-verzuie, ca şi ştofa divanului, ca şi draperiile.

— Aci ai să-ţi primeşti prietenii. Aci, nu în dormitor, şi surîdea... Un birou mare, fără sertare, că nu eşti profesor. Dosarele diplomatice, te întorci şi le pui în dulapul acesta masiv. Prietenii dumitale vor vrea să stea comod... de aceea divanul lung... N-am pus jilţuri adînci, ci jumătăţi numai, în jurul acestei mese de licheururi, şi arătîndu-mi dulăpiorul: acolo păstrezi sticlele de băuturi. Raftul acesta, jos, e mai puţin pentru cărţi, mai mult pentru bibelouri. Cubul acesta e lampa de birou... Lîngă divan sunt alte două mai mici cu abajur de hîrtie pergamentată.

Ceea ce mă încînta era simplitatea geometrică, fumuriul acela lăcuit pe care luneca privirea... impresia de confort şi strict necesar, în cel mai real lux.

Trecînd uşa subţire:

— Cu holul ăsta mic era mai greu, că are prea multe uşi... Noroc că trei din ele sunt mai spre capătul acesta. Am pus şi aci un divan larg de tot de forma locului şi taburete, cuburile astea, cu aceeaşi pînză ripsată, căci am impresia că nu vei primi vizite solemne şi oficiale, ci vor fi prieteni cari vor să stea tolăniţi. Cînd îţi vine în birou cineva cu care ai de vorbit mai important, ei pot trece aci. Mescioara asta joasă e pentru lampă, ceaşca de ceai, cafea, dar poate sluji şi ca etajeră de cărţi şi bibelouri. Dar ştii că îţi trebuiesc tablouri? O mescioară pătrată, uite, dacă ei fumează, sau beau cafele. Am pus dormitorul acolo, ca să fie mai ferit. Intri şi de aci din hol, dar mai are dacă vrei o ieşire, sau o intrare, căci prin baie comunică foarte comod cu sufrageria, iar de acolo, cu scara de serviciu. A întregit surîzînd: Dar e păcat că şi ieşirea din fund

e tot prin gangul de la intrare. Holul era albastru ca sineala.

Dormitorul, dominat de fumuriu lăcuit şi de auriu, căci şi tapetul era cu pătrate de culoarea paiului degradat, avea un pat-divan mare foarte jos, sprijinit pe picioare mici, ca un scaun, scurte şi drepte. Pe el o mare cuvertură de catifea păroasă, aurie, jos un puf, cît o roată, de rips albastru. Un dulap care abia îmi venea pînă la piept, dar gros, cu uşi laterale, era între căpătîiul patului şi peretele din fund.

— Să-ţi încapă hainele bărbăteşti, lateral. La noi, cu rochiile înguste e mai uşor. Deşi pare bloc cu patul, se detaşează însă ca să se poată curăţa uşor. Deasupra e suprafaţa lăcuită, cît o masă de mare, poţi pune lampa, cărţi, bibelouri, orice vrei.

Opus dulapului era o oglindă mare dreptunghiulară, cu o monogramă de metal negru în stînga, aşezată deasupra unei lăzi de arţar lăcuit, lungă şi joasă.

— Mobila asta nedefinită e un fel de cuier dacă vrei, de atîrnat seara hainele, căci nu mai sunt scaune cu spătar pentru haine, ori de pus obiectele pe el.

Mai erau două fotolii joase, largi, cu spate de divan şi cu rezemătoare laterale de nuc lăcuit, arcuite pînă în podea, comode, cu duble perne de mătase înflorată, albastre de tot.

În colţul liber dinspre fereastră, îmi cumpărase, cu o amuzantă competinţă, aparate de gimnastică de cameră, vîsle şi mingie de box.

Am trecut apoi în sufragerie prin baie, pe care o lăsase montată cum a fost, adăogase numai o etajeră de sticlă şi nichel, în faţa unei oglinzi mari de cristal. Sufrageria, cu tapete ca nisipul, avea un dulap scăzut şi lung cît peretele, iar în faţa lui o masă lungă...

— Dacă ai prieteni, ori o aşezi în mijloc, ori o transformi în galantar cu gustări... Cînd mănînci singur acasă, ai masa asta pătrată, din mijloc. Ţi-am pus scaune înalte ţărăneşti, ca formă, dar modernizate. Uşa astălaltă dă în hol, adică e aproape lipită cu uşa biroului, deci cînd le deschizi pe amîndouă, musafirii dumitale pot avea biroul, holul şi sufrageria la dispoziţie, lăsîndu-ţi odaia de dormit în pace. De aceea i-am

pus şi o perdea groasă de stofă... Ştii, uneori e bine să nu ştie camera din stînga ce face camera din dreapta. Mai lipsesc, fireşte, multe lucruri... Tablouri... bibelouri... Poate un aparat de radio, patefon, telefonul, pentru ca locurile să devie confortabile pentru dumneata.

Treceam ameţit dintr-o cameră într-alta... Azi, mobila cubistă s-a generalizat şi nu mai face impresie, dar acum patru ani nu erau în Bucureşti decît extrem de puţine locuinţe mobilate astfel. Abia dacă începuseră unele bănci. Mie îmi place nespus de mult şi cred că e îndreptăţită această preferinţă a mea... La o masă oficioasă, cînd eram la legaţia de la Paris, numaidecît după război, se discuta despre epoca noastră... Pe drept cuvînt, un invitat francez spunea că e o epocă mare, căci are în ea războiul mondial cu întîmplările şi forţele manifestate în el. Un scriitor tînăr, de la secţia de propagandă a Ministerului de Externe francez, susţinea însă, dimpotrivă, că e o epocă de imitaţie şi crasă vulgaritate.

„O epocă fără stil — spunea el atunci, în 1919 — o epocă fără spirit de invenţie în artă. Nu vezi, casele noastre mari practică stilul vechiturilor? Resturi: Louis XIV, Louis XV, Louis XVI, Empire etc., cumpărate scump la licitaţie, ceea ce e o ruşine. Obiectele uzuale n-au nici o formă, sunt degenerate din modelele vechi, casele imită tot arhitectura Renaşterii, a barocului, a rococoului." „În schimb — a întregit cineva ironic — avem revoluţia în artă: cubismul", şi toţi au început să rîdă. Mi se pare însă, dacă mi-e permis şi mie, un profan, să am păreri în această privinţă, că dacă acest cubism e poate caraghios cînd desenează capete din triunghiuri diferit colorate sau alte năzbîtii, nu se poate însă tăgădui că în arta decorativă (căci e singura artă care se schimbă de la epocă la epocă, pentru că Shakespeare şi Racine rămîn permanent valabili), adică în arhitectură şi mobilier, cubismul a creat „stilul epocei", cum se va zice probabil mai tîrziu, dîndu-ne semnul deosebitor de alte timpuri, şi deci chiar titlul de nobleţe pe care îl cerea tînărul scriitor încă din 1919.

Dacă o fi aşa, dacă n-o fi aşa, eu tot eram plin de bucurie.

— Domnişoară, trebuie să bem neapărat un pahar de vin pentru inaugurarea locuinţei mele. Şi pe urmă, zăpăcit: Dar mai întîi s-o plătesc.

A zîmbit.

— Da, dacă vrei şi asta... nota... este pe birou... Păstreaz-o astă-seară, verific-o... Mîine e Sf. Gheorghe. Treci vineri pe la magazin.

— Da, vineri... Te rog mult însă, domnişoară, să bei cu mine un pahar de vin.

A aprobat, cu un surîs nedecis, cu o ridicare nedumerită a braţelor.

Scriam un bilet ca să trimit servitoarea la club, să-mi aducă un *menu* şi cîteva sticle de şampanie. Citea peste umăr şi m-a întrerupt.

— Dar bine, ăsta e un banchet întreg...

— Un simplu dineu, *menu*-ul clubului.

A privit surîzînd, răsfăţat.

— Ştii ce? E obicinuită şampania pentru inaugurări... Eu însă prefer un vin franţuzesc, cu condiţia să nu fie „Bordeaux"... Eventual un „Hermitage" roşu, sau un „Château-neuf-du-Pape". Nu?

Am privit-o, mirat de preferinţele atît de precise şi oarecum savante. Mi-a cerut apoi lista şi a tăiat tot ce cerusem, scriind: şuncă slabă sau pui rece, brînză albă sau şvaiţer cel mult...

— Un Rocquefort?...

— E dezgustător...

O priveam mirat, căci femeile preferă mîncărurile şi mirosurile complicate.

A scris singură abia descifrabil.

— O cutie de compot de caise... „Ştirbey", căci prăjiturile nu merg cu „Bourgogne", şi a subliniat marca. Toate acestea se mai pot lua de la băcănia de sub „Athénée Palace", inclusiv vinul.

Acum venea, fireşte, bucuria de a mînca în garsoniera mea, despre care în oraş se vorbea cu anticipaţie, căci anunţasem că mă mut de acasă. Nu avusesem pînă atunci decît o cameră mobilată, bună cînd întîrziam prea mult în oraş.

Parcă eram un copil care se juca de-a menajul...

Şi uite nici azi nu-mi dau bine seama, dar cred că dacă mi-a plăcut s-o reţin la masă, a fost, nu ca femeie, cît ca parte integrantă a acestui moment nou pentru mine... Era aşa de potrivită acestui interior aranjat de ea, încît mi se părea că dacă o să plece, are să plece sufletul casei. Mă gîndeam, mai tîrziu, îndurerat, dacă nu cumva, mobilînd atîtea case, ea nu va mai fi făcut cumva parte integrantă şi pentru alţi beneficiari... Ştim vreodată?

Culmea era însă altceva... De obicei nu era nici o femeie care să nu-mi dea senzaţia că pierd timpul cu ea; în sensul că mi se părea că puteam să fiu, cînd eram cu ea, mai bine cu alta mai interesantă, într-alt loc, la Şosea, acasă la ea, sau aiurea... Mă plictiseam în mod stupid, rîvnind mereu, fără sens, ca să zic aşa, la vrabia de pe gard... Mai ales după posesiune, era ca un fel de grabă plictisită, fără jenă, să plec numaidecît de acasă... Acum, dimpotrivă, nu vedeam ce ar fi putut să fie într-altă parte mai interesant decît ceea ce aveam; mi se părea că la ora asta aci trebuie să fiu, că nicăieri nu ar putea fi mai bine... dar mi-am explicat atunci că e din pricina locuinţei.

Gustarea a fost delicioasă, de-ţi venea să aduni şi firimiturile de pe masă... Are dreptate... Mîncărurile acestea simple sunt mult mai bune.

— Nu-i aşa? mi-a spus ea... Dau o impresie de curat şi sănătos... Nu de putred şi amestecat.

— Nu vă plac... preferinţele complicate?...

Şedea cu amîndouă coatele pe masă, cu braţele tinere şi rotunde, îmbrăcate în albul atît de delicat al bluzei, cu mîinile subţiri şi lungi, crescute parcă din manşetele moi de batist şi mereu plimbate în jurul obrajilor, sporindu-le feminitatea. Pe degetul arătător drept, avea un inel cu piatra neagră de onix, banal, dar care o prindea, sporindu-i albeaţa.

— Nu, domnişoară, serios, spune-mi ce preferi?

— Îmi place lumina... apoi pămîntul... cartea... rochia... fructele... zăpada... tot ce e neprefăcut... net.

Şi-şi ducea mereu mîna gracilă şi nervoasă ca să-şi aranjeze cînd buclele care nu-i cădeau dealtfel, cînd rochia care nu i se părea niciodată decentă.

Mai tîrziu m-am mirat mai puţin, cînd am văzut ce îngrozitor de complicate sunt însă aceste gusturi simple, deşi, dealtfel, tocmai pentru acestea şi pentru alte, neaşteptat de simple, o botezasem ciobăniţa, căci avea oroarea oricărui pretins rafinament şi dezgustul oricărei perversiuni (ceea ce nu excludea, dimpotrivă, epuizarea pînă la demenţă).

Vinul îi încălzise obrajii.

— Luăm cafeaua în birou?

— Nu, în micul hol...

Am rugat-o mai tîrziu să rămîie la mine.

A zîmbit, privindu-mă cu ochii albaştri, puţin galvanizaţi, cum sta aşa trîntită pe perine în colţ, cu mijlocul puţin frînt, cu un picior întins şi cel deasupra îndoit de la genunchi, apărînd mulat prin rochie, parcă era la ea acasă — şi gîndul acesta mă amuza.

Surîdea, mereu, cu ochii vioi strălucitori, în albul uneori verzui şi mat al corneei.

— Vrei să inaugurezi casa?...

— Nu... dar tot eşti aici. Eşti aşa de bine aci... Parcă e un cadru pentru dumneata.

A zîmbit iar, îşi rezemase un cot de o pernă de catifea albastră de tot, patrată, care înfăţişa astfel braţul nervos ca pe o decoraţie rară. Din cînd în cînd îşi trăgea rochia taiorului dedesubt, căci i se descoperea genunchiul îndoit.

— Motivul e serios... şi lungită acum de-a latul divanului fuma, cu amîndouă coatele înapoi, sprijinite nervos şi delicat de spătarul albastru şi molatec, făcut parcă numai din perine scumpe de puf. Dar ştii că la mine acasă am cu totul alt cadru?

Pe urmă a stat mult pe gînduri; încurajat am revenit.

— Ai putea să pleci de aci?

— Vrei să spui de lîngă dumneata? şi-i sclipeau ochii viorii de ironie.

— Nu, de pe divanul acesta...

Am venit lîngă ea și am rugat-o — jur — frumos cum n-am rugat nici o altă femeie în viața mea.

— Rămîi aci.

Gura foarte mobilă în rombul ei inefabil accentua ironia.

— Nu ai impresia că amorul acesta ia o nuanță conjugală?

— Dacă pleci de aci... plec și eu... mă duc la club... oriunde... nu știu.

A tras din țigare, s-a gîndit îndelung, mi-a întîlnit privirea, care ruga cu emoție, a examinat parcă abajurul de hîrtie pergamentată, albăstrie, sprijinit pe vasul sferic siniliu care purta lampa. Pe urmă s-a întors spre mine, s-a ridicat în picioare.

— Bine, rămîn... dar cît e ceasul? 11? Mă duc pentru o jumătate de oră și mă reîntorc.

— Ce mai e și asta?

— Nu știu; dacă vrei.

— Pe cuvîntul dumitale că te reîntorci?

Își pusese peste bluza-cămășuță taiorul care-i strîngea talia, iar la gît vulpea.

— Mă reîntorc.

— Dă-ți cuvîntul.

S-a oprit din încheiatul mănușilor negre care-i veneau peste mîneci, și-a ridicat privirea viorie, umedă, spre mine.

— Nu mi-l dau, pentru că e posibil ca jos în stradă să am chef să nu mă mai întorc, dar... cred că... totuși voi reveni.

Îngrozitoare așteptare... nesiguranța asta... emoția că o voi vedea dezbrăcată, deși părea să aibă corpul mult prea slab... curiozitatea să știu cum e în felul ei... cînd va fi goală prin casă... cum are sînii... Am fumat țigare după țigare. S-a întors peste vreo patruzeci de minte. Cînd am auzit-o jos, m-am speriat ca de o halucinație. Aducea un pachet, ca de carton, în hîrtie albă. Am crezut că e ceva de la vreo cofetărie.

— Ce mai e și asta?...

Și-a aruncat vulpea de la gît, a pus pe un taburet pălăria și mănușile negre deasupra.

— Lasă-mă să-l duc în baie... și l-a desfăcut pe jumătate surîzînd comic, ca să-mi arate...

Erau o perie de dinți, săpun și încă un anume obiect de toaletă.

— Dă-mi încă un pahar de vin, că prospețimea de afară m-a trezit... Am cutreierat pe stradă cu mașina, să găsesc o farmacie deschisă, servită de vreo femeie... E stupid, dar mă jenez să cer unui bărbat, fie el și farmacist, asemenea cumpărături.

— Ți-e frică să nu ai copii?...

— Nu asta în primul rînd, pentru că un copil mi-ar plăcea să am... Dar dacă amețeala dintîi mă face să accept un bărbat... o clipă după aceea mi-e silă de el... Aş muri, de nu ar fi o cameră de baie alături. Nici chiar bărbatul meu...

— Care bărbat?

— Nu are nici o importanță că dumneata îmi spui mereu domnișoară, ca încasatoarelor de la tramvai, dar am fost măritată... Sunt divorțată acum.

Am rămas mult pe gînduri... Era ceva foarte jignitor în indiferența asta cu care vorbea.

— Dar știi că e cam dezagreabil pentru un bărbat ceea ce spui?

— Te simți jignit dumneata?

— Da...

— Nu știu, poate că aș putea fi altfel, cînd aș iubi un bărbat, dar nu l-am iubit nici măcar pe fostul meu soț, care m-a dezgustat cel dintîi... De ce ești posomorît? Pot să-ți spun că-mi placi. Dar nu atît de mult — și a scăzut vocea — ca să te iubesc.

Și-a aprins o țigare și am imitat-o... Mă liniștisem cu totul și o simțeam acum puțin cam streină. Așa a început această întîmplare atît de plină de durere, care a urmat. Nu mă iubea și n-o iubeam, nici măcar n-aș putea spune că o doream, căci fusese mai mult enervarea că pleacă, și despre ea cred că, de asemenea, nu mă dorea. Ostentația cu care se amețea cu vin mă lămurea cu totul în privința asta. Hotărîsem amîndoi, simplu, un fel de posesiune lucidă, rece. Eram așa de stins, că o clipă am avut fiorul că nu voi putea fi bărbat, mai ales că acum toată curiozitatea de a o

vedea goală dispăruse, căci îmi întărisem așa, fără motiv, din simplul fapt că se întorsese, bănuiala, provocată de faptul că avea clavicula mlădioasă, dar, oricum, vizibilă, că e prea slabă.

— Mai e vin?

I-am turnat din nou. Era pe colțul divanului, cu mîna sprijinită pe mescioară, cu genunchii mai sus decît mijlocul corpului și, unul peste altul, picioarele întindeau desăvîrșit ciorapii, ca și cînd ar fi fost cu intenția de a-i prezenta.

Fuma foarte îngîndurată, și eu mă întrebam cum să fac s-o sărut.

S-a ridicat hotărît.

— Nu rămîn.

Am tresărit încremenind, căci vedeam că se gîndise prea mult la ceva și bănuiam că regretă că a rămas.

— De ce?

Gîndul că pleacă îmi dădea din nou senzația că pierd ceva de preț.

Și enumerînd comic:

— N-am nici pijama, nici cămașe... Și probabil, n-ai nici dumneata. Eu ți-am cumpărat numai puțină rufărie de pat și de baie... Mă gîndeam că ai să trimiți servitoarea să-ți aducă lucrurile personale de acasă.

Mi s-a părut așa de copilăroasă și comică, încît era să izbucnesc în rîs.

— Atunci, te duci înainte, te dezbraci și te culci... Ce nevoie ai sub cuvertură de cămașe?

S-a gîndit, a tras din țigare, iar mîna, ieșind din manșeta de batist albă, mi-a dat repetat impresia unui pistil palid, de crin alb, uriaș.

— Bine, mă duc, dar să nu vii decît cînd te voi chema eu.

Am fumat încă o țigare cu liniștea unui bărbat care știe că alături o femeie se pregătește pentru el. Faptul că era o femeie pe care nici nu o sărutasem încă făcea totuși stînjenitor de neobicinuită împrejurarea și aproape că mă întrebam nedumerit ce are să mai urmeze și mai ales prin ce treceri.

Am fost chemat pe nume și am intrat în odaia de dormit... Cu capul pe perină strîngea, cu pumnii vîrîți

dedesubt, cearşaful, pînă sub bărbie, sus. Am rămas încremenit... În locul femeii atît de sigură de ea, de pînă adineaori, atît de conştientă de tot, era acum în pat un cap de fetiţă puţin speriată, cu ochii mari umezi, în care tremura neliniştea, gura îi era crispată într-un surîs, care putea fi şi îndurerat şi pedepsit de emoţie...

M-a înduioşat adînc. Mi s-au împurpurat obrajii de uimire. Am îngenuncheat pe puful mare cît o roată, de lîngă patul scund. Mi-am apropiat capul, privind tulbure ochii limpeziţi şi totuşi plini de nelinişte, care cereau o inutilă şi copilăroasă îndurare. Gura sfioasă ar fi vrut mereu să zîmbească, dar nu izbutea să arate decît puţin de tot din albul dinţilor de sus. Am apăsat-o şi am simţit-o puţin umedă şi caldă sub buzele mele. I-am petrecut mîna stîngă sub ceafă, cu mîna dreaptă i-am prins bărbia — şi după ce i-am desfăcut şi zdrobit uşor buzele ca să le potrivesc în toată suprafaţa lor gurii mele, am sorbit toată neliniştea şi toată duioşia lor, ca un destin început.

Dar cotul mîinii mele drepte, ale cărei degete îmi apropiau de buze bărbia şi gura ei, a zdrobit, prin pînza cearşafului, un fruct mic şi elastic al pieptului, care m-a înfiorat. Am smuls cearşaful, cu toată opunerea speriată, şi l-am aruncat în mijlocul camerii, ca să nu se mai poată acoperi. Am descoperit atunci un corp de femeie despre care pot spune că la fel n-am mai întîlnit niciodată. Cum stătea aşa, culcată pe spate, sînii mici, priviţi de deasupra, abia se desluşeau, se închega totuşi o zonă molatică, deasupra căreia, sîmburele mic, înconjurat de un bănuţ de culoarea vinului, odihnea ca pe o perniţă discretă. Cînd corpul era privit lateral, însă, forma nedefinită a sînului se unduia cald spre subţioară într-o suavă întorsătură, pentru ca să revie într-o nouă rotunjime, dedesubt, a omoplatului, care invita sub el palma... Toate aceste lunecări calde de linii anulau impresia pe care o făcea cînd era îmbrăcată că ar fi slabă. Coşul pieptului, lămurit, lăsa să apară ocolul ultimelor coaste, atunci cînd porneau lateral, iar pîntecele se strîngea ca un trup de şarpe. Muşchii subţiri, înfăşînd strîns talia, creau unduiri sub piele şi dau

o impresie de susținut și robust. O linie pornea de la gît, se adîncea ușor între sîni, se menținea mai largă între îndoiturile spre afară ale ultimelor coaste, cuprindea în ea ochiul micuț și gingaș din mijloc, așezat ca pe o perniță, ușor contractată, și pe urmă se pierdea în liniștea triunghiului ca mătasea porumbului. Încheieturile coapselor se ghiceau și ele, răzbătînd puțin în marginea molatecă a pîntecului, lăudînd feminitatea caldă a bazinului, dar la spate șoldurile aveau o rotunzime desăvîrșită, tare ca de măr, în așa fel, încît îți puteai petrece mîna pe sub șalele înguste de copilandră fără să salți prea mult mijlocul care-ți mîngîia el palma cu degetele resfirate de sub el. Ce m-a uimit îndeosebi erau însă picioarele, care începeau nu din dreptul șezutului ca la atîtea femei, ci de sus, din șold, lungi, rotunde, robuste, abia îngustate spre genunchi. Înăuntru, liniile gingașe, cu împletiri de vine ușor transparente, care arătau drumul încheieturilor dintre coapsele rotunjite, tari, și pîntecul, mic și moale, erau limpezi, tocmai prin această deosebire de densitate, și lung oblice.

Și sub apăsarea buzelor simțeai unduirile de floare tare ale acestui corp, sprinten chiar cînd era nemișcat. Era ceva cu totul de necrezut în toate acestea, o nedumerire sporită probabil prin întorsătura nesperată, față de ceea ce bănuiam și așteptam, fiindcă o credeam prea subțire și slabă.

Ca și cînd aș fi vrut să văd din nou ce ochi sunt înzestrați cu un asemenea trup, mi-am apropiat fața de fața ei. A întors capul cu un zîmbet rănit, cu ochii de un albastru umed, intens, pe care pupilele, mărite mult, îi făceau aproape negri acum, căutînd parcă un sprijin în gol. Ardea toată, cum nu mi se întîmplase să întîlnesc un trup arzînd... Cu silnicie am vrut să-i stăpînesc ochii, dar i-a întors tot mai mult. I s-a răsucit puțin și trupul, iar în clipa aceea piciorul dinspre mine cu coapsa lungă s-a îndoit, lăsînd să se vadă, pe sub ea, rotunzimea moale, dinăuntru, cu ocoluri de culcuș, a celeilalte coapse. Și a fost o întunecare a gîndului și a vederii... Ca o răsturnare de oglindă... O arsură a gîndurilor. Am adus dintr-un gest cearșaful de olandă, cu suprafața ca de zăpadă întărită, și l-am aruncat peste ea, peste

cap, ca un giulgiu, ca să nu mă vadă dezbrăcîndu-mă. Apoi, torturat de imaginea acelei unduiri, lăuntrice, de coapsă, i-am răstignit în pumni umerii şi, scos din minţi, m-am încăpăţînat să-i privesc silnic ochii şi frîngerea buzelor, pîndind în întredeschiderea şi frămîntarea lor vestea urmării de uimiri în frîngerea trupului chinuit.

A stat în camera de baie atît de mult, că am avut timp să fumez trei şi patru ţigări, cu o senzaţie de împăcare, de plinătate, cum n-am avut niciodată în viaţa mea pînă atunci... Era ca o bucurie egală, liniştită, peste tot ce a fost şi peste tot ce am ştiut, în faţa a tot ce avea să vie, în toată existenţa lumii... Dacă mişcam un braţ, dacă îndoiam puţin un picior, dacă trăgeam din ţigare numai, această senzaţie de bunăvoie adîncă se făcea şi mai simţită, cum se face mai simţită o voluptate continuă cînd intervin atingeri mici noi.

Cînd a deschis, revenind, uşa mascată, trupul ei a arătat o nouă frumuseţe. Talia îi era lungă, încît sînii săltaţi de tot acum, ca nişte nuferi culcaţi, păreau susţinuţi sus de coşul pieptului, dacă nu ai fi avut impresia că îi trag spre umeri muşchii lungi ascunşi sub piele. Linia plină a coapsei pornea din mijloc, continuînd, din şalele înguste şi spatele prelungit arcuit, întinsă pînă la genunchi, iar de acolo ocolită nervos pe pulpă, spre călcîiul mic, cu tendoane clare.

Părea puţin zăpăcită de lumină, dar după ce s-a întors să caute comutatorul ca să stingă, dîndu-şi seama că e mai aproape patul, a fugit fricoasă spre mine. Cînd şi-a sucit încă puţin talia ca să caute butonul, am văzut într-o clipă că, privită din profil, linia întreagă a corpului ei, de la creştet la călcîi, vie, puţin oblică, făcea în dreptul şalelor un zigzag dulce şi rotund.

N-am vorbit încă multă vreme, iar începutul, după o îndelungă frămîntare interioară, a fost o întrebare a mea, cu un zîmbet nedumerit de tot, emoţionat.

— Ascultă, şi iar am privit-o uimit în ochii albaştri, sfioşi, de ce mi te-ai dat?

M-a fixat şi ea lung şi nu mi-a răspuns, avea o linişte înduioşată în privire, care mă tulbura.

Am venit peste cuta de cearşaf care se formase între noi şi ne despărțea corpurile. O simțeam şi prin olandă, caldă ca un trup de pasăre.

Am zîmbit nedumerit.

— Mi se pare atît de ciudat că mi te-ai dat. Spune-mi, mă iubeşti?

— Nu...

— Atunci?

Din nou m-a învăluit cu privirea, ridicînd pupila spre mine, spre pleoapa ei de sus. Gura i se mărise într-un zîmbet întristat şi trebuie să spun, deşi am vorbit despre el adesea, că atunci întîia dată mi-am dat seama de acel romb vag care-i încadrează neasemănat de frumos gura îndurerată cînd surîde.

— Nu știu... n-aş putea să-ți explic. M-a impresionat gestul de a-mi da cheia... A dizolvat totul în mine...

— !?

— Trăiesc într-o lume atît de rea... neînțelegătoare. Vocea îi părea înlăcrămată. Și-a muşcat uşor buza de jos.

— !?

— O lume cupidă, frămîntată de bănuieli meschine... Gestul cam trăznit... aşa cu voie bună... m-a cutremurat... Simțeam că trebuie să-ți răspund cu ce e mai bun în mine...

I-am luat mîna caldă, i-am mîngîiat părul. Mi-a zîmbit copilăros.

— Ceea ce făcuseşi era drăguț, iar lucrurile frumoase sunt puține... dacă le laşi fără răspuns e păcat... Şi arcuind uşor umerii, întorcînd iar capul, ca o lămurire mică a gestului ei: Mi-ai cerut asta. Și-a culcat apoi încet obrazul cu o bucurie tristă pe brațul dus sub căpătîi.

De la o vreme, simt că Emilia mă priveşte cu o linişte penibilă. Mă examinează cu o curiozitate de muscă plictisită. Dar trebuie să merg spre destinul gîndurilor mele, pentru că mă duce într-acolo o memorie care scapă oricărui itinerar al rațiunii, cum viața vegetativă scapă controlului voinței. Dealtfel, această trăire în

trecut, aprig şi voluptos dureroasă, ţine, fără îndoială, de ordinul vegetativ. N-aş putea să o provoc oricînd vreau şi nu mă pot sustrage ei orice sforţare aş face.

Întrebarea Emiliei mi-e penibilă ca o întrerupere dintr-o îmbrăţişare prelungită.

— Ai dormit?

— Nu.

— Erai cu ochii închişi...

— Mă gîndeam... Mă gîndeam la bietul Ladima acesta... Ceea ce calculasem cu grije să nu mărturisesc mi se pare îngăduit să afirm acum cînd mint. Pentru întîia dată, încurajată, Emilia are o vorbă afectuoasă pentru el.

— Era băiat bun, săracu... Mă mai necăjea el cîteodată... Dar îi părea grozav de rău... Venea pe urmă să-şi ceară iertare... Ce puteam să fac?... Mi-era milă de el... Dar... Înţelegea şi el că nu se poate altfel.

O privesc uimit...

— Crezi că înţelegea?

— Daa... mai ales la urmă... sigur că înţelegea... Uite... aşa, cam o săptămînă după ce m-am făcut bine... a fost, aci la noi, o scenă grozavă... Iar îl apucaseră aiurelile. Ascultă, nu ştiu dacă tu îţi aduci aminte... Ai venit tu o dată la mine. Aşa cam pe la Bunavestire sau pe la Florii... Nu... nu te-ai urcat sus. A venit singură Gina să-mi spuie să mă îmbrac şi să viu jos la maşină, ca să mergem la masă...

— E adevărat... dar nu pricep absolut deloc... în ce mod sunt amestecat eu în această întîmplare...

— Să vezi... El era la noi... Abia mă făcusem bine şi, săracul, era foarte bucuros... Adusese prăjituri şi hotărîsem să stăm, împreună cu Valeria, toată seara, toţi trei. Vorbea vesel, rîdea, povestea...

Cînd a venit, Gina a văzut situaţia încurcată şi nu ştia ce să facă. Mi-a făcut semn şi mi se pare că el a văzut că are să-mi spuie ceva... Am trecut amîndouă în dormitor şi mi-a spus că tu eşti cu maşina jos, că mergeţi la masă şi că ea a venit să mă ia şi pe mine, că tot n-am mai ieşit de atîta vreme... Drept să-ţi spun, mi-a făcut mare plăcere asta... De o lună şi mai

bine nu mai mîncasem în oraş... şi am şi început să mă îmbrac numaidecît... Ea a coborît jos, zicea că ai zis că ţi-e urît să aştepţi singur în maşină. I-am spus că vin numaidecît, dar să aşteptaţi după colţ, căci mi-era frică să nu vie Ladima... Cînd m-a văzut îmbrăcată... el, care amuţise, m-a privit galben.

— Unde te duci?

Vorba aia, deşi mă plictisea... i-am spus:

— Fac doi paşi cu Gina pe jos şi mă întorc.

— Ce mai e şi asta?... Ziceai că rămîi acasă?... Spune-i Ginei să rămîie şi ea.

— Dacă-ţi spun că facem doi paşi pe jos şi ne întoarcem... Era foarte abătut şi-şi frîngea mîinile... Nu ştia ce să spuie. Parcă nu mai putea respira.

— Ascultă, Emilia, te rog nu pleca... Rămîi aci, rămîi cu noi astă-seară.

Avea şi el hazul lui, ce să-i faci?

Îmi aranjasem lucrurile în poşetă, îmi căutam mănuşile... Atunci a venit el spre mine fierbînd:

— Te rog să-mi spui cine te aşteaptă jos în maşină? Cînd am văzut obrăznicia asta, m-am enervat... Ţi-am spus eu: sunt bună, bună cît vrei, dar cînd văd că cineva se obrăzniceşte...

— Asta nu te priveşte pe dumneata...

A rămas aşa ca năucit.

— Cum nu mă priveşte?

— Da de unde pînă unde, asta?

S-a apropiat de mine, că, zău, drept să-ţi spun, am crezut că o să mă lovească. Îi ardeau ochii.

— Ascultă, Emilia, nu ţi-e ruşine să-mi spui asta? Îmi venea să-i trîntesc poşeta în cap, dar mi-era milă de el. L-am repezit scurt.

— Te rog să mă slăbeşti şi să nu te amesteci unde nu-ţi fierbe oala.

Am crezut că face spume la gură... a început să urle la mine, trîntind lucrurile pe masă.

— Eşti o mizerabilă... Acum înţeleg mai bine ca oricînd. Eşti cu adevărat... Dar ce nu m-a făcut: tîrîtură, tîrfă... Eeee! Eeee! Cînd am văzut asta, am crezut că-mi vine damblaua... Cînd m-am uitat o dată la el şi cînd l-am repezit.

— Ia ascultă, domnule Ladima... domnule Ladima... și Emilia pune pe silaba *dom* un accent greu, ca spatele ei, iar repetarea numelui o face cu o ironie șuierătoare. Unde te trezești, domnule? Dar ce, ai contract cu mine să mă pisezi atît?... Auzi, asta-i bună... Da ce, dumneata ai plătit chiria aci? Ai numărat dumneata 30 de mii la Bunavestire?... Și pe urmă i-am arătat ușa, scurt... Te rog să ieși afară... A început să urle iar... bălăbănind mîinile.

— De plecat am să plec... Atîta nerușinare m-a săturat. Înțelegi, m-am săturat... M-am săturat... Mi-e silă... Mă sufocă dezgustul... Și încă din prag, urla furios... „Mi-e silă!..." Am coborît repede, fără să mă sinchisesc dacă mă așteaptă și mă urmărește... dar nu s-a luat după mine... A luat-o mergînd furios spre dreapta...

A doua zi, pe cine crezi că a văzut Valeria venind, palid, domolit și pocăit, ca un cîine cu coada între picioare? Pe Ladima!... Ea, bună, l-a primit, i-a făcut cafea, și el a stat pe divan, fumînd pînă pe la cinci, cînd am venit eu. Ei, ce era să fac?... Am stat îmbufnată în dormitor vreo jumătate de oră... pe urmă mi s-a făcut milă și ne-am împăcat.

Povestea asta pune între mine și existență ca un soi de catifea care împiedică orice contact și control. Îmi amintește organic de toate indigestiile pe care le-am avut. Atît de multe fapte care sunt totuși în clipa noastră nu le putem bănui în viață, la doi pași de noi... Din cauza mea, Ladima s-a răsucit în el. Și nici o fibră n-a tresărit singură în mine.

Emy dragă,

Îmi ceri să răspund eu pentru tine la întrebările puse de tînărul gazetar... Lasă atunci pe mîine, Emy, Emy, sunt îngrozitor de obosit. Simt că se macină ceva în mine. Steaua vînătorilor *asta nu ar fi o greutate, deși eu o scriu aproape toată, căci și articolele pe care le primesc de afară trebuie să le refac în întregime... tot eu o corectez, eu o paginez... Trebuie să răspund și la corespondența pe care o trimit cititorii... Și pe ce drumuri de viață și de moarte e gîndul meu cînd tai un di ca să*

pui un de... Sunt obosit... Am și acasă plictiseli... Nu știu dacă am să rămîn, pentru că atît cît îmi dau ei nu scot nici chiria și o cafea cu lapte pe zi... Aș vrea să introduc o cronică dramatică, deși e o revistă de specialitate, Emy, dar nu știu dacă o să-mi dea teatrele bilete. În orice caz, la nevoie, cumpăr și tot mă duc... Vreau să continui neapărat ceea ce am început la Veacul... *Îmi spui că ai primit cu poșta tăieturi din gazeta cu ecouri, în care sunt înjurat... nu e nimic... nimic, Emy... Nu știu dacă tu cunoști un vers din Rimbaud, care nu-mi mai iese din cap de vreo două luni încoace:*

Des serpentes géants dévorés par de punaises.

Cu astfel de „oameni" lupta e zadarnică...

Anecdota din gazeta lor despre răutatea mea e o stupiditate... Nu cred că sunt așa cum mă văd ei... Dimpotrivă, simt uneori că e în mine o imensă doză de bunătate inutilă... O bunătate cu care nimeni nu are ce face... O bunătate care se trece ca un fruct necules. O bunătate care se resoarbe, descompusă, ca o otravă.

Cu bine, Emy, draga mea.

G.

P.S. — Am trecut ieri pe la cizmar să văd dacă pantofii sunt gata... Trec mîine să ți-i aduc.

Înțeleg, intens, ca un șurub răsucit în gîndul meu, că va trebui, cu orice preț, să iau aceste scrisori, care nu trebuie să mai slujească, pentru nimeni în viitor, drept afrodiziac.

Mă întreb însă dacă nu va fi nevoie, pentru ca să cîștig încrederea Emiliei și să-i pot cere scrisorile, să mă culc (ca să întrebuințez barbarismul și eufemismul acesta) cu ea din nou. Dar numai gîndul acesta și mă descurajează... Niciodată n-am avut-o de două ori pe Emilia... O dată da, căci vin amețit de pe drum de imaginea care mă obsedează și, oricît de mediocră, întîia ei îmbrățișare nu mă dezmeticește decît aproape de urmă. Dar a doua oară nu, căci încep să mi se năzare toate lipsurile ei, și nimic nu vine să-mi contrabalanseze sugestiile de dezgust care urmează.

Ceea ce mă surprinde însă e constatarea că nu corpul Emiliei mă împiedică s-o am încă o dată, ci capul. În anume sens, corpul ei nu e lipsit de frumuseţe. Aşa cum stă pe spate acum, cu mîinile sub cap, cu un picior îndoit, iar cu celalt, dinspre mine, întins, nu pot spune că e urîtă. Nici un moment carnea nu atîrnă pe ea, căci e tînără. Sînii s-au înmuiat, dar fără să-şi piardă conturul. Şi-au lărgit numai puţin baza... Pîntecele nu coboară brusc, cînd se termină coastele, căci are coşul pieptului lat, ci rămîne aşa între coaste şi încheieturile scurte abia aparente, ale coapselor, ca un vas plin cu cîteva ocoluri de gutuie însă şi care se suge puţin în dreapta şi în stînga. Ochiul mic, închis al buricului, e subliniat de o cută uşoară, dintr-o parte într-alta, ca un arc de paranteză culcată ce se topeşte uşor spre şolduri. Ceea ce are îndeosebi plastic e perniţa de carne triunghiulară, care precede cei cîţiva cîrlionţi de mătase blondă ai feminităţii ei. Acolo, încă, are o frumuseţe proaspătă de blondă grasă... E sigur că acolo e, în felul ei, mai frumoasă decît doamna T., care este acoperită cu un puf arămiu excesiv.

Toate ar fi cum ar fi, dacă n-ar avea capul pe care-l are. Rotund, cu fruntea limpede de orice cută, cu nasul frumos, îndreptat în jos, cu arcadele geometrice arcuite spre tîmple. Orbitele ei sunt fără adîncime. Ochii mari, sus, sunt despărţiţi, cu o îndoire, de sprîncenele trase, iar jos obrajii pornesc imediat de sub gene, reducînd la minimum pleoapa. O frumuseţe ideală desenată de un profesor de caligrafie, fără nici un mister, care ţine în acelaşi timp şi de acadea şi de parfum prost. Mă gîndesc iar: cap de pisică de lemn cu coc la spate.

Se spune adesea: femeile nu trebuie să arate prea mult din corpul lor, căci atunci dispare „misterul, atracţia"... Ca şi cînd misterul unei femei ar sta în sexul ei, iar nu în sufletul ei. Unii merg mai departe şi se întreabă cu îngrijorare, auzind despre progresele nudismului. Cum? să dispară ceea ce făcea misterul femeii, îmbrăcămintea? Atunci dispare şi feminitatea.

Dar sunt femei goale ca un măr, care au mai mult mister decît zeci de femei îmbrăcate pînă sub bărbie. Numai cine n-a avut numeroase femei în viaţa lui poate

judeca astfel, şi mai ales numai cei care au avut femei care din primele trei cuvinte s-au isprăvit ca farmec. Altfel ar şti că sunt femei care fac, după-amiază, din picioarele lor un colan în jurul gîtului bărbatului, iar seara sunt aceleaşi doamne cărora el le sărută mîna cu emoţie.

Dacă ar fi adevărat că pe măsură ce o femeie se dezbracă pierde din personalitatea ei, ar însemna că la plaje, de pildă, femeile să fie mai puţin considerate decît pe stradă, ceea ce e cu totul fals. Chiar cînd e aproape goală şi leneş lungită în nisipul cald, i se vorbeşte unei femei frumoase cu trup de şarpe şi ochii limpezi, fără îndoială mai frumoasă decît îmbrăcată, cum i s-ar vorbi într-un salon. Dealtfel, pe plaje se flirtează întocmai ca într-un salon. Într-o convorbire cu o femeie interesantă, deci deopotrivă de interesantă şi în costum de baie ca şi în costum de stradă, după întîiele clipe de examen, ceea ce trece în paranteză, nu e cum s-ar crede, psihicul, ci trupul. După cîteva zile mai ales, cînd căldura animală, a pielei virgine ca să zic aşa, a dispărut în plin aer şi în bătaia soarelui, cînd această epidermă proaspătă şi lîncedă (căreia protecţia rufăriei fine îi dă sugestii de culcuş, păstrînd în ea acea căldură animală, care e ca o respiraţie vie a feminităţii) se îngroaşe şi se înăspreşte puţin, trupul se apropie de ineficacitatea statuară. Şi pe urmă raporturile sunt cu o abstracţie mai mult sau mai puţin totală de el; căci rămîne admirat de cunoscători ca o nouă îmbrăcăminte parcă.

Dealtfel, Tekirghiolul-Movilă oferă şi o altă experienţă, pe care am făcut-o cu destulă uimire.

Aşa-zisele băi reci în lac au despărţăminte pentru dezbrăcat, deosebite pentru bărbaţi şi femei... Un gard de uluci, prelungit vreo zece paşi în apă, deosebeşte cele două imperii ale goliciunii totale. În lac însă, mai ales datorită soţilor care caută să-şi regăsească soţiile, despărţirea încetează, deşi nu sunt nici măcar maiouri. Privirile aruncate spre mal îţi oferă viziuni de paradis. Nici un amănunt nu-ţi scapă, şi identificările nu sunt grele. Ei bine, seara dansam cu femeile pe care le văzusem „fără mister“, cu aceleaşi sentimente ca la

orice bal. Transpusă la altă scară, viaţa dintr-o staţie de mare e absolut la fel cu viaţa corespunzătoare de la oraş: gelozie, prietenie, bucurie, preocupări de interese, admiraţie, emoţie, pudoare psihologică, dacă mi-e permis să zic aşa.

Nudismul nemţesc e camaraderie, cum camaraderie sunt în genere raporturile lor. Flirt ar fi pentru francezi şi ţigănie pentru ţigani, cum e şi cînd sunt îmbrăcaţi (dar nu mai mult, căci dispare atunci o parte din obsesia sexuală).

Se spune că unii bolşevici, socotind iubirea cu veleităţi de alegere şi exclusivitate, drept o prejudecată infiltrată de spiritul burghez, au încercat s-o desfiinţeze printr-o educaţie contrară, tratînd amorul ca pe un instinct, asemeni celorlalte, fals împodobit pînă acum cu o aureolă pasională. A fost redus la stricta lui importanţă prin educaţia neipocrită a sexelor laolaltă, prin nuduri integrale, pe stradă chiar, şi prin încurajarea împerecherilor libere. Eroarea cea mare a fost că au crezut că amorul în acestea rezidă... Dar doi inşi pe o plaje, în care e o învălmăşeală de picioare şi mîini, se gîndesc şi se simt ei pe ei înşişi cu totul deosebiţi de ceilalţi, care rămîn tot atît de numeroşi şi de asemănători între ei ca pinguinii pe mal. Numai că s-au gîndit şi au şi creat o nouă realitate.

Iubirea este preferinţă şi, posedată — după regulament — de opt ateliere întregi, o femeie nu poate fi împiedicată de planton să prefere în gînd şi să surîdă cu privirea, cum nimeni nu poate împiedica orgoliul de a te şti preferat şi recunoştinţa înduioşată pentru asta. Căci dacă preferinţa însăşi poate fi interzisă, gîndul preferinţei scapă oricărei oprelişti. Mai mult decît atît nu e necesar pentru iubire. În timpul retragerii, am sosit într-o seară, uniformizaţi de noroi, neraşi de o săptămînă, sleiţi, la un conac de pe Ialomiţa. O doamnă a improvizat o masă... Nemîncaţi, o parte din camarazii mei s-au năpustit haiduceşte asupra farfuriilor... Asistam, privind, să termine ei, ca să mă servesc şi eu, dar nu mai rămăsese nimic. Atunci am simţit îndreptată spre mine privirea femeii tinere şi frumoase. Mi-a surîs înţelegător şi i-am răspuns zîmbind. Mi-am aprins o

țigară și am renunțat aproape. După masă, cum se mai schimbau cîteva vorbe, m-a întrebat: „N-ai mîncat nimic? Vino, pentru că am spus servitoarei să-ți prepare ceva..." Și am mîncat în camera ei, unde am rămas pînă dimineața. E un raționalism excesiv, programatic, în proiectul egalizării tuturor oamenilor în materialitatea lor, căci deasupra unor mlaștine chiar se ridică adeseori jocul flacărilor albăstrui, care poate că pentru animalitatea noastră e actul gîndirii.

Dealtfel, femeile „cu mister" adevărat nu sunt cele care fac „lampa mică", sau pun abajur de hîrtie roză (ca acei negustori de stofă care înadins astupă ferestrele, pentru ca, în semiîntunericul prăvăliei luminate scăzut, să-ți vîndă marfă proastă). Căci femeile frumoase sunt iubite și după ce s-au dat, desfăcînd picioarele ca niște bacante, și după ce au înșelat, și după ce au revenit.

Și oricum, femeile care înseamnă destinul unui om, cele adevărate, care sunt foarte puține (căci restul sunt femele), își încep misterul după ce s-au răsturnat în patul bărbatului.

„Mister" e acel inefabil care face ca o pereche de ciorapi descălțați, aruncați pe un scaun de o femeie oarecare, să fie o pereche de ciorapi, dar aceiași ciorapi să fie cu totul altceva cînd ți se spune că aparțin unei femei adevărate... să fie ciorapii tulburători ai doamnei N. sau T.

Mai mult decît o văzusem eu pe această doamnă T. nu poate fi văzută goală o femeie. Doi ani. Și totuși astăzi e ca și cînd n-aș fi văzut-o niciodată astfel. Răsfrîntă în trecut, închipuirea mi-e încă arsă de goliciunea acestei femei. O văd limpede, căci am privit-o cu nerușinare, și nu mi-e un colț al trupului ei necunoscut, aș putea să-i descriu cu amănunte orice clin. Și totuși închipuirea nu-mi satisface curiozitatea, am impresia că e ceva care scapă celei mai îndrăznețe investigații. Atît de chinuit sunt, încît uneori, obsedat de sexualitatea ei, regret că nu o am fotografiată, răsturnată, într-una din acele poze obsecene, și aș vrea-o exasperat de obscenă, așa cum se oferă pe sub mînă, cu fereală de poliție. Dar simt că și atunci, cu acel docu-

ment dinainte, nu aş găsi ceea ce doresc, cum nu-şi poate domoli setea cel cu gura uscată, în vis, oricît ar bea.

O privesc din nou pe femeia de lîngă mine, aşa culcată pe spate, oferită neantului, goală şi plictisită. Încolţeşte în mine bănuiala derizorie că din pricina ei, probabil, s-a sinucis Ladima. Din pricina acestei femei lipsite de orice mister lăuntric, pe care el proiectase toată imaginaţia lui ca pe o pînză albă. Mai sunt două-trei scrisori şi nu din ele, fără îndoială, voi afla taina morţii lui.

O privesc lung, dezarmat.

— Ascultă, Emilia, cînd s-a sinucis Ladima?

Pare-se că se gîndeşte, duce un deget la comisura din dreapta a buzelor, cum alţii îl duc la frunte.

— Păi să vezi... Era aşa cam după Sfîntul Gheorghe... Aşa... în... aprilie... Ba nu... în mai... acum ştiu... la 2 sau 3 mai.

Aşadar, nu sunt nici patru luni de la moartea lui şi vorbeşte despre el ca despre un mort de pe aceeaşi stradă, sau, aşa, din acelaşi sindicat. Cît de sincer şi total indiferent trebuie să-i fi fost el, dacă ea, nici măcar după moartea lui, nu afectează acea prietenie, superfluă, uşor de acordat morţilor, şi nu joacă măcar de formă acel teatru ancestral al doliului.

Valeria, a fost numai un schimb de cuvinte... N-a fost bătaie... e încă o măgărie gratuită... Nu mai aduna stupidităţile lor... Dacă ţi le trimit, aruncă-le... Spune-i şi fetei că am fost ieri la „Banca Industrială" să cer amînarea poliţei şi mi s-a spus că a plătit-o Gheorghidiu... M-am dus la el să-i mulţumesc... nici nu ştiam ce trebuie să fac... mi-a spus că nu-i nimic că o să-i plătesc cînd oi avea... că să nu mă mai gîndesc la ea. Eram aşa de emoţionat, că nici nu ştiam cum să-i mulţumesc. În mizeria aceasta... În urîciunea acestor zile, cînd dezgustul de tot şi de toate mă pătrunde ca o umezeală, omul acesta mi-a adus un surîs şi o lumină. În ceasul cel mai greu al vieţii lui, Dumnezeu să-i ţină socoteală de acest ajutor, dat unui părăsit şi înşelat de

toată lumea... S-a sfîrşit... simt că s-a sfîrşit... Sunt încolţit din toate părţile şi în curînd nici o mişcare nu va mai fi posibilă. Vin după-masă la voi, Valeria. Chiar dacă nu-i Emilia... voi mai sta aşa... fumînd în sufragerie...

— Era foarte necăjit. I se promisese un post la o gazetă şi se ducea în fiecare zi. Pe urmă nu l-au mai angajat. Cum n-avea ce face, scria poezii. Uite, într-o revistă erau două odată.[1]

Cred că i se crease bietului meu prieten o atmosferă aproape irespirabilă, încît într-adevăr era evitat de toată lumea. Începuse în jurul lui, probabil, acel păienjeniş de intrigi vagi şi insinuări abile, ţesut de acei pe care-i maltratase în scris, cu un aer quasi obiectiv, cu o ipocrită indulgenţă, dar tocmai prin această absenţă de interes vădit era de mare putere de sugestie şi se întindea ca o igrasie. Spre uimirea mea, Nae Gheorghidiu, întrebat o dată faţă de mai multă lume, de către un deputat care vrea să scoată o gazetă şi căuta să-şi facă redacţia, din ce motive a plecat Ladima de la *Veacul*, l-a recomandat pe acesta cu o falsă căldură şi cu o falsă ironie în acelaşi timp.

---

[1] Sunt două poezii apărute în *Logos*, numărul pe martie.

CER FINAL

Dar iezerele unul lîngă altul sute,
Cînd rîd arhipelagurile lumii mute?
Geyserii lungi lumina descompun,
Cu munţii de cristal şi alaun.

Iradiază sorii albi, cînd doi, cînd patru,
Terasele de ape vii în amfiteatru...
Grădinile Semiramidei, lateral,
Din răsărit pîn' la apus, în sus de val.

Azvîrle orgile planetei jerbe grele
De imnuri spre spiralele de stele...
Cînd evantalii latescente trec domol,
Ca reci comete dincolo de gol.

Făşii de lumină caută gîndind
Sfîrşitul lumii. Rar se sting şi se aprind...
Aşa era... aşa era întîiul ceas.
De nu m-ar fi chemat pe cruce aş fi rămas.

— A... e bun, e foarte bun... Și întorcîndu-se spre tata... Nu-i așa, Tănase? Numai vezi să ai mărunțișuri în buzunar mereu, că-i cam place să tapeze... Și în orice caz să nu-i dai mandat să iscălească chitanțele de publicitate. Altfel e băiat bun...

Tata a dezmințit cu un aer indulgent și familiar, care a convins mai rău.

— Glumește dumnealui așa... Da, e băiat bun.

Nae Gheorghidiu a surîs grav, larg, neconvins.

— Ei, dacă Tănase zice că glumesc, așa o fi. Că el știe. Că el era cu fondurile.

Eu, care știam că de nimic nu are mai multă oroare lumea asta ca de „tapeuri" și care știam că Ladima nu numai că nu cerea niciodată nimic, căci era normal să-mi ceară mie înaintea tuturor, dar nu mă lăsa să-i plătesc nici măcar nota cînd mîncam împreună, fierbeam și am intervenit hotărît, arătînd că nici vorbă nu poate fi despre asta.

Dar Nae, extrem de amuzat, m-a aprobat cu o perfidie groasă.

— Și ăsta are dreptate... Fred trebuie să știe mai bine ca oricine că erau asociați la... masă...

PARAFĂ...

Marea crîncenă de plumb visează salbe
Și resoarbe înveninată spume albe.
Pe deasupra-i sîrma-ntinsă între munți,
Pentru pașii mei alături, și mărunți.

Doamne, din ce gropi, din ce canal,
Mă azvîrli ca pe un cadavru, sideral,
Ce descrie cu picioarele lipite
Traiectorii în ocol, de monolite?

Timpul se dilată-n gol și vin prin spații
Către mine, flămînzite constelații...
Sorii noi au nimburi tari de sfinți. Eu trec
Ca o pasăre salvată de înec.

Semnul e de aur, știu, blestem de soi...
Negreșit, Steaua Polară. Dar apoi?

Toţi au rîs zgomotos, găsind, dealtfel, că obiectul nu merită prea multă bătaie de cap şi că nu va comite nimeni nici un păcat dacă îl socoteşte pe Ladima şantajist şi tapeur. De la o anumită înălţime poţi să calci rîzînd pe omizi şi gîndaci. De angajarea unui tip atît de ridicul evident că nu mai putea fi vorba.

— Ce-a fost asta, ce s-a întîmplat...? O ceartă?

Se gîndeşte fără o singură încreţitură a frunţii.

— Era, nu ştiu, cam a treia zi de Paşti... Ba nu... nu... că în toate trei zile de Paşte fusesem în excursie cu automobilul la Sibiu, cu Micropolu, un tip de la „Banca Generală". Ladima venise în fiecare zi, de sărbători, şi stătuse de vorbă cu Valeria... Mai jucau tablinet, mai mîncau cozonaci aşa... ca de Paşte... El ştia că sunt la ţară la Bîrlad şi că viu miercuri dimineaţa. Şi cum m-am întors, s-a şi înfiinţat la noi... de nu mai puteam scăpa de el. La 1 trebuia să vie grecul să mă ia la masă... şi Ladima nici nu se gîndea să plece... Atunci am făcut pe gentila cu el, ca să nu bănuiască... Ştii, nu mai vream să mai facă iar scandal... I-am spus că mi-a fost tare dor de el... l-am sărutat... I-am spus că tare aş vrea să mergem împreună la cinematograf... Că acum să mă lase, că sunt obosită! Uite... adorm de-a-n picioarele. Vino la 4 şi jumătate la „Lux"... aşteaptă-mă în hol. El a primit fericit... Mi-a sărutat mîinile... Era foarte vesel. Dar ca naiba, eu am uitat de el şi nu m-am dus la „Lux"... Ba a fost şi mai boacănă... Pe la 5 m-am dus să-l iau pe Micropolu de la bancă, pe Smîrdan, că lucra şi după-masă... Am ieşit de-acolo amîndoi abia pe la 6... şi tocmai căutam o trăsură prin dreptul „Lux"-ului, n-aveam nici o grije de Ladima, că îl credeam plecat de mult. De unde să-mi treacă prin cap că el o să aştepte un ceas şi jumătate. Ei bine, era acolo... se plimba prin faţa cinematografului... Cînd m-a văzut la braţ cu grecul i-a venit rău... a venit de-a dreptul acasă. Nici nu putea vorbi de atîta suferinţă... A stat vreo două ceasuri, la masă în sufragerie, cu fruntea sprijinită în palmă... Valeria a încercat să-i vorbească, dar n-a răspuns nimic... Ei i s-a părut la început că plînge, dar zice că nu plîngea... Sta aşa,

cu fruntea în palmă, trist şi gîndea... Pe la 8 a plecat şi abia atunci i-a spus Valeriei: „Am văzut-o pe Emy cu un domn la braţ“. Zice că a plecat surîzînd singur, ca un nebun. Atunci eu i-am scris a doua zi un bilet, rugîndu-l să mă scuze că l-am făcut să aştepte şi să sufere... Asta e răspunsul lui.

Dar nu face nimic, Emy... găsesc că aşa trebuie să se întîmple... Eşti prea bună că te interesezi dacă sufăr... Fii liniştită... Dealtfel, ca să sufăr, ar trebui să mai am orgoliu... să mai fiu în stare de iluzii... Să te mai iubesc... Dar asta nu mai e cu putinţă, deşi îţi pîndesc poarta şi gesturile, deşi te aştept şi îmi aranjez viaţa aşa cum îmi e, după tine... Emy, ceea ce simt pentru tine nu e nici dragoste, nici ură... E ceea ce simte somnambulul pentru lună...

Încolo nimic...

G.

Dar peste o săptămînă iar a fost scandal... Era la noi cînd a venit Micropolu, care, tîmpit, se jena de el... Atunci, Valeria i-a făcut semn să plece, că nu vream să-l pierdem pe grec. El a plecat, dar a aşteptat un ceas la poartă...

A doua zi, mi-a trimis scrisoarea asta, ultima.

Dacă după cele întîmplate ieri te aştepţi, de la mine, la o scrisoare furioasă, însîngerată, ai să rămîi fără îndoială, din cale-afară de surprinsă... Loviturile din urmă găsesc locul amorţit. Chiar dacă sunt mai tari sunt simţite ca prin pîslă... ca întîmplate altora... Fireşte, îmi era greu să-mi închipui odinioară că aş putea aştepta la poarta unei femei pînă i se încheie amantul — probabil întîmplător — la pantaloni, dar acum văd că nu moare nimeni din asta...

Te rog mult, un singur lucru... Înapoiază-mi, astăzi chiar, toate scrisorile şi, dacă le mai păstrezi, versurile pe care ţi le-am trimis. Te rog foarte mult asta. Trimite-mi-o înapoi chiar pe aceasta pe care o primeşti acum.

George Demetru Ladima

O privesc uimit...

— Ei bine, văd că nu le-ai înapoiat?

— Valeria a spus ca să-i răspund că le-am pierdut... A spus că ce e asta să ceară înapoi scrisorile?... Cum poate să ceară asta un om binecrescut?... Dar pînă la urmă nu i-am mai răspuns nimic... El a venit singur să le ceară și i-a spus Valeria că nu mai păstrez nici una.

— Și pe urmă n-ați mai vorbit? Nu v-ați mai văzut?

Își strivește a nedumerire buzele caligrafice.

— Nu... că... așa... cam la două săptămîni s-a omorît. Deci între 1 și 3 mai.

Se închide în mine un iris uriaș, ca peste o vedere pe ecran. Tac îngîndurat și pe urmă întreb, privind lung, după ce am tras din țigare:

— De ce s-o fi sinucis?

Nu șovăie nici o clipă, ridicînd spre mine ochii ei mari, inutil deschiși.

— Mai întrebi? Din mizerie... Vai de capul lui... Într-o vreme nu mai mînca poate nici o dată pe zi.

Că scrisorile acestea nu trebuie să mai rămîie în mîna Emiliei, pentru mine e o poruncă inexorabilă... Dacă m-aș găsi într-o expediție periculoasă și un camarad al meu ar cădea sufocat de nisip, uscat de sete, aș căuta cel puțin să-l îngrop ca să nu-l sfîșie șacalii... Mi se pare de prisos orice negociere cu ea. Cred că ar deveni cu atît mai calculată, cu atît mai prudentă, cu cît aș oferi mai mult. Aș vrea să-i cer scrisorile sub pretextul că doresc să le copiez și eu. Și pe urmă să nu i le mai înapoiez. Dar chiar faptul că aș manifesta intenția de a le avea în copie i-ar sugera ei bănuiala că e cine știe ce valoare la mijloc... Mai mult, aș face-o foarte circumspectă și n-aș mai izbuti să le fur. Căci astă-seară le voi fura.

Încep prin a mă arăta plictisit... și arunc scrisorile, pe care nu le voi mai pierde din privire, în lături.

— Cît e ceasul? 10 și jumătate... Vai, dar mult timp am pierdut... Și mi-e o foame...

Se miră, căci n-am dat nici un semn, în privința asta, pînă acum.

— Ți-e foame?

— Şi ce foame... Ştii ce, Emilia?... Hai să luăm şi pe sora ta... şi să mergem să luăm masa undeva la o cîrciumă afară din oraş. Am poftă de mititei şi momiţe... Mergem la „Zahana“ (acolo, gîndesc eu, nu vom întîlni pe nimeni).

— Păi ce? Ai maşina jos?... Şi e bucuroasă.

— Nu, luăm un taxi. Împrăştii puţin scrisorile, ca s-o fac să le puie la loc imediat... Hai, strînge astea, că vreau să mă îmbrac.

A îngenuncheat şi, stînd pe călcîie, adună scrisorile din pat. Coapsele, lărgite de sprijinirea pe pulpe, aproape s-au lipit în faţă şi fiecare din ele a făcut parcă un satelit de pulpă, lipit de-a lungul ei. Cîrlionţii din mijloc, aurii, au dispărut, căci perniţa de grăsime de deasupra lor s-a lăsat puţin în jos. La fel şi sînii care devin gutui atîrnate, iar spatele i s-a lămurit în desfacerea şoldurilor, ca un spate de cal tînăr. Strînge foile dintre cutele cearşafului. Sub zodia acestor dungi, adîncituri şi plenitudini, a stat întîmplarea acestei după-amieze de august, în întregime. Va veni o vreme cînd amorul va dispare, cînd cei care suferă din cauza iubirii vor părea ridiculi? Cine ştie? Dar ce poate face starea de lucruri care va fi cîndva, pentru cei de acum... pentru cei care şi-au încheiat ciclul revoluţiei pe planetă, sub această zodie de azi?

După ce a strîns scrisorile, fără grabă, Emilia le-a legat din nou cu panglica roză în cruce, le-a aşezat deasupra fotografia, ca eticheta pachetelor de pesmeţi, le-a aşezat în cutie, iar cutia a dus-o în şifonier, în sertarul de jos. De acolo iau pachetul, cînd se duce, rugată de mine, să-i spuie Valeriei să se îmbrace. Îl vîr apoi în buzunarul de la spate al pantalonilor, singurul care poate fi mascat.

Am căutat a doua zi toate ziarele şi revistele din săptămîna morţii lui Ladima. Nu mi-era greu, căci faptul intra chiar în colecţiile din anul acesta... Gîndul acesta singur şi îmi da o tristeţe grea ca un doliu. Peste sinucidere însăşi se trecea cu oarecare discreţie. Ziarele de tiraj păstrau un adevărat echivoc în privinţa aceasta, căci nu aminteau decît „moartea" unui poet. Era ca un soi de ciudată pudoare, sau ca o întîmplare nenorocită în familie, care nu trebuie comentată. Altfel aceste articolaşe-necroloage erau surprinzător de elogioase, contrastînd cu ostentaţia cu care era trecut sub tăcere în viaţă. Dar era un fel de laudă gratuită, ca şi cînd cuvintele ar fi fost tocite de sens şi trebuiau umflate: „G. D. Ladima, un strălucit talent", sau: „a fost unul dintre cei mai lăudaţi (?) poeţi de azi". Una vorbea chiar de „o mare pierdere pentru literatura românească". Era în toate acestea un soi de publicitate indiferentă în ceea ce priveşte însuşi obiectul, dar binevoitoare şi amabilă, fiind vorba despre un confrate. Revistele mai mici aveau mai mult accent. Una din ele m-a oprit îndelung şi mi-a umezit ochii: „Unul dintre cei mai mari poeţi ai timpului... hrănit cu oţet, fiere şi dezgust de contemporani, a dus tăcut ţeava rece pe inima caldă şi stupidă şi a domolit-o, sfărîmînd-o. Noapte bună, poet smintit şi cumsecade."

Ceea ce unora li s-ar putea părea de o grotescă absurditate, anume că un om ca Ladima să se sinucidă din pricina unei femei atît de vulgare ca Emilia, mie mi se părea destul de explicabil. N-aş putea spune cum... Din capete de experienţă proprie, din cercetarea cu oarecare atenţie a reportagiilor de gazetă, din ceea ce ştiu din jurul meu, am ajuns la convingerea că numai femeile vulgare provoacă „drame din amor", sinucideri sau crime. Neîndoios că din pricina femeilor superioare se suferă mult mai mult, mult mai adînc şi sub forme care ţin de un desfiinţător sadism psihologic. Dar cînd auzi despre vreo sinucidere sau crimă, aproape totdeauna constaţi uimirea celor ce au cunoscut pe eroină: Cum, pentru asta? Dar nu e nici măcar frumoasă, e vulgară, are o inteligenţă de vînzătoare de mărunţişuri, aprigă la cîştig. Tocmai de aceea, din cîte femei despre care se spune că sunt bine în Bucureşti — cel puţin aşa ştiu — nici una nu a dus la sinucidere vreun bărbat. Toate dramele din toţi anii, de cînd sunt atent la lume, sunt din mahalaua sufletească... Cele mai adesea femeile sunt foste prostituate, aventuriere de birje cu un cal. Adevărul e că suferinţa din pricina unei femei, de inteligenţă superioară, delicată, sensibilă, oricît de capricioasă, e ca o boală lungă, cu remiteri trecătoare, cu anumite voluptăţi în suferinţă, cu o adîncire în sine şi cu o iluminare a lumii exterioare nebănuite pînă atunci. Acele boale despre care un scriitor (pe care l-am cetit undeva) spunea că dezvoltă inteligenţa. Dar dacă suferinţa din pricina unei femei „bine" seamănă cu tuberculoza, suferinţa din pricina unei femei vulgare are ceva din usturimea şi exasperarea unei furunculoze, a unei boale ruşinoase. E insuportabilă... Unii bărbaţi aflaţi în condiţii neprielnice, „pierzînd începutul" şi nevoiţi să „marşeze" apoi, din lipsă de puncte de control, alţii, lipsiţi de atenţie critică (nu sunt prea mulţi şi nici dramele prea numeroase), cad victime unor asemenea iubite de roman mahalagesc.

(Trebuie să punem în paranteză cazul foarte numeros al sinuciderilor femeieşti din dragoste. În cele mai numeroase împrejurări e vorba de complicaţii, ca sarcina,

„nenorocirea“ sau părăsirea după fugă, fără nici un adăpost material, care deşi sunt consecinţe ale iubirei, nu înseamnă totuşi că moartea a fost aleasă numai fiindcă sinucigaşa nu putea trăi fără o anumită persoană, cum e în genere cazul bărbaţilor, sau al tinerilor care se sinucid împreună.)

O femeie superioară „înţelege“ suferinţa pe care o provoacă, e inflexibilă în cruzimea ei de refuz cînd crede că aşa trebuie, dar nu o vulgarizează, nu o trivializează prin scene de teatru bărbieresc... Bineînţeles că de multe ori, vrînd să aline fără să se angajeze, ea complică totul, adînceşte rana, dar pune în toate acestea o stranie nobleţe pentru care victima îi e încă mai recunoscătoare, căci cunoaşte otrăvuri noi... Cine rezistă mult unui asemenea regim tot se vindecă însă. O asemenea femeie nu trimite un bărbat care cerşeşte un surîs, o clipă: „opt şi cu-a brînzei nouă“. Obicinuită să fie iubită, nu se laudă în tramvaie şi nu-l face pe eroul (?) căzut, să joace public, exasperîndu-i suferinţa, nu împinge, prin anularea oricărui răgaz de reparaţie, pe un om năucit, la gesturi deznădăjduite, exasperate. Focul de revolver de la urmă nu e decît, în genere, un moment din seria ocărurilor dintre doi amanţi vulgari, a lăturilor zvîrlite-n faţă, a feselor bătute-n public, a lui „mă-ta şi ta-tu, pricopsitule“.

Anumite matroane, care au o singură servitoare, o maltratează în faţa musafirilor, ca să arate tuturor că sunt stăpîne... Cine are mulţi servitori în casă nu are nevoie să facă asta... Cine e mult iubită nu trivializează iubirea, nu îi dă publicitate cu orice preţ.

Nu mi-a fost greu să aflu, chiar de a doua zi, cine a fost procurorul de serviciu care a făcut sumara anchetă asupra sinuciderii lui Ladima. După cîteva cuvinte schimbate, am aflat, dealtminteri, că e şi el tot un poet, care însă, mai prudent decît Ladima, a studiat şi dreptul. L-am rugat să-mi povestească amănunte şi mai ales ce crede despre cauza acestei sinucideri.

— Îţi spun drept... Am rămas trăsnit cînd mi s-a telefonat ştirea... Eu îl socoteam drept unul dintre cei mai de seamă poeţi ai noştri, de la Eminescu încoace, deşi era aproape necunoscut marelui public. Asta a

fost însă totdeauna soarta geniilor. Pe la prînz, servitoarea — locuia într-o curte lungă de pe 13 Septembrie — văzînd că e ușa închisă, împotriva obiceiului, căci, spunea ea, nu închidea niciodată, a bătut în geam, a strigat și cum asta era a doua zi, a chemat pe proprietăreasă... În sfîrșit, cînd m-am dus eu, zăcea într-un pat îngust de tablă, cu capul căzut de pe perină pe umăr. Își trăsese un glonte în inimă, lipind țeava de piept și înăbușind cu pătura zgomotul... Nu s-a putut afla de unde și-a procurat revolverul ..

De-abia mai puteam respira... Pe pereții biroului (îl căutasem pe procuror acasă) erau tot felul de fotografii și obiecte delicte. Cadavre fotografiate, în coșuri sau pe podea, așa cum fuseseră descoperite, asasini pociți, rebegiți parcă unii, fălcoși, alții priveau cu pasivitate, dintre jandarmi și polițiști. În cadrul acesta, comentariul morții lui Ladima devenea insuportabil de adevărat și real.

— Credeți că s-a sinucis din cauza mizeriei?

— Fie că se sinucid sau nu, mizeria e mai totdeauna cauza adevărată a morții poeților români, domnule Vasilescu. Cam toți evoluează între spital și ospiciu.

Mă apăsa ca o mînă grea ceva pe inimă.

— Domnule procuror, credeți că Ladima s-a sinucis într-adevăr pentru că nu mîncase de cîteva zile?

Cu capul aplecat într-o parte, ca să gîndească parcă, probabil un tic, și-a lărgit gura, puțin amară, cu un accent circomflex de mustață tunsă, într-un zîmbet greu.

— De foame? Asta nu... În buzunarul hainei, în ziua sinuciderii, avea o mie de lei, în două hîrtii de cîte cinci sute. Nu e însă nevoie ca un om de patruzeci și ceva de ani să îndure chiar foamea pentru ca să se spună că totuși a murit din pricina mizeriei. Domnule Vasilescu, poetul Ladima s-a sinucis însă din cauza unei femei.

Am încremenit, într-o privire întrebătoare. El, fără să se uite la mine, a mai aranjat puțin tocurile și tamponul de pe masă și pe urmă, limpede:

— A lăsat pe masa lui cu cărți o scrisoare adresată unei doamne.

— !?

— O femeie tînără şi elegantă, dacă vrei şi frumoasă, deşi mie nu mi se pare.

Aştept mereu.

— Pare-se că o iubea de ani de zile, cu un soi de deznădejde înăbuşită.

— Se poate spune cine e această doamnă?

— Desigur că pentru istoria literară nu va fi un secret. Am însă impresia că, din motive pe care nu le înţeleg, doamna aceasta n-a vrut să se dea publicităţii această întîmplare. Cel puţin aşa am înţeles din exagerat de prefăcuta ei nedumerire. Avea aerul că nu ştie... că nu pricepe absolut nimic.

— Nu e o actriţă?

— Nu... nu... E cu totul altcineva... E proprietara unui magazin de mobile. Dacă îmi daţi cuvîntul dumneavoastră că veţi păstra oarecare discreţie, deşi în definitiv doamna nu e măritată, vă pot spune şi numele. Într-un aviator şi secretar de legaţie cred că se poate avea încredere.

— Aveţi cuvîntul meu...

— Doamna se numeşte Maria Mănescu şi e proprietara unui magazin de mobile din Calea Victoriei...

În craniul meu se mişcă spetezele unei mori de vînt.

— Aveţi motive să credeţi că era o scrisoare de dragoste?

Caută într-un sertar, scoate o cheie şi descuie cu ea alt sertar.

— Cînd vă spun ce admiraţie am pentru geniul lui Ladima, vă închipuiţi că am avut şi dorinţa de a păstra măcar o copie fotografiată după scrisoarea în care-şi lămurea pricina hotărîrei de a se sinucide.

Mi-am copiat-o şi eu, năucit, cu o absenţă de histeric.

Mă gîndeam, doamnă, că această parafă a iubirii mele va mai putea fi amînată. Socoteam chiar că aşa cum dragostea mea s-a mişcat în apropierea dv. ani de zile, neştiută, ca o felină domestică, va continua să se mişte ca o umbră vie, indefinit, de aci încolo. Să viu un ceas, două, pe zi în refugiul din fundul magazinului, să vă privesc, să vă ascult, reţinut, neînţeles, era pentru mine strict necesar, ca o gravă dietă sufletească. Pentru

versurile mele, de ce nu v-aş spune azi? această prezenţă a fost raţiunea şi însuşi procesul naşterii lor. Ce demon m-a îndemnat atunci spre răzvrătire, cine mi-a spus că am dreptul să pretind şi eu bucuria de a mîngîia o mînă subţire, iubită, că aş avea şi eu dreptul să cuprind nişte umeri care-mi sunt dragi, să solicit un zîmbet înduioşat numai pentru mine. Dacă din toamna aceasta am făcut atîtea încercări de a rupe lanţurile nevăzute care mă ţin în mizeria mea sufletească mai rău decît cele de fier, e că nu mai puteam, creştea în mine, streină de mine, o dorinţă mai de neînvins decît orice tărie. Nu m-aţi înţeles cu adevărat? Toate aceste strigăte mute, disperate, să nu fi fost într-adevăr auzite, înţelese de d-voastră, care aveţi mai multe simţuri decît celelalte femei, decît ceilalţi oameni din lume?

Doamnă, versurile mele nu v-au spus nimic, pentru că ele nu vorbesc niciodată de dragoste, dar substanţa lor era, toată, iubirea aceasta eterată şi otrăvitoare, care astăzi, neînduplecat, îmi apasă ţeava ucigaşe pe piept.

Căci în ultimul timp cînd am văzut cu ce indiferenţă dulce, din alt material, răspundeţi nebuniei mele, am înţeles că în această ţară, în această lume, eu sunt un paria blestemat, a cărui simplă atingere obligă la abluţiuni, că am datoria să vă evit.

Doamnă, în clipa morţii, gîndesc halucinat ce-ar fi fost iubirea aceasta, despre care nu îndrăznesc să spun, „a noastră“ şi strig în mine însumi bucuria cumplită că gestul acesta descreierat va scoate în privirea d-voastră alt gînd decît afecţioasa indiferenţă de prinţesă îndepărtată, pe care aţi avut-o pentru mine pînă acum.

George Demetru Ladima

Am căutat să schimb imediat subiectul convorbirii. Tot conţinutul sufletesc mi se clătina în simţuri ca apa într-un vas purtat. Nu-mi rămînea decît o capitulare neputincioasă, totală ca un leşin. Parcă se despicase o catapeteasmă; parcă se anulase în derîdere o întreagă existenţă. Am ieşit împreună şi l-am condus cu maşina la „Capşa“, unde mi-a spus că-şi ia de ani de zile şvarţul la ora 1 şi un sfert. Acum cîştigase cîteva minute.

Dacă la început am șovăit mult, gîndindu-mă că trebuie să-i vorbesc doamnei T. — pe urmă m-am răzgîndit cu disperare. Unde aș fi putut ajunge?... Unde am fi ajuns?

Dar adevărul, sau o parte din el, trebuia să-l cunosc, Eram prins ca într-un *remou* circular, din care cu toată rezistența comandelor nu mă puteam desprinde. Am căutat să cunosc pe cei trei prieteni ai lui Ladima. Cîteva zile de-a rîndul am luat cîte un șvarț, la „Capșa" în cafenea, unde nu intrasem pînă atunci, cred, niciodată, deși luam în fiecare zi, într-o vreme, aperitivele cu băieții și fetele, la ora 1, dincolo în cofetărie.

Întrebam la început discret, după ce așteptam singur, și mai ales încet, pe chelner dacă nu e în cafenea domnul Cibănoiu, de pildă, sau într-altă zi, un altul. Pe urmă, cînd am întrebat anume, cu oarecare hotărîre, chelnerul m-a lămurit prietenos că aceștia nu vin decît între 8 și 10 seara.

— Așa sunt clienții noștri, ai localului... cei adevărați... Fiecare are ora lui. Unii vin dimineața, să ia cafeaua cu lapte, alții la 10 pentru *rendez-vous*-urile de afaceri, alții, cei mai mulți, între 12 și 1 la aperitive. Pe urmă, cei care între 2 și 4 își iau cafeaua și așa mai departe... Aproape că unii nu s-au văzut niciodată, între ei, deși vin de ani de zile, chiar la aceeași masă... Domnul Cibănoiu venea la masa de colo, de sub calorifer, seara între 8 și 10, cu domnul Penciulescu, cu domnul Bulgăran și cu domnul Ladima... ăl de s-a sinucis.

— Și acum?

— Acum, unul e mort, domnul Cibănoiu nu mai vine deloc. Iar domnul Penciulescu s-a certat cu Bulgăran.

— Și nu mai vine nici unul aci?

— Vine, tot între 8 și 10 seara, domnul Penciulescu.

L-am cunoscut, căci aci se fac ușor cunoștințe, chiar a doua zi. Avea un cap negricios de actor bătrîn, care a jucat numai roluri de senatori romani... El a intrat în vorbă cu mine, fără nici o prezentare, după ce s-a așezat la aceeași masă.

— Ai țigări?

Am scos tabachera şi i-am oferit.

— „Bucureşti" cu carton? Are şi chelnerul. Nu fumez din astea... Trimite să-mi ia de la debit „Tomis" fără carton.

Puţin cam surprins, am chemat pe picolo şi l-am trimis.

Nu ştiam de unde să încep, cum să aduc vorba...

M-a întrebat pe urmă el, cu o severitate de judecător de instrucţie, cu gura lăţită.

— Dumneata cine eşti? Cum te cheamă?

I-am spus, dar fireşte numele nu i-a spus nimic.

Cu fălcile strînse, cu privirea autoritară:

— Vasilescu, Vasilescu... Dar cu ce te ocupi? Ce faci?... Din ce trăieşti?... Din joc de cărţi?...

În sfîrşit, după ce am lămurit şi asta, am căutat mai tîrziu să aflu ceea ce doream.

— Domnule Penciulescu... L-aţi cunoscut mi se pare pe poetul Ladima?...

— N-am cunoscut nici un poet Ladima.

— Cum? Nu l-aţi cunoscut pe Ladima?

— Pe Ladima? Pe dobitocul ăla? L-am cunoscut dacă vrei... şi vag, neglijent, arătînd parcă lămurit că n-avea altceva comun cu el nimic... întorcînd capul în partea cealaltă: Venea pe aici, pe la „Capşa".

— S-a sinucis, nu?...

— Ce vreai să facă altceva?

Rămîn uimit, cu ceaşca de şvarţ la buze, pe urmă nedumerit.

— Se zice că era un poet foarte mare.

E indignat, ridică braţele îndoite de la cot a uimire, ca să se apere de un blasfem.

— Poet mare!... auzi, Ladima, imbecilul ăla, poet mare!

Ca şi cînd aş călca în călcîie, de nesigur ce sunt:

— În sfîrşit... unul dintre cei mai de seamă poeţi de azi.

Acru, cu gura arcuită ca o scoică:

— Ce-i aia „poeţii de azi"? Sunt nişte cretini toţi... n-au nici unul talent...

Nu pot decît să îngîn:

— Poate că... exagerați... În sfîrșit... despre unii...

Aprig, sec, s-a întors trîntit spre mine.

— Dumneata știi ce e poezia?

— !?

— Atunci ce tot spui prostii cu poeții de azi?

Sunt atît de surprins că nici nu fac gestul să-i dau cu tava-n cap. Pe urmă iau lucrurile așa cum sunt. Așa s-o fi vorbind pe aci. Mormăie mereu cu capul într-o parte... „Auzi, poeții de azi?... au ajuns toți proștii să aibă păreri despre poezie..."

Se întoarce apoi brusc spre mine:

— Să-ți arăt eu poezie! Și a început să declame, frumos, mărturisesc sincer:

> Tăcere este totul și nemișcare plină,
> Un cîntec, sau descîntec pe lume s-a lăsat.
> Nici frunza nu se mișcă, nici vîntul nu suspină.
> Și apele dorm duse și morile au stat.

Ai auzit? „nemișcare plină" și explică, ridicînd lămuritor un deget, „Un cîntec sau descîntec pe lume s-a lăsat"... Ei, îți plac?

Convin sincer:

— Sunt într-adevăr foarte frumoase...

— Ei, știi de cine sunt?

Evident, nu mi se pare greu să ghicesc că sunt de el, dar întreb cu admirație voit nesigură:

— De dumneavoastră?

Ridică mîinile uluit în tavan...

— De mine? și parcă nu-și poate reveni. Auzi, de mine! Mama ei de școală, că trec prin ea toți proștii... Sunt de Ion Heliade Rădulescu, domnule, de Ion Heliade Rădulescu... Și decît astea nu s-a scris nimic mai bun în românește.

A urmat o tăcere, căci eu eram literalmente copleșit de această izbucnire a lui, iar Penciulescu asculta, se vede, ce se vorbea la masa lungă din fund, căci cafeneaua dreptunghiulară, cu canapele roșii cu lavițele lungi, de jur-împrejur, cu ferestre mari în ziduri groase de închisoare, e destul de mică, încît să se poată vorbi

de la orice masă. S-a întors către mine, arătîndu-mi cu o privire de milă şi de ironie pe cei de la masa din fund şi a vorbit ca să audă toată cafeneaua:

— Auzi! dumnealui, fost deputat şi economist! şi, răstit, către ei: Englejii, domnule, au născocit numai cuvîntul *warrant*. Dar procedeul e vechi şi străvechi, poate de la fenicieni... În urmă, l-au reintrodus tătarii în veacul al XIII-lea, cînd au cucerit lumea, cînd au înfiinţat tehnica poştei şi au făcut şi depozitele *warrant* de-a lungul drumului, Adriatica-Peking. Şi îndesat, încruntat, cu barba nerasă, aspră: Să nu te laşi, auzi, să nu te laşi pînă cînd nu te faci profesor de economie politică... Aşa-i trebuie ţării... mama lui, lui Apolodor din Damasc că a făcut podul peste Dunăre să ne vie toţi guşaţii din Balcani...

A venit picolul cu ţigările şi mi-a adus şi restul la 500.

Penciulescu şi-a aşezat dinainte cutia cu ţigări, ca proprietate.

— Eh, cum asta? Bagi hîrtiile, aşa, în buzunar fără să te jenezi?... Dă-mi o sută de lei, că nu mai găsesc curînd un imbecil ca dumneata...

Nici măcar n-am zîmbit, căci nici cei de la masa din fund nu răspunseră nimic şi pe urmă aveam atîta nevoie de el. I-am împins hîrtia spre pachetul verzui de ţigări.

— Domnule Penciulescu, vream să te rog ceva... Aveai un prieten, pe domnul Cibănoiu.

S-a încruntat uşor şi grav, ca un pretorian pe gînduri:

— Cibănoiu!?

— Cibănoiu, fost la Externe... pensionar.

Şi net, convins:

— Nu cunosc... Nici n-am auzit de Cionoiu.

— Cibănoiu, am rectificat.

— Cionoiu, Cibănoiu... nu cunosc.

— Dar Bulgăran?

— Ăsta da... l-am cunoscut.

— Mai vine pe aci, pe la „Capşa"?

Mi-a răspuns convins:

— Nu l-am mai văzut de mult... Trebuie să fie închis pentru vreo escrocherie.

A fost întîia și ultima mea convorbire cu Penciulescu.

Adresa lui Cibănoiu am aflat-o de la Niculae, chelnerul cu înfățișare de director de minister, al cafenelei. Cîteva nopți nici n-am putut dormi de enervare, dorind să știu ce-a fost între Ladima și doamna T.

Fostul cancelar de legație nu e un om cu înfățișarea de bătrîn, deși are mustața cărunțită. Stă pe strada General Angelescu, într-o curte mare cu niște case vechi, care sunt proprietatea lui. Convinsul teozof trăiește, după cum am aflat, din pensie și din ceea ce-i vine de la cei cîțiva chiriași nevoiași. Cele două camere-vagon și antreul în care locuiește el personal au pereții literalmente căptușiți cu cărți, pe mai multe rînduri chiar, cum se așază lemnele în pivniță. Pe jos, prin colțuri, sunt alte cărți... Are de asemeni velințe și scoarțe rupte, o mulțime de obiecte vechi, unele de artă... Mi-a servit, pe o tavă de alamă, turcească, o cafea într-adevăr foarte aromată.

— L-ați cunoscut pe poetul Ladima, domnule coleg, dacă-mi dați voie să vă spun așa? Îl vedeați ades?

— Dar, domnule Vasilescu, eram prieteni foarte buni... Ce groaznică nenorocire, sinuciderea lui.

Adaog cu tristețe:

— Sigur, un poet atît de mare...

— Poet, poate că nu era el... desigur... n-avea talent... Scria și el așa... Dar ce om!... Ce inteligență!... Parcă mi-a murit un frate... Numai că moartea lui mi s-a părut o nelegiuire...

— !?

— Religia condamnă sinuciderea, domnule Vasilescu... Nu ne e îngăduit nouă să corijăm hotărîrile Domnului... Un foarte mare păcat... Din cauza asta eu nici n-am luat parte la înmormîntarea lui.

Sunt uimit. Îmi așez încet ceașca filigeană pe tavă și-l privesc serios.

— Dar eu nu știam că sunteți creștin, domnule Cibănoiu, mi se spunea că sunteți unul dintre șefii mișcării teozofice.

Surîde blînd, își mîngîie mustața ca a lui Briand.

— Nu, nu, nu... E drept că mai demult m-am interesat de teozofie... Am studiat de asemeni toate

religiile. Uite, am aci cărţi şi dicţionare de tot soiul, dar am ajuns la convingerea că tot creştinismul ortodox e suprema împăcare a sufletului.

Ceea ce mi-a arătat Cibănoiu m-a îngrozit de admiraţie, ca să zic aşa. Niciodată n-am văzut, în felul ei, o bibliotecă atît de completă. Cărţi groase cît ceasloavele, sau colecţii mari, legate, ca enciclopediile franţuzeşti şi nemţeşti despre catolicism, despre sfinţii filozofi, istorii de-ale conciliilor (lexicon iudaic, am descifrat pe o serie de tomuri la fel, în limba germană).

— Vezi dumneata, domnule Vasilescu, ceea ce are neegalat de frumos ortodoxismul e faptul că e singura dintre confesiunile creştine întemeiate pe credinţa adevărată... Catolicismul e raţionalism curat... Dogmele creştin-ortodoxe, prin cuprinsul lor ilogic, şi intenţionat ilogic, menţinut aşa după lupte de sute de ani în sinoade ecumenice, înlăturînd orice înţelegere, arată că ortodoxismul nu e o religie de discuţie logică, ci de credinţă totală în creatorul lumii...

— Dar acest creator cum îl înţelegeţi, cum vi-l închipuiţi?

A zîmbit blînd.

— Dacă l-am înţelege, dacă l-am închipui, ar mai fi deasupra noastră? Cînd eşti pe o movilă, o vezi toată, o închipui... dar cînd eşti pe un munte uriaş, care trece de nori, nu vezi nimic. Răsplata noastră va fi în viaţa viitoare, cînd vom vedea şi vom înţelege nesfîrşit mai mult decît cei cari au avut vanitatea ştiinţei pe lumea aceasta...

— Domnule Cibănoiu, dar după cîte ştiu Ladima credea în Dumnezeu...

— Şi, dacă ar fi crezut mai departe, dacă ar fi rămas un bun creştin, ar fi trăit şi azi. Dar a avut nenorocirea să întîlnească în cale pe diavolul însuşi, sub înfăţişarea unui prieten.

Arunc chibritul, fără să mai aprind ţigarea.

— Dar Ladima s-a sinucis din pricina unei femei.

— Nu, nu, domnule Vasilescu, a suferit din pricina unei femei, dar s-a sinucis din pricina unui mizerabil, Bulgăran.

N-am nici o tresărire, pentru că mi se pare de necrezut.

— Îngăduiţi-mi să vă întreb: Nu s-a sinucis din pricina unei femei, a unei doamne, Maria T. Mănescu, pe care a iubit-o, se pare, ca un nebun?

Îşi răsuceşte, din cutia de „Macedonia" de dinainte, în care sunt puse cîteva felii de cartof ca să păstreze tutunul umed, o ţigare groasă, pe care o pune într-un ţigaret de vişin.

— Ladima a iubit dealtfel, domnule, o altă femeie, nu pe această doamnă Maria Mănescu.

— !? Totuşi i-a adresat o scrisoare, în clipa sinuciderii, arătînd fără echivoc că din pricina ei se omoară...

Face un semn blajin, de negaţie, ca derivat dintr-o binecuvîntare.

— Nu, nu, nu... Şi s-a ridicat, s-a dus la birou, din al cărui dulap a scos o sticluţă, burtoasă ca o eprubetă, de licheur cafeniu, şi s-a scuzat, turnîndu-mi: Îngăduie să te rog să guşti acest preparat. Eu ies foarte rareori în oraş şi asemenea plăcută născocire sporeşte încă farmecul cărţilor.

Era, într-adevăr, savuros, cu vreo trei soiuri de gusturi de drojdie şi arome deodată.

— Domnule Cibănoiu, am vorbit cu procurorul de serviciu... Am văzut fotografia scrisorii lui Ladima.

Nu răspunde nimic, rămîne mult pe gînduri, ca şi cînd, deşi ştie multe, nu ar vrea să spuie... După ce termină ţigarea, scoţînd mucul din ţigaret, se decide:

— Domnule Vasilescu, acea doamnă, despre care, dealtfel, am auzit mult bine, nu e pricina sinuciderii lui Ladima... Pricina acestei sinucideri e numai acel neruşinat de Bulgăran.

— De ce a scris, atunci, Ladima această scrisoare?

S-a sculat, s-a plimbat puţin prin faţa cărţilor lui, şi pe urmă s-a aşezat într-altul din jumătăţile de fotoliu cu catifea roşie, cu ciucuri şi broderii joase.

— Domnule Vasilescu, începu iarăşi cu invocarea numelui meu, ca şi celelalte fraze, mă bucură că vă interesaţi atît de mult de un om ale cărui merite, a cărui inteligenţă şi mai ales cuviinţă creştinească îl îndri-

tuiau spre stima tuturor. Prin urmare, am să vă spun ce ştiu şi — datorită prieteniei noastre pînă în ceasul sinuciderii — veţi vedea că ştiu oarecare amănunte. A dus mîna la bărbie ca o babă, mi-a turnat din nou din sticla burtoasă ca o eprubetă. Trebuie să ştiţi că nefericitul de Ladima a iubit, cu o patimă nepermisă, de om descreierat, pe o femeie fără suflet, o actriţă, fire netrebnică, în carnea căreia înflorea numai ochiul diavolului.

Am răsuflat şi totul s-a aşezat din nou în mine.

— Am acasă, domnule Cibănoiu, scrisorile lui Ladima, pe care le-am furat, ca să nu mai rămîie în mîinile ei.

Erau să-i dea lacrimile, îşi agita degetele de la mîini, amuţit de uimire.

— Ah! domnule Vasilescu, dacă Ladima ar fi avut acele scrisori...

— Vi le voi aduce data viitoare...

— Le-a cerut în scris, a fost să le ia... Am fost şi eu de două ori, dar cum să poţi sta de vorbă cu două femei în care nimic nu aminteşte de Dumnezeu?

— Dacă ai şti de cînd alerg după lămuriri... Te rog, nu te supăra de întrebările mele directe, de ce a scris atunci acea scrisoare?

Nu răspunde numaidecît, pe urmă, reia cu o nesfîrşită tristeţă:

— Domnule Vasilescu, prietenul nostru, din pricina acelei iubiri înjositoare, era un om pierdut. Şi-a dat seama de asta singur. Mai ales în ultimele săptămîni din viaţă, ţi-era milă să-l priveşti. Parcă se rupseseră în el resorturi, parcă organele nu-i mai funcţionau. Era cu mult mai rău decît bolnav. Se jurase că după o ultimă întîmplare umilitoare, pentru nimic în lume nu se va mai duce la ea. Era el însuşi uimit că a putut să iubească o asemenea femeie, îmi spunea chiar că i-ar fi ruşine dacă ar afla şi altcineva, afară de noi, prietenii. Îşi dădea seama şi de aceea i-a şi cerut scrisorile înapoi... „Mi-e silă de mine însumi, Nicolae, mi-e silă, de parcă am păduchi în suflet." I-am arătat că numai credinţa în Dumnezeu îl poate îndrepta din aşa cădere... Şi aşa era să fie, căci era un bun creştin,

găsea cuvinte frumoase despre bunătatea Celui-preaînalt și cred că în scurtă vreme s-ar fi împărtășit din harul împăcării. Negreșit că uneori șovăia: „Niculae, nu mai pot. Sufăr ca un cîine greu bolnav. Gîndul morții mă ține ca într-un cleşte zi și noapte." Îl mîngîiam cum puteam: „George, dacă moartea e trimisă de Domnul în înțelepciunea lui nemărginită, e o împăcare și o binefacere, dar omul nu trebuie să se gîndească să-și ia singur viața". „Dumnezeu mă va ierta, Niculae, că știe ce mult am suferit și cît l-a lăudat gîndul meu, dar acest rău, iubirea asta, mă doare ca o bubă scîrboasă și nu o mai pot îndura. Dacă nu-mi fac seama singur e că m-aş răsuci de dezgust în sicriu, dacă aş bănui că lumea crede că m-am sinucis din pricina acelei femei... sau poate că din cauza foamei... O asemenea moarte singură ar întrece în rușine urîciunea suferințelor mele... Orice, dar să nu se știe că am suferit din pricina acelei nerușinate... sau că, om în toată firea, am suferit de foame..." Mi-a strîns brațul, că era de felul lui zbuciumat, și mi-a arătat, spre uimirea mea, o hîrtie de 500 de lei: „Vezi tu asta, Niculae? Vezi banii aceștia? Sunt prețul morții mele. Cînd am rupt cu femeia aceea, am suferit atît de mult, că din prima seară mi-am spus că trebuie să mor. Dar nu trebuie să se știe că am iubit asemenea femeie și că în viață am suferit de foame, nu trebuie să fie cadavrul meu fără un ban lîngă el, ca să creadă cineva că m-am sinucis din pricina foamei. Așa nu mă puteam sinucide. Și atunci am început să adun bani. Am adunat cinci sute de lei, cum se adună o zestre. Mi-au furat viața, m-au înjosit, dar mila lor nu-mi trebuie. Îți pot spune acum, pentru că de ieri mă simt mai bine, gîndul morții m-a părăsit." Pe urmă s-a mai potolit, era ca o apă care scădea. Am crezut, domnule Vasilescu, în zilele acelea, că îndemnul morții l-a părăsit și așa era. Seara vorbeam îndelungă vreme aci... Regăsise calea către Domnul și — de ce n-aș spune-o? — îl ajutase să se însenineze și convingerea lui că e un mare poet: „Mi-am dat această viață mizerabilă, pentru una infinită, Niculae... Sufletul meu va trăi o nouă viață, iar poezia mea, pe care ei n-au înțeles-o, o vor înțelege copiii lor, care se

vor ruşina de neînţelegerea părinţilor lor." Negreşit că eu nu l-am contrazis despre asta, de vreme ce poate însăşi această credinţă era inspirată de Domnul. Din nenorocire, prietenii cari trebuiau să-l ajute cu vorba şi cu gestul lor i-au fost duşmani... Tocmai cînd, din cauza suferinţei lui neînchipuite, avea nevoie de credinţă, ei i-au zdruncinat orice convingere. În săptămîna morţii ne găseam toţi patru la cafea la Bulgăran, cînd au început să-şi bată joc de el. Penciulescu, plin de venin, îi spunea tot felul de răutăţi: „De ce ai tu nevoie de nemurirea sufletului, Gedeme? Religia impune o ordine prestabilită. Ai fost dobitoc în această viaţă scurtă, iubind o femeie de stradă... Dacă vei trăi încă o sută de vieţi, nu e nici un motiv ca, fiind tot atît de dobitoc, să nu iubeşti tot femei de stradă... Atunci, la ce-ţi trebuie nemurirea?" Nu poţi să-ţi închipui cît punea bietul Ladima la suflet asemenea glume grosolane. Bulgăran, a cărui bibliotecă de ateu e un adevărat laborator al diavolului, i-a făcut lungi teorii ca să-i dovedească inexistenţa lui Dumnezeu.

Sunt nedumerit şi-l întrerup cu o întrebare:

— Iartă-mă, domnule Cibănoiu, îl cunoaşteţi într-adevăr pe domnul Penciulescu, pentru că...

— Desigur că îl cunosc, de vreme ce de vreo cincişase ani e chiriaşul meu gratuit, într-o cameră din fundul curţii, aci.

— !?

— Cu cifre, cu păreri de autori, cu poze chiar i-a explicat universul, arătîndu-i zădărnicia oricărei credinţe într-o fiinţă supremă.

Ai să mă întrebi ce-am făcut eu în această împrejurare, ce am răspuns atacurilor şi argumentelor opuse? Nimic... Existenţa lui Dumnezeu nu se poate dovedi şi e un păcat să cauţi s-o explici cuiva. Crezi numai... şi afirmi. *Credo in quia absurdum.* Ladima însă a prins să discute şi să apere, asta i-a fost pierderea.

Peste vreo două zile l-am întîlnit foarte schimbat... Nesfîrşit mai trist, ros parcă de un vierme crunt din el. „Niculae, dacă Bulgăran are dreptate?" Era palid şi îi sticleau ochii. „Ascultă, Niculae, dacă sunt ţărînă din ţărînă, dacă am ieşit din haos întîmplător şi nici-

odată nu vom cunoaște o nouă viață, dacă aceasta, pe care am trăit-o, a fost singura posibilă pentru mine dintr-un miliard de posibilități, și eu mi-am sacrificat-o îndurînd lipsuri cumplite, iubind pe Emilia Răchitaru? Arde pielea pe mine ca o cămașe de foc cînd mă gîndesc că asta ar fi posibil."

I-am spus nedumerit:

— Dar Emilia nu există decît de doi ani în viața ta?

— Dar în acești doi ani a istovit toate posibilitățile mele sufletești. Totul e stors sau sfărîmat în mine. Dacă n-ar fi credința în artă...

În seara următoare au fost noi discuții. Ladima a spus că, chiar dacă nu există Dumnezeu, el crede în supraviețuirea prin artă, a strigat — deși Penciulescu rîdea de el — că totuși a folosit cît putea mai bine această viață, în orice caz mai bine decît oricare dintre ei, creind o operă care va supraviețui la nesfîrșit. „La nesfîrșit? Ce înseamnă la nesfîrșit? urla Bulgăran... Într-un număr oarecare de ani pămîntul tot va pieri... Ce înseamnă că opera ta va supraviețui o sută de ani, un milion, cînd tot se va împrăștia în haos, împreună cu praful pămîntului și al tuturor operelor, distruse într-un cataclism cosmic... Ascultă-mă pe mine, asta-i singura posibilitate de trăire. Asta... Să te plimbi pe bulevard, să vezi soarele, să iubești, să citești.. Asta-i tot, între două nopți infinite de neant — zece, douăzeci, treizeci de ani de viață ireversibilă. Arta e o vanitate ca toate celelalte. Zădărnicia zădărniciilor, toate sunt zădărnicii. Nu facem decît să amînăm o scadență." Ladima era alb ca varul: „Crezi asta, Bulgăran, cu adevărat?... Am trăit patruzeci de ani." Și și-a cuprins fruntea în mîini cu ochii în lacrimi: „Am trăit patruzeci de ani, inutili".

Bulgăran i-a dat să citească și niște articole de revistă, de un ateism blestemat. Singur, dealtfel, i le-a cerut... Pe drum îmi spunea: „Niculae, cel puțin dacă m-ar fi iubit Emy, viața asta n-ar fi fost zadarnică..." Eram îngrozit, căci vedeam că iarăși se destramă... A doua zi l-am întîlnit din nou... Acum era însă tăcut... N-am putut scoate o singură vorbă de la el. Mergeam amîndoi pe stradă. O singură dată, la

încercările mele de a redeştepta în el credinţa, mi-a şoptit îngîndurat: „Totul e zădărnicie... Nu mai cred nici măcar în artă. Bulgăran şi Penciulescu au dreptate." I-am cerut să-mi dea şi mie cărţile care, picătura de apă ultimă, au clătinat şi răsturnat un spirit atît de slab, şi l-am întovărăşit pînă acasă să le iau. A doua zi, era foarte abătut, ne-am dus să ne plimbăm că era în mai, la Şosea. Cînd ne-am întors, prin dreptul Teatrului Naţional a trecut Emilia la braţul unui bărbat... El mi-a pus mîna pe umăr... I s-au înălbit buzele şi s-a răsucit ca o frunză... N-a mai fost chip să vorbesc cu el... A fugit de lîngă mine ca un nebun... pe scările dinspre strada Matei Millo, şi a doua zi am aflat că s-a sinucis... Am rupt şi cu Bulgăran şi cu Penciulescu... Desigur că au găsit o materie moale ca o pastă, neînstare de rezistenţă... Nu e mai puţin adevărat că trăieşte în ei un mîrşav spirit de distrugere.

Am mai stat aproape două ceasuri de vorbă cu Cibănoiu. Felul înţelepciunii lui mi-a plăcut foarte mult. I-am spus că eu socot pe Ladima un poet foarte mare şi că voi aduna tot ceea ce-l priveşte. Mi-a dat fotografia, vreo două cărţi. Ţi le alătur la aceste caiete. Aş vrea să mă ajuţi să-i publicăm volumul. Am luat şi nişte reviste cu articolele care pare că l-au tulburat atît. În zilele următoare le-am cetit şi eu. Mărturisesc că mi-au dat un fior continuu. Din nou mi-am judecat tot ce-a fost, toate întîmplările cumplite şi zbuciumate în lumina acestui Memento.[1] După cum am vorbit aseară la telefon, îţi trimit totul. Eventual voi mai întregi cele povestite, prin amănunte verbale.

P.S. George Demetru Ladima intră cumva şi el în vreuna dintre aceste categorii de fiinţe, aparent desă-

---

[1] Se pot da aci în notă, ca să poată fi sărite, două articole, din două reviste dintre cele împrumutate de la Bulgăran şi însemnate cu sublinieri de către Ladima, şi care, dealtfel, se pare că l-au impresionat foarte mult. Cel dintîi e o conferinţă a savantului sir James Jeans, ţinută la Universitatea din Cambridge, sub titlul *Soarele care moare.*

„Cunoaştem stele care abia de sunt mai mari ca pămîntul, cele mai multe sunt atît de mari, că sute de pămînturi ar încăpea în fiecare din ele şi tot ar mai rămîne loc destul; ba icicolo întîlnim cîte o stea uriaşă care ar putea cuprinde milioane

vîrşite, notate însă prin vreun minus, sau prin vreun adaos, care face viața grea, imposibilă?

Vreau să spui, talentul sau intransigența morală au ceva din surplusurile ridicule și periculoase ale unui

---

de pămînturi. Și numărul total al stelelor este, fără îndoială, învecinat cu numărul total al firelor de nisip de pe toate țărmurile tuturor mărilor din lume. Atît e de mică locuința noastră în spațiu în comparație cu substanța totală a universului.

Mulțimea aceasta imensă de stele rătăcește prin spațiu; unele se grupează pentru a călători împreună, dar cele mai multe sunt călătoare solitare. Și ele pribegesc prin universul atît de spațios că apropierea unei stele de alta e un eveniment de o raritate aproape neimaginabilă. Majoritatea lor călătoresc într-o izolare splendidă, ca un vapor pe un ocean pustiu. Într-un model în care stelele ar fi ca niște vapoare, fiecare vapor s-ar afla în medie la mai mult de un milion de mile de vecinul său cel mai apropiat, astfel că se înțelege lesne pentru ce asemenea corabie arareori poate ajunge să se întîlnească cu altă corabie.

Noi credeam, totuși, că acum vreo două miliarde de ani acest rar eveniment s-a împlinit și că o stea, în goana sa oarbă prin spațiu, s-a nimerit să se întîlnească cu soarele nostru. Precum soarele și luna provoacă mare[*] pe pămînt, tot așa steaua aceasta trebuie să fi stîrnit maree pe suprafața solară. Dar cît de deosebite, firește, de mareele plăpînde pe care le ridică masa modestă a lunii pe oceanele noastre! Un val gigantic trebuie să fi străbătut suprafața soarelui, spre a alcătui în cele din urmă un munte de o înălțime prodigioasă, mărindu-se necontenit pe măsură ce se apropia cauza acestei tulburări. Apoi, mai înainte ca steaua străină să fi început a se depărta din nou, atracțiunea ei devenise atît de puternică, încît muntele acesta a fost sfărîmat și s-a împrăștiat în fragmente mici pînă la mari depărtări, întocmai cum coama unui val își aruncă departe spumele. Și de atunci acele mici fragmente gravitează neîncetat împrejurul soarelui, părintele lor. Sunt planetele, cele mari și cele mici, dintre care una e pămîntul nostru.

Soarele și celelalte stele pe care le vedem pe cer sunt toate de o căldură imensă — mult prea mare ca viața să se poată stabili pe ele. La fel erau, fără îndoială, și fragmente expulzate din soare în clipa sfărîmării lor. Încetul cu încetul, însă, ele s-au răcit atît de mult, că azi nu le-a mai rămas căldură proprie, temperatura lor actuală fiind datorită în întregime radiației pe care le-o dăruiește soarele. Pe urmă, nu știm nici cum, nici cînd, nici de ce, unul din aceste fragmente în curs de răcire a dat naștere vieții. A început cu organisme simple, care nu erau capabile a face altceva decît să se reproducă și să moară. Din aceste umile începuturi însă a izvorît un curent vital care,

---

[*] În ediția din 1946, greșeală de tipar: „marea" (n. ed.)

Rhynchophores, ale unui Macrophtalmes sau ale unui Sophonyophore? Să fie într-adevăr poetul un exemplar sortit să fie fatal şi „greu cenzurat de moarte"?

F.V.

---

progresînd prin complexităţi tot mai mari, a sfîrşit prin a produce fiinţe ce îşi fac un temei al vieţii din emoţiile şi ambiţiile lor, din judecăţile lor estetice şi religiile lor, în care sunt conservate cu evlavie speranţele lor cele mai înalte şi aspiraţiile lor cele mai nobile.

Nu putem afirma nimica, dar e cu totul verosimil că omenirea în acest chip şi-a dobîndit existenţa. Instalaţi pe microscopicul nostru fragment de fir de nisip, am ajuns a ne sili să pătrundem natura şi scopul universului care ne înconjoară locuinţa noastră în spaţiu şi timp. Prima noastră impresie e ceva ce seamănă cu groaza. Universul ne îngrozeşte prin imensitatea nesocotită a distanţelor sale, prin lungimea de neconceput a perspectivelor sale de timp, care reduce toată istoria omenirii la durata unei clipiri din ochi, prin extrema noastră singurătate, prin neînsemnătatea materială a locuinţei noastre în spaţiu — a milioana părticică a unui fir de nisip dintre toate firele de nisip de pe toate ţărmurile lumii. Dar mai presus de toate ni se pare îngrozitor universul, fiindcă pare a fi indiferent faţă de orice fel de viaţă asemănătoare cu a noastră; emoţia, ambiţia şi succesul, arta şi religia, toate acestea par streine de planurile sale. Ar trebui poate chiar să se spună că universul pare ostil oricărei vieţi asemănătoare cu a noastră. Spaţiul gol, în cea mai mare parte, e atît de rece, că distruge prin îngheţ orice vietate; partea cea mai mare a materiei răspîndită în spaţiu e, tocmai dimpotrivă, atît de arzătoare, că face imposibilă orice viaţă; spaţiul e brăzdat şi corpurile astronomice sunt bombardate neîncetat de felurite radiaţii dintre care multe sunt probabil defavorabile vieţii, ba chiar sunt capabile s-o nimicească.

Într-un astfel de univers am picat noi oamenii, fără să prea ştim cum, dacă nu cumva din greşeală, în orice caz prin efectul a ceea ce se poate numi cu multă dreptate un accident. Întrebuinţarea acestui cuvînt nu înseamnă că ar fi surprinzător că pămîntul nostru există, căci accidente vor fi totdeauna, şi dacă universul va mai dura destul timp, e probabil că toate accidentele ce se pot concepe se vor realiza la timpul lor. Huxley, mi se pare, a spus că dacă am pune şase maimuţe să bată, fără nici o noimă, la nişte maşini de scris mai multe milioane de milioane de ani, ele ar ajunge în mod fatal, cu timpul, să scrie toate cărţile ce se păstrează la British Museum. Dacă, examinînd ultima pagină compusă de o astfel de maimuţă, am constata că, întîmplător, ţăcăneala ei orbească a produs un sonet de Shakespeare, am avea dreptul să socotim acest accident remarcabil, dar dacă am trece în revistă milioanele de pagini, produse într-un număr imens de milioane de ani, noi putem fi

siguri dinainte că undeva se va găsi un sonet de Shakespeare, produs al jocului orb al întîmplării. La fel e şi cu milioanele de milioane de stele ce rătăcesc orbeşte timp de milioane de milioane de ani prin spaţiu; prin firea lucrurilor ele trebuie să întîmpine tot felul de accidente posibile; aşa încît vor trebui în mod necesar să dea naştere, cu timpul, unui număr determinat de sisteme planetare. Totuşi, numărul acestora va fi infim în comparaţie cu numărul total al stelelor de pe cer.

Raritatea aceasta a sistemelor planetare e un punct important, fiindcă, după cîte vedem, viaţa, aşa cum o cunoaştem noi, nu poate lua fiinţă decît pe planete ca pămîntul nostru. Ca ea să poată apărea, trebuiesc condiţii fizice convenabile, între care cea mai importantă e tot temperatura care să permită corpurilor să existe în stare lichidă.

Stelele însele trebuiesc date la o parte, fiindcă sunt prea calde. Le putem socoti ca o imensă multitudine de focuri împrăştiate prin spaţiu, răspîndind căldură într-un climat care nu trece de circa patru grade peste zero absolut, cam —269°C şi care e chiar mai rece în vastele spaţii ce se întind dincolo de Calea Laptelui. Departe de focurile stelare stăpîneşte acest frig inimaginabil de sute de grade; în apropierea lor e însă o căldură de mii de grade, care face să se topească toate corpurile solide şi să se evaporeze toate lichidele.

Viaţa nu poate exista decît înlăuntrul unei zone temperate ce înconjoară pe fiecare dintre focurile acestea cereşti la o distanţă anume. În afară de zonele acestea, viaţa ar fi ucisă de frig, mai înlăuntru ea ar fi arsă de căldură. Un calcul sumar arată că zonele înlăuntrul cărora viaţa este posibilă, adunate[1] toate laolaltă, formează mai puţin de o miliardime de milionime a spaţiului întreg. Apoi chiar înlăuntrul acestor zone viaţa trebuie să fie extrem de rară, căci faptul de-a proiecta departe planete, cum a fost soarele nostru, e un accident atît de puţin frecvent pentru un soare, încît probabil de abia una la 100.000 de stele posedă o planetă care se învîrteşte în jurul ei în zona aceasta redusă unde viaţa e posibilă.

Pentru acest motiv pare imposibil ca universul să fi fost conceput la origine cu scopul de a produce viaţa; dacă ar fi fost aşa, ne-am fi putut aştepta să găsim o proporţie mai echitabilă între enormitatea mecanismului şi rezultatul obţinut. La prima vedere cel puţin, viaţa pare a fi numai un subprodus fără nici o importanţă; noi, fiinţele vii, suntem într-un fel alături de linia principală.

Nu ştim dacă nişte condiţii fizice convenabile sunt suficiente în sine pentru a produce viaţa. O anume şcoală pretinde că pe măsură ce pămîntul s-a răcit, a fost natural şi aproape inevitabil să se nască viaţa. Alta susţine că un prim accident dînd fiinţă pămîntului, un al doilea a fost necesar pentru a produce

---

[1] În ediţia 1946, greşeală de tipar, lipsesc rîndurile de la „Zone temperate" pînă la „adunate" (n. ed.).

viața. Constituanții elementari ai unei ființe vii sunt atomi chimici cu totul ordinari: carbon, așa cum îl găsim în seu ori în funingină, hidrogen și oxigen, așa cum se găsesc în apă; azot, așa cum alcătuiește cea mai mare parte a atmosferei; și așa mai departe. Toate felurile de atomi necesari vieții au trebuit să existe pe pămîntul nou-născut. Din cînd în cînd întîmplarea a putut face ca un grup de atomi să se grupeze întocmai în felul cum sunt grupați în celula vie. De fapt, într-un răstimp suficient de lung, trebuia cu certitudine să se grupeze astfel, cu aceeași certitudine cu care cele șase maimuțe trebuiau într-un răstimp suficient să sfîrșească prin a tapa pe mașinile lor un sonet de Shakespeare. Dar atunci atomii aceștia astfel grupați alcătui-vor oare ei o celulă vie?

Cu alte cuvinte, o celulă vie este ca o simplă grupare de atomi ordinari potriviți într-un fel insolit oarecare, sau este ceva mai mult? Este ea numai un ansamblu de atomi, sau ansamblu de atomi plus viața? Sau iarăși, cu alte cuvinte, un chimist suficient de abil ar putea oare crea viață plecînd de la atomii necesari, cum un copil creează o mașină cu piesele din cutia de jucării, și pe urmă să o facă să funcționeze? Ignorăm răspunsul. Cînd va veni, el ne va indica dacă alte lumi nu sunt locuite ca a noastră și, prin urmare, va influența considerabil interpretarea noastră asupra sensului vieții; s-ar putea chiar că acest răspuns să producă mai mare revoluție în gîndirea umană decît sistemul astronomic al lui Galilei sau doctrina biologică a lui Darwin.

Ceea ce știm perfect totuși este că dacă materia vie se compune din atomi cu totul ordinari, aceia din care se compune în mare parte au o aptitudine specială de a se coagula în grupări, în „molecule" deosebit de voluminoase.

Cei mai mulți atomi nu posedă proprietatea aceasta. Atomii de hidrogen și de oxigen, de pildă, se pot combina pentru a forma moleculele de hidrogen (H_2 sau H_3), de oxigen sau de ozon (O_2 sau O_3), de apă (H_2O), sau de apă oxigenată (H_2O_2), dar nici unul din acești compoziți nu cuprinde mai mult de patru atomi. Adăogirea azotului nu schimbă mare lucru: compușii hidrogenului, oxigenului și azotului cuprind toți relativ puțini atomi. Dar o adăogire ulterioară de carbon transformă complect tabloul; atomii de hidrogen de oxigen, de azot și de carbon se combină pentru a forma niște molecule cuprinzînd sute, mii și chiar zeci de mii de atomi. Corpurile vii sunt alcătuite în esență din asemenea molecule. Cu vreun secol în urmă se admitea încă, obicinuit, că ar fi necesară un fel de forță „vitală" pentru a produce aceste molecule, uriașe, precum și celelalte substanțe care intră în compoziția corpurilor vii. Dar iată că Wöhler, în laboratorul său și prin procedeurile firești ale sintezei chimice, a produs ureea (CO_2) (NH_2), care este un produs tipic animal; pe urmă s-a realizat sinteza și altor elemente ale corpurilor vii. Azi fenomenele ce se atribuiau odinioară „forței vitale" se interpretează unele după altele prin mijlocirea procedeelor

ordinare ale fizicei şi ale chimiei. Deşi problema e încă departe de soluţia ei, devine din ce în ce mai probabil că ceea ce deosebeşte special materia corpurilor vii este prezenţa, nu a unei „forţe vitale", dar a acestui element cu totul banal, carbonul, totdeauna în combinaţie cu alţi atomi, cu care împreună formează molecule excepţional de voluminoase.

Dacă este aşa, atunci viaţa nu există în univers decît pentru că atomul carbonului posedă anume proprietăţi excepţionale. Interesul pe care-l prezintă carbonul din punct de vedere chimic rezidă, fără îndoială, în faptul că acest element formează un fel de tranziţie între metale şi metaloide, dar pînă acum nu se cunoaşte în constituţia fizică a atomului de carbon nimic ce ar putea explica aptitudinea-i cu totul specială de a lega împreună alţi atomi. Atomul de carbon se compune din şase electroni care se învîrtesc în jurul unui sîmbure central ca şase planete gravitînd în jurul unui soare; el pare a nu se deosebi de cei doi vecini ai săi mai apropiaţi în tabloul de elemente chimice, atomii de bor şi de azot, decît că posedă cu un electron mai mult decît primul şi cu un electron mai puţin decît al doilea. Totuşi această uşoară diferenţă trebuie să explice în ultimă instanţă toată diferenţa dintre viaţă şi absenţa de viaţă. Fără îndoială, raţiunea pentru care atomul cu şase electroni posedă aceste proprietăţi remarcabile îşi are origina în vreo lege primordială a naturii, pe care fizica matematică încă n-a ajuns s-o pătrundă.

Chimia mai cunoaşte şi alte cazuri similare. Fenomenul magnetismului permanent apare într-un grad exagerat în fier şi într-un grad mult mai redus la vecinii săi, nichelul şi cobaltul. Atomii acestor elemente posedă cîte 26, 27 şi 28 de electroni. Proprietăţile magnetice ale celorlalţi atomi sunt, în comparaţie, aproape neglijabile. S-ar părea deci că, deşi nici aici fizica matematică n-a lămurit încă chestiunea, magnetismul ar depinde de proprietăţile particulare ale atomilor cu 26, 27 şi 28 de electroni, şi mai cu seamă de ale celui dintîi. Un al treilea exemplu ni-l oferă radioactivitatea care se limitează, în afară de excepţii aproape neînsemnate, la grupul de atomi posedînd de la 83 la 92 electroni; nici aici nu ştim pentru ce. Astfel singurul lucru ce ni-l poate spune chimia este că viaţa trebuie pusă în aceeaşi categorie ca magnetismul şi radioactivitatea. Universul e construit în aşa fel, încît să funcţioneze după anumite legi. După aceste legi, atomii care posedă anume număr definit de electroni, adică 6, de la 26 la 28 şi de la 83 la 92, au anume proprietăţi speciale care se manifestă în fenomenele vieţii, ale magnetismului şi ale radioactivităţii. Un creator atotputernic, pe care nu l-ar fi împiedicat nici o limitare, n-ar fi fost redus la legile care guvernează universul actual; el ar fi putut alege să construiască un univers conform cu oricare din infinita multiplicitate de grupuri de legi posibile. Dacă ar fi adoptat un alt ansamblu de legi, alţi atomi particulari ar fi putut poseda alte proprietăţi speciale legate de constituţia lor. Nu putem spune

care anume, dar că viaţa, ca şi magnetismul şi radioactivitatea, poate să nu fie decît o consecinţă accidentală a grupului particular de legi care cîrmuieşte universul actual.

Este adevărat că cuvîntul „accidental“ se pretează la discuţii. Căci pentru ce creatorul universului n-ar fi ales un grup special de legi, tocmai pentru că aceste legi aveau să tragă după ele apariţia vieţii? De ce n-ar fi fost acesta felul său de a crea viaţa? Atîta timp cît considerăm pe creator o fiinţă antropomorfică, animată de sentimente şi de interese asemănătoare cu ale noastre, nu se poate răspunde la obiecţia aceasta decît cel mult prin observaţia că, odată admis postulatul unui astfel de creator, nici o discuţie nu poate adăoga mare lucru la ceea ce s-a acceptat dintru început. Dar dacă alungăm din spiritul nostru orice urmă de antropomorfism, nu mai avem nici un motiv să presupunem că legile actuale ar fi fost alese înadins pentru a produce viaţa. Ar fi fost tot atît de raţional, de pildă, să gîndim că ele au fost alese pentru a produce magnetismul sau radioactivitatea — ba chiar mult mai raţional, fiindcă, după toate aparenţele, fizica joacă în natură, incomparabil, un rol mai mare decît biologia. Dacă o considerăm dintr-un punct de vedere strict material, extrema neînsemnătate a vieţii ar putea contribui mult la distrugerea opiniei că viaţa aceasta ar fi putut interesa cîndva deosebit pe marele arhitect al universului.

O comparaţie familiară va limpezi poate mai bine situaţia. Un marinar fără imaginaţie, obicinuit a face noduri, nu ar putea crede în posibilitatea trecerii oceanului dacă n-ar exista posibilitatea de a face noduri. O funie însă nu se poate înnoda decît într-un spaţiu cu trei dimensiuni: nici un nod nu e susceptibil de a se realiza într-un spaţiu de 1, 2, 3, 4, 5, sau orice alt număr de dimensiuni. De aci marinarul nostru fără imaginaţie ar putea deduce că un creator binefăcător trebuie să fi luat pe marinari sub protecţia sa deosebită; că acest creator a voit ca spaţiul să aibă trei dimensiuni, anume pentru ca în universul creat de dînsul să se poată face noduri şi să se treacă oceanul — cu un cuvînt, că spaţiul are trei dimensiuni pentru ca să poată exista marinari. Acest raţionament pare a avea aceeaşi valoare la argumentul de mai sus; într-adevăr viaţa, considerată în ansamblul ei, şi facultatea de a face noduri au cam aceeaşi importanţă; şi una şi cealaltă nu alcătuiesc decît o fracţiune cu totul fără însemnătate a activităţii totale a universului material.

Deci, după actualele date ale ştiinţei, în acest fel surprinzător am ajuns să existăm. Iar mirarea noastră nu poate decît să sporească, îndată ce căutăm să trecem de la problema originilor la aceea a scopului existenţei noastre, adică dacă încercăm să prevedem ce rezervă rasei noastre destinul.

Viaţa, aşa cum o cunoaştem, nu poate exista decît în condiţii convenabile de lumină şi căldură; noi înşine nu existăm

decît pentru că pămîntul primeşte de la soare exact cantitatea necesară de radiaţie; dacă s-ar rupe echilibrul într-un sens sau altul, exces sau lipsă, viaţa ar dispărea inevitabil de pe globul nostru. Şi trăsătura esenţială a situaţiei este că echilibrul se poate rupe foarte lesne.

Omul primitiv trăind în zona temperată a pămîntului a trebuit să vază cu un fel de groază epoca de gheaţă coborînd peste aşezările lui; în fiece an gheţarii ajungeau mai jos în văi; în fiecare an soarele părea mai puţin capabil de-a furniza căldura pe care o reclama viaţa. Pentru el, ca şi pentru noi, universul părea a fi ostil vieţii.

Noi, care trăim acum în zona îngustă temperată din jurul soarelui şi care căutăm să străbatem depărtările viitorului, vedem că suntem ameninţaţi de o epocă de gheaţă cu totul diferită. Întocmai precum Tantal, stînd în picioare într-o apă destul de adîncă încît aproape să-l înece, era totuşi condamnat să moară de sete, la fel este destinul tragic al rasei noastre de a fi condamnată să moară de frig în timp ce cea mai mare parte a substanţei universului va rămîne atît de arzătoare că în ea viaţa nu se va putea adăposti. Soarele, neavînd nici o sursă exterioară de căldură, va emite fatal din ce în ce mai puţine radiaţii generatoare de viaţă şi prin aceasta chiar zona temperată a spaţiului în care viaţa poate exista va trebui să se reducă încetul cu încetul şi să alunece spre frig şi spre întunecimile exterioare.

Pe cît putem prevedea ele vor continua să activeze pînă cînd frigul va fi ucis viaţa pe pămînt afară dacă vreo ciocnire sau vreun cataclism nu vor interveni şi nu vor distruge viaţa mai curînd printr-o moarte mult mai rapidă. Acest destin în perspectivă nu e rezervat numai pămîntului nostru; alţi sori vor muri ca şi al nostru şi viaţa care ar putea exista pe alte planete va avea şi acolo acelaşi sfîrşit fără glorie.

Fizica ne ţine acelaşi limbaj ca şi astronomia. Căci independent de orice consideraţie astronomică, principiul general al fizicei, cunoscut sub numele de a doua lege a termodinamicei, prezice că universul nu poate avea decît un singur sfîrşit, o „moarte termică“ atunci, cînd energia totală a universului va fi distribuită uniform şi cînd toată substanţa sa va avea aceeaşi temperatură. Temperatura aceasta va fi însă atît de joasă, că va face imposibilă orice viaţă. N-are importanţă pe ce cale se va ajunge la această stare finală; toate drumurile duc la Roma şi sfîrşitul călătoriei nu poate fi altul decît moartea universală.

Dar atunci la atîta se reduce viaţa? A cădea aproape din greşeală într-un univers care n-a fost făcut pentru viaţă şi care, după toate aparenţele, îi e complect indiferent sau chiar hotărît ostil. A rămînea cramponaţi pe un fragment de fir de nisip pînă ce frigul morţii ne va fi nimicit; a ne pavana un răstimp de o oră pe teatrul nostru minuscul, ştiind foarte bine că aspiraţiile noastre sunt toate condamnate la un eşec final

şi că tot ce vom fi făcut va trebui să piară împreună cu rasa noastră, lăsînd universul ca şi cînd noi n-am fi existat?

Astronomia pune întrebarea, dar cred că răspunsul trebuie să-l cerem fizicei. Căci astronomia poate să ne demonstreze aranjamentul actual al universului, vidul şi imensitatea spaţiului şi neînsemnătatea locului ce-l ocupăm noi într-însul; ea poate chiar să ne spuie cîte ceva şi despre natura schimbărilor produsă de trecerea timpului. Dar trebuie să pătrundem adînc în natura fundamentală a lucrurilor înainte de a putea spera un răspuns la întrebarea noastră. Iar aceasta nu mai ţine de domeniul astronomiei; dimpotrivă, ancheta aceasta ne duce de-a dreptul în inima fizicii moderne."

Fragmentul de mai jos e scos din celălalt articol împrumutat de Bulgăran, publicat într-o mare revistă franceză, şi intitulat *Evoluţia e oare revolută?*

„Fiinţele vii sunt departe de a fi toate capodopere. Cum notase deja Théophraste d'Eresos, sunt în natură multe lucruri rău făcute, sunt multe note false în pretinsa « simfonie a adaptărilor », care ar fi lumea animată.

Se cunosc animale care se împiedică în ghearele lor prea lungi, altele care pot abia să se mişte, abia să mănînce, sau abia să se reproducă; în sfîrşit, animale atît de defectuoase şi de greşit făcute, cît pot să fie, aşa cum sunt ele. Nedinţatele şi cetaceele sunt, spune Guyénot, « colecţii de monstruozităţi »; furnicarul merge greu pe cioatele lui cu gheare. Mezoplodonul are dinţi mediani şi îndoiţi înăuntru, care îi închid aproape cu totul gura; Leneşul are gheare aşa de mari, că nu poate să meargă şi e silit să rămîie agăţat de ramurile arborilor.

Iată păsări dăruite cu ciocuri straniu de incomode: Rhyncops, a cărui mandibulă inferioară întrece cu mult pe cea superioară; Anastomus, cu ciocul deschis, Cataoul, cu ciocul prea masiv, Avocetta, cu ciocul prea subţire. Iată tritonii Molge, Waltilii şi Tylotriton, ale căror coaste sunt aşa de ascuţite, că le găuresc pielea. Iată Cetoniile crematoşilide şi clavigeride, pe care o gură prea astupată le face incapabile să trăiască fără ajutorul furnicilor. Iată fluturi, frigani şi efemere care n-au trompă. Iată larve de monstrilide lipsite de tub digestiv. Alături de aceste fiinţe, care abia trăiesc, iată încă fiinţe baroce prevăzute cu structuri fanteziste inutile şi jenante: Rhynchophores, cu gîtul peste măsură de mare, Macrophtalmes, cu ridicule peduncule oculare, Sophonyophore, cu uimitoare escrescenţe frontale, Acanthocines, cu antene nedefinite.

În prezenţa acestor creaturi schiloade, pocite, caricaturale, cum să nu convii cu ipoteza mutaţionistă care face să iasă lumea vie dintr-o serie de întîmplări greu cenzurate de moarte?"

EPILOG II

Povestit de autor

De la întîlnirea din dreptul Cercului Militar, cînd, arătîndu-mi o trecătoare banală şi gîndind la poetul nefericit, Fred Vasilescu simţise un gol în propria lui existenţă, nu ne mai întîlnisem. Ades îi telefonam ca să văd dacă îşi ţine făgăduiala dată.

Pînă la începutul lui octomvrie, nu se decisese să-mi scrie întîmplarea aceasta, din august, care-l tulburase atît.

— Poimîine e 1 octomvrie... Încep la 1 octomvrie.

I-am arătat că acesta e pretext de şcolar leneş... Numai şcolarii lăsători, leneşi, se decid să înveţe bine „începînd în ziua întîia a trimestrului“, sau îşi fac frumos temele numai cînd inaugurează caiete „noi“.

— Poate că e adevărat... Dar mai e şi altceva... E un reprezentant al unei fabrici engleze de avioane în Bucureşti şi trebuie să mă ocup de el. La sfîrşitul lunii pleacă...

Într-adevăr s-a apucat să scrie. Mi-a arătat, tot la telefon, că „merge greu“. Că frazele se fac mai mari decît ar vrea el, şi-şi încurcă propoziţiunile. I-am recomandat procedeul excelent al parantezelor şi, la nevoie, al frazelor fără sfîrşit. A rîs şi mi-a promis că aşa o să facă.

Pe la jumătatea lunii ne-am întîlnit la curse. Cîştigase un premiu însemnat cu un cal în care pusese mari speranţe şi era aproape fericit... Venind de la

cîntar, după cursă, distrat de bucurie, m-a luat de braț și mi-a spus că „trebuie“ să ne întîlnim, că vrea să-mi vorbească... Era oarecare incoherență în tonul lui, din pricină că era așteptat de un grup de tinere doamne, și eu îl țineam în loc. Dar pentru că mi se părea totuși că într-adevăr vrea să-mi vorbească, am stăruit.

— Cum merge subiectul?

Fluid, plutind deasupra momentului...

— Nu știu... dacă e bine sau rău... Nu-mi dau seama dacă-ți va fi de folos, dar de-abia aștept în fiecare zi să mă văd în odaia mea de lucru, la masa de scris... E o adevărată voluptate... Dimineața nu scriu, numai zbor... Cum sfîrșesc masa, de la restaurant mă duc de-a dreptul acasă... Între 3 și 9 seara, căci numai atîta scriu pe zi... nu sunt acasă pentru nimeni... De multă vreme n-am mai fost atît de mulțumit... Ascultă, „trebuie“ să-ți vorbesc... Dă-mi mîine un telefon... Și făcînd un gest puțin pripit: Nu cunoști pe doamna Demetriade?... Hai să te prezint...

Am înțeles că bănuia că îl țiu în loc anume ca să mă prezinte, cum fac unii vizite riscate în timpul mesei, și am refuzat, mulțumindu-i. M-a bătut cineva pe umăr și m-am întors. E un fost colaborator al ziarului *Le Progrès*, de cîteva ori deputat, care m-a apostrofat, amical și mirat:

— Ești prieten cu Fred Vasilescu?...

Destul de surprins am fost eu de această mirare.

— Da... e un prieten foarte agreabil...

— Ei, ce spunea?... Era radios că a luat două sute de mii de lei?

M-a luat de braț, protector și cordial, și am pornit spre ghereta albă și spînzurată a potoului... Deși era o zi de toamnă frumoasă, cu albastrul înalt, era lume puțină... Mai mult obicinuiții, ca să zic așa...

M-a surprins acreala cu care fostul deputat și secretar general m-a întrebat despre prietenul meu.

— Cred că dacă Fred Vasilescu ar urmări să cîștige... bani... în primul rînd n-ar ține grajd de cai de curse, nu?

Mi-a răspuns cu un ton indiferent şi ironic:

— Crezi?

— Cum să nu cred... Un grajd de curse costă şi nu aduce nimic.

Mi-a repetat automat şi poros:

— Crezi?

— Fără îndoială că da...

A început să-şi însemneze cu creionul în program.

— De unde ştii că Fred Vasilescu nu urmăreşte ceva... cu grajdul lui?

— Ambiţia puerilă de a figura printre proprietari? E adevărat că oarecare diferenţă de vîrstă putea îngădui convorbitorului meu un ton de superioritate, exagera însă în maniera lui condescendent cordială.

— Dragă prietene, Fred Vasilescu ţine cu orice preţ ca la patruzeci-cincizeci de ani să devină membru al Jockey-Clubului.

Mi s-a părut o glumă dintre cele mai năzdrăvane din cîte puteam auzi.

— Cum? începe cu cai de curse, la douăzeci şi cinci de ani ca să pregătească o alegere peste un sfert de veac?

— Da, şi nici atunci nu va reuşi.

Mi se părea cu adevărat poznaşe afirmaţia, iar nedumerirea mea era atît de evidentă, atît de profund sinceră, că fostul deputat s-a tulburat.

— Ascultă, dumneata nu ţii de pe acum să fii membru al Academiei?... Tot aşa Fred Vasilescu îşi pregăteşte de pe acum alegerea la Jockey-Club.

Îmi venea să rîd.

— Trebuie să-ţi spun mai întîi că nici prin cap nu-mi trece să ajung la Academie. Dar în sfîrşit, Academia e Academie... fie ea şi românească... Dar Jockey-Clubul... românesc? iartă-mi expresia! Şi încă să-ţi faci un ideal din el? E, orice ai spune, puţin comic.

Mai vîrstnicul meu prieten era foarte iritat acum.

— Dumneata ştii că membri ai Academiei au căzut la alegerea de la Jockey-Club?

— N-am știut... și, îngăduie-mi să ți-o spun, nu cred nici acum...

Mi-a citat atunci nume care m-au nedumerit și a trebuit să convin...

— Bine, înțeleg, ați refuzat un scriitor, sunteți oarecum consecvenți cu dumneavoastră. Dar Fred Vasilescu e un monden, ca să zic așa, în sfîrșit, unul din ai dumneavoastră?...

Fără să mă privească, în timp ce ocoleam tribuna spre paddoc, mi-a spus cu o profundă convingere, cu un accent neașteptat și inexplicabil de grav și de hotărît:

— Dragul meu, băiatul Lumînărarului, orice ar face, nu va fi niciodată membru al Jockey-Clubului... Dealtminteri, ce mai vrea? E imens de bogat, adică tată-său... E tînăr, frumos, are femeile cele mai bine din București... Ce e prea mult strică...

Mărturisesc că așa înțeleg lucrurile, și oricît de comică mi se părea ambiția de a fi membru al Jockey-Clubului, conveneam că fostul colaborator al lui Marghiloman are dreptate.

Își nota acum călăreții, deși nu juca, fiindcă era ruinat.

— Și pe urmă, noi nu înțelegem stăruința lui, acum cînd la Aero-Club a devenit un factor important...

Dealtfel, cred că niciodată Fred Vasilescu nu s-a gîndit mai puțin la Jockey-Club decît în această lună. Din cîteva convorbiri la telefon, am înțeles ce uimitoare descoperire a fost pentru el posibilitatea de eliberare prin scris. Refulînd ani de zile un mister ca pe un germen distructiv, în adîncul organic, închis cu taina lui în el însuși, ca și cînd ar fi fost încarcerat cu un dement, expresia devenită posibilă căpăta pentru el sensul unei evadări.

— Scriu, mă plimb prin casă, gîndesc, mă trîntesc pe divan, fumez, iar scriu... E o bucurie pe care nu ți-o pot povesti... Mă lămuresc pentru mine însumi... și, așa văzute, chiar suferințele trecutului capătă un soi de îndulcire care le face suportabile... O durere povestită e o durere, nu diminuată, dar armonioasă, așa ca un soi de operație pentru care ești pregătit cu

cocaină. Bucuria scrisului e mai tare ca heroina însăşi. Şi chiar la telefon, i-am simţit prin voce frîngerea de înjunghiat: Ah, dacă s-ar putea povesti totul...

Caietele, pagini mari de coală, mi le-a trimis tocmai o zi sau două după cincisprezece noiembrie... Mi-a dat un telefon la gazetă...

— Diseară la nouă vine şoferul meu să-ţi aducă o mapă cu toate prostiile pe care le-am scris.

I-am răspuns cu promptitudine:

— Astă-seară, pînă mîine dimineaţă la nevoie, citesc tot ce mi-ai trimis.

— Da? vrei să ne vedem mîine?... să-mi spui dacă notele îţi pot fi de folos? Hai să luăm masa împreună mîine seară...

— Negreşit.

— Unde? ai vreo preferinţă?...

Şi am fixat un restaurant în oraş.

— Vii la timp?

— Mîine de dimineaţă zbor, după-masă dorm, iar la 9 seara viu să stăm de vorbă pînă dimineaţa, dacă vrei... Voi fi absolut punctual.

La 9 seara n-a venit şi nu va mai veni niciodată.

La Cameră se anunţase un discurs la mesaj de mare răsunet, dar un pisălog lungise oratoria lui provincială, ameninţînd să ocupe toată şedinţa de după-masă. Celălalt a trebuit să fie amînat deci pentru a doua zi.

Culoarele circulare, cu fotolii şi draperii verzi de-a lungul pereţilor, erau somnolente, iar la bufet plictiseala incoloră. Mi-am cumpărat ţigări şi am coborît de pe dealul Mitropoliei prin şanţul în fundul căruia era aleea. Toamna tîrzie era frumoasă, însă în ziua aceea era o lumină gălbuie, ceţoasă, un cer scămos şi scăzut, care nu lăsa fumul şi mirosul de benzină al maşinilor să se ridice. Nu era frig... Abia puţină umezeală. Ici-colo, prin magazine, deşi era numai ora patru, se aprindeau lumini...

În dreptul bulevardului Regina Maria, plin de larmă în vehicule de tot soiul, vînzătorii de ziare strigau ediţie specială... Oricît au abuzat cîteva ziare mici de aceste ediţii, cînd unul dintre cele două cotidiane mari de informaţii scoate o ediţie specială, nu

poţi să-ţi stăpîneşti un fior, ca pentru o întîmplare, uneori imens dinamică, în care dăinuirea sau voinţa sunt atinse ca de aripi mari nevăzute.

Erau numai patru rînduri, cu litere cît nucile negre, cu o cerneală groasă care se lua pe degete.

GROAZNIC ACCIDENT DE AVION

Aviatorul Fred Vasilescu a capotat, voind să aterizeze, din motive necunoscute încă, lîngă Ciulniţa. Autorităţile au plecat la faţa locului. Cadavrul zvîrlit din nacelă şi decapitat e păzit de jandarmi. S-a deschis o anchetă pentru cercetarea cauzelor.

Şi cu litere mult mai mici urma, jos, o telegramă externă fără importanţă.

Se întîmplase în devenirea lumii ceva care nicicînd nu se va mai întîmpla. Gîndul brutal, aprig, că nu-l voi mai vedea niciodată pe Fred Vasilescu, orice aş face, de s-ar frînge tot fierul din lume, de s-ar prăbuşi sorii, mă copleşea şi mă înspăimînta ca infinitul sensibilizat.

Fred Vasilescu nu bănuia că el însuşi, chiar prin ce avea mai bun în el, era un exemplar menit „să fie cenzurat prin moarte".

Ziarele de a doua zi au adus coloane întregi de amănunte şi numeroase fotografii care, dealtfel, erau ele înseşi un fel de moarte, căci, aşa cenuşii, poroase şi cu liniile simplificate, nu mai înfăţişau nimic din tînărul blond, cu obrazul limpede, cu trăsături regulate şi evidente ca un cap de statuie grecească, doar cu fruntea puţin cam boltită deasupra ochilor verzi adînci. Cu atît mai puţin aminteau de acel corp vînjos din sportivitate diversă, complimentară, cu mişcări mlădioase de haiduc tînăr, afemeiat şi gînditor. Încercase, profitînd de toamna prelungită, să bată recordul lumii de viteză pe 500 kilometri, pe un avion românesc din propria lor producţie. Deşi vremea era puţin schimbată, nu renunţase la zbor. Avea de făcut trei circuituri deasupra Bărăganului, ca să totalizeze kilometrii necesari. După întîiul, s-a răsturnat încercînd să aterizeze din motive nebănuite, pe care avea poate să le lămurească ancheta. Impresia produsă de moartea lui a fost

adîncită şi de faptul că, abia cu două săptămîni înainte, se prăbuşise un tînăr locotenent, alt as strălucit al aviaţiei româneşti.

Toate ziarele subliniau cu o dureroasă uimire că aviaţia românească intrase într-o adevărată serie îndoliată.

Cortegiul mortuar, într-o după-amiază fără soare, dar nu rece, nici umedă, a scos lumea din casă, ca o înmormîntare de tenor. A luat parte şi unul dintre membrii regenţei, prieten al familiei.

Eu nu cetisem, aşa cum îi făgăduisem, caietele trimise, chiar în noaptea aceea. Le-am descifrat cuprinsul numai în zilele următoare, într-o fierbere sufletească de bătălie. Nu ştiu dacă vreodată aş fi putut să aflu ceea ce constituia dubla lui existenţă, denunţată aci din capete de mărturisiri, din întorsături de frază, involuntare ca lapsusurile, sau, cine ştie, voite de el cu tensiunea de neînlăturat a unei fatalităţi.

Abia în primăvară, după lungi dezbateri sufleteşti, m-am hotărît să aduc la cunoştinţa doamnei T. manuscrisul lui Fred Vasilescu. Teancul acesta care închidea în el, calde încă de zbucium, două existenţe, îmi dădea un vag fior şi prin această coincidenţă, care făcea ca a doua zi după ce l-a încheiat, Fred să se prăbuşească... A fost, parcă, o moarte amînată pînă la realizarea unui mod de perpetuare... Frenezia cu care el transpunea, în aceste pagini, ceea ce era transmisibil din existenţa lui mă înfiora... De ce n-aş spune că gîndul unei sinucideri amînate îndelung nu mi se pare incompatibil cu întîmplările din urmă. (Şi mai e şi faptul că e foarte greu să ştii dacă un aviator, dintre aceştia, care încearcă totul, definitiv, la început de tot nu e îndemnat cumva şi de isonul unui gînd de sinucidere. Căci Fred Vasilescu începuse pilotajul din 1926.) Dar în sfîrşit, nu e decît — şi e mult mai logic să fie aşa — o simplă ipoteză dintre atîtea cîte se pot face în asemenea împrejurări... Şi ar trebui să-i atribui un soi de duplicitate — fie şi dezinteresată — dar duplicitate, prea brutală... presupunînd că, deşi hotărîse sinuciderea, tot mi-a dat întîlnirea, cu atîta voie bună, la masa de seară.

Totuşi pe doamna T. n-am putut-o întîlni decît peste o jumătate de an, la începutul lui iunie. A doua zi după incinerarea lui Fred Vasilescu (aşa ceruse încă de pe cînd era în viaţă), plecase la Viena. Cînd i se comunicase că e legatara lui — şi numaidecît a fost pe şoptite sfătuită să se intereseze de averea şi mai ales de obiectele rămase, ceea ce a refuzat — fără să spuie o vorbă, cu ochii duşi, s-a mulţumit să dea procură unui avocat. În cîteva ceasuri a aranjat totul pentru plecare, lăsînd pe asociata ei, şi mai ales pe ajutoare, la conducerea magazinului şi atelierelor.

Trecusem pe la ea pe acasă de cîteva ori şi nu primisem decît lămuririle vagi ale servitoarei, o femeie aproape bătrînă, cu un aer de guvernantă. Îmi lăsasem adresa, cu rugămintea de a fi înştiinţat îndată ce se întoarce. Într-adevăr, am fost vestit printr-o scrisoare a doamnei T. chiar, care-mi da şi ora la care pot veni.

De două săptămîni ploua întruna şi pavajul oraşului era necontenit spălat de răpăieli relativ liniştite. Spre seară ploaia înceta, iar crepusculul tîrziu avea inutile luminişuri de sidef; ochiurile de apă prin băltoace măsurau golurile pavajului, iar noaptea se anunţa umedă, căci şi vegetaţia, îmbelşugată după atîtea zile de ploaie, rămînea apoasă.

Revederile acestea sunt penibile prin începuturile convorbirii... În maşină aveam un trac de actor. Ţi-e necontenit teamă că n-ai să găseşti tonul just, gestul potrivit. Întîia privire e ca un joc de loterie. Te întrebi dacă ai să aduci vorba despre cel mort, dacă e locul să iei o mutră îndurerată, sau eşti obsedat de ideea de a nu juca, dimpotrivă, teatru.

Am urcat şovăind treptele înguste de beton pînă la etajul al doilea al casei din Parcul Filipescu... Mi-a deschis singură, fără să-mi spună o vorbă, dar zîmbindu-mi cu prietenie, cu o mişcare nervoasă de identificare. După ce mi-am lăsat trencicotul în vestiarul îngust ca o celulă, am trecut în camera mare cît un hol, aranjată nepotrivit gusturilor comercializate ale proprietarei de magazin de mobilă modernă... Un divan larg, în colţ, aşternut cu un covor caramanlîu,

o masă joasă, făcută dintr-o tipsie cît o roată de car — de aramă bătută. Deasupra, etajere negre, nelăcuite, ocolind pereții, întesate de cărți... Alte etajere tot negru-mat umpleau și ceilalți pereți. Pe ele, fel de fel de obiecte, amintind probabil cîte ceva. Camera ar fi avut înfățișarea unui birou dacă în mijloc n-ar fi fost o masă de sufragerie pătrată, acoperită cu un şal mare de tot, din cele cu care se acoperă pianele. În schimb, biroul era un soi de miniatură, abia mai înaltă de o jumătate de metru... la care se sta pe un taburet ca de pian. Un bufet mare de tot reprezenta sufrageria propriu-zis. Un „ucenic fierar“ de Ressu, un portret de Marius Bunescu și un „pod în munte“ de Sion erau printre alte tablouri. După ce m-am instalat într-un mic fotoliu de lemn negru, funinginos parcă, m-a întrebat nedumerită de ce îmi rotesc privirea atît de mirat.

— Mi se pare atît de ciudat și atît de conform unui proverb, ca dumneata, care ești socotită printre cei care au introdus mobila cubistă la noi, să păstrezi mai departe mobilierul vechi... Îmi închipuiam că voi găsi aci totul schimbat într-un adevărat studio, acel gen de cameră modernă care folosește de sufragerie, odaie de lucru, odaie de primire, în sfîrșit de toate, în afară de odaie de dormit.

Zîmbea cu fluiditate și cu o participare totală, vag îndurerată, ca de obicei.

— Dacă vrei, e un studio, în intenție, căci corespunde definiției dumitale prin arhitectură... Dar mobila n-aș putea s-o schimb niciodată.

Am privit-o mirat, luînd din cutia cu țigări oferită.

— Niciodată? Și de ce?

— Nu știu, mi-ar părea că am murit.

— Dar nu înțeleg deloc.

— Nu pot să mă explic... Dar din interiorul acesta, care e viața mea, nu aș putea schimba niciodată nimic.

— N-ai fost ispitită să-l înlocuiești cu acea minunată decorativă modernă?

— Și mie îmi place nesfîrșit mobila modernă — și s-a complectat ca în paranteză — bineînțeles cînd nu e de prisos strîmbată și împovărată, în loc de ornamentația veche de flori, cu muchii inutile și cu temelii

greoaie, care nu înseamnă nici un cîştig pentru frumuseţe. Dar poţi să-ţi schimbi familia, chiar dacă o găseşti puţin demodată? Poate că e şi o slăbiciune a mea... Nu ştiu, dacă e un fel de oroare de necunoscut şi nou, sau mai mult o înrădăcinare în ceea ce a fost... Sufăr cînd se strică un obicei vechi, şovăi nesfîrşit cînd trebuie să înlocuiesc o slujnică obraznică sau leneşă, numai la groaza că nu voi mai vedea un obraz care mi-e familiar, fie şi în rău.

Credeam la început că va trebui să mă explic asupra vizitei mele — şi era ceea ce mă preocupa pe drum, dar i s-a părut foarte firească, şi n-a fost nevoie de nici o justificare. Am întrebat-o pe unde a călătorit.

— V-a fost dor de Bucureşti?

Părea foarte încurcată şi puţin iritată.

— Uite, trebuie să mă contrazic numaidecît... Nu-mi place tot ce e al meu... chiar şi oraşul acesta, de pildă... Nu... În străinătate e totul larg... poţi respira în voie... Nu-ţi împiedică prea mult privirea, să zicem, case ieşite în mijlocul străzii. Nu te apasă nimic... Totul e curat... înalt... spaţios... Şi pe urmă noutatea streină e totală, nu e ca o spărtură sau cîrpitură în ceea ce a fost. Nici o clipă nu m-am gîndit la Bucureşti... Dar de odăile acestea ale mele, şi de lucrurile de aci, îmi era un dor stupid.

O privesc şi sunt sub obsesia descrierilor lui Fred Vasilescu. Stă de-a curmezişul divanului... Părul, desfăcut în plete scurte, de un castaniu strict, îi acoperă urechile şi îi subliniază fruntea puţin prea dreaptă, perpendiculară pe tîmple. Cu adevărat linia de jos a maxilarului, de la bărbia rotundă la ureche, este de o desăvîrşire uşoară de arc destins. Orbitele puţin neregulate, cam adînci şi întunecate, sunt înviorate de albul catifelat al corneei, iar albastrul viu al irisului e acoperit uneori de genele lungi. Gura puţin severă, regulată, dar fără puritatea convenţională a desenului, e uşor contractată şi mobilă.

Poartă o rochie neagră încheiată cu nasturi mari într-o parte, care-i lasă gîtul gol, bine înrădăcinat în

bust, vînjos ca un trup de şarpe cînd îl priveşti din faţă. Din profil, gîtul acesta e şi mai frumos, căci pare scurt la ceafă şi prelung sinuos dinainte. Jocul vizibil al tendoanelor încheiate limpede la capătul pieptului îl fac să arate foarte tînăr. Umerii rotunji îi sunt aduşi în faţă, acum cînd a încrucişat mîinile peste genunchii fără nodozităţi, de la suprapunerea cărora picioarele cad unul lîngă altul drept în jos, cu pulpele suav înălţate, în ciorapii întinşi, fumurii, care îngăduie să se străvadă pielea. Rochia cade dedesubt, la marginea divanului, drept în jos, lăsînd puţin descoperit din coapse, cît ajung ciorapii, fără însă ca de la mine să le pot vedea pielea. Şi această libertate ghicită a coapselor dinspre podea e ca o înrădăcinare a feminităţii ei în materie şi în viaţa care curge cu legile şi instinctele ei.

— Ai de gînd să pleci din nou?... Mi se pare mai bună formula asta. Simt că un plural ar părea scrobit în faţa acestei femei adevărate.

— Cred că da... Nu mai e atît nevoie de mine, aci... Magazinul şi atelierele au început să se resimtă de concurenţă, căci toate fabricile de mobile şi-au modernizat producţia — şi pe urmă totul se resimte de stagnarea aceasta.

Trebuie să ajung, chiar fără tranziţie, de vreme ce testamentul e de domeniul public acum.

— Cu familia lui Fred Vasilescu ai avut dificultăţi?

Protestează jignită, fără nici un gest, numai privirea albastră i s-a întunecat, mistuită.

— Nu... nici urmă de dificultate... Chiar în seara înmormîntării...

O întrerup nervos:

— Ai fost la înmormîntare?

Genele au căpătat un soi de mişcare de deschidere... sprîncenele s-au înălţat în accent circomflex... Şi pe urmă mă priveşte cu recunoştinţa oricăruia dintre cei care au iubit, pentru cei ce se interesează cu simpatie de dragostea lor. În schimb vocea îi e acum ceva mai tăiată de respiraţia reţinută parcă.

— Am fost.

Şi, după ce rămîne un timp îndelung răsfrîntă în ea însăşi, reia cu un ton de mărturisire:

— Am suferit mult că n-am putut fi lîngă sicriu tot timpul, nici urmări de aproape convoiul... Eram într-o maşină închisă cu ferestre mici, alergînd şi aşteptînd dricul la fiecare răspîntie... Gîndul că el e întins acolo, acoperit, mă frîngea... mă exaspera .. Cred că dacă ar fi fost înmormîntat şi nu incinerat, n-aş fi putut pleca acasă, lăsîndu-l singur, parcă fără apărare, paralizat, în cavou...

Vorbeşte rar de tot, prin fereastra larg deschisă pătrunde înserarea umedă de afară. Rochia se lămureşte vag în umbră, dar faţa apare palidă în penumbre. Se ghicesc de asemeni mîinile şi micele reflexe mătăsoase ale ciorapilor.

— E mai bine aşa... S-a ridicat în fum... Tot i-a plăcut atît de mult să zboare.

— Cînd au aflat ai lui de testament?

Nu răspunde numaidecît, simt material că gîndeşte însă.

— Se vede că după întoarcerea de la cimitir, căci seara au venit, în doliu mare la mine, mama şi sora lui. Servitoarea nu vrea să lase pe nimeni înăuntru... Spunea că sunt bolnavă... Stăteam cu faţa în jos pe divan, plîngînd tot ce nu putusem plînge pe stradă. Ele au stăruit să intre şi cînd m-au văzut năucită de durere, au început şi ele să plîngă din nou. Şi cu o nesfîrşită părere de rău: Dacă m-ar fi iubit puţin!...

— Crezi că nu te-a iubit?

— Nu m-a iubit... Mă părăsise de doi ani... Mă evita... Mă umilea...

— Totuşi, testamentul?... Desigur că nu avea o avere personală prea mare. Oricum... să desprinzi din lumea întreagă pe cineva... să alegi din *tot*, o fiinţă anume.

— Averea pe care a lăsat-o e destul de mare: un avion, automobilul, caii de curse, un teren mare în apropierea oraşului, pe care-l cumpărase nu ştiu de ce... Dar asta nu dovedeşte nimic... Era prea bun... avea remuşcări, ştia cît îl iubesc. Uneori îmi părea şi mie că în ceea ce simţea el pentru mine e şi altceva

decît bunătate şi recunoştinţă de bărbat iubit fără limită... Încercam să mă conving şi mă loveam ca de o bară de fier... insultată, uneori bruscată de el... Mai tîrziu renunţasem.

Tac îndelung, înţelegînd cît de puţin bănuie cuprinsul caietelor pe care le-am adus înfăşurate sul... şi sunt ispitit să-mi închipui, printr-o anticipare, frămîntarea şi uimirea ei cînd le va ceti. Îi voi lăsa, desigur, originalul. După un timp, întoarce comutatorul şi o lumină tare readuce la suprafaţă din noapte acest studio demodat şi pe femeia de pe potecile neexistenţei.

S-a întors de la uşe şi s-a aşezat acum într-un fotoliu jos. Stă cu picioarele unul peste altul, cu talia puţin sucită, căci se reazemă în cotul drept şi îşi sprijină capul în palmă. Sub rochia neagră de la şold la genunchi i se lămureşte coapsa tare întinsă. Deşi rochia e ceva mai lungă decît cele scurte impuse de modă, totuşi abia trece de genunchi, acum cînd stă jos.

Picioarele în ciorapii de mătase fumurii sunt lungi şi de o formă cu totul deosebită. Nu sunt nici groase, nici subţiri şi nici gradat rotunjite ca nişte popice. Sunt vînjoase şi parcă din planuri diferite, cu muchiile topite şi nici un moment fixate într-o formă anume. Jos, la glezna mică şi nesigură, conturul ar putea fi un vag şi delicat trapez, pe care să-l prinzi între arătător şi degetul mare, cît ai urca în sus trapezul s-ar lărgi treptat rotunjindu-şi formele. Parcă în forma lui dintîi, de la jumătate în jos, sculptorul a tăiat cu lopăţica un plan mai lat în afară, unul mai scurt înăuntrul pulpei, un al treilea şi scurt şi îngust înapoi. Numai în faţă o linie aleargă lung de la genunchi la vîrful pantofului, ca un picior de T dictando. Apropiat, aş spune că pulpa înaltă, caldă, e oferită într-un cornet de muşchi, vag dreptunghiular, uşor sucit, vag paralelipipedic, lărgit sus cu fineţe. Dă o impresie de robust şi mlădios ca un picior de sălbătăciune. Jos, unde, cambrat, e gata să intre în adăpostul pantofului, două vine mari şi incerte, pe care nu le vezi cum au pornit din gleznă, trădează prin ciorap un animal de rasă.

Îmi oferă o nouă ţigare, pe care o iau îngîndurat. Îmi amintesc apăsător toate descrierile amantului ei

şi stăruitoarea menţiune că e mereu fierbinte. Îmi zîmbeşte, cu acel romb, pe care l-a identificat el, încadrîndu-i gura îndurerată.

Nu numai indiferenţa şi trupul dar şi duioşia ei de soră, privirea şi atenţia ei, modul în care întinde ţigările, pînă şi melancolia şi bunătatea acestei femei sunt sexuale. „Femeie iubită de toţi bărbaţii."

Nu ştiu de ce acum simt nevoia să folosesc pluralul de politeţe ca să-i încerc sufletul, cum ai încerca apa adîncă aruncînd în ea o pietricică.

— Doamnă, ştiţi că în ultimul timp am fost prieten cu Fred Vasilescu. Din cîte am înţeles — căci vorbeam adesea — cred că vă iubea mult... foarte mult.

A ridicat neîncrezătoare din umeri.

— Ştii... vreodată? Ai dumneata impresia asta?

— E pentru mine o certitudine...

— Nu poate să fie adevărat... Uneori şi mie mi se părea că mă iubeşte... Erau gesturi care trădau parcă — acesta e cuvîntul adevărat — o iubire pătimaş ascunsă.

— Şi cum vă explicaţi atunci faptul că vă ocolea?

— Dar ce ipoteze n-am făcut? Cît nu mi-am ars mintea în îndoieli de tot soiul. Nu ştiu ce ar fi putut să fie...

— !?

— M-a chinuit uneori pînă şi bănuiala stupidă, răscolitoare, că într-un accident de automobil sau avion, vreo rană i-a interzis pentru totdeauna să mai poată fi bărbat.

Îmi vine greu să-i spun: „Te rog, spune-mi sincer, ce-ai fi făcut atunci", dar îmi dau seama, că, lipsită şi de solemnitate şi de familiaritate, femeia aceasta e totuşi mlădioasă psihologiceşte ca o panteră gînditoare.

— L-ai mai fi iubit atunci? şi surîd.

Îmi răspunde fără pic de şovăială:

— Da, îţi mărturisesc că m-am gîndit de multe ori... Ei bine, l-aş fi iubit şi atunci... Oricum... Dacă ar fi privit cu admiraţie altă femeie, aş fi suferit şi atunci. Iubirea mea era asta şi mai era şi altceva, cu neputinţă de înţeles.

Sufletul omenesc este alcătuit în afară de instincte și dintr-o funcție creatoare de iluzii, despre care nu poți să știi cînd devin autosugestii, și orice sinceritate trebuie suspectată numai cu măsură.

Îmi aduc aminte și îmi fîlfîie în gînd, ca un refren amintitor, pasaje din conferința citată a lui *sir* Jeans:

„Universul ne înspăimîntă prin imensitatea nesocotită a depărtărilor lui, prin lungimea de neconceput a perspectivelor de timp, care reduc toată istoria omenirii la durata unei clipiri din ochi, prin extrema noastră singurătate, prin neînsemnătatea materială a locuinței noastre în spațiu — a milioana părticică dintr-un bob de nisip, printre toate boabele de nisip ale tuturor țărmurilor din lume. Dar mai presus de toate ni se pare universul îngrozitor, pentru că pare indiferent față de orice fel de viață, la fel cu a noastră. Emoție, ambiție și succes, artă și religie, toate par deopotrivă de streine planului lui.

...Pentru aceste motive mi se pare imposibil ca universul să fi putut fi conceput la origină cu intenția de a produce viața..."

Femeia aceasta tînără, din care radiază pătrunzătoare unde nervoase, de parcă e învăluită într-o aură a sexualității, va mai fi răsturnată pe pat, picioarele acestea, cine știe, desfăcute, se vor mai frînge de voluptate, iar mîini bărbătești vor mai tresări de căldura acestor coapse care dau fiori fluizi, poate tocmai pentru că simți că firul viu al gîndirii acestei femei trece și prin rădăcina lor gingașe. Negreșit, toate acestea sunt posibile numai pentru că „atomul de carbon are șase electroni, unul mai mult decît cel de bor, și unul mai puțin decît cel de azot". Ceea ce e poate mai greu de explicat e cum electronul acela, al șaselea, se poate gîndi pe el însuși și iubirea lui. Căci aceasta e voluptatea, conștiința voluptății însăși.

Mă ridic și mă duc pe scaunul din colț, pe care am pus sulul caietelor.

Alături e un aparat de radio ca o colivie ermetică.

Îmi spune cu vocea scăzută, bănuind că vreau să umblu la el:

— Nu merge... l-am sfărîmat.

— !?

— Eram în timpul mesei și din cutia aceasta am aflat vestea morții lui. O frază spusă răspicat și indiferent culeasă parcă din văzduh. De atunci niciodată nu l-aș mai putea asculta.

Îi aduc caietele și mă privește nedumerită.

— Doamnă, pentru un roman al meu, Fred Vasilescu mi-a scris cîteva amintiri din viața lui... Cred că vă vor interesa.

A devenit albă ca varul. Nu mai poate respira.

— Toate caietele astea... întregi?...

— Da.

Le-am pus pe colțul mesei și m-am așezat pe scaun. Le-a luat cu mîinile crispate și întrebările mele nu o mai găseau.

— Pînă cînd mai rămîneți în București?

— Nu știu, foarte puțin...

— Dintre prieteni ați mai întîlnit pe cineva?

— Nu...

— Acum vreo două săptămîni m-a întîlnit doamna Demetriade și m-a întrebat dacă v-am văzut... Spunea că vrea...

S-a ridicat fremătînd în interior, cu mîinile chinuite, cu privirea mistuită de nerăbdare.

— Te rog, fii bun... lasă-mă cu caietele acestea. Și-i tremura mîna pe ele. De trei ani n-am vorbit cu el...

M-am ridicat, și în prag mi-a strîns recunoscătoare mîna în mîna ei fierbinte. Cred că nici n-a închis bine ușa și s-a năpustit asupra textului. Pe potecile lunecoase ale amănuntelor și ale interpretărilor va găsi reazem și o mai adîncă dezlegare? Va afla ceva mai multă împăcare decît acea sete, care nu se poate potoli în vis? Dealtfel, cînd e un acord aproape unanim asupra relativității spațiale, de ce n-am crede că sistemul de repercutare al cauzelor nu poate afla nicăieri un punct absolut. Taina lui Fred Vasilescu merge poate în cea universală, fără nici un moment de sprijin adevărat, așa cum, singur a spus-o parcă, un afluent urmează legea fluviului.

NOTE ȘI VARIANTE

Patul lui Procust a apărut pentru prima dată în 1933 (două volume) la Editura Naţionala-Ciornei (vol. I, p. 1—208; vol. II, p. 208—414). În timpul vieţii autorului romanul a cunoscut următoarele reeditări: la Editura Naţionala-Ciornei (1933) şi la Editura Fundaţia regală pentru literatură şi artă (1946).

Prezenţa în literatură a lui Camil Petrescu se confundă, fără umbră de îndoială, cu îndemnul de a scrie în diverse registre. Debutului în publicistică sub pseudonimul abreviat Raul D. (1914), celui poetic (1916) şi celui în dramaturgie cu *Jocul ielelor*, a cărei primă versiune poate fi datată „mai 1916", reluată şi mult amplificată în vara lui 1918 (iulie-august),[1] finalul apărînd în revista *Letopiseţi* (an. I, nr. 5—6, 20 decembrie 1918 — 1 ianuarie 1919), li se asociază cel de romancier *in spe*, prin foiletoanele-schiţă din *Banatul* (1919).[2] Nu putem eluda însă nici fulgurantele *Însemnări de război*,[3] scrise, probabil, în acelaşi

---

[1] Cf. *Addenda la „Falsul tratat"*, *Teatru*, III, Editura Fundaţiilor regale, 1947, p. 488—489.

[2] Cf. vol. II al ediţiei de faţă, p. 431—438.

[3] Camil Petrescu: *Documente literare* (ediţie îngrijită de Al. Bojin şi Florica Ichim), Editura Minerva, 1979, p. 40—42. Iată acum şi textul integral al *Însemnărilor de război* rămas necunoscut pînă la apariţia volumului *Documente literare*:

„Ordin să mărşăluim cu cea mai mare iuţeală spre apus, respingînd orice forţe inamice vom întîlni în cale. Ştim că paralel cu divizia noastră la stînga merge o divizie, la dreapta, alta.

Nu întîlnim în cale patru zile decît perdeaua de husari care fac un serviciu de recunoaştere ofensivă. Ne ţin totuşi prea mult în loc, după opinia lui Orişan, care găseşte că o divizie nu poate înainta cu dificultate din cauza a şase sute de călăreţi. Ceilalţi raportează că avem în

an 1919 și rămase pînă de curînd necunoscute. Cu ele se înrudesc poemele terifiante din *Ciclul morții*, dar mai cu seamă capitolul *Ne-a acoperit pămîntul lui Dumnezeu* din *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte*

---

față forțe numeroase. Avem aerul că sîntem totuși la manevre. Nesupărate de nimeni, batalioanele se desfășoară necontenit pentru orice patrulă, căci mereu se face presupunerea că ne găsim față în față cu forțe numeroase. Știu că mai tîrziu același lucru îl făceau și nemții; că s-a făcut de cînd e lumea.

[...]* cu 120 de mii de oameni s-a predat deunăzi unei armate de 20 de mii de focuri. Toate poveștile cu spioni sînt glume, dacă au pretenția de a informa mai precis decît: se pregătește o ofensivă, trupe «numeroase» etc. Uneori cîte un plan cade în mîna inamicului, e adevărat. Dar marea lege a bătăliei e necunoscutul. Niciodată nu se poate ști nimic, decît după încheierea păcii.** Singurii care au priceput asta cu adevărat au fost cele două mari popoare cuceritoare ale lumii: romanii și mongolii. De aci, și tactica lor, al cărei secret s-a pierdut pînă la Napoleon. De vreme ce nu se poate ști niciodată ce forțe ai în față, atunci nu e nevoie decît de două lucruri: să nu arunci în foc decît minimum de forțe necesare, care să dea iluzia unei armate, și să ataci ca să întărești această iluzie. Această tactică a creat cele mai mari imperii ale lumii pe uscat. Nu e o întîmplare că aceste armate au avut și cele mai bune servicii de spionaj. Niciodată n-am priceput în școala militară, pentru că nici acolo nimeni nu pricepea și cred că în afară de Napoleon nimeni n-a priceput vreodată mecanismul psihologic al atacului prin flanc. În mod stupid de lipsit de orice explicație se afirmă că orice atac prin flanc aduce victoria și la manevre nici nu încăpea discuție în această privință. Trupa surprinsă prin flanc era declarată învinsă. Zadarnic încerca să afirme că putea face față. S-a isprăvit. E dogma napoleoniană. Unul dintre acele principii naive și definitive, de care au fost atîtea și în știință: «Natura are oroare de vid». De ce? Cum? Dogma. Inamicul surprins pe flanc e învins. De ce? Cum? Dogmă? Dar mai ales lipsă de elementară cunoaștere a psihologiei tactice. Ceea ce prin eliziune și falsă interpretare se numește dogma atacului pe flancuri pornește de la două adevăruri psihologice pe care știința militară le ignorează.

1) În două trupe desfășurate față-n față, numărul are o importanță absolut secundară. O trupă poate suporta o inferioritate în raportul 1/12. Alți factori decid victoria în atac.

2) Pe linia de foc a unei trupe desfășurate nu i se mai poate da nici o altă comandă decît urletul (fugiți) înainte sau (fugiți) înapoi. Nu există nici un comandant în luptă, decît ofițeri sau gradați care dau exemplu cîtorva inși din jurul lor, prin acțiunea lor personală. O uni-

---

* Cuvînt lung, care începe cu *Pr* și se termină în *lul*, restul fiind niște linii (nota Al.B.).

** Dar marea «problemă a Marnei», nu-i așa? (n.a.).

de război, numai cîteva fraze intrînd în textul romanului, și acelea cu sensibile diferențe, restul rămînînd interesante pentru marile avataruri stilistice pînă la cristalizarea expresiei epice.

---

tate angajată e deci ca o scrisoare pusă la cutie. Nu mai ești stăpîn pe ea.*

Rezultă de aci că înapoia unui regiment complet desfășurat destul să apară mai puțin de o companie inamică pentru ca soarta lui să fie complet pecetluită.

De aici «dogma» atacului pe flancuri, dogma de a opri neapărat o masă de manevră pentru «a face față la orice eventualitate», dar care lipsite de explicație capătă un caracter ritual. Dealtminteri, sociologia și psihologia modernă înclină să găsească la baza oricărui ritual, azi fără înțeles, un fenomen intenționat, de utilitate precisă. Dacă evreii nu mănîncă azi carne de porc e că Moise le-a interzis, asta din cauză că *hic modum largum explicationem*. Dacă azi în țările mediteraniene bărbații poartă pantaloni cu «manșete» e că moda a venit de la Londra unde e ceață și ploaie aproape permanentă și bărbații au preferat să-și facă pantalonii îndoiți pe ghete. Creată de hoarda mongolă, armata uluitor de organizată, și de generalii mongoli, cei mai de seamă strategi pe care i-a cunoscut istoria, principiul învăluirii flancurilor nu era decît consecința celuilalt mare principiu (acesta practicat și de romani) de știința militară: un general *poate comanda numai trupei neangajate încă*, prin urmare, niciodată nu se angajează într-o luptă decît strictul socotit necesar, restul fiind disponibil pentru manevră. Adus din Asia, poate odată cu praful de pușcă și mătasea, și trecut prin tot soiul de forme intermediare,** a fost dus din nou la înflorire de Napoleon, care l-a lăsat moștenire strategiei moderne, lăsînd însă urmașilor numai mecanismul formal, și nu și înțelesul lui organic. Consecințele au fost grave și în războiul mondial. Singurii care au făcut excepție au fost Hindenburg și Ludendorf și oarecum fără să vrea anume Foche («Bătălia de pe Marna» și «Cursa la mare»). Generalii romani, cei mai mulți, desfășurau din primul ceas, orbește, toate forțele și pe urmă cereau disperați ajutoare, pe care în aceeași amețeală le aruncau în luptă ca la măcinat la moară. Nu știau nici ce e înaintea lor, nici ce au în urmă și niciodată efectiv nu comandau nimic decît pe furieri, pretori și popotari.

Al doilea principiu de știință militară e că o bătălie pierdută nu se continuă. Trebuie creată o situație nouă. Teoretic, fără miezul lui psihologic, principiul poate duce la erezii, dogme erezii, ca principiul învăluirii flancurilor.

La baza acestui principiu stă adevărul că nu există lupta corp la corp. Că într-un atac merge spre decizie artileria, care decimează, împrăștie sau demoralizează pe inamic, sau eficacitatea focurilor de

---

* Dealtminteri, comandantul nici nu vede nimic, nici nu poate fi informat, deci nu poate comanda (n.a.).

**Aplicat cu rafinament asiatic și de Ștefan cel Mare, elevul tătarilor, la Podul Înalt (n.a.).

Tot din *Ultima noapte...*, Camil Petrescu mai publicase ***Războiul cu pumnul*** *(Amintiri din campanie)*,[1] un mic fragment care anunța ineditul modalității de aglutinare a epicului, în totală „disonanță" cu procedeele tradiționalist-sămănătoriste, încă prezente în deceniul al treilea și cultivate, cu fervoare epigonică, de un adevărat sobor de prozatori la periferia literaturii. Așa se explică de ce Camil Petrescu intervenea într-un articol intitulat, oarecum programatic, *De ce nu avem roman?* (*Viața literară*, an. II, 4 iunie 1927, p. 1), unde afirma tranșant: „Cu eroi care mănîncă trei săptămîni cinci măsline,

---

armă. Prin urmare, o trupă care atacă sau a reușit să ajungă pînă la inamic și atunci acesta a fugit sau în cel mai rău caz s-a retras, sau s-a prăbușit sub focuri, și atunci orice unitate trimisă pe aceeași cale va avea aceeași soartă.* Se înțelege ce grave erori tactice și strategice s-au produs cînd toată știința militară modernă e bazată pe postulatul atacului de baionetă. E drept că aici intervine o foarte subtilă problemă de psihologie. Dacă nu s-ar căuta lupta corp la corp, n-ar mai avea sens atacul și fără atac e o absurditate lupta. Dar lupta corp la corp totuși nu există, nervii omenești n-o pot suporta și orice discuție în această privință e de prisos. Atunci cîștigă atacul cel care dă impresia că poate e hotărît să ajungă corp la corp. Toată drama psihologică teribilă a luptei e în această problemă. Inamicul va putea să ajungă pînă la noi? Cei atacați au în genere prea devreme răspunsul la această întrebare, alteori, dimpotrivă, atacatorii au de la început impresia că nu vor ajunge. Fixarea unui moment precis decide, în privința asta, soarta atacului. Prin urmare, unitatea azvîrlită în grabă, care vede că trupele care au precedat-o n-au ajuns, după toate probabilitățile, va socoti că pe aceeași cale nici ea nu ajunge" (vezi p. 267, din vol. II al ediției de față, unde numai începutul acestor notații corespunde, parțial, cu textul din roman).

[1] *Cuvîntul liber*, an. I (seria II), nr. 21, 14 iunie 1924, p. 13—15:

> „*Dacă nu vom avea tunuri, soldații noștri vor lupta cu baioneta, dacă și baionetele vor fi «avariate», vom lupta cu pumnul.*"
>
> (General Mărdărăscu, ministru de război)

De o săptămînă ședeam înghesuiți într-o vîlcea, brigada întreagă. Vîlceaua mergea paralel cu apa vie a Oltului, despărțite tot timpul de un cîmp neted, lat de aproape un kilometru. Stăteam toată ziua sub rîpă, terorizați de artileria inamică. Spaima era generală, de la soldat pînă la comandanții importanți, care luau la bătaie pe soldatul îndrăzneț care ieșea deasupra rîpii, curios să vadă celalt mal al Oltului, tot înalt și lucrat cu întărituri. Și era strașnic pedepsit îndrăznețul pentru că acolo unde zăreau un cap de militar, artileriștii dușmani trăgeau salve de baterie cu obuze de 105. «Făceau risipă de muniții», căci trăgeau și după bucătarii care încercau să se strecoare cu cazanele prin porumb.

— De ce nu răspunde, domnule colonel, și artileria noastră?

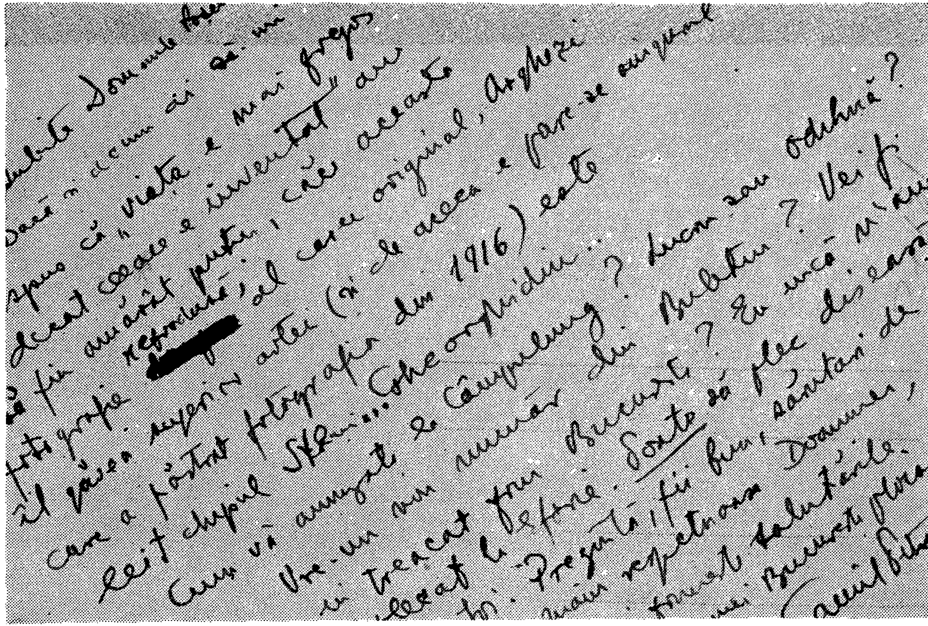
* Ofensiva Nivelle în mai 1917 (n.a.).

Fotografie a lui Camil Petrescu din timpul campaniei 1916—1918.

Portret al lui Camil Petrescu în uniformă de sublocotenent
(în colecția Liviu Călin).

Textul către Al. Rosetti de pe verso fotografiei anterioare, format carte poștală, din colecția Liviu Călin.

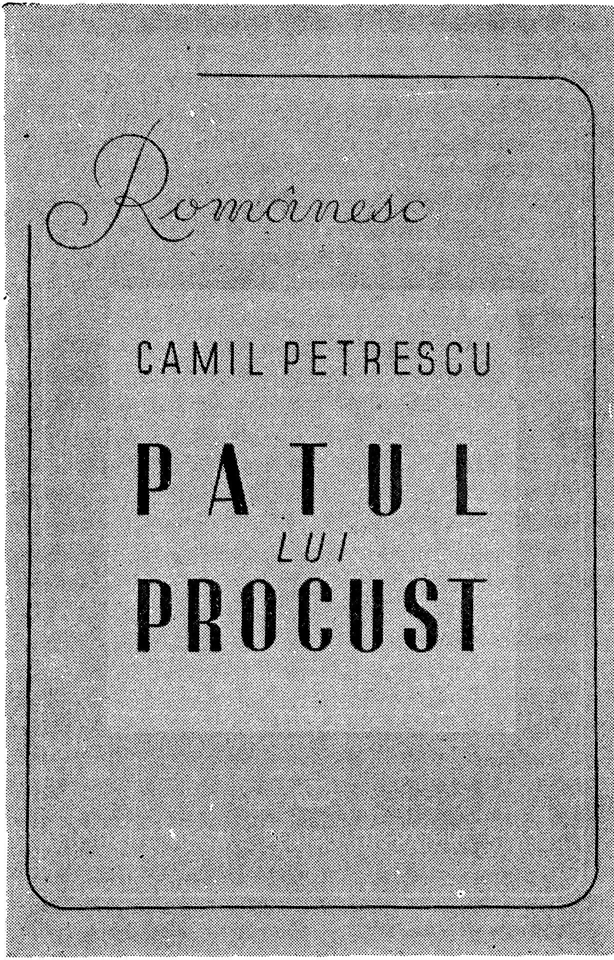
Coperta volumului I din ediția princeps a romanului
Patul lui Procust.

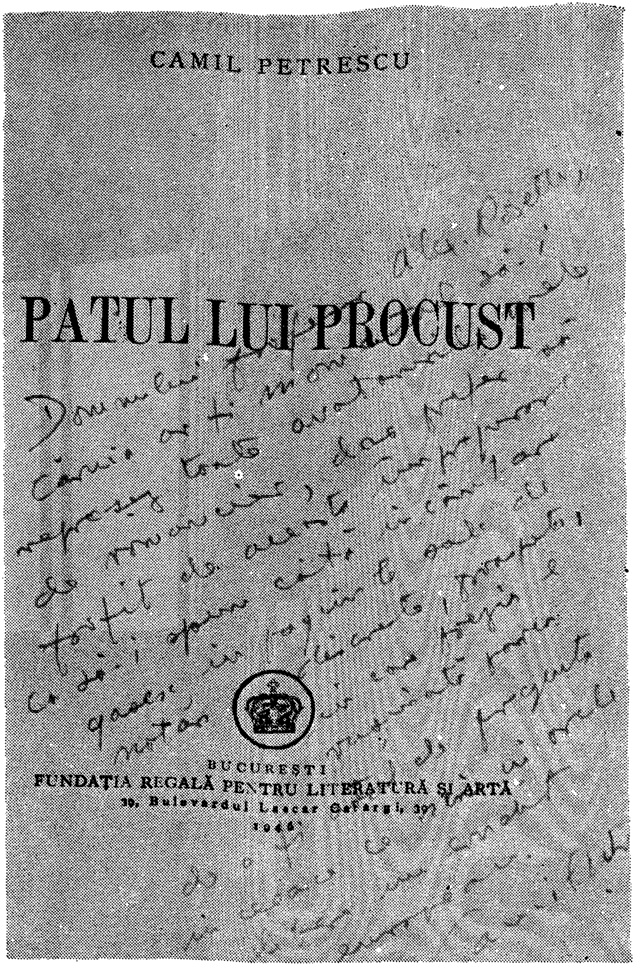
Coperta volumului al II-lea din ediția princeps a romanului *Patul lui Procust*.

Coperta interioară la prima ediție a romanului *Patul lui Procust.*

Coperta ediției din 1946 a romanului *Patul lui Procust*.

Coperta interioară a romanului *Patul lui Procust* (1946), cu dedicația autorului către Al. Rosetti. Pe pagina de gardă a ediției, Al. Rosetti scrie cu creionul: „Cu drag dăruiesc acest volum lui Liviu Călin, eminent interpret al gîndirii lui Camil. Buc., febr. 1979“ (în colecția Liviu Călin).

care fumează cinci ani o ţigare, cu cîrciuma din tîrguşorul de munte şi gospodăria cu trei coteţe a dascălului din Moldova, nu se poate face roman şi nici măcar literatură. Literatura presupune, fireşte, probleme de conştiinţă. Trebuie să ai deci ca mediu o societate în care problemele de conştiinţă sunt posibile. Îl vedeţi d-voastră, de pildă, pe d. Pamfil Şeicaru erou de roman? Mînat de probleme de conştiinţă? Cînd d-sa ar putea fi, cel mult, Tandaler din *Ţiganiada* lui Budai-Deleanu. Eroul de roman presupune un zbucium interior, lealitate, convingere profundă, un simţ al răspunderii dincolo de contingenţele

---

întreba cîte unul dintre noi (pe înserat cînd toţi ofiţerii se strîngeau la sfat scăpaţi de grija bombardamentului).

— N-avem muniţii suficiente, băiete, n-avem muniţii... Şi peste toate figurile trecea ca un fluid umbra zilelor de dezastru.

Într-o zi o baterie a regimentului de artilerie, scoasă din sărite, a deschis focul să răspundă. Peste o jumătate de oră avea două tunuri sfărîmate, şase cai morţi, 12 oameni răniţi şi morţi, iar batalionul din vecinătatea ei n-a mîncat pentru că i-au fost omorîţi bucătarii şi răsturnate cazanele.

— Să vedeţi, ni s-a explicat, tunurile noastre bat efectiv numai patru kilometri.

...N-aveam nici tunuri de răspuns.

*

În toamna războiului, înaintam stăruitor spre Sibiu. Nu aveam în faţă decît artilerie austriacă tot atît de puţin periculoasă ca şi artileria noastră şi de aceea soldaţii porniră într-adevăr frumos la asalt. Dar după o noapte petrecută fără grije, de dimineaţă ne-au luat în primire bateriile de 105 germane. Sunt printre cele mai grele momente petrecute în campanie. La un kilometru de noi, în văzul nostru, recruţi din Silezia şi Brandenburg *fac exerciţii de încolonare*. La noi cad morţi şi răniţi sub dezlănţuirea de foc. Batalionul aleargă îngrozit, în dezordine, soldaţi şi ofiţeri se vîră în mlaştină încercînd fără sens să-şi caute salvarea. Şi de pretutindeni vin strigăte disperate.

— Să tragă şi artileria noastră... Să tragă şi artileria noastră!...

Dar tunarii noştri nu mai încearcă, măcar de formă, să nelinişească puţin, dacă nu pe cei care încearcă netulburaţi, ca la manevră, tunurile de 105, cel puţin pe cei care îşi bat joc de noi făcînd exerciţii de instrucţie.

« Nu sunt muniţii, nu ajunge bătălia tunurilor. »

Un locotenent are o idee nenorocită...

— Decît să ne retragem, mai bine stăm pe loc, pînă vine infanteria lor la noi, că atunci încetează artileria. Ne răfuim la baionetă.

Din infanteria lor vine însă o singură patrulă să vadă dacă tot n-am fugit... Şi din nou se porneşte artileria.

*

În iulie 1917, două companii au însărcinarea ca, ajutate de o com-

obicinuite. Sau cel puţin, chiar fără suport moral, caractere monumentale, în real conflict cu societatea [...]. Caracterul tare e combativ, imperialist. El nu se poate conţine. Nevoia de luptă e pentru el vitală. De aci destinul tragic şi tumultuos al eroilor lui Balzac, Dostoievski sau Tolstoi. Romanul e luptă, ciocnire de caractere. Fără temeritate, fără aventură, fără ciocnire nu există conflict, nu există destin şi fără destin nu există roman."

De ce nu avem roman? este numai unul din articolele în care Camil Petrescu propunea, cu accente pamfletare, o nouă estetică a romanului. Atitudinea să fi pornit numai din lucida examinare a realităţii

---

panie de materiale, să păzească dealul Ungureanului, care supraveghează de o parte valea şi şoseaua Oituzului şi pe dreapta dealul şi şoseaua Oituzului.

Timp de două zile artileria lor bate rar, atît numai cît să ne împiedice să reparăm şanţurile şi adăposturile luate în primire de la ruşi. Dar a treia zi cad matematic reperate obuz lîngă obuz de-a lungul şanţului. Sunt numai detunături groaznice şi ţipete de răniţi. Ne învăluie pe toţi nori negri de fum.

La 10 încep împuşcăturile de infanterie. Într-o clipă oamenii rămaşi sunt la locurile lor şi cele două mitraliere păstrate cu grije în bordeie îşi încep păcăniturile.

Infanteria inamică abia apare deasupra şanţului, şi sare speriată înapoi.

Dar acum încep şi proiectilele de 210. La fiecare salvă tot dealul se zguduie şi rupturi de parapet, de pămînt, şi uneori şi de carne de om, cad înapoi din văzduh, ca ploaia. Nu se mai vede nimic din cauza ceţei usturătoare (am aflat mai tîrziu că erau gaze asfixiante). Dinspre dreapta ne vine vestea că un obuz a îngropat întreg plutonul doi. Pe la prînz soseşte o companie ca întărire, căci deşi ca suprafaţă abia poate cît ministerul lucrărilor publice cota Ungureanu „călare pe două şosele" e un punct strategic. Întrebăm la telefon disperaţi pentru ce artileria noastră nu răspunde, pentru ce îi lasă pe cei de dincolo să-şi soarbă în linişte supa din bidoane, la 150 de metri de noi. Mister...

Oamenii sunt înnebuniţi de groază, înnebuniţi mai ales de gîndul acesta al neputinţei lor faţă de elementele duşmane mai implacabile ca elementele naturii. Îşi înfig dinţii în pămînt şi se crispează ca epilepticii la fiecare dezlănţuire de salvă.

La trei după-amiază din aproape cinci sute de oameni şi dintr-un şanţ întărit cu reţele de sîrmă nu mai e nimic de recunoscut. În fiecare groapă de obuz sunt oameni sau resturi de oameni şi pămîntul tot unde au fost adăposturi e măcinat. Un singur bordei mai rezistă intact şi acolo suntem înghesuiţi cîţiva aşteptînd din clipă în clipă să se dărîme totul pe noi, strivindu-ne.

Se vede că şi-a terminat siesta, căci infanteria inamică porneşte iar la atac. Într-o clipă cei din bordei sunt afară şi singura mitralieră nesfărîmată, în funcţiune. În aceeaşi clipă atacatorii sar înapoi în şanţurile de plecare.

literare, fără un corespondent de ordin, să-l numim, individual-artistic? S-o interpretăm doar ca fațetă a manifestărilor temperamentului său mereu în alarmă? Dacă la puțin timp după o susținută „campanie" de presă nu făcea el însuși demonstrația plenară a vocației de romancier modern, odată cu apariția *Ultimei nopți de dragoste...*, eram, firește, nevoiți și mulțumiți să vedem în Camil Petrescu pe unul din teoreticienii noștri preocupați, printre cei dintîi, să orienteze romanul vremii pe alt făgaș, spre complexitatea fenomenului social-psihologic explorat pînă atunci în mică măsură și cu mijloace, dacă nu paupere, perimate.

Au mai aruncat după asta patru obuze de 305. Un obuz de trei sute cinci — s-o spunem simplu — sapă o groapă (teren pietros) în care tocmai bine adăpostești o căsuță țărănească sau șase cai, sau douăzeci de soldați. Pămîntul rupt — în blocuri mari — copaci dezrădăcinați — cîte 4—5 odată, oameni pe care i-a uitat Dumnezeu pe loc blestemat, fac loopinguri la două-trei sute de metri înălțime și cad pe urmă pe unde se întîmplă.

Îmi aduc aminte mai stăruitor de mirosul de carne friptă și de putoarea de intestine sfîșiate.

La cinci seara, cînd valurile infanteriștilor dușmani, precedate de un aeroplan care inspecta de la 50 metri înălțime, au venit din nou mai erau din 500 de oameni (în afară de 45 răniți și cîțiva nebuni), vreo 40 inși teferi, care am încercat s-o rupem la fugă, dar în spatele nostru căzuseră șanțurile încă de la prînz și veneau și dintr-acolo, aruncînd zeci de granate. O inutilă retragere se dăduse de la două după-amiază, dar nimeni n-a avut cum să ne-o comunice.

*

Peste cîteva zile, un comunicat al șefului de Stat Major al armatei a doua, d. general Mărdărăscu, anunța pe toată armata rezistența eroică a companiilor pe dealul Ungureanu sub unul dintre cele mai cumplite bombardamente de distrugere nemțești.

Am crezut tot timpul că de atunci cel puțin d. general a învățat un principiu sfînt al războiului: *că artileria cucerește și infanteria ocupă.*

Și, dealtminteri, își aduce poate aminte domnul general că brigada care a luat cu asalt Ungureanu — căci era o brigadă — era a 116-a de « Alpenjäger », faimoasele *trupe speciale* de asalt de Vînători alipni. Dar vezi că blestemații nu au venit ca să facem box cu ei.

Iar dacă am scris toate acestea a fost pentru că discursul celui însărcinat să pregătească armata, șeful arsenalului, pulberăriilor, direcțiilor armamentului, echipamentului, a trezit în mine ecoul strigătelor deznădăjduite ale celor 500 care erau, în urmă, rînd pe rînd sfîșiați de obuze, aruncați prin copaci, din nou sfărîmați cu copaci cu tot:

— Să tragă și artileria noastră că ne prăpădesc pe toți, domnule sublocotenent."

Textelor inedite din fondul Camil Petrescu, criticul Şerban Cioculescu, căruia parfumul de arhivă îi oferă adevărate delicii epicureice, le acordă o atenţie specială.[1] În cazul Camil Petrescu timpul a lucrat în defavoarea camaraderiei de odinioară dintre scriitor şi criticul care consecvent îi întîmpinase printre cei dintîi, cu entuziasm, mai toate cărţile. Pentru a nu fi suspectat, pesemne, de sentimentalism sau de pietate postumă, Şerban Cioculescu foloseşte acum ironia sau maliţia. Cînd se referă la *Însemnările de război*, nu pierde prilejul să reamintească îndreptăţit ceea ce în epocă stîrnise oarecare ilaritate, pasiunea diletantă a scriitorului pentru strategia militară de anvergură. În spatele rîndurilor, unde se fac precizări documentare la care subscriem, criticul zîmbeşte ca după o butadă reuşită: „La *Însemnări de război* din prima pagină vedem că e vorba de la început de notele ofiţerului concentrat încă dinainte de luna martie 1915, cînd apare misterioasa localitate între paranteze drepte, cu o notă, în subsol:

« Cuvînt lung, care începe cu *Pr* şi se termină cu *lui*, restul fiind nişte linii.» [*Pr*] nu e altceva decît localitatea galiţiană *Prezemiśl*, articulată *Prezemiślul* (pronunţă Pjemişlul) unde, într-adevăr, au fost capturaţi de către ruşi «120.000 de oameni», adică de soldaţi din armata cezaro-crăiască — şi una mie de tunuri! De pe atunci arhistrateg, cum se va pretinde mai ales în timpul războiului italo-etiopian, cînd va deţine cronica militară şi va crede că generalul De Bono ar fi fost demis de la comandament în urma companiei de presă a lui, Camil combate, cu argumente a căror validitate n-o putem controla, « dogma » atacului împotriva flancului. Sîntem însă foarte sceptici de originea mongolă a acestei tactici, cît şi de nota explicativă de mai jos: « Aplicat („principiul învăluirii flancurilor“, n.n.) cu rafinament asiatic şi de Ştefan cel Mare, elevul tătarilor, la Podul Înalt (n.a.) ».

Nu-l vedem pe Ştefan cel Mare elev al tătarilor, şi pace bună!“

Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război a însemnat o spectaculoasă afirmare, *Patul lui Procust* va marca însă, la scurtă vreme, consacrarea. Majoritatea ecourilor în critică n-au făcut decît să conlucreze la aceasta, iritînd anumite spirite, de strapontină literară. Mai întîi să încercăm reconstituirea procesului de creaţie, stabilirea unor

[1] *România literară*, an. XII, nr. 21, 24 mai 1979, p. 7: *În marginea postumelor lui Camil Petrescu, „breviar“* consacrat volumului Camil Petrescu, *Documente literare*, ed. cit. Cf. şi M.N. Rusu, *Amfiteatru*, an. XIV, nr. 7, iulie 1979, p. 2, 9, care semnalează numai o mică parte din ceea ce constituie un exemplu de editare neştiinţifică a textelor.

momente din gestația romanului. După datele de care dispunem, Camil Petrescu a reflectat în paralel, pe durata a peste un deceniu, la ambele romane. Faptul nu e neobişnuit, mai aparte ne apare însă atracția simultană pentru două structuri narative diferite (inițial de mai mică amploare), pentru aspecte de viață dacă nu polare oricum îndepărtate ca mediu, tipologie, atmosferă. În cazul *Ultimei nopți*... am propus drept prim reper elementul germinativ al unuia din capitolele romanului *(Post înaintat la Cohalm)*, adică schița publicată în *Banatul* (1919), pentru *Patul lui Procust* pare să fie nuvela *Contesa bolnavă* [1], scrisă la persoana întîi şi rămasă în manuscris sub o formă bruionară cu data „Timişoara, 1922". Acțiunea se consumă în spațiul orașului bănățean imediat după primul război mondial, ambianța citatină avînd ca particularitate vestigiile medievale, de unde și sugestia de aer vetust și mister. Aici își face apariția, într-o lumină vesperală, enigmatica baroneasă R., prefigurare a doamnei T., naratorul fiind un gazetar (alias Camil Petrescu, în rol de confident, ca mai tîrziu „excentricul", mondenul ataşat de legație Fred Vasilescu). Elementele portretistice, comportarea oarecum bizară a baronesei R., „cea mai frumoasă femeie din oraș", făcîndu-și cumpărături cu demnitate aristrocatică dintr-un mic magazin alimentar, sinuciderea tînărului Octavian dintr-un fel de dragoste wertheriană, gest săvîrșit și de Ladima, ne determină să vedem în *Contesa bolnavă* sorgintea romanului. Însemnătatea e mult prea evidentă pentru a nu reproduce *in extenso* textul nuvelei neterminate, semnată cu inițialele *C.P.*:

„Poate că anii aceștia de după război imediat au fost anii cei mai animați pentru orașele ardelene. Firește, pentru românii care părăseau presbiteriatele, băncile rurale și judecătoriile de sat ca « să preia imperiul » și risipeau economii de o viață, deci și pentru minoritari, mai tîrziu cînd generozitatea lui Take Ionescu dăruia celor de peste Carpați peste cinci miliarde de lei, preschimbînd coroanele la o sumă fantezistă și prăbușind, dealtfel, leul, de la 35 la 20 de centime elvețiene... Era o viață intensă, în care oamenii își creau în fiecare zi noi cariere într-o activitate febrilă, iar serile, de cum apunea soarele, ocupau toate colțurile cafenelelor și restaurantelor, de trebuia reținută cu mari stăruințe cîte o masă... Relații de familie, petreceri în cerc restrîns nu se organizaseră, toată lumea era în birouri, în magazine, în stradă. Dealtfel, locuințele erau ticsite și din pricina asta incomode... Cine cercetează astăzi marile orașe ardelene, pustii și adormite, pe jumătate abia lumi-

[1] Camil Petrescu, *Documente literare*, ed. cit., p. 13—20.

nate seara, nu-şi poate închipui frenezia cu care se consumau în primii ani după război, după un nesfîrşit, halucinant lanţ de represiuni, confiscări şi restricţii... Pe toate terasele cîntau orchestrele de ţigani cu foc, pînă după răsăritul soarelui a doua zi, căci trei, patru grupuri tot mai continuau petrecerea, desfundînd ultimele sticle de şampanie (proastă).

Cinci miliarde nemuncite (fie în valuta actuală cam 30) se cheltuiesc însă prea iute, şi azi cînd mai trec prin aceste mari oraşe şi văd restaurantele pustii, îndoliate, mi se spune că nu mai e multă lume să plătească zilnic o bere sau un şvarţ.

Nici atitudinea foştilor stăpîni ai locului nu era prea duşmănoasă... Mi-aduc aminte chiar de uimirea încîntată [cu care] [1] erau privite trupele româneşti care defilau pe stradă, ce impresie făcuse discursul tînărului şi elegantului general care făgăduia ordine desăvîrşită şi dorinţa de a evita orice neplăcere neromânilor. Era chiar un soi de mulţumire intensă de sursă negativă... Oamenii se aşteptau sub impresia literaturii şi zilelor de aşteptare încordată la un soi de năvălire a barbarilor, la un jaf de trei zile şi trei nopţi, la execuţii sumare în stradă... În contrast cu aşteptările lor, lucrurile se întorceau nesperat de bine.

Timpul liber pe care mi-l lăsa gazeta pe care eram îndatorat s-o fac mi-l petreceam în cercurile de prieteni care duceau o viaţă în oraş deschis, ca de membri ai aceleiaşi pensiuni. Cinci-şase inşi despărţiţi doar prin orele de muncă destul de puţine, încolo la masă împreună, la cafenea împreună, pe Corso împreună, la teatrul cu excelenta trupă de operetă maghiară împreună, iar restul nopţii, la teatrul de varietăţi înţesat, împreună...

Erau totuşi două ore pe care nu le-ai fi sacrificat pentru nimic în lume. Numaidecît după masa de prînz, cînd prietenii treceau din restaurant în cafenea (conform ritmului budapestan), eu traversam largul bulevard, spre partea cealaltă, ocupată jumătate de un imens palat, casă de raport armonioasă, cum puţine erau pe vremea aceea în Europa întreagă. Arhitectura cubistă însăşi n-a izbutit să facă să pară vechi acest bloc cu faţa pe trei străzi, dacă nu patru, căci în spate erau grădini, împărţit în cîteva zeci de apartamente, toate bronz auriu, mozaic şi lemn tare vopsit în alb. Nici scările nu erau făcute cu economia caselor de speculă de mai tîrziu şi cutiile ascensoarelor erau cu adevărat comode.

Traversam apoi una din pasarelele imensei curţi interioare şi sunam cu o caldă emoţie la uşa albă ca de sanatoriu.

---

[1] Textele din [ ] aparţin editorului, în toate documentele din volum (nota Al. B.).

— Vezi, iarăşi ai întîrziat... ce ai vorbit atît de mult cu prietenii dumitale? mă certa, într-o franţuzească molatecă şi senzuală, gazda mea, conducîndu-mă spre fotoliul scăzut pe care, cu îngăduinţa hotărîtă a proprietarilor, îl declarasem al meu. Şvarţul cald aştepta în serviciul înflorat de faianţă, iar bucăţica de zahăr în fundul ceştii...

Baroneasa R. era întîmplător la Timişoara... Se refugiase în cele dintîi zile ale revoluţiei comuniste de la o moşie, mai întîi la Arad şi apoi, fiindcă la Arad nu avea pe nimeni, la o mătuşă din Timişoara, văduva unui advocat cunoscut, mort probabil în război... Mătuşa, cam în vîrstă şi singură, renunţase la «cancelaria advocaţială» de la parter, dar păstrase, fireşte, locuinţa de la etajul III, acum era bucuroasă de prezenţa nepoatei, dar pe amîndouă le bănuiam viu neliniştite despre ziua de mîine.

— Ştii că azi l-am cunoscut pe prietenul dumitale Lazăr... Am convingerea că el e...

N-aş putea spune ce vorbeam cu Baroana asta brună ca o creolă (sau dacă aş spune, ar părea neverosimil, dacă vreţi comic, căci nu făceam decît să-i repet cele ce scriau gazetele), nici nu cred că eram îndrăgostit de ea... Dar eram totdeauna cuprins de o cuminte fericire în salonaşul alb cu fotolii joase, în faţa ceştilor de porţelan, de două-trei ori reumplute cu şvarţ, în faţa acestei unguroaice.

Frumuseţea ei tînără avea totuşi ceva obosit, zvelteţea trupului, cu un mijloc subţire, nu înlătura impresia de uşor veşted al cărnii parcă vlăguite, în lumina egală a soarelui, care pînă spre sfîrşitul primăverii drapa după-amiază salonul şi trecînd prin perdea aşternea pe podea şi o parte din divan florile lui vii ca lumina şampaniei... Era desigur cea mai frumoasă femeie din oraş, şi prietenia ei mă flata, îmi vindeca oboseala prin bucuria de a privi ca o filtrare a sîngelui obosit de munca otrăvită a tipografiei. Erau aceste două ore ca o muzică diafană de lumină, care stimulează toate funcţiile vieţii vegetative. Asculta aşa de frumos, ca un copil şi ca un şcolar serios şi silitor punea întrebări.

După săptămîni de zile, îmi punea întrebări de felul acesta:

— Prietenul acesta e tot acela de care mi-ai spus cîndva că l-ai întîlnit în tren cînd ai fost la Bucureşti?

— Care prieten? întrebam nedumerit.

— Cînd ai fost în noiembrie la Bucureşti ai întîlnit, spuneai, în tren un prieten care era însoţit de nevasta lui... Şi aţi luat masa împreună în vagonul restaurant.

Fireşte, îmi aduceam aminte, între atîta lume întîlnisem în tren şi un prieten cu nevastă-sa, luasem masa împreună cu el în vagonul restaurant, dar nu-mi aduceam aminte de ce îi povestisem ei întîmplarea asta fără nici o semnificaţie deosebită... şi mai ales eram uimit că ea ţinuse minte... Mai logic mi se părea să-i spun cum petrecusem noaptea cu prietenii mei, pe care-i ştia pe fiecare în parte, cu felul lui propriu, deşi personal nu-l cunoştea pe nici unul, ce fel de fete fuseseră la masa noastră la cabaret.

— Faci foarte rău că îţi pierzi noaptea, mă dojenea uneori cu o blîndeţe de infantă dezamăgită...

Am aflat că fusese la Bucureşti printr-o întîmplare absolut neaşteptată... Îi povesteam ca unui şcolar viaţa lui Mihai Viteazul... Fără literatură, bineînţeles, dar îi explicam rolul lui în trecutul românesc cum vorbeşti unui şcolar.

Îi vorbeam anume de biserica lui Mihai şi, spre uimirea mea, m-a completat într-o franţuzească abia mai fermă:

— Dar ştiu, lîngă Arsenal...

Se deschidea parcă o eră nouă, apărea de sub fresca aparentă un chip absolut nou.

Atunci s-a trezit în mine certitudinea că ea a fost.

Aş fi vrut să întreb, dar era cu neputinţă să pot formula nemaipomenita întrebare... Nu vedeam cum aş fi început, nici măcar ce aluzii mi-aş fi putut [îngădui]. Un an întreg de bucurie egală se răsturnase ca o stradă într-o oglindă întoarsă. Imaginea prietenului meu se ridica în mine ca o fantomă, prin trapa unei scene.

Am plecat cu un puls ca ritmul de ceasornic detracat...

Faptul că eram la un pas de taina unui deceniu de nedumeriri şi tristeţi (?) mă aruncase în plină dramă ca şi cînd m-ar fi îmbrîncit pe mine, musafir în teatrul din culise, vreun regizor zăpăcit de-a dreptul în scenă, între actorii care jucau intens drama.

N-am putut lucra nimic şi am hotărît să vin acasă ca să aflu vreo lămurire de la proprietăreasa mea. Altfel nu veneam în timpul zilei, căci şedeam într-o vilă cam din marginea oraşului... Doamna de Malony, proprietăreasa mea — tînără văduvă excentrică — era rudă cu baroneasa de R., dealtfel ea însăşi mă prezentase... Speram ca tot ea să-mi dea vreo lămurire... Deşi îi fusesem impus cu forţa drept chiriaş de biroul de cartiruire (şi plăteam o chirie ridiculă), după cîteva zile ne împrietenisem, cînd se convinsese că eram un chiriaş ideal, a cărui prezenţă nu o simţea. Plecat la 11 dimineaţa, mă întorceam la 4 după miezul nopţii, dîndu-mi osteneala să nu scol din somn nici măcar căţelul din apartament.

— A fost verişoara d[umi]tale la Bucureşti?

— Probabil că da... Cînd era măritată, bărbatul ei a purtat-o prin toată Europa, căci fiecare ambasador căuta să scape cît mai curînd de un asemenea consilier... Ah, dacă l-ai fi cunoscut pe bărbatul ei... Ce dement splendid...

— Nu poţi să ştii dacă au fost în Bucureşti prin preajma războiului balcanic?

— Ah... ah... s-a scandalizat, fără să lase însă geamul monoclului din orbită, dar d[umnea]ta crezi că eu sunt istoriograful lor? Ceea ce pot să-ţi spun cu siguranţă e că n-au stat mult... Dacă Lamy e atît de obosită e şi fiindcă a colindat prea mult cu bărbatul ei diferitele legaţii... Aş vrea să ştiu însă dacă eşti amorezat de ea... Da... da... În calitate de proprietăreasă ai faţă de mine anumite obligaţii. Mai mult deci n-am putut afla... Seara însă către ora 7 m-am întîlnit prin faţa primăriei chiar cu baroana de R. Mi s-a părut deodată că aci, în febra animaţiei trecătorilor, aş putea întreba cum nu aş fi avut curajul să întreb în salonaşul cu lumina împăcată.

— Dacă vrei să mă îmbolnăveşti, fireşte, n-am nimic de zis. Numai că te voi duce între şunci şi cîrnaţi, căci tîrguiesc masa de seară.

Baroana de R. nu avusese ca atîţi din neamul ei coroane de preschimbat, pare-se că nici mătuşa ei, fiindcă, deşi locuia destul de luxos şi erau îmbrăcate elegant şi cu lucruri de calitate, altfel trăiau surprinzător de modest... Tîrguia singură din magazinul de mezeluri de sume derizorii, mai complecta, vizitînd cu pacheţelul cît un breloc, purtat de mîna elegant înmănuşată, uneori şi brînzeturi de la magazinul cît o tutungerie, cu fructe şi delicatese... În tailleurul de culoarea piersicei, silueta ei, fără să atragă violent luarea-aminte ca a «regăţencelor», întorcea toate privirile, mai ales că galbenul ei contrasta cu o faţă aproape măslinie de creolă. O urmăreau, cu acea simpatie tandră cu care-s privite în Apus femeile frumoase, excepţionale, privirile trecătorilor opriţi în orele de seară.

Nu i-am vorbit însă atunci nimic şi cînd, în dreptul cofetăriei alături de care urca scara ei, m-am despărţit sărutîndu-i mîna — a simţit, fără îndoială, din pulsul vag al mîinii că e ceva schimbat în mine, căci m-a întrebat cu franţuzeasca leneşe orientală în tărăgănarea ei:

— Dar ce e cu d[umnea]ta?

Ce-aş fi putut să-i răspund? Şi pe urmă era aproape 8 seara, pe Corso vis-à-vis lumea trecea în rînduri largi înghesuite ca la defilare, accentuată puţin înainte de masă... Soarta unei convorbiri era să fie întreruptă la această oră...

— Atunci vei veni mîine să-ţi iei cafeaua?

Am venit a doua zi să-mi iau cafeaua... Dar eram prea agitat să-mi iau locul împăciuitor ca o injecţie de morfină în albul auriu al după-amiezii. Priveam pe fereastra largă jos la răspîntia atît de caracteristică Timişoarei. Dintr-una din laturile lui, acest bulevard dreptunghiular mărginit de palate, pe vremea aceea printre cele mai mari din România, se deschidea însă într-un lan de porumb parcelat geometric, cu străzi elegant pavate. Spre Bega, maidanul acesta devenea un parc occidental cu court de tenis... Prin mijloc era tăiat de calea ferată spre Buziaş... Tot peisajul avea ceva artificial de tablou mural, menit explicaţiilor didactice în limbi străine... Asemenea tablouri au ceva ostentativ în îngrămădirea lucrurilor celor mai variate, ca să dea prilej cît mai multor substantive să fie numite de către şcolari... Aşa era această piaţă centrală a Timişoarei între « Josephstadt » şi Cetate. Palate cu magazine luxoase, tren întretăiat cu tramvai, pavaj impecabil între lanuri de porumb, chioşcuri de fotograf şi fructe, terase de cafenele imense şi joc de tenis, femei elegante şi lucrătoare, chei de canal şi boschet îngrijit, biserică, spital, cinematograf, alături de tenis şi teatru comunal, automobile, biciclete, trăsuri şi căruţe ţărăneşti cu cai frumoşi de cavalerie. Toate le aveam dintr-o singură privire purtată pe laturile de 200 de metri ale Bulevardului.

— De ce ai rămas la fereastră? Nu-ţi ocupi locul?

Am minţit:

— Trece trenul spre Buziaş şi am un prieten care pleacă la ora asta.

— Cum vrei... Şi ridică din umerii arcuiţi fragil... La urma urmelor, de ce n-aş întreba... Dar mai cercam să aduc totuşi vorba în mod decent.

— Stranie impresie îmi face această Timişoară cu centrul ei aşezat afară din oraş, pe cîmpul care leagă două cartiere... Mă încîntă faptul că e lipsită de acea periferie sordidă, mahalaua oraşelor orientale... Pe orice barieră intri în Bucureşti... Dar mai întîi, cunoşti Bucureştii?

— Ce-are a face? Bucureştii au farmecul lor, mi-a răspuns de-a dreptul, mirată apoi mimic de mirarea mea...

— Cunoşti într-adevăr Bucureştii? am întrebat cu o emoţie mascată.

— Dar desigur că da... Cred că ţi-am spus asta de atîtea ori.

— Nu, niciodată... Dar n-are nici o importanță...

În realitate, totul se răsturnase acum ca priveliștea străzii într-o oglindă întoarsă.

— De ce ți se pare atît de ciudat că am fost la București? Soțul meu era în corpul diplomatic și era firesc să fim și în capitala României.

Ceea ce era însă mai puțin firesc era ca eu să fi contemplat aceleași priveliști cu această femeie frumoasă, să fi fost poate pe aceleași străzi, într-o epocă atît de îndepărtată ca aceasta de dinainte de război.

Aveam acum certitudinea întinsă ca un arc că ea e? Dar dificultățile de-abia acum încep. Cum să întreb un lucru monstruos? Cînd un bărbat a putut pune o astfel de întrebare, unei asemenea femei... Sunt lucruri care se tac ca o eternitate între cei care le-au trăit, ca o crimă ai cărei părtași devin, din simplu fapt că ei au privit împreună... Dar din senin nimeni nu le mărturisește...

Dar atunci?

Voi căuta să obțin acel ansamblu de confidențe organice involuntare care călăuzesc convingerea, în locul unei declarații verbale.

— Era foarte frumoasă, mai cu seamă toamna, Șoseaua Kiseleff. Prietena mea avea o mașină deschisă, cu care ieșeam în fiecare după-amiază înainte de apusul soarelui... Și pe urmă acel lucru minunat, Cișmigiul, cu acea unică alee de trandafiri... D[umnea]ta știi că am lucrat și eu în Cișmigiu?

O privire mirată.

— Da, soția unui ministru, prietenă a mea, făcea parte dintr-un comitet pentru grădinile orașului... Era foarte pasionată... Ne sculam uneori dis-de-dimineață să mergem să aranjăm cu grădinarul șef răzoarele de lalele sau să aranjăm noi perdele de trandafiri mărunți... La 6 dimineața, în luna mai, era o minune să fii în Cișmigiu cu răsaduri de flori în brațe, așa, trei, patru doamne făcînd artă grădinărească.

Vai, știe mai mult decît mine, știe lucruri pe care eu născut acolo nu le-am știut despre acest București.

Dar trebuie să fac un pas mai departe.

— Mă plimbam adesea iarna, cînd toți pomii erau încărcați de zăpadă ca de o povară neatinsă de mîini, albă. Un coleg de facultate, Dumitrescu, era îndrăgostit și el de Cișmigiu iarna, cînd lacul înghețat era plin de patinoare elegante... Mă aducea anume să privim. Dumitrescu acesta era foarte ciudat.

O spionez cu coada ochiului... Nimic, nici o fibră n-a tresărit în figura ei. Nici o geană n-a clipit... Blestemul iubirii... Și totuși dacă ea e, această femeie a întrerupt cu prietenul meu un fir care începuse

de la capătul lumii, a fost destinul lui. E atît de tare, sau într-adevăr, numele nu-i mai spune nimic, ca un nume de atlas, uitat. A doua oară am accentuat numele, dar de prisos... Va trebui însă să revin. Privesc ceaşca micuţă, albă, învelind-o cu farfurioara.

— Dealtfel era şi drumul lui prin Cişmigiu, căci dădea lecţii particulare, era preparatorul copiilor unui ministru care locuia în Aleea Carmen Sylva.

Acum da... E toată paralizată ca de o injecţie... Nici nu caută să mai ascundă. După întîia derută a surprizei, întreabă ea grăbit:

— Nu cumva prepara băieţelul d[omnu]lui X... şi-mi spune numele aşteptat.

— Da, doamnă.

Oglinda era din nou răsturnată... Am încetinit totul ca să-mi recapăt ritmul normal al respiraţiei... Am avut tăria chiar să-mi torn puţin licheur, cu un aer distrat.

— Dar l-am cunoscut şi eu pe prietenul dumitale... Se numea, nu-i aşa, d[omnul] Octavian.

Înţeleg acum că într-adevăr numele de Dumitrescu putea să-i fie necunoscut oarecum... Din cauză că era atît de obişnuit, toată lumea îi folosea numele de botez... Probabil că elevul lui, şi deci toată casa, îi spunea d[omnul] Octavian. De acum cortina s-a ridicat peste sufletul ei... Eu sunt spectatorul liniştit din sală, ea e actorul chinuit de rol... Simt că ar vrea să ştie, să întrebe... Fără îndoială că nici nu bănuieşte cît de mult am [...] [1] asupra ei, ca un observator din deal asupra unei trupe retranşate în fundul văii.

— Da, doamnă, întocmai, Octavian Dumitrescu, şi vreau să plec. Voi continua mîine... Era pe masa de operaţie şi va rămîne desigur acolo.

— Eşti atît de grăbit?... Nu mai doreşti încă un licheur?

Dar de ce n-aş rămîne? Întrebarea vine rară, tărăgănată... şovăind ca o mînă care caută sprijin.

— Mi se pare că prietenul d[umi]tale...

Reiau cît pot de liniştit, absent.

— Da, s-a sinucis, doamnă...

Tăcerea ei e o definitivă mărturisire... Nimic nu mai poate fi retractat pe viitor... Raporturile noastre sunt altele decît cele de pînă azi, ca o filiaţie neaşteptată descoperită întîmplător. Fumează cu capul înclinat pe umerii fragili... Carnea ei dulce şi vag trecută a căpătat o

[1] Cuvînt indescifrabil (nota Al.B.).

tristețe interioară... Ochii au adunat în ei, înăuntru, o existență întreagă.

Ce va urma însă? Va fi nevoie să întreb eu? Voi violenta acest suflet gingaş ca un trandafir amenințat de ofilire, ale cărui petale cad cînd le atingi cu mîna?

Aş putea să-i mărturisesc că ştiu totul, ca să scurtez caracterul de agonie al clipei, aş putea să aştept însă întîrziata ei explicație.

Sunt tulburat ca de descoperirea unui nou continent... Prietenul meu a murit fără să poată afla ceea ce am eu putință să aflu acum...

Dar există vreo femeie pe lume să mărturisească acest lucru? Căci aş vrea să spun de ce frenezie dementă a fost cuprins Octavian, cum a vrut să se pedepsească pentru greşeala de a fi murdărit fără să vrea această femeie, ca acel legionar care şi-a pus îndîrjit mîna pe foc.

— D[umnea]ta ştii de ce s-a sinucis prietenul d[umi]tale?

Am tras din țigare, am respirat, liniştit ca fundul mării.

— Da, doamnă, din pricina d[umnea]voastră.

S-a frînt în fotoliu ca o ramură cuprinsă de foc. Multă vreme n-a mai putut scoate o vorbă... Ochii ei mari, negri, singurul lucru minunat, pe care vremea îl sporise cu frumusețe, fiindcă îi adăugase toată experiența frumuseții, a durerii şi a voluptății, lăcrima cu o simplitate de căprioară care moare.

— Doamnă, am fost confidentul lui... Sau mai bine spus, numai confidentul unei întîmplări anonime... Ştiam toate amănuntele, fără să ştiu vreun nume... Eram prietenul lui cel mai bun, nu-mi putea ascunde nimic... Mai ales bucuriile. O seară întreagă, noaptea apoi am băut amîndoi în cîteva cîrciumi... Spre zorii zilei ne-am dus într-un tunel, tavernă. Octavian era ca un obiect (statuetă) de plumb galvanizată în aur. Puteam să mor — şi azi pot muri — fără să fi sărutat brațul uneia dintre femeile frumoase de pe stradă, care trec fără să mă bage în seamă... Şi astăzi... Am alt certificat de naştere, mă! Toată fața ei s-a deformat într-o grimasă de dezolare, ochii s-au înroşit şi ei.

— A fost un capriciu, o nebunie... Îl cunoscusem în casa prietenei mele... Toată lumea vorbea cu admirație despre inteligența şi seriozitatea lui. Era atît de supus... Simțeam că toată ființa i se umple de admirație, ca un pian de sunet, cînd îi dădeam mîna să mi-o sărute... Am fost o nebună... Am avut răutatea să dezlănțui, o clipă, o furtună, ca să văd ce se întîmplă... Ce nenorocire... Aş fi vrut parcă să văd o furtună de bucurie... Şi ce a ieşit dintr-un astfel de gînd...

— Era ameţit ca de un vin tare... Cît de mult a vorbit toată ziua, am fost uimit că nu mi-a spus din greşeală şi numele... E mort

astăzi... Dar dacă vreun om a fost fericit pînă la uitare de sine în ziua aceea, atunci el a fost... Cred că nu-şi mai ştia nici numele.

Reia cu o nesfîrşită tristeţe, iluminată de voluptatea amintirii ca de lumina văpăiată a unui fulger:

— Cînd am apărut în uşa lui, am crezut că moare pe loc, încremenit de bucurie şi uimire. Nu putea vorbi... lăsase uşa deschisă, de am închis-o eu... Şi se frînse iar cuprinsă de jarul amintirii. Nu îndrăznea să mă sărute... Eu l-am sărutat întîi... Pe urmă s-a pornit ca un nebun.

Am întrerupt-o ca să completez eu în gînd. Sunt lucruri pe care o femeie nu le poate spune, dar pe care îi place să le audă, chiar cînd se întoarce de la înmormîntarea mamei ei. Ştiam că după ce s-a convins că nu-i o halucinaţie, că a venit la el pentru el, i-a sărutat încremenit de admiraţie tot corpul, că descoperea cu fiecare unduire de şold sau sîn o nouă minune a lumii. Îl durea sufletul de atîta voluptate... Toate acestea mi le-a repetat în întreaga noapte de hoinăreală prin cîrciumi şi taverne... Privea femeile de acolo şi pe mine însumi cu dispreţ, ca un promovat pe repetentul clasei.

— Cum îţi treci viaţa...? Care sunt amorurile voastre...? Servitoare şi cocote de bordel... Acum, cînd sunt sănătos ca un uliu tînăr, nu-mi sunt accesibile decît tîrfele şi Lenuţa, vînzătoare cu unghii negre de la cofetărie... Cînd voi avea 40 de ani, voi fi ministru, voi fi bogat, dar voi fi chel, cu dinţii cariaţi... Voi săruta femei proaspete şi tinere, la fel cu cele elegante care trec azi în automobile luxoase, cu o gură coclită de bolnav."

Printre interesantele documente literare publicate de Al. Bojin — din păcate, aşa cum am semnalat, cu numeroase lecţiuni eronate — se află şi un *Proiect de roman nerealizat*,[1] care, potrivit editorului,[2] în „anumite capitole depăşeşte faza incipientă, de documentare, de strîngere a materialului brut, constituindu-se în pagini finite". În cuvîntul introductiv al lui Al. Bojin întîlnim amănunte neclare, ca atunci cînd după textul lui Camil Petrescu „Lectura *Actului veneţian* întreruptă" avansează supoziţia: „Or, se ştie că un act din această piesă a fost scris în anul 1919. Întregirea pînă la trei acte s-a făcut în anii 1945—1946 (vezi *Addenda la «Falsul tratat»*). Despre ce lectură poate fi vorba? De o lectură a primului act, în anii imediat următori primului război mondial sau de o lectură a piesei integrale? Cînd piesa era în forma integrală, Lovinescu nu mai era în viaţă. Deci, autorul se referă la lec-

---

[1] Camil Petrescu, *Documente literare*, ed. cit., p. 21—30.
[2] *Idem*, p. 8.

tura primului act, cel din anul 1919, probabil în Comitetul de lectură al Teatrului Național, în vederea angajării piesei pentru o eventuală reprezentare."

Să elucidăm nedumeririle lui Al. Bojin, implicit și datarea *Proiectului de roman nerealizat*. Camil Petrescu se referă la o lectură a piesei *Act venețian*, ca imediat după aceea să noteze: „Neliniște cauzată de servitoare". La începutul anului 1923 *Actul venețian (piesă într-un act)* apărea în suplimentul literar al ziarului *Spre ziuă* (an. I, nr. 5, 8 aprilie, p. 7—16). Cum din arhiva Teatrului Național din București nu aflăm vreo tentativă a dramaturgului de a trece piesa prin comitetul de lectură, ne rămîn ipotezele că — acordînd detaliului menționat valoarea memorialistică — *Act venețian* a fost citit fie la Camil Petrescu acasă în 1923 sau 1924 (dacă legăm momentul „lecturii întrerupte" de incidentul domestic), fie în cenaclul „Sburătorului", unde era atunci printre obișnuiții amfitrionului. Orice trimitere la versiunea 1945—1946 cade. *Actul venețian*, textul apărut în *Spre ziuă*, era conceput într-un singur act și s-a jucat pe scena Teatrului Național din Iași în a doua parte a stagiunii 1923—1924; deci e verosimilă o lectură în primăvara anului 1923 într-un cerc restrîns de prieteni. În 1931, făcînd spectacol împreună cu *Cruciada copiilor* de Lucian Blaga, *Act venețian* s-a reprezentat la Naționalul din București cu actrița Dida Solomon-Callimachi în rolul Altei. Pentru precizarea datei *Proiectului*, textul oferă un amănunt esențial: „(Tocmai se discută cazul Cezar Petrescu)". Autorul *Scrisorilor unui răzeș* publicase în numărul 8—9 (1923) al *Vieții românești* nuvela *Unchiul din America*, nuvelă care va intra în volumul *Drumul cu plopi* (1924). Repede încununat cu elogii, beneficiar al onorurilor, colaborator asiduu la *Adevărul*, *Dimineața*, *Voința*, *Neamul românesc* etc., în conducerea *Gîndirii*, Cezar Petrescu nu se bucura de prea multă simpatie în rîndul scriitorilor orientați spre alte modalități literare decît ultimii corifei ai semănătorismului. Imediat după apariția *Unchiului din America*, F. Aderca semnează un pamflet în *Omul liber* (an. I, nr. 4, 15 decembrie 1923, p. 28—29) sub titlul *Moravuri literare*.

După ce considera că Cezar Petrescu a venit „la timp să ia locul domnilor M. Lungeanu, I. Ciocîrlan, Sandu Aldea și al altor fantome, despre care nu se mai auzea nimic", F. Aderca face o „confidență" și trece insidios la obiect:

„N-am încetat totuși a urmări activitatea literară a d-lui Cezar Petrescu, din două pricini: 1) pentru a vedea pînă unde poate merge lipsa de gust a unora dintre scriitorii de azi; 2) pentru a putea, cel dintîi, scrie un articol elogios atunci cînd d. Cezar Petrescu va fi izbutit să dea o frumoasă pagină personală.

Subsemnatul n-are suflet de poliţist şi urăşte cu violenţă pe trădători.

Voim doar să subliniem aici o jignitoare coincidenţă între *Mon oncle Jules* de Guy de Maupassant din volumul *Hantot père et fils* (Olendörff, Paris, p. 167—178) şi între *Unchiul din America*, nuvelă semnată de d. Cezar Petrescu în *Viaţa românească*, no. 8—9, 1923.

Dacă ni s-ar putea spune că noul colaborator al *Vieţii româneşti* a avut relaţii personale cu ilustrul nuvelist francez, suntem gata să credem că Maupassant s-a slujit de spiritul creator al d-lui Cezar Petrescu.

Mai rămîne spiritismul...

Altă explicaţie onorabilă nu există.

Dar iată coincidenţa."

Şi F. Aderca grupează pe două coloane similitudinile, ca după aceea să conchidă întrebîndu-se: „Ce dezlegare miraculoasă va găsi dl. Cezar Petrescu *acestei* strîmtorări? Căci evidenţa poate fi numită pe adevăratul ei nume: ne aflăm în faţa unui *furt literar*. Cum de n-a băgat de seamă redacţia *Vieţii româneşti*, ea care, cu alt prilej, a făcut atîtea stilistice dificultăţi lui Maupassant..."

Dar F. Aderca nu se opreşte aici! Sugerează existenţa altor pastişe (nu le numeşte plagiate): „*Ancien portrait* (vezi André Cornelis, *Profils perdus*) de Paul Bourget a devenit la Cezar Petrescu *Vera Arcadievna (Scrisorile unui răzeş*, p. 241—244, ed. 1922*)*, *Une rencontre* (vezi *Contes du Matin*, p. 55—61) de Charles Louis Philippe, care la d. Cezar Petrescu a devenit *O aventură (Gîndirea*, an. I, no. 7)."

Ibrăileanu [1] se simte dator să-şi apere colaboratorul şi răspunde imediat:

„O publicaţie periodică a descoperit că nuvela d-lui Cezar Petrescu *Unchiul din America* tipărită acum două luni în *V.r.* e plagiată după Maupassant. Ce mare bucurie pe «confraţii» în litere şi gazetărie ai d-lui Cezar Petrescu! E doar atît de dulce să sfîşii pe un scriitor de talent, pe un adversar politic şi, cînd eşti modern şi emancipat de orice prejudecăţi înapoiate, pe un «tradiţionalist» retrograd. [...] Un prieten al redacţiei spunea că *Unchiul din America* parcă-i aduce aminte de ceva, de o bucată «citită cîndva». Asemănările de subiect nu au nici o importanţă, aceasta avînd importanţă «colosală» numai cînd poţi da la cap adversarului. [...] Cine n-a fost la noi învinuit de plagiat? Şi Caragiale şi Sadoveanu şi Brătescu-Voineşti şi însuşi Eminescu

[1] *Viaţa românească*, an. XV, nr. 12, decembrie 1923, p. 364—366, rubrica „Miscellanea".

(Eminescu a fost plagiatorul lui Platon, Lenau, Heine, un rege al plagiatului!)

Molière, marele plagiator, spunea: « *Je prends mon bien où je le trouve* ». În Franța, unde a rămas ceva din psihologia asta, se strigă mai greu: plagiat! Un adversar literar și de idei al lui Anatole France, Michaut, a scris un volum despre împrumuturile marelui scriitor, dar nu a îndrăznit să-l facă hoț."

Nici Cezar Petrescu [1] nu va rămîne pasiv. În articolul cu titlu împrumutat (intenție ironică) reia ideile din „Miscellanea" *Vieții românești*,[2] îl invocă în sprijinul său pe Anatole France citînd din *Vie littéraire* (vol. IV) și conchide: „E vorba de asemănarea de subiecte între o nuvelă a mea publicată în penultimul număr al *Vieții românești* și o povestire a lui Maupassant. Pentru a curma discuția am socotit folositor să tipăresc amîndouă nuvelele cu pricina în numărul de față al *Gîndirii*. Lectorul va citi și își va face singur o părere. [...] Măsluirea de texte a d-lui Aderca a fost comentată cu deosebită simpatie de ziarul *Aurora*. Redactorul literar al ziarului țărănesc e, dacă nu mă înșel, d-l N. Davidescu. Asta explică multe." Cezar Petrescu, într-adevăr, nu se înșela, dar încercarea lui de a cita într-un P.S. la articol două versuri din N. Davidescu ca plagiate după Baudelaire și Rimbaud e neconvingătoare.

Iritat de clemența lui Ibrăileanu, F. Aderca în *Cum poți deveni scriitor „tradiționalist"* [3] vrea să-și consolideze poziția, ripostînd violent „plagiatorului" dar și protectorului său. Oprim aici « cazul Cezar Petrescu » de care amintește Camil Petrescu în *Proiectul* său de roman. Ne interesează în exclusivitate anul cînd jalona o întreprindere epică mai largă. Propunem deci 1924. Deși imprecise contururile unor personaje (Octav, actrița), referirile la viața politică și cultural-artistică a Bucureștilor, indicații de felul „Cititorul e rugat să treacă prin corvoada acestor detalii, pe care, la urma urmelor, le poate sări dacă vrea", amintirea lui Valjean, care va fi directorul V. din *Patul lui Procust*, procedeul înserierii de fișe pentru „dosare de existență" reflectă o fază pregătitoare. Numai prin atît și paginile din *Proiect* ne edifică asupra laboratorului în plină ebuliție:

---

[1] *Moravuri literare*, în *Gîndirea*, an. III, nr. 8, 9, 10, 20 ianuarie 1924, p. 227—228.

[2] Reprodus în *Gîndirea*, an. III, nr. 11, 5 februarie 1924, p. 263—264.

[3] *Omul liber*, an. I, nr. 8, 15 februarie 1924, p. 2.

„CAPITOLUL I

Prolog

Înainte de iubire.

Senzualismul atroce. Ar fi vrut să aibă toate femeile. Colecţii, adevărate colecţii. Ar fi vrut să le ştie intimitatea la toate.

Vizita muzeele. Rubens era idolul lui. *La géante* a lui Baudelaire îl satisfăcea. Prietenii îl tachinau cu femeile grase. Era iubit de cele slabe. (Luceafărul, Flo[rin]. Îmbrăţişarea.)

Îşi simţea pe toată regiunea triunghiului apăsarea voluptuoasă şi grea. Aviditate. Lipit din cap pînă în tălpi.

Viţeluşa cu surîsul ei de femelă fericită.

Urmărea femeile cu şolduri mari pe stradă. Jocul voluptuos al feselor mobile şi grele. Visa o femeie cu carnea ca de gutuie să vie să i se dea. Poate d[oam]na Franasovici.

Aventura cu femeia ambasadorului.

O actriţă în scena cu care îi plăcea să joace Filotti, dar care era meschină. Nu-i admitea succesul. Scena cu Talian.

Scena cu femeia. L.M. care i se dăduse şi el n-o aprecia. Margareta şi vizita de acasă.

Flexibilitatea mijlocului. Păr fin blond ca borangicul ascunde o scoică de carne roză. Grăsimea de-acolo.

Chiar de aci apare bine Camil, cariera lui, succesele (pînă la renume). Dar din nefericire dublura şi presa nu venise.

Părerea lui era ascultată.

Scenele de direcţie.

Victoria — scenele cu Victoria care a plîns toată noaptea, cît îi plăcea să se «supere» cu ea. Bunătatea Victoriei.

Cît ar fi dat să plece în străinătate, mai ales pentru doctor.

Îl anunţă că e însărcinată. Planuri: Ioana, Camil.

Să-şi schimbe ea numele.

Lectura *Actului veneţian* întreruptă. Neliniştea cauzată de servitoare. Cînd i se dă cu prietenii ei acolo. Masa la Mura. Vizita Nataşei la Lazăr. Cînd vine întîia oară la el îi aduce flori. Răscoleşte casa ca un şoarece. Ce-ţi face maimuţa? La hotel... [1] Domnule, dar frumoase mai sunt.

CAPITOLUL II

Primele timpuri — convorbirile.

Cărţile: D'Annunzio, Wilde, *Ana Karenina*, *La Garçonne*, Versuri, *Hamlet*, *Vagabonde*.

---

[1] Cuvînt indescifrabil (nota Al.B.).

Povesteşte greutăţile de la repetiţie cu un autor imbecil.

Lipsa de parale. Viaţa lor, mofturile, îi artificială pentru că ei nu au rezolvat problema de a face amanţi nobili luptînd (nu neglijind-o). cu lipsa de bani. E ca şi cînd ai face o statuie fără stomac, frumoasă. Ei simplifică viaţa, îi ocolesc greutăţile. Părerile despre plagiat. (Tocmai se discută cazul lui Cezar Petrescu.)

[...]

Îi miroase gura. I s-ar fi părut o infamie să gîndească asta despre ea, fără să i-o spuie. În schimb, fu foarte jignit cînd află că ea nu i-a spus. Suferea de lipsa de confort cînd iubea.

Rochia crême. Fereastra, aprinsă seara. Cînd i s-a părut că Jeles le-a condus acasă. Cum nu s-a uitat şi a trecut şi peste ideea că are flori albe. Cum totuşi căuta să se convingă. Surîsul de copil. Vocea emoţionată... Roşeaţa din obraz cînd vorbea.

Scena din prima seară cu vinul, cu sărutarea. Loialitatea lui între ele trei. Aşteptările nervoase. Florin priveşte camera cu bucurie. El ar vrea să ştie dacă e ovreică. Impresia de fragedă nevinovăţie, tinereţe, loialitate de 18 ani. Mirosul gurii. Ar fi vrut s-o ştie nemţoaică, sprijinindu-se printr-o mică moştenire. Prietenele care îi poartă rochiile, îi ia masa, dar îi cumpără ciorapii. Generozitatea ei. Pasiunea. El nu o iubeşte (o lasă şi doarme). Întîrzie: Vino la orice oră vrei, te aşteptăm. Surîsul mediocru. Descoperă că una din fete îşi scrisese numele lui pe brăţară. Vrea să-i facă dar o centură. Scrisoarea toată publicată. Geamurile luminate. Se sperie cînd el, uitînd batista, ea îl strigă să şi-o ia. Consultă pe prieteni. Nu are încredere în doctorul ei.

CARTEA II

Ieşea seara de la Fundaţie. Fusese o conferinţă oarecum mondenă, luau parte deci multe femei, dintre care unele probabil se interesau de aproape de feluritele subiecte generale şi la modă.

Cînd să traverseze, uluit puţin de zgomotul de trăsuri şi clopot de tramvaie, fu luat de o mînă mică şi prietenoasă. Erau două fete micuţe ca două grizete. Le recunoscu cu tot întunericul. Era o scriitoare blondă cu aspect de copil şi o prietenă a ei — brună — pe care le întîlnise adesea pe culoarele teatrului. Avea, cea blondă, o piesă pe care încerca s-o treacă prin Comitet. Pe Octav nu-l interesau prea mult, pentru că erau mici de statură şi fine.

Acum mergeau alături pe stradă, fără îndoială cea mai specific şi mai rezumativ bucureşteană: intelectuală, căci duce de la Universi-

tate la Fundaţie şi se mai numeşte şi Academiei; autoritară, căci chiar acum treceau prin dreptul ferestrelor luminate ale Ministerului de Interne (şi prezidenţia Consiliului de miniştri), centrală, aproape lipită de Calea Victoriei, cu trei hoteluri dintre cele mai vechi ale capitalei, trei restaurante dintre cele mai tipic bucureştene, prăvălii ca un colţ din Lipscani, tramvaie, un hotel de cocote care făceau trotuarul disputîndu-şi-l cu femeile cinstite care ocoleau compromisa Cale a Victoriei şi, în sfîrşit, argument decisiv, era plină de gropi. Dar acum era o zi de primăvară, cînd lespezile strîmbe şi colţuroase erau uscate, iar din mocirle numai albiile în asfalt. Cînd oraşul pare occidental şi frumos. Schimbară cîteva amabilităţi asupra impresiilor de la conferinţe:

— Sunt destul de neserioase, d[omnişoa]ră. Un domn foarte cumsecade, dealtminteri, adună temeinic paragrafe din diferite cărţi citite, se trudeşte să le înveţe pe dinafară şi pe urmă le debitează în faţa unor leneşe, leneşi simpatici, ca d[umnea]voastră, e drept, care nu vor să meargă direct la sursă.

Nu o putea vedea, dar o simte lîngă ei şi i se păru oarecum nouă vocea timidă cu inflexiuni de aur.

— O, nu, d[umnea]ta eşti răutăcios.

— N-am dreptate.

Şi ea adaugă cu un zîmbet de copil (el îl simte tot din voce).

— Ba da, e adevărat că da...

Şi după o pauză:

— Domnule Octav, vreau să te rog ceva, dar te rog să nu ne refuzi (adaose pluralul pentru că i se părea cu mai multă greutate, mai convingător).

El răspunse cu privirea, întrebător.

— Uite ce. Vino luni seara la noi. Ai să iei o cafea şi dacă vrei mai stăm de vorbă.

Octav bîlbîi un refuz (care fu luat drept acceptare), pentru că îi făcea plăcere această invitaţie. Şi pe urmă banalitatea « dar să nu refuzi » era de o nevinovată frăgezime. Vocea ei era vie şi plină de sevă ca un arbust:

— Dar să nu uiţi. Poate că ai să uiţi. Uite, am să trec eu pe la d[umnea]ta. Stai la Hotel Union (el ridică privirea surprins, plăcut surprins că îi ştia adresa). Am să trec eu să-ţi las un bilet ca să nu uiţi.

Erau acum în dreptul hotelului şi se despărţiră. Octav îşi aduse aminte că odată, pe cînd discuta cu cîţiva actori pe culoarele direcţiei, mica blondă urmărea cu o surprinzătoare atenţie argumentele, surîzînd pentru că înţelegea.

Pînă luni fu de-aproape ocupat cu repetițiile piesei moderne și constată duminică seara că ea nu trecuse să-i lase biletul. Fu puțin jignit, dar pe de altă parte se bucura oarecum. Ar fi vrut să fie biletul ca să poată trimite o scrisoare de scuze.

Era hotărît luni seara, mai mult ca oricînd, să nu se ducă. Și avea două motive, pe care se resemnase să le simtă temeinice și de-acum cronice. Neliniștea de a fi orb într-o casă străină și eventualitatea unui interior de mici mahalgii, cu masă rotundă în mijloc, cu scaune jumătăți de fotolii și cu mici șervețele brodate și fotografii în toate părțile. Vizitele acestea, cărora nu poți să le găsești tonul just al conversației, erau pentru Octav plictisitoare.

Dar cînd găsi cartea de vizită feminină cu scrisul strîns și mare se hotărî. Va merge pentru 15 minute, păstrînd chiar trăsura jos, și dacă va fi agreabil, va anunța o vizită pentru altă zi.

După ce își făcu ghetele la ghereta din colț, dete unui birjar ghebos, cu un singur cal, adresa repetată pe bilet și se pregăti pentru drum lung către una din mahalale.

Se simțea, fără să vadă nimic, în siguranță, în fotoliul cu postav mic al trăsurii și simți după clopotul tramvaielor și viteza accentuată a automobilelor că trec prin dreptul Universității.

După un singur ocol trăsura se opri.

— Aci?

— Strada General Florescu, 6 — se aplecă spre el birjarul ghebos.

Fu cuprins de o mare descurajare. Era o curte ca de han, la colț cu două intrări. Cel de la drum, dintre corpurile de casă, părea să fie cu mai multe etaje. Se hotărî să se întoarcă acasă, dar în cele din urmă i se păru că nu ar strica să încerce bîjbîind să nimerească, în labirintul de clădiri vechi, apartamentul pe care îl căuta. Căci nu putea fi decît dintre cele vechi, cel cu un interior cum și-l închipuise el.

Cînd întrebă de numele fetei, o femeie cu un copil în brațe (o văzu căci cădea lumina cum sta în prag, puternic pe ea) îi spuse să urce în corpul nou la etajul II. Un băiat se oferi să-l conducă acolo. Urcă o scară de lemn și sună. Tresări ca la un zgomot de alarmă la zbîrnîitul formidabil (așa i s-a părut atunci) al soneriei.

Îl întîmpină o voce care fu singura lumină într-un antreu mic, ca de cameră de hotel, dar întunecos.

— Ai venit? Ai venit.

Și fu împins prietenește într-o odaie luminată ca ziua. (Aflase mai tîrziu că instalase chit să ardă siguranța 3 becuri, un dublu releu.)

Toate temerile i se împrăştiară mai întîi în apropierea sofalei pe care o luminau din trei părţi lămpi puternice vedea ca ziua. Era un interior nu prea bogat, dar nici cu prea mult gust, dar simpatic. Cu sofa în colţul de lîngă fereastră, cu mescioare (Octav îl privea surprins) un pian şi mai ales multe flori prin toate părţile. Se aşezară destul de ceremonios pe sofa.

— Credeam că nu ai să vii.

Minţi ca să dea explicaţii.

— Am fost toată ziua ocupat şi nici nu credeam că am să viu... Octav observă că erau trei fete în casă şi ridică privirea întrebător.

— Nataşa, nu ştii. Ai cunoscut-o cînd am stat de vorbă în faţa lui Riegler.

Nataşa era o brună, de 17—19 ani, frumoasă şi mai bine formată decît celelalte două.

(Cititorul e rugat să treacă prin corvoada acestor detalii, pe care, la urma-urmelor, le poate sări dacă vrea.)

Octav ochi un loc care i-ar fi permis să stea comod şi mai ales să audă bine. Îl făcu să se simtă bine graba cu care fetele se apropiară de el pe sofa şi sforţarea plină de firesc pe care o făceau ca să vorbească tare.

Întotdeauna începuturile de convorbiri sunt grele, căci trebuie să înceapă de la date climaterice sau biografice. De aceea nu rămînem decît lîngă acei sau acele care numai întrebînd « cît e ceasul » pun în voce atît sentiment, atîta culoare, cît nu pot pune într-un discurs întreg — spiritual bineînţeles — atîţi acrobaţi ai frazei frumoase.

Vorbeau deci de programele teatrelor, despre cunoscuţi, cu o grabă care dovedea mai mult interesul lor de a cunoaşte preferinţele lui decît interesul de a avea o judecată asupra cuiva.

Era o impresie de frumuseţe familiară pe care o cuprindea interiorul acesta cu trei fete încolăcite pe sofa. Dar lui Octav îi plăcea mai ales pentru caracterul de boemă elegantă al lor.

— Eşti cu familia d[umi]tale aci?

— Nu, mama mea e la Berlin. Stau singură, adică împreună şi ea (o arată pe Nataşa). El se gîndi care ar putea să fie o amantă preferabilă dintre ele trei. Cea mai mică de statură, o brună, care îi ţipa prea tare cînd vorbea şi căuta cu intenţie să frazeze, îi displăcea şi prin aceasta şi fiindcă era prea aspră. Cea blondă era prea fină. Avea ceva de păpuşă (fără să i se pară prea frumoasă în acelaşi timp). Privirile lui întîrziau asupra celei brune, ale cărei braţe pline de la umărul rotund promiteau nişte şolduri frumoase. Octav se gîndi că era hotărît

să stea numai un sfert de oră și de curiozitate se uită la ceas (fără intenția să plece). Pe figura blondei fu o impresie de surpriză neplăcută atît de categorică ca pe figura unui copil.

— Vrei să pleci? Te plictisești la noi aci? Firește, conversația noastră nu poate fi interesantă.

Îi plăceau destul de mult ca să iasă din rezerva disprețuitoare sau ca să dea un răspuns așa-zis spiritual (replica întoarsă ca o minge la tenis).

— Dar, domnișoară, nici nu există «conversație interesantă». Ce ar putea să fie o «conversație interesantă»? O conversație în care se spun lucruri noi, pline de înțeles pînă acum nebănuit. Dar în felul acesta, care conversație poate aduce ceva nou, măcar cît aduce o carte mediocră. (Îl ascultau cu interes și surîzînd, un surîs care îl stimula, de surpriză pentru adevărul nou și paradoxal.) Uite, în privința asta, oamenii sunt perfect ridiculi. Domnul Georgescu și cu doamna se duc la perechea (i se pare vulgar și adaugă) doamna și domnul Niculescu. Închipuiți-vă cam ce e «conversația» lor. Asta, bineînțeles, nu are să împiedice pe oricare din ei să gîndească: ai văzut ce proastă e cutare. Evident, pentru că în prostie sunt grade.

Atenția lor era atît de plină de o surprinsă simpatie, bucuria de a afla lucruri parcă noi. Octav simțea că fetele acestea îl admiră. Și-l admirau în tot ce făcea și în tot ce spunea.

— De la d[umnea]ta învățăm atîtea. (Îl stînjenea măgulindu-l atîta.)

E o atmosferă de admirație fără rezerve.

— Cum îți plac femeile?

De ce explicația brațele-șoldurile.

— Îmi place să beau vin (spunea ea ca o școlăriță).

— Noi te iubim toate trei. Dar eu (vrea să zică: eu aș suferi dacă)...

— Sunteți niște mofturi, toate trei. Niște adorabile mofturi.

— Ești un fleac mic.

— Fleac mic.

— Ei, poftim, un fleac mare.

CARTEA III

Boala

Mîndria. El nu mai putea fi umilit. Omul iubit de ea era egalul celor mai mari. *Pentru ea* voia să treacă neapărat drept mare.

Superstițiile ca să nu o găsească mai bolnavă.

Menajamente. (Ea tocmai atunci începe să dea dovezi de indiferență. Rîde cînd vin prietenele, nu-l mai întreabă vii mîine.) El știe bine — sau îi e teamă că e vorba de o boală îndelungă.

Teama de tuberculoză, de peritonită.

Slăbește pe zi ce trece.

Mai multe zile ea nu-i spune că e bolnavă: Știu că nu-ți plac bolnavele.

Servitoarea enigmatică.

Scena de la producție, încurajarea.

Întrebarea de unde ia bani... mizeria de a ști că ea e întreținută.

Minciuna ei că nu se petrece nimic: poate că el e bătrîn și numai neputincios: (aliura perversiunii).

Trenul, slabă de abia merge. Lumina soarelui. Atenția celor din vagon. Prietenul care vrea să brieze.

Nădejdea nebună că schimbarea de aer...

El simte farmecul pădurilor, al albiei, de pietre albe, al rîului ca atunci cînd era copil. Ca și atunci era ceva de întîia oară în călătoria asta. Întîia oară erau împreună în tren.

Visul lui de a avea o căsuță la țară... Să o vadă sănătoasă, să alerge prin rouă, să mulgă vaca de lapte. O căsuță curată. Să stea seara în cerdac.

Vizita noaptea cu doctorul ca să-i facă injecția de morfină.

Indiferența celorlalte. *Resemnarea* celorlalte. Nimic nu e bine făcut. Lumina îi vine în ochi, ghiața nu e sfărîmată. Scena aducerii (plecării) în sala de operație. Drumul de la Sinaia la București. El se miră de respectul pe care i-l dă lumea ei și care n-ar putea fi dat unei cocote.

Dar într-o zi ea singură speră. Camil citește *La dame aux Camelias.*

Rahat cumpărat de... El suferă de această vulgaritate.

De multe ori ea însăși vorbea despre ea ca de o cocotă.

Dimineața cînd ea, cu rochie roz, cu șalul alb e pe targă.

El păstrează punga de gheață.

El o salvează. Își dă seama că el a salvat-o.

Se duce chiar la Dominic, gîndul că i s-ar putea aduce ceva bun de mîncare.

Îi face bine că toți ai casei îl considerau ca amicul ei.

El simțea nevoia să vorbească despre logodnica lui.

Teama lui că a fost infectată de irigator. Dorința de o casă cu baie.

La țară, la un prieten, *în trăsură* el visează la ea. (Descrisă sincer natura și deodată intercalarea ei.)

E cald, orașul miroase, și femeia lui e sus acolo în descompunere. (În agonie, 10 scene — nu trebuie pe larg.) Lipsa de interes pe care i-o arată toți. Plecarea la Tekirghiol.

Bătrîna.

Scena cu doctorul cînd a plecat.

Așteptarea ei care era urîtă în stradă.

Gelozia pe Frida.

Tenorul care avea să cînte și să joace cărți.

Mutarea (gîndul că se mută la o profesionistă îl jicnea).

Scena de tandrețe.

Învață *Miorița* fără el.

Scena de gelozie a ei: Cît m-ai făcut să sufăr! El își zicea, aș putea s-o fac să mă iubească oricînd.

El înțelese că totul s-a sfîrșit de cînd Paul pleacă cu doctorul în loc să stea cu el.

A fost persoana aci.

Păpușica.— Acum dacă nu mai sunt eu moft să fie ea.

Nu pot să te văd, mă mut. Vin eu. (Vine degrabă.) A primit-o cînd ea s-a dus la sanatoriu și el a coborît cu ochii roși.

Scenele cu scrisorile.

Scenele la Lovinescu. Anunța mereu că n-o mai iubește (cu nădejdea secretă și superstițioasă că tocmai de aceea pare să nu se termine).

Lipsa de poftă de mîncare.

Înțelege clar spirala vicioasă a gîndirii. Ar fi vrut să se termine, dar infinit mai mult ar fi vrut să nu se termine. Starea actuală îl îngrozea. Se gîndea.

Scena cu trăsura pe Calea Victoriei cînd o întîlnește pe Regală.

— Ce-ți amintești din toată iubirea noastră mai puternic?

— Seara cînd am fost la tine.

Urmărirea automobilului de la bal.

— Dragă, de aci încolo va trebui să eviți amorurile așa, prin surpindere, ai nevoie de atîta igienă.

— Nici nu mă dau eu așa.

(Nuanța nu de «surprindere», ci oriunde.)

Gîndul că nu mai e la curs.

Încercarea de a afla de la prietene. Rîsul lor suspect și evaziv.

Analizele complicate. Trebuie să nu mă mai gîndesc la ea. (Rupe scrisori și o scoate din memorie.)

Cînd ea vine la teatru. El, descompus de groază, simte că nu are să poată juca. Infamia ei.

Ar fi în stare să-și dea rendez-vous în fața lui. Și de infamia asta ar fi în stare.

Nenumărate superstiții. (Străzile anume.) S-o aștept! (O fi influențînd-o gîndul.)

Dacă mă gîndesc intens la ea.

Nu mi-a zis să vin mîine.

Cu inima strînsă, dar cu un surîs afectat de indiferență, cu aerul cel mai natural din lume.

— Ce faceți mîine seară? (El știa că merg la *Fedra*.)

Ea începu fraza, dar înțelese imediat, rîse și...

— Mergem la Teatru, avem locuri — și ezitînd ca un tramvai ieșit de pe linie — dacă avem loje, vino cu noi.

Andrei se gîndi cu amărăciune că ar trebui să refuze invitația aceasta lipsită de spontaneitate, dar imediat își aminti de linia de conducere, aceea de a părea îndrăgostit și umilit, pe care și-o impusese.

Scena de la Bodegă cu Ciprian. Cochetăria, nesiguranța și alarma ei, trage cu ochiul la masa unde îl chemaseră ceilalți actori, umilința ei cînd o părăsește prietena. Scena cu piciorul pe sub masă. Piciorul ei ajunge prea departe.

Shylock vineri seara. Suirea în automobil, fără ca ea să concedieze pe Ciprian. Ar fi vrut să fie în mijloc ca să fie lîngă B. Cei doi îmbrățișați. Ea evită îmbrățișarea lui. El caută s-o sărute ca să...

Scena de la bal mascat. O vede, condus de Almăjan, dincolo, spionarea gesturilor ei, revenirea, invocarea a zeci și zeci de motive, prezentarea acolo. Cealaltă frumoasă nu-i dă atenție.

Se întreba: a spus că vine numaidecît... Avea aerul că pentru el a spus.

Întîrzie 1/2 oră. El se pregătește să pară indiferent. Ea se bucură cînd îl vede. El păstrează indiferența. Nu au ce vorbi. Uite-l pe.

Ea sărind literalmente după scaun: Unde-i. Gelozia lui atroce.

Explicația ei: a fost invitată la masă. Am cochetat înainte de venirea ta. El rectifică un gînd înainte de venirea lui C. Pop.

Hai prin bal. El se întreabă: Vrea să vadă pe cineva sau să fie singură cu el.

Era luminoasă. Cineva îi șoptește «Vezi să nu ți-o fure...»

— Accentul sincer, profund sincer: Numai cu tine, numai cu tine aș mai putea fi la fel.

O nădejde imensă și amară umplu sufletul lui...

El nădăjdui, în sfîrşit, una din acele scene de sinceritate şi încredere.

— Atunci de ce m-ai minţit?

Vine apaşul. Şi atunci... « Să nu mai vorbim de asta. Lasă-mă, dacă ai şti cît sunt de necăjită ». El simţi o contractare a inimii amară, cu teroare. Dar de ce eşti necăjită. Era necăjită lîngă el. Nu mai vii niciodată.

— *Petrov.* Ai citit.

Ea explicînd încet natural: Da era o greşeală de tipar. Andrei fu mulţumit ca şi atunci cînd nu auzea [că] ei vorbeau în mod *firesc* despre el.

Cei doi care îl urmăresc.

Se întreba orgolios, înfrînt: În definitiv, dacă rolul meu e de soţ, e ridicul, dar dacă e de amant, e de invidiat de toată lumea asta. Şi de fapt îl invidiau.

Nici o femeie nu vine să îl tachine[ze] pe...

Scena de la masă. Ele necăjite că pierduseră prilejul.

Cabotismul ridicul al lui B. (A doua zi: Nadia. „Şi el simte, dragă, dar vrea să-ţi facă ţie curaj.")

Plecarea lui pentru un sfert de ceas, o victorie.

El simte clar că ele sunt profesioniste ale amorului.

Scena ei de gelozie aproape sinceră.

Suirea în automobil. Ea e afectuoasă. Poate ca să-l facă gelos pe B. (?) (Mai tîrziu se întrebă Andrei asta.)

Nesiguranţa oricărei amintiri.

Automobilul care le încurcă drumul. (Asociaţia.) Automobilul s-a oprit.

Chinul pînă a doua zi.

Luase obiceiul s-o imite.

— Nu, fiindcă sunt bolnavă am dreptul 1). 2). 3).

*

Scris direct. Chiar opiniile să reiasă din discuţii.

O privea cu succesele ei de femeie şi actriţă; are să moară la optzeci de ani uitată, fără nici o deosebire între ea şi vecina ei fosta spălătoreasă, cel mult cu nişte amintiri care s-o facă penibil ridiculă.

Purta o tăietură la mînă. O femeie care îl iubea şi el nu venise la rendez-vous de ziua ei Kicsikem.

Adormea şi lăsa femeia să plece.

Stef. cît mai mult în roman.

O femeie îi cere bani şi el îi dă foarte simplu.

Invită un poet la masă, care mănîncă enorm fără să-i menajeze punga.

De teamă de a nu trece drept linguşitor, e obraznic.

Gafencu, Valjan (de povestit scena cu automobilul, cînd Valjan a plecat şi l-a lăsat ca pe un servitor).

Scenele de aşteptare.

El: (scena s-ar putea generaliza, teoria atributelor obligatorii). Dansul în sine nu e urît, dar e o dovadă de mediocritate. Întîi ca fizic. Cine are temperament nu poate dansa, cine are o personalitate cu un puternic şi viu ritm interior nu se poate adapta altui ritm exterior.

Şi cine n-are temperament...

Pe urmă, ia timp prea mult. Iată, de pildă, eu ador jocul de cărţi, dar îl joc numai la ţară, căci aici o noapte pierdută e un lucru groaznic. Înţelegi, între 25—35 de ani nu aveam decît singure 3650 de zile de trăit. Cele mai multe femei le petrec dansînd. Singura viaţă pe care ne e dat s-o trăim.

*

Nu te plictiseşti singur. « Niciodată. Se întîmplă să mă plictisească alţii, dar singur nu mă plictisesc deloc. »“

După aceste tatonări, să le numim preludii la ceea ce va deveni — şi nu peste multă vreme — *Patul lui Procust*, Camil Petrescu începe organizarea materialului, adună informaţii dintre cele mai diverse, clasează „fişe“, procedeu tipic balzacian. Apariţia *Sufletelor tari* a însemnat, cum arătam în *Introducerea* la ediţia de faţă, imediata confruntare cu *Rouge et noir*. Unul dintre cei dintîi care sugera filiaţia a fost Ion Marin Sadoveanu. Cine cunoaşte stilul de lucru al lui Stendhal, jurnalul său, descoperă deosebirile. Dacă îi apropie ceva, e aspiraţia numai de a scrie simplu, uscat, precis, în spiritul literei documentului juridic, al „codului penal“, din pasiunea pentru ceea ce scriitorul nostru numea *autenticitate*. Camil Petrescu, gazetarul, a fructificat experienţa culegerii asidue de fapte, trecînd uşor, dar niciodată superficial, de la un subiect la altul. Aspectele social-politice, culturale, artistice, atmosfera epocii îi deveniseră familiare. Tentaţia de a scrie roman am văzut că se confundă cu începuturile literare, tiparele genului preocupîndu-l, de unde şi intervenţiile sale teoretice în această direcţie. Întîmplării că Liviu Rebreanu nu a predat la timp colaborarea pentru primul număr al *Cetăţii literare* îi datorăm — potrivit mărturisirilor tîrzii ale lui Camil Petrescu, pe care le vom discuta la vreme — apariţia bucăţii

În loc de ora ceaiului,[1] căreia i-au urmat, la scurte intervale, încă două,[2] semnate cu inițiala T.

De rîndul acesta nu se mai poate vorbi de eboșe. Ne aflăm în fața unor texte finite, cele care marchează cu claritate o etapă esențială din geneza romanului și vor constitui adevărate pagini antologice. Enigmatica doamnă T. și insalubrul scriitor D. sînt personaje care au trecut în *Patul lui Procust* cu nuanțe și trăsături interioare sporite. Lovinescu a deslușit cel dintîi însușirile „noului-venit" în literatură, grăbindu-se să-și facă public entuziasmul. Camil Petrescu s-a mulțumit să rămînă cîțiva ani în anonimat, cuvintele criticului constituind, cu certitudine, un imbold pentru romancier. La numărul al doilea din *Cetatea literară*, Liviu Rebreanu și-a onorat promisiunea. Pe prima pagină a acestui număr apărea și memorabilul articol al lui Eugen Lovinescu, pe care îl putem considera prima înregistrare critică a romanului *Patul lui Procust*. Iată cum întîmpina Lovinescu[3] bucata *În loc de ora ceaiului*:

„T.

Doamnă — căci nu pot crede într-o substituire, deși ești bărbat prin incisivitatea observației și realismul notației — doamnă, îmi iau libertatea de a-ți zice bun-venit în pragul activității dumitale literare. Ziarele și revistele au încheiat bilanțul anului: scriitori ce repetă de douăzeci de ani acordul melodic a două note simpliste de greier bucolic, versificatori de cronici rimate, autori inactuali sau inactivi sunt trecuți sub proiecția luminoasă a admirației cooperative, cînd scriu, pentru ceea ce au scris și cînd nu scriu pentru ceea ce ar fi putut să scrie. Revistele procedează, dealtfel normal, potrivit interesului lor material și moral, iar deviațiile de judecată sunt explicabile și prin lipsa de seriozitate a celor ce de obicei sunt însărcinați cu astfel de sinteze. Dintr-un poetic și fluid an literar, în care Sadoveanu a repetat povestea amorului fetei morarului cu boierul tînăr sau bătrîn și a refăcut după atîția și atîtea ori procesul disoluției claselor stăpînitoare; dintr-un an în care Rebreanu s-a reînnoit și a încercat să reînsuflețească, cu puterea lui de creațiune și cu suflul lui epic, civilizațiile dispărute; dintr-un an în care talentul satiric al lui Brăescu s-a pulverizat în stropi cotidiani, amestec de cristale și de noroi; dintr-un an în care puterea de analiză a Hortensiei Papadat-Bengescu ne-a dat introspecțiunile *Romanței*

[1] *Cetatea literară*, an. I, nr. 1, 19 decembrie 1925, p. 2—3.

[2] *Idem*, nr. 3, 1 februarie 1926, p. 21; nr. 4, 15 februarie 1926, p. 28—29.

[3] *Cetatea literară*, an. I, nr. 2, 15 ianuarie 1926, p. 1.

provinciale şi larga frescă a *Fecioarelor despletite*; dintr-un an în care Aderca a disociat cu antenele spiritului său porniri îndreptate spre experiment şi a stilizat cu graţie şi subtilitate; dintr-un an, în a cărui ultimă zi chiar, Ticu Archip a desprins din elemente atît de simple fantasticul *Colecţionarului de pietre preţioase* şi a zugrăvit din pete compacte de întuneric şi din aţe de lumină tragicul *Dăscăliţei* — dintr-un astfel de an, bogat şi felurit, să-mi dai voie, doamnă necunoscută, să nu te salut decît pe dumneata pe lespedea ultimă a zilelor.

*

De te salut numai pe dumneata, doamnă, nu înseamnă că literatura dumitale a întrecut-o pe a celorlalţi prin calitate sau s-a diferenţiat de ea prin noutate: pe unda de sidef a vîslei dumitale, a trecut de mult galera altei scriitoare, prin care literatura noastră rurală a aruncat punţile de argint spre literatura Apusului, şi la lumina analizei s-a scoborît în sumbrele galerii ale conştiinţei feminine. În dumneata, doamnă, salut numai degetele profilate ale aurorei pe porţile vieţii, salut miracolul pururi impresionant al ecloziunii talentului. Emoţia am mai simţit-o, desigur, şi altădată, dar iat-o limbă de foc, desprinzîndu-se şi dintre rîndurile schiţei dumitale citite întîmplător. Din cenuşiul materiei literare neorganizate, fundal mobil, dar uniform, substanţă amorfă în veşnic zbucium, din timp în timp se desface invizibilul germen al talentului, care înfrîngînd rezistenţa inerţiei universale apare pe linia fumurie a realităţii ca un punct luminos. Moment impresionant, plin de posibilităţi incalculabile, în faţa căruia nu se poate să nu fii mişcat ca în faţa conversiunii miraculoase a anorganicului în organic.

*

Omagiul meu, doamnă, nu se îndreaptă deci spre scriitoarea, pe ale cărei posibilităţi nu le cunosc, ci spre acest moment unic şi precis al trecerii unui talent prin dreptul meridianului vieţii. Prezenţa lui îmi pare incontestabilă, dar linia dezvoltării lui zace încă în umbra viitorului şi în disciplina muncii dumitale. Iată pentru ce în aceste rînduri, pe lîngă un salut, aş dori să citeşti şi o obligaţie.

31 dec. 925“

În extaz perpetuu faţă de „dioramele“ semănătoriste [1], D. Tomescu, criticul şters, dar intransigent, al *Ramurilor* privea cu presbiţia carac-

---

[1] D. Tomescu, de pildă, în *Actualitatea sămănătorismului* (*Ramuri*, an. XIX, nr. 10, decembrie 1925, p. 301—302) continua să creadă,

teristică şi spre tabloul nou al literaturii noastre, pentru a-i denunţa cu promptitudine inaderenţa la specificul naţional. D. Tomescu nu poate beneficia de amenitate, unicul său volum de *Atitudini politice şi literare* (1932) fiind predestinat ierbarului criticii interbelice. La rubrica „Mişcarea culturală şi literară" a revistei craiovene, tenacele D. Tomescu se grăbeşte să recenzeze vitriolat primele numere ale *Cetăţii literare*, articolul programatic *Democraţie şi literatură* iritîndu-l pentru „concepţia romantică despre funcţiunea scriitorului". Din memoria conservatoare a criticului nu dispăruse gîndul crispat la apariţia *Săptămînii muncii intelectuale* a aceluiaşi franctiror care era Camil Petrescu. D. Tomescu avea un prilej de „răfuială" cu cercul „Sburătorului" şi-şi reafirmă aici dispreţul de grefier tradiţionalist faţă de Ion Barbu, I. Vinea, F. Aderca, dar mai ales faţă de E. Lovinescu, „marele vinovat" pentru „tulburarea apelor" în literatura noastră. L-am fi ignorat pe D. Tomescu, dar, sub beneficiu de inventar, ne vedem constrînşi să-i semnalăm surprinzătoarea bunăvoinţă faţă de proza doamnei T. din *Cetatea literară*, în care, cu discernămîntul său pus la grea încercare, o identifică pe Ticu Archip: „Încolo — concede cu regret D. Tomescu — bucata în proză semnată T. poate fi privită ca revelatoare a unui nou şi puternic talent, dacă cumva sub acest T. nu s-o fi ascunzînd chiar talentul nou, dar cunoscut, al scriitoarei Archip. Păcat numai că necunoscutul sau necunoscuta a nimerit într-un cerc literar care de atîtea ori s-a dovedit a fi funest pentru dezvoltarea talentelor tinere. Salutul d-lui Lovinescu e de rău augur." [1] Ce va fi simţit D. Tomescu la apariţia romanului *Patul lui Procust* al cunoscutului şi mai vechiului său adversar Camil Petrescu? Mînie de arendaş literar înşelat la cîntarul valorii.

Incontestabil, articolul lui Lovinescu, scris imediat după apariţia primei scrisori către doamna T., a constituit pentru Camil Petrescu o măgulitoare surpriză. Mai important însă ne apare efectul lui psihologic. Un îndemn lovinescian nu putea rămîne fără ecou. Aşa ne explicăm şi faptul că imediat Camil Petrescu va trece, oarecum organizat, la strîngerea datelor pentru „dosarele de existenţă" ale unor viitoare personaje de roman, care nu va fi altul decît *Patul lui Procust*. Chiar din decembrie 1925 începe să parcurgă presa politică şi literară cu intenţia de a reţine întîmplări, evenimente, decupînd articole, ştiri, anunţuri,

---

naiv şi anacronic, egal cu sine, că „suntem şi astăzi, ca şi acum 20 de ani, în plină actualitate sămănătoristă".

[1] *Ramuri*, an. XX, nr. 2, februarie 1926, p. 92—94.

cronici dramatice, consecvent principiului *autenticității* cultivat de scriitor cu atîta fervoare teoretică. Din enormul material strîns și clasat înainte de a trece la elaborarea romanului, material la care se va referi în interviuri, nu ne-a mai rămas, din păcate, decît foarte puțin, dar și acesta prezintă un interes deosebit atîta vreme cît, accidental, îl identificăm în textul romanului. Iată acum materialul documentar în dispunerea lui cronologică preluat din *Documente literare* (ed. cit., cu adnotările noastre și corectarea unor regretabile erori de lecțiune):

„*Joi, 31 decembrie 1925*
Consiliul de coroană. Inundații groaznice în Ardeal
Moartea generalului Remus Boteanu
Reluarea curselor de vapoare pe Dunăre
Industria de mobile Aradul face o reclamă grozavă

Decembrie 1926, sîmbătă, 4, Cheia
Sosește regina azi. Ieri noapte vijelie și ploaie rece
Adriana cu orice preț [1] la *Fantasio* cu Elvira Popescu
Corpurile legiuitoare, discuția la mesaj (ședința de noapte) la Național
Fantasio — *Micul lord* în matineu
Lapoviță rece, zăpadă
La cinema Select — *Minunea Sf. Theresa*
La Lipscani — Palace și Vlaicu — *Fiul Șeicului*
Provincia
21 februarie

Luni, 1 martie 1926
Greva studenților
Turneu Ciprian [2]
Spectacolele Pitoëff, ultimele
Viscol la Galați
Spectacolele Ventura. Toată săptămîna (*Secretul* [3], *Ioana D'Arc* [4], *Tibișirul* — duminică)
Zăpadă abundentă

[1] Piesă de Louis Verneuil.
[2] Sub conducerea lui G. Ciprian, Teatrul Național a întreprins un lung turneu în țară de la 14 martie pînă la 1 aprilie 1926 cu piesele *Macbeth* de Shakespeare și *Domnișoara Iulia* de A. Strindberg. Din trupa primei noastre scene mai făceau parte actori societari de prestigiu ca Ana Luca, Angela Luncescu și C. Duțulescu (cf. *Universul*, an. XLIV, nr. 50, 1 martie 1926, p. 5; *Rampa* an. XI, nr. 2503, 1 martie 1926, p. 5).
[3] Piesă în 4 acte de H. Bernstein.
[4] Piesa lui G. B. Shaw, care se reprezenta pe scena Teatrului Carol cel Mare de trupa Ludmila și G. Pitoëff.

Data: 3 martie, miercuri
Marţi a început procesul Fokker [1]
General Davidoglu...
Acuzator general Economu — maior Hotineanu
Ieri (!) Recepţiunea de la Reg. de Roşiori [2]
Stoilov — Foşti miniştri, ataşaţi etc.
Lux: *Ajutor — Sunt milionar* [3]
Lipscani — *Kean* [4]

Joi, 4 martie
Procesul Fokker
Circul Sidoli. Varietăţi
Cinema Roma — *Uliţa durerii*
Se duc să vadă amîndoi pe Greta Garbo [5]
Cerul acoperit — 8 gr. noaptea
— 1 gr. maximum
Duminică a fost sărbătorirea Venturei la Naţional [6]
Vremea 3—4 martie, vînt, îngheţ numai în Moldova, Basarabia

Miercuri 10 martie
Briand formează noul guvern

---

[1] În *Documente literare*, ed. cit., transcriere greşită: „Tocker". La 3 martie 1926 a început *Procesul afacerii Fokker*, compania aviatică olandeză fiind învinuită de fraudă, proces în care fusese implicat şi prinţul moştenitor Carol, stabilit temporar în străinătate. Din completul de judecată au făcut parte generalul Davidoglu şi coloneii Gh. Ionescu, C. Cepleanu, acuzarea fiind susţinută de generalul Virgil Economu şi maiorul R. Hotineanu.

[2] E vorba, fără îndoială, de o recepţie la regimentul 4 Roşiori „Regina Maria", oferită în saloanele Cazinoului ofiţeresc de colonelul C. Stoilov şi soţia acestuia, unde au participat generalul Mărdărescu, ministru de război, M. Oromolu, guvernatorul Băncii Naţionale, contele şi contesa Keller, ataşaţii militari ai Franţei, Marii Britanii şi Letoniei acreditaţi la Bucureşti.

[3] Se referă la filmul *Ajutor!... Sunt milionar*, ecranizare după un roman de J. Drault, care rula la cinematograful Lux.

[4] Filmul *Kean* cu Mosjoukine rula în sala Pathé Lipscani.

[5] Se referă la filmul *Uliţa durerii*, cu Greta Garbo, în regia lui Georg Pabst (1925).

[6] Sărbătorirea Marioarei Ventura a avut loc duminică 1 martie 1926. La banchet au vorbit scriitorul Corneliu Moldoveanu, directorul Teatrului Naţional, Const. Mille în numele Asociaţiei presei; Horia Furtună a citit versuri ocazionale, iar V. Eftimiu a povestit cum l-a întîlnit pe Porto-Riche „cu ochii plini de lacrimi în culisele Comediei Franceze, mişcat de verbul Marioarei Ventura". Camil Petrescu nu figurează printre participanţii la sărbătorirea relatată pe larg în presa vremii (*Universul*, an. XLIV, nr. 52, 4 martie 1926, p. 6).

Procesul Fokker durează
Gösta Berling — Lipscani sus
Kean — Lipscani jos
A fost conferința lui Motru [1] luni seara
Național — *Regele Lear* [2]
Teatrul Mic — *Elefantul alb* [3]
Vreme frumoasă
Senatul
Camera

Joi, 22 aprilie
Ea vine la el
Experiențele Voronoff
Anunțate vineri și sîmbătă
Reuniuni de box la circ Spakov — Nour —
Atacul simplonului, hoții în compartimente
Alarmă... la Balta
Bel-Ami — la Lux
Voiculescu — Valentino — *Noaptea roșie*
Ultima zi — *Variété*
Timp frumos, cam umed
Ofițerii deseară să se prezinte la corpuri
Noul guvern Averescu
Paștele la 4 aprilie
Noi secretari, generali, prefecți
La Capitol — *Variété*

Sîmbătă, 15 mai
Marșul asupra Varșoviei [4]
Mese pe trotuare
Timp frumos
Joi a fost Ziua Eroilor
Spectacole: *Faust*, *Secretul lui Polichinelle* [5]

---

[1] În aula „Fundației Carol I", C. Rădulescu—Motru a conferențiat despre *Pragmatismul lui W. James*.

[2] Spectacolul, avîndu-l ca protagonist pe C. Nottara, a cunoscut un mare răsunet, fiind cotat ca unul din evenimentele stagiunii.

[3] *Un homme*, comedie în trei acte de Alfred Savoir (1883—1934).

[4] Se referă la criza politică din Polonia, cînd, cu ajutorul armatei, mareșalul Josef Piłsudski (1867—1935) a organizat, în primăvara anului 1926, o lovitură de stat instaurînd dictatura militară cunoscută sub numele de „Sanacja".

[5] Comedie în trei acte de Pierre Wolf (1865—1944).

(Hai s-o vedem pe Quera)
(«Am văzut») *Casa misterelor* la Vlaicu
Joi – înmormîntarea lui Mîrzescu [1]. Confirmat mandatul lui Cernat [2]
Marioara Voiculescu
Oh! Bărbații,[3] cu Pola Negri
Mina Minovici rănit de un autobuz [4]
Incendiul de la Luvru (Greceanu)
La Național, *Ucenicul vrăjitor* de Ștefania Zottoviceanu
16 mai a plouat

Sîmbătă, 5 iunie
Lista noilor deputați
Munții se năruie din cauza ploilor
Cinema Capitol – *Răzbunarea lui Tutankamon*
Universul literar – Duică, Pillat
Deschiderea sesiunii la Academie
Moare Dragomir Demetrescu [5]
Moare Nomofilax
Cărăbuș
Se mai înseninează

Duminică [6 iunie]
Cărăbuș – *Așa e viața* [6]
Epidemie de ciumă
Măsuri luate

24 iunie
Afacere de onoare – N. Dianu
– Titus Enacovici
Timp variabil

---

[1] Gh. G. Mârzescu (1876–1926), jurist, fost ministru al Muncii și al ocrotirilor sociale (1923–1924) și de Justiție.
[2] Se referă la arestarea maiorului Cernat, directorul general al închisorilor, acuzat de o fraudă de 20 de milioane. Procesul îl găsim comentat în cotidianele vremii.
[3] E vorba de cinematograful „Marioara Voiculescu", unde rula filmul *Cleo (Oh, bărbații)*, cu Pola Negri (n. 1897).
[4] Celebrul medic legist, profesor dr. Mina Minovici (1858–1933) în noaptea de 15 mai a fost ușor accidentat pe str. Căuzași – în fața Institutului medico-legal – de un automobil. În *Documente literare*, transcriere greșită: „obuz". Probabil, în ms.: „autobuz".
[5] Dragomir Demetrescu (1884–1926), profesor universitar de teologie la Iași și București.
[6] Revistă în două acte de N. Kirițescu.

12 ocnaşi evadaţi
S-a format noul guvern

1 octombrie 1926

Incendiul la aerodromul Pipera cu avarii, distrus[1]
Timpul frumos

2 octombrie

Instalarea lui Livescu la Chişinău[2]
Timp frumos, variabil
Lia de Puti în *Ninon*[3] la Capitol
Nana[4] (Hessling)[5] la Eforie

3 octombrie

Averescu — şeful guvernului face o expunere[6]
Aviatorii iugoslavi în Bucureşti[7]
Recepţia la aero-club
Mitilineu la Externe[8]
Vreme: 13 gr., umed, cerul acoperit, vînt
Raidul Paris—Roma — Romeo Popescu, accident din cauza motorului[9]

---

[1] A ars numai un avion tip *Breuget*, hangarul avînd plafon nou, din beton armat.

[2] I. Livescu (1873—1944), actor, regizor, profesor la Conservatorul din Bucureşti, a fost numit la 1 octombrie 1926 director al Teatrului Naţional din Chişinău.

[3] În *Documente literare*, transcriere greşită: „Manon".

[4] Ecranizarea romanului cu acelaşi nume al lui E. Zola.

[5] În *Documente literare*, transcriere greşită: „Hesking".

[6] Generalul Averescu a făcut o expunere în faţa ziariştilor (comentată în genere nefavorabil) după întoarcerea sa de la Roma, unde semnase un tratat româno-italian cu clauze politice şi economice dezavantajoase pentru ţara noastră.

[7] În capitală a făcut oarecare senzaţie sosirea unei escadrile iugoslave de 3 avioane după raidul Berlin—Praga—Varşovia—Lemberg. La Praga, în urma unui accident, muriseră doi piloţi, dintre care unul era comandantul Yugovici. În după-amiaza de 3 octombrie 1926 a avut loc recepţia în saloanele Aero-clubului.

[8] I. Mitilineu, ministru de Externe (30 martie 1926—3 iunie 1927), a făcut declaraţii în presă la întoarcerea în ţară de la Geneva, unde condusese delegaţia română la sesiunea Ligii Naţiunilor.

[9] Aviatorul Romeo Popescu, pilot reputat, s-a accidentat la 800 de km. de Genova. Camil Petrescu era preocupat de problemele aviatice.

Era pe aparat Potez Lorrain Dietrich [1]
Secretar general un cavalerist — general Iovanovici Anton
Incendiu la Palat

4 octombrie

Plecarea reginei în America de la Sinaia
Vremea — Cerul foarte noros

5 octombrie

Deschiderea Ateneului popular Obor: Trancu-Iași — Ion Manolescu[2]
Vremea: Umiditatea 75. Cer senin
Teatrul Național, *Primejdia* [3]
Alh[ambra] — *Maimuța care vorbește* [4] — deci e colegă cu Rosen [5]
6 000 de ofițeri de rezervă dați judecății [6]
Regele pe Dunăre

6 octombrie

O conferință despre Leon Donici care a murit, Grigore Alexinski [7]
Cerul noros, dar frumos
Secretul lui Polichinelle
E în curs de construire un avion românesc de către col. Protopopescu și inginerul Zamfirescu

---

[1] În *Documente literare*, transcriere greșită: „Lovrain Delach". Aparatul pilotat de Romeo Popescu era un *Potez tip XV* cu motor *Lorrain Dietrich* 375 H.P. Considerat ca nereușit, motorul fusese scos din uz în aviația franceză.

[2] La redeschiderea Ateneului popular Obor, în sala de festivități a Liceului de fete „Spiru Haret", au vorbit din partea guvernului Gr. Trancu-Iași și actorul Ion Manolescu, din partea Societății actorilor români.

[3] *La Mence*, dramă în patru acte de Pierre Frondaie (1884—1948).

[4] Comedie în trei acte de René Fauchois (1882—1962). În rolul principal (Sam) s-a remarcat I. Iancovescu. Cf. și nota 3 de la p. 91—92.

[5] Se referă la actrița Leny Caler, care a constituit o revelație pentru cronicarii dramatici, inclusiv Camil Petrescu, încă din stagiunea 1923—1924. Leny Caler a jucat alături de Emil Rozen, în comedia lui Fauchois.

[6] Ofițerii deferiți justiției erau învinuiți de a nu fi trimis Cercurilor de recrutare din București noile date personale. Ca sublocotenent de rezervă, Camil Petrescu nu reținea cu totul întîmplător știrea procesului.

[7] În principalele cotidiane s-a anunțat pentru 8 octombrie, după-amiaza, conferința lui Grigore Alexinsky despre Leon Donici, în sala „Fundației Carol I".

25 octomb. 1926
Universul literar: Perpessicius [1]
Valentino — *Vulturul negru* — Capitol
O fată răpită la Mislea [2], Maria Popescu
Regina în America
Vreme: variabil, vînt tare

25 octomb.
Variabil, vînt tare

27 octomb.— Ploaie

30 decembrie 1926 (Revelion 1927)
Vreme ploioasă, zloată, se aşteaptă zăpadă + 7 — 3 gr.

Vineri, 8 octomb. [1926]
La Zagreb. România bate Iugoslavia 3—2 (1—0). Zombory, Hoksary [3], Bartha, Tessler, Vogel, Steiner, Guga, Wetzer, Zemler, Barbu
1923 România 2—1 Belgrad
24 Iugoslavia 2—1 Bucureşti

25
26 România — Iugoslavia, Zagreb
D. Goga în Basarabia [4]
Spectacole: *Frămîntări* [5], *Negustori de glorie* [6], *Maimuţa care vorbeşte*
Timpul frumos
Văduva veselă cu Mae Murray [7]
Lipscani — Palace
Fuziunea Naţional-Ţărănistă

Sîmbătă 9 octomb. [1926]
Fotografiile Catunar
Poliţia face razii pe str. Academiei

---

[1] În *Universul literar*, nr. 43, din 23 octombrie 1926, la rubrica „Menţiuni critice", Perpessicius semna două recenzii: la Camil Baltazar: *Biblice* şi Virgil Huzum: *À la manière de ...*

[2] În *Documente literare*, transcriere greşită: „Mîşlea" (localitate în jud. Prahova).

[3] În *Documente literare*, transcriere greşită: „Hoedsany".

[4] Octavian Goga, pe atunci ministru de interne, însoţit şi de M. Sadoveanu, a vizitat Ismailul, Vîlcovul, Chilia.

[5] Piesă în trei acte de Mircea Ştefănescu, reprezentată pe scena Teatrului Naţional în regia lui Paul Gusty.

[6] Piesă în patru acte şi un prolog de Marcel Pagnol (1895—1974).

[7] E vorba de filmul *Văduva veselă* cu John Gilbert şi Mae Murray (transcrisă greşit în *Documente literare*: Mac Murray).

Falimentul firmei Maltezeanu [1]
La secţia I comunală
Un împrumut de 85.000 lire şi 40 milioane (125 deci), 14 imobile în Bucureşti, un teren la hipodromul Floreasca, un teren la Via Doi peri de lîngă Iaşi — Un număr de 14.850 de acţiuni Lazăr
Timp frumos
Vînătoare de urşi în munţii Bîrgăului — 13 urşi Năsăud
Localitatea de vînătoare săsească *Uienghidin*

Duminică 10 octombrie [1926]

Timp frumos
Dunărea albastră [2]
Se aleargă. Arcul de Triumf, Banul Mărăcine

11 octomb. [1926]
Timp frumos
Quinolax, reclame
Teatrul Naţional premieră — *Regina Cristina* [3]

13 octomb. [1926]

Itinerariul de iarnă, mersul trenurilor

Timp noros
Groaznic accident pe şoseaua Ploieşti—Cîmpina, un mort, 4 răniţi, Guţă Mironescu [4], grav rănit

Joi 14 oct. [1926]
Apostolatul ortodox [5]
Principesa Cantacuzino care-i scrie lui Ladima

15 oct. [1926]

Se înfiinţează Facultatea de teologie la Chişinău
Box — Dumitru Călinescu — Baciu la puncte
Spakov — Negoiţă abandon

---

[1] În *Documente literare*, transcriere greşită: „Mallejeam".
[2] Se referă la filmul care rula pe ecranele capitalei.
[3] Drama lui A. Strindberg (1849—1912). Rolul reginei Cristina a fost interpretat de Agepsina Macri.
[4] E vorba de accidentul de automobil anunţat în ziua de 13 octombrie 1926. Guţă Mironescu era G. G. Mironescu (n. 1874), jurist, decan al Facultăţii de drept din Bucureşti.
[5] *Apostolul ortodox* este titlul articolului semnat de Alexandrina Cantacuzino în *Universul* (an. XLIV, nr. 238, 14 octombrie 1926, p. 5).

Const. Nour — Desideriu — abandon
Timp frumos

Vineri, 15 oct. [1926]

Şedinţa Comitetului Religios la primărie – Cantacuzino, Grecu, Simedrea, Lungulescu

A ars fabrica de mobile Arta lemnului

Aleea Tonolla, nr. 12 – incendiu la ora 9, proprietatea O. şi H. Müller [1]

Lipsa apei – General Nicoleanu

A ars: lemn pentru fasonat de nuc, palisandru, trandafir, mobilă confecţionată — Paul Müller

Sîmbătă, 16 oct. [1926]

Regina nu sufere de răul de mare. Vine în ţară. Constată Valeriu citind *Universul*

Trei mari proprietari arestaţi la Ploieşti, conflict din pricina proceselor

Legea amorului la Lux

Timp frumos

18 [oct. 1926]

Piatra fundamentală la *Universul*

Aviatorul Bănciulescu povesteşte accidentul avut în Cehoslovacia

Timp frumos

Magazinele româneşti anunţă o reducere de 25% din cauza mutării sucursalei

Joi 4 noiemb. [1926]

Dumitru Polizu adus din Bulgaria (în 1913 a murit) în cavoul de la Bellu?

Patima roşie [2]. *Coniţa are doi conaşi* [3]. *Moara roşie* [4]

Ofiţerul de gardă [5]

Vreme bună umedă

5 noiembrie [1926]

Fasciştii italieni la Bucureşti — Badoglio

---

[1] În *Documente literare*, transcriere greşită: „Mueller."

[2] Drama lui Mihail Sorbul, reluată la Teatrul Naţional, în distribuţie cu Marioara Zimniceanu (Tofana) şi Ion Brezeanu (Şbilţ).

[3] Comedie bulevardieră de Félix Gandéra, modest autor dramatic, actor la Comedia Franceză.

[4] Comedie în trei acte de Fr. Molnar (1878–1952).

[5] O altă comedie în trei acte de Fr. Molnar.

La Sinaia se defrişează păduri pentru pista de sky
Turing-Clubul organizează o excursie la Peşetera. Camerele de jos rezervate doamnelor, cele de sus de la mansardă — domnilor.

Senin, frumos

Atentat împotriva lui Mussolini[1]

Sîmbătă 6 noiembrie [1926]

Ducele Spoleta[2] în capitală primit de regele Ferdinand. Cortegiu, ovaţii, decoraţii la intrarea în curtea Palatului.

Imnul regal italian

Mormîntul Eroului necunoscut.

Marchiza Aberdeen la „Cina"[3] — Toate femeile semnează

7 noiembrie [1926]

Accident Ploieşti—Moreni autobuz răsturnat (Ciocnire cu Pred[eal])

Miercuri, 17 noiembrie [1926]

Duminică s-a deschis Parlamentul

General Averescu, prim-ministru

Regele cu mareşalul Badoglio

Timp frumos

Moşoiu şi Trancu-Iaşi vin să se îmbrăţişeze

Caricatura *Universul*[4]. Valeriu se miră. Cere detalii dacă au vrut să se îmbrăţişeze

Sîmbătă 20 noiembrie [1926]

Joi a murit Alex. Constantinescu. Omagii la Cameră şi Senat — Trei coloane de faire-part, în *Universul*

---

[1] La 1 noiembrie a fost comis, la Bologna, un atentat asupra lui Mussolini de către tînărul Alteo Zamboni, fiul unui mare proprietar de tipografii.

[2] Mareşalul Badoglio şi ducele Spoleta au ajuns cu întîrziere de două zile din cauza unui accident feroviar.

[3] La restaurantul „Cina", în ziua de 4 noiembrie, a avut loc o mare recepţie în onoarea marchizei Aberdeen. Printre participanţi, din partea guvernului, au fost O. Goga şi G. Militineanu. Au rostit toasturi Anibal Teodorescu şi dr. N. Lupu.

[4] Acest detaliu, ca şi altele, denotă că în 1925—1926 Camil Petrescu decupa ştiri, articole, liste cu componenţa Camerei şi Senatului necesare pentru reconstituirea cît mai fidelă a climatului social-politic, a fundalului din *Patul lui Procust*. În *Universul* (an. XLIV, nr. 268, 18 noiembrie 1926, p. 1) a apărut o caricatură semnată Gilly, încadrată de următorul text: „D. Moşoiu şi D. Trancu-Iaşi sau... La deschiderea Camerei, d-nii Trancu-Iaşi şi generalul Moşoiu au încercat să se îmbrăţişeze. Cele mai bune intenţii se spulberă în faţa imposibilului."

Societatea atleţilor-spirituali [1]
Gruparea « Poesis » despre Giordano Bruno [2]
Aseară a avut loc la Fundaţie — Petrovici
Rabindranath Tagore în capitală [3]
Cer senin
Capitol Ramon Novaro[4] Cadet Naval.

Duminică 21 [noiembrie 1926]

Îndrăzneaţa escrocherie a bancherilor Ionel Alschek şi Lazăr Campus [5]
Arestarea escrocilor
Păgubaş Pierre Solomon, Alexandru Baranowschi are bani depuşi
Jude — Papadopol

22 luni [noiembrie 1926]

Şarlatanul [6] la « Regina Maria »
Marietta Sadova
Ionel vrea raporturi normale cu opoziţia
Gh. n-a izbutit să ia prezidenţia Camerei
Omul cu mîrţoaga — banchet
Raidul aviatic în jurul României nu reuşeşte din cauza vremii... rele
Articolul vehement al lui Ladima
Congresul presei latine a avut succes
19 [octombrie 1927]
Sinuciderea directorului Băncii eleno-române la Galaţi Nicos Aninos
Vintilă — Recensămîntul fiscal
Ladima îl laudă
Aeroplan prăbuşit la Constanţa
2 ucişi
21 [octombrie 1927]
S-au făcut escrocherii cu buletinele de populaţie, cu pietrele kilometrice Durostor, cu numerile pe case
21 [octombrie 1927]
Moţii jefuiţi de 200 de mii de jugăre de pădure

---

[1] Titlul unei comedii de Georges Duhamel *(L'Oeuvre des athlètes)*.
[2] Vineri, 19 noiembrie 1926, profesorul şi filozoful Ion Petrovici, ministrul Instrucţiunii Publice, a vorbit la „Fundaţia Carol I", în cadrul conferinţelor organizate de gruparea „Poesis", despre Giordano Bruno.
[3] Rabindranath Tagore, împreună cu fiica, au venit în vizită în România la 19 noiembrie 1926. Evenimentul cultural îl găsim anunţat de cotidianele din capitală *(Dimineaţa, Adevărul, Universul)* pe prima pagină.
[4] În *Documente literare*, ed. cit., transcriere greşită: „Ramon Novaras". Filmul *Cadet marinar* cu Ramon Novaro rula, într-adevăr, la cinematograful Capitol.
[5] În *Documente literare*, transcriere greşită: „Cambus".
[6] Comedie în trei acte de Emerich Földes, în care Marietta Sadova a deţinut rolul principal.

Brătianu își ia titlul de comisar al moților (Eu)
Concesia de vămuire la particulari
Spectacol *Păpușile* [1], *premieră*
Familia Bliss [2] Ginerele d-lui prefect [3], Caragiale Dida [4]
Camarazii [5]
Gheorghidiu își face organizație în Banat (Nu la Chișinău)
Vagon de oase
25 [octombrie 1927]
Se anunță că nu mai va apare *Crai nou*
Cenzură pentru [...] [6]
D arătat capul lui Brătianu
Henry IV, carnea subtă, ciocul accentuat, sprîncenele [7]
Ministrul [8] Brăescu
Aniversarea regelui Mihai
Principesa mamă nu mai pleacă la Florența
Brătianu e mulțumit de politica [...] [9]
Arestarea lui Manoilescu
Ladima vrea să placă lui Brătianu
Se anunță *Ratații* [10]
Cazul Manoilescu
Chestia optanților
Se prădează la Newlly locuința prințului
Regele învață carte

4 noiembrie [1927]

Mișcarea în imobilul comandamentului
Turneul Ema Grammatica 5 noiembrie

---

[1] Comedie în trei acte de Pierre Wolf.

[2] *Familia Bliss*, comedie în trei acte de Noel Coward, interpretată pe scena Teatrului Comedia de compania Bulandra-Maximilian-Manolescu-Storin.

[3] *Ginerele d-lui prefect*, comedie, localizare de Paul Gusty, reprezentată pe scena Teatrului Mic.

[4] E vorba de actrița Dida Solomon (numele transcris greșit de Al. Bojin: „Dido", în *Documente literare*), care se afla la conducerea Teatrului Caragiale.

[5] Dramă de A. Strindberg, reprezentată pe scena Teatrului Caragiale.

[6] Cuvînt indescifrabil (nota Al. B.).

[7] Se referă la masca actorului Conrad Veidt, interpretul regelui Henric al IV-lea în ecranizarea dramei lui Pirandello. Filmul rula la cinematograful „Odeon".

[8] *Ministrul*, comedie în trei acte de G. Brăescu. Se reprezenta pe scena Teatrului Caragiale.

[9] Cuvînt indescifrabil (nota Al. B.).

[10] Dramă de H. R. Lenormand, a cărei premieră a avut loc în noiembrie 1927, pe scena Teatrului Caragiale.

14 noiembrie [1927]

Învierea lui Tolstoi de Bataille
Victoria[1] Mierlescu — Natașa Alexandra, dublură
14 [noiembrie 1927]
Adunarea de la Alba Iulia — interzis [2]

16 noiembrie [1927]

Ema Grammatica — *Medaliile bătrîne*
Luni — Dăruiește Statului muzeul
Brătianu ține un discurs — răcește
Tabulele pe vehicule
Buget de 60 miliarde
Național — *Cyrano* în matineu
Expoziția Iser[3] — place lui Ladima

21 noiembrie [1927]

Un erou[4] — reluare la «Popular» unde e acum Lucia[5]
Crima din str. C. A. Rosetti
Maria Costescu e asasinată cu lovituri de topor
D-ra Mladenovici e legată, terorizată. Asasinul Ion Bungărzan

23 [noiembrie 1927]

Ger în capitală și în țară, circulația ruptă, trenurile nu pleacă
Dezastre la poștă

25 [noiembrie 1927]

Moartea lui Brătianu
Bugetul de așteptare al lui Vintilă Brătianu
Un muncitor șomeur își dă foc cu dinamită. Ladima e bolnav
(La Petroșani și-a legat dinamita de abdomen și și-a dat foc)
Agravarea crizei economice
Șomaj
Scrisoare către Vintilă — Falsele excedente de 3 1/2 miliarde
Prometeu[6] — premieră, reluare

---

[1] În *Documente literare*, ed. cit., transcriere greșită: „Sonia".

[2] În *Argus*, an. XVIII, nr. 4375, 14 noiembrie 1927, p. 1, articolul de fond a fost suprimat. Locul rezervat, în acest ziar, unde Camil Petrescu era cronicar dramatic, apare alb.

[3] Vernisajul expoziției de pictură și gravură a lui Iser a avut loc la 17 noiembrie 1927, în sala „Ileana", la „Cartea românească".

[4] Piesă de N. Kirițescu comentată favorabil de Camil Petrescu în *Argus*, an. XVIII, nr. 4381, 21 noiembrie 1927, p. 4.

[5] Lucia Sturdza Bulandra (1873—1961).

[6] Tragedia lui Victor Eftimiu, reluată, după șapte ani de la premieră, cu Agatha Bârsescu în Themis și Agepsina Macri-Eftimiu în Prometeu.

18 dec. [1927]

Oromolu vorbește în raportul său de revalorizarea leului

17 [decembrie 1927]

Teatrul
Un dineu la locuința sa
Leul e la 3,20 fr., Zürich și 15,75 fr., la Paris

25 dec. [1927]

Tănase la Eforie
Remanierea Istrate — Maniu la Interne în guvern
Desen. *Adevărul*, 29 d[ecembrie] [1927]
N-aveți nici o teamă, prin stabilizarea leului din criză...
C. Numai să nu ne alegem cu stabilizarea crizei"

MODELE DE NUME PENTRU EMILIA DIN „PATUL LUI PROCUST"

Silvestru-Anda Maria
Mimi și Tanți
Maria Rosetti (2)
Hotel Simplon
Mela (Cheia)
Deva — Lugoj (Dacia)
Union (Timișoara) — Paris
(Petit gris)
Timișoara cetate
Paula (Roma)
Mery (Bulg.)
Mariana — Pia
Paula — Monica Radu
Diana
Mery Vasilescu roșcata
Jenny Roșcata
Metz
Virginia
Angela (Florica, Victoria)
Tatiana
Sylvia
Nana (Lou), Any (Virginica Popescu)
Rosalia — Nely
Tuți — Angela
Moț — Lia
Dina — Dina
Dacia — Sanda B.

La Camil Petrescu alegerea onomasticilor a constituit o preocupare. Ca element sugestiv pentru anumite epoci, patronimicul l-a interesat și în cazul dramaturgiei și al prozei. Am reprodus mai sus lista numelor pentru unul din personajele din *Patul lui Procust*, al Emiliei. Pînă în ultimul moment Camil Petrescu se pare că a oscilat între Emilia Mogoleanu și Emilia Răchitaru; trebuie să fi existat o listă de nume bărbătești care să-l desemneze pe mondenul Fred Vasilescu. Ca toți marii creatori, onomastica n-a fost considerată de Camil Petrescu

drept detaliu nesemnificativ. Dimpotrivă. Elocvent în acest sens ne apare punctul său de vedere exprimat în articolul *Numele personagiilor și moda* [1]: „În general se pretinde ca numele să «corespundă personajului», să dea indicații asupra psihologiei și condițiilor lui. Obiceiul unor scriitori era ca numele să caracterizeze chiar aceste personagii: un cizmar, d. Calapod; un fierar, d. Nicovală, un vornic șiret, Vornicul Vulpe etc. Firește că procedeul e cam simplist. Mai interesantă mi se pare reconstituirea unei epoci după numele favorite. Căci în nimic nu se trădează mai mult spiritul unei epoci decît în alegerea numelor." În continuare, Camil Petrescu exemplifică alegîndu-și pe rînd epoca latinizantă, apoi a începutului de cosmopolitism, caracterizată de onomastici galice, întoarcerea la numele istorice în literatura de factură tradiționalistă și încheie cu cele selectate de „gustul poetic" următor imediat sămănătorismului. Și anticalofilul nostru conchide: „Și cîte lucruri interesante s-ar putea deduce încă numai din simplul examen al numelor cu cari autorii își botează eroii".

Pînă la sfîrșitul anului 1931, Camil Petrescu, așa cum am mai spus, nu s-a grăbit să facă publică intenția de a scrie un alt roman.

Puțin înaintea anului 1932, romancierul se decide și dezvăluie paternitatea *Scrisorilor d-nei T.*, publicînd, sub semnătură proprie, prima din cele trei apărute în *Cetatea literară*, în *Facla* din 25 decembrie 1931 (nr. 435, p. 3—4).

Subiectul, relatat sumar, există în manuscris (o coală ministerială, cu scris mărunt și numeroase ștersături), redactat cu doi ani înaintea apariției romanului, potrivit precizării din final:

„[SUBIECTUL] [2]

Într-o după-amiază toropitoare de august, Fred Vasilescu (fiul marelui industriaș Vasilescu-Lumînăraru din *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*), negăsindu-și prietenii acasă, e ispitit să aștepte răcoarea serii în dormitorul unei vagi artiste, frumusețe blondă, planturoasă și comună. După ce femeia epuizează tot arsenalul ei tehnic, fără să producă decît o oarecare impresie, încearcă să asezoneze întîmplarea cu povestea unei iubiri a cărei eroină a fost. Aduce un pachet de scrisori legate cu funtă ale poetului Ladima, care se sinucisese din dragoste cu cîteva luni mai devreme.

De la 4 după-amiază, pînă noaptea tîrziu, Fred Vasilescu retrăiește, descompus de uimire, iubirea lui Ladima, pe care-l cunoscuse

---

[1] *Universul literar*, an. XLIII, nr. 21, 22 mai 1927, p. 324.

[2] Biblioteca Centrală de Stat, P.L.V.^{1}/D^{15}, Fond Saint-Georges.

fără să știe că e poet și fără să știe că și-a făcut un idol din Emilia Mogoleanu. Amintirile chemate de scrisorile deznădăjduite ale poetului aduc în urzeala întîmplării și dragostea lui Fred Vasilescu cu acea figură feminină cunoscută din *Scrisorile d-nei T.*, de care trebuie să fugă necontenit, deși e femeia vieții lui. Împletirea acestor două iubiri, încadrate de Nae Gheorghidiu, senatorul din *Ultima noapte de dragoste*, devenit ministru, proprietar de gazetă și « protectorul » Emiliei Mogoleanu, Veturia, sora ei, de medicul de la Tekirghiol-Movilă de lumea din redacția unui ziar bucureștean, de lumea teatrelor, alcătuiește miezul noului roman.

Tehnica romanului e oarecum aceeași din *Ultima noapte* și aceleași sunt și preocupările de analiză psihologică... Problema cunoașterii, misterul sexualității tonalizează atmosfera acestui « dosar », cum ar fi vrut să-l boteze autorul, așa cum, dealtfel, încercase anul trecut să-și intituleze romanul știut: *Proces-verbal de dragoste și război.*"

Apariția romanului, care va intra în librării în primele zile din februarie 1933, începe să fie anunțată în presă încă de la sfîrșitul anului 1932. Spicuim cîteva din numeroasele știri. În *România literară*,[1] la „Curier literar", citim un anunț unde nu se precizează titlul romanului: „Din adunarea laolaltă a *Scrisorilor doamnei T.* și contopirea lor cu alte fragmente epice, ca să le zicem așa, augmentate de un original comentar al autorului, se va compune romanul acesta nou al lui Camil Petrescu". Deci, în redacția revistei, frecventată de Camil Petrescu, se știa cîte ceva despre felul cum își concepuse noul roman. Aceeași *Românie literară*,[2] pe măsura înaintării procesului tipografic, ține să-și informeze cititorii, reanunțînd stadiul: „Romanul d-lui Camil Petrescu trebuia să fie de mult pe piață. Dacă nu este, faptul se datorește obiceiului capricios al autorului de a face și reface corecturile asupra textului, de așa fel că bunăvoința oricărui editor iese, pînă la urmă, dezarmată.

Totuși, din sursă, cum se spune în gazetărie, demnă de încredere, suntem în situația să anunțăm că jumătate din carte, adică aproape 200 de pagini, sunt gata tipărite, iar cealaltă jumătate, în cazul că autorul nu va interveni fundamental asupra textului, vor fi gata într-o lună. Astfel că *Patul lui Procust* va fi în mîinile admiratorilor *Ultimei nopți de dragoste, întîii nopți de război* încă înainte de Crăciun." Cum Crăciunul era departe, finalul trebuie înțeles ca o șarjă amicală. În fine, tot *România literară*[3] revine, două numere mai tîrziu, într-un

---

[1] An. I, nr. 42, 3 decembrie 1932, p. 3.
[2] An. II, nr. 49, 21 ianuarie 1933, p. 3.
[3] An. II, nr. 51, 4 februarie 1933, p. 5.

spațiu mult mai larg, cu generalități de avancronică: „Odată cu apariția gazetei noastre, noul roman al lui Camil Petrescu va fi pe piață. A spune că această carte este așteptată cu legitimă curiozitate și nerăbdare e un loc comun. Cum *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* a fost o formidabilă surpriză în cariera dramaturgului Camil Petrescu, ea relevînd un prozator de vigoare nouă și nemaiîntîlnită — *Patul lui Procust* vrea să fie o verificare a nedumeririi unora dintre acei care au văzut un fericit accident în apariția vînei epice la Camil Petrescu — tot astfel cum va fi, desigur, o reînnoire a entuziasmului celora cari au salutat în primul roman al acestui scriitor zorii unei cariere epice."

La rubrica „Literatură", în *Facla*,[1] poetul Cicerone Theodorescu, care îi luase un interviu editorului *Ultimei nopți de dragoste, întîii nopți de război*, Al. Rosetti, inserează fraza: „Cu arzătoare curiozitate adăstăm romanul d-lui Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, angajat de Edit. Ciornei". Tot *Facla*[2] anunța grăbit la rubrica „Bazar" ziua cînd romanul se va afla în librării: 9 ianuarie 1933. *Vremea*,[3] la „Fapte și idei", pe lîngă referirea la *Patul lui Procust*, își informează cititorii mai pe larg: „Camil Petrescu, autorul *Ultimei nopți de dragoste, primei* (sic!) *nopți de război*, romanul de mare succes de presă și public al anilor trecuți, apare în cursul acestei ierni cu 2 volume: *Patul lui Procust*, roman care a crescut în corectură pînă la 400 de pagini și care va fi editat de Ciornei, și *Rapid — Constantinopol — Bioram*, itinerar scris pentru uzul bucureștenilor sedentari. De asemenea d-sa prepară lucrarea de doctorat în filozofie pe care o va da în cursul verii acestui an în mîinile comisiunei examinatoare, precum și un studiu despre *substanțialism*. Despre *Eugen Lovinescu sub zodia seninătății imperturbabile*, pe care trebuie să o scoată în Editura Bucovina, nu se mai aude nimic." În aceeași revistă,[4] la rubrica „Literatură", se precizează în ziua de 5 februarie 1933: „Săptămîna viitoare, romanul *Patul lui Procust* se va găsi în vitrinele librăriilor".

În *Discobolul*[5], din redacția căruia făcea parte și Ieronim Șerbu, prieten cu Camil Petrescu, în anunțul care precede numai cu cîteva zile apariția romanului, anonimul redactor al rubricii „Puncte" nu-și ascunde impaciența, motivul fiind acela la care și *România literară*

---

[1] An. XII, nr. 580, 2 ianuarie 1933, p. 5.
[2] An. XII, nr. 585, 9 ianuarie 1933, p. 2.
[3] An. VI, nr. 273, 29 ianuarie 1933, p. 7.
[4] *Vremea*, an. VI, nr. 274, 5 februarie 1933, p. 6.
[5] [An. II], nr. 5, ianuarie 1933, p. 16.

se referise: „*Patul lui Procust*, întîrziatul roman al d-lui Camil Petrescu, e așteptat cu o curiozitate din ce în ce mai mare. Știindu-se, mai ales, că d-sa a început corecturile, cunoscuții se întreabă: cîte volume vor ieși? Pentru că se repetă — ni se pare — povestea cu romanul *Ultima noapte de dragoste*, *prima* (sic!) *noapte de război*.

Hotărît, dl. Camil Petrescu, va rămîne veșnic un sadic maltrator al tipografilor și al editorilor! Dar al cititorilor... pe cînd?"

Într-o pagină-anchetă intitulată *Ce fac scriitorii?* [1], unde răspund Liviu Rebreanu, E. Lovinescu, Tudor Arghezi, V. Voiculescu, Al. O. Teodoreanu, Gala Galaction, Tudor Mușatescu, Damian Stănoiu, Adrian Verea, Emanoil Bucuța, Const. Râuleț, Mihail Dragomirescu, Cezar Petrescu, Victor Eftimiu, Nigrim, G. Bacovia, Ion Pillat, I. M. Sadoveanu, Mihai Sadoveanu, despre Camil Petrescu aflăm de la Al. Robot:

„Este matinal și în primul rînd de cuvînt. După sărbători va apărea cu două cărți deodată.

Întîi, *Patul lui Procust*, roman la Ciornei, și *Rapid — Constantinopol — Bioram*, note de călătorie, la Cartea românească.

Acestea mi le-a spus chiar d-sa, într-o după-amiază, la locuința d-sale, fiind împreună dînsul, eu și Moft, preafrumosul cățel al d-lui Camil Petrescu."

„O nouă carte de Camil Petrescu — își începe E. Jebeleanu interviul [2] — declanșează totdeauna un circuit de interes și de interpretări critice singular. De aceea am crezut cu atît mai necesară o convorbire cu d-sa, acum, înainte ca lectorii și critica să-și dea verdictul, căutînd prin acest procedeu al interviului să oferim autorului putința de a spune tot ceea ce crede despre *Patul lui Procust* și să și fie acuzat de autopledoarie.

Căci o operă trebuie, după apariție, să aibă liberul arbitru, să se apere singură.

Nu puțin a contribuit la stimularea dragostei cu care am luat acest interviu (după cum vedeți destul de respectabil, cel puțin ca dimensiuni) entuziasmul frenetic al lui Camil Baltazar, care m-a asigurat că noua carte este una dintre cele mai înalte ale literaturii."

După ce furnizează unele date relevante pentru ambianța de lucru și locuința păzită cu fidelitate de cîinele Moft, Eugen Jebeleanu înregistrează, cu oarecare uimire, umoarea lui Camil Petrescu în intimitate

[1] *Rampa*, an. XV, nr. 4485, 25 decembrie 1932, p. 3.
[2] *România literară*, an. II, nr. 51, 4 februarie 1933, p. 4.

(„este acasă de o timiditate de copil“). Poetul-gazetar găsește momentul potrivit să reamintească cititorilor cîteva cărți din prodigioasa activitate „a acestui unic exemplar de creator român“. Textul interviului dat lui Eugen Jebeleanu e unul dintre cele bogate în referiri la *Patul lui Procust*, care, cu mult înainte de a ieși de sub teascurile tiparului, alertase unele spirite la ideea că se vor putea identifica în personajele noului roman:

„— Cînd ai început să scrii *Patul lui Procust*?

— Acum șase ani, în 1926.

— Înaintea *Ultimei nopți de dragoste*...?

— Da. Am adunat, în decursul timpului, cîteva arhive de note și fișe. Iată, acolo, în colț, o parte din ele.

Și mai sunt încă foarte multe în biurou.

Privește, aici, chiar reviste de modă necesare fidelei redări a îmbrăcămintei eroilor. Memoria funcționa prompt; cu toate acestea, trebuiau controlate datele vestimentare.

Și în ceea ce privește stilurile mobilierelor, m-am informat din gazetele de specialitate, din revistele vechi...

Am dat cîteva mii de lei pentru toate aceste publicații.

Ce zici? Aș mai putea scrie vreo două romane cu materialul ăsta?

Fiecare personaj își are cazierul și mapa sa.

— *Îmi faci impresia unui procuror !*

— Ai dreptate. Toți eroii din romanul mei își au fișa documentată, păzită între coperte. Poftim *(...și Camil Petrescu îmi oferă dosarul lui Nae Gheorghidiu, unchiul lui Ștefan, eroul* Ultimei nopți de dragoste... *Citesc: Nae Gheorghidiu: libidinos. Apoi, laconic, urmează celelalte caracterizări.)*

— Văd numele lui Nae Gheorghidiu. Ce s-a făcut cu celălalt Gheorghidiu în noua carte?

— Despre Ștefan Gheorghidiu *(idealistul chinuit din precedentul roman al d-lui Camil Petrescu, e.j.)* nu mai vine vorba decît o dată, la Cameră, cînd aflăm că a fost condamnat la zece ani închisoare pentru... trădare de patrie!

— Este evident că scrii romanul a doua oară în corectură?

— Dragă prietene, există două moduri de a scrie roman, două tehnici. Sunt unii literați cari încep cu începutul, continuă cu mijlocul și — cînd au ajuns la capăt — pun fine — și, gata, au sfîrșit romanul! Pe urmă îl predau direct și cu beatitudine tipografiei. Să numim tehnica asta a tricotajului. Știi cum se face un pulover? Odată lucrul început jos, urcă spre gît și se încheie cu mîneca.

Dar mai e o tehnică, să zicem: a arhitectului, care înalţă mai întîi scheletul casei, pe urmă face împărţirile pe etaje şi abia către sfîrşit se întoarce ca să plaseze duşumelele, sobele, clanţele şi celelalte.

Aplicată în literatură, metoda tricotajului ar fi să începi cu parterul, să-l mobilizezi, să-l decorezi, să-i pui parchet; pe urmă să construieşti etajul doi, etajul trei şi, apoi — terminînd cu etajul şase — dacă ai isprăvit la ora 5, la ora 5 şi 25 casa e locuită în întregime.

Mărturisesc, nu pot să folosesc această tehnică a tricotajului.

— Atunci care e metoda?

— După ce am scris, în linii generale, romanul meu, am nevoie de un număr de corecturi, fiecare cu o menire precisă.

Întîia constă în adăogarea episoadelor menite să fixeze caracterele; această operaţie dublează manuscrisul.

A doua corectură e sortită să adîncească momentele de interpretare psihologică.

A treia corectură urmăreşte numai adăogarea elementelor, cari caracterizează atmosfera.

A patra corectură urmăreşte tranziţiile.

A cincea are de scop să pieptene frazele şi să lămurească nuanţele, realizînd o cît mai mare expresivitate şi — fireşte — mai sunt necesare încă două corecturi normale.

— Cum sunt alea?

— Ei, ce ştii d-ta? *(Rîdem amîndoi.)* Spre marea mea părere de rău n-am reuşit să ajung în lucrările mele deocamdată decît pînă la a patra corectură.

— Infiltrezi personagiilor pe cari le creezi ceva din experienţa d-tale de viaţă?

— Un personaj e alcătuit dintr-o fuziune de personagii. Toate sunt strict autentice, dar plăsmuite din elemente disparate la origină, contopite într-o nouă sinteză.

— Unii dintre lectori continuă să creadă într-o identitate a d-tale cu Ştefan Gheorghidiu.

— Atunci o să fie foarte încurcaţi viitorii mei cititori, pentru că în noul roman sunt două personagii principale, total diferite între ele şi cari, cu toate acestea, rînd pe rînd, ar putea fi socotite ca oglindind personalitatea autorului.

— Apropos! Romanul este scris tot la persoana întîia?

— Da. Numai că sunt patru personagii de seamă. Doamna T., Fred Vasilescu (fiul lui Tănase Vasilescu-Lumînărarul din *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*), actriţa Emilia Răchitaru şi

poetul George Demetru Ladima, care vorbesc toţi la persoana întîia, plus autorul cărţii, care în foarte numeroase şi lungi note din josul paginii lămureşte momentele principale şi corectează memoria personagiilor.

— George Demetru Ladima ar putea fi recunoscut în ambianţa noastră scriitoricească de azi?

— Ştiu şi eu... Nu cred, pentru că — deşi înfăţişează un poet de cea mai nouă formaţie esoterică şi hermetică — este construit din elemente disparate ca origină, cum ţi-am mai spus.

George Demetru Ladima acţionează singur şi stăpîn pe individualitatea sa. Scrie poezii, care sunt ale sale şi se desprinde din paginile cărţii simpatic fără intervenţia autorului. Viaţa şi-o curmă prin sinucidere. Pentru redarea mentalităţii specifice scriitorului român am studiat cu atenţie patru poeţi de astăzi, cari circulă printre noi.

— Numele lor?

— Pînă aici. Dealtfel, n-are nici o importanţă.

Ceea ce aş vrea să fie strict autentic este mai cu seamă atmosfera, unde n-aş putea admite nimic disparat, sub nici un cuvînt!

— Unde se petrece acţiunea?

— În Bucureşti şi la Tekirghiol, între anii 1926—1928. Dificultatea cea mai mare era redarea prin cuvînt a personagiilor din acel interval de timp, personagii inevitabile şi cunoscute public prin funcţiunile lor. Am fost nevoit să-l las director al Teatrului Naţional pe d. Valjan, deşi intervine în acţiune. Dacă aş fi pus în pagini, ca deţinător al acelei funcţiuni, în acel timp, pe un Ştefănescu oarecare, aş fi fost falş. Cum puteam spune că pe acea vreme era preşedinte a Consiliului Ştefan Voiculescu, ca să zicem! N-ar fi părut o improvizaţie semănătoristă?

— Ce personagii din viaţa noastră politică şi culturală mai circulă în paginile romanului?

— Printre alţii apar, după o şedinţă la Cameră, bărbaţi politici ca: doctorul Lupu, Sassu, Mirto, Madgearu, Tancred Constantinescu.

Dintre scriitori, figurează ca nume, în două diferite împrejurări, Perpessicius şi Ion Pillat.

Perpessicius întovărăşeşte (în pagini, bineînţeles!) odată pe stradă pe Nae Gheorghidiu, iar la Ion Pillat se prezintă poetul George Demetru Ladima, rugîndu-l să intervină pe lîngă doctorul Angheescu pentru a fi numit profesor de liceu.

Mai apar numele domnilor Ion Sîrbul, Tony Bulandra, Soare. Nu puteam să evit anumite nume, fără să dau o tentă de artificial.

În orice caz, încă o dată, personagiile principale nu pot fi identificate cu nimeni.

— Ai făcut mai înainte o paranteză, din care am rămas cu impresia că intervine în acţiunea cărţii şi Ionel Brătianu.

— Aceasta tot în legătură cu Nae Gheorghidiu, e ministru liberal remaniat. Ionel Brătianu se duce acasă la acesta pentru a-i acorda, după obiceiul ştiut, o decoraţie de consolare şi — natural — legătura este cu nădejdile pe cari le pune în acest gest Gheorghidiu şi măsurile pe care le ia faţă de ceilalţi eroi.

— Acţiunea se petrece numai într-un anumit mediu social sau cuprinde întreaga viziune a vieţii sociale de după război?

— În sens strict, acţiunea are loc într-un pat. Însă, pe cale de amintire şi documentare, urmăreşte realizarea unei ambianţe care îmbrăţişează viaţa literară, politică şi financiară, aşa cum era, dealtfel, şi în *Ultima noapte*, al cărui spirit îl continuă.

— Cari personagii din primul d-tale roman apar şi în *Patul lui Procust?*

— Sunt numai două şi anume...

— Mă ierţi că te întrerup. Au suferit în noua carte vreo transformare?

— Nici una. Însă întregiri da, devenind personagii de resort.

— Mulţumesc. Să continuăm.

— Aşadar, sunt numai două: Nae Gheorghidiu şi Tănase Vasilescu-Lumînăraru, asociatul lui, ambii acum factori politici şi economici importanţi. Propriu-zis, eroul cărţii este fiul lui Tănase, Fred Vasilescu, aviator temerar şi secretar de legaţie.

— Dar doamna T.?

— Scrisorile doamnei T., publicate în *Cetatea literară*, precedate de un portret de şase pagini în « Notă », formează un fel de prolog al romanului. Încercarea de a identifica pe acel *** pe care-l iubea ea, duce la [rea]lizarea întregii cărţi.

— Trăieşte realmente doamna T.?

— Da. Persoana care a scris epistolele, mult modificate de mine, da. Chiar mai departe, personajul este mult amplificat de mine cu elemente împrumutate de aiurea.

— Proporţiile cărţii?

— Vor fi două volume cu paginile mărite.

— În fond e un roman de analiză?

— Nicidecum. E un roman substanţial, în sensul unei reconstituiri prin recunoaştere.

— Susţii vreun punct de vedere ideologic în carte?

— Hotărît. Revine şi aici, mai accentuat decît în *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, sentimentul metafizic al existenţei.

— De la *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, *Patul lui Procust* este singurul roman pe care-l dăruieşti cititorilor...

— Este singurul şi, probabil, ultimul, căci nu mai am de gînd să mai scriu.

— Totuşi, mai ai sub tipar la Cartea românească un volum de proză.

— Nu sunt decît notele de călătorie la Constantinopol, impregnate cu oarecari consideraţii ideologice.

— N-ai mai scris, dacă nu mă înşel, nimic nou în teatru. Persişti în hotărîrea pe care ai luat-o, în 1927, prin prefaţa *Mioarei*, de a nu mai scrie teatru?

— Te rog să convii cu mine că n-am mai scris teatru de-atunci.

— *Danton?*

— *Danton* e scris în 1926 şi numai publicat în 1931.

— Drept vorbind, cărui motiv se datoreşte acest divorţ treptat de teatru şi în general de artă?

— Nu mai cred în artă!...

— Ai avut deziluzii?

— Deziluziile n-au nici o importanţă aici. Romanul dintîi a fost — după cum se spune — chiar un succes. Dar, din convingere profundă, de ordin dialectic, cred că toată arta e caducă.

— Caducă în ce sens?

— Dacă vrei, în sensul că mijloacele noastre de investigare intelectuală şi acele de investigaţie intuitivă sunt azi atît de insuficiente, încît orice examen este condamnat să fie brutal dezminţit şi ridiculizat de progresele psihologice de mîine (în legătură cu fiziologia).

— Concepi, aşadar, arta *sub specia aeternitas?*

— O artă care nu e considerată sub unghi absolut e distracţie sau joc literar.

— Atunci crezi că nu a existat niciodată şi nu va exista un autor, într-adevăr mare, în faţa căruia te-ai putea închina?

— Unul singur în teatru: Shakespeare.

Unul singur în roman: Proust; poate Balzac şi Tolstoi.

Alţii, cine ştie...

— Totuşi, Dostoievski a fost atît de mult discutat în ultimul timp. Mai ales de Gide, pe care nu mă îndoiesc că-l ai în stima d-tale.

— Am să-ți răspund cu relatarea unei experiențe pe care am făcut-o astă-vară.

Ca să mă antrenez la scris, am luat, plecînd la Balcic, trei romane: *Idiotul* lui Dostoievski, *Histoire Comique* al lui Anatole France și *Père Goriot* al lui Balzac.

Cel dintîi mi s-a părut absolut ilizibil, convențional și îmbibat de poncife specific rusești, de la un capăt la altul.

Cel de al doilea pasabil și cuviincios la urma urmei. În schimb Balzac a răsărit înaintea mea ca o lume întreagă. Cu excepția cîtorva personagii secundare, exagerat artificiale, o omenire adînc văzută și uimitor de larg înțeleasă.

— Cum se face, cu toate acestea, că ai mai avut puterea de a scrie acest roman și de a te lupta cu dumneata însuți pentru a-l realiza?

— Vei înțelege mai bine ce înseamnă această luptă, ce istovitoare a fost, cînd ți-oi spune că de cîteva săptămîni sunt bolnav.

— Pe viitor, prin urmare, orice contact cu literatura rupt!

— Pînă la urmă și estetica și psihologia, oricît de științe, sunt rude bune cu literatura. Cert este că nevoia de absolut, care pe atîția îi duce la artă, pe mine mă îndepărtează de ea. Sunt mai interesante dezbaterile științifice.

În această privință trebuie să-ți mărturisesc că nu pot citi decît memorii sau cărți despre memorii (neliterare!)

Mă interesează memoriile tocmai prin valoarea lor documentar psihologică și socială."

Sub titlul *Cînd citești „Patul lui Procust"* [1], Ioan Massoff publică un interviu în care se simte aceeași atitudine retractilă a scriitorului cînd e vorba de „cheile romanului":

„Lumea teatrelor este, aș putea spune, terorizată de la un rînd de vreme. În fruntea « instigatorilor », cuvîntul e la modă, se află nenea Stanciu.[2] Motivul agitației? Nici o revendicare de ordin profesional, ci perspectiva apariției unui roman, astăzi aflat chiar în vitrina librăriilor. E vorba de *Patul lui Procust* al d-lui Camil Petrescu, a cărui acțiune se desfășoară o bună parte în lumea teatrelor și a cărui « țesătură » se bazează pe întîmplări autentice din această bizară și agitată lume închinătoare produselor uzinelor Leichner:

— Și tu ești în romanul lui Camil!

— Mi se pare că te-a « băgat » Camil în romanul lui!

— Tu ești eroina *Patului lui Procust*!

---

[1] *Rampa*, an. XVI, nr. 4518, 6 februarie, 1933 p. 1, 3.

[2] Probabil actorul Constantin Stăncescu, prieten cu Camil Petrescu.

Amenințările atîrnau ca niște săbii ale lui Damocles.

O vizită la locuința lui Camil Petrescu se impunea, pentru a mă convinge întru cît teroarea este justificată.

Curioasă existență și aceasta a lui Camil Petrescu!

Îndeobște se spune despre oamenii cari nu îmbătrînesc că sunt lipsiți de ceea ce se numește personalitate. Eroare profundă! Dacă nici Camil Petrescu n-o avea personalitate! Îl știu de multișor, neschimbat, cu privirea tăioasă ca o ghilotină, veșnic agitat —ai spune un vulcan, care cu scurte intermitențe este în veșnică erupție. Fără să vreau prin aceasta să-l îmbătrînesc, scriitorul acestor rînduri i-a fost cîndva elev într-un liceu din capitală, și odată va descrie profesoratul pitoresc al lui Camil Petrescu. Într-o zi, profesorul Camil Petrescu a ieșit din clasă fără catalog, și un elev din altă clasă, care aștepta un camarad, l-a acostat:

— A ieșit șeful?

Profesorul Camil Petrescu i-a răspuns zîmbind:

— Mi se pare că a ieșit!

Original în toate, voi descrie cu altă ocazie curioasa, din toate punctele de vedere, locuință a d-lui Camil Petrescu, cu maldăre de dosare prin toate colțurile și cu poze de vampe din cinematograf prinse de oglinda garderobului.

Orice s-ar spune, subtilul autor al *Ultimei nopți de dragoste, prima* (sic!) *noapte de război* — cel mai mare succes de librărie din ultimii ani — este ceea ce se numește cu adevărat un « tip » în tot felul său de a fi.

— E adevărat că *Patul lui Procust* e un roman cu cheie și că multe personagii din lumea teatrelor sunt date chiar cu numele lor adevărate?

— Într-adevăr, în *Patul lui Procust* figurează nume ca Bulfinsky, Sîrbul, Valjan, Soare, Tony Bulandra, dar toți sunt în momente fictive, cu totul inventate, pe cînd tot restul e făcut din momente reale, dar nu poate fi vorba de un roman cu cheie, căci nu puteam pune nume false, întrucît acțiunea se petrece într-un moment precis, anul 1926—28, și nu puteam, de exemplu, să spun că pe vremea aceea era director al Teatrelor domnul Paraschivescu Constantin.

Repet, atmosfera și adevărul psihologic, adică, dau detaliile fără importanță, absolut reale, la personagiile principale, păstrez numai realitatea psihologică.

— Eroina e din lumea teatrelor?

— Propriu-zis sunt două personagii feminine care ar putea figura în primul plan: una e într-adevăr din teatru, un soi de specimen care e groaza directorilor și a camarazilor.

Tot din teatru, apare într-o rol episodic o actriță de o rară delicatețe.

— Care desigur că va fi ușor identificată...

— Exact! Va fi mai greu de identificat cealaltă, odioasa.

— Dar eroul?

— Poet, cronicar dramatic și îndrăgostit. L-ai identificat?

— X!

— Nu, ygrec. În realitate este și acesta «combinat» din mai multe momente, dacă vrei autentice. E un poet de mare talent, așa cred unii cel puțin, cronicar vehement și nenorocit, din cauza acestui amor disproporționat, monstruos.

— Nu crezi că vei avea neplăceri din partea acelora care se vor simți vizați?

— Nu se simte nimeni vizat cînd e vorba de o trăsătură odioasă. Cît lumea avarul va rîde de avar și încornoratul de încornorat.

— Nume autentice apar numai din lumea teatrelor?

— Apar și din literatură — amicii mei Perpessicius și Pillat — din lumea politică frații Ionel și Vintilă Brătianu, doctorul Lupu, Mirto, Tancred Constantinescu etc. Dar toți, o repet, numai în momente strict secundare, pentru realizarea atmosferei.

Esențialul vieții teatrale am căutat să-l realizez, dimpotrivă, numai din incidente anonime, prelucrate de memorie.

— Cînd te-ai decis să scrii romanul?

— De acum paisprezece ani am în minte motivul principal. Eram îndrăgostit de o elevă de Conservator, care, firește, juca teatru cu mine. Într-o zi mi-a arătat scrisorile celor cari o iubesc. Între ele era și fragmentul care acum a devenit «moto» în roman: «Ceea ce simt pentru tine nu e nici dragoste, nici ură... E ceea ce simte somnambulul pentru lună.» Era un scris halucinant, un cursiv înghesuit, cu cerneală violetă. Simțeai în cel care scrie un tip mistuit sufletește, un adevărat frate și în roman apare nu numai acest motiv al scrisorilor, nu numai textul acesta furat, ca să zic așa, ci și mențiunea graficului și a cernelii.

E de prisos să spun că această elevă de Conservator nu are, totuși, alte momente în compoziția eroinei romanului meu, de care diferă cu totul.

În orice caz, [acest roman] al puțin fecundului autor Camil Petrescu este menit să stîrnească un mare interes."

O oră cu d. Camil Petrescu își intitulează interviul Matei Alexandrescu,[1] interviu luat cu puțin înainte de reeditarea romanului:

„D-l Camil Petrescu este, desigur, unul dintre puținii scriitori români care, trecînd în domeniul realizărilor precise, păstrează un contact cu spiritul generației tinere. De aceea un interviu cu d-sa este totdeauna un izvor de cunoaștere pentru interlocutor, iar pentru cititor o instructivă prezintare a peisajului actual, necunoscut și real, al literaturii noi.

— Aș dori pentru cititorii *Faclei*, iubitori de roman, o formulă a romanului.

— Romanul nu poate fi decît o întîmplare cu oameni excepționali. Ciocnirile între cotigi n-au nici o importanță, cele dintre mașinile mari, dintre locomotive zguduie; în al doilea rînd, romanul trebuie să meargă în profunzimile psihicului, adică să meargă, în ambele direcții, pînă la semnificație. Cu alte cuvinte, să aibă substanță...

— În ce măsură se integrează *Patul lui Procust* acestei formule?

— Asta e ceva mai greu de lămurit. Poate vei răspunde d-ta pentru mine... Aș dori, oricum, să fie socotit, cît de cît, un roman substanțialist.

— Cînd ați scris acest roman?

— O bună parte în vremea încercărilor de așezare doctrinară de la *Cetatea literară*. O altă parte, prin 1929, și restul din iunie pînă în ianuarie recent.

— Care este tehnica scrisului dv.?

— Cred că am mai lămurit-o cîndva. Fișe, note, « cazier » pentru personagii. Pe urmă cîteva corecturi, fiecare cu rostul ei. Una îmi ajută să-mi cimentez episoadele, alta să-mi organizez fraza, alta slujește la diverse retușări, iar ultimele sunt operații de corectură propriuzis. La *Patul lui Procust* n-am avut timp să fac toate aceste corecturi... Cînd am anunțat că, la ediția II, voi adăoga un episod nou, cîțiva prieteni m-au sfătuit să renunț... „Nu trebuie să te mai atingi de o carte care a avut succes.“ Cum eu nu urmăresc *de-a dreptul* (subliniază, te rog) succesul, am adăogat, firește, acest episod în legătură cu d-na T., care mi se pare strict necesar în economia romanului meu. Dealtfel, îl aveam pregătit încă de cînd lucram prima versiune, și numai împrejurări cu totul fără voia mea m-au făcut să-l las afară.

— Și cu acest prilej cetitorii vă vor fi recunoscători dacă ne-ați da cîteva indicații personale despre problema creației de artă. De pildă,

[1] *Facla*, an. XII, nr. 738, 17 iulie 1932, p. 2, rubrica „Facla literară și artistică“.

și în *Patul lui Procust* și *Ultima noapte de dragoste, prima* (sic) *noapte de război*, ați vrea să ne spuneți în ce măsură realitatea v-a servit inspirația? Prin ce transformări a trecut acest element, aplicînd aceasta și la acțiuni, dar mai ales la eroi?

— În *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, tot volumul II e jurnalul meu de război, fidel pînă în cele mai mici amănunte, împrumutat eroului. Volumul întîi e însă ficțiune cu date materiale împrumutate realității, dar polarizate altfel.

Patul lui Procust e, într-un anume sens, și mai fidel (ca fapte) întîmplărilor cunoscute mie. Dar aceste fapte sunt atribuite diverselor personagii după criterii pe care le cred subordonate ideii de artă. Dealtfel, nu faptele au importanță, ci *semnificația* lor, altfel rămîn la cea mai odioasă formă literară: realismul naturalist. Tot prin analiza *semnificațiilor* cred că trebuie să se deosebească *substanțialismul* de altă formulă vulgară: psihologismul (gen Bourget). În sensul în care vorbim, analiza e neapărat creatoare. Pentru că actul de cunoaștere e un act de creație prin însuși modul în care se pun datele inițiale.

— Despre primirea din partea criticii a romanelor dv.?

— O primire incontestabil foarte prietenoasă. Sunt, dealtfel, cîțiva tineri critici care de la început s-au identificat într-un anume înțeles cu ideația acestor lucrări, impunînd-o și celor care, la început, erau contraziși, nehotărîți, iritați. Critica celor bătrîni a fost însă complect absentă. Cea oficială, de asemenea. Pe cîtă vreme mai toți camarazii mei de « generație », ca să zic așa, sau, dacă vrei, « de vîrstă », figurează în antologii și enciclopedii de tot soiul, în cărțile de școală, în diversele colecții pentru streinătate, activitatea mea întreagă e complect ostracizată. Să-ți dau un alt exemplu. Interesează-te ce piese sunt în repertoriul permanent al Teatrului Național... Vei vedea că vei întîlni orice, dar nu *Suflete tari*, *Danton*, *Act venețian* sau *Mitică Popescu*. După rezistența înverșunată, semănată cu polemici răsunătoare, pe care am întîmpinat-o aproape zece ani, cîțiva tineri scriitori au socotit probabil că un act de reparație e necesar, și așa îmi explic atitudinea lor cald prietenoasă."

La începutul anului 1932, Sandu Tudor lua lui Camil Petrescu un interviu [1] care prezintă interes îndeosebi pentru punctele de vedere ale scriitorului asupra raportului dintre viață și artă, asupra funcției literaturii în ordinea socială și a raportului dintre tradiție — modernitate. Sînt evidente, în răspunsuri, tezele lui Camil Petrescu care des-

[1] *Floarea de foc*, an. I, nr. 1, 6 ianuarie 1932, p. 2.

cindeau din *Substanțialism*, unde tradiționalismul e considerat o formă morală a trecutului, modernismul o expresie pasageră, predestinată efemerității. Regăsim, în formulări lapidare, ecourile filozofiei hegeliene atunci cînd Camil Petrescu afirmă că „tradiționalismul e teza", „modernismul antiteză" și „substanțialismul sinteză" Deși vom discuta amplul interviu într-unul din volumele proiectate să cuprindă eseistica și contribuțiile filozofice, îl semnalăm aici fiindcă se leagă de momentul cînd Camil Petrescu întrerupsese lucrul la dezvoltarea unei lucrări fundamentale rămasă în manuscris *(Doctrina substanței)* pentru elaborarea romanului *Patul lui Procust*. De aceea sîntem în totul alături de Aurel Martin care, în două articole publicate în *Tribuna*,[1] unde și-a propus să surprindă prin intermediul interviurilor lui Camil Petrescu faza de ebuliție a romanului *Patul lui Procust*, pornește de la dialogul cu pronunțat caracter teoretic dintre Sandu Tudor și Camil Petrescu. La întrebarea „Ce născociri mai încerci să înfăptuiești, mai bine, ce lucrezi?" scriitorul răspundea: „Ceea ce reiese din tot ce am lămurit pînă acum: o carte, nu în artă ci despre artă". Deci nimic despre *Patul lui Procust*, asupra căruia continua să păstreze secretul.

Un document esențial în seria mărturiilor îl constituie conferința ținută de Camil Petrescu la Ateneul Român (15 mai 1943), anunțată cu titlul semnificativ *Procesul de creație al operelor proprii* și rămasă sub formă de stenogramă[2]:

„Debutul meu de prozator în sensul în care mă întreabă d[omnu]l organizator, coincide cu o carență tipografică a lui Liviu Rebreanu, și iată cum. Am pomenit adesea de o revistă *Cetatea literară*, pe care o scoteam eu în 1926. În primul număr aveam promisiunea colaborării lui Liviu Rebreanu cu o bucată de proză.

Liviu Rebreanu, ca un mare scriitor, promite mai ușor colaborarea decît o dă. Mă amîna întotdeauna că-mi trimite bucata, dar a trecut timpul și a venit joi, vineri și sîmbătă trebuia să apară revista. Atunci, vineri seara am înțeles că nu voi avea colaborarea — de fapt a colaborat la numărul următor — și atunci neavînd cu ce să se com-

---

[1] Aurel Martin, *Laboratorul scriitorului*, în *Tribuna*, an. VII, nr. 10, 7 martie 1963, p. 9; nr. 11, 14 martie, 1963, p. 9.

[2] *Manuscriptum*, an. III, nr. 2, 1972 (7), p. 100—111, după care reproducem textul. (Notele de subsol reprezintă, potrivit indicației din revistă, „cele mai interesante fragmente inedite" extrase dintr-un dialog stenografiat Camil Petrescu — D. Smântânescu, anterior conferinței.)

plecteze locul rezervat, m-am apucat și am făcut un fel de farsă literară, care a făcut mult zgomot pe vremea aceea. Am scris niște scrisori imaginare ca din partea unei femei, pe care le-am semnat mărunt de tot cu litera « T. » Au produs oarecare senzație, au stîrnit multă curiozitate, chiar în numărul următor — dar n-am spus la nimeni cine este scriitorul. Au fost fel de fel de ipoteze. În numărul următor chiar E. Lovinescu a scris un articol în revistă, un articol intitulat « T. », în care saluta apariția în literatură a noii scriitoare pe care pentru moment o numea doamna « T. ».

Nu s-a știut ani de zile cine este cel care a semnat, exact trei ani, mai ales că a continuat cu încă două bucăți.

Dificultatea foarte mare a fost pentru mine, cînd am integrat în romanul *Patul lui Procust* acest capitol, că trebuia să dau un nume în roman acestei eroine care mi-a scris scrisorile. Și atît de mult era fixat în mintea scriitorilor din cercul nostru numele doamnei « T. », încît nu puteam să-i dau nici un nume decît doamna « T. ». Am arătat că totuși i se spunea numai doamna « T. » A trebuit să dau și o explicație și am căutat una care mi s-a părut ingenioasă. Am spus că avea un nume foarte banal, se numea în școală Nicolae T. Maria și mai era încă o colegă, tot în aceeași clasă, care se numea Niculescu M. Maria, sau nu-mi aduc aminte cum, erau aceste două inițiale și ca să le deosebească colegele, le spuneau uneia « T. », alteia « M. ». Și astfel am limpezit.[1]

---

[1] « Avînd nevoie de bani, după *Ultima noapte*... m-am gîndit să scriu un roman nou. Dar pentru ca să mai cîștig timp, și pentru că aveam tipul doamnei « T. » creat, și pentru că acest tip lăsa un loc liber pentru trei [personaje] care apăreau în acest roman, l-am întregit cu alt manuscris început mai demult, cu care nu avea nici un fel de conjunctură inițială, cînd, într-o după amiază de august, apare alt tînăr pe care l-am identificat și care se numea Fred Vasilescu.

Toate personajele acestea sunt făcute în *Patul lui Procust*, spre deosebire de *Ultima noapte*..., exclusiv cu incidente de viață, nu autentice, că autenticitatea are după mine alt sens, ci strict adevărate; adică, propriu-zis, nu este nici un incident în toată lumea aceasta, care să nu fie luat dintr-o întîmplare din viață, însă distribuția acestor incidente este făcută după legile de organicitate ale personajelor. [...]. În *Patul lui Procust*, Ladima este iar un om care este în luptă cu această viață românească, prin care cred că înțelegi societatea românească și nu cea bucureșteană, cea intelectuală bucureșteană, și cred că nu are nici o valoare [estetică] așa cum am înfățișat eu acolo, cînd îi pui oglinda dinainte și dă peste ea. Dacă vrei să faci intelectualul adevărat și dacă-l [re]dai cum este, înseamnă satiră. Am spus în *Suflete tari* să fie bibliotecarul personajul principal și mi s-a spus că nici un boier român nu

Să trecem mai departe căci mai sunt întrebări pe aici, și să dăm o satisfacție mai complectă domnului organizator.

— *Ce lucrați cu mai multă plăcere?*

Nimic. <*Ilaritate*>

N-am plăcere să lucrez deloc, n-am lucrat în viața mea cu plăcere, așa că iată un răspuns precis, mai precis decît toate pe care le-am dat pînă acum.

— *Vă lăsați în voia inspirației, scrieți cu facilitate, sau germinați mult timp anumite motive care vă obsedează?*

Ar fi multe de spus. Un singur lucru însă este că nu concep scrisul decît în două faze distincte, precise. Adică într-o epocă în care elanul sufletesc este totul, este un fel de scris « à chaud » și înțeleg ca versiunile acestea să le am cîțiva ani în sertare. N-am publicat nici o lucrare, nici de teatru, nici de versuri, nici un roman care să nu fi așteptat într-o anumită formă cîțiva ani în sertare. Chiar *Ultima noapte...* avea o serie enormă de fișe pe care eu le pregăteam pentru teatru, personagiile erau revăzute de acolo și cu toate acestea a mai întîrziat încă 6 luni după ce am scris-o în corectură.[1]

---

are bibliotecă. Ce eram să fac? Vorbind despre un român prin 1924 [arătam] că mentalitatea unui ministru din acea epocă e mentalitatea unui șef de gară din Franța. Și ce poți scoate din mentalitatea vulgară. Acum îmi dau seama că Ema devine Emilia din *Patul lui Procust*, și ca fizic și ca prostie, ca tot » (notă în *Manuscriptum*).

[1] « Adunarea materialului îmi ia cîțiva ani. Zece ani pentru cel din 1930. De zece ani adun material pentru romanul început acum și nu știu cînd se va sfîrși, avînd obligația prin contract să-l predau la toamnă. Pentru acest roman adun tot ce-mi cade la îndemînă, încît la mine acasă fiecare lucrare are cîte un dulap al ei, cu fișele ei, materialul documentar, cărți, tăieturi din ziare, magazine ilustrate, tot ce constituie atmosfera unei epoci, fotografii, cărți poștale. Sunt o mulțime de lucruri care contribuie mai tîrziu ca să-mi înlesnească realizarea, dacă nu a unor momente de efectivă creațiune măcar a atmosferei. [...] una din condițiunile fără [de] care nu pot să lucrez, este sentimentul că nu trebuie să mă repet în nici un caz în ceea ce scriu. Nu pot suporta nici ideea că o imagine dintr-o carte se găsește în alta după 10 ani, pe cînd alți scriitori au tendința de a-și relua la nesfîrșit temele. Eu dimpotrivă, am un fel de oroare, nici măcar romanul, nici tehnica nu mai seamănă, nici o carte nu mai seamănă una cu alta.

Din cele două romane, unul reprezintă o tehnică și celălalt e pe alt plan. Și romanul [de] acum va fi cu totul altfel. Și fiecare pagină din fiecare carte este făcută să nu semene cu altele. Din cauză că nu mă pot repeta, nu pot citi la o conferință ceva, deoarece mă repet. Am impresia că lucrul nu mai are prospețimea și autenticitatea pe care am căutat să i-o dau prin înțelesul dintîi. [...]

În asemenea condiţiuni, nu se poate să scriu romane în serie şi să public într-un ritm automat cîteva romane pe an cum se obişnuieşte în alte ţări."

La rubrica „Un sfert de oră cu scriitorii", sub titlul *D. Camil Petrescu nu mai scrie romane. Revizuieşte şi amplifică „Patul lui Procust"*, Petre Boldur semnează cu iniţiale un interviu [1] luat cu puţin timp după reeditarea romanului. Cele cîteva amănunte au darul să completeze cu noi date „dosarul mărturiilor", avatarurile în procesul de creaţie, să releve atitudinea scriitorului faţă de propriul său roman:

„— Desigur că şi d-ta, ca orice scriitor care se respectă, lucrezi la ceva.

— Nu scriu nimic. Pentru că nu vreau să public anul acesta nici un rînd.

— Asta înseamnă să rupi o tradiţie?

— Care este această tradiţie?

— Ca scriitorul român lansat să publice pînă la epuizarea comercială.

— Nu la asta mă gîndesc tocmai, dar cred că materialul pentru o carte se adună greu, se prelucrează şi mai greu, fără să vorbim de calitatea însăşi.

— Într-alt interviu în *Rampa* spuneai că aduni material în decurs de 2—3 ani. Acuma nu aduni pentru... un viitor roman?

— Asta da. Urmăresc cîteva personagii cărora le fac fişe pentru orice întîmplare. În orice caz din simplă pasiune. Căci s-ar putea ca pînă în cele din urmă să nu mai scriu nici un roman.

De aceea, cînd aud cîte un admirator care îmi spune cu candoare, de ce nu ne mai dai ceva nou, răspund şi eu [:] de ce să dau ceva nou fiindcă aşteptaţi, şi spun că şi d[umnea]ta mergi pe jos pînă la poştă, fă-mi deci plăcerea şi mergi pe jos pînă la Sinaia. Îmi ceri prea mult pentru plăcerea d[umi]tale ca să scriu un roman, care este o sursă de suferinţe pentru mine. Numai o corectură cît de mult mă exasperează şi s-a creat aci un fel de legendă datorită corecturilor numeroase pe care le fac. Adevărul este că niciodată n-am priceput de ce un scriitor nu are dreptul să facă oricîte corecturi vrea, pentru că nu s-a înfiinţat scriitorul pentru tipar, ci tiparul pentru scriitor. Şi eu dacă aş avea bani aş scrie romanele mele şi nu le-aş publica decît într-un singur exemplar.

Cum am spus, am un fel de fobie a tiparului. De aceea se face acum atîta caz de manuscrisul pe care l-am depus la biblioteca Vaticanului, tot aşa, ca să nu am grija tiparului. [...] (notă în *Manuscriptum*).

[1] *Rampa*, an. XVI, nr. 4732, 21 octombrie 1933, p. 1.

— Cînd ai epuizat două ediții din *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* și una aproape dublă din *Patul lui Procust*, acest abandon al romanului apare de-a dreptul inexplicabil.

— În genere, nu mai cred în nici un gen literar, adică în literatura « beletristică » însăși. Romanele mele sunt în fond altceva decît romane. Sunt, cum le-am spus, dosare, procese-verbale de existențe. Iar dacă mai tîrziu mi se va părea că există alte posibilități de a cerceta existențele, nu văd de ce aș rămîne la roman.

— Cu toate acestea văd pe masă corecturi de carte nouă. Sunt, orice ai spune, surprins.

— Da. Sunt într-adevăr corecturi, dar nu e vorba de o carte nouă. Ci doar de un capitol nou adăugat la ediția doua a *Patului lui Procust.*

— Un capitol nou la *Patul lui Procust?* Mărturisesc că e cu adevărat surprinzător.

— De ce?

— Pentru că de obicei nimeni nu se mai atinge de o carte care a avut succes, mai ales cînd e vorba de o carte care a avut un așa răsunet.

— Ce importanță are asta de vreme ce mie mi se pare că o fațetă, de pildă, a eroinei d-na T., n-a fost prezentată și un moment din acțiune a fost lăsat întîmplător în umbră. O carte nu o scrii pentru alții. O scrii pentru tine însuți.

— Prin urmare, romanul are în ediția a II-a un capitol nou. Poți să-mi spui despre ce e vorba?

— E un episod nou, al cărui material îl aveam în ciornele mele, dar pe care, din cauza accelerării tiparului, n-am avut timp să-l adîncesc. Și l-am lăsat cu totul afară. E la sfîrșitul volumului o nouă întîlnire între Fred Vasilescu și d-na T.

— Și cu asta crezi că ai realizat integral romanul?

— Un roman, Proust a dovedit-o, poate să ajungă pînă la 16 volume. Cum vezi, eu m-am oprit mult mai devreme. Dacă vreodată aș reveni la roman, fără îndoială că aș relua vechile personagii, ca să le urmăresc, în reacțiile caracterelor lor, să încerc să le descifrez tot mai mult destinul. Îndeosebi aș vrea să realizez un volum sau două cu acel personaj politico-financiar, Nae Gheorghidiu, drept axă.

— Și pe cînd această ediție complectă?

— Probabil că săptămîna viitoare sau cel mult la începutul lunii viitoare.

— Sunt mirat, pentru că totuși vreo cîteva edituri anunță cărți de-ale d-tale.

— N-am semnat cu nimeni pentru nici un roman. Am semnat cu Editura Cultura națională pentru un eseu, *Românii e deștepți*, pentru care, dealtfel, sper să obțin de la d. Al. Rosetti o amînare.

D. Camil Petrescu, iată, din nou omul surprizelor. Să vedem numai ce va urma..."

Am văzut răspunsurile destul de evazive ale lui Camil Petrescu la întrebarea dacă *Patul lui Procust* e un roman cu cheie. Atitudinea era firească atîta vreme cît ne aflăm în fața unui roman cu mult mai multe implicații autobiografice decît *Ultima noapte...* Dar înainte de a urmări multitudinea acestor aspecte, am dori să indicăm sorgintea titlului. În *Flacăra* lui C. Banu, de care se leagă primele tentative literare ale lui Camil Petrescu, adică participarea la un concurs în 1912, apăruse în 1913 (nr. 15 din 26 ianuarie, p. 120) un rezumat al cărții lui Léon Daudet, *Le lit de Procuste*. Nu e locul să prezentăm romanul temutului pamfletar francez, care se făcuse cunoscut în pragul veacului (1908) mai cu seamă prin campaniile antifreudiste duse alături de Ch. Maurras în paginile ziarului *L'Action française*. De o reminiscență în titlu s-ar putea vorbi, orice altă apropiere însemnînd pură gratuitate. Dar să revenim la ceea ce este un adevăr esențial: substanța romanului conceput și declarat ca „dosar de existențe". Într-adevăr, ne surprinde aici mai mult decît în *Ultima noapte...*: numărul datelor care țin de experiența autorului, de implicațiile lui în viața social-politică a vremii, de poziția față de anumite evenimente, de însăși traiectoria sa literară. Între biografia lui Ladima și a lui Camil Petrescu exista o mai vădită corespondență decît între a romancierului și a lui Ștefan Gheorghidiu. Cu unele excepții neglijabile, articolele vehemente atribuite lui Ladima au apărut sub semnătura lui Camil Petrescu în *Omul liber*, al cărui director a fost Ioan Th. Florescu. Conflictul dintre Ladima și directorul ziarului *Veacul*, finanțat de Nae Gheorghidiu, a fost conflictul dintre Camil și Ioan Th. Florescu, după ce versatilul politician liberal și-a schimbat la semnul girouetei poziția față de evenimentele dramatice declanșate de criza economică și fluctuațiile guvernamentale. La *Omul liber*, Camil Petrescu a început să colaboreze de la sfîrșitul anului 1929 (30 noiembrie), deținînd pe prima pagină rubrica „Între oglinzi paralele". Uneori, atunci cînd în cuprinsul aceluiași număr avea două materiale, cursivul destinat rubricii îl semna cu inițialele C.P., preferînd numele întreg pentru articol. Neînțelegerea amintită în roman s-a produs, probabil, în vara anului 1931, de cînd Camil Petrescu n-a mai colaborat la *Omul liber*. Pînă atunci însă, în paginile ziarului (an. II, nr. 74, 21 februarie 1930, p. 1)

apăruse *Proasta circulație*, articol atribuit lui Ladima. Iată textul, care prezintă mici deosebiri față de cel introdus în roman:

„Sergentul din mijlocul străzii ridică și coboară bățul, parodiind în fața Operei pe dirijorul dinăuntru. Automobilele cu fotolii adînci ca mormintele sau gătite și iluminate pe dinăuntru ca niște buduoare, dintr-o lume irealà, se urmează, cercîndu-și nerăbdător, cu țipăt aristocratic de claxoane, locul. E mare manifestare de artă, v-o spunem serios, și fotoliul, scăldat într-o baie de lumină electrică, a fost plătit cu 1.500 de lei, exact prețul a cinci sute de pîini.

Și iată acum, aliniate ca un parter de flori și plante, femeile cu umerii rotunzi, gîturile marmoreane mîngîiate de coliere, mîinile albe încheiate cu cătușe de aur și platină.

Suntem, domnilor, o țară bogată, fără îndoială.

Asta a putut constata și băiețașul care, flămînzind de două zile pe străzile capitalei, după ce a privit vreme îndelungată galantarele de la băcăniile împinse pînă în stradă și pînă în nările celor flămînzi, s-a decis să fure o pîine de la o gheretă din marginea orașului.

Nu l-au tentat nici homarii și langustele de la Ciobanu, nici șalăul cu spinarea lată de o palmă de la Teișani, nici rodiile, nici perele învelite în vată ca niște păsări bolnave. El nu vrea decît o pîine și e mai greu pentru unii, în această țară, să aibă o pîine, decît pentru alții să trimită acasă un coș cu icre negre, brînză scump putrezită și pateuri, cultivate încă înainte de gîtuirea păsării.

Băiatul acesta n-avea decît 16 ani și mintea lui necoaptă a putut gîndi stupid că e mai bine să fure, cu pereții stomacului uscați de foame, o pîine, decît să aștepte să poată obține de la stat o firmitură. Greșeală scump plătită, căci a fost împușcat de către simbolul ordinei sociale, domnul sergent din post.

Coliba puturoasă, cu trupuri măcinate de mizerie, alături de palate cu multe camere, în care pe divanuri, pe mescioare, fiecare obiect, aruncat parcă la întîmplare, reprezintă o valoare care ar schimba destinul unui om, asta e capitala simbolică a noastră.

E o proastă distribuție în țara asta, ca, într-un corp bolnav, distribuția sîngelui. Unele organe care plesnesc de congestionate ce sunt și altele care lîncezesc, se atrofiază, se descompun, pentru că pînă la ele în același corp, nu ajunge nici o picătură din lichidul nutritiv.

La aceeași oră, dacă un aeroplan ar putea zbura deasupra acestei capitale și pilotul ar privi, ca în povestea arabă, prin acoperișuri, ar vedea, în același timp, alături de așternutul cu zdrențe, femeia cu trupul mîncat de tuberculoză alăptîndu-și copilul, și dormitorul luxos,

cu trupul curtezanei neroade frămîntat de voluptate după ce a fost aţîţat de voluptăţi specioase plătite din jaful banului public.

Sufletele copiilor se ofilesc de la duhoarea vieţii din jurul lor încă de mici, la 16 ani sunt împuşcaţi adolescenţi pentru că fură o pîine, iar la 20 de ani studenţii îşi strîng tîmplele în mîini deasupra cărţii, nu numai că ameţite nu mai pricep nimic, dar ca să-şi păcălească, printr-o crispare, crampele foamei.

Ce viitor ne pregăteşte această hidoasă congestie a organismului social, ce posibilităţi să putem întrevedea în ţara lefurilor de 4 milioane anual, care stau în cîntar cu pensiile de 500 lei lunar?

Ce suflete pot creşte într-o astfel de mocirlă morală?

Lişiţă tremurătoare, scoici flasce şi nuferi, frumoşi poate, dar paralitici, cînd noi avem nevoie de stejari şi brazi, de animale sănătoase, îmbătate de aer proaspăt.

Trebuie să luăm aminte. E prea multă suferinţă aci şi prea multă juisare neruşinată. Organe prea bine nutrite, năclăite de grăsime... şi inimi prea secătuite şi deznădăjduite.

Se pare că în asemenea maladii chiar şi medicina a revenit acum la anumite procedee terapeutice, care în ultimul timp cereau numai cîteva lipitori, dar care într-o vreme foloseau şi operaţii curajoase."

Unul din articolele în care Ladima supune criticii ravagiile crizei economice, fraudele fiscale, discrepanţele sociale, articol care îl neliniştește pe Nae Gheorghidiu, l-a publicat Camil Petrescu pe prima pagină a *Omului liber* (an. II nr. 107, 31 martie 1930) şi se intitulează *100 de milioane 100:*

„Ca să rotunjim cifra să scriem numai o sută, cu toate că mai prisosesc cîteva zeci. Prin urmare, o sută de milioane de lei reprezintă poliţele false primite de Banca Naţională şi trecute acum în contul statului.

Mărturisiţi sincer dacă pricepeţi ceva. Cum e posibil ca să se fi numărat la ghişeele băncii noastre principale o sută de milioane de poliţe cu cîte două giruri false, de poliţe reescontate? Hotărît lucru, nu e de crezut. Căci încă o dată, pare-se, nu e vorba de poliţe dubioase, pe care tot statul le va plăti şi care se ridică şi ei la vreun miliard şi ceva. (De asta ce să mai spunem, căci pînă ar apare rîndurile astea «Creditul Ipotecar» a şi luat naştere, aşa încît băncile după ce îşi vor fi scos de mai multe ori capitalul cu dobînzi de 35 la sută, realizează acum şi suma împrumutată, căci o garantează — cine? statul, fireşte, statul pur şi simplu.)

Nimeni nu mai are ruşine în ţara asta?

Nu se întreabă domnii aceştia mari, ce or să zică milioane de nevoiaşi care luptă aspru cu sărăcia şi sunt gîtuiţi de lipsuri?

I se vinde (sic!) omului lucrurile din casă, îi moare soţia din naştere la spital, îi rămîn copiii nedaţi la şcoală, pentru că nu are de unde împrumuta, garantînd cu munca lui, cu bruma de avere pe care o are, măcar cîteva mii de lei acolo şi în timpul acesta sute de milioane se acordă tuturor escrocilor, tuturor interlopilor din marginea unei anumite societăţi fără control.

Un biet mic negustor e dus la faliment, pentru că el nelucrînd cu străinătatea nu a speculat asupra monedei şi a rămas la capriciul pieţei. Încearcă disperat să găsească o sumă ridicolă şi e trimis de la Ana la Caiafa, zile şi săptămîni, şi iată că domnul cu maşina la scară se prezintă numai şi în timpul cît fumează o ţigare în cabinetul directorului, hîrtiile i se lucrează.

Cînd se ştie cît de cumplit de greu se cîştigă azi un ban, ce să creadă gloata asta de contribuabili cînd află că atunci cînd ea nici nu bănuia, MILIARDE se azvîrleau inutil şi fără şansă de a-i vedea cineva vreodată întorşi?

Toţi cei cari aşteptaţi amărîţi tramvaiul şi care aflaţi că 8 din 10 din maşinile care vă ameninţă în fiecare clipă sunt cumpărate cu banii luaţi pe poliţe false sau dubioase, ce sentimente mai puteţi avea pentru cei care conduc această ţară?

Dar cînd veţi afla că proştii sau, dacă vreţi, şireţii cari s-au lăsat păcăliţi (căci nu se lasă «rumânul» nostru păcălit în mod dezinteresat niciodată), ce gîndiţi de pretenţia lor de a fi despăgubiţi pînă la centimă de către stat?

V-am mai explicat de atîtea ori. În ţara românească nimeni nu are dreptul să piardă. Tot negoţul mare, orice manipulaţie de bani de la un milion în sus, orice «grandioasă» operaţie, fie ea cît de riscată, *este garantată în principiu de stat*, care nu-şi plăteşte furnizorii nenorociţi ca Năsturaş, dar acoperă toate afacerile ale celor cari învîrtesc cifre de multe milioane.

Căci, se ştie, statul român e oaie de muls. Adică mai exact statul român e un animal cu şaptesprezece milioane de capete de oi."

Nae Gheorghidiu caută să-l tempereze pe Ladima, invocînd, la un moment dat, un episod dramatic relatat mişcător de neînduplecatul poet-gazetar într-unul din articole, sugerîndu-i să rămînă la astfel de fapte. Politicianul se referă la articolul „despre avocatul acela care s-a sinucis din mizerie". Într-adevăr, întîmplarea a fost relatată de Camil

Petrescu în *Omul liber* (an. II, nr. 80, 28 februarie 1930, p. 1), sub titlul *Se sinucid profesioniștii intelectuali*:

„Domnul purta guler, cămașe curată, mînca în sufragerie și era slujit de o bucătăreasă. Avea prieteni în oraș, trimitea cărți de vizită la Anul nou și-și certa copiii dacă sorbeau prea zgomotos ciorba din lingură.

Domnul era advocat și s-a sinucis din cauza «jenei» financiare. A avut tăria să nu facă farsa cuvenită fiscului d-lui Madgearu. Să se prezinte peste două zile și să fie declarat după «condițiile de prezentare» impozabil la un venit de o jumătate de milion pe an.

E uimitoare și dureroasă neînțelegerea celor ce ne guvernează pentru ceea ce se numește viața unui profesionist intelectual la noi. Cînd un vlăstar de cine știe ce boierească viță ajunge în suferință, coardele tuturor inimilor se îndoaie ca hîrtia aprinsă. «Vai, el obicinuit să trăiască în lux să nu aibă acum cine să-l slujească. Să nu poată trăi omul după rangul lui.»

Dar dacă e vorba de un om care a muncit o viață ca să răzbată de sub straturile ancestrale care-l apăsau, atunci ironia, surîsul batjocoritor și neînduplecarea totală îi sunt răsplata și pedeapsa.

Care e soarta unui profesionist intelectual la noi?

Să muncească nemîncat, abia spălat, tocind munți de texte inutile pînă la 22 de ani, cînd își poate lua o diplomă.

Să rabde pe urmă zece ani așteptînd sec și pustiu în birturi clandestine, ruinîndu-și toată tinerețea și toată sănătatea în amoruri întîmplătoare și echivoce, singurele pe care condițiile sociale le permit aci — și mai ales înăcrindu-și sufletul, mistuit de simțămîntul că și-a ratat viața. Tot ce poate face e să nu i se știe tragedia, căci atunci e desființat. Un om care nu are ce mînca e un om mort în țara românească, căci e un om evitat nu numai de eventuala clientelă ci și [de] prieteni și cei care ar putea să-l ajute. Totul e «să pară» căci altfel e pierdut. Nu mănîncă o zi și-și cumpără o cravată. Asta se vede. Stă la mahala, ca și ascuns, dar are haine curate, uneori chiar elegante. Cunosc un tînăr advocat care nu mănîncă de cinci ori pe săptămînă, dar are trei costume de haine. Acum vino, domnule Madgearu, și-l impune după cum «se prezintă».

Și după atîta suferință iată că e pe cale să izbutească. La 35—40 de ani, în sfîrșit, se poate însura, se mută în casă proprie și pune firmă la poartă. Are stomacul bolnav, dinți cariați, craniul pleșuvit și medic curant. Dar dificultățile în loc să scadă sporesc. Pe urmă citești în

gazetă sub titlul « Din cauza boalei și a jenei financiare avocatul X, Y s-a spînzurat ».

Și mai jos detalii:

« Ieri la ora 11 dim. s-a sinucis la locuința sa din strada Plantelor, nr. 37, avocatul Gheorge I. Dimitriu.

George I. Dimitriu, în etate de 50 de ani, suferea de mai multă vreme de o boală de nervi. Din cauza boalei își neglija profesiunea și aceasta a avut ca consecință o jenă financiară.

Ca să-și poată procura banii necesari pentru întreținerea familiei, George Dimitriu își ipotecase de mai mult casa.

Avînd nevoie de bani, George Dimitriu se văzu nevoit să caute un împrumut, o nouă sumă, în schimbul unei a doua ipoteci pe casă. Între timp boala i se agravase și el era într-o continuă surescitare. Astfel s-a născut în mintea lui Dimitriu gîndul sinuciderii, gînd pe care ieri dimineață și l-a pus în aplicare. »

E aci toată drama intelectualității românești, într-o țară fără tradiție intelectuală și de atîtea ori fără omenie față de munca gîndită.

În America tînărul are masa după program, are casa la 22 ani, se însoară la douăzeci și trei de ani și-și plimbă nevasta în automobil ca toți miliardarii țării lui.

Altă viață, alți oameni, altă organizare."

În legătură cu ziarul *Veacul*, de fapt *Omul liber*, Camil Petrescu, într-unul din subsolurile romanului, indică adresa unde funcționa redacția: „str. Matei Millo". Pe Matei Millo, nr. 1, își afla sediul *Omul liber*, iar atmosfera redacțională era specifică oficiosului liberal. Camil Petrescu frecventa redacția ziarului, purta discuții cu Ioan Th. Florescu care apare nenumit dar într-o lumină deloc favorabilă în roman. Camil Petrescu se număra printre gazetarii cu acces la Cameră, deci printre cei prezenți la dezbateri parlamentare. În *Omul liber*, articole vizînd direct venalitatea guvernanților, cum sînt *Între sinucidere sau asasinat* (an. II, nr. 149, 25 mai 1930, p. 1), *Sarabanda milioanelor* (an. II, nr. 184, 8 iulie 1930, p. 1), înrudite cu cele inserate în *Patul lui Procust*, în genere atitudinea revendicativă a lui Camil Petrescu încarcă personajul Ladima cu multe date autobiografice. La cele amintite, mai putem adăuga și alte detalii. Menținîndu-ne deocamdată în plan strict literar, versurile lui George Demetru Ladima, poetul damnat, aparțin tot lui Camil Petrescu, înrudite ca factură cu cele din *Transcendentalia*, din care publicase în *Cetatea literară*. La reeditarea lor în volumul de poeme (1957) au devenit ciclul *Din versurile lui*

Ladima.[1] În postfața volumului, Camil Petrescu făcea următoarea precizare privind poezia *Sinucidere*[2]: „Ciclului *Versurile lui Ladima* i-am adăugat și a cincea dintre poezii. Era gîndită să apară în roman, odată cu hîrtiile găsite după sinuciderea eroului, și purta în manuscris titlul de *Oglindă întoarsă, luni*, care era ziua în care își pusese capăt zilelor. Nu știu precis de ce a rămas pe dinafară. Într-o întîmplare mai grea din viața mea, mai tîrziu, mi-am adus aminte de ea, am recitit-o și, ca să nu se rătăcească printre maldărele de ciorne din lăzile cu manuscrise, am dat-o unei reviste. Apare aici cu un titlu mai potrivit împrejurării, cu mențiunea că totuși Ladima nu l-ar fi putut da. Poate că într-o viitoare ediție a romanului, voi căuta să o restitui intenției de la început, bineînțeles cu titlul inițial." Poezia a apărut în *Revista Fundațiilor regale* (an. XI, nr. 1, ianuarie 1944, p. 63), cu titlul *Sinucidere*, ca fiind din ciclul *Transcendentalia*, datată *1 dec. 1940*. Camil Petrescu trecuse, într-adevăr, prin împrejurări grele. În 1939 murise prematur Cecilia Constantinescu (1909—1939), sora scriitorului și prietenului său Ovidiu Constantinescu, ea însăși scriitoare, cu care proiectase să se căsătorească. La conducerea Teatrului Național avea dificultăți, iar izbucnirea celei de-a doua conflagrații mondiale îl tulburase profund pe cel atît de traumatizat de experiența războiului. Situații limită au mai fost însă în viața lui Camil Petrescu și ele s-au repetat într-un interval relativ scurt, ca cel premergător elaborării romanului *Patul lui Procust*, cînd gîndul sinuciderii devenise obsesie. Și aici sfîrșitul lui George Demetru Ladima trebuie pus în relație directă cu biografia lui Camil Petrescu. Să parcurgem cîteva însemnări dramatice din caietul său cu note zilnice:[3]

„4—5 martie 1929

La 3 dimineața, gripat și cu insomnie, cercetînd caietele pentru *Artă și cenestetică*, dau peste acest caiet, intitulat, vai, *Note zilnice*. Sunt aproape doi ani de cînd n-am mai scris (în afară de note cu privire la polemica împotriva *Curentului*). Între timp am fost la *Universul*, de unde am plecat înspăimîntat de prostia lui Ștefan Brăiloiu, ca un negru de piatra de care se lovește. Din nou «situația materială» mi-e dintre cele mai triste. Gîndul sinuciderii redevine actual. Dealtfel, ziua plecării de la *Universul* era aproape să fie decisivă. Nimic nu m-a

---

[1] Pentru amănunte, v. vol. I al ediției de față, p. 352—356.

[2] V. vol. I al ediției de față, p. 100.

[3] Camil Petrescu, *Note zilnice (1927—1940)*. Text stabilit, note, comentarii, indice de nume și prefață de Mircea Zaciu, Editura Cartea românească, 1975, p. 45.

convins mai mult că ecuaţia e închisă şi că orice efort e inutil. Sunt epuizat. Literatura a ajuns să mă dezguste pînă la îmbolnăvire, ca hrana cu cartofi fierţi cînd eram prizonier. Am tipărit *Mitică Popescu*, sunt pe cale să tipăresc *Mioara* (cu ce trudă sîngeroasă) şi am impresia unei evacuări care mă dezintoxichează. Nu trebuie să porţi prea mult în tine o operă sfîrşită, căci produce toxine ca reziduurile neevacuate.

Am treizeci şi cinci de ani peste o lună de zile. Lamentabil crepuscul."

„28 iunie 1931

. . . .

Aci unde totul se aranjează « în şoaptă », eu rămîn vecinic absent. Nu pot cere nici o slujbă publică. Nu pot trăi din scrisul meu: piesele nu mi se joacă, romanul nu mi-a adus mai mult decît aduce atîta scris unui copist. Din ziaristică nu pot trăi.

Şi apoi e necesar să trăiesc? Dacă nu mai pot realiza, adică dacă nu pot pune la punct acele nenorocite de caiete filozofice... Cel puţin să iau aci hotărîrea că nu mă voi sinucide înainte de a le transcrie. Cum e posibil, de pe altă parte, să mă fi îngrozit atît de mult gîndul morţii cînd eram bolnav astă-iarnă şi să mă împac acum atît de mult cu gîndul sinuciderii?" [1]

Despre Ladima, Fred Vasilescu îşi aminteşte: „Nu cred că avea mai mult de 35—40", adică vîrsta lui Camil Petrescu în perioada cînd trecea prin astfel de crize. Pe G. D. Ladima acelaşi Fred Vasilescu îl reţinuse din vara anului 1926, cînd şi-a petrecut vacanţa la Tekirghiol, unde nefericitul personaj o invitase inutil pe Emilia să-l însoţească. În august 1926, Camil Petrescu fusese la Tekirghiol, de unde şi şarja prietenească din *Universul literar* (an. XLII, nr. 37, 12 septembrie 1926, p. 16, la rubrica „Ecouri"): „Camil Petrescu făuri din nămolul Tekirghiolului pe Mitică Popescu ca pe un Adam autohton". Ar mai fi de adăugat şi alte amănunte — ca participarea la şezătorile S.S.R. (unde Camil a citit versuri), referirile la spectacole din perioada 1924—1928, văzute şi comentate de Camil Petrescu, prezenţa lui la Teatrul Naţional începînd din octombrie 1926, cînd se făceau ultimele repetiţii pentru premiera *Mioarei* (9 noiembrie), sau mai tîrziu pentru *Mitică Popescu* (martie 1928) — care transformă „dosarul de existenţă" al lui Ladima în capitol romanesc al vieţii lui Camil Petrescu.

Cine este Emilia Răchitaru? Am văzut ezitările romancierului în alegerea numelui actriţei, lamentabilă în viaţă şi tot atît de lamen-

---

[1] *Note zilnice (1927—1940)*, p. 48.

tabilă în efemera ei carieră teatrală. Cercetînd dosarele Teatrului Național la Arhivele Statului din București și întreg repertoriul Teatrului Național în perioada 1910—1933, dintre absolvenții Conservatorului, promoțiile 1925—1926, 1926—1927, 1927—1928, am descoperit pe Emil Rozen (amintit într-o scrisoare a lui Ladima), care a fost stagiar și după aceea titularizat. Pe L. C., adică Leny Caler, prezentă în grupul de la Movilă, scriitorul o cunoscuse din 1924—1925. Ar fi oțios și hazardat să] dăm aici întreaga listă a celor din arhive care, probabil, nu au trecut pragul figuranților sau al rolurilor periferice. Probabil, corespondentul real al Emiliei Răchitaru s-a numărat printre aceștia din urmă. Într-unul din interviurile sale, Camil Petrescu amintește de o absolventă, ferindu-se să dea nume. Asupra unui singur fapt aveam cîteva indicii clare. Una din refuzatele Thaliei trebuie să fi fost pentru scriitor o legătură sentimentală pasageră. Camil Petrescu n-a dorit să facă publică nici lipsa de talent și, cu atît mai mult, turpitudinea unei existențe banale, accidental prezentă în viața teatrală.

Camil Petrescu, în ipostază de gazetar vehement și poet al neliniștii metafizice din *Transcendentalia*, poate fi regăsit în ceea ce are mai nobil Ladima. Oricum, romancierul s-a străduit să se detașeze prin introducerea unor date psihologice, aglutinînd sugestii din realitatea imediată în conturarea personajului. Și atunci a procedat cu inteligență, părăsind în aparență scurta perioadă 1926—1928, în care majoritatea faptelor relatate reflectă o minuțioasă documentare, tabloul epocii cu cîteva date esențiale. Pentru a crea impresia unei plăsmuiri a „dosarului" Emiliei, tehnica a fost aceea de a se referi la cîteva piese care nu s-au reprezentat în stagiunile 1925—1926, 1926—1927, 1927—1928. Cea dintîi amintită este piesa lui Émile Fabre, *Casa de lut*, în care Ladima a urmărit-o emoționat pe Emilia. Piesa dramaturgului francez s-a reluat pe scena Naționalului în stagiunea 1921—1922. Trupa teatrului bucureștean făcuse însă, imediat după încheierea războiului, un turneu în Banat și din repertoriu n-a lipsit *Casa de lut*, pe care Camil Petrescu a văzut-o la Timișoara și a comentat-o foarte pe scurt în *Banatul*:[1]

„Marți seara a avut loc o a doua reprezentație a trupei. S-a jucat *Casa de lut*, o puternică dramă de autorul francez Fabre. Și de astă dată[2] avem un conflict puternic și o intrigă bine închegată, care a

[1] An. I, nr. 49, 7 august 1919, p. 2.
[2] Înainte, în același număr, la „Cronica dramatică", Camil Petrescu comentase *Patima roșie* de Mihail Sorbul.

ținut treaz interesul spectatorilor pînă la sfîrșit. E incontestabil că genul acesta de piese fantazate, sobre, tari în simplitate, fără declamatoria pedantă și insuportabila morală a pieselor nemțești, place din ce în ce mai mult publicului nostru...

În rolurile principale desemnăm, în primul rînd, pe dl. Ciprian, acest mare talent, care a pus mult suflet în rolul nedreptățitului frate Jean... În general trupa aceasta selectă lasă o plăcută impresie și o recomandăm cititorilor noștri din Caransebeș și Băile Herculane."

Camil Petrescu l-a apreciat în mod deosebit pe G. Ciprian, care trei ani mai tîrziu a fost interpretul lui Andrei Pietraru din *Suflete tari*. Dar să revenim la „repertoriul" Emiliei. Se spune că a jucat în *Modelul*. Mai întîi melodrama *La femme nue*, tradusă de G. Ranetti sub titlul *Modelul*, de Henry Bataille, nu s-a reluat pe scena Naționalului din 1914—1915, cînd a fost o cădere (șapte reprezentații), deși din distribuție au făcut parte actori de anvergură ca Ar. Demetriade, N. Soreanu, G. Ciprian și Maria Filotti. Premiera a avut loc la 6 decembrie 1914. Vom relata foarte pe scurt subiectul piesei. Fragmentul de replică reprodus de Camil Petrescu din memorie, dar în spiritul originalului, aparține în melodramă unui personaj (Louise Cassagne) provenit din lumea stigmatizată a faubourgurilor pariziene. Nefericita Louise, care poza în diverse ateliere pentru sume derizorii, izbutește să-și atingă visul matrimonial și o condiție mai onorabilă prin căsătoria cu pictorul Pierre Bernier, care însă nu aspira la celebritate, cît la mîna generoasă a prințesei Chabran. Louise Cassagne se sinucide și pe patul morții (scena se petrece în actul III al piesei) are un schimb de replici cu prințesa înduioșată de soarta fostului „model". Limbajul Louisei este, într-adevăr, în marginea trivialității, mai evidentă în versiunea românească, a cărei unică dactilogramă, cu adnotări tehnice, se găsește în Biblioteca Teatrului Național din București. Nu e deloc întîmplătoare distribuirea imaginară a Emiliei în acest rol, care fusese interpretat de actrița El. Mihăilescu. Fără îndoială, romancierul a văzut spectacolul cînd era student și reținuse latura lui apăsat bulevardieră. Pentru a spori nota sarcastică, actriței stagiare i se promit diligențe pentru dublarea unor roluri în *Învierea*, *Dama cu camelii*, *Schylock*. O biată stagiară fără har cum putea dubla actrițe ca Marioara Voiculescu (în rolul Maslovei) sau Maria Filotti (în rolul Margaretei Gauthier)? Ambele piese se reluaseră în regia lui V. Enescu, *Învierea* la 11 noiembrie 1927, iar *Dama cu camelii* la începutul aceluiași an (22 ianuarie). În privința *Schylock*-ului, regizat de Soare Z. Soare, reluarea într-o nouă viziune scenică și cu mare succes (treizeci și trei

de reprezentații), a avut loc la 30 august 1924 într-o distribuție de primă mînă. În legătură cu *Secretul mamei* (trebuie să fie vorba de drama *Secretul* de H. Bernstein), ea s-a jucat pe scena Teatrului Național avînd-o ca protagonistă pe Maria Ventura, de mult societară a Comediei Franceze.[1] Prin asemenea oferte Camil Petrescu a urmărit să sporească penibilul veleităților Emiliei, care trebuie să se fi numărat printre acele absolvente ridiculizate de el în articolul *Promoția Conservatorului*[2]: „La examenul din anul acesta ne-a fost dat să vedem toate monstruozitățile, între care cea mai mică nu era aceea a unei Himene bucălate și cu gurița cît o para de aramă, sau a unei zîne cu aspect de spălătoreasă.

În general, cînd nu se fac piese cu tirade istorice, se fac roluri de ingenuă. Conservatorul trimite pe piață stocuri de « ingenue » cum fabricile de încălțăminte fac depozite de ghete." În același număr, dovadă că lui Camil Petrescu îi era cunoscută „promoția Conservatorului", într-un medalion dedicat lui Ion Iancovescu, o amintește superlativ pe Leny Caler („singura actriță tînără capabilă de orice izbîndă"), cele de tipul Emiliei Răchitaru fiind opusul, una din posibilele colege ale viitoarei mari actrițe, una din acele „bucălate ingenue", fără har și, pesemne, „vinovată" de infidelitate față de necruțătorul dramaturg și romancier.

„Dosare de existență" sînt și misterioasa doamna T. și Fred Vasilescu-Lumînăraru. *Contesa bolnavă*, nuvela neterminată, scrisă în perioada timișoreană, avea în prim-plan o enigmatică doamnă R., baroneasă. Lucrat în filigran, pentru a contrasta cu Emilia, personajul inițial trebuie să fi avut ca prototip o cunoștință a romancierului de care și-a amintit în momentul cînd, așa cum mărturisește în conferința de la Ateneu, Liviu Rebreanu nu-și onorase promisiunea pentru *Cetatea literară* și spațiul rezervat literaturii trebuia în mare grabă acoperit. A scrie aproape singur o revistă nu era pentru Camil Petrescu un efort necunoscut. Ușurința redactării febrile se observă, de pildă, în *Săptămîna muncii intelectuale*, în suita de articole polemice cînd, nu o dată, s-a văzut singur constrîns să răspundă la atacuri convergente. Dificultatea integrării scrisorilor în roman a fost declarată în mai multe rîn-

[1] În *Spectatorul*, unde colabora și Camil Petrescu (an. I, nr. 2, 24 decembrie 1925, p. 1), citim: „D-rei Ventura trebuie să i se facă cunoscut că piesa *Secretul* e socotită perimată din toate punctele de vedere și că a fost eliminată din repertoriul nostru ca fiind, cum s-ar zice în limbagiul comun, proastă".

[2] *Cetatea literară*, an. I, nr. 9—10, iulie 1926, p. 69.

duri de Camil Petrescu, dar independent de modalitatea găsită (sudura epică a rămas totuşi friabilă), personajul ca atare se impunea pentru a face şi mai evidentă paupertatea psihologică a Emiliei, vulgaritatea midinetei cu veleităţi histrionice. La cu totul altă scară, şi doamna T., din anumite date, lasă liberă presupunerea unei prezenţe în biografia autorului în perioada timişoreană, portretul cristalizîndu-se în final prin coroborarea acelor trăsături care să sugereze expresivitatea feminină eterată şi cerebralitatea. Alunecînd pe firul memoriei afective, Cella Serghi [1], una dintre prietenele statornice ale lui Camil Petrescu, îşi revendică mai întîi meritul de a fi stăruit pentru introducerea scrisorilor doamnei T. în cuprinsul romanului. Citām cu prudenţa pe care o avem dintotdeauna faţă de literatura memorialistică, îndeosebi cînd încearcă să reconstituie momente mai îndepărtate, fără suport în pagini de jurnal zilnic: „Nu-l mira entuziasmul meu, pasiunea pe care o puneam în tot ce susţineam, cuvintele mari şi convingerea că am totdeauna dreptate. Emoţia îmi tăia răsuflarea:

— *Scrisorile doamnei T.*, Camil! Din tot ceea ce am citit, din tot ce ai scris, scrisorile astea îmi plac cel mai mult. Îmi plac la nebunie. Şi *Danton*. Scrisorile pe care le-ai publicat în *Cetatea literară*. Revista nu mai apare. Scrisorile astea se pierd. Nu e păcat? Doar le-ai scris tu. Din cauză că ai tot aşteptat nişte pagini pe care ţi le promisese Rebreanu. Le-ai scris, pentru că ţi-a mai rămas spaţiu liber şi revista trebuia să apară. Dar ce frumoase sînt! Numai prin cele trei scrisori şi personajul există. Doamna T. există, Camil.

Mă asculta concentrat, tulburat. Nu mi-a răspuns afirmativ, dar n-a respins ideea.

Şi după ani de zile, găsesc mărturisirea lui la această conferinţă: « Dificultatea mare a fost pentru mine cînd am integrat în *Patul lui Procust* acest capitol ». E vorba de *Scrisorile doamnei T.*"

Să încercăm clarificarea lucrurilor. Cînd apăreau *Scrisorile* în *Cetatea literară* (1925), Cella Serghi era o adolescentă (avea în jur de 18 ani). Nu punem la îndoială faptul că urmărea presa literară, numai că Cella Serghi uită că romancierul a republicat la finele anului 1931 (în *Facla*, 25 decembrie) prima dintre scrisori semnînd de rîndul acesta Camil Petrescu. Să fi fost scriitorul, pe care l-am cunoscut şi noi, atît de receptiv la sfaturile unei tinere, pe atunci aspirînd să pătrundă în cercuri literare, ceea ce s-a şi întîmplat mai tîrziu, cu ajutorul, deopotrivă, al lui Camil Petrescu şi Mihail Sebastian? Iată primul semn de

---

[1] Cella Serghi, *Pe firul de păianjen al memoriei*, Editura Cartea românească, 1977, p. 65.

întrebare asupra îndemnului său, din care nu lipsește nici amănuntul cu Rebreanu, încredințat de Camil Petrescu gazetarilor în preajma apariției romanului și apoi publicului în conferința de la Ateneu, citită de Cella Serghi în *Manuscriptum*. Nu și-a asumat oare distinsa autoare a *Pînzei de păianjen* o prea mare contribuție de sfetnic providențial al lui Camil Petrescu? În păienjenișul memoriei să se fi conservat întocmai unui fluture de aur înaripata propunere pe care o cunoaștem după aproape 45 de ani? Noi nu înclinăm să îmbrățișăm amintirea ca pe un adevăr care să merite înregistrat de istoria literară. Aceasta și pentru faptul că, la un moment dat, memorialista, pe care o prețuim, scrie negru pe alb că „În 1931 a început să scrie *Teze și antiteze*, care urma să fie teza lui de doctorat" (p. 76). Reținem însă că romanul trebuia să se numească *Patul lui Procust, femeia* (p. 30). Cella Serghi stăruie: „Într-o zi mi-a adus la masă manuscrisul unui roman cu titlul *Patul lui Procust, femeia*. E manuscrisul despre care, în *Note zilnice*, spune că l-a pierdut și apoi l-a găsit și a semnat pentru el un contract în Editura Cartea românească, în condiții penibile, dar luînd un acont care l-a ajutat să vină la Balcic. În această versiune, *Doamna T.* nu a existat." Felix Aderca, unul dintre intimii lui Camil Petrescu, nu cunoștea episodul dramatic, de care probabil ar fi amintit în articolul din *Cronicarul* (nr. 6, decembrie 1932), unde se întreba: „Al doilea roman, *Patul lui Procust, femeia*, pe care cînd scrim nu-l cunoaștem [1], să ducă oare mai departe, în sensul de spectacol social, viziunea scriitorului?.!.. Rămîne de văzut. Oricum, noul roman e o nouă experiență scriitoricească și poate că noul gen în care grăiește Camil Petrescu să afle rezonanța care condiționează fecunditatea." Ne întrebăm din nou, cu toată sfiala, știind suspiciunile scriitorului chiar în relațiile cu cei apropiați, dacă foarte tînăra Cella Serghi, cu surîsul adolescenței încă pe buze, n-a fost cumva trimisa Ariadnei în agitata existență a lui Camil Petrescu pentru a încredința posterității asemenea curioase avataruri literare? Să fi avut manuscrisul romanului *Patul lui Procust* un destin similar cu *Accidentul* lui Mihai Sebastian, care într-adevăr s-a pierdut? Și acum o altă precizare. Dintru început Camil Petrescu a semnat contractul pentru roman cu Editura Națională-Ciornei, cum s-a anunțat în toată presa, și de „condiții penibile", dacă ar fi existat, romancierul nu ar fi scăpat prilejul să le treacă fie în caietul cu „note zilnice", fie să le strecoare în interviuri sau articole. Orice frustrare materială îl irita și se grăbea să fie cunoscută public sub formă de

[1] Dar trebuie să apară zilele acestea în Editura Națională-S. Ciornei (n. red. *Cronicarul*).

avertisment pentru editori. Cum a prins viață, în fine, după Cella Serghi, personajul doamnei T.? Datorită d-sale, care s-a recunoscut imediat, amintindu-și de plimbările pe străzile Bucureștilor, de mantoul verzui pe care îl purta în toamna cînd vizitau împreună expozițiile, de mîngîierea afectuoasă a lui Camil Petrescu. Oprim aici mărturiile Cellei Serghi, agreabil scrise, dar cu o pronunțată notă de subiectivitate.

Alte amintiri, ale editorului și prietenului său, Al. Rosetti, dar și ale pianistei Lya Romașcu, prietenă cu romancierul, ne trimit spre cu totul altă persoană, de rîndul acesta cu atributele de comportament enigmatic-princiar, caracteristic pentru mult disputatul și discutatul personaj al doamnei T. Al. Rosetti ne-a vorbit de impresia puternică pe care i-a făcut-o lui Camil Petrescu, chiar de la prima întîlnire, la Mogoșoaia, Martha Lahovary-Bibescu, în toamna anului 1931. Și Lya Romașcu [1] își amintește de confesiunile lui Camil Petrescu din acea perioadă, cînd răspundea invitațiilor tinerei pianiste, care în strada Paris, la locuința sa, organiza un fel de cenaclu compozit (scriitori, muzicieni, pictori). Un portret imaginar al doamnei T. (pare-mi-se o acuarelă), care aparținea lui G. M. Cantacuzino, a existat în camera de lucru a lui Camil Petrescu. Cînd a cunoscut-o Camil Petrescu pe Martha Bibescu, tot Al. Rosetti își amintește că era de față și arhitectul G. M. Cantacuzino, care tocmai lucra la restaurarea palatului Mogoșoaia. Spre finalul romanului, unde apar noi precizări privind psihologia personajului, ele amintesc de trăsăturile Marthei Bibescu, pe care Camil Petrescu o admira și ca scriitoare. Aici ,după noi, artificiul de a fi introdus în subsolul scrisorilor recomandări stilistice are o dublă semnificație. Mai întîi aceea de a recomanda anticalofilia (teza proprie în spiritul pledoariei pentru *autenticitate*) unei virtuale scriitoare. Cititorii contemporani cu apariția romanului și cu atît mai puțin cei de astăzi nu puteau bănui că vizau o autoare consacrată, elogiată chiar de la debutul său, în 1908. Aici și paradoxul! În fața unei scriituri cu atîtea fioriturí stilistice, Camil Petrescu încearcă să teoretizeze limbajul nud „al codului penal", chiar neglijența pînă la agramatism. Corespondența dintre Camil Petrescu și Martha Bibescu va constitui cel mai grăitor docu-

[1] La 31 decembrie 1931, deci în ajunul Anului nou, Camil Petrescu, admirator al lui Léon Daudet, îi trimitea prietenei sale Lya Romașcu o scrisoare însoțită de cîteva cărți: „Prietenă dragă, Léon Daudet e unul dintre cei mai pasionați scriitori. Abordează aci — cum vrei — și un subiect dintre cele mai interesante" (cf. Valeriu Râpeanu, *Camil Petrescu — Corespondență inedită*, în *Tribuna*, an. XV, nr. 6, 11 februarie 1971, p. 4).

ment pentru admirația reciprocă. Am înregistrat aici această supoziție mai apropiată de structura complexă a personajului. Am făcut-o cu atît mai mult cu cît în destinul lui Fred Vasilescu-Lumînăraru există oarecari corespondențe cu întîmplări autentice din viața soțului Marthei Lahovary, aviatorul iscusit, curajosul combatant în primul război mondial, George Valentin Bibescu.

În anuarele aviației române (1920—1933) nu am găsit nici un pilot cu numele de Fred Coceașu, de care vorbește tot Cella Serghi în capitolele cărții sale consacrate lui Camil Petrescu. Dar pe George Valentin Bibescu l-am aflat citat printre cei prezenți la constituirea Industriei de avioane românești (I.A.R.), iar pe Camil Petrescu printre personalitățile care au asistat la zborurile demonstrative pe noile aparate de proveniență franceză. Prăbușirea avionului, în care Fred Vasilescu își pierde viața, poate coincide cu accidentul de la Saigon al lui George Valentin Bibescu, relatat pe larg de principalele noastre cotidiane și în *Le Progrès*, publicația menționată în roman. Oricum, sînt unele asemănări, Camil Petrescu ferindu-se de primejdia suprapunerilor totale prin surplusul de date. Personajul, în sine, refuză un „dosar de existență" identificabil riguros.Nu lipsesc însă nici acele elemente bovarice ca aspirația lui Camil Petrescu la funcții diplomatice și condiții materiale rezervate privilegiaților de conjunctură.

Șerban Cioculescu, sigur pe judecățile sale totdeauna supuse obiectului, nu întîrzie să se pronunțe și, repetînd gestul de la apariția *Ultimei nopți...*, inaugurează seria comentariilor. Cronica la *Patul lui Procust*[1] reflectă un spirit refractar oricărei concesii de ordin afectiv, raționalist care fără precauții protocolare trece repede, nu și grăbit, la examenul critic axiologic. Răsturnînd procedeul curent, Șerban Cioculescu își exprimă rezerve categorice de la început (așa va proceda și în cazul *Răscoalei* lui Liviu Rebreanu) asupra tehnicii care face ca *Patul lui Procust* să nu aibă o armonie sferică. Nici aparteurile nu-l satisfac, scrisorile doamnei T., deși „foarte interesante ca literatură psihologică", le găsește cam de prisos, ca și epilogurile. Ca reușită exemplară, după Șerban Cioculescu, se detașează masiva parte intitulată *Intr-o după-amiază de august*. Să vedem însă cum își expune criticul punctul său de vedere:

„Autorul admirabilului roman *Ultima noapte de dragoste, întîia zi* (sic!) *de război*, analiza de rară ascuțime a geloziei și a nevrozei frontului, s-a lăsat așteptat doi ani împliniți. În răstimp, o încărcată, dar foarte inegală, recoltă a romanului s-a oferit publicului. Pentru cititorul recules

[1] *Adevărul*, an. 47, nr. 15062, 9 februarie 1933, p. 1, 2.

de romane, amator de soluționarea prin tehnică apropiată a crizelor sufletești, d. Camil Petrescu a rămas o prețioasă disponibilitate, o rezervă prestigioasă.

Patul lui Procust corespunde întocmai pretențiilor la cel mai ridicat potențial. *Ultima noapte de dragoste* (volumul întîi al romanului sus-numit) se află astfel prelungită cu o carte gemănă, care duce foarte departe investigația dificilă a suferinții erotice. De la o carte la alta, firul subțire de legătură e reapariția neîntîmplătoare a politicianului Nae Gheorghidiu și a « Lumînărarului » Tănase Vasilescu, continuat prin fiul său Fred, personalitatea masculină complexă din noul roman. Punctarea acțiunii cu indivizi cunoscuți dinainte este un procedeu familiar de la Balzac încoace, prin care romancierul divulgă intenții de frescă socială — la d. Camil Petrescu cu totul subalterne proceselor de psihologie individuală. Căci oricît ar numi d-sa producția sa epică « dosare de existență » și oricît s-ar situa, prin anume evenimente politice pomenite, în actualitatea reportericească, domeniul său propriu este individul netipic, singuratic, monadă, individualitatea sfîșiată de drama sa personală, insolubilă.

Asemenea fructe rare ale civilizației contemporane, asemenea existențe singulare sunt în romanul d-lui Camil Petrescu trei: d-na T., Fred Vasilescu și George Demetru Ladima. Pe același plan principal se mișcă persoana nesemnificativă a Emiliei Răchitaru, actriță, care printr-un zar ironic al destinului determină sinuciderea lui Ladima. Celelalte personagii, inclusiv ziaristul D., suspinătorul d-nei T., strivit de mediocritatea sa, nu sunt decît semnale scurte ale ambianței sociale, din care răsar cu prestanță personalitățile polarizatoare ale interesului.

O stridență tehnică este regizura d-lui Camil Petrescu. Prin notițe în subsol, printr-unul din epiloguri, prin maieutica scrisului d-nei T. și al lui Fred, prezența sa de sforar irită, cu efect de ricoșeu, deși finalitatea urmărită de autor este tocmai absența sa din corpul operii. Efectul e însă invers.

Indiscreția de comentator constatată în *Danton* și rolul din culise împleticesc lectura, stîrnesc obstacole inutile de circulație.

În ceea ce privește unitatea romanului, blocul impresionant, valabil, definitiv, este povestirea lui Fred: *Într-o după-amiază de august* (p. 34—356). Epilogurile nu sunt necesare (p. 357—414), iar cele *Trei scrisori ale doamnei T.* (p. 3—33), foarte interesante ca literatură psihologică, nu sunt indispensabile pentru sugerarea feminității excepționale a personagiului. Notele din subsol îngreuiază textul, iar cele patru poezii ale lui Ladima puteau trece în text, pentru completarea fizionomiei sale artistice. Vițiul tehnic nu e prea grav, dar este. Personali-

tatea nervoasă a d-lui Camil Petrescu își creează complicații zadarnice, dar ușor dăunătoare rotunjimii armonioase a operii.

*

Într-o după-amiază de august este un desăvîrșit roman de analiză petrecut în conștiința unui individ, așa cum indică titlul, în spațiul de timp al unei după-amiezi.

Fred Vasilescu e un tînăr diplomat, aviator, automobilist, proprietar de cai de curse, sportiv și monden, de aceea cu o reputație injustă de « prost și incult », în realitate un om complet, exemplar evoluat al timpului, activist și cerebral totodată. Întîmplarea îl poartă într-o după-amiază de august la domiciliul unei actrițe pe care a posedat-o de două sau trei ori. După preambulul cafelei și dulceții, servite de pitoresca ei soră mai mare, Valeria, urmează, firește, « actul în patul profesional ». Emilia este o femeie fără personalitate, voinică și cărnoasă ca modelele moderniștilor Picasso și Favory, terminată cu un cap gol, de o « frumusețe caligrafică » și cu « pielea întinsă » ca și cum și-ar fi injectat parafină subcutaneu.

După consumarea la rece și în contratimp a actului, urmează pliei sentimentale a Emiliei, unde se plasează pasiunea mare a lui Ladima, de la care femeia păstrează sub panglică roz un teanc de bilețele și scrisori. Poet obscur, considerat genial de extremiști, ziarist de mare temperament, utilizat o singură dată de Nae Gheorghidiu, fostul ministru liberal, desuet din punct de vedere fizionomistic și modistic, Ladima se purtase ca *idealist* în viața sentimentală, consumat stupid pentru o nulă interpretă. E o interferență în existențele lui Fred și Ladima, și anume o femeie, d-na T.

Divorțată după cîteva luni de căsătorie, d-na a devenit proprietara-asociată a magazinului de mobile « Arta decorativă ». Este o cerebrală ca și Fred, o sensibilitate acută și o independentă, în cel mai ales înțeles al cuvîntului. D-na T. îl iubește pe Fred și este iubită, dar un accident obscur intervenit bărbatului, contrazice afinitățile morale și senzuale ale amanților, cari se consumă « într-o iubire rarefiată ».

Dacă am ridicat obiecții relative la tehnica de încadrare și subsol al romanului, nimic nu poate fi conceput mai săvîrșit decît blocul de rezistență care se numește: *Într-o după-amiază de august*. Și nimic nu poate da imagina tehnică a acestui, în individualitatea sa, roman, decît lectura însăși a *După-amiezii de august*.

Se va rosti desigur numele lui Proust.

Se va aminti metoda discontinuității memoriale, întrebuințată cu măiestrie de d. Camil Petrescu.

Chestiunea se pune însă dacă menirea proustiană este introdusă dintr-un snobism literar sau dintr-o necesitate tehnică. Să examinăm. *Într-o după-amiază de august* pune alături trei cupluri: Fred-Emilia, Ladima-Emilia și Fred-d-na T., îmbucate aproape indistinct într-unul și același text și dificil disociabile.

Mai ales că romanul nu e o povestire epică de evenimente după rețeta realistă, de arhitectură simplă, ci o dublă dramă de conștiință: iubirile nefericite ale lui Ladima și Fred. Să facem abstracție de încadrarea cărții între scrisorile d-nei T. și episoadele, două, unde mai intervine complicația pirandellească a motivării sinuciderii lui Ladima. Să ne limităm la *Într-o după-amiază de august*. Adevăratul cadru al îndoitei drame este patul iubirii venale a Emiliei: « Patul Emiliei », dacă preferați un titlu concret, sensului ideal al *Patului lui Procust*, care este tortura conștiinței.

Cele două drame se joacă în conștiința lucidă a lui Fred, care retrăiește drama lui Ladima recitindu-i cu pauze de respirație corespondența, ajutat de comentariul complementar al Emiliei, peste umăr — și își amintește fragmentar crîmpeie din propria-i suferință, căreia Ladima a fost martor în două rînduri. Sunt două drame morale ridicate la înaltă frecvență de setea de cunoaștere a lui Fred. Actul cunoașterii se umanizează profund prin intuiția lui Fred că drama lui și a lui Ladima se înfrățesc prin suferință. Sunt două lumi distincte de suferință și totuși doi confluenți de mizerie umană, alăturați fără atingere de apele sufletești încropite ale Emiliei. Prezența mobilă a Emiliei era necesară pentru reconstruirea aventurii lui Ladima; eclipsările ei îngăduie lui Fred cîteva cufundări în straturile memoriei afective, pentru reconstruirea discontinuă a propriei sale aventuri. Artificiul tehnic aci ar fi fost succesiunea temporală logică dar nu și firească în structura memoriei și compoziția clasică ar fi mers împotriva mecanismului memorial natural.

*

Și apoi cu cît meșteșug realizează autorul două reconstrucții psihologice, cari trăiesc susținute de prezențele provizorii, așa de bine dozate, ale făpturii de carne goală, Emilia. Secretul reușitei construcțiilor cerebrale nu e altul decît realitatea epidermică, permanentă, obsesivă. « Sub zodia acestor dungi, adîncituri și plenitudini, a stat întîmplarea acestei după-amieze de august în întregime » (p. 356).

Sub zodia precisă a topografiei animalului feminin au crescut două flori de suferință, din existența lui Fred și Ladima (dar aderența cititorului este mai integrală de partea lui Fred, poate pentru că e om întreg, decît de partea abstractului Ladima).

Modul proustian, aşadar, e folosit numai în măsura cerută de funcţia normală a memoriei în împrejurări date şi nu ca scop în sine şi ostentaţie tehnică avansată. În sfîrşit, nu văd nici o raportare între prolixa analiză proustiană şi introspecţia rapidă, nervoasă, acerată a d-lui Camil Petrescu; între investigaţia subconştientului, la Proust, şi intelectualista psihologie a romancierului român care explică «fluidul sexual» al d-nei T., «curentul continuu» al feminităţii ei prin «permanenta (ei) tensiune intelectuală».

«O gîndire adevărată o simţi cum simţi pulsul cuiva, sau, mai exact, cum ar trebui să constaţi, atingînd, că un corp e viu numai din senzaţia de circulaţie. Mai că îmi vine să spun lămurit că inteligenţa se poate descoperi şi prin pipăit» (p. 303).

Creator de neuitate fiinţe feminine (Ela Gheorghidiu, d-na T., Emilia), care vor rămîne în figuraţia noastră epică valabile prin coexistenţă sau disociaţie: trup-inteligenţă, desigur cel mai pătrunzător şi plastic animator al femeii, d. Camil Petrescu rezumă finalitatea iubirii prin cea mai frumoasă formulă intelectualistă din cîte cunosc:

«O îmbrăţişare adevărată a corpurilor e frumoasă ca o convorbire între două inteligenţe» (p. 71), care se echilibrează desăvîrşit cu formularea mistică:

«Ceea ce simt pentru tine nu e nici dragoste, nici ură. E ceea ce simte somnambulul pentru lună. Încolo nimic» (p. 353).

*

Calităţile cele mai preţioase ale romancierului se manifestă neconstrînse *Într-o după-amiază de august*, cu o libertate de mişcare şi o plenitudine admirabilă. Acuitate psihologică, luciditate totală, expresie nudă, neînflorită, a unui scriitor de rasă şi nerv, narator, portretist şi analist pe material viu, pe ţesut moral cald, palpitant de viaţă. Personagiile d-lui Camil Petrescu, diferenţiate sau elementare, trăiesc cu o intensitate unică, surprinse în dinamismul moral sau trăirea organică, dau impresia autentică a vieţii, fugitive şi ireversibile.

D. Camil Petrescu, alăturat majorităţii romancierilor români, profesionişti sau diletanţi, e un izolat, prin darul vieţii, comunicat simplei impresii, senzaţiei voliţiei, sentimentului, ideaţiei, întregei game a universului sufletesc. Nemijlocit transmite o vibraţie, stabileşte un fluid, închide un circuit de sînge şi emoţie.

Cerebral şi senzual, senzitiv şi nervos, romancier complet, d. Camil Petrescu a înzestrat romanul nostru cu un model neatins pînă astăzi, de analiză vie."

La 19 noiembrie 1935, Camil Petrescu face o paranteză în jurnalul său: „Lovinescu îi reproşa lui Cioculescu ironic că declara pretutin-

deni *Patul lui Procust* un roman genial, dar cînd a scris « a scăldat-o »".[1] Detaliul, deşi are savoare, fiind incontrolabil, îl împrumutăm numai sub beneficiu de inventar, mai cu seamă că Şerban Cioculescu în articolul-sinteză *Romanul anului 1933*, după o lapidară trimitere la *Ultima noapte...*, situa *Patul lui Procust* la cota cuvenită:

„Derivat din teatru, Camil Petrescu a salvat cu primul său roman formula autohtonă a romanului de război, fals înaintea d-sale, prin autenticitatea relatării, şi în partea a doua, independentă de cea dintîi, a permis cele mai îndreptăţite aşteptări, prin acuitatea de analiză a geloziei, prin nervul şi preciziunea, moderne, de aleasă calitate. [...]

Am păstrat mai la urmă romanul lui Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, ca pe cea mai aleasă realizare a anului, prin darul unic al scriitorului de a spinteca viaţa cu intuiţie intensă, de a păstra ţesutul cald, palpitant de viaţă, de a vedea impresia autentică a trăirii, fugitive şi ireversibile. Cerebral şi senzual, senzitiv şi nervos, Camil Petrescu e un romancier complet, care înlătură dualitatea tehnică a romanului: observaţie exterioară şi analiză internă, printr-o trecere personală de la psihologia statică la aceea dinamică şi printr-o împletire de fiecare clipă a eului cu ambianţa. Maniera sa explicabilă suficient prin temperament nu trebuie asociată proustianismului, care e analiza subconştientului bergsonian, dar nu e fără legătură cu fenomenologia intelectualistă a lui Husserl."[2]

Sub iniţiale, Al. Robot[3] semnalează formula epistolieră şi prezenţa factorului subiectiv în textura romanului. Fără să se întrevadă intenţia de a reveni mai pe larg, Al. Robot ţine ca *Patul lui Procust* să fie văzut ca un moment, ca o dată în evoluţia genului, rodomontada din finalul articolului nefiind lipsită de umor:

„Romanul de curînd apărut al d-lui Camil Petrescu, *Patul lui Procust* aduce în factura lui o noutate de tehnică, care, dealtfel, ca toate noutăţile are şi ceva vechi în ea.

Cei care au citit *Patul lui Procust* au avut surpriza de a fi în faţa unui roman compus numai din scrisori. Dar a spune că *Patul lui Procust* e un roman în scrisori e nu numai prea puţin, dar e şi echivoc. Aceste aşa-zise romane în scrisori evocă desigur o literatură desuetă, contemporană probabil cu Bolintineanu, fireşte însă că ar fi mai mult

---

[1] Camil Petrescu, ed. cit., p. 83.

[2] *Revista Fundaţiilor regale*, an. I, nr. 2, februarie 1934, p. 455—466; reprodus în *Aspecte literare contemporane*, Editura Minerva, 1977, p. 259—268.

[3] „*Patul lui Procust*" *şi scrisorile (Elogiu indiscreţiei)*, în *Rampa*, an. XVI, nr. 4524, 13 februarie 1933, p. 3.

decît deplasată o asociație între Camil Petrescu și acea epică defunctă și istorică. Dar la noi s-au scris atît de puține romane în scrisori, încît explicarea tehnicii *Patului lui Procust*, deși dificilă, pentru că și cere un contact direct cu romanul, așa părînd normală și ușor inteligibilă, e insistent cerută pentru cei care vor trebui de acum înainte să citească romanul d-lui Camil Petrescu, subliniat ca un eveniment literar al acestui an de grație.

În acțiunea acestui roman apare, în primul rînd, autorul autentic romancier și amator de suflete sîngerînde. Și d-l Camil Petrescu, romancierul în persoană, reușește să fixeze în acest inedit pat al lui Procust, cu riscul chiar de a amputa, cele cîteva inimi rănite, pumnul de speranțe distruse de același mare călău al vieții, Amorul, sub a cărui pecetie pulsează lumea acestui roman.

Așadar, aflã în primul rînd pe d-ta T., femeie de o inteligență unică, pe care o hotărăște să se spovedească celor cîteva coli de hîrtie. Și astfel, iată-l pe cercetătorul de viață Camil Petrescu în posesia a trei admirabile scrisori, fructe ale pasiunei nenorocite pe care d-na T. o păstra tînărului Fred Vasilescu, secretar de legație în Ministerul Afacerilor Streine.

Urmează spovedania lui Fred Vasilescu, prin aceleași mijloace obligat la o confesare, care mărturisește vizita la o actriță mediocră a Naționalului, pe care *Rampa* are obiceiul s-o numească « Chichineasca », în ale cărei sertare găsește scrisorile unui oarecare gazetar și talentat poet, George Demetru Ladima, de curînd sinucis din cauza funestei iubiri purtate actriței, scrisori pe care Fred Vasilescu le reproduce în întregime.

Cineva spune că nimic nu e mai lesne decît să scrii un « roman din scrisori ».

Da, poate. Dar nu, în orice caz, un roman ca *Patul lui Procust*, în ale cărui scrisori, d-l Camil Petrescu a adunat o forță de analiză rară, cu introspecții în viața interioară, prezintînd, pe de altă parte, o epică de o tensiune semnificativă nu numai pentru viitorul proaspătului romancier Camil Petrescu, dar și pentru evoluția romanului românesc.

În concluzie, cred că fabula *Patului lui Procust* nu e fără morală: nu trimiteți scrisori unei femei sau mai bine nu scrieți deloc, altfel riscați să ne delectăm pe socoteala dv. ca pe a celor trei eroi din *Patul lui Procust*."

Același Al. Robot, cînd trece la cronică literară,[1] în spațiu oarecum restrîns, fără disponibilități critice deosebite, încearcă să-și con-

[1] *Rampa*, an. XVI, nr. 4530, 20 februarie 1933, p. 1, 2.

tureze punctul de vedere. Referirile se fac la personaje, la tipologia morală, iar în tehnica romanescă, Al. Robot vede o filiaţie stendhaliană. Alertă, scrisă de un poet care proclama mai presus de orice inefabilul, cronica aduce cîteva observaţii ce se susţin:

„Odată cu dl. Liviu Rebreanu şi împreună cu d-na Hortensia Papadat-Bengescu, dl. Camil Petrescu înscrie pe marginea romanului românesc, atît de pauper şi de incolor, mişcările de rotaţie personală în a căror rază se cuprinde cît mai multă viaţă, iscată prin ciocnirea şi însîngerarea unor suflete stranii, genuni omeneşti inedite. *Patul lui Procust*, unealtă a torturii şi pat al trupurilor contopite, amputate sub semnul marelui călău, amorul, este romanul, pentru noi unic aproape, care luînd ca motiv iubirea, bătrîna eroină a tragediilor lumii, îşi propune şi izbuteşte s-o dezbrace de tot livrescul de rigoare. Reducînd acest nobil sentiment la instinct, proclamînd-o efect al unei lipse de luciditate, catastrofale, pe care le studiază în cazuri care respectă, cu severitate, realitatea.

Acest « dosar de existenţe », album zoologic al amanţilor, aşează pe masa sa de operaţie cîţiva pacienţi ai dragostei, bizari, cazuri generale totuşi, diverşi şi cu o diferenţă de psihologie, care îi complectează în raporturile lor.

Amorul pe care îl prezintă *Patul lui Procust* nu mai are nimica nici din savoarea de glumă şi de « floare la ureche » şi nici de lacrimogenă melodramă, cele două oglinzi ale crudului Cupidon.

Situîndu-le pe acelaşi plan, căutînd să convingă prin contraste, dl. Camil Petrescu, faţă de cazurile pe care le cercetează, fără să pozeze în oficier al satanicului ceremonial pentru Venera, apare învestmîntat în imaginea unui întocmitor de procede-verbale. Toată această distribuire de roluri pentru un singur interpret (romancierul) este în serviciul tehnicei pe care o practică dl. Camil Petrescu în cartea sa.

Sunt însă cîteva cuvinte de spus, în primul rînd, despre personajele acestei mari drame pasionale, reduse la meschinăria unei boli, unui defect psihic.

Dacă am face un simplu şi strict control printre « femeile » romanului autohton, cu scopul de a o afla pe cea mai inteligentă, feminin inteligentă, nu cred ca voturile să fie pentru o alta decît această excepţională d-nă T. Femeia pură, fără petele mărunte ale frivolităţii, este în acelaşi timp femeia care e iubită şi femeia care iubeşte. Despre o astfel de femeie nu poţi spune decît un singur lucru, că o iubeşti, şi niciodată nu poţi afirma despre ea că e frumoasă. Încercînd să o alături acestui adjectiv, şi oricărui altul, profanezi inefabilul. Cu o bogăţie rară, înfăţişînd posibilitatea oricărei expresii şi interpretări, are

singura infirmitate de a nu putea provoca drame pasionale de fapt divers, deşi femeia iubită poate face victime, care însă suferă numai tacit şi nobil.

E un adevăr care, probabil, nu are darul de a convinge de îndată, din cauza unei confuzii care îi dă aureola necesară, dar consultîndu-l pe autorul *Patului lui Procust*, ne vom edifica în bună parte:

« Din capete de experienţă proprie, din cercetarea cu oarecare atenţie a reportagiilor în gazetă, din ceea ce ştiu din jurul meu, am ajuns la convingerea că numai femeile vulgare provoacă „drame de amor", sinucideri sau crime. Neîndoios că din pricina femeilor superioare se suferă mult mai mult, mult mai adînc şi sub forme care ţin de un desfiinţător sadism psihologic. »

Prin urmare, « drama de amor » nu ar putea provoca decît cealaltă eroină, Emilia. Actriţă fără talent, frumuseţe fără farmecul sensibilităţii, carne fără spirit.

Zola crease pe acea prostituată, ajunsă metresă de şambelan, Nana, care în acelaşi timp cu un trotuoar făcut numai spre propria satisfacţie, dintr-un capriciu feminin, pricinuia moartea şi ruina cîtorva mari financiari şi iluştri aristocraţi.

Tot aşa şi Emilia, oferindu-se bătrînilor cu bani şi tinerilor cu automobil, este, pe de altă parte, cauza directă a sinuciderii lui G.D.Ladima, unul dintre « marii noştri poeţi ».

Ladima e tipul unui nevropat, al unui bizar şi torturat gînditor. Scrisorile sale palpită de marea nebunie care îşi arată colţii în preajma cugetării lui. Ladima suportă furunculul unei lucidităţi care îi dă remuşcarea întregului său subconştient, singurul care activează.

« Emy, scrie el, ceea ce simt eu pentru tine nu e nici dragoste, nici ură... E ceea ce simte somnambulul pentru lună. »

Dl. Camil Petrescu, dublîndu-l pe Ladima, a găsit una dintre cele mai frumoase metafore ale amorului.

Altfel suferă însă Fred Vasilescu. El n-ar putea să fie niciodată superior durerii sale, ca Ladima. *E predispus — Ladima e predestinat —* unor boli sentimentale mai mari, mai puţin ruşinoase, cu efecte mai mici. Poate că avînd un caracter feminizat, deci normal, deosebit, aşadar, de cel al lui Ladima, chinuit de tenebrele îndoielilor, conştient de inutilitatea existenţei sale, dezgustat de noianul prin care păşeşte către nimicire, către ce are viaţa mai frumos şi etern, moartea.

În ce priveşte pe George Demetru Ladima, numai o fişă psihanalitică ar fi suficientă pentru rezolvarea problemelor sufleteşti pe care le pune şi pe care un cercetător de viaţă de profunzimea d-lui Camil Petrescu l-a găsit nu în apartamentele unui ospiciu, operaţie de două

ori mai uşoară, ci l-a aflat respirînd acelaşi ozon cu noi, care desconsideră aceste rare, dar învecinate, exemplare de inegalitate între spiritul avid şi cosmosul imperfect, nedezlegat, înveninat.

Ladima s-a sinucis din pricina diavoleştei sale înamorări de acea femeie, clădită numai din carne şi lăcomie; s-ar fi putut însă sinucide şi din cauza mizeriei de care suferea, după cum tot atît de bine s-ar fi putut sinucide din cauza nesiguranţei în prezenţa lui Dumnezeu, rănit întîi de caducitatea şi provizoratul cosmic. Dar desigur că moartea sa a fost o cauză a tuturor acestor trei pretexte pentru nebunia lui.

Este evidentă influenţa pe care o exercită asupra lui Fred Vasilescu, omorît într-un accident de aviaţie, influenţă pe care d-na T. o va căpăta şi o va menţine vie.

Deci, sunt inele ale suferinţii şi ale amoralităţii, care, nebuloase, unesc, cu o fatalitate inconştientă şi distructivă, lucrurile, oamenii. Şi dintre toate, marele sens ale precarităţii cosmice, inutilitatea vieţii, accident al creaţiunei, stîrnit de o defectare a bucăţii dezlipite de soare, care şi-a pierdut căldura natală.

Dl. Camil Petrescu stabileşte liniile de evoluţie ale romanului nostru. Putere de analiză, pătrundere plasticizată, luciditate, învingînd prin naraţiune, toate supunîndu-le unui estetism reţinut.

Abilitatea tehnicei d-sale, prin care alambichează acest polimorf material de *Rouge et noir* românesc şi contemporan, nu e un subiect care va fi epuizat prin cele cîteva tribulaţii din preajma apariţiei acestui *Pat al lui Procust.*

Cu conştiinţa unui roman de superioară structură, unanimitatea va trece *Patul lui Procust* al d-lui Camil Petrescu, cît mai curînd, în repertoriul permanent al literaturii româneşti."

Petru Comarnescu, găsind similitudini, dar şi deosebiri infraartistice între cele două romane ale lui Camil Petrescu, îşi începe articolul [1] oarecum concluziv:

„Romanele lui Camil Petrescu se citesc fără să le mai laşi din mînă. Această constatare, pe care o mărturisesc mulţi dintre cititorii săi, este tălmăcită de aceştia, pur şi simplu, prin motivul că romanele sunt interesante şi ţin tot timpul atenţia încordată, fără să-ţi dai seama însă de această încordare."

Criticul este interesat de problematica celor două romane pe care le confruntă, stabilind înrudiri dar şi deosebiri esenţiale. Pe cînd în *Ultima noapte de dragoste...* e vorba de eşecul matrimonial relatat ca fapt captivant, în *Patul lui Procust*, Petru Comarnescu se întreabă

---

[1] *România literară*, an. II, nr. 53, 18 februarie 1933, p. 1, 3.

dacă romancierul „povestește oare o la fel de captivantă faptă banală"? Și continuă:

„În primul roman conflictul era mai mult în omul Gheorghidiu — femeia și războiul fiind obiectele bucuriilor, tristeților și îndoielilor sale. Obiectiv, cetitorul avea de urmărit în *Ultima noapte de dragoste, întîia [noapte] de război* trei realități principale: Ștefan Gheorghidiu, soția sa și războiul. În *Patul lui Procust* realitățile constitutive ale romanului sunt patru: d-na T., Fred Vasilescu, Emilia, Ladima. Patru personagii care nu se cunosc toate personal. Autorul le înmănunchează viețile alăturînd trei scrisori ale d-nei T. și un raport cerut lui Fred Vasilescu, la care se adaugă două epiloage. În roman, avem, de fapt, două conflicte: unul între d-na T. și Fred Vasilescu, care se iubesc fără ca unul să aibe siguranța că e de ajuns de iubit de celălalt, în ciuda începutului de legare fizică, întrerupt apoi și în ciuda gesturilor oarecum inefabile. Celălalt conflict este între poetul și intelectualul Ladima și Emilia, o femeie mediocră, cabotină cu pretenții de mare actriță,cu totul interesată și neînțelegătoare față de măreția personalității acestui Ladima. Fred Vasilescu, monden, sportiv și bogat, moare într-un accident de avion, lăsînd doamnei T. nu numai averea sa, dar și un mister pe care nu va putea niciodată să-l dezlege: de ce Fred o iubea și totuși refuza în ultimii ani să se apropie fizic de ea? Boală? Dezgust, teamă de năruire în real a unei idealizări pygmalionice? Secretul rămîne.

În conflictul dintre Emilia și Ladima acesta se sinucide pentru că se simțea singur, pentru că femeia aceasta venală își bătea joc de el, care renunțase la tot ce nu era pur și înalt pe lumea aceasta numai la ea, nu. Și la Ladima, ca și la Ștefan Gheorghidiu, problema femeii devine ucigătoare: Ladima din cauza mizeriei la care ajunsese, ca urmare a destinului său de suflet mare, cinstit și integru, nu putea să controleze, să verifice adevărul că Emilia este o cochetă care numai față de el face pe inocenta. Se sinucide cînd îndoiala prinde în el certitudini."

După acest rezumat, Petru Comarnescu încearcă și reușește să demonstreze în articolul său că romanul lui Camil Petrescu reflectă o febrilă dorință de a transmite „experiența sa proprie și nu a celorlalți" de unde și faptul că „descrie și judecă numai lucrurile care îl dor, care-l preocupă în chip statornic". Criticul, plecînd de la ambele romane, consideră fundamentală la Camil Petrescu setea de captare a imponderabilului, „prindere însă reală și cu ajutorul întregii ființe a omului. Prindere intențională, care există indiferent de rezultate și care, indiferent de ele, poate, prin însăși obsesia ei, să ucidă o viață, un suflet,

o iubire. Ştefan Gheorghidiu nu e un gelos, ci un amant dornic să-şi cunoască amanta. La fel şi Ladima, care cerea vieţii numai adevăr şi sinceritate, consecvenţă cu sine însuşi.

Epistemologia aceasta cînd e teoretizată în filozofie se cheamă *idealism critic* şi afirmă că realitatea este ideea omului care simte şi gîndeşte. De aceea, pentru aceia care nu merg după terminologia la modă, Camil Petrescu nu este un realist, ci mai curînd un idealist criticist, punînd preţ pe documentul subiectiv, trăit, analizat şi judecat pînă la ultimele lui consecinţe. Este realist într-atît cît realitatea intră înăuntrul fiinţei sale, în experienţa sa sinceră şi personală. Şi acest *realism interior* este, de fapt, tocmai *idealismul* de care vorbeam. Dar etichetele n-au nici o importanţă cîtă vreme ştim ce înţelegem prin ele. Dacă vreţi, îl puteţi chema naturalist. Dacă prin natural înţelegeţi apropierea autorului de substanţă, de natura lucrurilor, de dezbărarea de orice artificialitate ostentativă, livrescă sau nu."

Pentru Petru Comarnescu meritul specific literar al lui Camil Petrescu „constă tocmai în faptul că proza sa apare spontan, fără ocoliri stilistice, fără broderii: faptul e rostit elementar şi viu, e turnat ca un rac în mare fierbere şi fixat întreg, înroşit doar de tinctura personalităţii scriitorului. Nici o operaţie, nici o desfigurare inutilă. Camil Petrescu nu se joacă, nu înfrumuseţează, nu urîţeşte, ci redă prin idei cît mai clare şi mai distincte realitatea subiectivităţii sale."

Trecînd peste alte consideraţii cu referire strictă la atmosfera din *Patul lui Procust*, am preferat să reţinem opinia criticului privind mult discutata construcţie: „Ordinea istorică a evenimentelor, mai ales în *Patul lui Procust*, este adusă tot prin sensibilitate, prin memoria afectivă a scriitorului. Evenimentele nu sunt expuse pentru cetitor aşa cum s-au petrecut ele, în ordine cronologică, ci după relevanţa pe care le au ele pentru cel ce le mărturiseşte, care le trăieşte în memorie, care îşi are preferinţele şi ordinea ei proprie. De aceea construcţia, mersul expunerii în *Patul lui Procust* se întregeşte, capătă semnificaţie abia la urmă, cînd fragmentele trăite şi expuse după voia memoriei celui care le recapitulează, ca şi după jocul circumstanţelor în care evocatorul intră cînd le evocă, se împlinesc în mintea şi emoţia cetitorului. Aici Camil Petrescu are multe în comun cu metoda de construcţie proustiană, ca şi cu un anumit cubism contemporan. Dar numai cu evocarea neistorică, adică afectivă. Încolo, mai riguros, mai economicos şi mai logic decît Proust. Camil Petrescu nu se lasă de ceea ce e relevant pentru cunoaştere, pentru adevărul uman, pentru realitatea metafizică."

Înainte de a trece la comentariul lui Mihai Sebastian considerăm absolut necesară rememorarea cîtorva date. În decembrie 1925, Camil Petrescu făcea să apară *Cetatea literară*, înştiinţîndu-şi cititorii la rubrica „Redacţionale" (nr. 1, 19 decembrie, p. 8) că noua revistă, al cărei director era, n-ar fi putut porni la drum fără „contribuţia unui grup de tineri fruntaşi ai vieţii noastre intelectuale, care vor să rămînă anonimi şi dintre care nici unul nu se ocupă direct de literatură. Ei şi-au luat angajamentul să-i asigure apariţia timp de şase luni. Atît." Viaţa *Cetăţii literare* a fost, dacă se poate spune, efemeră, dar ea a însemnat un moment în presa literară a vremii. Ecourile polemicii lui Camil Petrescu cu *Gîndirea*, *Lumea*, *Revista vremii* erau încă vii în 1926. În aparenţă solitar, el izbutise, totuşi, să întrunească adeziunii preţioase printre confraţii mai tineri, Mihail Sebastian fiind unul dintre aceştia. Curînd după apariţia celui de al doilea roman al lui Camil Petrescu, proaspătul colaborator al *Cuvîntului* îşi anticipa cronica literară — cum a procedat şi Al. Robot — scriind articolul prevenitor *„Patul lui Procust" şi critica.*[1] Cu ce scop? Mai întîi să-l asigure pe Camil Petrescu de simpatie şi apoi că se află în grupul restrîns al celor care n-au uitat violentele atacuri dezlănţuite de gazetari, în majoritatea lor obscuri însă tenaci, împotriva *Cetăţii literare*. Reactivarea polemicilor de care îşi va aminti Sebastian s-a produs imediat după apariţia revistei. Vasile Cârlogea, sub iniţiala C., la rubrica „Cronica" *(Autoritatea criticei dramatice la noi)*, în *Neamul românesc literar*[2], îl blamează pe Camil Petrescu, care semna şi cronica dramatică la *Argus*: „D. Camil Petrescu, cronicar dramatic la *Argus*, este autorul unei piese de teatru şi a altora ce aşteaptă de mult să fie jucate. Înţelegeţi veninul critic al d-lui Camil Petrescu. "Iritarea lui Cârlogea, determină replica [3] lui Camil Petrescu, care face apel la memoria secretarului revistei, Ion Sîn-Georgiu inspiratorul de fapt al notiţei din revista iorghistă: „D. Sîn-Georgiu vorbeşte de «veninul» meu, cred însă că e acelaşi d. Sîn-Georgiu, autorul unei piese, *Femeia cu două suflete*, pe care a maltratat-o toată critica şi publicul laolaltă, afară de doi cronicari, dintre cari unul este cel ce scrie aceste rînduri, fapt care i-a adus acestui cronicar călduroase şi personale mulţumiri din partea autorului nefericit". Aceeaşi revistă[4] şi tot prin pana modestului neosămănătorist Cârlogea, sub masca „democratismului",

---

[1] *Cuvîntul*, an. IX, nr. 2810, 19 februarie 1933, p. 1.
[2] An. I, nr. 4—5, 25 decembrie 1925, p. 15—16.
[3] *Cetatea literară*, an. II, nr. 2, 15 ianuarie 1926, p. 16.
[4] *Neamul românesc literar*, an. I, nr. 11, 7 februarie 1926, p. 6.

reacţionează violent la apariţia articolului *Nivel scăzut:*[1] „Sunt apoi reviste care apar sporadic, după cine ştie ce ploaie neaşteptată de bancnote pentru a satisface vanitatea cutărui sau cutăror tineri fără alt merit decît al rudeniei cu o excelenţă sau al unei cohabitaţiuni sub acoperişul aceluiaşi partid. *Cetatea literară* pare a fi dintre acestea din urmă căci nu-i găsim altă însuşire care să o poată pune în rîndul celorlalte categorii, materialul ei literar fiind un material serios, fără formă, fără fond, e un material cvasi-mort.[2] D. Camil Petrescu, directorul redacţiei, se ridică în articolul prim împotriva «nivelului scăzut» al polemicelor dintre confraţii d-sale, trudindu-se să lovească reaua lor credinţă şi paguba pe care o aduc literaturii zeflemeli veninoase, calomnioase, fără spirit şi fără rost de cele mai multe ori. De acord. Dar cetiţi articolul d-lui Camil Petrescu. Armele d-sale nu diferă întru nimic de acelea pe care le ponegreşte şi atunci se înţelege uşor la ce nivel s-au ridicat zidurile *Cetăţii literare.*"

Sburătorul reapărea într-o nouă serie în martie 1926. Din comitetul de redacţie, potrivit procesului-verbal din 28 februarie, făcea parte şi Camil Petrescu. Era firesc deci ca, în linia bunelor raporturi, E. Lovinescu să prezinte cu simpatie *Cetatea literară*, motiv de a spori înverşunarea *Neamului românesc literar*, la care s-au alăturat zgomotos *Adevărul literar şi artistic*, *Lumea* şi *Gîndirea*. La rubrica „Revista revistelor"[3] citim: „Revista d-lui Camil Petrescu e tipul ideal al unei reviste fără rotative şi fără posibilităţi de desfacere. Nefiind o revistă populară, nu face, deci, nici sacrificiile de gust şi de bun-simţ, pe care revistele populare se simt obligate să le facă. E o revistă ce se adresează unui public restrîns de cititori, în cea mai mare parte scriitori sau viitori scriitori; e o revistă şi selectată şi organizată. D. Camil Petrescu era indicat pentru o astfel de revistă: are o concepţie hotărîtă de artă şi un gust literar precis, rapiditate de discernămînt şi, la nevoie, posibilitatea de a umplea un număr respectabil de coloane. Ştie ce vrea şi realizează ce vrea; nu-l vom certa deci pentru insuficienţele gustului său, dealtfel, faptele tuturor celor ce şi-au configurat personalitatea şi nu reacţionează decît pentru un fel de literatură. Pe lîngă gust, d. Camil Petrescu mai are şi o atitudine răspicată şi forţa morală de a şi-o susţine fără complicaţii. În aceste condiţii nu putem decît

---

[1] *Cetatea literară*, an. I, nr. 3, 1 februarie 1926, p. 1, 2 (semnat C.P.).
[2] Alături de Camil Petrescu mai semnau, în acelaşi număr al *Cetăţii literare*, F. Aderca şi N. Milcu (versuri), Ticu Archip (proză).
[3] *Sburătorul*, an. IV, nr. 1 (serie nouă), martie 1926, p. 9.

urmări și sprijini chiar o revistă în care se afirmă o conștiință literară, lucru rar în publicistica noastră. *Cetatea literară* a mai avut și norocul să dea la lumină din primul număr un nou talent, pe necunoscuta doamnă T., care, procedînd din analiza doamnei Hortensia Papadat-Bengescu și din «cunoașterea plastică» a d-lui Camil Petrescu, și-a afirmat totuși o originalitate din îmbinarea acestor calități. După o astfel de revelație literară, *Cetatea literară* ar și putea dispărea, în siguranța că a servit mai bine literatura română decît atîtea reviste care în decurs de ani de zile n-au adus nici o contribuție nouă, cum sunt, de pildă: *Gîndirea* sau *Adevărul literar*."

Adevărul literar și artistic inserase, încă de la apariția celui de al doilea număr din *Cetatea literară*, note malițioase. Mihail Sevastos, venit în redacția *Adevărului*, își continuă campania începută la *Viața românească*. După ce Lovinescu fusese blamat[1] pentru articolul *Doamna T.*, în notița *N-avem nevoie*, revista[2] revine „admonestîndu-l" pe critic că „face elogii *Cetății literare*, care a dat la lumină un nou talent: Doamna T. După această revelație literară — urmează d-sa — *Cetatea literară* ar și putea dispărea, cu siguranța că a servit mai bine literatura română decît atîtea reviste care în curs de ani de zile n-au adus nici o contribuție nouă — cum sunt, de pildă, *Gîndirea* sau *Adevărul literar*.

Într-adevăr,așa-i...

N-am prea avut noroc să dăm peste talente nouă.

Am avut nenorocirea să găsim mai ales scriitori vechi, celebri, consacrați — vai! — înainte de a colabora la noi. Dar... ce-i de făcut?

Trebuie să ne consolăm cu dînșii."

Trebuie să recunoaștem și noi, fără nici o părtinire, cam silnic umorul anonim al *Adevărului*, abandonat însă repede pentru a-l declara pe Camil Petrescu, care publicase în *Cetatea literară* cîteva poeme din *Transcendentalia*, „absurd", „anost" iar pe admiratorii lui „neghiobi". Alfred Hefter de la *Lumea* (bazar săptămînal),[3] cu apariția la Iași și București, se grăbește să împrumute tonul și epitetele din *Adevărul literar*. Camil Petrescu răspunde superior, invitînd cititorii la imparțialitate: „Nu ne-am făcut nici o iluzie asupra sentimentelor pe care le au pentru noi confrații și pseudoconfrații noștri într-ale literaturii. Adversitatea lor am simțit-o și o simțim abia ascunsă, dar implacabilă mai totdeauna. Tocmai această impresie de implacabil

---

[1] *Adevărul literar și artistic*, an. VII, nr. 268, 24 ianuarie 1926, p. 7.
[2] *Adevărul literar și artistic*, an. VII, nr. 275, 14 martie 1926, p. 8.
[3] An. II, nr. 53, 9 mai 1926, p. 17.

o face de suportat; gîndul că e inerentă scrisului cinstit, ca şi rezistenţa atmosferică vieţii. Adeseori această ostilitate se trădează şi din cînd în cînd cîte unul, neavînd posibilitatea să ne lucreze la vreun comitet la premii, la vreo societate, răsuflă prin pagini de revistă şi răsuflă şi pentru alţii, care nu au curajul unei expresii proprii. De multe ori ne-am gîndit să reproducem din aceste pagini. Dacă o facem acum anume, este pentru că nota din *Lumea* ne furnizează cu adevărat un magnific exemplu de ură convulsivă. Judecaţi numai: « A dispărut foiţa d-lui Camil Petrescu care a dat în două sau trei numere îndrumări mondiale răcnind adevăruri eterne, unei lumi ce s-a încăpăţînat să fie la fel cu dînsul: plină de genii, poeţi şi dramaturgi, de bărbaţi irezistibili, de Camili şi de Petreşti.

Veritabilul Camil Petrescu, neînţeles, neauzit şi necercetat va relua ofensiva încă o dată, de două ori, de trei ori, şi va cădea slăbuţ, moale, inoportun, lipsit de talent, lipsit de chemare ».“ [1]

Am socotit necesară această lungă paranteză din dorinţa de a facilita înţelegerea resortului psihologic care l-a îndemnat pe Mihail Sebastian să evoce [2] un moment esenţial în biografia lui, legat de apariţia *Cetăţii literare* şi de marea revelaţie care au constituit-o scrisorile enigmaticei doamne T.:

„Primul scriitor pe care l-am cunoscut a fost Camil Petrescu. Apărea în acel timp *Cetatea literară*. Primele trei numere ajunseseră la Brăila şi le descoperisem cu o imensă bucurie. Tonul aprig al notelor critice îmi satisfăceau poate un gust înnăscut pentru dispută. Cetitor al lui Arghezi, al d-nei Bengescu, al d-lui F. Aderca, eram fericit să găsesc în *Cetatea literară* îndreptăţirea de a iubi cărţile pe care le iubeam şi de a le detesta pe celelalte.

N-am izbutit să-i explic, mai tîrziu, lui Camil Petrescu îndîrjirea cu care îl ceteam atunci, furia personală cu care participam la luptele lui, neliniştea cu care aşteptam replicile. În ce mă priveşte, cred că existenţa mea de scriitor ar fi deplin justificată faţă de mine însumi, dacă aş şti că undeva, într-un oraş de provincie, se află un singur băiat care să-mi citească scrisul, cu aceeaşi pasiune cu care ceteam pe vremuri *Cetatea literară*. Un astfel de lector — prin participarea lui activă la sufletul unei opere — este poate mai preţios decît cinci mii de cetitori amorfi.

După trei numere, *Cetatea literară* n-a mai venit la Brăila. Am crezut întîi că e un accident. Pe urmă am aflat că revista nu se mai

[1] *Cetatea literară*, an. I, nr. 7—8, mai 1926, p. 60.

[2] M. Sebastian, *Cum i-am cunoscut!...*, în *Rampa*, an. XVIII, nr. 5389, 30 decembrie 1935, p. 1.

trimite în provincie. Eram dezolat. O vreme am încercat s-o capăt prin diverşi brăileni care făceau mai des voiajul la Bucureşti, dar era imposibil să am astfel revista la timp.

Nu exagerez spunînd că lipsa ei era pentru mine o suferinţă. *Cetatea literară* nu aducea numai scrisul lui Camil Petrescu, ci în acelaşi timp scrisorile unei enigmatice femei care semna misterios cu o singură iniţială: T.

Scrisorile doamnei T. erau halucinante prin preciziunea senzaţiilor, prin luciditatea sentimentelor. Aveam siguranţa că femeia aceasta există şi că, într-adevăr, în acele scrisori, îşi povesteşte, cu o sinceritate fără precedent, viaţa.

Aşteptam şi pentru acest motiv *Cetatea literară*, adăugînd pasiunii mele de cetitor, o adevărată seriozitate personală.

După o lună, am plecat la Bucureşti. N-aş putea spune că o făceam exclusiv pentru a cumpăra *Cetatea literară*, dar fără îndoială că printre lucrurile care mă hotărîseră să «trag la fit» de la şcoală şi să plec pentru cîteva zile, a fost şi gîndul acesta.

La Bucureşti, am găsit la chioşcuri doar ultimul număr al revistei. Pe celelalte cine mi le-ar fi putut da? Nimeni altul, desigur, decît Camil Petrescu. Şi tot el, dacă aveam noroc şi accepta să stea de vorbă cu mine, tot el mi-ar fi putut destăinui cine este doamna T.

Am sunat deci într-o dimineaţă în strada Regală, nr. 12, la etajul al doilea. Cred că eram palid şi de emoţie, dar şi de marele efort pe care îl făcusem asupra propriei mele timidităţi, pentru a urca pînă acolo şi a mă opri în faţa uşei. Am privit lung cartea de vizită ţintuită deasupra soneriei: *Camil Petrescu*. Pe urmă am sunat şi am rămas cu şapca mea de licean în mînă, neştiind cum s-o ascund.

Cîteva clipe, cîteva imense clipe nu mi-a răspuns nimeni nimic. Apoi uşa s-a crăpat cu foarte mare zgîrcenie şi în prag, barînd intrarea, s-a arătat un om scund, blond, cu ochii albaştri-verzi şi cu nu ştiu ce aer plictisit, puţin alarmat.

— Ce vrei d-ta? N-am timp acuma. Vino mai tîrziu. Vino altă dată.

Aşa l-am cunoscut prima oară pe Camil Petrescu."

Reproducem în continuare articolul lui M. Sebastian din *Cuvîntul*, (19 februarie 1933), amintit anterior:

„Apărut numai de o săptămînă, ultimul roman al d-lui Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, a şi izbutit să-şi fixeze destinul: un mare succes. Unul din aceste succese la care, mai mult decît adeziunea criticii şi mai mult decît îmbulzeala comentariilor, colaborează *sentimentul*

publicului cetitor de a se găsi în fața unei opere mari. Se repetă pentru *Patul lui Procust* întîmplarea cu *Ultima noapte de dragoste...*, roman a cărui primă ediție fusese epuizată acum doi ani, înainte ca deciziile critice să fi avut timpul să se rostească.

Nu vreau să sprijin pe acest succes nici un elogiu al cărții. *Patul lui Procust* este o operă pentru care întrețin o prea veche și vie pasiune, ca să-mi permit să o abordez prin elemente exterioare ei. Pe de altă parte, știu bine că un succes nu înseamnează niciodată nimic în sine și am făcut de atîtea ori procesul critic al anumitor succese răsunătoare, încît nu mi-aș ierta să mă bucur excesiv de aceasta, căci în fond este trist să sărbătorești drept un eveniment excepțional ceea ce nu este decît o recunoaștere firească, și dealtminteri insuficientă, a unui scriitor de mari resurse și a unei opere de înaltă ținută.

Totuși, pătrunderea tot mai adîncă a numelui d-lui Camil Petrescu în conștiința marelui public cititor de la noi mi se pare că este un fapt în stare să schimbe o întreagă tradiție de lene și prost-gust în preferințele cetitorilor. Trebuie să se fi petrecut ceva, trebuie să fi intervenit un element nou în viața literară a ultimilor ani, care să fi făcut posibilă construirea unei noi scări de valori — căci refuz să cred că trecerea literaturii d-lui Camil Petrescu de la cunoașterea și admirația unui grup restrîns de elită, la cunoașterea publicului mare a fost un fapt întîmplător.

Acest element nou, de restabilire a valorilor critice, mi se pare că a fost adus în cîmpul nostru literar, odată cu debutul generațiilor noi scriitoricești. Cel puțin acest lucru trebuie să le fie recunoscut.

Să-și aducă aminte cineva de situația literară a d-lui Camil Petrescu în 1926. Era de-a dreptul insuportabilă. Cele mai obscure comploturi, cele mai dubioase alianțe, cele mai crunte dușmănii se uneau nu spre a critica (ceea ce ar fi fost posibil, în definitiv), dar spre a « compromite » numele acestui scriitor, care la acea dată era de mult autorul *Sufletelor tari* și directorul *Cetății literare*, singura revistă literară românească de după război ce va rămîne în istoria literaturii, mai tîrziu, mult mai tîrziu.

Cine nu avea dreptul să zeflemească această figură de intelectual? Toți revuiștii, toți băieții de redacție, toți foștii poeți, ajunși oameni de afaceri, își exersau verva în direcția asta comodă.

Și ce mijloc a fost cruțat? Bădărănia, trunchiarea textelor citate, gluma groasă, porecla insultătoare au fost armele cele mai elegante.

A fost probabil unul din cele mai dezonorate momente de pervertire polemică din cîte viața noastră literară a cunoscut vreodată. Și el era

prăvălit asupra unui scriitor care, pe unde a trecut — prin teatru, prin roman, critică, poezie — a deschis adevărate capitole de istorie literară, nu numai prin talentul lui, care era mare desigur, dar nu decisiv (căci talent au foarte mulți), cît mai ales prin acuitatea cu care a înțeles și a formulat, în toate aceste domenii, funcțiile artei și legile ei. (Cu puțină răbdare, un cetitor atent ar izbuti să construiască, citînd din articolele, parantezele, observațiile d-lui Camil Petrescu, un tratat de estetică întreg și complet.)

Poate că barbara năvală de la 1926 împotriva acestei opere a fost uitată. Poate că cel vizat însuși a uitat-o. Astăzi, situația este cu desăvîrșire alta și nimeni n-ar consimți, decît cu prețul ridicolului său propriu, să riște atacuri ironice sau măcar facile împotriva unei opere căreia acum i se pot vedea cu ochi liberi masivele direcții arhitectonice.

Prin ce miracol însă s-a ajuns aici?

Prin calitățile operei în primul rînd, prea durabile ca să nu depășească o « campanie de presă » sau de opinie. Desigur. Dar de obicei asemenea victorii sunt mult mai lente. (Stendhal le fixa un răgaz de 50 de ani, dacă vă aduceți aminte.)

Adevărul este că de la 1926 încoace, toată critica tînără a mers, din instinct și din spirit de comuniune intelectuală, nu spre Camil Petrescu, desigur, dar spre *Cetatea literară*, spre poziția critică ce fusese definită acolo și care trecuse de amănuntul dispariției materiale a revistei.

Fără angajamente de cenaclu, fără interese personale de apărat sau menajat, cu singura pasiune a adevărului și a valorii, noile contingente de scriitori (înțeleg prin aceasta nu o masă globală de juni scribi, ci cîteva conștiințe — 4 sau 5 — de intelectuali) au știut să se apropie de o operă și de o personalitate corespondentă lor și să lucreze pentru încadrarea ei justă, sus, la cele mai ridicate trepte ale valorilor autentic recunoscute.

Vechi adversar al generației tinere, dl. Camil Petrescu nu poate nega acest lucru.“

Mihail Sebastian și-a conceput cronica [1] în două părți distincte. În prima, după ce se declară în acord cu criticii care au insistat asupra tehnicii romanului, se simte eliberat și preferă să-și îndrepte atenția asupra cuplului doamna T.— Fred Vasilescu. Obsedat de enigmaticul personaj feminin, dar și de misterioasa comportare a lui Fred, Mihail Sebastian relevă marile resurse de portretist ale romancierului osti

[1] *România literară*, an. II, nr. 55, 4 martie 1933, p. 3 și nr. 56, 11 martie 1933, p. 3.

mijloacelor facil-adjectivale în realizarea imaginii plastice. Se simte că punctul de vedere aparține unui scriitor, el însuși romancier, preocupat de problemele estetice ale genului intrat de curînd în literatura noastră, prin Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu și Camil Petrescu, într-o nouă zodie. Din compararea uneia din eroinele *Patului lui Procust*, (e vorba de doamna T.) cu Elena Drăgănescu a Hortensiei Papadat-Bengescu, dar mai cu seamă cu Olguța lui Ionel Teodoreanu sau cu eroinele „superioare" din romanele lui André Maurois (privit atît de just de Sebastian cu ironie), rezultă că scriitorul nostru e mult mai aproape de gustul cronicarului. Același lucru și în cazul Fred Vasilescu apropiat, nu fără îndreptățire, de stendhalianul Octav de Malvert din *Armance*. În partea a doua, Sebastian ia în discuție celălalt cuplu, contrastant, Emilia-Ladima. Aici el are prilejul să atragă atenția asupra celor două personaje care leagă *Patul lui Procust* de *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război:* Nae Gheorghidiu și Ștefan Gheorghidiu. După ce semnalează nuanțarea primului, Sebastian nu-și poate cenzura regretul, vădit amical, că destinul celui de al doilea nu evoluează norocos, de unde „obligația" lui Camil Petrescu, dar și implicita dorință a cronicarului, de a reveni asupra lui într-un nou roman, care, prin trimiteri, să risipească ambiguitățile legate de Fred Vasilescu:

„[I]

Fără să ignorez problemele de tehnică literară, pe care romanu d-lui Camil Petrescu le pune cu ascuțime, îmi voi lua totuși libertatea de a nu le discuta aici. Întîi, pentru că aproape întreaga critică a făcut-o înaintea noastră, aducînd foarte interesante observații și precizări asupra tehnicei *Patului lui Procust*. În al doilea rînd, pentru că problema aceasta nu ni se pare cea mai de seamă, materialul unei opere primînd totdeauna asupra metodelor ei de organizare. În fond, tehnica unui roman nu este altceva decît o problemă de gospodărie. Și chiar atunci cînd ea este atît de complexă și subtilă, încît să adîncească materialul însuși al operei (cazul lui Marcel Proust, al lui Joseph Conrad uneori, al lui Camil Petrescu, în sfîrșit), încă acest lucru nu este decît o problemă exterioară studiului ei propriu-zis. Să-l lăsăm deci pentru altă dată. Și să amintim doar, spre lămurirea cetitorului nostru, că *Patul lui Procust* se desfășoară, cum s-a observat, pe două mari planuri, unul de roman social, altul de roman psihologic, primul cuprinzînd pe o suprafață largă nenumărate aspecte și probleme ale vieții moderne (politică, finanțe, ziaristică, aviație, modă, sport), cel de al doilea atacînd problemele intime, individuale ale omului, iubirea și moartea. Trebuie, de asemeni, să remarcăm că pe acest de al doilea plan — pe

care l-am numit al «romanului psihologic» — *Patul lui Procust* înscrie o nouă diviziune în două cicluri tragice (Emilia și Ladima de o parte — doamna T. și Fred Vasilescu de altă parte), cicluri ce au oarecari legături epice între ele, dar care ascund în sinea lor două drame perfect distincte. Cuplul doamna T.-Fred întîlnește în romanul d-lui Camil Petrescu și străbate cuplul Emilia-Ladima, cum într-o aceeași bucată de pămînt un filon eruptiv ar străbate cîteva straturi sedimentare, fără ca substanța lor să aibă altceva comun decît o vecinătate accidentală.

Unii critici au încercat să strîngă această legătură, afirmînd, cu multe șanse de adevăr dealtminteri, că Fred și Ladima sunt amîndoi victimele aceluiași pat psihologic al lui Procust, unul mai scund, celălalt mai înalt decît dimensiunile fixe ale acestui culcuș. Este posibil. Este cu atît mai posibil, cu cît, astfel, titlul enigmatic al cărții se luminează. Dar știu eu dacă «patul lui Procust» a fost în intenția autorului numai simbolul iubirii? De ce nu al vieții? De ce nu al morții?

În ce mă privește, îmi place să las enigma nedezlegată și să continui a face diverse presupuneri asupra semnificației titlului, cum și astăzi, la o depărtare de 100 de ani, se mai fac presupuneri asupra titlului lui Stendhal, *Roșu și negru.*

După aceste considerații mai mult abstracte și generale, să fiu în sfîrșit iertat de a vorbi, cu nesocotirea oricărui plan de expunere metodică, despre ceea ce îmi stă mai mult la inimă din romanul d-lui Camil Petrescu: doamna T.

Despre femeia aceasta am mai vorbit adese, aici și aiurea, de curînd și mai demult. Am cunoscut-o din primul ceas (în iarna lui 1926, cînd i-au apărut scrisorile din *Cetatea literară* [1] și de atunci m-a preocupat întruna existența ei, pe care refuzam să o cred de pură ficțiune literară.

---

[1] Cum am văzut, cele trei scrisori apăruseră cu începere din 19 decembrie 1925. Între timp, autorul își dezvăluise public identitatea, semnînd prima scrisoare a doamnei T. în *Facla* (25 decembrie 1931). Faptul de a nu se fi sesizat inițial mîna bărbătească a celui ce publicase sub inițiala T. rămîne surprinzător. La o lectură foarte atentă, dintr-un simplu detaliu gramatical, scrisorile se sustrăgeau apartenenței feminine. Camil Petrescu folosește forma masculină a pronumelui de întărire *însumi* în loc de *însămi*, incorectitudine dictată de vicleanul subconștient și stilul indirect liber. Oricum, Sebastian, încă din 1930, într-un articol despre Hortensia Papadat-Bengescu, făcea o trimitere elogioasă la scrisori prin raportarea acestora la romanul *Fecioarele despletite:* „E în această artă psihologică aplicată a decorului o țesătură esențial femeiască și din acest punct de vedere exemplul d-nei Bengescu nu e unic. D-ra Ticu Archip, d-ra Lucia Mantu (aceasta cu mijloace mai modeste) și, îndeosebi, acele puține și admirabile

Regăsindu-i aceste scrisori în fruntea *Patului lui Procust*, nu voi osteni să repet că aceste pagini sunt cele mai frumoase pe care proza românească modernă le cunoaşte. Simplicitatea lor de expresie, accentul lor de oboseală şi melancolie, acuitatea observaţiilor, bogăţia de sugestii a fiecărei imagini, pasiunea descurajată ce le animă — totul face din aceste scrisori o operă de înălţime excepţională.

Marcel Proust, întrebat odată, în adolescenţă, despre femeia pe care şi-ar închipui-o ideal, a răspuns cu o definiţie ce mi se pare definitivă: « *une femme de génie, qui aurait l'existence d'une femme ordinaire* ». « O femeie de geniu avînd existenţa unei femei obişnuite » este această doamna T., în care inteligenţa şi senzualitatea se întîlnesc pentru a crea o figură simplă şi regală în acelaşi timp. Este un personagiu complex, de calitate rară — adică tocmai ceea ce este mai greu de realizat în artă, unde calităţile excesive ameninţă să pară exterioare şi teatrale.

(Un exemplu se poate găsi la noi, în imediată apropiere, în opera d-nei Papadat-Bengescu, unde Elena Drăgănescu, eroină superioară, aparent din aceeaşi rasă cu doamna T., este pînă la urmă factice, convenţională şi schematică.) Este infinit de uşor să faci o femeie frumoasă în literatură: nu ai decît să o spui insistent pe fiecare pagină, pînă ce îi intră în cap cetitorului, întrebuinţînd eventual cele 15 adjective convenabile unei frumuseţi (tulburător, strălucitor, fascinant, superb, extraordinar...). Şi e tot atît de uşor să faci un erou sau o eroină inteligenţi. Dificultatea începe din momentul în care vrei să fixezi detaliile specifice ale unei frumuseţi sau resorturile personale ale unei inteligenţe. Iată de ce eroii superiori abundă în literatura de calitate joasă (nicăieri nu cred să fie mai mulţi oameni de geniu decît în André Maurois) şi de ce adevăratele figuri mari, realizate plastic şi veridic, sunt rare în roman, una sau două în Stendhal, nici una în Balzac, una sau două în Proust.

Doamna T. este o femeie de o frumuseţe realizată strict, nu atît prin pagini de evocare lirică (lirismul fiind ineficace în creaţia epică), ci prin detalii exacte, revelatoare, de ordin pictural unele, de ordin spiritual şi psihologic cele mai multe.

Formele trupului, trăsăturile feţii (acel romb al gurii senzuale şi matematic descris de Fred), maniera de a surîde, maniera de a se îmbrăca,

---

pagini care, într-o primă colecţie a *Cetăţii literare*, le iscălise o misterioasă doamnă numai cu o iniţială, dovedesc această virtute" (*Despre marea europeană Hortensia Papadat-Bengescu — Dintr-un studiu asupra romanului românesc ce va apare în curînd*, în *Tiparniţa literară*, an. II, nr. 2—3, ianuarie-februarie 1930, p. 23—28).

felul de a glumi, răspunsurile nervoase, tăcerile surpate, totul întreg este viaţa ei şi o face firească, imediată, cotidiană:

« Şedea cu amîndouă coatele pe masă, cu braţele tinere şi rotunde, îmbrăcată în albul atît de delicat al bluzei, cu mîinile subţiri şi lungi, crescute parcă din manşetele moi de batist şi mereu plimbate în jurul obrajilor, sporindu-le feminitatea. Pe degetul arătător drept, avea un inel cu piatra neagră de onix, banal, dar care o prindea, sporindu-i albeaţa.

—Nu, domnişoară, serios, spune-mi ce preferi?

— Îmi place lumina... pămîntul... cartea... rochia... zăpada... tot ce e neprevăzut... net» (p. 238).

Un răspuns ca acesta este suficient pentru a crea un om. Or, replici de egală frumuseţe, momente de egală simplicitate şi emoţie se află în toată traiectoria luminoasă şi îndurerată a doamnei T. prin carte, fără însă ca această abundenţă de răspunsuri sau observaţii fericite, să-i dea aerul insuportabil pe care îl au « femeile teribile » în literatură (Olguţa d-lui Ionel Teodoreanu sau orice eroină superioară din André Maurois). Dacă ar fi să o asemăn cu cineva m-aş gîndi la doamna Chasteller, iubita lui Lucien Leuwen, neuitată apariţie din romanul postum al lui Stendhal, cu care doamna T. are identităţi de frumuseţe şi gravitate, avînd însă în plus adîncimea complexă a unei inteligenţe foarte feminină, dar foarte profundă. Această doamnă T., prin graţia ei, prin armonia peisagiului ei psihologic, prin melancolia iubirii ce o răneşte, evocă cele mai scumpe umbre femeieşti din literatură, amanta legendară din *Le Grand Meaulnes* al lui Alain Fournier, sau *Fermina Marquez* a lui Valery Larbaud sau oricare din eroinele triste ale lui Turgheniev. Apropieri justificate numai de emoţia iubirilor lor nefericite, de poezia lor depărtată, căci altminteri, fiecare în parte, şi mai ales această doamnă T., au semnalmente de identitate, absolut personale şi distincte.

Tot ce o priveşte pe doamna T. în *Patul lui Procust*, tot, fără rezervă, este o antologie. Scrisorile, episodul incidentului de la Tekirghiol, episodul revelionului din 1928, cu paginile imediat următoare, plecarea lui Fred în cursa spre Saigon, prima lor noapte de iubire în garsoniera mobilată de ea. Din aceste mari momente şi din nenumărate altele mai de amănunt, risipite în tot cuprinsul cărţii, se construieşte o figură completă şi complexă de eroină, pe care istoria literară — şi nu numai cea românească — va trebui să conteze.

Pentru cine ar avea impresia că termenii acestei afirmaţii sunt prea categorici, repet că i-am cîntărit îndelung şi că nu am nimic de rectificat aici.

Ar trebui probabil să insistăm la fel asupra lui Fred. Nu numai pentru că prin el însuşi este un personagiu de resurse variate şi pline de interes, dar mai ales pentru că drama şi frumuseţea cuplului acestuia, ţine în egală măsură de Fred ca şi de d-na T. Ne vom limita totuşi, pentru că, la urma urmelor, o cronică nu este, din nefericire, decît o cronică. Dealtminteri, criticii care ne-au luat-o înainte au comentat suficient acest personagiu. Nu ştiu însă dacă s-a remarcat detaliul preţios că un erou de bună calitate ca Fred, amant prin vocaţie şi om superior prin structură intimă, a fost botezat de către autor aşa de comun şi aproape vulgar: Fred Vasilescu. Faptul cerea un curaj special, căci este în literatura noastră tradiţia ieftină de a se da personagiilor de roman sau de teatru, nume «avantajoase» (Giorgian, Comşa, Adrian, Valeriu, Drumeş etc., etc.). Nu m-aş mira ca d-l Zarifopol, duşman al tuturor «delicateţelor», să se bucure de apariţia acestui Vasilescu.

Tot la capitolul Fred, ar trebui să lămurim misterul său personal, acel mister ce îl îndepărtează de d-na T. şi îl obligă, deşi o iubeşte şi, deşi se ştie iubit, să o evite, cu preţul celor mai crude suferinţi sau brutalităţi. Ce rană intimă ascundea Fred şi de ce o ascundea atît de bine, încît pînă la sfîrşitul cărţii şi după acest sfîrşit, nici noi, nici d-na T. n-am fost în stare s-o aflăm?

«Dar ce ipoteze n-am făcut? Cît nu mi-am ars mintea în îndoieli de tot soiul. Nu ştiu ce ar fi putut să fie... M-a chinuit uneori pînă şi bănuiala stupidă, răscolitoare, că într-un accident de automobil sau avion, vreo rană i-a interzis pentru totdeauna să mai poate fi bărbat» (p. 411).

D-na T. nu făcea o presupunere cu totul absurdă. În orice caz, sunt raţiuni literare ce ar pleda pentru posibilitatea ei. Căci, ca să ne întoarcem încă o dată la un autor scump d-lui Camil Petrescu şi nouă, Stendhal are un roman, mai puţin cunoscut marelui public — *Armance* — în care eroul principal, Octave de Malivert, ascunde şi el un mister, pe care îl duce în groapă, sinucigîndu-se. Şi nimeni n-ar cunoaşte cheia acestei taine, dacă, mai tîrziu, n-ar fi dat-o Stendhal însuşi într-o scrisoare: Octav era impotent sau, în limbaj stendhalian, *babilau.*

Ca un nou Octave de Malivert să fie şi Fred Vasilescu un «babilau»? Nu. Există detalii precise în decursul povestirii care exclud presupunerea; căci dacă Fred o evita pe d-na T., are între timp cîteva legături uşoare cu felurite femei.

Atunci? Atunci nu rămîne decît ca, într-o zi, d-l Camil Petrescu să ne dea cheia enigmei acesteia, în jurul căreia se ridică o atît de ascuţită dramă.

Dealtminteri, nu este singura explicaţie pe care am fi în drept să i-o cerem. Sunt altele cîteva, despre care vom vorbi în cronica noastră viitoare.

[II]

Cuplul amoros Fred-d-na T., despre care am vorbit în cronica noastră trecută, are vădite superiorităţi de distincţie şi ţinută asupra celui de al doilea cuplu al romanului, Ladima-Emilia. Este o doză imensă de trivialitate şi tristeţe în povestea acestui Ladima, amorezat de o femeie de mîna a cincea — şi uneori trivialitatea aceasta, prin exces, se răsfrînge şi asupra lui, mărindu-i uşorul ridicul, pe care, dealtminteri, autorul l-a indicat în figura aceasta de poet, demodată şi puţin într-o ureche. Era foarte greu, îmi închipui, de ţinut măsură în desemnarea lui Ladima, personagiu mai mult tragic decît pitoresc, dar avînd atîtea ticuri, ciudăţenii şi naivităţi, ce vin să acopere şi să-i facă nesociale marile sale calităţi de inimă şi inteligenţă. E un Don Quijote bucureştean, acest poet care iubeşte şi crede într-o cocotă, căreia îi scrie poeme abstracte (şi de excelentă calitate, dealtminteri), se luptă cu mizeria şi cinismul, gîndeşte furtunos şi atacă imoralitatea, desfrîul, prostia... Fără îndoială, este un tip superior, dar se face vinovat de atîtea naivităţi, încît şi nouă ne vine greu să i le iertăm.

Este jocul absurd al iubirii în toată drama lui şi în fond nu faptul de a o fi iubit ca un licean pe groasa Emilia, i-l reproşăm noi (cum nu-i reproşam pe vremuri lui Charles Swann de a o iubi pe Odette de Crécy, altă gîsculiţă, mai graţioasă însă). Dar peste păcăleala asta tristă, pe care dragostea i-o rezervă lui Ladima, este în el o gravă, o desăvîrşită inaptitudine în care Emilia nu este decît un accident mai mult sau mai puţin. D-l Perpessicius a observat just că în silueta lui Ladima este ceva din imaginea lui Eminescu rătăcitor prin cafenele şi redacţii, iar mai tîrziu (într-o convorbire personală) tot d-sa ne-a atras atenţia asupra asemănării de ton dintre sfîşietoarele scrisori ale lui Ladima şi corespondenţa amoroasă a lui Dimitrie Anghel. Raportat la aceste două figuri din trecut, Ladima capătă un fel de autenticitate locală,care îi face mult mai plauzibilă şi puţin mai consolatoare urîta lui tragedie.

Cît priveşte detestabila apariţie a Emiliei, socotesc că dîndu-i viaţă acestei triviale păpuşi, după ce a creat o fiinţă de frumuseţea profundă a doamnei T., d-l Camil Petrescu face un exerciţiu de mare

romancier, schimbînd cu uşurinţă planurile de viaţă şi scările de valori ale oamenilor săi.

Sunt mirat, în această ordine de idei, că s-a remarcat atît de puţin apariţia lui Nae Gheorghidiu, vechea noastră cunoştinţă din *Ultima noapte de dragoste...*, reluată aici cu mai multă amploare şi desemnată precis, complect, fără linii caricaturale (cum s-ar fi pretat în multe părţi), dar cu detalii de o cruzime virulentă (cum e acel brîu al lui Iov, care îl incomodează în scenele de amor cu Emilia). Sunt momente în care Nae Gheorghidiu, care nu este o canalie pur şi simplu, cum ar fi fost într-un roman realist sau într-unul sămănătorist, ci un « tip tare », inteligent uneori, abil totdeauna, sunt scene zic în care acest Gheorghidiu ia proporţii epice cu totul interesante (bunăoară în episodul gazetei sau în acela al succesului său de la Cameră sau, mai ales, în scena poliţei lui Ladima, de la pagina 313).

Prezenţa lui Nae Gheorghidiu în carte face o destul de slabă legătură între *Patul lui Procust* şi *Ultima noapte...*, suficientă însă pentru a indica succesiv şi un acelaşi cadru al unor drame, care — deşi diferite — alcătuiesc la un loc tabloul general al unei opere de romancier. Desigur în materia asta d-l Camil Petrescu nu inovează, după cum nici d-l Rebreanu n-a inovat, trecîndu-l pe Titu Herdelea din *Ion* în *Răscoala*, dar aceste personagii de legătură sunt inelele unui lanţ, pe care astfel îl putem urmări mai de aproape în desfăşurarea lui.

De acelaşi Nae Gheorghidiu se leagă un alt mister al cărţii (primul mister fiind Fred Vasilescu, inexplicabilul fugar), mister pe care autorul ar trebui să fie somat să-l explice într-o carte viitoare. În discursul lui Gheorghidiu la Cameră se află, într-adevăr, următorul pasagiu, de la pagina 288:

« Domnilor, ştiu care e gîndul nemărturisit al celor ce mă atacă, dar nenorociri se pot întîmpla oricărei familii... Sublocotenentul Ştefan Gheorghidiu şi-a găsit pedeapsa în fundul ocnei... şi nimeni dintre noi, dintre cei de acelaşi sînge cu el, n-a făcut vreodată cel mai mic demers ca pedeapsa să nu fie executată, pînă la ultima ei literă.... Găsesc că este însă o neiertată lipsă de scrupule să fie atacat, fie şi numai prin aluzii perfide, unchiul care a contribuit la înarmarea armate române, pentru vina nepotului care a trădat această armată română. »

Sublocotenentul de rezervă Ştefan Gheorghidiu? Dar nu este altcine decît prietenul nostru vechi Ştefan din *Ultima noapte*, febrilul, entuziastul, lucidul, adîncul Ştefan Gheorghidiu.

Domnul Camil Petrescu are toată libertatea de a-şi trimite eroii în ocnă, dar acest Ştefan nu-i mai aparţine din momentul apariţiei

și cetitorii cari l-au iubit, cei care s-au identificat cu el, se simt îndreptățiți să ceară explicații. Cel puțin atîta.

În ce mă privește, nu accept deloc discreția [1] excesivă a autorului și dacă nu ar fi certitudinea că romancierul Camil Petrescu nu a terminat tot ce a avut de spus cu acest de-al doilea roman, dacă nu ar fi pasiunea sa pentru oameni și gustul de a le cunoaște destinul, simplul fapt că ne lasă nerezolvată viața lui Ștefan Gheorghidiu ar fi suficient ca să-l determine să se explice. Într-o nouă carte, desigur."

Petre Pandrea, autor al unor lucrări social-filozofice interesante ca orientare antifascistă, era înzestrat și cu un incontestabil talent de pamfletar. Volumul *Portrete și controverse*, de pildă, reflectă această latură structurală unui temperament eruptiv. Din păcate, atunci cînd s-a pronunțat în presa interbelică asupra fenomenului literar, Petre Pandrea — care n-a rezistat tentației artistice, încercîndu-și forțele, fără succes, într-o proză ternă, cum este romanul *Tractorul*, publicat parțial — s-a situat într-un unghi îngust sociologizant, mai exact proletcultist, ca în cazul romanului lui Camil Petrescu, judecat cu severitate dogmatică. Deși admirația pentru autorul *Sufletelor tari* și a gazetarului Camil Petrescu e mărturisită, ea sucombă în fața principiilor etice rigide, de unde și intransigența din recenzia[2] consacrată cărții:

„Pe vremea cînd s-au jucat *Suflete tari*, o puternică piesă marcînd un excepțional debut de intelectualitate și instinct dramatic, cu o nefericită distribuție în principalul rol feminin (d-na Filotti era prea în vîrstă), d. Camil Petrescu era « un cîine cu negru în cerul gurii » în presa noastră, un soi de George Ladima, eroul actual din *Patul lui Procust*.

Destinul inițial de dramaturg i-a fost pecetluit — 7 peceți pe o carte citită pe fugă la prefață — de tristele moravuri din presa națională fără lealitate și fără elevație.

Mi-amintesc că s-a adus, atunci, învinuirea pastișării după romanul lui Stendhal *Roșu și negru*. Andrei Pietraru ar fi fost, pur și simplu, Julien Sorel, care seduce pe jumătate îndrăgostit, jumătate escroc — plebeu ambițios — pe o autohtonă ambițioasă în genul Matildei de La Mole.

Camil Petrescu are, într-adevăr, oarecari afinități elective cu marele romancier francez. Similitudinea intelectuală aplicată pe o tematică socială similară trebuia să dea rezultate cu oarecari analogii. Tema aleasă

---

[1] În revistă, greșeală de tipar: „discuția".
[2] *Stînga*, an. II, nr. 15, 19 februarie 1933, p. 2.

de Camil Petrescu s-a aflat la ordinea zilei pînă la exproprierea latifundiarilor, cînd boierimea română a intrat în mormîntul istoric şi coincide cu epoca lui Stendhal. Dar sunt două opere de sine stătătoare: *Roşu şi negru*, cuprinzînd toată plenitudinea unui talent, iar *Suflete tari* reprezentînd în dramă reversul zorilor ale unei foarte complexe personalităţi pe orizontul dramaturgiei şi literaturii româneşti burgheze.

Mediul neprielnic a ucis în germene sămînţa teatrului lui Camil Petrescu, de la care se putea mult aştepta. Vechea poveste a ratării în mica familie scriitoricească autohtonă se repeta încă o dată. Neîncrederea, frivolitatea şi nu ştiu ce ploşniţi specifice, pomenite de C.P. după Apollinaire, în stare să distrugă şerpi boa, lei şi tigri, i-au otrăvit izvoarele creaţiei teatrale.

Camil Petrescu a răbufnit, apoi, în arta romanului pe care o mînuieşte cu mai puţină uşurinţă. Fantoma preocupărilor de tehnică teatrală îl urmăreşte cu tenacitate.

Observaţiile în această privinţă sunt ingenioase şi formează capitole întregi, fără a ajuta la caracterizarea personagiilor. Stagiara planturoasă Emilie nu are alte legături cu Teatrul Naţional, decît confundîndu-l ca un templu al Venerei, şi drama se încheagă între alţi eroi, între enigmatica doamnă T. şi Ladima, între secretarul de legaţie Fred Vasilescu-Lumînărescu (sic!) şi atletismul său sexual, cu muşchii exercitaţi în carnea insensibilă a stagiarei şi a frumoasei directoare a magazinului de mobilă modernă.

Afinitatea cu Stendhal se verifică încă o dată, deşi nu mai poate fi vorba de pastişă şi nici măcar de influenţă, ci de afinităţi organice. Analiza şi cugetările asupra iubirii pot sta alături de *De l'Amour*.

*

Camil Petrescu e un scriitor agitat de problemele tipice ale tinerei noastre burghezii agonizante. Are multe din îndoielile şi ezitările incipienţei de clasă stăpînitoare, plus toate stigmatele rafinamentului final. Notează cu ascuţime chinurile lui Ladima, o nouă şi mai desăvîrşită ediţie a lui Dan de Al. Vlahuţă, adică aventurile intelectualului în mijlocul burgheziei liberale, alături de observaţii savante croitoriceşti, precum şi un mic tratat de mobilă modernă. Aici se reflectează cu înţelegere şi simpatie preocupările inexistente ale tînărului burghez român în materie de îmbrăcăminte şi mobilă.

Camil Petrescu are o rară savoare bucureşteană. Puţini cunosc şi au redat aşa de exact snobismul capitalei. Lipsa de satiră şi seriozitatea abia disimulată cu care face descripţia celor mai anoste preocupări

— puncte cardinale în viaţa personagiilor — înlesnesc o transcriere justă. Bănuim chiar fraternizare extremă. Secretul noului său Mitică Popescu, al tînărului ciocoiaş de dată recentă Fred Vasilescu, aviator şi diplomat, rămîne, poate, în prăpastiile sexuale sau poate în prejudecăţile de clasă.

*

Literatura este armă în lupta de clase. Prejudecăţile şi judecăţile scriitorului faţă de valorile întrebuinţate denotă secretul său.

În jurul a două chestiuni se polarizează sufletul şi reflexia din *Patul lui Procust:* a) iubirea sau mai exact luxura, b) dorinţa personagiilor de « a fi distinse », de a fi *chic*. Ultima e în legătură cu legea concurenţei, cu cultul individualismului, cu apologia agnosticismului estetizant, care caracterizează ideologia predominantă. Preocupările erotice atît de accentuate sunt tot atît de simptomatice pentru o clasă agonizantă — puritanismul începuturilor burgheze e notoriu — după cum e simptomatică febra erotică la tuberculoşi.

Desigur, în sînul literaturii burgheze române, *Patul lui Procust* trebuie să aibă un rost. Proletariatul nu are însă ce folosi citind asemenea cărţi. N-o recomandăm deloc."

La 20 februarie, *Facla* [1] consacra romanului o pagină-anchetă. Pe trei coloane semnează articole sumare C. Panaitescu *(Scriitorul)*, Camil Baltazar *(Stilul)*, V. Cristian *(Erotica)*. La rubrica „Cîteva vorbe despre..." răspundeau Corneliu Moldoveanu, N. Davidescu, Al. Rosetti, I. Jalea, M. Sebastian, G. M. Zamfirescu, Emil Gulian, Horia Oprescu. Mai substanţiale sînt însemnările — cu sesizarea undei lirice — ale lui Camil Baltazar, care anunţă că va reveni (ceea ce s-a şi adeverit) asupra romanului. Deocamdată să vedem impresia lăsată de *Patul lui Procust* sub raportul stilului, Camil Baltazar, ca şi în cazul *Ultimei nopţi de dragoste...*, fiind beneficiarul lecturii (de rîndul acesta parţiale) a corecturilor:

„Citeam zilele trecute, în ultimă corectură, o sută de pagini ale noului roman al lui Camil Petrescu: *Patul lui Procust.* Despre carte în întregime voi scrie, şi foarte curînd. Dar pînă atunci ţin să însemn aceste cîteva observaţii cari m-au urmărit în timpul lecturii *Patului lui Procust.*

Mai întîi nivelul cărţii, nivel pe care îl ating, de obicei, în literatura noastră, abia cîţiva scriitori: Hortensia Papadat-Bengescu, Arghezi, G. Călinescu şi alţi vreo cîţiva, să-i numeri pe degete. În stilul prob şi propriu al lui Camil Petrescu simţi tot timpul prezenţa inteligenţei

[1] An. XII, nr. 619, 20 februarie 1933, p. 2.

scriitorului, travaliul său cerebral, care însă nu sterilizează fraza, propoziția sau gîndul, ci dimpotrivă îi dă o densă și rară căptușeală de cugetare, de metal plin, de autenticitate.

Cărțile la noi se scriu cu o cursivitate gazetărească. Locul comun sau verbul comun, adjectivul sau imaginea convențională sunt regulat întrebuințate cu sfințenie atunci cînd, de pildă, scriitorul este într-o criză momentană de dispoziție.

Cartea epică se face după rețetă și cu mijloace, dacă li se poate spune așa, mecanice. Cu dozări și măsurători, cu augmentări și pigmentări « pe ici, pe colo, unde trebuiesc ».

Dar în veac bate un vînt sărat și aducător de noi mijloace de expresie și de exprimare. Nu vă miră ce loc considerabil ocupă în ultimul timp literatura memorialistică, autobiografică, sau cel puțin aceea care se povestește la persoana întîia?

Se face din zi în zi mai mult loc pentru un gen fericit și amplu: genul liber al cărții povestită nu după canoane și breviare literare, ci după pulsul și tensiunea personală a scriitorului. Un scris nou, neconvențional ca grîul și substanțial ca el își impune întîietatea. Și la noi, reprezentantul său autentic și viguros e Camil Petrescu. Cred că este singurul scriitor de la noi care aduce în proză, în proză pur și simplu, elemente și podoabe din trezoreria poetului, care însă în proză capătă valori proprii noi și adaugă în frumusețe. Oricine altul cădea în deficiențele poemului în proză. Camil Petrescu reușește să dea, prin aceste mijloace, o plasticitate, un plus verbului și frazei sale. Am ținut s-o relev."

Camil Baltazar se mișca, avid de știri „senzaționale", de mărunte cancanuri pitorești, în medii felurite și era, așa cum reiese din amintirile contemporanilor, într-o permanentă dispoziție de colportor fantezist în redacții și cafenele. Autorul *Flautelor de mătase* avea îndemînare gazetărească și răspundea cu promptitudine entuziastă la solicitări, mai cu seamă cînd veneau în direcția simpatiilor lui literare. De Camil Petrescu, dovezile sînt numeroase, s-a simțit totdeauna apropiat. Ca reacție psihologică ne pare, așadar, în ordinea firească înregistrarea ecourilor în prelungirea succesului pe care l-a cunoscut *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* poetul complăcîndu-se în ipostaza de *port-parleur* al romancierului. În articolul făgăduit de Camil Baltazar,[1] fapt surprinzător, accentul cade pe latura etică a romanelor și

---

[1] *Despre Camil Petrescu și „Patul lui Procust"*, în *Rampa*, an. XVI, nr. 4543, 7 martie 1933, p. 1, 2.

mai puţin pe aspectul artistic, faţă de care o anumită reţinere e întrucîtva diplomatică pentru a nu fi suspectat de apologie:

„Am căutat să aflu însă cheia intimă, cauza adevărată şi tainică a faptului că *Ultima noapte de dragoste, prima* (sic!) *noapte de război* a reuşit să pătrundă şi să cucerească straturi sociale diverse, întrunind în toate părţile un consens unanim. Şi am aflat-o tîrziu, cu prilejul publicării celui de al doilea roman al lui Camil Petrescu: este etica eroilor săi principali, substanţa lor psihologică. N-aş putea spune (fiindcă formula ar suferi de simplitate şi sărăcie) că eroii lui Camil Petrescu sunt buni, dar ceea ce face substanţa lor afectivă este un motor salutar şi higienic de admirabilă etică socială. Şi Gheorghidiu din *Ultima noapte de dragoste, prima* (sic!) *noapte de război* şi Fred Vasilescu şi doamna T., pînă şi poetul Ladima sunt construiţi dintr-un material de înaltă frecvenţă higienică şi de ales nivel sufletesc. Minus poetul Ladima, a cărui existenţă dureroasă are scăderi şi pestilenţe cari te fac să-l identifici cu cîteva penibile figuri ale cafenelei literare bucureştene — minus poetul Ladima, toate celelalte personagii îţi fac bine, mulţumesc o nevoie organică de echitate, echilibru sufletesc şi nu ştiu ce imponderabil etic din tine. [...]

Sunt în acest roman descrieri plastice ale trupului şi ale sufletului femeiesc care fac din ele pagini de universală antologie erotică. Cred că aceasta a impresionat în chip deosebit pe mai toţi cronicarii cărţii lui Camil Petrescu: intensitatea de emoţie şi sensibilitate şi frageda naturaleţe în faţa actului dragostei."

Deşi cu regim de cronică literară, foiletonul lui M. Gh. Constantinescu e mai degrabă o prezentare a romanului, cotidianul [1] ţinînd în primul rînd să-şi informeze cititorii asupra conţinutului. Totuşi, se cuvine menţionată introducerea, unde M. Gh. Constantinescu încearcă, forţînd oarecum realitatea, o situare a scriitorului în contextul literar al momentului, fără să depăşească însă banalitatea:

„În mişcarea literelor de după război, d. Camil Petrescu a ocupat locul de frunte. Mulţumindu-se să creeze şi făurindu-şi din aceasta un scop pe care cu romanul de faţă îl atinge din plin, preţuita activitate a d-lui Camil Petrescu a purtat întotdeauna o haină de o tăietură cu totul aparte şi prin aceasta de o reală şi fascinantă frăgezime în trăsăturile ce se lăsau ghicite prin răscolitoare obiectivări. În literatura noastră epică, locurile prime sunt ocupate pînă acum de două personalităţi de un voltaj acumulat parcă din frămîntările unei întregi generaţii.

[1] *Universul*, an. 50, nr. 48, 20 februarie 1933, p. 4.

Este vorba de d. Liviu Rebreanu şi d. Camil Petrescu. Amîndoi de intuiţie psihologică antrenată de văpaia unei conştiinţe sociale ce modelează jocul subconştientului rezervat să păstreze clipele retrăirilor, întocmai după cum din adîncul unei nopţi, apariţia întîrziată a aştrilor înseamnă o limitare a existenţei, prin corijarea impresiei ce imensitatea întunericului neant îşi postula limanul în nevăzutul infinit.

Dacă d. Liviu Rebreanu este un psiholog al frămîntărilor de masă şi de nuclee sociale, d. Camil Petrescu caută expresiile sufleteşti ale individualităţilor, lipsite de masca grupului care ar manifesta prerogative de strînse afinităţi elective.

Coloratura psihologiei sale o dă individul respectiv, în care trăieşte poate şi silogismul unor adevăruri de o generală repartiţie, însă postulatele datelor singulare suficiente spre a înfăţişa o unitate organică şi subiectivă sunt sustrase din echivocul ambianţei."

Cînd în aceeaşi perioadă se afirmaseră plenar Hortensia Papadat-Bengescu şi Sadoveanu, ierarhizarea lui M. Gh. Constantinescu trebuie văzută ca o grabă pur gazetărească, dealtfel ca şi încheierea destul de stîngace: „D. Camil Petrescu ne dă în *Patul lui Procust* o interesantă şi umană psihologie erotică, în care realităţile sunt arhitectonic prinse în linii puternice cu viaţă proprie şi intensă".

Contradictoriu, succesiune de impresii ale unei structuri lirice, e *entrefilet*-ul [1] lui Adrian Maniu. Autorului *Solomeii* se pare că i-a plăcut mai mult latura erotică a romanului. Confuz în prudenţa sa, el schiţează gesturi histrionice spre posteritate. Oricum, Adrian Maniu a intenţionat să nu întîrzie semnul de simpatie, care transpare printre rîndurile scrise în grabă pentru un cotidian de mare circulaţie:

„Un roman bizar: descusut, totuşi plin de intrigă, traversînd fapte tăiate cu foarfeca din cotidian, dar păstrînd fîşii sîngerînde de viaţă trăită — bîrfeli mărunte îmbinate, cu îndemînatică stîngăcie — lîngă marile teorii asupra formării aştrilor — cu judecăţi materiale (sic!) asupra gîndirii mistice. Şi precepte de modă pentru valorificarea calităţii.

Iată numai o parte din materialul ce în două volume se deapănă în jurul unei iubiri nefericite, pe care o judecă alt erou, învingător, cu dezgust. Cartea avea nevoie de contraste, sentimentalism şi cinism — nervi sătui, biciuiţi cu foame nestinsă — dintre culise de teatru pînă la plaje, amestecînd real şi convenţional — cerînd material de analiză tuturor, cu neastîmpăr agitat — pornind de la sînii catifelaţi ca gutuile,

---

[1] *Universul*, an. 50, nr. 50, 22 februarie 1933, p. 3.

gură cu zîmbet ce nu e în stare să rîdă, coapse animalice şi senzualitate împotmolită — ca să ne poată apare o sinucidere înmormîntată în epiloguri înalte — scrisul ducînd un fir tragic şi romantic peste decorul de voluptate nesimţitoare. Icoane de lux şi de mizerie...

Romanul lui Camil Petrescu e numai contradicţie — static şi pasionant — transparent şi negru — erotic, dar ridicînd deasupra desfrîului chinul covîrşitor al iubirii curate, ce se închină şi se răstigneşte pentru idealul ce nu merita jertfa. E scris în fugă cu reflexiuni adînci. *Patul lui Procust* nu se osteneşte să dezlege pentru toţi înţelesul titlului său. [...] Romancierul modern a cules simbolul ca un bob de rouă prin care să privească tot un pat — de data asta al unei femei ce slujeşte arta fără a avea flacăre sfîntă, iar dragostea fără iubire. [...] Ţin a arăta că aşa cum e scris romanul cel nou al lui Camil Petrescu e deosebit de interesant. Calităţile şi defectele mari din care se urzeşte un scris bun se întîlnesc revărsate cu prisosinţă. E meritul talentului, în orice caz, şi mai cu seamă în tot ce are inadaptabil convenţionalismului. Abia tîrziu o judecată nepărtinitoare va cîntări valoarea romanului, cînd vremea îndulcind asprimi, adevăr şi fantezie, se contopesc, depărtîndu-se. Cartea e încă proaspătă — cît va usca şi cît se va împietri din paginile ei? Un lucru ştiu — în carte e suflet. Romanul va fi citit şi de cei din urmă cu cîştig, cînd neamăgiţi să însemne nume sub portrete prinse din viaţă, au să se oprească numai la viaţa cărţii şi îşi va lărgi zarea, ca atîtea destine literare în lume."

În alt cotidian,[1] V. Cristian mimează exclusivist regretul faţă de spectacolul, considerat tern, al prozei vremii. *Patul lui Procust* venea să lumineze un deşert! Entuziasmul nu cunoaşte limite şi, scăpat de orice control, tînărul condeier plăteşte poliţe de limbaj, cum ar fi tautologia, şi încearcă o încadrare (totuşi îndreptăţită) într-un context mai larg al romanului modern european.

„Cu această nouă carte — exclamă V. Cristian — dl. Camil Petrescu fixează monumental începuturile unui roman, într-adevăr, contemporan. Literatura noastră epică evoluează într-o lentă monotonie. Epicii noştri, pare-se, nu au luat notă de caracteristicile secolului nostru, din care se poate degaja un nou stil şi o nouă ritmică a vieţii. Descoperirea, de pildă, a eului nostru subconştient a adîncit sensul existenţei noastre. Marcel Proust, James Joyce, Maurice Baring sau Aldous Huxley au ştiut să exploateze fecund cîmpul vast peste care se agita, în frumoase falduri, steagul freudismului.

---

[1] *Epoca*, nr. 1126, 23 februarie 1933, p. 2.

O caracteristică a epocii noastre, pentru că știute sunt caracteristicile sau calitățile dominante care au determinat marile epoci ale literaturii (fatalismul oriental, tragismul grec, sobra eleganță și ordine latină, misterul neguros al evului mediu) este permanența, obsedanta conștiință a trecerii timpului, care antrenează pasul nostru spre definitiva spulberare în moarte."

După o paranteză în care V. Cristian ține să polemizeze cu romancierii epigonici ai semănătorismului „amenințați" de noile condeie care s-au impus cu autoritate, producînd un adevărat reviriment în proza epocii (Hortensia Papadat-Bengescu, F. Aderca, N. Davidescu, Ion Vinea și Camil Petrescu), trece la o prezentare gazetărească a romanului. Dincolo de exaltări juvenile, cum ar fi cea privitoare la titlu, acesta echivalînd, pentru V. Cristian, cu „descoperirea unei noi Americi", reținem: „Camil Petrescu subliniază grav, cu o admirabilă pondere, dar și cu incandescență, pasiunea, necesitatea de a pune în acord (în literatură), viața noastră cu adevărata viață, aici sau în Guatemala, de pildă. Și romanul acesta, în care viața, cu o justă caligrafie, cere însă enormă aplicație, tehnică și pe deasupra acea supracerebralitate care-l fac pe adevăratul scriitor să descopere în faptul divers al unei gazete, infernul incendiat al dramei."

Deși, așa cum am văzut, Octav Șuluțiu, la apariția *Ultimei nopți de dragoste, întîia noapte de război*, prin frecvența superlativului s-a situat în rîndul celor mai entuziaști, la confruntarea cu *Patul lui Procust*, debutul ca romancier va trece net pe locul secund în ierarhia lui de valori. Cronica [1] începe cu o sumară caracterizare a personajelor Emilia-Ladima, Fred Vasilescu și doamna T., în plastica romancierului criticul descoperind ceva din arta portretului, a descripției balzaciene. Superioritatea epică în *Patul lui Procust* provine, pentru Octav Șuluțiu, și din resursele nebănuite în organizarea contrapunctică, din modul cum ni se sugerează mișcarea timpului de la evenimentul prezent la trecut, ca apoi prin *à rebour*, să se revină circular la punctul inițial, care să-i nuanțeze semnificația. Dar judecățile nu se detașează din confruntarea celor două romane, ci din analiza directă, la obiect, a *Patului lui Procust*, chiar dacă la un moment dat criticul stabilește o anumită înrudire — destul de discutabilă — între Fred Vasilescu și Gheorghidiu, atras în treacăt de ideea similitudinilor psihologice dintre cei doi eroi. Potrivit tînărului critic, reușita provine din osmoza prozei obiective cu cea de esență subiectivă. Rezervele vizează în exlusivi-

---

[1] *România literară*, an. II, nr. 54, 25 februarie 1933, p. 1, 2.

tate digresiunile teoretice, considerate inutile,recomandîndu-le implicit lectorului să le escamoteze fără sentimentul că se va simţi păgubit, dimpotrivă. La Octav Şuluţiu, în cronica gîndită destul de liber, de unde şi o oarecare discontinuitate, găsim observaţii care îl deosebesc de alţi comentatori, aşa cum vom vedea:

„Dezorientat de o după-amiază toridă de august, Fred Vasilescu, un bogat şi elegant tînăr monden, fost secretar de legaţie şi actualmente aviator amator, îşi îndreaptă plictiseala în patul unei vechi cunoştinţe şi actriţă mediocră, de o frumuseţe caligrafică, inexpresivă, Emilia. După actul posesiunii, servit profesional de Emilia, neîndemînatică, vulgară, în discuţia insignifiantă ce urmează, Fred face o descoperire care-l uimeşte: prietenul lui, Ladima, s-a sinucis de curînd şi, mai mult, a iubit pe Emilia, care posedă un teanc impresionant de scrisori şi bilete de diferite mărimi. În tovărăşia nudă a femeii, Fred citeşte scrisorile lui George Demetru Ladima, poet şi ziarist, din care desprinde o pasiune cotropitoare, cauza, se pare, a sinuciderii acestuia. Memoria aţîţată a lui Fred readuce în conştiinţă momentele în care l-a cunoscut pe Ladima şi pasiunea acestuia se agaţă, se împleteşte cu pasiunea pe care o are Fred pentru d-na T. Şi astfel, din scrisoare în scrisoare, însoţite de comentariile rudimentare ale Emiliei şi de evocările lui Fred, cele două iubiri se urmăresc paralel, aci întretăindu-se, aci depărtîndu-se, ţinute mereu în lumina amintirii de momentul prezent, crud, trivial al femeii, goală şi de vestminte şi de suflet, lipsită de orice licărire de inteligenţă sau delicateţă, icoană jignitoare de femelă mahalagioaică şi nesimţitoare. Planul acţiunii este astfel ordonat de momentele psihologice ale lui Fred şi se îmbină, puţin cîte puţin, creaţia obiectivă a faptelor, cu subiectivitatea sensibilă şi dureroasă a povestitorului.

Simplă în intrigă, povestirea este bogată în semnificaţie şi analiză. Acţiunea se desfăşoară în pat între doi oameni goi, între o femeie lipsită de resurse intelectuale, care caută să capteze atenţia sexuală a masculului prin exploatarea trecutului ei aventuros, şi un avid de a afla reversul unui om pe care-l cunoştea într-un fel şi-l descoperă atît de deosebit şi de tragic. Deasupra odăii se succed cîteva momente din viaţa lui Fred şi a lui Ladima, fără legătură cronologică, aduse în lumina memoriei de scrisori, de asociaţiile ce se petrec în mintea lui Fred.

George Demetru Ladima, poet remarcabil şi ziarist excepţional, om de cultură şi o inteligenţă deosebită, dar slab şi sensibil ca un poet, prezintă contradicţia frecventă în oamenii excepţionali, între sensibi-

litate şi inteligenţă. Intransigent şi acerb în chestiunile de idei, polemist neînfricat, Ladima este, în ce priveşte viaţa lui intimă, de o slăbiciune umilitoare, de o timiditate candidă. Lucid şi ingenios în creaţie, Ladima în viaţă nu este decît un naiv, un ridicol. Şi în această contradicţie se situează pasiunea lui inexplicabilă pentru Emilia, care nu justifică prin nici o calitate poziţia de idol pe care o ocupă în viaţa lui Ladima. Actriţă fără talent şi femeie uşuratică din necesităţi financiare, în mintea lui Ladima ea se transformă în nevinovată ingenuă, în crin adorabil. În pasiunea lui, Ladima aduce şi o mizerie socială care-l anulează şi face din el un umilit aşteptător la uşa femeii interesate.

Nu aceeaşi sensibilitate o prezintă Fred. La acesta sensibilitatea şi inteligenţa se aliază într-o luciditate perfectă, într-o egal de desăvîrşită înţelegere de sine şi prezentare socială. Crezut de ceilalţi prost, Fred este în fond un cunoscător rafinat nu numai al sufletului său şi al celor din jurul său, ci şi un om de gust. Reputaţia de prostie o datoreşte incapacităţii de comunicare prin spirit şi facilitate mondenă. În fond o ardere necontenită transformă sentimentele şi ideile pe care le anulează singur cu multă pricepere. Fred iubeşte pe doamna T., o femeie de asemeni inteligentă şi o frumuseţe, de data aceasta expresivă.

În angrenajul romanului, Camil Petrescu a pus femei ca într-un diptic. Emilia este acolo parcă numai spre a da un contur mai plastic d-nei T. Pe cît este Emilia de lipsită de interes, pe atît d-na T. este interesantă şi complexă. Pasiunea d-nei T. pentru Fred, obstinată şi calmă; supunerea ei unui refuz constant din partea lui Fred — refuz ciudat de inexplicabil — se alătură de o inteligenţă şi o preocupare de frumos, un gust admirabil şi apoi o hotărîre aproape bărbătească de a-şi conduce singură viaţa şi destinul lăuntric. Emilia este mai bine argumentată. Şi totuşi d-na T. este cu atît mai vie. Spre exemplu, Emilia, spune Fred, e lipsită de simţul estetic al actului posesiunii. Nu ştie să-l prepare. Îl acceptă dintr-o dată, cu o indiscreţie de profesionistă. E lipsită de sensibilitatea femeiască a preliminărilor sexuale. D-ta T. este numai înfăţişată. Poate că e mai uşor să arăţi defectele unui om decît calităţile lui. Defectele Emiliei sunt totale. Sunt lipsuri pe care autorul le consemnă. Calităţile d-nei T. sunt imponderabile cari se desprind din actele ei. Şi din contrastul cu inexistenta, dar atît de existentă în creaţia lui Camil Petrescu, Emilia, d-na T. se împlineşte mai bine poate decît dacă ar fi fost analizată în sine.

Sensibilitatea interioară este o sensibilitate maladivă în legătură imediată cu simţurile; dar sensibilitatea lui Fred e sensibilitatea luci-

dităţii, a facultăţilor intelectuale — este prinsă în două momente caracteristice. Primul, în jena lui Fred cînd observă o muscă în farfuria comeseanului, căruia dacă i-ar atrage atenţia l-ar scîrbi şi l-ar întoarce împotrivă-i, iar dacă nu, s-ar simţi el însuşi culpabil. Al doilea moment e jena pe care o simte Fred cînd e gol în camera Emiliei şi îşi reprezintă că Valeria de alături ştie că el e gol şi şi croitoreasa îl bănuieşte gol. E un sentiment de situaţie insuportabilă, vag resimţit de unii şi lămurit de Fred.

Chinul lui Fred care descoperă între rîndurile pasiunii lui Ladima propria lui pasiune pentru d-na T. este mărit de curiozitatea şi sentimentul de prietenie faţă de Ladima. Şi pînă la urmă Fred vrea să afle dacă, într-adevăr, Ladima s-a sinucis din cauza Emiliei. Însă sinuciderea lui Ladima este şi va rămîne un mister.

Pentru că din corespondenţa cu Emilia reiese pasiunea pentru aceasta. Dar murind Ladima a lăsat o scrisoare adresată d-nei T. şi din care rezultă că pe aceasta a iubit-o şi din cauza ei s-a sinucis. Prietenii spun că Ladima s-a sinucis de mizerie. Dar s-ar putea să se fi sinucis şi din cauza mizeriei morale, din cauza unei exasperări a sensibilităţii lui, din cauza unei oboseli de viaţă... Iată tot atîtea ipoteze.

Acelaşi mister în jurul legăturii lui Fred cu d-na T. E cert că Fred o iubeşte. Dar se fereşte de ea. Se refuză complinirii sexuale. De ce? În jurul acestor mistere se termină cartea. Adevărul nu poate fi cunoscut şi însăşi aventura lui Fred care descoperă într-o dupăamiază de august cît de puţin l-a cunoscut pe Ladima şi cît de puţin îl cunoaşte încă, acum după revelaţiile noi, exprimă neputinţa omenească în faţa adevărului asupra unor fapte, adevăr care e închis în individualitatea fiecăruia şi care e dus odată cu ea în mormînt. Singura realitate incontestabilă e sfîşierea interioară, e chinul dragostei. Amorul e identificat cu sadicul bandit Procust, care îşi chinuia victimele punîndu-le într-un pat şi tăindu-le picioarele dacă nu încăpeau sau lungindu-le dacă erau prea mici pentru măsura lui crudă, neschimbată. Patul în care se chinuieşte Fred este pat de dureri morale, pat în care personalitatea lui e chinuită de tiparele evenimentelor care nu-l pot încăpea şi în care pentru a intra trebuie să abdice la o parte din ea cînd sunt prea largi şi nu le poate explica. Chinul acesta e chinul cunoaşterii şi incapacitatea cunoaşterii depline e centrul însuşi al romanului. Concepţie filozofică bine disimulată de autor, bine plasticizată, dar nu mai puţin evidentă. Atît în curiozitatea nesatisfăcută a lui Fred, cît şi în misterul care lasă curiozitatea lectorului nesatisfăcută.

Mai realizat decît *Ultima noapte de dragoste*, *Patul lui Procust* este totuşi o continuare a primului roman care a revelat pe Camil Petrescu romancier. Fred Vasilescu, erou cu viaţă interioară bogată, este mult asemănător lui Ştefan Gheorghidiu. Dar pe cînd în *Ultima noapte* se urmărea evoluţia unui sentiment şi soluţionarea lui, creşterea geloziei lui Ştefan Gheorghidiu şi stingerea ei în urma războiului, *Patul lui Procust* este analiza unei stări imuabile. Iubirea, concepută ca o chinuire sufletească şi ca o soluţie de comunicare a corpurilor şi a sufletelor, e în centrul povestirii. *Ultima noapte* era o povestire de serie şi de evoluţie. *Patul lui Procust* e invariant şi circular. De aceea şi tehnica lui Camil Petrescu s-a schimbat. Timpul cronologic nu e respectat. Timpul capătă o funcţie sufletească. Desfăşurarea evenimentelor se face nu după succesiunea lor istorică, ci după asociaţiile subiective ale eroului. Metoda este proustiană şi Camil Petrescu o încetăţeneşte cu succes în literatura românească. (Nu e primul. F. Aderca a întrebuinţat-o înaintea lui.) Atît de răsturnate şi amestecate sunt evenimentele, încît mă întreb dacă ar fi posibilă o reconstituire a lor într-o ordine normală. Am impresia că, aşa cum a descompus Camil Petrescu timpul povestirii lui, a rupt fundamentul real al faptelor, şi dacă s-ar încerca restabilirea datelor s-ar descoperi o confuzie. Asta nu împiedică ca romanul să aibă o tehnică foarte bună. Aş califica tehnica *Patului lui Procust* de *grupaj circular* sau *grupaj spiral*. Evenimentele înaintează şi se întorc, se succed răsucindu-se unul asupra altuia. Capricioasă, compoziţia timpului se întortochează în momente care revin totuşi la punctul de plecare, la prezentul din patul Emiliei. Evenimentele se petrec în jurul acestui moment unic. Nu e o compoziţie sferică, şi prin asta înţeleg revenirea pe nesimţite a povestirii la punctul iniţial, aşa încît să ai impresia unei mişcări rotate odată. E o învîrtire de mai multe ori în jurul aceluiaşi moment. E chiar mişcare, deşi circulară. Tehnica aceasta a fost necesitată de substituirea timpului psihologic, timpului real.

Carte de analiză sufletească, roman psihologic, *Patul lui Procust* nu rămîne însă aici. Pentru că introspecţiunea este dublată la Camil Petrescu de calităţi plastice, obiective. Nu epice. Camil Petrescu a fost epic pur poate o singură dată. În volumul II din *Ultima noapte* — în descrierea bombardamentului teribil, capitolul antologic *Ne-a acoperit pămîntul lui Dumnezeu*. Dar are Camil Petrescu un dar balzacian de descripţie. Dar balzacian de descripţie spun şi aplicat mai ales la corpul femeii. Poate cea mai completă şi cea mai desăvîrşită descriere anatomică a corpului femeii este în *Patul lui Procust*. Şi nu numai din

literatura română. Ochiul autorului a surprins pe femeie în toate momentele, în toate pozițiile, în amănuntele cele mai caracteristice și cele mai intime. Detaliile nudului și ale capului, construcția și culoarea, lumina și carnația, cutele, totul este prins ca de un ochi fotografic și transpus fidel. Și descrierea merge mai departe. Descrierea unei case modern mobilată merită, într-adevăr, apropierea de metoda balzaciană de descripție. Așa încît creația de romancier a lui Camil Petrescu se sprijină, în primul rînd, pe alianța aceasta de speculare a momentului sufletesc analizat și comentat și pe descrierea plastică. La aceasta se adaogă dialogul și abia povestirea propriu-zisă, care ocupă un loc destul de mic. Din îmbinarea acestor metode nasc personagiile și ideile, singurele interesînd pe autor. Faptul este pentru el redus la importanța lui minimă. Acțiunea se anulează tot mai mult. Ceea ce stă în centrul preocupării lui este reflecția întoarsă asupra sa însuși.

Marele deficit al cărții sunt notele din josul paginii. Absolut inutile. Și a căror unică scuză este că pot fi foarte ușor sărite și fără pagubă. Autorul a crezut că inovează și nu se poate spune că nu e original. Dar o inovație inutilă. Ceea ce se introduce în roman cu aceste note este semnificația socială a faptelor. Or, sunt în roman anumite momente cu transparentă referință socială și politică și cari, fără a jena mersul romanului, precizează mai mult caracteristica eroilor. Dacă s-ar fi rezumat aici, Camil Petrescu n-ar fi pierdut nimic.

Rămîn scrisorile d-nei T. Trei scrisori, publicate în *Cetatea literară*, în 1926, și întru totul admirabile și feminine. Foarte bune, mai ales că precizează mai mult inteligența d-nei T. Rezultă însă din contactul lor o mică confuzie. D. din aceste scrisori este una și aceeași persoană cu Ladima? Dacă ar fi, atunci persoana lui Ladima ar fi mult mai bine fixată și romanul n-ar avea decît de cîștigat. Dar din contact reiese mai mult că D. nu este Ladima. Și anume, D. o posedă pe d-na T. în condiția umilitoare de cerșetor amoros îndelung perseverent. Din scrisoarea lui Ladima se vede că acesta nu a posedat-o și că aceasta nu știa poate de iubirea lui. (De iubirea lui D. d-na T. știa de mult încă.) Apoi pe D., Fred îl întîlnește de multe ori acasă la d-na T., dar că l-ar fi întîlnit pe Ladima acasă la ea nu ne dă nici o relație. (Îl întîlnește numai la magazinul ei.) Deci D. și Ladima n-ar fi una și aceeași persoană.

Mult mai închegat decît *Ultima noapte*, *Patul lui Procust* îi e superior prin stil mai purificat, mai apropiat de esența adevărată a artei, de o anumită rafinare, care lipsea în *Ultima noapte*. Stil cărnos, așa cum cere și minunata pictură a corpului femeiesc, împrăștiată

în pagini, între amintiri, ca un repaus binemeritat al privirilor. Stil fără frumuseți de lucrătură, fără căutări și potriviri de perfecțiuni interioare, dar cu aderență în idee, cu impecabilă plecare pe cursul povestirii. Singurul lux ce și-l permite acest stil este comparația, foarte lirică, dar pe care autorul nu o dă decît drept mijloc de explicare, mijloc de comunicare al impresiilor introductibile și al mișcărilor sufletești insesizabile.

Mai presus de comentarii și de critici, *Patul lui Procust* e ca o frumoasă floare încheiată. Într-o serie de alte cîteva cărți de analiză, *Patul lui Procust* întreprinde lărgirea unui capitol de istorie literară română și asanarea gustului lectorilor români. Și cărțile acelea lîngă cari *Patul lui Procust* se așează într-un început de tradiție sunt: *O moarte care nu dovedește nimic* a lui Anton Holban și propriul roman al lui Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război.*"

Sub titlul *Autenticitatea „Patului lui Procust"*,[1] I. Peltz pledează precipitat și destul de confuz pentru „stilul frumos" și „adevăr în literatură". De o anticalofilie în ton declarativ, micul foileton are meritul că exprimă simpatia colegială față de Camil Petrescu, comentariul limitîndu-se apodictic la: „Între cărțile de viață autentică trebuie să trecem *Patul lui Procust.* E autentică de la întîia la ultima filă." Sau „*Patul lui Procust* e o carte adevărată și autorul ei un scriitor de înaltă tensiune. Mai mult: Camil Petrescu se revelează de-abia astăzi. Mai bine zis: ni se revelează."

Declinîndu-și orice veleitate de critic, Șerban Verona[2] se mulțumește cu o însemnare naivă. Ea are totuși însușirea de a fi sporit numărul ecourilor favorabile în mediul gazetăresc. Ca majoritatea comentatorilor avizați, și Șerban Verona își amintește vîlva stîrnită la apariție de scrisorile doamnei T. în *Cetatea literară.* Simplă succesiune de note cu rostul de a suplini prezența în paginile revistei, la rubrica „Cronica literară", a unui nume autorizat, articolul lui Șerban Verona, tributar oralității, e menționabil sub beneficiu de inventar:

„Socotesc că nu este numaidecît nevoie să fii cronicar ca să scrii despre o carte interesantă. Trebuie numai să ai ceva de spus și multe lucruri se pot spune despre cartea ultimă a lui C.P.

Fiindcă ne place să cetim, avem izbucniri asasine cînd vreun nume mare ne păcălește conștient și ignobil, cu cîte o poveste răsuflată.

---

[1] *România literară*, an. II, nr. 54, 25 februarie 1933, p. 1.

[2] *Revista scriitoarelor și scriitorilor români*, an. VII, nr. 1—2, ianuarie-februarie 1933, p. 16.

Dar şi cînd te prind zorile cu o carte bună dinainte, ce lucru minunat este. Căci bună tare este cartea lui Camil Petrescu. Autorul poate să ne spuie cît o vrea că totul este o închipuire, că eroii n-au existat o clipă, nimeni n-are să-l creadă. Fiecare din noi a iubit ca Ladima în tinereţele noastre credule, fiecare din noi ar vrêà să iubească asemeni lui Fred Vasilescu, dacă n-ar fi decît ca să-l doară iubirea.

Din cetirea unor scrisori jumătate naive, jumătate pasionate, totdeauna profund omeneşti, autorul desprinde drama a două suflete bolnave, deşi radical deosebite. Cu fiecare scrisoare cetită, Fred Vasilescu începe să trăiască în trecut. Este o minunată împletire a vieţii lui şi a dragostei lui cu viaţa şi dragostea gazetarului Ladima. Nefericiţi amîndoi, în sensuri diferite, iubirile lor se susţin, se topesc, se mîngîie în aşa fel, că nu ştii care e mai de plîns dintre ei. Două contraste, aceste biete două vieţi, vieţi inutile, trăind pe aceeaşi linie, fiecare la celălalt capăt, cu acelaşi destin tragic şi în aceeaşi frămîntare neînţeleasă, absurdă. Fiindcă dacă pricepem sfîrşitul inevitabil al gazetarului boem, Ladima, îndrăgostit nebun de o femeie vulgară, ne înfurie accidentul de avion al lui Fred Vasilescu, căci ce vrea acest om ciudat, complicat, aş zice misterios — şi totuşi aşa de aproape de inima noastră?! E tînăr, frumos, bogat, iubit de o femeie, doamna T., celebra doamna T. a lui Camil Petrescu, *c'est tout dire*. Atunci? Un anormal poate? Hotărît, nu! Mai repede un răsfăţat al soartei, care-şi pricinuieşte conştient şi, într-un fel, sadic, o suferinţă ascuţită. Poate... după cum, poate, n-a fost accident, ci voinţă. Autorul nu-l fixează, îl descrie incomparabil, desigur — şi dacă te supără faptul că l-oi fi vrut altfel şi nu este, nu poţi opri să nu simţi că este aşa, că poate să fie, aşa, nu din capriciul autorului, ci din acel al dragostei, căreia îi lipseşte raţiunea.

« O întunecare a gîndului şi a vederii », spune autorul, desigur într-o anumită direcţie, pentru o singură femeie. Fiindcă, iată scrisorile recentului sinucis Ladima, prieten izvorît din pasiunea pentru aceeaşi femeie, uluitor înzestrată, stau aici mărturie.

Toată drama vieţii lui Ladima o trăieşte Fred Vasilescu, în aceste scrisori, şi simultan pe a lui. Amintiri de fapte şi întîmplări nebăgate în seamă în alte vremuri acum se desluşesc, se împreună, se actualizează sumbru. Şi jalea lui Fred Vasilescu pentru Ladima este şi jalea de el însuşi, este plînsul său pe volanul automobilului, singur, în noapte, la ferestrele iubitei care a fost şi nu e...

Fermecătoare femeie, această doamnă T., ale cărei trei scrisori au făcut atîta vîlvă pe vremuri.

Camil Petrescu o sculptează în marmoră în așa fel încît dacă ai vedea-o goală, ai îngenunchea înainte-i smerit, ca în fața unei minuni.

Și este o minune, după cum minunată este cartea lui Camil Petrescu, una din cele mai bune din rarele cărți bune românești."

Omogenitatea materialului, disprețul față de canoanele narațiunii tradiționale sînt cele dintîi particularități sesizate la *Patul lui Procust* de Perpessicius, care își scrie cronica [1] aflat încă sub impresia *Ultimei nopți de dragoste*... Cînd ajunge însă la noul roman nu întîrzie disocierea. Inovația tehnică îl interesează prea puțin, anexarea notelor, divagațiile îl duc cu gîndul la Balzac, Dostoievski, dintre clasici, și la Gide, dintre moderni. Ascuțimea observației în plan social, dar cu precădere portretul psihologic îl cîștigă întru totul pe Perpessicius. Criticul, el însuși poet de subtile „itinerarii sentimentale", insistă asupra figurii lui Ladima așa cum apare din lectura scrisorilor trecută în seama prietenului torturat de absurditatea legăturii eroului cu Emilia. Dacă Perpessicius reușește să-l smulgă pe Camil Petrescu de sub tiranica autoritate stendhaliană, aceasta o face trecîndu-l cu eleganță printre afinii temperamentali ai lui Proust. Încă din 1926 Camil Petrescu în *Cetatea literară* (nr. 9—10) descoperea la Perpessicius facultatea rară și mult îndrăgită de Valery Larbaud (frecventat cu fervoare de critic) de a transforma lecturile în „substanță sufletească". Excelentă intuiție. Un exemplu din sutele care o pot ilustra este și cronica la *Patul lui Procust*:

„Primul roman al d-lui Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, fusese romanul de două fronturi, dacă nu chiar de unul, de socotim și dragostea o luptă: al iubirii de femeie și de patrie, pe cari se războise cu egală pasiune eroul său de emoționată aducere-aminte, Ștefan Gheorghidiu. De două fronturi e și noul d-sale roman, *Patul lui Procust:* un front al iubirii, în care experiențele erotice sau numai sentimentele din întîia campanie sunt urmărite în multiple și variate sectoare și, am zice cu un termen generic, un front social, cu nenumărate incursiuni în toate direcțiile vieții contemporane: artă, ziaristică, politică, modă etc., etc. Ceea ce ar părea să spună că romanele d-lui Camil Petrescu, două pînă acum, se aseamănă între ele, prin nu știu ce complexitate simetrică. Dar ar fi, fără îndoială alături de adevăr, pentru că ceea ce înrudește romanele d-lui Camil Petrescu, două pînă astăzi, cu toate cîte vor veni, și vor trebui să vină, de azi înainte, este mai puțin tiparul de tehnicitate în care romancierul toarnă materialul experimentelor sale, cît însuși acest material, așa de omogen

[1] *Cuvîntul*, an. IX, nr. 2817, 26 februarie 1933, p. 1, 2.

şi de ispititor întotdeauna. Or, este tocmai sigiliul celei mai autentice nobleţe de romancier acest acelaşi mod de a interpreta lumea şi evenimentele, sigiliu care marchează oricare din operele marilor romancieri, un Stendhal, un Balzac, sau, pentru literatura noastră, un Liviu Rebreanu, un Sadoveanu sau Hortensia Papadat-Bengescu.

Cetitorul *Ultimei nopţi de dragoste, întîiei nopţi de război* îşi aminteşte, spre pildă, în ce măsură d. Camil Petrescu nesocotea canoanele epice tradiţionale, în ce măsură le violenta, graţie acelui episodism şi acelui sistem de referenţe, coborînd de tot atîtea ori ficţiunea în planul vieţii reale, cu care o punea să coroboreze. Dar cetitorul îşi mai aminteşte, totdeodată, şi cît de puţin factice erau toate acele capricii tehnice, ce fluid de autenticitate împrumutau romanului, ce inedit suveran şi trainic. Pentru că note şi text erau din aceeaşi vînă, aşa cum notele, exterioare sau intercalate în chip de digresiuni, cîte se întîlnesc în Balzac, în Dostoievski sau Gide, sunt toate de aceeaşi calitate şi interesează în acelaşi grad pe cetitorul captivat. La fel şi în romanele d-lui Camil Petrescu. *Patul lui Procust* duce arta aceasta a completărilor şi a gloselor şi mai departe, am zice pînă în ultimele ei consecinţe. În felul acesta, un al doilea roman se zideşte în adîncime, sub temeliile celui dintîi, cu treceri, dintr-un plan în celălalt, cu lămuriri, cu perspective, cu documentări ce ridică romanul d-lui Camil Petrescu cu mult peste romanul de analiză, ingenioasă şi acută, al unor cazuri sentimentale. E romanul societăţii contemporane, e dosarul istoriei curente, e arhiva nemistificată a prezentului, unde romancierul nostru se vădeşte, în acelaşi timp, şi interpretul pervertirilor sociale, după cum romanul propriu-zis, ficţiunea, îl vădise interpret al sufletelor şi pervertirii lor sentimentale.

Spuneam că între un plan şi celălalt sunt comunicări neîntrerupte, ca un adevărat sistem de intensificare, ca şi cum toată bolta aceea subterană şi documentară ar sluji de vastă cutie de rezonanţă romanului de deasupra. Şi lucrul este aşa de adevărat şi impresia se poate pînă într-atîta verifica, încît toate acele excursuri de artă teatrală, sau de reportaj urbanistic, economic sau parlamentar, departe de a stînjeni lecturii, dimpotrivă, o încadrează şi o pun în adevărata ei lumină. *Patul lui Procust* este, în bună parte, şi romanul poetului George Demetru Ladima, nefericita victimă a contingenţelor protivnice, dar victimă, în primul rînd, a firii sale inadaptabile. Inadaptatul nu este o noţiune nouă în literatura noastră. Dar este o cunoştinţă nouă în chipul în care ni-l prezintă d. Camil Petrescu pe George Demetru Ladima. Închipuiţi-vă, reeditat în condiţiile societăţii de astăzi, desti-

nul unui Eminescu, poet neînțeles și izolat, ziarist expus jignirilor oricărui patron cu firmă înscrisă la tribunal, și pe deasupra amant fără satisfacții, și veți vedea însăși drama existenței lui George Demetru Ladima. Or, dacă pentru castitatea sufletească a lui Ladima erau de ajuns scrisorile pe care Fred Vasilescu le citește o după-amiază întreagă de august, în patul actriței Emy Răchitaru, pentru toate celelalte atribute complimentare se cerea un material auxiliar și d. Camil Petrescu puisează din belșug, în capitolul ziaristicei lui Ladima ca și în analele parlamentare ale epocii. În felul acesta, pentru a încheia capitolul artei epice a d-lui Camil Petrescu, cu o imagină pe care mitologicul său titlu o sugerează în chip firesc, am putea spune că, asemeni lui Teseu, romancierul nostru posedă inițierea dedalică, siguranța de a trece dintr-un plan în altul al labirintului său arhitectonic, și tot ca Teseu, carele veni de hac tîlharului de Procust, cu propriu-i instrument de tortură, d. Camil Petrescu cunoaște toate tainele acestui torment modern, care este iubirea, la care-și supune și victimele și tîlharul.

De bună seamă că studiul artei epice la romancierii noștri nu este un studiu inutil. Fie că vădește intuiții superioare, fie că este fructul unei meditații, cum e, de bună seamă, la autorul *Patului lui Procust*, o cercetare ca aceasta va fi întotdeauna revelatoare. Deocamdată ea ne îndepărtează de partea cea mai vie și cea mai pasionantă a romanului d-lui Camil Petrescu și de aceea vom părăsi de îndată un drum de alte zile. Am amintit în treacăt de George Demetru Ladima și de Emy Răchitaru. Este unul din cuplurile, fie și platonice, pe care d. Camil Petrescu le trece prin patul procustian, al iubirii. Iubirea acestui spirit superior pentru făptura aceasta de o decorație îndoielnică, în portreturarea căreia d. Camil Petrescu folosește o inepuizabilă paletă, iubire torturată, creștină, și mergînd pînă la jertfa de sine, constituie elementul, dacă nu de scandal, dar de uimire permanentă, din *Patul lui Procust*. Și totuși în ce măsură d. Camil Petrescu a văzut just, ce psiholog nu numai infailibil dar și divers este d-sa, în romanele sale, nimic nu o demonstrează mai bine decît tocmai acest monstruos cuplu Emy-Ladima. De o parte candoarea și efuziunile epistolare ale celui mai nevinovat colegian, de cealaltă parte optuzismul și vulgaritatea cele mai necontrafăcute. Artistă mediocră, de un pronunțat spirit practic, modest însă prin natura satelitară a temperamentului ei, pentru Emy Răchitaru suferința lui Ladima, la care a fost martoră și părtașă, actriță chiar de oarecare interes dramatic, în singurul ei rol de oarecare succes, a trecut aproape neobservată. Ea zace toată

în paginile de confesiune, cartate cu grijă și împanglicate într-o cutie de corespondență alături de atîtea alte roluri, scrise la mașină sau șapirografiate, pe care le-a înțeles tot așa de puțin, dar pe care e dispusă să le repete, pentru captivarea vizitatorului, ca acel rol din *Modelul*, cu care zadarnic se străduiește să impuie, în începutul după-amiezii de august, lui Fred. Pentru dînsa pasiunea lui Ladima a fost desigur ceva afară din comun, prin ceea ce, mai ales, contrazicea programului ei de sexualitate curentă. Ingenuitatea cu care, în fața sufletului lui Fred, răvășit din nou grație mesagiilor pe care acesta le citește cu interes multiplicat, se minunează că Ladima o voia « nevastă numai a lui », sau simplicitatea cu care tăgăduiește să i se fi dat mai mult decît, așa, de formă, pentru că, altminteri, Ladima era un « idealist », aceste trăsături și altele sunt tot ceea ce e mai valoros în sufletul acesta de o inexpresivitate primară. Și în timpul acesta, alături de dînsa, un lunatic, cum așa de sugestiv o spune în una din epistolele sale Ladima, merge pe streșini vecine cu prăpastia în care va sfîrși dealtminteri, să se prăbușească. Juxtapunerea aceasta e una din cele mai prețioase realizări psihologice din *Patul lui Procust*, ea dovedește, în același timp, că Fred și Ladima n-ajunseseră, ca să utilizăm o expresie a lui Proust, să privească din aceeași parte a misterului pe Emy Răchitaru. Pentru Ladima ea era însăși rațiunea pasiunii lui, indiferent de analele puțin glorioasei ei vieți, pentru Fred era doar animalul de pasaj, în a cărei cromolitografie sufletească nu obosea să urmărească detaliile și culorile suprapuse.

Dar *Patul lui Procust* mai este și romanul celuilalt cuplu, întru totul armonic acesta, cuplul Fred-d-na T. El face față, sub toate raporturile, celuilalt cuplu amintit și dovedește, prin reluarea neîntreruptă a aceleiași mari pasiuni, de care și unul și altul se tem deopotrivă, cît de adevărat este aforismul lui Amiel, pe care orice dragoste inextinghibilă o ilustrează deopotrivă: « Ca și regii, inima, sub nume de pace perpetuă, nu semnează decît armistiții ». Și, alături de pasiunea neîmpărtășită a lui George Demetru Ladima, ia loc pasiunea, de armistiții idilice și de reluări de ostilități, dintre Fred și d-na T., enigmatici deopotrivă cu datele lor primordiale și pe care darul de anchetor și duhovnic al romancierului nostru îi confesează și-i promovează scriitori deopotrivă. Și este pentru d. Camil Petrescu, ca și pentru noul său roman, prilejul să adaoge la cîte pagini de poezie sexuală se cunoșteau din *Ultima noapte de dragoste*... atîtea altele, în care, dacă misterul enigmaticei d-ne T. se dezvăluie cu timpul, nu pierde nimic din aroma lui, pentru că, indiferent de « aura de sexualitate » în care e prezentată

d-na T., misterul unei femei, cum prea bine reflectează Fred însuşi, nu stă în sexul, cît în sufletul ei. Şi d-na T. aduce în *Patul lui Procust* ceva mai mult decît un trup. Ea aduce un suflet superior, numai iubire şi numai înţelegere, devotament şi graţie, dar şi destulă mîndrie discretă pentru ca toate înfrîngerile ei să pară a fi aproape o a doua înflorire, de toamnă tîrzie, a iubirii.

Am vorbit întru început de tehnica romanului d-lui Camil Petrescu, să spunem acum, la sfîrşit, două vorbe despre scrisul său, despre natura expresiei sale. Temperament psihologic, autorul *Patului lui Procust* aduce în romanele sale, ca şi maestrul său, marele magician al psihologismului francez Marcel Proust, o psihologie în spaţiu, în care trecutul cu amintirile lui se încorporează prezentului, se interpolează şi iarăşi cade în umbră, fără ca, în tot acest joc de tuburi telescopice, impresia de prim-plan şi de relief al oricăruia dintre obiective să se umbrească. Nu « psihologia plană », a lui Stendhal, cît psihologia ramificată, de virtuoasă trecere dintr-un registru sufletesc în altul, psihologia proustiană, pe care autorul *Patului lui Procust* o posedă în toate tainele ei şi care singură poate să ajute la reconstituirea « timpului pierdut », în sensul de trăit şi căzut în penumbrele amintirii, cum este marea orchestraţie a lui Proust, cum sunt cele două suite, de pînă azi, a romanelor d-lui Camil Petrescu."

Cu oarecare întîrziere se pronunţă Pompiliu Constantinescu.[1] Mai reţinut decît alţi cronicari (Ş. Cioculescu, Perpessicius, O. Şuluţiu), criticul sburătorist diagnostichează *Patul lui Procust* în primul rînd ca ilustrare, inegală artistic şi proustiană ca metodă, a tezei *autenticităţii*, reluată de Camil Petrescu în aparteurile romanului. Procedeul reconstituirii prin intermediul epistolar a dramei lui Ladima, „epavă de cafenea şi ziarist de scurtă strălucire", nu îl găseşte prea inspirat, dimpotrivă, iar Fred Vasilescu ca punct de joncţiune al celorlalte personaje îi apare plat, lipsit de relief, oarecum artificial, învestit, însă, cu rol de raisonneur al concepţiei lui Camil Petrescu asupra romanului ca „dosar de existenţe". Dacă eroii masculini (împărţirea aparţine criticului) prezenţi în structura etajată a cărţii sînt priviţi cu severitate, prin compensaţie admiraţia se îndreaptă spre dipticul feminin, unde identifică valorificarea superioară a virtuţilor de analist, ambele creaţii situîndu-se în planul reuşitelor exemplare. Trei mărunte „neclarităţi" ne surprind în cronica lui Pompiliu Constantinescu, critic atît de atent la detalii, exemplu de probitate profesională. Cea dintîi e inexplica-

---

[1] *Vremea*, an. VI, nr. 281, 26 martie 1933, p. 7.

bila confuzie dintre tatăl lui Fred, verosul ignar Vasilescu-Lumînăraru și Nae Gheorghidiu, cel cu „brîul lui Iov". Caracterizarea făcută celui dintîi trebuie transferată asupra versatilului politician Nae Gheorghidin, surprins într-o crepusculară și grotescă împrejurare erotică. A doua se referă la un alt personaj, și anume Ladima, care, după Pompiliu Constantinescu, „trecuse ca o lipitoare" prin alcovul doamnei T. Criticul îl confundă pe Ladima cu D. Cealaltă se referă la poemul *Un luminiș pentru Kicsikém*. Memoria i-a fost criticului de două ori nfidelă. Mai întîi fiindcă titlul poemului nu este cel din cronică și a doua oară fiindcă lasă să se înțeleagă că l-a tulburat prin frumusețea lui caligrafică la lectura volumului de *Versuri* (1923). Criticul citise, pesemne, poemul în *Sburătorul literar* (1922), sau *Săptămîna muncii intelectuale* (1924), *Un luminiș pentru Kicsikém* fiind tipărit de Camil Petrescu pentru prima dată în volum trei decenii mai tîrziu (1957), împreună cu *Ciclul morții*, *Transcendentalia*, *Poemele lui Ladima* și alte poezii (cf. *Opere*, I, p. 349—350).

Iată și textul cronicii la care ne-am referit:

„Noul roman al d-lui Camil Petrescu e alcătuit pe mai multe planuri, care se întîlnesc și se despart într-o aparent capricioasă compoziție, deși o simetrie lăuntrică prezidează faptele interioare și psihologia eroilor. În primul rînd, luăm cunoștință de drama iubirii acelei misterioase doamne T. (Maria T. Mănescu), siluetă turburătoare, apariție distinsă, spirit practic și autoare ce se ignoră a scrisorilor liminare, a căror putere introspectivă a fost de ajuns să învăluiască debutul de prozator al d-lui Camil Petrescu într-o abilă mistificare, acum cîțiva ani, cînd au apărut în *Cetatea literară*. Însușirile sale de lucid analist s-au afirmat revelator în atenta disecare a geloziei lui Ștefan Gheorghidiu, personagiul central din *Ultima noapte de dragoste*, *prima* (sic!) *noapte de război*. Aceeași pătrundere de psiholog aduce d. Petrescu și în anatomia sentimentului de dragoste nefericită a d-nei T. Cu deosebire că cele « trei scrisori » sunt străbătute de o nostalgică durere, nimb poetic peste o autoanaliză rece. Paralel cu destinul acestei îndrăgostite fără o echivalență satisfăcătoare, se revarsă tragedia pitorescului ratat, poetul necunoscut Ladima, epavă de cafenea și ziarist de scurtă strălucire, victimă împinsă la sinucidere de indiferența meschină a unei femei vulgare, actriță lipsită de mesagiu și cocotă de profesie viageră, Emilia Răchitaru. Ladima este un tip atît de apropiat de noi, o schemă-morală, în care pot încăpea mai multe apariții ale cafenelei literare. Tragedia lui abrutizantă o prezintă d. Petrescu printr-o serie de scrisori exaltate, descoperite într-o după-amiază toridă, cu amor tarifat, în casa Emiliei, de Fred Vasilescu-Lumînăraru, fiul verosului

om de afaceri și vulgarului analfabet, Lumînăraru, creionat în *Ultima noapte de dragoste*. Fred Vasilescu apare în romanul d-lui Camil Petrescu un fel de punct de intersecție al tuturor celorlalte personagii. Mărturisim însă că procedeul reconstituirei dramei poetului Ladima, prin corespondența lui adresată Emiliei, ni se pare mai puțin de efect, în contrast cu analismul utilizat, spre a clarifica sufletul d-neiT. și al lui Fred Vasilescu. Etape de izbucniri lirice, ale unui suflet refulat, prin contactul cu viața, epistolele lui Ladima mențin personagiul într-o penumbră care-i atenuează relieful. Viața acestui ratat capătă nu știu ce atmosferă de subterană, cîrtiță ursită să trăiască în galerii oarbe, cu mișcările mutilate. Procedeul vrea, desigur, să evite monotonia, în tripla dramă de iubire pe care d. Camil Petrescu o analizează la d-na T., la Fred Vasilescu și Demetru Ladima. Dar monotonia evitată în structura compoziției reapare în însăși psihologia personagiului, diluată în extaze naive pentru acea zeiță de vulgaritate care este Emilia. D-na T. își tîrăște o aspirație contrazisă de Fred Vasilescu, cuceritor recunoscut de femei, dar stăpînit de o inexplicabilă neacceptare a iubirii acestei fluide apariții feminine. Fred o iubește și fuge de ea; e gelos, o urmărește și îi refuză ofranda, după ce o posedase; d-na T. își caută uitarea în aventuri silnice și de scurtă durată, aspiră la iubirea lui Fred și e nefericită. Pînă și Ladima trecuse prin alcovul ei, ca o lipitoare umilă, izgonit de răceala ei domnitoare, după ce fusese acceptat din milă. Există în *Patul lui Procust* o situație de șah moral, un mister de esență melodramatică, ațîțător totodată, dar și deficient. Dacă, la sfîrșit, ni se lămurește tragedia lui Ladima, sinucis pentru Emilia, deși lăsase o scrisoare în care afirmase că s-a omorît pentru d-na T. — ca să scape de rușinea postumă de a fi iubit o prostituată sau de a fi suspectat de povara mizeriei — refularea voluntară a lui Fred Vasilescu rămîne o enigmă, îndemnînd la mai multe interpretări. Să-i fi fost teamă lui Fred de o legătură perpetuă, inevitabilă prin farmecul d-nei T. și anulatoare a prestigiului său de Don Juan? Să nu fi fost capabil să-și menție dragostea, într-o prezență continuă cu ea, sau o tară organică să-l fi împiedicat să-și exercite iubirea deplin? Ar fi, în acest caz, situația din *Armance*, romanul lui Stendhal; ultima ipoteză este însă mai puțin probabilă, fiindcă Fred e amator de senzații erotice, dovada însăși a frecventării Emiliei, unde nimic nu-l cheamă, afară de o nevoie fiziologică. D. Camil Petrescu ne lasă suspendați într-o voită nedumerire. Să fie cumva Fred Vasilescu numai un procedeu tehnic, pentru a evoca drama poetului Ladima, cunoscut întîmplător la Movila, și pentru a reconstitui cristalizarea dureroasă a iubirii

d-nei T.? S-ar părea, la o mai insistentă reflecție, fiindcă Fred trăiește, prin memoria afectivă și recompune retrospectiv viața Emiliei, a lui Ladima, a d-nei T., a unchiului său, politicianul Lumînăraru și mai puțin evenimentele sale morale. Prin acest procedeu de metodă proustiană, d. Camil Petrescu a evocat totuși și tipul lui Fred, văzut, în aspectele sale concrete, necomplet, în rolul pe care-l joacă în drama principală, ca partener al d-nei T. În tot cazul, d. Petrescu, atunci cînd și-a ales pe Fred să-i transcrie cu autenticitate, deci fără prejudecăți de scriitor profesionist, experiențele sale romanțate, și-a limitat și relieful de creație al acestui personagiu. Fred este eul său literar, fantoma cu rol de raisonneur a concepției sale despre roman.

Criticii care s-au ocupat de *Patul lui Procust* au subliniat mai toți ceea ce am denumit autenticitatea de psiholog a d-lui Camil Petrescu. Spectacol de experiență umană, în patul iubirii, *Patul lui Procust* este ilustrarea vechilor sale teorii artistice de aversiune în contra literaturizării sentimentelor, văzînd în poezie, în roman, ca și în teatru un mod de cunoaștere, formulat ca o « cunoaștere plastică ». Fred Vasilescu și-a luat, în primul rînd, sarcina ideală de a aplica acest concept și în roman. Dealtfel, și d-na T., autodidactă și patroană de magazin cu mobile artistice, scrie dintr-o vocație neprofesionalizată, ci numai din surplusul unei experiențe de autentică umanitate. În acest fel s-ar putea explica psihologia trucată, ca personagiu de roman, a lui Fred Vasilescu, redus la sensul unui procedeu artistic și degradat din însemnătatea lui de ficțiune.

Două planuri din *Patul lui Procust* epuizează drama d-nei T. și a lui Ladima. Cea dintîi rămîne să-și ducă viața, într-un cult mistic pentru amintirea lui Fred, Ladima ajunge în chip logic la sinucidere, după ce coborîse toate treptele degradării morale. Numai Fred dispare din acțiune, printr-un accident de aviație, fapt material nepregătit printr-o serie de etape analitice. În acest brusc final al lui Fred surprindem și gradul maxim de convenționalism al personagiului. Psihologismul d-lui Camil Petrescu apare suficient de contrazis, printr-o soluționare accidentală, fără o completă logică interioară. Al treilea plan pe care se mișcă romanul e alcătuit din vicisitudinile carierii politice a bătrînului Lumînăraru, tatăl lui Fred și patronul politic al lui Ladima, la ziarul *Veacul*, condus cîtva timp de verva lui pamfletară.

La aspectul de boem ratat al poetului Ladima, d. Camil Petrescu adaugă și reversul unui pamfletar, din specia verbală a d-lui Pamfil Șeicaru. Alcătuit din ficțiune și realitate (articolele lui Ladima reproduse în notă de d. Petrescu, ca documente de « autenticitate », utilizează expresii cunoscute ale d-lui Șeicaru), amantul donchișotesc al Emiliei

contrariază edulcorarea lirică din epistole cu o veracitate de model neprelucrat. Dacă figura vulgară a lui Luminăraru e schițată în cîteva linii ferme, între care amănuntul caracteristic cu « brîul lui Iov » e de un pitoresc atît de expresiv, scrupulul documentar al d-lui Camil Petrescu înseamnă o coborîre a « autenticității » pînă la faptul divers. Romanul nu este nici proces-verbal, nici arhivă politică; poate fi « cunoaștere plastică », nu însă și secretariat de redacție sau monitorul oficial, chiar după oarecare depărtare în timp a evenimentelor. Aceeași înclinație spre « autentic » îi îngăduie d-lui Camil Petrescu să citeze cîțiva contemporani, ca d. Valjean, Soare Z. Soare, Perpessicius și alții într-o ficțiune, care nu-și dobîndește vreo sugestie specială dintr-o neelocventă autentificare. Numai aspectul capitalei și evocarea unei toride după-amiezi de vară trăiesc și în planul ficțiunii, căci aspectul istoric și topografic se transfigurează de o senzație de artă.

Plămădiți din pasta eroilor săi masculini, Fred (în măsura în care trăiește și ca ficțiune) și Ladima sunt compensați prin ampla creație a celor două tipuri feminine, Emilia Răchitaru, animal de rezistente exerciții orizontale și d-na T., ființa turburătoare, cu o dramatică frămîntare interioară, siluetă poetică, de o nedezmințită originalitate în romanul nostru.

În *Patul lui Procust*, d. Camil Petrescu manifestă o viziune atît de puternică a feminității, în personagiul Emiliei și al d-nei T., încît, fără nici o amabilitate, afirmăm că aceste două figuri vor rămîne ca două creații de prima importanță ale epicei contemporane. Senzualismul și frumusețea litografică a Emiliei, vulgaritatea ei de sensibilitate, prostia ei liniștită și snobismul de cocotă cultivatoare a « lumii bune », ca și poezia enigmatică a d-nei T., distincția ei și parfumul de subtil senzualism, ratate într-o dragoste nefericită — sunt de o amploare, de o febricitate dominată de analism lucid, care definitivează pe d. Camil Petrescu ca pe un romancier cu mijloace profund originale. Am definit altă dată conflictul între sexe urmărit în teatrul și proza d-lui Petrescu. Mai ales tipul bărbatului voluntar, lucid, dar învins prin fascinația instinctului feminin trăiește în dramele sale și în *Ultima noapte de dragoste*, în psihologia lui Gheorghidiu.

De la ciclul său de poezii erotice, *Luminișuri pentru Kitsichem* (sic!), din volumul de *Versuri*, trecînd prin toate tipurile feminine evocate pînă aci și pînă la actualul *Pat al lui Procust*, d. Camil Petrescu a ajuns să dea expresia cea mai puternică a partenerei viclene a iubirii virile, femeia văzută cu o minuție plastică și un relief de sinteză, atît de personale.

Se pot găsi nenumărate pagini de observaţie lucidă a senzualismului feminin, intuit cu o revelatoare « cunoaştere plastică » în *Patul lui Procust.*"

Liviu Rebreanu, la rubrica „Însemnări" a revistei *România literară*,[1] după un sobru omagiu adus lui D. Gusti, văzut ca descendent allui Spiru Haret în noile atribuţii de ministru al Instrucţiunii Publice, trece la romanul *Patul lui Procust* şi, sub o formă destul de autoritară, ţine să atragă atenţia că excesul criticii în aprecieri comparatiste, însoţite e drept şi de elogii, trebuie moderat şi trecut pe un plan adiacent, Camil Petrescu dezvăluindu-şi încă o dată însuşirile inconfundabile, originalitatea în transpunerea pasionată a faptului cotidian, pulsaţia de viaţă autentică existînd pretutindeni în paginile cărţii.

„Romanul d-lui Camil Petrescu — scrie autorul *Răscoalei* — e, în mişcarea literară românească, o apariţie care-şi păstrează îndelung actualitatea. Critica grăbită, superbă şi mărinimoasă, l-a etichetat « proustian », deocamdată. Asta vrea să fie un suprem elogiu care, în plus, dispensează pe critic de o aprofundare a cărţii elogiate. O etichetă însă, oricît de pompoasă, de obicei nu explică nimic. Cu atît mai puţin o carte originală şi valoroasă ca *Patul lui Procust.*

D. Camil Petrescu şi-a dobîndit, cu destule grele străduinţi, o preţuire specială între scriitorii de azi. Un temperament agitat, un spirit sprinten, o sensibilitate ascuţită şi profundă, un dar de observaţie pătrunzătoare conturează un talent deosebit de bogat. Poate nici unul din scriitorii mai noi nu şi-a căutat mai vijelios realizarea cît mai completă. În poezie, în dramă, în roman, în eseuri, d. Camil Petrescu a pus aceeaşi febrilă pasiune de a smulge din sufletul său o lume nouă, lumea sa. Frămîntarea aceasta interioară permanentă comunică scrisului său o noutate totdeauna tulburătoare.

Patul lui Procust se află în linia firească de evoluţie a d-lui Camil Petrescu. În multe privinţe e mai caracteristic pentru talentul său decît toate operele sale anterioare. O cochetărie l-a făcut să întrebuinţeze o construcţie relaxată, cu mai multe planuri, cu dozări de mistere mici nedezlegate. În realitate, romanul e un adevărat roman pasionant şi vibrant de viaţă. Cine a început să-l citească nu se poate opri pînă la sfîrşit. E o lume întreagă, rotunjită, vie, caldă, care-şi trăieşte viaţa ei de dureri şi bucurii.

Dar aici, în cadrul unor simple însemnări, nu este nici locul, nici momentul, să scoatem în evidenţă calităţile excepţionale care înalţă romanul d-lui Camil Petrescu deasupra romanelor curente. Se vor

---

[1] An. II, nr. 55, 4 martie 1933, p. 1, 3.

găsi critici care să-și facă datoria întreaga față de o operă excepțională. Aici, acuma, s-a exprimat numai bucuria unui cititor care a întîlnit o carte nouă și rară."

Nu cu mult înaintea publicării acestor însemnări, la o obișnuită „anchetă literară" a *Faclei*,[1] în preajma apariției unei noi cărți de L. Rebreanu, sub titlul *Liviu Rebreanu văzut de alții*, Camil Petrescu semna un mesaj de afecțiune și admirație pentru autorul *Răscoalei* (atunci în curs de imprimare). Cele două însemnări se constituie, fără voia autorilor, ca un dialog, sub semnul prețuirii reciproce.

„Eu am apucat timpurile — scrie Camil Petrescu — cînd nu se scria roman românesc, căci asta apărea ca o îndrăzneală tot atît de mare cît a construi Nôtre-Dame la București.

Azi începătorii au toți cîteva romane în sertar.

Numai din pricina lui Liviu Rebreanu.

E ctitorul autentic al romanului român.

Noi putem publica azi opere în două volume pentru că *Ion* a biruit în două volume.

Reprezentăm azi formule diferite, pentru că temelia e zidită puternic, în stare să suporte nenumărate etaje, pentru un veac, pentru mai multe..."

De un interes mai degrabă bibliografic e foiletonul lui Matei Alexandrescu.[2] În spațiul, dealtfel, generos al cronicii literare, tînărul poet reia în termeni vag schimbați opinii existente în comentarii anterioare. Teama de a nu tulbura cu nimic simpatia romancierului, cîștigată de curînd, prudența neofitului, respectul celui care se afla la primii săi pași în tumultul vieții literare îi dictează tonul festiv. Matei Alexandrescu purcede la enumerarea personajelor avînd alături recuzita epitetului superlativ. Prin Emilia, Fred Vasilescu, George Ladima și doamna T. (Mănescu), Camil Petrescu „redă, așadar, masiv patru caractere". Cît privește construcția, Matei Alexandrescu nu se aventurează în considerații aplicate, mulțumindu-se cu o constatare ingenuă, „ornată" metaforic: „În *Patul lui Procust* linia arhitectonică este cu totul nouă prin acel maximum de concentrare, care nu l-am întîlnit nici chiar la d-na Hortensia Papadat-Bengescu. Planurile eroilor sunt tăiate ca niște cărți de joc în mîinile marelui prooroc, *destinul*." Adeziunea sentimentală îl face să „trișeze" de două ori pe Matei Alexan-

[1] An. XII, nr. 614, 13 februarie 1933, p. 2. La aceeași anchetă au mai răspuns Victor Ion Popa, Ion Marin Sadoveanu, Ion Pas, Matei Alexandrescu.

[2] *Facla*, an. XII, nr. 630, 5 martie 1933, p. 1.

drescu: de „arhitectură concentrată" nu se poate vorbi la nici unul dintre cei doi romancieri, iar trecerea Hortensiei Papadat-Bengescu pe locul secund să fi crezut tînărul compars că îl va măguli pe Camil Petrescu, cunoscîndu-i vanitățile? Se prea poate!

Oricum, ziarul îl onorase pe Camil Petrescu publicînd știri înaintea apariției romanului și, cum s-a văzut, o pagină compactă, iar înainte o succintă prezentare [1] care se încheia: „*Patul lui Procust* se bucură de privilegiul aceluiași scris dens de imagini și inteligență pe care cetitorii d-lui Camil Petrescu i-l cunosc din precedentul lui roman apărut la Cultura națională și este străbătut de același nivel ridicat cu care ne-a obișnuit dramaturgul și romancierul Camil Petrescu cu operele sale precedente".

După ce consideră în *Tehnica romanului* [2] că lectura *Patului lui Procust* impune, pentru înțelegerea nuanțată, „o prealabilă cultură estetică", în mai mare măsură decît în cazul *Ultimei nopți de dragoste...*, Vasile Damaschin susține că însăși structura celui de al doilea roman cere un efort din partea cititorului „de participare", de „colaborare" la lectură cu autorul care practică introduceri abrupte în viața psihologică. Eroii îi apar ca manifestări ale unei existențe intime, pe care Camil Petrescu „îi utilizează pentru a-și exterioriza dramatismul lăuntric și a încerca «suprema cunoaștere»". Criticul identifică în *Patul lui Procust* autenticitatea unor „suflete tari", în succesiunea lui Pietraru și Ștefan Gheorghidiu fiind Fred Vasilescu iar a Ioanei Boiu, d-na T. În continuare, V. Damaschin sesizează cîteva particularități care privesc direct modalitatea integrării introspecției în construcția romanului:

„Metoda d-sale de cunoaștere e metoda *instrospectivă*. Aplecat asupra apei interiorului, încearcă să descopere calitatea nuanțelor în fundul căreia sunt sedimente. O lume particulară cu legile și sensurile ei proprii, făcută accesibilă cititorilor. Utilizează egal analiza stărilor de conștiință, disocierea complexelor în componente (spre exemplificare indicăm scrisorile întregi, trei la număr, ale d-nei T. deosebit de subtile în analiza stărilor interioare, neegalate în alegerea motivelor în urmărirea conflictului lăuntric). [...] Autorul coboară ca într-o mină și caută, sondează străfundul, disecă lucid. Folosește metoda analitică și prin disociere, chiar *dedublare* (notez astfel dedublarea în actor și spectator a activității sale erotice). [...] Analiza e perfect *lucidă*. Dar aceasta nu înseamnă că nu folosește egal și general cunoaș-

---

[1] *Facla*, an. XII, nr. 618, 19 februarie 1933, p. 2.
[2] *România literară*, an. II, nr. 56, 11 martie 1933, p. 1, 2.

terea mai mult *spontană*, decît reflexivă. Sinteza e utilizată la construirea spațială. Introspectivă și pozitivă, constructivă. *Pe datele obținute clădește o realitate în care încearcă aflarea cunoașterii adevărate a esenței intime a existenței.* [...] Cuprins într-un plan vast de activitate, edificiul spațial e clădit prin orice mijloc și din orice date. *Subliniez aici că valoarea romanului stă nu numai într-o realizare interioară de autenticitate a realităților lăuntrice ci și într-o prezentare vastă a momentului istoric în care suntem,* făcut cunoscut prin aceleași date interne. Momentul lăuntric filtrează și fixează concomitent și momentul istoric în toată amploarea lui: politic, social, cultural etc., *creînd o frescă vie a actualității istorice.* Rarefiate pe un plan întins (sau pe mai multe planuri, dacă vreți), posibilitățile d-lui Camil Petrescu sunt multiple. Nu-l interesează *cum* creează, dar ce creează. E de observat lipsa oricărui eșafodaj, a oricărei jalonări geometrice comune unor asemenea opere. Lipsa geometrizării materialului, sistematizării lui. Construcția se face prin adăugare neîncetată, prin etajare a oricărei date obținute prin metodele mai sus numite."

Într-un alt articol, mai substanțial,[1] Vasile Damaschin va porni de la aceeași idee cu riscul să se repete, ceea ce se și întîmplă, numai că intenția diferă. La Camil Petrescu, potrivit opiniei lui Vasile Damaschin, pe lîngă predilecția pentru metamorfozarea „sufletelor tari", există și aceea a autoinvestigației, aspirația fiind „suprema cunoaștere" a propriilor diagrame psihologice:

„Utilizînd metoda de cunoaștere interioară proustiană, dl. Camil Petrescu se va coborî în el ca într-o mină. Aici își va găsi personagiile, substanță din substanța lui, aici va încerca descoperirea adevărului de la baza tuturor lucrurilor, principiilor, evenimentelor, existențelor etc. Cercetarea e introspectivă. Se va coborî în el, se va diseca lucid și fără milă ca pe trupul altuia.

De aceea îi acord cărții o valoare de jurnal intim, de jurnal despre sine. Trăirea e exclusiv interioară. Va observa atent, va diseca pînă la limită faptul sufletesc, starea de conștiință, fiecare eveniment, fiecare activitate pe care ne-o prezintă eroii au o dependență strict subiectivă. Căile lor se întîlnesc și pornesc din *eul* creatorului lor (de aici valoarea de jurnal acordată romanului). Existențele lor nu sunt libere și au o justificare proprie actelor lor: depind exclusiv de *un subiect* (care e al autorului). Justificările sunt dependente. (Ex.: Cînd Fred se află la Emilia în pat, povestirile decurse din cercetarea scrisorilor lui Ladima

---

[1] *Viața literară,* an. VIII, nr. 142, 1—31 martie 1933, p. 3.

sau răspunsurile Emiliei, care completează, sunt [dependente direct şi pornite din starea sufletească a lui Fred, care le trece toate şi le dirijează prin sine.)

Nu au o condiţiune istorică. Nu-s povestite cronologic. Sensul e aistoric. Evenimente se grupează împrejurul unor centre luminoase (o emoţie interioară subită, un sentiment survenit).

Personagiile, o multiplicare a *sa*, sunt antenele prin care încearcă descoperirea adevărului de la baza lucrurilor. evenimentelor mici, cotidiene. Toţi eroii prezintă aceleaşi simptome de neadaptare la o situaţie meschină, mincinoasă, care ascunde revelarea esenţei superioare a lucrurilor. Ei voiesc adevărul. Se sapă interior, se multiplică dînd viaţă mai multor făpturi, încearcă pătrunderea adevărului.

Toţi sunt atraşi magnetic spre această cunoaştere. Nu admit înfrîngerea, nici minciuna. Aceste suflete tari găsesc imediat soluţia: aceea pe care au utilizat-o egal Ladima sau Fred.

Metoda rămîne subiectivă, dar toate drumurile se întretaie aici şi de aici pornesc.

Multiplicat în personagii, subiectul, fie printr-o cunoaştere conceptuală (utilizează aprecierile politice, articole de ziar, dizertaţii economice etc.) sau intuitivă, rarefiat astfel pe un plan întins (sau pe mai multe planuri) scopul ultim e acelaşi: cunoaştere deplină a esenţei lucrurilor (amănuntul, digresiunea, analiza lucidă, introspecţia, dedublarea ca şi atitudinile abstracte, intelectuale, converg înspre aceeaşi dorinţă de aflare a esenţei ultime).

Romanul d-lui Camil Petrescu este astfel sinteza unor multiple şi convergente activităţi."

În viziunea lui G. Călinescu,[1] *Patul lui Procust* e superior *Ultimei nopţi de dragoste*... şi respinge orice apropiere de Proust. Criticul consideră că materia epică se supune întru totul intenţiilor romancierului, care şi-a propus ca sub o lentilă stereoscopică să surprindă (deziderat suprem fiind *autenticitatea*) păienjenişul psihologic. G. Călinescu, după ce salută concordanţa dintre aspiraţie şi realizarea ei plenară, e interesat de tehnica riguroasă şi marile disponibilităţi ale lui Camil Petrescu pentru portretul sintetic, personaje de prim-plan apărîndu-i Ladima, Emilia, Fred Vasilescu. Spre deosebire de cei mai mulţi critici, G. Călinescu vede în doamna T. simpla şi estompata întrupare a unui ideal feminin, lipsit deci de substanţialitate.

---

[1] *Adevărul literar şi artistic*, seria a II-a, an. XII, nr. 640, 12 martie 1933, p. 7.

„Dacă d. Camil Petrescu a imitat sau nu, în noul său roman, pe Proust — scrie G. Călinescu — este o chestiune cu totul secundară. Dar a vrut să-l imite, de bună seamă, căci iată ce declară eroul său principal: «...trebuie să merg spre destinul gîndurilor mele, pentru că mă duce într-acolo o memorie care scapă oricărui itinerar al rațiunei cum viața vegetativă scapă controlului voinței».

D. Camil Petrescu însuși ne vorbește în altă parte de «o zonă rarefiată a psihologiei discontinui, a substanțialității abstracte, a experienței lipsite de certitudinile geometrice ale solidelor».

O asemenea apropiere n-ar fi deloc măgulitoare pentru autor, căci cui i-ar conveni, bunăoară, calificativul eminescian sau arghezian. Aci d. Camil Petrescu a răspuns anticipat că vrea o artă «cu accentul cel mai tare pe autenticitate, nu pe originalitate».

Însă autenticitatea nu e niciodată a materialului — căci atunci informațiile unei gazete ar fi literatură — ci a substrucției psihologice care luminează faptele ca un bec din fundul unui bazin.

Camil Petrescu nu are nimic comun cu Proust, și memoria lui nu e cultivată în sine, ca la acela, ci e un simplu metod expozitiv, *Patul lui Procust* nefiind un roman de analiză în sensul unui laborator de psihologie impersonală, ci o adevărată construcție epică, în care toate observațiile sunt caracteristice, adică reductibile la indivizi.

În fond, romanul e foarte simplu: poetul Ladima iubește pe actrița Emilia, femeia trivială și facilă, și se sinucide, poate nu atît din iubire cît de rușinea de-a fi iubit o astfel de femeie.

Pentru documentarea acestui subiect, Camil Petrescu avea un pachet de scrisori de la Ladima, pe care putea să le înșire în ordine cronologică. În ele însă ar fi trăit un Ladima subiectiv și o Emilie privită prin ingenuitatea sau indignarea lui. Metoda utilizării acestor scrisori, aceasta formează întîiul și cel mai mare merit al cărții, producînd încîntarea unei noi developări a observației.

Pe patul Emiliei stă gol, la cîteva luni de la sinuciderea lui Ladima, Fred Vasilescu, un tînăr snob în aparență, inteligent și observator în fond, avînd alături de sine, în aceeași goliciune, pe Emilia. Citesc amîndoi scrisorile lui Ladima și comentează. Cititorul are înainte pe eroina dramei, așezată în mediul ei obișnuit, și într-al doilea plan, în scrisori, pe celălalt erou. Rece, dezgustat, analitic, bărbatul din pat unește cu ajutorul amintirilor sale elementul istoric cu cel prezent. Iată un exemplu, la întîmplare.

Fred citește dintr-o scrisoare a lui Ladima:

«Valeria dragă, îmi pare rău, dar nu pot să te ascult... Nu mai rămîn nici un ceas la gazetă... Am primit două scrisori, de la cine

ştii, dar e de prisos. N-am alt răspuns. E pentru a treia oară cînd sunt pus în situaţia asta. Crede-mă, şi mi-e mie greu să renunţ la leafă, care, aşa cum e, îmi e atît de necesară. Mi-e greu să renunţ la celelalte avantagii — pe care le enumeri — ale gazetei, dar mi-ar fi silă de mine dacă aş continua. Nu, Valeria, este peste putinţă... ».

Emilia comentează:

« — Ce nerozie a mai fost şi asta! S-a supărat, ca proasta, pe gazetă şi şi-a dat demisia. Ce-am stăruit pe lîngă el. Valeria s-a ţinut de capul lui o după-amiază întreagă. Nu şi nu, că el pleacă... Necazul cel mare a fost altul... Peste două săptămîni era premiera mea... Tocmai atunci nu mai era el critic. Eu ştiam ce are să fie... Toţi duşmanii lui au tăbărît pe mine... Nu mai spun de alea din teatru, care atîta aşteptau. Nu-i vorbă, ştiu eu cine mi-a făcut-o. »

Acum comentează în gînd omul de pe pat:

« Nu ştiu dacă i-a făcut-o cineva, nu ştiu dacă duşmanii lui au tăbărît pe ea. Ceea ce ştiu e că într-o piesă modernă, omenească şi simplă, într-o atmosferă de intimitate, ea s-a apucat să urle ca o disperată. Ceea ce ar fi mers într-o melodramă sau într-o dramă bulevardieră era aci penibil. Emilia era cu totul alături de rol, din care nu pricepuse nimic, şi nemaiştiind ce să facă, deoarece nici regizorul nu ştiuse ce să-i arate... »

Iată, prin urmare, în ce constă extraordinara poziţiune a eroilor unul faţă de altul. În planul scrisorilor se zbate sufletul onest şi idealist al lui Ladima, în comentariul Emiliei se conturează platitudinea şi imbecilitatea unei femei fără inimă şi fără delicateţă, care se dezvăluie cu simplitate, nedîndu-şi seamă că e scrutată. Fred Vasilescu e uneori un personagiu pe cont propriu, alteori însă este un simbol al conştiinţei cititorului. Asemenea expunere pe mai multe planuri de conştiinţă, prin rezerve mintale şi prin aparté, nu e decît în aparenţă proustiană, ea fiind cu mult mai veche şi de origine dramatică. Omul de teatru din Camil Petrescu şi-a găsit în roman un cîmp mai larg de caracterizare a persoanelor decît pe scenă, unde analiza era constrînsă la elemente exterioare.

Tehnica expoziţiei materiei este riguroasă şi desăvîrşită. Autorul nu se complace în reverie pentru ea însăşi, ci consumă subiectul metodic şi fără diversiuni inutile, circulînd numai în susul şi în josul duratei romanului, într-un ascensor bine strîns între două bare de fier.

Un lucru însă este de remarcat. Indiferent de puterea de colaborare a celor trei planuri de conştiinţă, indiferent, prin urmare, dacă din ele, prin suprapunere, se naşte o lume în spaţiu ca într-un stereoscop,

romanul produce o beție rece, învăluitoare, aproape inexplicabilă: scrisori și comentarii, note în subsoluri și reveniri, lungi dizertații asupra tăieturii hainelor bărbătești și asupra mobilei moderniste, citate din ziare și reproduceri de poezii, toate acestea ar fi formula însăși a divagației și a plictiselii în oricare operă afară de aceea a lui Camil Petrescu. Această voluptate provine cu siguranță din tensiunea analitică, din consubstanțialitatea convergentă a tuturor derivațiilor, care face pe cititor să participe la descoperirea adevărului pe măsură ce se creează și la ironia disociativă a eroului spectator, Fred Vasilescu. Ea mai provine, fără îndoială, și din inteligența comentariilor, din finețea observațiilor și complexitatea de viziune a autorului, care, confundîndu-se cu Fred, se creează pe sine ca al treilea personagiu mare al romanului.

Dar dincolo de această țesătură de note și analize se află un roman de oameni bine conturați, după formula veche, dar netedă a epicului. Romanul lui Camil Petrescu e ca un parc de statui înșirate în ordine, dar peste care cad în perdele lungi apele unor fîntîni arteziene, care le ascunde într-o ceață de pulbere lichidă. Ladima, Emilia, Valeria, Nae Gheorghidiu și alții trăiesc cu un admirabil contur. Și, ceea ce este mai interesant, Camil Petrescu, ce mi se păruse absolut inapt în portretul sintetic, pitoresc, de esență clasică, dovedește către sfîrșitul romanului, în prezentarea lui Penciulescu și a lui Cibănoiu, o desăvîrșită stăpînire a mijloacelor, ceea ce dă indicațiuni asupra posibilei lui evoluții literare. Iată, de pildă, pe Penciulescu, boem capșist:

« L-am cunoscut, căci aci se fac ușor cunoștințe, chiar a doua zi. Avea un cap negricios de actor bătrîn, care a jucat numai roluri de senatori romani...

El a intrat în vorbă cu mine, fără nici o prezentare, după ce s-a așezat la aceeași masă.

— Ai țigări?

Am scos tabachera și i-am oferit.

— „București" cu carton? Are și chelnerul. Nu fumez din astea. ...Trimite să-mi ia, de la debit, „Tomis" fără carton.

Puțin cam surprins, am chemat pe picolo și l-am trimis.

Nu știam de unde să încep, cum să aduc vorba.

M-a întrebat pe urmă el, cu o severitate de judecător de instrucție, cu gura lățită:

— D-ta cine ești? cum te cheamă?

I-am spus, dar firește numele nu i-a spus nimic.

Cu fălcile strînse, cu privirea autoritară:

— Vasilescu, Vasilescu... dar cu ce te ocupi? Ce faci? Din ce trăieşti?... Din joc de cărţi?...

A venit picolul cu ţigările şi mi-a adus şi restul la 500.

Penciulescu şi-a aşezat dinainte cutia cu ţigări ca proprietate.

— Eh, cum asta? Bagi hîrtiile, aşa, în buzunar fără să te jenezi?... Dă-mi o sută de lei, că nu mai găsesc curînd un imbecil ca d-ta...»

Fireşte că nu acesta este citatul caracteristic *Patului lui Procust*, operă de acuitate analitică din care nu se poate cita. Dar e un exemplu de naraţiune anecdotică ce presupune un stil. Şi oricît s-ar ascunde d. Camil Petrescu şi ar simula neglijenţa, stilul său există nu numai în cadenţa ideii, dar şi în culoarea şi rotunjirea frazei, aparent simple ca un creton de lux pe o mobilă de higienă şi confort.

Îmi mai rămîne să-mi lămuresc existenţa enigmatică a doamnei T., căreia mulţi îi dau importanţa unui personagiu esenţial. Eu cred că în planul real nu există ca femeie decît Emilia. Numai femeia de toate zilele se poate caracteriza. Doamna T. este fantoma romanului, aspiraţiunea lui Fred, obscură şi enigmatică tocmai prin aceasta, şi dacă autorul n-a ştiut să-i dea tonuri de ulei, este pentru că n-a putut s-o scoată din mediul ei aerian. Poate de aceea Fred, om scrutător, a refuzat s-o mai aibă: pentru a nu descoperi în ea o fiinţă reală, comună, asemeni oricărei Emilii.

Această inconsistenţă nu supără, cum nu indispune relativul snobism modernist, sportiv şi monden. Oricînd a făcut plăcere în literatură ficţiunea luxului şi a bogăţiei, ca un ultim refugiu al aspiraţiilor noastre artistice.

Incontestabil superior întîiului roman, *Patul lui Procust* este una din cele mai de seamă opere de proză din ultimul timp, aşa de bogat totuşi în lucrări valoroase, şi înseamnă un moment în scurta istorie a romanului românesc. Prin el, Camil Petrescu dă impresia că s-a întrecut pe sine, deşi de-abia acum ne dăm seama de mijloacele sale.

Nici o bucurie mai mare pentru critic decît aceea de a constata că împrejurarea i-a îngăduit să-şi elogieze, fără sforţări de indulgenţă, prietenii.

De aceea mă bucur să văd pe d. Camil Petrescu începîndu-şi colaborarea la *Viaţa romanească* şi la *Adevărul literar* şi sper că va încerca acel sentiment înalt de împăciuire între generaţii, care este, ritmic, propulsorul noilor fapte de artă.“

G. Călinescu, cînd ajunge la conducerea *Vieţii romaneşti*, îşi propune atragerea de noi colaboratori, ale căror nume se impuseseră, dar

continuau să rămînă în afara sferei de interes a revistei. Printre cei dintîi au fost Ion Vinea, Hortensia Papadat-Bengescu şi Camil Petrescu, pe care criticul se grăbeşte să-i anunţe prevenitor:[1]

„Prezenţa d-lor Ion Vinea şi Camil Petrescu nu trebuie deloc socotită ca un act de inexplicabilă inconsecvenţă, cum anume scriitori socotesc orice progres al revistei. Lipsa pînă acum a acestor scriitori într-o publicaţie care a lansat acum cîţiva ani pe d-nii Ionel Teodoreanu şi Al. A. Philippide, trebuie pusă pe seama unor împrejurări străine de concepţiile ei. Suntem fericiţi să constatăm în I. Vinea un admirabil poet clasic şi în d. Camil Petrescu un prozator cu o acută percepţie a vieţii. În alăturarea numelor lor de acela matur al d-lui Sadoveanu să se vadă spiritul nostru de conciliaţie istorică şi de sinteză estetică între aparente contradicţii."

În acel număr sînt prezenţi H. Papadat-Bengescu cu *Peisagii ale amintirii*, Ion Vinea cu poezia *Zvon* şi Camil Petrescu cu *Românii e deştepţi (Încercare fenomenologică despre conştiinţa românească: I. Cîteva precizări)* (p. 191—194).

După înştiinţarea la rubrica „Miscellanea", G. Călinescu[2] revine asupra romanului, semn mai mult de curtoazie faţă de noul sosit în rîndul colaboratorilor *Vieţii româneşti*, nota criticului fiind însă interesantă prin unele precizări:

„Despre romanul d-lui Camil Petrescu s-a scris îndeajuns şi am scris şi eu, arătîndu-mi buna preţuire. Într-o revistă de înaltă cultură ca *Viaţa românească* ne vom îngădui unele observaţii de ordin principal, care într-o publicaţie de informaţiuni ar risca să nu fie înţelese în adevăratul rost. Este indiscutabil că operele de valoare nu trec neobservate de critica românească, dar este iarăşi sigur că această critică suferă de dezorientare cînd e vorba să dea plăcerii o motivare raţională. Prejudecăţile, spiritul de imitaţie, repeziciunea verdictului duc la unele clasificări din cele mai curioase. Ne-aducem foarte bine aminte de rezistenţa unora — înainte de lectură — la romanele d-lui C. Stere. Ele nu puteau fi — se zicea — decît memorii, interesante numai prin document şi cineva a şi fost de părere că era mai bine dacă d. Stere le redacta sub formă de jurnal. Cînd apoi s-a scris în limba română o biografie (gen existent de cînd lumea, de la Plutarh cel puţin) a lui Eminescu, toată *critica* a decretat-o *viaţă romanţată* pentru că în Occident sunt la modă vieţile romanţate şi pentru că nu se ştia cum arată la faţă o adevărată biografie."

---

[1] *Viaţa românească*, an. XXV, nr. 3, martie 1933, p. 206—207.
[2] *Idem*, p. 208—209.

În continuare, G. Călinescu respinge,[1] fără nominalizări, opiniile celor care, după apariția romanelor *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* și *Concert din muzică de Bach*, s-au grăbit să-i etichteze pe ambii romancieri ca proustieni. Finalul cronicii nu face decît să sublinieze acest punct de vedere:

„Repetînd aci elogiile noastre pentru *Patul lui Procust* îndrăznim să remarcăm că tocmai aceasta este latura interesantă a romanului. La d. Camil Petrescu nu există introspecție, ci creație obiectivă. Am luat pagină cu pagină și, în afară de unele considerații amuzante asupra mobilierului modernist și asupra modei bărbătești, n-am găsit nici un caz interior. Ochiul autorului e mărit spre cunoașterea lumii externe, adică spre creația obiectivă. Și analiza nu e dusă nici măcar la exces, la distrucție. Oamenii trăiesc prin vorbele și actele lor, teatrale, autorul mărginindu-se să le comenteze intrările și ieșirile. Dar și mai mult. Acest roman, departe de a fi proustian, e reprezentativ pentru societatea românească. El ne înfățișează o femeie de oarecare condiție socială, incapabilă de orice proces sufletesc, de o finețe fie numai gramaticală, și o lume la care inteligența e viclenie și analfabetismul forță de pătrundere. Observe și mai departe d. Camil Petrescu viața ce i se arată înaintea spiritului, și-l asigurăm că vom ști să-l prețuim fără formule convenționale și comparații improprii."

Ajuns în pragul redactării capitolului *Camil Petrescu*, ca și la alți scriitori interbelici de primă mărime, criticul simte ca pe o îndatorire profesională să-și reîmprospăteze lecturile. Grăbit, în 1939, cînd descoperă că îi lipsesc din biblioteca personală cîteva volume și colecția *Cetății literare*, îi scrie lui Camil Petrescu, despre care intenționa să țină la Facultatea din Iași două ore de curs, iar în *Istorie* să se ocupe pe larg. G. Călinescu[2] i se adresează amical scriitorului, care îi cîștigase definitiv prețuirea și prietenia:

JURNALUL LITERAR
Director, G. Călinescu

Sîmbătă, 14. X. 1939

Iubite amice,

Nu te formaliza că n-am căutat să ne întîlnim. E absurd, dar nu pot. Numai cu o totală schimnicie pot duce la capăt la data hotărîtă lucrul propus. La 1 ianuarie trebuie să pun la tipar *Ist[oria] lit[eraturii]*

---

[1] Cf. *Note* la vol. II al ediției de față, p.388.
[2] G. Călinescu, *Scrisori și documente*, Editura Minerva, 1979, p. 15—16.

În scurt:

Am aci de tine: cele două romane, *Tezele-antitezele*, *Constantinopolul*, *Modalitatea*, *Transcendentalia*, *Lovinescu*, *Suflete tari*. Poeziile, pe care ți le cunosc, nu le mai am, dar știam că se aflau la Universitate. Însă pe bibliotecile de aci nu se poate conta. Deci îmi trebuiesc:

1) *Poeziile*.

2) *Cetatea literară* (cu *Actul venețian*), pe care mi-ai împrumutat-o odată spunînd că o ai în unic exemplar.

3) *Danton*, pe care nu mi l-ai dat.

4) *Mitică Popescu*, văzută de mine la Teatrul din Autori-Club (dacă le-ai publicat ori chiar în mss).

5) *Mioara*.

6) Cîteva numere caracteristice din *Munca intelectuală*.

7) Tot ce mai ai și nu cunosc.

Aceste lucruri îmi trebuie *urgent*, fiindcă fac despre tine vreo două lecții la Facultate, apoi trebuie să completez capitolul tău în *Ist[oria] lit[eraturii]*. De pe *Cetatea literară* trebuie să scot fotografia frontispiciului. Presupunînd că toate acestea le ai în unic exemplar, trimite-mi-le *imediat* prin Fundații. Eu le țin două zile și ți le reexpediez la Fundație, cu cea mai riguroasă exactitate.

Afară de aceasta, te rog să-mi trimiți o bună fotografie, *absolut inedită*, preferabil din epoca adolescenței, din liceu, de pildă, de cînd participai la concursul *Flacării*. Fotografia o voi retrimite cu instrucțiunile necesare lui Rosetti, care va dispune facerea clișeului și ți-o voi înapoia.

Totodată te rog să-mi faci un mic memoriu (pentru asta îți dau două, trei zile răgaz peste data expedierii cărților) pentru alcătuirea biografiei, dar nu cu însărcinările obișnuite.

Data nașterii (un bibliograf te dă născut la 1884 — anume Breazu — după *Buletinul cărții rom*[*ânești*], pe care nu-l am), locul, școala primară, secundară, cu cine ai fost coleg, ce-au ajuns cei mai notabili, ce profesori caracteristici ai avut, primul contact cu literatura etc., etc. E recomandabil să pui cîteva note autobiografice ca să le citez textual. Mai bine ar fi dacă ți-ai face singur o *autobiografie*, pe care aș reproduce-o întocmai în *Istorie*, cu obligația însă din partea ta de a nu o publica mai înainte nicăieri. Firește că dacă nu-mi trimiți aceste date capitolul tău iese mai puțin informat, spre dezavantajul tău și al generației noastre.

Prin urmare, repet: urgent și rămîn al tău cu toată afecțiunea,

G. Călinescu"

În arhiva G. Călinescu nu se păstrează răspunsul. Oricum, din textul *Istoriei* reiese esenţialul: volumele solicitate i-au sosit la timp, mai puţin însă iconografia, şi criticul revine în ianuarie 1940: „Te rog să-mi trimiţi fotografiile pe care ţi le-am cerut".[1] Fie direct, fie prin intermediul editurii, Camil Petrescu îi expediase fotografiile apărute ulterior în *Istoria literaturii* [2], unde la *Patul lui Procust* comentariul prezintă multe deosebiri faţă de cronica din *Adevărul literar*. G. Călinescu suspendă un moment glosele la *Ultima noapte...* pentru o precizare de ordin stilistic:

„Stilul lui Caml Petrescu zugrăveşte, prin ritmica lui, pe un singur erou, pe acela care observă şi se analizează. De aceea, poate, conştient sau nu, autorul aduce pe rînd pe mai toate personagiile din *Patul lui Procust* la vorbirea subiectivă, folosind pretextul corespondenţei." Punctul de vedere din cronică e parţial abandonat. Dacă, în continuare, G. Călinescu se menţine ferm pe poziţia nonproustianismului, dacă insistă asupra originalităţii tehnicii, făcînd totuşi trimiteri la tradiţia romanului epistolar în variantă modernă şi la romanul poliţist repudiat cu vehemenţă de Camil Petrescu,[3] nu-l mai găsim în dispoziţia iniţială de a recunoaşte reuşitele portretistice. Deşi pe alocuri contradictorii, textele lui Călinescu se suprapun atunci cînd trebuie să situeze romanul în ansamblul operei lui Camil Petrescu şi al particularităţilor ei. Scris la o cu totul altă temperatură, cu optica în bună măsură modificată de umoare la reluarea romanului, Călinescu probează paradoxal, în capitolul dedicat lui Camil Petrescu, cum se poate ajunge pe căi diferite la aceeaşi încheiere. Am văzut şi vom vedea în continuare că unii comentatori, şi nu simpli comentatori ocazionali, i-au imputat lui Camil Petrescu frecvenţa intervenţiilor subiective în naraţiune, prin introducerea excesivă a subsolurilor şi a epilogurilor, considerate inutile în economia romanului.

O explicaţie în schimbarea accentelor la Călinescu există. Cum la apariţie criticul n-a găsit, pesemne, oportun să polemizeze cu alţi critici, s-a folosit de momentul cînd îşi asuma declarat răspunderea ierarhizării valorilor, în *Istoria literaturii...*

„Din multe puncte de vedere *Patul lui Procust* — observă Călinescu, în comparaţie cu *Ultima noapte* — înfăţişează o scriere mai

---

[1] Idem, p. 18.

[2] *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Editura Fundaţiilor regale, 1941, p. 654—661.

[3] Camil Petrescu, *Teze şi antiteze*, Editura Cultura naţională, [1936], p. 85—105.

matură. Materialul este mai bogat, ochiul mai liniștit, fraza a pierdut o parte din lunecarea aceea puțin cam iritantă și se apropie de data aceasta mai mult de ariditatea exactă a Codului civil, pe care o rîvnea Stendhal. Ceea ce slăbește atenția creatoare este poate prea marea pasiune de teoretician estetic a autorului. Romanul e o demonstrație, un program. Ca să insinueze că « arta » n-are nimic de a face cu romanul, autorul afectează a nu-și fi scris el însuși cartea. Scrierea începe cu trei pretinse scrisori ale d-nei T. D-na T. e o femeie lucidă, cu probleme de conștiință, și asta ajunge. Autorul o îndeamnă să scrie:

« — Nu pot — protestează aceasta — ...Cum o să scriu?... N-am talent.

— Dacă aș vrea să fac o glumă ieftină — spune cel dintîi — aș răspunde: tocmai de aceea... Dar îți spun serios: nici unul dintre marii scriitori n-a avut talent. »

Restul romanului e un raport al unui amant al d-nei T., al unui « monden », « aviator », în sfîrșit, al fiului analfabetului Luminăraru, el însuși om foarte puțin dedat cu literele și uimit de conversația ciudată a scriitorilor. Dar fiindcă convorbirea lui dă o « impresie unică de trăire devărată », autorul îl invită și pe el să scrie. Și pentru că și acesta stă a îndoială, știind că n-are talent, îi dă ghies cu recomandația lui Stendhal:

« — ...Povestește net, la întîmplare, totul ca într-un proces verbal. »

Fred Vasilescu, acesta e numele aviatorului monden, face procesul-verbal, însă în el se folosește și de scrisorile poetului Ladima, alt erou. Acestea barem sînt documente curate, prinse în fierberea trăirii, lipsite de orice intenție artistică. Camil Petrescu mai face și tăieturi din jurnal și amestecă totul, cum îi vine, aruncînd frazele cînd sus, cînd în notă, spre zăpăcirea cititorului. Este de netăgăduit că, oricîtă demonstrație estetică ar fi aici, pentru o elită de intelectuali interesul cărții crește și că tocmai aceste digresiuni sunt sîngele romanului. Omul de știință care citește un memoriu de specialitate, cetățeanul care urmărește cu pasiune fazele unui război nu vor sorbi toate digresiunile și notele ce sporesc tumultuos frunzișul informației? Condiția este ca materia însăși, oriunde ar fi aruncată, să fie de un interes capital. Problema aceasta în roman e dificilă, dar se cade să recunoaștem că măcar tehnicește modul de tratare jurnalistic sugerează interesul de substanță. Ca demonstrație tehnică cel puțin, Camil Petrescu a cîștigat lupta, deocamdată pentru cei doisprezece oameni fini care formează conștiința estetică a unei epoci. Autorului i-a scăpat din vedere un lucru. Scriso-

rile, rapoartele nu sunt autentice, ci compuse de autor. Crezînd că face roman modern, Camil Petrescu s-a întors la romanul epistolar. Însă vechiul roman epistolar, asta e întrebarea, nu urmărea, oare, aceeași problemă estetică a autenticității și a procesului-verbal?

Dacă încercăm acum să descoperim metoda proustiană în *Patul lui Procust*, cu toate teoriile autorului, suntem nevoiți să constatăm că ea e foarte slab ilustrată. Camil Petrescu își propunea în *Teze și antiteze* să consulte memoria involuntară, bineînțeles în marginile semnificației psihologice. Reconstrucția prin incidente de memorie și asociație discontinuă ar înfăptui-o caietul lui Fred Vasilescu, în special. Într-adevăr, romanul nu are nici o ordine epică, nici un plan obiectiv. Nimic nu se începe ca să culmineze și să scadă. Se apucă să noteze dezordonat Fred, însă într-un cerc restrîns de experiență, cu un număr limitat de indivizi memorabili, și raporturile între acești indivizi se conturează încetul cu încetul. Impresia însă nu este de pagini proustiene, lipsind tot acel eseism al scriitorului francez, și, dealtfel, spiritul lui Camil Petrescu este mereu încordat de atenție ca un cap de șopîrlă. Asta îi dă oarecum meritul originalității. Curios! Scriitorului îi repugnă romanul polițist, care are finețele sale, și totuși *Patul lui Procust* pentru lectorul mai subțire oferă o superioară emoție polițistă, emoție ce constă în putința de a participa ca cititor la construcția romanului. Cine se află înaintea unui vraf de scrisori ale unui scriitor sau în fața unui voluminos dosar al unui proces criminal, are o satisfacție asemănătoare cu aceea pe care putem s-o căpătăm din citirea romanului *Patul lui Procust*. Totul e amestecat, nedatat biuocratic, dar evenimentul respiră și se construiește pas cu pas, regăsindu-și prin umpleri succesive adevărata cronologie. Însă adevărata izbîndă tehnică a lui Camil Petrescu e de un caracter dramatic. Să zicem, prin urmare, că romancierul a găsit o varietate de proustianism în expoziția scenică a atitudinilor sufletești. La un moment dat, Fred Vasilescu (așa rezultă din memoriul lui) se află neînveșmîntat în patul Emiliei, care e o actriță mediocră, cu o activitate de semiprostituată. Însă Emilia a fost amanta poetului Ladima, care s-a sinucis. Ladima a iubit-o pe d-na T., cu care avusese legături însuși Fred Vasilescu. Emilia oferă spre distracție lui Fred pachetul cu scrisori al lui Ladima, adică documentul trăit al altei tragedii umane. Fred citește, își memorează unele întîmplări din propria experiență. Emilia intervine și ea cu comentarii. Este aici un joc subtil, aproape genial, de o parte teatral, fiecare comentînd, cu ochiul către cititor, faptul și dovedind disparitatea punctelor de vedere. Iar din toate aceste glasuri (glasul din scrisoare, comentariul lui Fred, comenta-

riul Emiliei) se desprinde, încetul cu încetul, o turburătoare dramă, aceea a lui Ladima, gazetar onest şi fără noroc în dragoste, iubind o femeie fină şi fiind răsplătit cu milă, iubind o femeie plată şi rămînînd neînţeles. Iată un specimen. Fred citeşte tare o scrisoare a poetului sinucis:

« ...Am încremenit cîteva clipe înaintea uşei închise. M-am purtat tît de trivial cu tine, Emilia, singura femeie din oraşul acesta care găseşte din cînd în cînd cîteva clipe şi pentru un nefericit ca mine — fără nici un interes... Cu ce nerozii îţi răspund? Buna mea, draga mea Emilia, iartă-l pe George. »

Acum comentează, în ordinea dialogului, Emilia dezvăluind astfel sărăcia ei sufletească:

« — O ducea rău, săracu, pentru că n-avea nici slujbă. Îmi spunea — că faţă de noi n-avea secrete — cum era amînat mereu pe la gazete... de azi pe mîine. »

Însă în paranteză, adică mental, comentează şi Fred:

« ...de azi pe mîine. (Ce lipsă de experienţă, ce naivitate, gîndesc eu, să-ţi iei confidentă a necazurilor materiale o femeie ca Emilia. Nu era un mijloc mai sigur să piardă totul, decît solicitînd compătimirea ei etc...) »

Dacă ne gîndim că Emilia ţine scrisorile în mînă şi Fred le citeşte peste umărul ei, înţelegem jocul excepţional dramatic. Ladima vorbeşte postum din scrisoare, Emilia comentează tare şi Fred, fără ca ea să-şi dea seama, are rezervele lui mentale. Ladima se zbate în scrisoare să facă bună atmosferă în presă Emiliei ca actriţă, Emilia aminteşte tare de « creaţia » ei şi de invidia colegilor, iar Fred îşi aduce aminte, ţinînd-o în braţe, de insuficienţa ei artistică.

Lăsînd acum deoparte invenţia tehnică, rămînem ceva mai puţin satisfăcuţi de creaţia de indivizi, care, oricît am înainta în formulările estetice, rămîne un factor fundamental al romanului. Personagiile nu se ţin minte. Fred e necoagulat, Ladima unilateral, femeile caricate. Camil Petrescu rămîne un misogin. Pentru ca Emilia să atragă pe un poet ca Ladima, pe un monden ca Fred, trebuie să-i admitem nu numai însuşiri fizice, dar şi oarecare putere de atracţie morală. Romancierul face din ea o bestie incultă şi e vădit că-i încarcă vorbirea. Emilia dă să strîngă scrisorile şi, fiindcă Fred vrea s-o împiedice, îl întreabă mirată dacă « îi plac chestiile astea ». Dar nu e de închipuit ca o femeie care păstrează scrisorile unui mort să n-aibă măcar un scurt cutremur afectiv. Cuvintele sunt trădătoare şi spun adesea prea puţin. În faţa Emiliei, Camil Petrescu premiază pe d-na T., femeie cu probleme de

conştiinţă, lucidă, fără prejudecăţi, care se oferă liniştită, cu motivări înalte, şi e o estetă. Ea este atît de lucidă, încît observă cu de-amănuntul trupul celui invitat în alcovul ei. De aici îi vine, fireşte, o anume repulsie pentru viaţa erotică. Emilia este prea bestie, d-na T. e prea cerebrală, şi de aceea amîndouă apar într-un ton de falsitate. În general, eroii lui Camil Petrescu nu se ţin minte, nu reprezintă odioasele pentru scriitor caractere, nu se însumează unui tip. Romanul durează numai sub regimul lecturii.

Şi aici realităţile se răzbună. Românul e un liric care ţipă de bucuria vieţii, ori se vaită de inicvităţile ei. Aşa precum Ştefan Gheorghidiu era un învins în dragoste, poetul Ladima e un învins în toate. Brătescu-Voineşti nu l-ar fi văzut altfel. Ladima e simţitor şi poet, e cinstit şi nu poate spune decît adevărul, e sincer în iubire şi, fireşte, sărac. Expulzat din lume prin aceste însuşiri păgubitoare adaptării, el nu are altceva de ales decît sinuciderea. Se sinucide probabil de foame, dar ca să îndepărteze ruşinea unei atari bănuieli (alt element poliţist, însă superior) are grijă să aibă din împrumut o bancnotă asupră-i.

În deceniul între 1920 şi 1930 trei romancieri ocupă locuri caracteristice în literatura noastră, pe trepte diferite, ce nu se pot încă determina: L. Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu şi Camil Petrescu. H-a P.-Bengescu are o experienţă acută, o situaţie de observator excepţională, pe care, poate din anume neîndemînări tehnice, n-o exploatează suficient, Camil Petrescu e un scriitor mai sprinten, mai rutinat decît H-a P.-Bengescu şi decît Rebreanu. L. Rebreanu în *Ion* e un creator mai solid. Camil Petrescu rămîne o inteligenţă mereu în căutare de sisteme artistice, unul din acei scriitori mai puţin înfăptuiţi, poate, dar care încîntă în perpetuitate spiritele delicate. Nu este al doilea ori al treilea în literatură, ci unicul pe un drum lăturnalnic, într-o junglă virgină, în care nu intră decît pionerii. Prin el romancierii de mîine vor medita asupra tehnicei romanului. Dar se va zice că o preţuire atît de neacoperită este dezminţită de lipsa de popularitate. Stendhal nu vînduse din vestitul *De l'Amour* nici 40 de exemplare."

La începutul cronicii sale, F. Aderca [1] previne asupra caracterului amical al intervenţiei. Nu va forţa, aşadar, imediat superlativul socotind mai potrivit tonul cald pentru confrate şi acidulat — în contrast — pentru cei care întîrziau să contribuie la cîştigarea popularităţii unor scriitori afirmaţi plenar, cum era şi Camil Petrescu. Mentalităţi

---

[1] *Femeile în romanul românesc (Cu prilejul romanului „Patul lui Procust")*, în *Adevărul*, an. 47, nr. 15104, 30 martie 1933, p. 1, 2.

didactice conservatoare, îndrumare spre lecturi desuete, înţelegere mărginită a raportului educaţie-cultură sînt vizate cu malitie în prima parte a articolului lui F. Aderca, aflat pe poziţiile avangardismului, ale spiritelor deschise spre inovaţie (într-o perioadă cînd critica în descendenţă maioresciană încerca stabilirea unei scări de valori în literatura epocii). După aceea, trecînd peste sugestia ca, la eventuala reeditare, stilul naraţiunii propriu-zise să fie pus în acord cu al aparteurilor, el insistă asupra reuşitei exemplare a lui Camil Petrescu în portretistica feminină, echivalentă artisticeşte cu a lui Liviu Rebreanu în figurile din viaţa satului. În final, F. Aderca lasă liber afectul şi exultă apologetic, evitînd însă cu inteligenţă orice notă stridentă. Dealtfel, articolul nu face decît să reconfirme o admiraţie declarată cu un deceniu în urmă, la apariţia volumului de versuri.

„Dorim din toată inima — scrie F. Aderca — ca toate paginile scrise de prietenul nostru Camil Petrescu să devie bunuri populare — într-atît e de necesară o infuzie puternică de inteligenţă, gust, delicateţe şi nobleţe sufletească. Valorile pe care se bizuie însă construcţia imaginativă a romancierului nostru — care e şi critic, şi poet, şi dramaturg şi sportsman — presupun o veche civilizaţie, în orice caz un răstimp de cultură şi viaţă socială care să fi avut răgazul să-şi ardă gunoaiele, să-şi spele geamurile, să fi dobîndit necesitatea florilor în interior. Nu suntem încă atît de departe. « Năvălirea barbarilor » a ţinut în România pînă acum o sută de ani, şi încă au trecere — ba se crede că reprezintă spiritul şi destinul culturii româneşti — acele gorile culturale care vorbesc cu pămînt în gură, scuipă împotriva Occidentului şi cad, în ceasurile cînd sunt muţi şi personali, în extaz.

S-a creat din această pricină, în ultimii ani, şi un sudism al civilizaţiei de apă de colonie. Era fatal: excesul de Orient justifică excesul de Occident — şi nu puţini cititori vor crede că amicul nostru Camil Petrescu, deşi a învăţat de la Marcel Proust în primul rînd oroarea de facil, reprezintă uneori pe Marcel Proust sau — ca să fim moderni — pe Dekobra. Şi acest exces e fatal — şi ne surprinde că această avanşă de nepricepere nu s-a abătut încă asupra tînărului romancier bucureştean.

Am dori ca profesorimea, însufleţindu-se mai mult din prezentul şi viitorul viu decît din trecutul mort, să puie în mîna copiilor acest *Pat al lui Procust*, mult mai bogat decît *Elena* lui Bolintineanu, de unde băieţii ar învăţa cum se înfrînează un instinct şi se înnobilează o simţire, iar fetele, ameninţate ca petalele de orice strop, cum se înlătură vulgaritatea şi cum se subţiază (fără a-l dilua nici zaharisi) instinctul vieţii.

Şi ca să încheiem repede cu obiecţiile, care se referă mai mult la forma originală a romanului, vom spune că toate notele din josul paginii sunt admirabile, de cîteva ori mai bune decît textul de sus, şi cum invenţia stă prea puţin în paginaţie, recomandăm imediata reintegrare a stilului. În privinţa fondului, vom observa că eroul romanului, ziaristul şi poetul Ladima, deşi are o viziune clară a şarlataniei politice din unele grupări, o serveşte cu mici enervări — ceea ce supără pe unii cititori intransingenţi. Vom observa, de asemenea, că tema are, într-adevăr, nevoie de două volume, spre a convinge. Cînd un bărbat iubeşte cu patimă, pînă la sinucidere, o femeie idioată probabil că e şi el niţel idiot. Iar dacă vom adăuga mica şicană că *Patul lui Procust* e un titlu prea lung, fiind de ajuns numai *Patul* — toată acţiunea se petrece într-un pat — am isprăvit tot arsenalul nostru critic.

*

În schimb nu există în literatura noastră scriitor care să prezinte mai veridic, mai complect, mai adînc, femeile ca romancierul Camil Petrescu. El e, pentru prezentarea tipurilor celor mai variate de femei din oraşele româneşti, ceea ce e Liviu Rebreanu pentru ţăranii din literatura noastră. Păstrînd aoîncimea psihologică în desfăşurarea evenimentelor, a scenelor, nu cunoaştem în nici o carte românească femei mai vii ca toate femeile — oricît de diferite — din *Patul lui Procust*. Nu ştim cum să facem ca să dăm toată greutatea necesară acestei afirmaţii cînd pentru înţelegerea ei e nevoie de cunoaşterea amănunţită a posibilităţilor tuturor scriitorilor români.

Această însuşire a lui Camil Petrescu este atît de organică încît ori de cîte ori acţiunea romanului îl sileşte să rămîie între femei sau aproape numai între femei, autorul află instinctiv o tonalitate care trece prin pagini ca un suflu de revelaţie, şi toate curg pe un fluid cu neputinţă de sesizat, dar nu mai puţin impresionant.

În astfel de împrejurări, acţiunea nu mai are propriu-zis nici o însemnătate, orice s-ar întîmpla în roman, evenimentele mari sau mici hotărîtoare sau nu, bagi de seamă că se justifică mai mult prin accentuarea tonalităţii subtile, care pare un lucru de nimic. *Scrisorile doamnei T.* şi mai tîrziu o excursie cu automobilul pe malul mării sunt pagini de antologie nu prin faptele ce le cuprind, cît prin muzica lăuntrică a povestirii.

Am spune că romancierul posedă, singurul în literatura noastră, arta supremă de a fi frivol — fără trivialitate, fără uşurinţă — acea

frivolitate profundă care se echivalează cu un surîs sau o zi de primăvară, dacă acest cuvînt n-ar fi compromis de frivolitățile grosolane ale beției.

A fost un muzicant care trăiește și azi numai prin frivolitate (deși a scris și o liturghie funebră): Mozart. Toată societatea vremii lui — societate pentru care iscodea melodii — era un surîs. Și faptul e atît de caracteristic, încît nu numai în Haydn, maestrul lui Mozart, dar și în Beethoven, maestrul tragic, paginile cele mai grațioase sunt mozartiene.

Camil Petrescu, menit să trăiască într-o societate de prințese și menuete, a fost mai puțin norocos decît Mozart. El s-a ivit într-o societate eminamente agrară, căreia — nu știm din ce pricină — îi oferă o stare de spirit pe care ca un muzicant fantastic o scoate numai din el și care se va ivi poate, la noi, peste o mie de ani."

În genere, la apariția cărților lui Camil Petrescu cîțiva poeți sau prozatori — așa cum am văzut — și-au exersat condeiul critic nu fără rezultate notabile. E cazul, între alții, al sensibilului traducător al lui Edgar Poe, Emil Gulian, care fără inhibiții de poet s-a „aventurat" cu dezinvoltură și aplicație în cîmpul criticii, căreia îi deprinsese, în primul rînd, mijloacele simpatetice. Cronica la *Patul lui Procust* [1] atestă, mai mult decît cea la primul roman al lui Camil Petrescu, aspirația de a se menține în anumite rigori, reprimîndu-și tentația expresiei colorate în favoarea discutării atente, „uscate", a problematicii și a soluțiilor epice inedite, care au condus la transgresarea faptului cotidian, a banalului, în substanța cărții, unde intervențiile complementare ale autorului, marcat subiective, nu tulbură din punctul lui de vedere esențialul, adică „autenticitatea":

„Cu ajutorul a trei cupluri de îndrăgostiți: poetul Ladima-actrița Emilia, bogatul diplomat Fred-Emilia și Fred-d-na T., d. Camil Petrescu încheagă, după *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, tot un roman de analiză, mult superior primului, și care îi asigură cu certitudine întîietatea în acest gen la noi.

Mai întîi modul în care știe d. Camil Petrescu să întretaie destinele personagiilor sale este de-a dreptul al unui mare scriitor. Aceleași evenimente trăite de toți sunt privite din mai multe puncte de vedere și, ca un răspuns, felul în care evenimentele invariabile sunt privite de fiecare individualitate definește pe fiecare personaj în parte, prin raport la ele.

[1] *Azi*, an. II, nr. 2, februarie-martie 1933, p. 682—685.

Felul total diferit în care Ladima și Fred văd pe aceeași femeie — Emilia — e concludent. Și finețea cu care d. Camil Petrescu știe să împlinească și să opună cele două puncte de vedere este al unui mare romancier. Fred și doamna T. se consumă pentru aceeași iubire. Amîndoi celebrali, trăiesc și-și potențează, fiecare deosebit, întîmplările dragostei al cărei chin mărit de luciditate îi mistuie.

Pînă la urmă Fred se refuză apropierii trupești de femeia pe care cu siguranță o iubea. Motivul nu e dezvăluit. El poate fi un fapt precis, survenit între timp, dar mai poate fi interpretat și ca o nevroză a epocii pe care o trăim, nevoia de chin pe care o au oamenii rafinați și anormalizați prin lecturi, sau fatalitatea care apasă marile iubiri. Oricum ar fi, faptul nu interesează atît. Dar ceea ce voiam să remarcăm ca o mare calitate a romanului este faptul că personalitatea eroilor e atît de complexă, omenească, nu creată după formulă, încît poate motiva mai multe explicații. Fred, cu toată viața lui de om de lume, nu e un personaj banal, un om perfect normal.

Însuși faptul că e crezut prost în lumea lui arată că e lipsit de spontaneitate facilă, de conversație scînteietoare și goală, că e uneori absent, prins de o reflexie interioară maladivă. În scena de la Tekirghiol e arătat ca un analist halucinat, cu o atenție de maniac, cu o putere de autoînțelegere excepțională. Ba, uneori, se vorbește de un vițiu al lui care lasă bănuiala că ar fi cocainoman.

Oricum, în afară de acest mister al deznodămîntului, din felul de necontestat superior în care d. Camil Petrescu conduce această desfășurare a vieții pe mai multe planuri, cititorul capătă o privire cuprinzătoare asupra vieții. În ea surprinde ascunzișuri ținute pînă atunci înapoia aparențelor imediate cu sentimentul unei complexități care-l împiedică de a mai da verdicte și a pune etichete cu ușurință pe viața unui om și îl învață că nu poți cunoaște niciodată viața interioară a altora decît parțial, iar ceea ce cunoști se integrează în totalități în care un același gest capătă semnificații diferite.

Dar dacă toate observațiile pleacă de la cazuri individuale izolate, autorul tinde apoi să lămurească și ce e permanent în suferința tuturor acestor oameni. [...]

Apropiindu-și eroii — care sunt puși în situații asemănătoare — unul de altul, autorul vrea să găsească sensul general uman al suferințelor lor, realitatea interioară, adevărul ultim, substanța care se ascunde în spatele acestor evenimente, care e viața autentică și care e dusă de fiecare în mormînt. Arma vine din faptul că totdeauna evenimentele sunt mai lungi sau mai scurte decît tiparele și cei care încearcă să le adapteze suferă.

E adevărat că d. Camil Petrescu are o reală preferință pentru descrierea urîtului și vulgarului, pentru observația directă a amănuntului brut, uneori trivial, sau banal și se silește să spună tuturor lucrurilor pe nume. Dar aceasta vine din grija oricărui scriitor adevărat pentru autentic și poate și din nevoia de purificare. Datorită faptului că toate aceste lucruri sunt văzute prin prisma cu multe interpretări a inteligenței, Camil Petrescu e nu atît un scriitor realist, cît un intelectualist de cea mai aleasă speță.

Acest procedeu îl poate duce uneori la caricatural sau la șarje, care strică obiectivității, dar îl face pe autor să treacă cu virtuozitate grele încercări ale scrisului. Între multele îndrăzneli ale romanului acesta original, scena aparatului adus de d-na T. în casa lui Fred, de pildă, nu este cea mai mică și mai rău rezolvată. Autorul reușește să scape de trivialitate, ba, ceva mai mult, dă faptului o semnificație care contribuie la clarificarea caracterului d-nei T. E un exemplu în care se vede — cum spuneam la apariția primului roman al d-lui Camil Petrescu — că realismul acestui autor nu se oprește la descrierea formelor materiale, ci trage consecințe pentru cunoașterea celor ideale.

Ceea ce aduce însă cu totul nou acest roman în literatura d-lui Camil Petrescu este felul în care psihologismul, individual-singuratic, se integrează în activitatea socială înconjurătoare. Acest cadru larg al vieții sociale e oarecum asemănător cadrului războiului din primul roman al autorului. Dar aci e vorba de viața de toate zilele, de o adevărată cronică a timpului, de Bucureștiul anume din 1926, în care existența strîmtă a gazetarului Ladima se mistuie pe Sărindarul unde se repară strada. Intervin personagii pe care le poți întîlni oricînd pe stradă, altele care le ghicești sub nume schimbate. Nu se poate, totuși, vorbi de roman cu cheie, în alt sens decît, de pildă, despre Proust, care nu copia, ci utiliza pentru un singur personaj mai multe modele și pe el însuși, combinînd totul după necesitățile creației. E reconstituită atmosfera politică. Sunt pasagii care vorbesc despre afaceri, moravuri politice, gazetărie, consilii de administrație, scrise în stil neînflorat, nud, de articol, care amintește pe Stendhal și care arată cum e viața care pare la fel pentru toată lumea. Întîmplările intime capătă astfel o mai mare căldură, un alt lirism, un rar veridic în ritmul general, indiferent al timpurilor ireversibile [...]

Se va susține poate că acest fel general de a privi viața și episoadele necesitate au dăunat tehnic cărții. Evident că unitatea volumelor e puțin zdruncinată. În notă scriitorul vorbește cititorului, intervine, comentează ca și cum ar sta deoparte, dar nu se poate opri să nu parti-

cipe. Acest lucru face însă cartea în sine mai vie, deşi îngreunează lectura. Unele adnotări ar fi putut desigur intra în corpul povestirei, dar aşa cum le-a pus autorul lasă şi mai bine impresia că e dincolo de el o viaţă reală, independentă, dar de o bogăţie la care nu e niciodată destul să adaugi. Cititorul curios intelectualiceşte are bucuria de a i se părea că surprinde în tehnica aşa de complicată, blocurile înseşi ale vieţii. Personal preferăm materialul acesta brut, stufos, răscolit, aspectul acesta de « şantier », unui roman prea cuminte, gen Maurois.

Cît despre partea principală a romanului: povestirea lui Fred, întîmplările celor trei duete se succed în timp datorită nu unor ciudăţenii ale memoriei, ci prin paralelismul în care au loc. Se poate vorbi de Proust aici doar printr-un anumit fel de a prelungi analiza în lături, puţin mai departe de firul strict al povestirei sub forma parantezelor.

În aceste paranteze, ca şi în povestirea însăşi, autorul are prilejul să utilizeze o mare diversitate de aspecte de viaţă. Se vorbeşte în această carte cu egală strălucire despre moravuri ca şi despre sporturi, despre mobile, modă, nudism, poezie, dragoste etc. Sunt aspecte din moravurile artistice, gazetăreşti, reluări ale unor prejudecăţi de culise, în care o mulţime de observaţii personale, imagini surprinzătoare, lirism de cea mai bună calitate, notaţii împrumutate tuturor domeniilor, ajută analiza şi pătrunderea. Atenţia pe care o dă autorul pînă şi felurilor de pronunţare, timbrului vocii, descrierilor de gesturi, forme, corpuri şi costume e semnificativă. Parantezele acestea nu supără însă, fiindcă sunt pasionante de la început pînă la sfîrşit. În plus, ele dau o idee de marile posibilităţi ale romanului, care se vădeşte din ce în ce un gen complet [...].

De asemenea nu trebuie să uităm felul în care d. Camil Petrescu îndeplineşte o condiţie esenţială genului obiectiv: crearea personagiilor. Emilia, Fred, Ladima sunt oameni reliefaţi puternic în carte, dar mai apropiaţi de tipuri generale. D-na T. este însă o creaţie cu totul nouă în literatura românească. O cerebrală, independentă, pasionată, dar înfrumuseţată de feminitate şi de acel fluid sexual care trece ca un suflu de superioară semnificaţie prin paginile cărţii. Un sens metafizic al existenţei, în care d. Camil Petrescu integrează vieţile şi pasiunile acestea întîmplătoare, le face mai tragică suferinţa, considerată ca o boală fiziologică. Drama fiecăruia inutilă în neant.

Iată cum, cu asemenea calităţi, d. Camil Petrescu se vădeşte şi de astă dată un mare romancier analist, care duce cu un pas mai departe acest gen la noi."

O pagină din *Discobolul* [1] destinată scurtelor comentarii și anunțurilor se încheie cu regretul: „Din lipsă de spațiu amînăm cronica mult discutatului roman *Patul lui Procust* de Camil Petrescu". În numărul dublu, imediat următor, tinerii care girau revista onorează din plin promisiunea. Mai întîi, la „Cronica literară", apare articolul *Camil Petrescu — inovatorul* [2] semnat de Ieronim Șerbu. Semnificativă e atitudinea noii generații de scriitori față de Camil Petrescu, în care vedea un exemplu de conștiință artistică exemplară, angajată în zgomotoase polemici, care timp de peste un deceniu fusese o „țintă" căutată cu înverșunare. Reacția grupului de la *Discobolul* e cît se poate de grăitoare și Ieronim Șerbu, fără să îmbrace veșminte festive sau să apeleze la tonalități omiletice, încearcă schițarea unui profil Camil Petrescu, avînd ca pretext apariția noului roman. Cum accesul la acest text prezintă dificultăți, numărul lipsind din colecții publice, reproducem un amplu fragment:

„Dacă preferăm în locul cronicei un articol despre d-nul Camil Petrescu — mărturisește Ieronim Șerbu — e că *Patul lui Procust* e pentru noi un nimerit prilej de-a vorbi de opera integrală a scriitorului și, mai ales, de a-i preciza rolul în diferitele domenii ale literaturii noastre." Și în continuare, Ieronim Șerbu prezintă dramaturgia lui Camil Petrescu, în linii generale, și poezia. Despre romancier și *Patul lui Procust* se spune:

„Pe romancier suntem înclinați să-l considerăm deasupra oricărei aprecieri temporale iscate cu ocazia apariției ultimului d-sale roman. Ni-e la îndemînă să discutăm calitățile indiscutabile ale romanului, și cu atît mai mult micile lui scăderi, dar ceea ce intenționăm noi aici e să subliniem — lucru pe care nu l-a semnalat nici unul din cronicari — nu numai inovația tehnică, ci și neostenitul efort al d-lui Camil Petrescu de a sparge formulele alterate și insuficiente de artă înlocuindu-le cu altele corespunzătoare pretențiunilor estetice actuale. E o siluire a mentalității critice strîmte și totodată a marelui public neîndeajuns exersat cu o literatură care pretinde și oarecare încordare cerebrală.

Desigur această cutezanță a plătit-o cu un minus de cititori, dar perseverența d-sale l-a impus în conștiința cititorului subțire,

---

[1] [An. II], nr. 6, februarie 1933, p. 12.

[2] [An. II], nr. 7—8, martie-aprilie 1933, p. 18. Din colecția incompletă a Bibliotecii Academiei Române, numerele 7—8 lipsesc. Reproducem textul din colecția Sașa Pană, căruia îi mulțumim pentru deosebita sa amabilitate.

a făcut curent în tînăra generaţie, căreia i-a îndreptat privirea asupra propriei ei cangrene sufleteşti, deschizîndu-i noi mijloace de expresie, adecvată preocupărilor ei.

Aici găsim motivul pentru care tineretul intelectual conştient (trebuie să mărturisim că nu-s prea mulţi) îl urmează cu credinţă în apostolatul care îi limitează calea.

Dacă nu e singurul, cu certitudine e printre primii care au atacat literatura de « dolce farniente » a semănătorismului, imputîndu-i superficialitatea şi luptînd pentru una viabilă în timp, semnificativă prin conţinut şi care să fie o oglindă sinceră a neliniştilor de azi.

Şi pentru a-şi justifica exigenţele estetice ne-a dat *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* şi *Patul lui Procust*, romane analitice, de-o factură originală, în care se ocupă de cazuri psihologice individuale.

Despre caratul acestor cărţi s-a scris cu simţ şi lucid, dar vom insista puţin asupra celui de al doilea roman, pentru că e recent şi s-au făcut unele reticenţe abil învăluite.

Procedînd printr-o eliminare a elementelor din roman care constituie un « balast inutil », e destul numai să reţinem acest preţios exemplar de femeie, doamna T., care e unic în literatura românească. Mai cunoaşteţi vreunul? Desigur că nu argumentul e definitiv.

Şi chiar numai pentru această creaţie d-nul Camil Petrescu îşi merită locul de frunte printre romancierii noştri moderni. Schiţînd o scurtă geografie spirituală a operei d-lui Camil Petrescu, am încercat să precizăm — cum am mai spus — poziţia d-sale de pionier al modernismului, care se confundă cu spiritul faustic (acesta e adevăratul sens al termenului « modern », pe care, dealtfel, dinadins l-am repetat), păstrînd convingerea că peste cîteva decenii va însemna piatra de hotar al unei nouă epoci literare."

În completarea articolului-cronică, la rubrica de recenzii [1], cel dintîi comentariu, semnat de Liviu Teodoru, e despre romanul lui Camil Petrescu, revista subliniindu-şi astfel poziţia care, cum vom vedea, nu va scăpa ochiului de tînăr Lynx al lui Eugen Ionescu. Dar pînă atunci iată textul recenziei, întru totul favorabilă cărţii, micile obiecţii rămînînd în sarcina lui Ieronim Şerbu:

„Romanul d-lui Camil Petrescu — notează Liviu Teodoru — deschide epicei româneşti o carieră nouă. Şi e caracteristic că *Patul lui Procust* apare în clipa cînd, după atîtea experimentări, epicul pur se realizează monumental şi definitiv, în sfîrşit, în *Răscoala* şi *În*

---

[1] *Discobolul*, [an. II], nr. 7—8, martie-aprilie 1933, p. 19—20.

preajma revoluției. D. Camil Petrescu inaugurează concomitent, capitolul nou al romanului psihologic și de moravuri. Psihologismul pur ratează întotdeauna epicul, cum dovedește exemplul lui Bourget. Formula stendhaliană e singura valabilă: psihologie, dar nu solipsism. Monada n-are ferestre, e drept. Dar e și greu acceptabilă. Înseamnează psihologie numaidecît închidere în eu, fără comunicație cu exteriorul? Nici Stendhal, nici Proust nu pot fi contestați ca psihologi — și totuși n-au procedat așa. Și unul și celălalt au filtrat obiectivitatea socială prin subiectivitate, ceea ce mărește numai valoarea artistică, ridicînd romanul deasupra simplei reproduceri fotografice și oferindu-i mijloace de transfigurare, tocmai de existență pe plan estetic, adică.

În cele două volume, depășind 400 de pagini, dl. Camil Petrescu povestește o după-amiază de august a eroului său (sau, mai precis, îl lasă pe Fred Vasilescu să povestească singur). Desfășurarea cronologică obișnuită e înlocuită prin mozaicul asociației psihice, mînuită cu atîta dexteritate în juxtapunerea momentelor celor mai diverse, încît impresia continuității nu suferă nicăieri nici cea mai mică soluție de continuitate.

În acest sens romanul d-lui C.P. trebuie apreciat în primul rînd ca o mare și reușită experiență tehnică.

Jurnalul lui Fred Vasilescu, chiar fără intervenția autorului în note marginale, nu este solipsist. Dovadă: eroul principal al romanului nu este în realitate Fred Vasilescu, ci G. Dem. Ladima, poetul delicat și ziaristul naiv. Fred Vasilescu are nu numai asupra oamenilor un ochi atent, ci facultatea de observație pentru obiecte, mirosuri, evenimente, este de o sensibilitate care-l face să înregistreze amănunte din cele mai interesante și face din paginile sale o vastă și uimitoare cronică a epocei sale. Deschiderea unei străzi nouă, tăietura unei haine, obiceiul la băi — toate sunt înregistrate și comentate cu o inteligență vie, nelivrescă. E ceea ce prețuim mai mult în aceste pagini. Subiectul? Dragă Doamne — după atîtea milenii de scris, mai există subiecte? Unghiul de perspectivă, viziunea e totul. Literatura românească a cunoscut pînă acum în epică, mai ales, numai preocupări de anecdotă. Restul trecea pe plan secundar. Și tocmai restul, fundalul, face să se reliefeze personagiile. Să ne mirăm că lipsit de fundal, romanul românesc — în afară de *Ion* — nu cunoștea pînă acum ființe vii, cari să mai trăiască și prin altceva decît prin gesticulație? Iată-l acum pe Ladima, iat-o pe Emy, pe d-na T., pe Fred Vasilescu — două perechi vii, existînd nuanțat și cu adevărat. Misterul creării lor stă neîndoios în meșteșugul de romancier desăvîrșit al d-lui C.P., de mare pictor de moravuri și, mai ales, de psiholog desăvîrșit."

Foiletonul lui Ion I. Cantacuzino din *Viitorul*[1] începe cu o disculpare. Semnatarul regretă întîrzierea și implicit situarea în urma eșalonului de critici. E foarte posibil, întru totul verosimil, ca redacția oficiosului vizat în roman să nu fi fost tocmai entuziastă și deci convinsă de prioritatea inserării în ziar a însemnărilor lui Ion I. Cantacuzino. Introduse la rubrica „Din lumea literară", considerațiile încep declarativ: „Notele acestea sunt tardive față de obligațiile principale ale unui cronicar al ultimelor cărți apărute. Căci cartea lui Camil Petrescu a apărut acum două luni. Dar ar fi o gratuită insultă presupunerea că atît a fost suficient pentru a-i epuiza actualitatea. Cărțile de substanța celei a lui Camil Petrescu sunt atît de rare — mai ales în literatura noastră — încît nu este niciodată prea tîrziu ca să încerci a informa asupra ei un cerc nou de cetitori, din cei puțini și lenevoși pe care îi avem, și nu va fi niciodată de interes o încercare de analiză a unei opere cu atît de îmbelșugate rezonanțe. Acestea în chip de scuze și justificare."

De aici Ion I. Cantacuzino deschide o lungă paranteză, reminiscență memorialistică. Făcînd parte din cercul simpatizat de Camil Petrescu, el găsește oportun să amintească dialogul cu romancierul imediat după apariția *Ultimei nopți*... Atunci îi mărturisise Camil Petrescu : „Nu, nu mai scriu un roman. E prea obositor. Sunt bolnav de cînd am scris cartea aceasta." Și în continuare, copleșit de certitudinea valorii noului roman, Ion I. Cantacuzino trece bucuros peste „constrîngerile" cronicii literare și beneficiază de restul spațiului pentru un panegiric de felul: „Pare că în paginile romanelor sale își găsește în sfîrșit limanul tot materialul de observații și comentarii, de idei și de experiențe spirituale care, tumultos, își cer drept de exprimare sub pana rînd pe rînd subtilă sau ironică, reticentă sau pasionată a acestui scriitor, totdeauna sincer și neașteptat. Multiformitatea de planuri pe care se poate situa materialul unui roman corespunde mai lesne decît orice altă formă literară spiritului variat, multiplu și ales al scriitorului și, de aceea, nejenat de cadrul ales, dimpotrivă, găsindu-se în el la largul său, Camil Petrescu se vădește un romancier de vaste posibilități.

Dacă în primul său roman tema obligă pe romancier la o construcție în diptic ce cuprindea și oarecari riscuri de artificial, în *Patul lui Procust* stăpînirea mijloacelor merge pînă la virtuozitate. Cuvîntul îl scriu conștient de înțelesul său. Căci, așa cum se prezintă, *Patul lui Procust* pare rezultatul victorios al unei prinsori. Prinsoare de a

[1] An. XXV, nr. 7565, 11 aprilie 1933, p. 1.

realiza epicul romanţat ignorînd şi batjocorind parcă înadins cerinţele elementare ale genului."

Pe Ion I. Cantacuzino l-a uimit îndeosebi virtuozitatea romancierului, care prin reducţia spaţiului nu şi-a limitat cîmpul de observaţie şi nici posibilitatea de a explora universul faptic. În această particularitate vede comentatorul un exemplu de victorioasă îndepărtare de marile modele (Tolstoi, Balzac, Proust) care şi-au propus să dea o imagine caleidoscopică, modalităţile deşi diferite convergînd în intenţia de a oferi o frescă socială, pe cîtă vreme Camil Petrescu reconstituie totul într-un spaţiu minim, adică „cele două camere modeste ale celor două surori Emilia şi Valeria". Mulţumit de a fi descoperit aici originalitatea scriitorului nostru, Cantacuzino încheie apodictic: „Astfel, dispreţuind formula clasică a varietăţii cadrului, reducînd pe al său la unul singur, meschin şi mic, Camil Petrescu izbuteşte totuşi să evite impresia că lumea în care se petrece cartea sa ar fi şi ea redusă. Dimpotrivă, parvine să ne dea impresia unui univers variat, multiplu, cu orizonturi nenumărate care, depăşind pe toate dimensiunile cadrul în care se «petrece» romanul, e totuşi închis în el."

O notă mai amplă, dar lipsită de substanţă, cu o pronunţată tuşă de exerciţiu critic juvenil, semnează Gh. Antonovici în *Junimea literară*.[1] Extragem numai pasajul cu referire strictă la *Patul lui Procust*: „Camil Petrescu este unul dintre puţinii purtători ai condeiului care scrie pentru că un resort psihic îl determină la aceasta, cu alte cuvinte scrie pentru că « are ce spune ». Pentru acest motiv, ultimul său roman prezintă cazul unei ascensiuni poetice româneşti. Cuprinsul ambelor volume constă într-o migăloasă disecţie sufletească aplicată personagiilor. Dintr-un capăt al cărţii pînă în celălalt e un conglomerat de fapte privite sub raportul lor cu cosmosul abstract. Pasagiile cu admirabilă descriere a corpului feminin cred că sunt numai pretextul adevăratului sens al cărţii. *Patul lui Procust* este roman psihologic, deci durabil, şi, în acelaşi timp, interesant. Lectura lui nu oboseşte; notele subliniare nu fac decît să contribuie la autenticul camilpetrescian. Cineva reproşa autorului insuficienta împărţire a textului pe capitole. Într-adevăr, sunt — în ambele volume — numai două capitole şi două epiloguri care, dacă ar fi lipsit şi ele, romanul nu ar suferi prea mult. O lucrare prin esenţă din domeniul psihic se dispensează de barele distribuitoare ale capitolelor scurte şi numeroase. Ceea ce l-a condus pe autor la aranjarea în aşa fel a materialului a fost desigur o cerinţă

[1] An. XXII, nr. 4—6, aprilie-iunie 1933, p. 135—136.

epică şi nu dorul de a se prezenta original. (A trecut de mult peste zona vanităţilor adolescentine.)" Am reprodus şi paranteza de la finele pasajului pentru umorul ei involuntar. Camil Petrescu, sensibil la toate nuanţele comentariilor, nu putem şti dacă se va fi simţit flatat de convingerea entuziastului şi junelui glosator bucovinean.

Cu întîrziere apare o semnalare pozitivă în articolul lui Gelu Mărculescu, *Autohtonismul în literatura română*.[1] Semnatarul salută cu oarecare patetism, ca fenomen îmbucurător, temperarea influenţelor străine (îndeosebi rusă şi franceză) asupra literaturii noastre. După ce sînt menţionate cîteva nume de pionierat (Oct. Goga, Duiliu Zamfirescu, M. Sadoveanu), Gelu Mărculescu face un mic indice ilustrativ, scriitorii invocaţi fiind în primul rînd Liviu Rebreanu cu *Ion*, *Pădurea spînzuraţilor*, *Răscoala*, *Ciuleandra*, Cezar Petrescu cu *Întunecare*, *Simfonia fantastică* şi Camil Petrescu cu *Patul lui Procust*, în care descoperă elemente de ambianţă specifice vieţii metropolei româneşti: „În atmosfera grea din *Patul lui Procust* al lui Camil Petrescu pluteşte acel nedefinit bucureştean, în care se găsesc aspecte de grotesc şi lasciv. Astfel, specificul românesc îşi găseşte din nou condei pentru eternizare. Este singura posibilitate de îmbogăţire a literaturii româneşti, care, după etapa împrumuturilor, a început să trăiască din viaţa dăruită de tradiţia sa."

Lipsit de vocaţie critică, Ion Clopoţel, prezenţă deosebit de activă în viaţa culturală transilvăneană interbelică, inserează în *Societatea de mîine*,[2] revistă al cărei director dinamic a fost, o recenzie unde se păstrează în limitele consemnării gazetăreşti cînd intenţionează să atragă atenţia asupra ineditului în noul roman al lui Camil Petrescu. Spaţiul acordat recenzării literaturii era restrîns în revistă, iar selecţia volumelor comentate destul de severă, încît însemnarea lui Ion Clopoţel poate fi înţeleasă şi ca un ecou al ecoului pe care *Patul lui Procust* l-a avut în rîndul cititorilor clujeni, prioritatea avînd-o, în genere, cărţile scriitorilor ardeleni:

„Figura principală — notează Ion Clopoţel — e luată din lumea diplomatică. Fred Vasilescu, fiul unui bogătaş politic, beneficiază de condiţiuni suficiente pentru a-şi permite chiar luxul sportului mai dificil: pilotajul. Dispune de apartament separat în oraş, mobilat cu gust după preceptele cubismului în formare. Cu toate că e văzut ca mediocru în societate, totuşi el e măsura bunului-simţ, arbitru al eleganţei, la curent cu moda şi cartea. În «patul profesional» al unei

---

[1] *Abecedar*, Brad, an. I, nr. 11—12, 20—27 iulie 1933, p. 5—6.
[2] Anul X, nr. 7, 8 şi 9, iulie-august-septembrie 1933, p. 167—168.

actrițe fără talent dă de corespondența unui nenorocit adversar al său de o clipă și e curios să-i dezlege enigma. Mediul romanului e luat din lumea artiștilor, gazetarilor și politicienilor. Culise cari destăinuiesc influențe, inechități, putreziciune, favoruri. În analiza lor d. Camil Petrescu procedează metodic, iar unde povestea romanțată nu ajunge cu luminile ei, se recurge la originala manieră a notelor de subsol. E grija scriitorului de a se mișca pe o linie de cercetare obiectivă.

Patul lui Procust este o lucrare de migală, de dezvoltări urmărite strîns, de descusut al dedesubturilor mai degrabă decît un volum de inspirație avîntată și curgătoare ca un torent. O lucrare care are multă concentrare, pentru ca din mica piesă să se închege un mozaic de grandoare.

Maniera d-lui Camil Petrescu e demnă de considerat, indiferent dacă o agreăm sau nu. Scrisul său e gustat în cercuri largi cu frenezia noutății. Unul dintre cele mai bune condeie și-a găsit răsunetul meritat al operei îngrijite."

Colaborator mai întîi la *Cetatea literară*, *Argus*, *Universul literar*, îndeosebi cu versuri (unele dedicate lui Camil Petrescu), I. C. Șicloveanu [1] era dintre apropiații romancierului, care însă nu se pronunțase la prima apariție a *Patului lui Procust*. Succesul cărții, în așteptarea reeditării, îi prilejuiesc o consemnare interesantă prin accentul pus pe caracterul de cronică social-politică a unui moment bine delimitat (1926—1928). Într-o paranteză, recenzentul sugerează o posibilă paralelă între Fred Vasilescu și „eroul lui N. D. Cocea din *Fecior de slugă*", romanul care apăruse de curînd (1933). Fiul spălătoresei Stanca, parvenitul egoist și vicios care este Tănase Bojogeanu, o copie a lui Dinu Păturică la începutul veacului (1907—1918), refuză, după noi, o apropiere de Fred Vasilescu. Simpla corespondență a genealogiei umile rămîne infructuoasă în stabilirea unei similitudini, tipologia personajelor fiind cu totul diferită. Cum la puțin timp după reeditare urma, conform tradiției, acordarea premiului național pentru literatură, I. C. Șicloveanu încheie văzînd în Camil Petrescu un challenger;

„Ultimul roman al d-lui Camil Petrescu — se grăbește să consemneze I. C. Șicloveanu — se pregătește să apară în cea de a doua ediție. Cetitorii români, întrunindu-și astfel sufragiile majoritare în jurul acestei opere, dovedesc o reală orientare în domeniul muncii literare românești.

Repetînd lectura, încerci aceeași impresie de depășire a conținutului. Tocmai pentru că taina lui Fred Vasilescu se pierde în cea uni-

---

[1] *Adevărul*, an. 47, nr. 15.225, 24 august 1933, p. 2.

versală, « după cum un afluent urmează legea fluviului ». Viaţa, iubirea şi moartea străbătute de aceleaşi filoane se continuă unificate sub cuprinzătorul simbol al faimosului brigand din Atica.

În articulaţiile scrisului său, d. Camil Petrescu a fixat însă o definitivă hartă a contemporaneităţii sociale, fapt care a stîrnit mai puţin interesul criticei la apariţia romanului. Avem aci o completă înfăţişare a capitalei, care în timpul verii îşi mută « ograda selectă » la Movila, între anii 1926—1928, adică în momentul în care viaţa noastră de stat şi curba descrisă de activitatea partidelor politice treceau printr-un punct de inflexie (actul de la 4 ianuarie, regenţa, balansul agitat al partidelor de guvernămînt), punct din care se declanşează tot ceea ce a urmat apoi în arena vieţii publice. Secţiunea făcută prin această fază prezintă astfel un maximum de diversitate.

Ne sunt prezentate toate unităţile sociale care au circulat la noi cu deosebire după război. Precum acel Nae Gheorghiaiu, ministru liberal remaniat şi dezident, totuşi atît de spiritual şi de temut pe vremuri, a cărui identitate poate să fie cu precizie stabilită în cadrele oamenilor noştri politici. Prin filiaţia Vasilescu-Lumînăraru — Fred Vasilescu, îşi conduce evoluţia societatea românească în ultima ei sinuozitate — parvenită prin întîiul, cel de al doilea reprezentînd convertirea la condiţiile noi de viaţă (nu ar strica o paralelă cu « eroul » d-lui N. D. Cocea din *Fecior de slugă*, abuziv în deţinerea atîtor defecte, ceea ce-i scade din veracitate[...]).

Ne sunt apoi înfăţişate excrescenţele ivite pe locul cangrenei sociale, speciile Ghenovicescu, Mieropol sau alţii, şefi de cabinet cu ocupaţii suboficiale, oameni de afaceri subtile, cavaleri grefaţi pe un huzur lesnicios şi o mentalitate de viaţă, fantoşe sportive, actriţe fără roluri, maniaci ai ştiinţei, erudiţi de cafenea — cu toţii imprimînd mult coloraturei acestor vremuri. Multe personagii trec din viaţa publică direct în roman sub numele lor proprii, orice mascare riscînd să fie anodină.

La compunerea atmosferei contribuiesc de asemeni toate evenimentele care au preocupat opinia publică, atacurile opoziţiei în Parlament, fraudele cu răsunet, moravurile în violentă devenire, moda, localurile cu vogă, preferinţele proaspetei mondenităţi. Sunt evocaţi şi Bucureştii în permanenta transformare sub acţiunea tîrnăcopului edilitar. Nu a fost uitat absolut nimic.

Această continuă frămîntare este sudată, totuşi, dintr-o materie limpede, calmă, ceea ce nu-i posibil decît printr-o mare densitate a scrisului. Peste tot găseşti o atenţie prin care cele văzute trec prin focarul unei lupe, mărite pînă la deformare aproape.

Cronicar complet al acestor timpuri — încă un titlu care să-l îngroaşe pe cel de challenger la premiul naţional."

După cîteva scurte referiri la viaţa teatrală, G. Preda [1] îşi continuă dialogul cu romancierul Camil Petrescu mutînd discuţia asupra criticii. E interesantă reacţia lui Camil Petrescu faţă de peisajul critic la finele anului cînd apăruse *Patul lui Procust*, comentat pe larg, cum am văzut, în presă şi publicaţii literare:

„— E posibilă o critică literară obiectivă?

— Da, de vreme ce o practică astfel Perpessicius, Cioculescu, Pompiliu Constantinescu. Numai că, vezi, o critică obiectivă nu e neapărat şi o critică superioară.

— Critica românească?

— Ei bine, critica noastră nu e critică, mai este şi cronică, pentru că se ocupă de opere în ordinea apariţiei lor, periodic, nu în studii de analiză şi coordonare. Din pricina aceasta este complet lipsită de perspectivă. Să zicem că face aci excepţie, oarecum, d. Şerban Cioculescu, care rămîne serios doar cu lucrările de anvergură pe care le lasă bănuite (îl atinge pe Şuluţiu, deşi « prieten al literaturii mele »).

Critici de esenţă fenomenologică, adică să aşeze în sistemul lui problema şi postulatul valorii — în afară de d-l Cioculescu, într-o oarecare măsură, nu văd pe nimeni. Cei din « generaţia tînără » dovedesc oarecare locvacitate dialectică şi atîta tot."

Ioan Massoff, cum am văzut, luase un interviu romancierului, imediat după apariţia *Patului lui Procust*. Reeditarea romanului a însemnat un eveniment [2] demn de semnalat şi comentat, cu atît mai mult cu cît cronicarul sesizase că reeditările, în general, aduceau ca noutate „simpla schimbare a copertei", spre deosebire de *Patul lui Procust*, al cărui text fusese augmentat cu pagini menite să sporească nu detaliile, ci complexitatea cărţii:

„Romanul d-lui Camil Petrescu a ieşit însă cu adevărat într-o nouă ediţie. Am răsfoit noul volum, care are paginaţia complet schimbată — trimiterile cam plicticoase din prima ediţie au fost înglobate în text — cele două volume ale primei ediţii s-au transformat într-unul singur, compact, iar cartea are 30 de pagini în plus, prin care se relevă încă o latură a complexităţii d-nei T. Aşadar, nu există îndoială, avem de-a face, într-adevăr, cu o nouă ediţie. D. Camil Petrescu merită cu adevărat să fie felicitat."

---

[1] *De vorbă cu d. Camil Petrescu*, în *Viaţa literară*, an. VIII, nr. 150, 5—23 decembrie 1933, p. 3.

[2] *Ediţia doua*, în *Rampa*, an. XVI, nr. 4786, 23 decembrie 1933, p. 1.

După ce Ioan Massoff infirmă declarațiile gazetarilor că „s-ar fi înmulțit numărul cititorilor în ultima vreme", continuă:

„Dar revizuirea *Patului lui Procust* de către autor pune o problemă, hai să-i spunem, de ordin estetic. Să trecem de-a dreptul la miezul problemei: are, oare, drept autorul, în speță d. Camil Petrescu, să-și schimbe un lucru pus în circulație, și care, prin acest lucru, tinde să aibă un caracter de unicitate organică? Mai pe șleau : cumpărătorii, numeroși, ai primei ediții a *Patului* nu se pot simți frustrați de autor, care le-a vîndut un lucru incomplet? Căci o carte care a avut succes și a fost acceptată de public se pare că este un lucru complet, definitiv.

Pe de altă parte, o operă este un lucru în devenire și dacă bănuita conștiință artistică a autorului îl obligă la modificări, liber este s-o facă și un autor de carte, așa cum o face și pictorul cu un tablou expus la expoziție.

Cazul nu este unic nici în literatura noastră. Regretatul Davila aducea modificări capodoperei sale *Vlaicu-Vodă* cu fiecare nouă ediție, dealtfel ca și d. E. Lovinescu (în speță reputatul stilist își «revizuiește» ceva cam des).

Eu admir pe d. Camil Petrescu pentru conștiința-i profesională, pentru respectul pe care-l poartă publicului, deși această conștiință l-a transformat într-un fel de spaimă a zețarilor tipografi. Corecturile sale sunt celebre, aproape tot atît de celebre ca și cele ale lui Proust și Balzac, ale căror manuscrise au un aspect infernal.

În același domeniu al conștiinței profesionale se cunoaște scrupulozitatea marelui Caragiale, care a trimes o telegramă de la Berlin: «Opriți de urgență tipăritul. Puneți virgulă la pagina cutare, după cuvîntul cutare.»

Cumpărătorii primei ediții a *Patului lui Procust* se pot consola că prima ediție nu se va mai retipări niciodată. E de semnalat că mărcile poștale greșite au valoare mult mai mare decît cele ieșite impecabil din teascul tipografic.

Așa că toată lumea trebuie să fie mulțumită, chiar și autorul, care rămîne «un tip».

Încă o dată, iată evenimentul: un roman românesc a apărut în ediție nouă."

Amestec de insolență juvenilă și ingenuitate mimată, intervenția lui Eugen Ionescu, cu finalul ei involuntar pitoresc, nu o vom reține ca venind din unghiul specific actului critic. Pe tînărul iconoclast îl iritau valorile recunoscute și s-a simțit prematur tentat să exerseze în marginea disciplinei negația pînă la calomnie, paradoxul și șarjele spectaculoase. Prin *Nu*, Eugen Ionescu își propunea să anuleze ierarhii

statornicite, relativ recent, datorită unei conlucrări fericite a condeielor mature. „Cum mă pot face cît mai repede cunoscut?" iată întrebarea pe care aspirantul la notorietate trebuie să şi-o fi pus într-un moment (nu singurul) de narcisism. Şi răspunsul ghiduşului alter-ego n-a întîrziat: „Contestă-i vehement pe Arghezi, Ion Barbu şi Camil Petrescu", adică trei nume de proaspătă rezonanţă. Ne-am imaginat gîndul îndemnaţi de spiritul textului ionescian, numai că autorul volumului *Nu*, în zburdălnicia sa, începe prin a sermona pleiada de critici care îşi exercita atribuţiile eliberată de prejudecăţi, cu o probitate nedezminţită. Asupra faptului că Eugen Ionescu intenţiona să ridiculizeze *Patul lui Procust* nu avem nici o îndoială de îndată ce, cu două luni înaintea apariţiei romanului, sub iniţialele E.I., se şi grăbise să strecoare insidios la rubrica „Vitrina" a bilunarului *Axa* [1] (unde colabora cu recenzii şi cronichete) ştirea că „Dl. Camil Petrescu scrie două romane şi jumătate". În fine, romanul se tipăreşte, critica aproape în unanimitate elogiază *Patul lui Procust*, Şerban Cioculescu fiind cap de serie. Cum Eugen Ionescu mărturiseşte cu francheţe: „Aleg însă de obicei punctul de vedere care este mai potrivit spiritului meu înclinat spre negare şi anarhie, sau cel care îmi pare fi mai strălucitor, pentru lumea literară, succes, piaţă. Scrupule nu am, decît sentimentale", cronica aşternută cu febrilitate urma, aşadar, să producă stupoare, să discrediteze comentatorii şi să convingă publicul de lipsa oricărei însuşiri a romanului îmbrăţişat cu generozitate de criticii „bătrîni" sau de cei tineri „imprudenţi" prin adeziunea lor entuziastă la punctul de vedere al celor dintîi. Deşi prieten cu Mihai Polihroniade şi Ion Victor Vogan, giranţii ziarului *Axa*, Eugen Ionescu nu reuşeşte să le cîştige asentimentul publicării cronicii sale. Începe deci o lungă odisee, istorisită cu talent, pentru acceptarea de către diferite redacţii a pamfletului. În cele din urmă, Eugen Ionescu îl descoperă amator pe Sandu Tudor, care îl publică în *Floarea de foc*,[2] numai că satisfacţia a fost iluzorie. După introducere, o acerbă critică a criticii şi începutul comentariului la roman, s-a oprit brusc publicarea restului, care însemna, de fapt, partea cea mai întinsă a vehementului articol. Pînă la tipărirea integrală în volum, Eugen Ionescu mai trimite însă scurte fulgere ameninţătoare prin *Axa*,[3] semnate *Mizantrop*, la rubrica „Albia literară", care, în pofida titlului, nu era tocmai „limpede". Iată două exemple de umor discutabil, dovadă că iritarea poate împinge subiec-

[1] An. I, nr. 3, 27 noiembrie 1932, p. 5.
[2] An. II, 3 aprilie 1933, p. 6—7 (*Camil Petrescu şi „Patul lui Procust"*).
[3] An. I, nr. 13, 14 mai 1933, p. 5.

tivismul la asociații facile, de tipul: „Eugen Petrescu a scris un aspru rechizitoriu împotriva romanului lui Camil Ionescu", sau „Avînd în vedere strînsele afinități temperamentale și prietenia îndelungată dintre ei, scriitorii Camil Petrescu și Cezar Petrescu s-au hotărît să facă schimb de pronume. Începînd cu viitoarele lor opere, d. Camil Petrescu nu va mai semna decît Cezar Petrescu, iar d. Cezar Petrescu va semna Camil Petrescu."

Ca atitudine singulară, articolul lui Eugen Ionescu[1] trebuie cunoscut integral. Triumf al unei deliberate lipse de comprehensiune, de cazuistică scînteietor-acrobatică în sfera negației, de contradicții și asociații hazardate, textul are totuși o unitate pe care, fragmentînd-o, ne-am asuma riscul de a cădea în păcatul autorului fascinat de efectul paradoxal al eludărilor:

„CAMIL PETRESCU: « PATUL LUI PROCUST »

I

Nu demult m-am întîlnit pe stradă cu d. Șerban Cioculescu. S-a speriat și s-a zburlit cînd i-am spus că *Patul lui Procust* este cea mai proastă carte apărută de zece ani încoace.

L-a iritat, mai întîi, acest zece ca o cifră astronomică.

În realitate « zece » îmi părea frumos, expresiv și-l utilizam ca pe un număr simbolic. E foarte greu să ai certitudini, cum ar spune d. Fred Vasilescu, și este just că nu cunosc toate operele literare postbelice ale învățătorilor din România-Mare.

D-l Șerban Cioculescu, pentru care am o mare simpatie și căruia îi aduc, cu această ocazie prinsă în zbor, omagiile mele, m-a acuzat de lipsă de seriozitate. Și-a cumpărat de la un colț o țigare, și fuma și pufăia: mă considera eretic.

De ce mă considera eretic? Vedeți d-voastră, politica literară joacă un rol foarte important în anumite circumstanțe delicate.

Mulți ani, cam pînă în 1930, d. Camil Petrescu era, s-a zis, un paratrăsnet al literaturii românești. Asupra capului d-sale, țap ispășitor, se concentrau toate relele, toate ocările de care e capabilă dulcea noastră Valahie literară. D-l Camil Petrescu trăia în injurie ca în elementul său: în vremea aceea, a scris un frumușel *Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici*, a întreprins vaste polemici literare, culturale, estetice, dramatice etc.

Și astfel, o zarvă goală a creat o legendă (căci legendele nasc din nimic sau aproape din nimic): « tragedia unei inteligențe », legendă pe care și autorul rîndurilor de față o crezuse, demult, pe cuvînt.

---

[1] *Nu*, Editura Vremea, 1934, p. 95—158.

D-l Camil Petrescu este foarte deştept (glăsuieşte legenda), chiar prea deştept (*Românii* este *deștepți* sună titlul autobiografiei d-lui Camil Petrescu ce va apare) pentru țara noastră, pentru rudimentara noastră țară culturală. Locul d-lui Camil Petrescu este în străinătate. Aici nu se poate realiza. Aici nu are nici măcar adversari demni. Aici nu poate fi înțeles. Ca Ovidiu, d. Camil Petrescu se simte nefericit în aceste regiuni scite.

Este adevărat că toată trepidația de pînă la 1930 a d-lui Camil Petrescu, toată zbaterea d-sale furibundă, chiar așa, pe uscat, avea o frumoasă valoare de exerciții stilistice, de suplețe, de dialectică, de ascuțire a săbiilor: lucruri adînc necesare și legate, temperamental, de orice adolescență de elită. Numai că s-a întîmplat acest fapt grav și neprevăzut: adolescența d-lui Camil Petrescu s-a perpetuat, indefinit, pînă hăt-tîrziu, după treizeci de ani. D-l Camil Petrescu devenise un copil teribil îmbătrînit ca un băiat ce începe să fie adolescent, cu tuleie, păr pe picioare, nasul mare și un cerc în mînă. Începea să devină ridicul; lipsit de grație; fără nici o nebunie autentică. Și și-a dat seama, tragic, că trebuie, într-un fel sau altul, să-și îndeplinească promisiunile, să-și creeze o situație în literatură a unei morți literare!...

Vă vorbisem de o legendă! D-l Camil Petrescu nu s-ar fi putut lăsa susținut de brațele legendei? Desigur că nu: brațele legendelor nu sunt mușchiuloase. Pe urmă, legenda nu este crezută de toată lumea. Ea era pusă în circulație de un grup de tineri, orbiți, ca toți tinerii, de dinamismul, steril ca o roată, dar dinamism, al d-lui Camil Petrescu și putea prinde atîta vreme cît erai oarecum neprevenit, naiv, iubitor de povești; atîta timp cît nu începeai să măsori și să cîntărești. Și, într-adevăr, nici un monument nu ilustrează zbaterea uscată, stearpă, a scriitorului nostru.

În sfîrșit, plictisită, dezabuzată și de această legendă, lumea noastră literară îl părăsise definitiv. Numele d-lui Camil Petrescu nu mai apărea prin gazete; nici măcar « înjurat ». În adorabila-i candoare, d. Camil Petrescu se consola și explica tuturor: « nimeni nu mai îndrăznea să scrie vreo notiță rea despre mine, atît de mult îi înspăimîntasem pe toți, cu forța mea dialectică, cu energia mea polemică ».

Dar izolarea aceasta — premergătoare a unei definitive morți — d. Camil Petrescu o simțea totuși și o resimțea. Și s-a gîndit să utilizeze o altă politică. Spun: « altă politică ». Într-adevăr, politică fusese zarva de dinainte de 1930; politică prietenia sa literară *cu toată lumea*, de-atunci încoace.

Cu alte cuvinte, d. Camil Petrescu crezuse că va fi socotit cel mai genial om din România, numai repetînd, infatigabil, cu glas foarte

tare, că el este foarte mare geniu în această țară în care toți ceilalți este proști. Cetățenii români, ființe neobișnuit de credule și cu spirit de mortificare, ar fi înghițit-o și p-asta (unii, după cum am văzut, au și înghițit), dar nu erau texte care să probeze, să susțină marea importanță a d-lui Camil Petrescu în literatura noastră. Nu vreau să spun că erau rele textele : dar că nu erau, pur și simplu. Și legenda se risipea.

Nu era nici o acțiune constant urmărită; nici o metodă critică valabilă dusă pînă la capăt; nici o prezentare a unor itinerarii originale (singura încercare teoretică: *Substanțialismul*, d. Camil Petrescu o păstrează, din frică, nepublicată); nici măcar o destul de strălucită stăruință dezorientată, care și ea poate *consacra* într-un fel, cum se știe, pe criticii români; ci o simplă, păsărească activitate dezordonată, febrilă, pe marginea textelor altora: pamflete, ace, cîte un asalt, cîte o eschivă și o seamă de multe alte « escarmouches ».

Lucrul acesta îmi pare a dovedi clar lipsa de aderență a d-lui Camil Petrescu pentru probleme; incapacitatea d-sale de a trăi problemele, de a se devota ideilor. Totul nu fusese decît « țambal răsunător » și politică interesată.

Dar fiindcă tactica dăduse greș, d. Camil Petrescu s-a împrietenit cu toți foștii lui inamici sau și-a asigurat neutralitatea lor. S-a retras din publicistica literară militantă ca să-și construiască un edificiu literar.

Edificiile sunt de carton. Dar n-are a face. D. Camil Petrescu este înconjurat de o ceată de tineri gazetari și poeți și a pus, cu ei, bazele unei societăți anonime de reclamă. Nu a mai atacat pe nimeni: decît pe d. E. Lovinescu în momentul cînd acesta, prin volumele sale de *Memorii*, își cîștigase dușmănia firească a întregei noastre bresle scriitoricești, prin urmare cînd nu mai era pericol să nu fie în consensul tuturora. (Vedeți deosebirea diametrală de tactică: la început, în contra tuturor, poziția herculeană; apoi, toți pentru unul, unu pentru toți, poziția mielului care suge la două oi și dă cu picioarele în oaia îmbătrînită și sterilă.)

Cum aproape numai tinerii fac literatură militantă și umplu revistele, d. Camil Petrescu, vă dați seama, este bine susținut. Articolele elogioase despre membrii « Societății anonime de reclamă » se pun la cale cu mult înainte; se fac liste; se repartizează gazetele; se plătesc serviciile prin contraservicii. Iar d. Camil Petrescu, care e și cel mai important acționar, e și cel mai mare beneficiar al societății (iată de ce am auzit chiar unele murmure) și se îngrijește — membrii ceilalți sunt mai tineri — prevăzător, și de posteritate.

Astfel, nici un duşman; numai prieteni; atmosfera este creată. Nici un nor; nici o teamă de furtună. D. Camil Petrescu, în chip de îngeraş cu aripi roz, deasupra anotimpurilor literare.

Aceste lucruri nu ar avea, în definitiv, prea mare gravitate. Şi nici nu mă interesează în fond. Nici nu adaugă, nici nu ştirbesc valoarea în sine a romanelor d-lui Camil Petrescu.

Şi totuşi au o gravitate: romanele d-lui Camil Petrescu nu au aproape nici o valoare. Şi atunci, are loc o evidentă fraudă literară. Nu atît pentru că publicul e păcălit (treaba lui! şi pe urmă aşa se educă!), nici pentru că e păcălită critica (ceea ce e, desigur, amuzant), dar aşa, pentru... hai să zicem: conştiinţa literară în genere.

Ştiţi ce fel de critică este critica română contimporană!... Criticul este un reprezentant al publicului, spune un ideolog literar francez. Şi îmi pare că are dreptate: la noi, mai cu seamă, ipoteza se verifică minunat. Publicul românesc este dezorientat, sugestibil, capricios, înzestrat cu un gust dubiu, aşa încît editorii (din cîte aud, de mult departe) nu pot niciodată să stabilească legi sau să calculeze probabilităţi; încît orice carte lansată pe piaţă, bună sau rea (de asta nu îşi poate da seama, în majoritatea cazurilor, editorul român), este un mare risc, o aventură care, adesea, poate aduce falimentul sau bogăţia. Psihologia publicului nostru nu cunoaşte nici o lege în afară de legea capriciului.

Reprezentantul publicului (criticul), ca să fie reprezentant, va avea caracterele integrale ale publicului, la un grad mai mare: şi astfel, el are să fie dezorientat, sugestibil, capricios, lipsit de gust, de pregătire teoretică, toate astea, desigur, la puterea a doua.

Despre acest fel de a fi al criticilor români am mai întreţinut, odinioară, cititorii. Hulit atunci, se pare că am avut totuşi dreptate. Şi doi din prietenii mei pe care îi apreciez: d. Ion I. Cantacuzino şi d. Horia Groza au spus, apoi, mai bine decît mine, acelaşi lucru.

Criticii români sunt foarte pasibili, prin urmare, de a suporta o sugestie colectivă, în cazul cînd nu ştiu, dinainte, ce interese personale îi mînă.

Criticii bătrîni nu mai scriu, sau scriu numai amintiri din copilărie. Criticii de vîrstă mijlocie — d-nii Pompiliu Constantinescu şi G. Călinescu — aşteaptă să scrie alţii înainte, ca să scrie ca ei. Criticii tineri sunt sau şmecheri, sau naivi, sau au preocupări (de pildă, *etica, politica* etc.) în afară de literatură; în orice caz, acţiunea lor generală antrenează, cu ei, pe unul niţeluş mai bătrîn, care, în turma lor cenuşie, nediferenţiată — prin înălţimea lui, culoarea lui sumbră şi vocea lui

critică sonoră — e, de la distanță, remarcabil și, dealtfel, foarte simpatic: d. Șerban Cioculescu.

Așa încît, de la d-nii Pompiliu Constantinescu, G. Călinescu, Șerban Cioculescu, trecînd prin d-nii Petru Comarnescu, Octav Șuluțiu, Ion I. Cantacuzino, Emil Gulian, Cicerone Theodorescu, V. Damaschin și Lucian Boz, și sfîrșind cu d-nii Al. Robot, și cei doi Mihaili — Ilovici și Sebastian — toată « critica » românească militantă este mobilizată de d. Camil Petrescu și-i laudă romanele.

Apoi mai sunt amicii personali, care îl admiră din dragoste (d. Camil Baltazar, d. Adrian Maniu), dintr-un sentiment de protecțiune maternă (d. Liviu Rebreanu), din prietenie, îmi închipui pură, pentru d. Al. Rossetti sau pentru d. Ciornei, din obicei și filantropie literară (d. Perpessicius), din gratuitate, din ambiție, din plictiseală ș.a.m.d.

Prin urmare, clar — după cum vedeți — se explică succesele d-lui Camil Petrescu: pe de-o parte, prin politica lui iscusită; pe de altă parte, prin lipsa totală de rezistență și sugestibilitatea catastrofală a « criticilor ».

Oare nu se explică succesul și prin calitatea romanelor sale? Nu. Desigur, nu.

Și voi analiza ultimul său roman: *Patul lui Procust.*

(Despre *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* am scris în *Fapta* din 1930 — era unul din primele mele articole — și nu voi reveni acum.)

Dacă scriu această obositoare cronică literară, nu o fac pentru a-mi dovedi, mie însumi, un lucru evident ca o axiomă. Dar numai cu sentimentul că săvîrșesc un act necesar de higienă literară. Nimic altceva, în cadrul preocupărilor mele, nu m-ar fi putut decide să mă lupt împotriva celor patru sute de pagini atone.

II

Influența lui Proust este atît de covîrșitoare, încît originalitatea *Patului lui Procust* constă aproape numai în deficiențe, în aplicarea greșită sau neizbutită a metodei proustiene. D-l Camil Petrescu apreciază într-un interviu (*România literară*, nr. 351) pe Proust, cu diplomație (mai poate fi încă citit), îi sugerează însă d-lui Șerban Cioculescu — cel mai de seamă admirator al proustianului Camil Petrescu și cel mai de seamă detractor român al lui Marcel Proust (în definitiv, poate că d. Șerban Cioculescu preferă varza la a doua fiertură) — să insinueze că (*Adevărul* din 9 februarie cor.) *Patul lui Procust* depășește modelul său, în realitate neajuns: *À la recherche du temps perdu.*

Nu pricep prea bine argumentarea d-lui Șerban Cioculescu. După cîte întrezăresc însă se pare că d-nul Camil Petrescu ar ști să redea,

să exprime « viaţa », pe cînd Proust n-ar fi ştiut. D-l Şerban Cioculescu încă îşi închipuie că Proust omora viaţa, analizînd-o prea minuţios, prea ştiinţific, şi descompunînd-o. În realitate, d. Cioculescu nu l-a citit pe Proust în întregime. Ar fi văzut că la Proust nimic nu se dispersează în detalii inutile, că nu există nici o imaginaţie, nici o observaţie, nici o reflexie inutilă, pierdută; că viaţa creşte în proporţii uriaşe. Că nici un detaliu nu capătă viaţă şi semnificaţie decît întrucît se integrează în scurgerea fluviilor vitale; că nicăieri decît la Proust, care, în detaliu, fragmentar, pare prolix, risipit, difuzat, nu există o mai mare omogeneitate, viziune de ansamblu şi construcţie; că totul e dirijat, echilibrat de o mare forţă centrală şi centralizatoare.

Supunerea perfectă la metoda proustiană presupunea, din partea d-lui Camil Petrescu, şi o perfectă inteligenţă a metodei şi a sensului proustian. Această condiţie necesară nu e însă, după cum vom vedea, împlinită.

De la Proust , d. Camil Petrescu a luat o sumă de libertăţi, deocamdată cele exterioare, şi şi-a justificat tot atîtea facilităţi. Iată, de pildă, pe una mai puţin esenţială: o cît mai mare libertate de tehnică tipografică (primul volum se sfîrşeşte la mijlocul unei fraze) iată, acum, şi unele puţin mai grave: romanul acesta e legat de *Ultima noapte*... prin două personagii (Nae Gheorghidiu, Tănase Vasilescu) ca să semnifice o continuitate de spirit, de viziune; ca să arate, anume, că spiritul aceluiaşi ins cuprinde şi viziunea primă, iniţială, de viaţă *(Ultima noapte)* şi a doua *(Patul lui Procust)*; că, pe scurt, acest al doilea roman continuă, într-un fel, jurnalul d-lui Camil Petrescu, toată arta nefiind decît un jurnal (« memorii ») al viziunilor, al rătăcirilor insului prin viaţă. Numai că, la Proust, această continuitate e reală, organizată într-un sens, completă, sferică. Pornind de la sine, Proust se întoarce la sine prin ocolul obiectelor, nu rămîne în drum, împotmolit la jumătatea de sine. În romanele d-lui Camil Petrescu legătura organică, principiul organizator şi centralizator lipseşte şi nu izbuteşte să înfăţişeze decît fragmente risipite, întîmplătoare, heterogene de viaţă. Sunt gata să demonstrez că drumurile divergente ale *Patului lui Procust* nu fac să se presimtă, ca la Proust, o convergenţă paradoxală, pe un plan superior. Că d-nul Camil Petrescu e derutat în permanenţă şi că îşi opreşte însă derutările, neepuizîndu-le nici înlăuntrul limitelor.

Să nu mi se spună că la Proust e acelaşi lucru. Proust, abandonîndu-se tuturor derutărilor; Proust, prin hazard, prin facilitate, prin libertatea asociaţiilor, dezminte hazardul însuşi, facilitatea, indisciplina asociaţiilor; el merge pînă la capătul lor, le cuprinde pe toate.

D. Camil Petrescu știe vag lucrul acesta: « știe » că trebuie să fii prolix: « fii prolix, cît mai prolix. Folosește cînd vrei să te explici comparația » *(Patul lui Procust,* p. 37*)*, nedîndu-și însă seama că prolixitatea proustiană e o glumă; că fraza proustiană urmează o arhitectură foarte precisă, generată de mișcarea interioară, de o foarte echilibrată ritmică interioară.

În aparență, fragmente disparate dislochează, în romanele lui Proust, unitatea organică, făcînd figură de corpuri streine, contradictorii. În realitate, legăturile rupte aici se reîntregesc mai încolo, mai departe; întîlnirile oprite se îmbogățesc numai și se refac la sfîrșit; devierea apelor e necesară ca să se întîlnească toate la vărsarea în mare. Prin urmare, curenții nu se contrazic, realitățile care se întîlnesc în același roman nu sunt disparate, cum crede și face d. Camil Petrescu. Ele se contrazic numai fragmentar, în raporturile lor parțiale. În realitate, se întîlnesc la un punct superior de joncțiune. Ultimele momente (cristalizatoare, ca ultimul vers al unui sonet) adună toate asociațiile de prin drumuri ocolite.

În *Patul lui Procust* direcțiile disparate, realitățile disparate care se « întîlnesc » rămîn disparate și nu se « întîlnesc », de fapt, decît prin tehnica tipografică a cărții; și nici întîlnirea spirituală nu se face presimțită: notele din josul paginelor, d.ex., imense (și care corespund parantezelor explicative din piesele sale de teatru) sunt separate printr-o barieră intransigentă de corpul organic al romanului; preocupările critice, științifice etc. ale autorului sunt cu totul independente, și aici și la oricare punct virtual de joncțiune, de dragostea suspectă a lui Fred Vasilescu, de povestea lui D., de povestea și scrisorile d-nei T., de preocupările garderobiene sau de estetică mobiliară, fragmente perfect autonome și al căror interes, mediocru, dealtfel, este strict limitat la ele însele.

D. Camil Petrescu (ca și Proust, crede d-sa) urăște construcția. Aici se desparte din nou și fără să vrea de Proust, care, am spus-o, e perfect construit. O construcție, e drept, inversă, realizată la un pol negativ (se poate exprima printr-un minus înainte, algebric; în romanul d-lui C.P. printr-un zero-construcție), ca un basorelief inversat.

Cultul pentru inesențial și devierea centrelor de interes, și deci repartizarea materiei este luată precis de la Proust și se identifică, într-adevăr, cu orice fragment din opera proustiană. Dar rămîne împotmolit aici, d. Camil Petrescu, cu mai multe grămezi de pietre și cărămizi, cu cîteva coloane, cu cîțiva păreți din care nu poate însă întregi un edificiu. Realitățile acestea, organismele acestea diferite nu fuzio-

nează într-un organism superior, cuprinzător a toate, sintetic. Sau, cu altă imagine: planurile nu se întîlnesc şi nu construiesc un volum.

Supunerea oarbă, supunere pînă la robie, la Proust, se poate urmări pînă în cele mai mici detalii: Miţi Mărculescu (p. 76) imită pe o actriţă celebră, făcînd un gest urît care rămîne pornografic şi nesalvat de o anumită atmosferă, oarecum justificatoare. În afară de mirosurile care sunt autohtone, tehnica plagiatului evidenţiat prin însuşi faptul neintegrabilităţii sale în configuraţia personalităţii celui ce plagiază — e o descoperire specific proustiană: astfel, gesturile d-nei Verdurin imitate după d-na de Guermantes sunt exterioare, vizibil, d-nei Verdurin şi se simte că se integrează în dinamica unei alte personalităţi. Tot aşa, Emilia (pag. 19) seamănă, ca unele personagii proustiene, cu tablouri etc., etc. Se contrazice însă descrierea psihologică prousto-bergsoniană (devenirea, evoluţia interioară a personagiilor) cu un anumit sens static, oarecum naturalist, al psihologiilor (d. p., Ladima).

Cu tot amestecul unor « realităţi disparate » — pe care nu le poate face să se ciocnească — romanul e totuşi lipsit de orice amploare. Cîmpul este foarte sărac şi foarte limitat. Romanul nu are decît o singură dimensiune şi nefiind « sferic » (romanul proustian e sferic în sensul că toate itinerariile parţiale, toate drumurile asociative nu se pierd, ci linii curbe se întretaie, se întîlnesc înlăuntrul sferei: şi aşa se poate vorbi de un narcisism proustian, revenire la sine), la Camil Petrescu, unde direcţia nu face să se presimtă nici o curbă, nici un sens de convergenţă, toate forţele cad în gol, toate lucrurile, toate drumurile cad şi se dispersează, lipsite de orice magnet interior.

Prin urmare, despre *Patul lui Procust* nu se poate vorbi şi nu poate fi justificat decît prin strictă raportare la ciclul *À la recherche du temps perdu*.

Proust este modelul şi etalonul d-lui Camil Petrescu, romancier român. Tehnica, metoda, libertatea asociaţiilor sunt proustiene. Fraza analitică este proustiană.

Avem de-a face însă, o repet, cu un Proust deficient. Unde era, la Proust, unitate — este, la d. Camil Petrescu, lipsă de unitate; unde era construcţie şi arhitectură (zic: construcţie) este relaxare, prolixitate şi lipsă de construcţie; la Proust, aşadar, facilitatea, hazardul erau dezminţite de însăşi epuizarea tuturor posibilităţilor hazardului; în *Patul lui Procust* hazardul nu este anulat, dezminţit de aruncările de zar, cum ar zice Mallarmé, şi nimic nu se opune mersului fluvial al unei deconcertante facilităţi.

D-nul Camil Petrescu are o scuză şi o teorie. Are dreptul, spune d-sa (adoptînd, fidel, teoriile lovinesciene), şi necesitatea să utilizeze

experienţele tehnicei literare occidentale, mai înaintate, pentru că ar fi ridicul să inventeze bicicleta după ce s-a inventat automobilul. Lăsînd la o parte confuzia, pe care o ia de-a gata de la d. E. Lovinescu, dintre civilizaţie şi poezie — în cazul de faţă e clar că era mai interesant să descopere, chiar acum tîrziu, bicicleta. Tehnica nu vine singură: formulele nu vin goale — ele vin impregnate de viziunea, de conţinutul respectiv, de pildă proustian. Şi astfel, d. Camil Petrescu repetă inutil, fără mijloace noi, experienţa proustiană. Ca să mă exprim în limbagiul d-sale, cu toate improprietăţile analogiei, d. Camil Petrescu nu mai poate, e just, să pornească de la bicicletă, în schimb se urcă într-un Ford uzat: cu o mascotă la motor, aportul personal al scriitorului român.

III

Critica mea s-ar fi putut opri aici. Dar mai există unele veleităţi a căror justificare este necesar să o controlez. Domnul Camil Petrescu crede anume că a însuflat romanului d-sale un sentiment metafizic. Şi pune o foarte veche problemă, fără mijloace noi: teoria insuficienţei raţiunii omeneşti; d-l Camil Petrescu îi face pe eroii săi să fie chinuiţi de faptul că nu pot fi siguri, că nu pot şti cu «certitudine» dacă alţii, de sex opus, îi iubesc cu adevărat sau nu; sunt chinuiţi de faptul că nu se pot cunoaşte. Lucrul acesta l-a făcut pe amicul Petru Comarnescu (vz. *România literară*, 54) să fie entuziasmat de noutatea şi gravitatea problemei pe care d. Camil Petrescu — pînă mai ieri nu-l putea «suferi» — o pune.

Nu vreau să expun aici minunata critică pe care Chestov, printre alţii, o face certitudinii raţionale. Filozoful rus arată cum certitudinea poate merge paralel — într-o independenţă perfectă — cu adevărul. Domeniul adevărului şi al certitudinii nu se încalcă niciodată. Aceasta e, desigur, o critică a raţiunii.

D-l Camil Petrescu nu face aceasta. D-sa acceptă valabilitatea legilor raţionale şi recunoaşte, nu insuficienţa acestora faţă de mister, ci a eroilor, a oamenilor faţă de lege, care este, însă, creaţie omenească şi convenţională. Prin urmare, nu mai este insuficienţa raţiunii, ci insuficienţa d-lui Camil Petrescu, de exemplu, faţă de raţiune. Problema, de fapt, se pune pe un plan mai sus: presupunînd că am certitudinea că am o raţiune perfectă, pot cunoaşte adevărul sau mă aflu numai la limitele ultime ale puterii omeneşti de înţelegere — putere dezarmată, în ciuda raţiunii sale, în faţa necunoscutului?

În realitate, la d. Camil Petrescu totul se mărgineşte la o deplorabilă insuficienţă de investigaţii. Misterul (sic) pe care d. Camil

Petrescu îl poate aprehenda constituie pivotul esențial, nodul gordian al *Patului lui Procust*.

De ce oare (iată problema) Fred Vasilescu începe să refuze dragostea carnală a d-nei T.? O iubește sau nu o iubește? Asta se caută cu înfrigurare în decursul a multor zeci de pagini și asta nu se află. Acesta e misterul. Iată cum oamenii nu se pot cunoaște; iată cum nu putem avea certitudini; iată cum murim înainte de a putea să ne cunoaștem.

Aceasta este grava problemă pe care (o, de data aceasta îl acuz frenetic pe d. Camil Petrescu, îl acuz că descoperă roaba după descoperirea aeroplanului) autorul român o pune, spre satisfacția cît se poate de filozofică a criticilor săi.

Am spus mai sus că totul se mărginește la o insuficiență de investigație: « misterul » poate fi, principial, luminat — e drept cu oboseală — de vreme ce se află aici, în lumea noastră, printre legile noastre și nu deasupra lor — la îndemîna noastră, într-o peșteră oarecare. În asemenea cazuri, plictisit sau ininteresat, André Gide decreta: act gratuit — și era scutit de orice oboseală. Actul gratuit are, în realitate o adevărată gratuitate: el nu este liber, nu este un lux, nu este autonom. Dacă nu este regizat de legi logice, sau dacă nu poate fi surprins de logica noastră — e numai pentru că ni se ascund, sau nu ni se dau unele premise. El este însă rezultatul unui determinism psihologic oarecare, ce nu dezminte, ci dimpotrivă afirmă, întărește ordinea rațională.

D-l Camil Petrescu ar fi trebuit să se salveze la fel: Fred Vasilescu o refuză pe d-na T. din gratuitate. Dacă lucrurile nu căpătau acest caracter înalt misterios și înalt metafizic căpătau totuși nițică noblețe gidiană. Și, de fapt, influența lui André Gide se strecoară și ea printre influențele proustiene.

Dar misterul (e simplu!) este ceea ce nu completează, ceea ce nu confirmă, dar ceea ce dezminte, contrazice, anulează ordinea noastră rațională. Misterul nu se ascunde (că hoțul de polițist) sub un paravan ci se arată, gol, aproape de noi, în față și nu îl înțelegem. Misterul nu face parte din lumea noastră cotidiană (deși poate s-o submineze). E diferit esențial de ea. E misterios și incognoscibil *numenalul*; *fenomenalul* nu e misterios ci supus științei.

Misterul d-lui Camil Petrescu nu diferă esențial de nonmister. Se află numai la o depărtare oarecare și se caută ca la „de-a v-ați ascunselea". De fapt, nu tot ce se ascunde e misterios; ci ceea ce depășește limitele înțelegerii noastre. Nu este misterios ceea ce noi ne ascundem nouă înșine — printr-o acoperire stîngă a mîinii, sau printr-o neregulă.

E misterios ceea ce nu ne-a aparţinut şi nu ne poate aparţine. Tot ceea ce poate să ne aparţină, tot ceea ce putem cunoaşte, cu raţiunea noastră, este ininteresant, nesemnificativ. Lucrul acesta trebuie repetat cu ocazia romanului d-lui Camil Petrescu.

Un simplu hazard a făcut ca «misterul» să nu ni se reveleze; după cum un simplu hazard ar fi făcut posibil să ni se reveleze. D-l Camil Petrescu nu a săvîrşit toate investigaţiile; nu a epuizat poate posibilităţile, căci înainte de limita ultimei posibilităţi s-ar fi găsit — v-o garantez — o nouă scrisoare, un nou dosar, un nou martor, prin care să fi aflat faptul nu prea semnificativ că Fred Vasilescu a suferit o boală gravă, un accident sexual, sau că avea intermitente insuficienţe de rezistenţă erotică ş.a.m.d....

Dar sentimentul metafizic al existenţei mai este concretizat în vreo trei pagini de popularizare ştiinţifică (sistem Huxley), în care d. Camil Petrescu ne vorbeşte (vz. *Contrapunct*) de sfîrşitul pămîntului, de sori, de sisteme planetare etc., iarăşi plasîndu-se în *fizic* şi nedepăşindu-se în *meta*-fizic.

Şi cu aceasta se termină şi realizarea sentimentului metafizic al existenţei.

IV

Camil Petrescu nu ştie să creeze oameni. Geniul G. Ladima e mediocru. Mediocritatea lui sentimentală (scrisorile sunt monumente de platitudine, dacă cele două substantive nu se contrazic, bălăceală siropoasă de adolescent la prima lui dragoste) nu e deloc dezminţită de poeziile sale atît de proaste, parodiate, ca să-i compromită, după bunii mei amici: Emil Gulian şi Eugen Jebeleanu. Ar mai fi de bîrfit despre felul mecanic de a construi, din bucăţi eterogene de personalităţi, o nouă personalitate, rămasă mecanică, fără duh.

D-l Camil Petrescu încearcă să-l mai reabiliteze şi pe Fred Vasilescu şi-i laudă însuşirile morale şi intelectuale. Ascunse ochilor noştri, le credem, dacă vrem, sub beneficiu de inventar. Fred Vasilescu moare însă şi nu avem cum să mai ştim — o! mister — dacă era într-adevăr inteligent, cum îl crede d. Camil Petrescu, sau mediocru, cum îl vedem noi? Într-adevăr, Fred Vasilescu are numai o «frumuseţe bărbătească sportivă», un «mod de sinceritate a vieţii», succes la dame, o oarecare educaţie care îl face să n-o sufere pe Emilia. Şi atît. Elevaţia lui intelectuală nu este justificată decît de «taina» refuzului său, taina pe care atît de bine, de diplomatic o ascunde; de o beţie într-un automobil şi de unele pruesse sportive.

Vă jur că sunt o mulţime de lucruri rele de spus despre personagiile *Patului lui Procust.* Vă declar că nu le-am făcut fişe la toate. Căutaţi şi d-voastră: veţi găsi o sumedenie de comicării. Nu vă mai arăt nici neadevărurile şi lipsurile de subtilitate psihologică: vă las d-voastră bucuria deplină să le găsiţi singuri.

D-l Camil Petrescu detestă pe Dostoievski (vz. interviul din *România literară*, 51) pentru că e convenţional. Dar totul devine convenţional. Toate spargerile cadrelor se integrează şi ele în alte cadre, lărgite, dar care se fixează totuşi şi — mai tîrziu — constrîng, comprimă. Este ştiut că o revoluţie este, în realitate, instaurarea unei ordine nouă.

Cînd d. Camil Petrescu îl acuză de « convenţionalism » pe Dostoievski (acest tipic spărgător de cadre, norme, legi, convenţii, ordine etc.), el acuză, de fapt, literatura postdostoievskiană, care se foloseşte de incoherenţele lui Dostoievski ca de coherenţe, de dezordinea lui ca de ordine — tot aşa cum spargerea proustiană a cadrelor devine la d. Camil Petrescu: reţetă, clişeu (precum epica interioară, libertatea asociaţiilor etc., etc., etc....).

Dar, pentru că vorbim de convenţiile d-lui Camil Petrescu, să recunoaştem (dar asta e aproape cuprins în definiţie) că nu sunt singure în literatură. Şi asta nu i descoperirea Americii sau a prafului de puşcă. Dar vorbesc de un anumit gen de convenţii: întîlnirile coincidentale.

Convenţională este, de exemplu, întîlnirea autorului cu Ladima, Fred Vasilescu, Nae Gheorghidiu şi întîlnirea tuturor acestora între ei (prin scrisori, de pildă) şi încătuşerea lor în scoarţele aceleiaşi vieţi. Acest lucru este destul de vechi şi, printr-asta, onorabil: în multe alte romane, oameni care au dus o perfectă viaţă paralelă, izolată, se întîlnesc datorită unor coincidenţe inabile (adică neadevărate, cusute cu aţă albă; coincidenţe care nu mai apar drept coincidenţe, ci rezultînd dintr-un evident determinism prestabilit de autor, pentru un necesar şi descurcător *Deus ex machina*): în *Les misérables* de Victor Hugo, Pontmercy se întîlneşte cu Thénardier fără să ştie şi fără să afle că el o crescuse pe Cosette; Jean Valjean trece pe strada lui Thénardier, cu care se întîlnise în circumstanţe celebre şi cu care, mult mai tîrziu de la această trecere, va avea de furcă pe chiar aceeaşi stradă. Exemple similare aflaţi în: *Les trois mousquetaires*, *Vingt ans après*, romanele lui Tolstoi, G. Ohnet, M. Zevacco, Ponson du Terrail etc., etc., etc.

Calitatea analizei d-lui Camil Petrescu? Un simplu exemplu e suficient să ne evidenţieze cît de mult poate înşela stilul indirect şi analitic asupra calităţii conţinutului şi a subtilităţii observaţiei.

În *Vingt ans après* de Alexandre Dumas-père, d'Artagnan întîlnindu-se, după o lungă despărțire de Aramis, își dă seama că acesta « nu mai e sincer cu el ». Ca să afle de la Aramis unde se găsește Porthos — cu care vrea să întreprindă o mare acțiune politică, adversă partidului lui Aramis — trebuie, ca să nu se dea de gol, să simuleze o lipsă de interes sau un interes superficial și pasager pentru Porthos. Cu alte cuvinte, face să devieze accentul veritabil de interes și îl pune pe dorința lui de a petrece și vîna la țară, departe de curte. Și, la un moment dat:

— A! Am auzit că Porthos a ajuns proprietar, moșier.

— Oui — răspunse, prins în capcană, Aramis — il est seigneur du Mont et de la Plaine; il plaide pour droits féodaux contre l'évêque de Noyon.

Și atunci:

— Bon! dit à lui-même d'Artagnan, voilà ce que je voulais savoir. Porthos est en Picardie.

Acum să facem un mic și interesant exercițiu. Să încercăm să transpunem cele de mai sus în stil direct, indirect și analitic, gen Camil Petrescu, și veți vedea cît cîștigă în subtilitate. Încep:

« Ducîndu-se la Aramis, d'Artagnan și-a dat repede seama că fostul lui prieten face parte dintr-un partid politic vrăjmaș. Destinul lui depindea, cum depinde viața condamnatului la moarte de iscălitura președintelui Republicii Franceze, de buzele, de o mărturisire a lui Aramis, inconștient de gravitatea, de grava importanță a secretului pe care îl deținea.

Gîndurile lui d'Artagnan ardeau, se încolăceau, ca degetele febrile ale jucătorilor, de pe mesele verzi. Inutil strîngea în mîini mînerul spadei care l-ar fi salvat în orice luptă loială și care acum îi era nefolositoare ca o coajă de ou după ce i-ai vidat conținutul.

Își aprinse pe gînduri, căutînd să nu răsară deasupra cît era de abătut, o țigară, și zîmbea fals, de teamă să nu trădeze un prea mare interes.

— Am auzit că Porthos are moșii, pe undeva!

— Te „interesează"?

— Da. Aș vrea să fac o vînătoare (punînd între ghilimele și dînd întregii fraze o coloratură ironică și totodată degajată). Se uită pe fereastră. Aramis se apropie, mîna lui albă, de abate, se odihnea vag pe umărul lui d'Artagnan, mai mult atîrnată însă, ca o gutuie molatecă.

— Da, răspunse Aramis, este „seigneur du Mont et de la Plaine; il plaide pour droits féodaux contre l'évêque de Noyon".

D'Artagnan se întoarse surîzînd:

— Așa de bogat e, dragă? N-a mai pierdut din moșii? Surîsul însoțea, ca și cum ar sublinia-o, aparent, fraza glumeață. De fapt, era înflorirea bucuriei de a fi aflat că Porthos locuiește în Picardia. »

Un exemplu similar în Camil Petrescu: Fred Vasilescu descoperă la Emilia scrisorile lui Ladima. Vrea să le citească neapărat. Nu vrea însă să trădeze prea marele său interes pentru aceste scrisori. Ci își « reduce » interesul pentru scrisori la o simplă dorință de distracție momentană.

« Mă uit peste teancul mare, gînditor.

Emilia vrea acum să le dea la o parte (scrisorile).

— Pierdem timpul, lasă-le!

A întins mîna și, cînd s-a aplecat, sînul mic atîrnă sub braț ca o gutuie molatecă.

Îmi aprind, pe gînduri, căutînd să nu răsară deasupra cît sunt de abătut, o țigară, și zîmbesc fals, de teamă să nu trădez un prea mare interes.

Întreb nemișcat, ironic, punînd între ghilemele:

— Sunt « pasionate »?

— Te cred, numai citește una dintre ele...

Scot teancul de scrisori surîzînd.

Le măsor cu privirea, le resfir ca pe un pachet de joc de cărți, jucînd teatru:

— Multe sunt, dragă... n-ai pierdut din ele? » (pag. 91).

Aceeași scenă, în stil epic, narativ, mai puțin analitic, s-ar termina așa:

« — Bon! se dit à lui-même Fred Vasilescu, voilà ce que je voulais savoir! »

În esență e același lucru. Subtilitatea, finețea psihologică e tot atît de multă sau puțin acută, și într-o parte și într-alta.

V

Unele lucruri de amănunt. V-am arătat cît de mult poate trișa « stilul analitic ». Vă arăt lipsa de forță de sugerare (un exemplu printre o mie) a stilului analitic petrescian, care apăsînd prea mult cu degetele grosolane asupra realităților întrevăzute, le îngroașe, le diformează, le sluțește. În schimb, minunata forță de sugestie a lui Cocteau efleurează abia realitățile, le lasă intacte și ni le înfățișează fără să se observe mîna sau urmele degetelor pe trandafir.

Jean Cocteau: « la beauté de Germaine se penche sur la laideur, mais comme l'acrobate sur la mort. C'est sa façon d'émouvoir » *(Le grand écart)*.

Camil Petrescu: « E o femeie frumoasă, deşi poate fără stilul modei, dar cînd e serioasă are trăsăturile cam tari puţin, încît uneori pare urîtă... Cînd surîde însă, vag întotdeauna, trece... la extremitate... » ş.a.m.d.

Prin insinuare, prin apăsare, prin arătare cu degetul, prin lungire şi prelungire — sugestia se distramă, dispare şi trece pe un plan discursiv.

Analiza d-lui Camil Petrescu e caracteristică pentru megalomania acestuia. (Vz. *Memorii*, II, de d. E. Lovinescu.) D-l Camil Petrescu are o mare încredere în ceea ce face, gîndeşte, observă. Şi atunci, orice măruntă observaţie o disecă, o prinde, o răsuceşte, îi dă drumul, o speculează, ne-o arată, se mîndreşte şi are aerul să ne spună: Vai! vă daţi seama ce frumos este ceea ce am descoperit? Iată cît de frumos, cît de subtil, şi cît de subtil şi cît de frumos încă!

Nu am spus foarte multe lucruri care mi se înfăţişează la tot pasul. Ar însemna să nu termin niciodată această recenzie, ale cărei dimensiuni au început să mă sperie şi m-au obosit de mult.

În treacăt — cîteva calificări: interesul pentru scrisorile lui Ladima este prea profesional şi de povestea [1] asta cu amoruri (A iubeşte pe B, B pe C, C pe D — D nu iubeşte pe C, C pe B, B pe A — sau aproximativ) este vinovat Racine, trecut, evident, prin Proust; pag. 71, în stilul pus la modă de D. H. Lawrence, este perfect pe aceeaşi treaptă cu o scenă (Dan-Rodica) din volumul al doilea din *Medelenii* lui Ionel Teodoreanu; sunt multe pagini monotone; sunt, e drept, unele pagini frumoase, calde; e bună satira scriitorilor şi o imagine de la pagina 19; d. Camil Petrescu vrea să-şi asigure posteritatea: crede că — dacă nu ca valoare literară — dar ca valoare documentară romanul său va supravieţui. Aceasta însă numai în cazul foarte îndoielnic şi foarte sperat că au să piară în foc toate jurnalele de modă, toate casele de mobilă cubistă şi cele două volume de *Memorii* ale d-lui E. Lovinescu.

---

[1] În volum, greşeală de tipar: „vestea".

În realitate, singura valoare (întru atît întru cît poate constitui o valoare) stă tot în interesul anecdotic: garderoba lui Fred Vasilescu este oare, în adevăr, aceea a d-lui Camil Petrescu, plus frac? Nae Gheorghidiu este oare Tancred Constantinescu sau C. Argetoianu? Discuţia cu G. Ladima asupra poeziei este oare stenografierea unei discuţii cu Ion Barbu? Portretul aceluiaşi Ladima are ca model fizic pe d. Al. T. Stamatiad? Ziarul lui Tănase Vasilescu şi Nae Gheorghidiu să fie oare *Curentul?* Fred Vasilescu să fie puţin Romeo Popescu? etc. ... etc. ...

Despre frazele d-lui Camil Petrescu nu mai am curajul să scriu nimic. El însuşi dezarmează critica mărturisind (*România literară*, 51) că nu şi le apreciază.

Urez criticilor români să se dezmeticească şi să nu creadă, ca eroii *Visului unei nopţi de vară*, că un cap de măgar e un cap de frumos amorez.

ANECDOTĂ LITERARĂ sau MULT ZGOMOT PENTRU NIMIC

I

Vă destăinui, cu oarecare jenă, că domnul Camil Petrescu credea imens în calităţile mele critice şi mă socotea — după propriile şi desele sale mărturisiri orale — singurul cap critic al generaţiei mele, «cel mai lucid şi cel mai înzestrat cu posibilităţi de intuire critică» ş.a.m.d.

Poate că eseul despre *Patul lui Procust* mi-a fost sugerat de însuşi Camil Petrescu, care mi-a declarat într-o zi, aproape în glumă, că începe să se teamă de luciditatea mea jenantă. Tot aşa d-l G. Călinescu, trimiţîndu-mi *Viaţa lui M. Eminescu* dedicată: « Independenţei spiritului meu », mi-a sugerat un articol independent şi defavorabil despre cartea d-sale. Publicat în revista *Azi*, articolul mi-a atras, dealtfel, curînd, injuriile scrise şi repetate ale d-lui G. Călinescu.

Eseul despre *Patul lui Procust* îmi pare a fi pornit însă de la o impresie critică real defavorabilă. Cred sincer că *Patul lui Procust* este o carte slabă. Dat fiind însă entuziasmul de amploare cosmică al contemporanilor mei, s-ar putea ca luciditatea mea să fie o infirmitate. S-ar putea să fiu în aşa fel construit încît să nu am priză decît asupra urîtului, frumosul fiindu-mi o esenţă care îmi scapă. Dar mă îndoiesc la culme că cineva mi-ar putea dovedi, personal, pe bază de argumentaţie critică serioasă, că romanul numit este bun.

Nu m-am îndoit de veracitatea criticei mele — ca întotdeauna, dealtfel — decît după ce am scris-o. În timpul cînd sau după ce am

scris cronica unei cărţi, am impresia netă că nu am avut dreptate. Că adevărul stă exact de partea cealaltă. Pentru a împăca cei doi poli ai spiritului meu critic, nu văd decît o posibilitate: aceea de a scrie două cronici care se contrazic, din două puncte de vedere opuse. Dealtfel, nimic nu este mai lăudabil decît aceasta. Parcurg, în felul acesta, două drumuri diferite ale cîmpului cunoaşterii literare. Drumurile nu se cuprind la o răscruce, căci răscrucea este un singur punct şi drumurile sunt o infinitate de puncte. Nici privirea nu le poate cuprinde de pe o culme, fără să se întoarcă şi fără să părăsească, din ochi, un drum pentru celălalt. Mă întristează chiar că nu există decît două puncte de vedere perfect opuse şi că nimeni nu poate remedia această sărăcie a inteligenţei omeneşti, care abia ajunge să fie doar duală.

Aleg însă de obicei punctul de vedere care este mai potrivit spiritului meu înclinat spre negare şi anarhie, sau cel care îmi pare a fi mai strălucitor, pentru lumea literară, succes, piaţă. Scrupule nu am, decît sentimentele.

Pentru că am conştiinţa celor de mai sus, forţez, instinctiv aproape, expresia, în aşa fel încît, chiar cînd spun lucruri cumpănite, în asentimentul întîmplător unanim, le spun cu o şarje care le face descumpănite şi le aşează în dezasentimentul tuturora. Am un ton polemic şi nenatural, care dă un aer obraznic şi exagerat unor lucruri cuminţi şi, cum cred eu şi lumea acelui moment, adevărate. Aceasta se explică prin timiditatea mea, căci obrăznicia mea este, poate, a timidului — printr-o mică spaimă pricinuită de aceeaşi timiditate care mă împiedică să văd lucrurile în adevăratele proporţii — din pricina căreia proiectez cu un lux de energie: sentimente, opiniuni hipertrofiate. Lucrul acesta mă miră cu atît mai mult cu cît, după socotelile mele îndelung rumegate, nimeni nu-mi este superior, nu merită nimeni fricile mele. Tot din timiditate, caut în articolele mele critice argumentele pe o cale ocolită, cînd calea dreaptă ar fi fost aşa de simplă, argumente foarte complicate, cînd totul putea fi motivat clar, precis. Am o inteligenţă limpede, pe care însă o clarobscurizează şi o complică opacităţile timidităţii mele: timiditatea este o lupă care dă proporţii de armăsar ţînţarului. Nu am nici o convingere, nici o morală, nici o conştiinţă — şi tocmai de aceea, probabil, mă intimidează toate convingerile, toate moralele, toate conştiinţele. Îmi dau seama că nu trebuie să am nici un scrupul, nici o pietate şi nici o credinţă — şi nu ştiu ce incalificabilă slăbiciune mă face să fiu plin de scrupule, de veneraţii, de

remușcări, de pocăințe, « de crize », de superstiții. Am remușcări și pentru ce se cade și pentru ce nu se cade. Regret, în nopți întregi de frămîntări, o jignire pe care cel vizat nu a simțit-o, o lovitură care nu a durut. Nu am absolut nici o măsură să mă răzbun crunt, criminalicește aproape, pentru o glumă — și las să treacă o injurie gravă: Suspectez conștiințele clare și sufletele de bună-credință ale prietenilor mei, nu văd strategia care, atît de vizibilă, se îndreaptă împotriva mea. Nu am inteligența nici unui fel de acțiune și intuițiile mele psihologice se încadrează, de fapt, în domeniul incontrolabil al fanteziei. Mi-e frică să fac o mică neplăcere oricui: mă rușinez, mă îngrozesc la gîndul că aș fi capabil să o pricinuiesc. În schimb, cu o candoare copilărească, sunt adeseori în stare să săvîrșesc acte de cea mai mare răutate, de cea mai mare lipsă de morală intimă, oamenilor celor mai apropiați de mine, și am sacrificat, cu o sălbăticie neghioabă, prieteniile cele mai necesare sau interesele mele cele mai adînci pentru o neînsemnată, caraghioasă floricică de vanitate.

Nu știu dacă toate acestea au vreo legătură cu rîndurile ce urmează. Îmi face impresia că nu este nici o legătură între ele. Le-am spus aci pentru că o întîmplare, ale cărei legi nu le cunosc, mi le-a dictat acum. Așa încît să nu legați aceste lucruri de următoarele, cu atît mai mult cu cît, datorită stîngăciei mele de cunoaștere psihologică, sunt sau extrem de exagerate, sau cu totul în afara oricărei realități.

Prin urmare, lectura *Patului lui Procust* mi-a lăsat o impresie critică defavorabilă. Conștiința mea critică nu ar fi suferit, desigur, prea mult dacă nu strigam tuturor acest adevăr al meu. Voiam totuși s-o strig pentru că, pe de o parte, socoteam nemeritat succesul romanului. Și, pe de altă parte, și mai ales, spiritul meu de contrazicere era incitat de multitudinea criticilor favorabile, dar mercenare, care se scriau în jurul acestui roman. În al treilea rînd, pentru că toată critica era de acord întru elogierea fără reticențe a romanului, glasul meu izolat și contradictoriu ar fi sunat paradoxal — ceea ce este totdeauna nostim.

Observați, prin urmare, cum luciditatea criticei mele și onestitatea și convingerea inițială a opiniunilor mele era să fie ajutată, dar și puțin diformată, de știința acestor lucruri. De aci, iarăși, exagerarea polemică a unor păreri, care cer o exprimare simplă și, mai ales, așezată.

Nu știu bine dacă mă așteptam la ruperea relațiilor de prietenie care mă legau de Camil Petrescu. Cred că la început nu. Dealtfel, aveam și un fel de dezlegare de la d. Camil Petrescu însuși, care îmi spusese la apariția romanului, înmînîndu-mi-l: „Dacă îți place scrie pînă într-o

săptămînă (eram cronicarul literar al revistei *Axa*), dacă nu îți place, scrie peste două luni. Nu vreau să-ți forțez conștiința."

(Într-adevăr, nu forțează conștiința, deși, după articolul meu din *Fapta* despre *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de războiu*, d-l Camil Petrescu m-a rugat să scriu, în altă parte, vreo două articole pentru vînzarea cărții, articole de camaraderie ca să-i fac un serviciu, rămînînd să-mi rezerv, pentru o altă dată, conștiința critică.)

Am așteptat nu două luni, dar cîteva săptămîni tot am așteptat.

Între timp însă am anunțat cîtorva persoane literare de mai mică importanță intenția mea de a scrie defavorabil despre d-l Camil Petrescu, pe care, în zilele acelea, nu-l văzusem. Personagiile literare de mai mică importanță au colportat vestea d-lui Camil Petrescu.

Deși Camil Petrescu mă elogiase pînă atunci în nenumărate rînduri, deși el m-a adus la d-l Rebreanu, unde am avut colosala glorie să fiu printre fondatorii *României literare*, deși a jurat că este formidabil capul meu critic — la prima înțepătură (mi s-a raportat) s-a ridicat furios, livid, spunînd exact contrariul lucrurilor de mai sus, dezmințindu-se vehement. Mi-aduc aminte cît de mult l-am bucurat într-o zi cînd, venind la el cu manuscrisul studiului meu despre T. Arghezi, a constatat că iau atitudine împotriva marelui rival al tuturor scriitorilor români. De atunci începe, în mod precis, credința d-lui Camil Petrescu în capacitatea extraordinară a viziunilor mele critice, credință care moare brusc odată cu eseul despre *Patul lui Procust.*

Pentru că lumea îl întreabă mirată: «Cum spui tocmai d-ta că omul acesta nu face parale cînd, ieri seară încă, erai convins cu înverșunare că este o inteligență critică extraordinară?»

— S-a tîmpit, a fost răspunsul scurt al lui Camil Petrescu.

Ciudat însă că această catastrofă a facultăților mele intelectuale a survenit în clipa exactă în care am început să gîndesc asupra operei d-sale literare.

(Drept este că această apreciere, deși suspectă, care nu era în genul celor cu care mă obișnuise d-l Camil Petrescu, a avut darul să mă necăjească. Și partea introductivă a eseului despre *Patul lui Procust* a fost expresia mîniei mele, protestarea amorului meu propriu călcat pe bătătură.) Injuriilor, Camil Petrescu adăoga și amenințări care să-mi fie transmise: «Am să-i răspund, am să scriu că este un prost, am să-l desființez». A declarat că el a mai nenorocit cariera lui Al. Al. Philippide, lui Gib I. Mihăescu. Că Petru Comarnescu a fugit în America în urma unor polemici întreprinse în contra lui, că a tăiat din rădăcină începuturile lui Const. Noica, care, dealtfel, nici nu a mai îndrăznit

să apară în publicistică de atunci, că de cînd a spus tuturora că d-l Şerban Cioculescu este ininteligent toată lumea repetă uşor «că d-l Şerban Cioculescu este ininteligent».

Gîndindu-mă că va scrie şi despre mine lucrurile spuse despre aceşti oameni faimoşi, m-a cuprins o mare mîndire şi poftă de a polemiza cu Camil Petrescu şi banda lui pînă la o desfiinţare completă. Nu aveam nici un fel de neîncredere în mine însumi. Dar eram nerăbdător să-mi văd eseul publicat. Eram pe punctul de a-l tipări cînd, într-o dimineaţă, mă întîlnesc cu gesturile extrem, neaşteptat de amicale dar disperate ale lui Camil Petrescu.

Se miră că nu m-a văzut. Se miră că nu l-am vizitat atîta vreme. Mă întreabă «ce mai fac». Îmi spune că auzise de intenţiile mele polemice şi mă admonestează de faptul că nu i-am adus obiecţiile verbal. Între prieteni, crede d-sa, lucrul acesta trebuia să se fi făcut. Dacă nu-mi plăcea cartea, datoria mea elementară este să-i spun înainte de a publica articolul. Nu vrea să împieteze asupra credinţelor mele critice, totuşi, de hatîrul unei destul de vechi prietenii literare, mă roagă să fac un sacrificiu. Propune ca, într-o seară apropiată, să se întrunească la el acasă toată compania de amici literari: Andrei Tudor, Emil Gulian, Cicerone Theodorescu, Sebastian Mihai, Lucian Boz, Octav Şuluţiu, Eugen Jebeleanu, Camil Petrescu şi cu mine. Voi citi şi voi supune micul meu studiu unei dezbateri generale. Dacă, în urma discuţiilor, îmi voi menţine totuşi obiecţiile voi publica articolul. Dacă însă, «cum crede», voi găsi obiecţiile neîntemeiate — natural, nu am să-l mai public.

Ceea ce mă uimea pînă la aiurare era, în primul rînd, această închipuire a d-lui Camil Petrescu că ar fi posibil să avem, într-adevăr, opinii literare întemeiate, a căror convingere să o avem, să nu o mai avem, şi de aceasta să atîrne publicarea lor. Vroiam să public articolul scris pe bazele unor convingeri ce ar fi putut să fie volatilizate fără să găsesc articolul infirmat — pentru că mă obosisem să-l scriu o noapte întreagă şi era lung de douăzeci şi cinci de pagini, pentru ca să-mi încerc abilitatea polemică. Scrupule? ce scrupule să am? totul nu este oare numai un joc? în joc nimic nu este grav. Şi toate astea intrau în regulile jocului.

Convingerea mi-a părut a fi, întotdeauna, o condiţie accesorie şi inutilă, şi, hotărît, în nici un caz o garanţie a adevărului. Sunt gata să cred, cu atît mai mult cu cît convingerile mele fundamentale sunt triste, că adevărul este de partea convingerilor contrarii. Dar, în definitiv, nu am nici un fel de convingere. Sunt înclinat numai, tempera-

mental şi fără vreo altă justificare, să cred lucruri proaste despre lume, despre viaţă, despre dvs. Aşa încît nu pot pune nimic deasupra unor simple vanităţi care, deocamdată şi poate pentru totdeauna, sunt aproape totul pentru mine. Iar dacă m-aş îndrepta vreodată spre alte vîrfuri... acestea sunt cu totul în afară de literatură, viaţă publică, cultură etc.

În nici un caz însă nu mi-aş fi închipuit ca un om deştept, de altitudinea lui Camil Petrescu, să ia atît de serios micile mofturi critice, chiar şi mai ales dacă ele ar fi putut avea repercusiuni în presa literară mondială, şi să încerce să mă deruteze cu atari poveşti şi să mă convingă de veracitatea nu mă interesează cărei idei.

Doamnelor şi domnilor, eu preţuiesc succesele, şi în acelaşi timp le desconsider. Nu îmi explic — şi nici nu încerc — această flagrantă contradicţie interioară. Ce putem deveni, ce poate aduce un succes, zece succese, 100.000 de succese? ne pot cocoţa cu cel mult un metru sau doi deasupra semenilor noştri. Cel mult. Ce perspective cîştigăm în plus? Doar întristătoarea privelişte a cîtorva capete de lemn omenesc, în plus, în aceeaşi joasă turmă. Dacă ne înălţăm pe umerii oamenilor credeţi că ne înălţăm cu un metru spre Dumnezeu? Alpiniştii de pe vîrfurile cele mai înalte nu i-au putut măcar zări piciorul, necum apuca. Cred că noi toţi mai dorim încă succese pentru că nu le-am putut avea pe toate. Dacă le vom avea cumva, aceasta ne-ar servi enorm ca să vedem mai clar, mai dureros, mai incurabil, lipsa lor de semnificaţie (iată încă o convingere fundamentală!)

Politic literar, făcusem o primă greşeală anunţînd, trîmbiţînd apariţia studiului. Am făcut a doua greşeală tactică acceptînd să citesc studiul la d-l Camil Petrescu acasă. Acceptasem pentru că nu-mi dădeam prea bine seama cum stau lucrurile. Speram că, pînă la urmă, totul se va limpezi şi lucrurile vor recăpăta caracterul lor veritabil şi omenesc de comedie. Că lectura studiului meu la d-l Camil Petrescu va fi un complot, pe care nu ni-l vom destăinui reciproc dar pe care îl vom subînţelege, ca să-l fîstîcim pe d-l E. Lovinescu.

Straşnic aş fi dorit ca d-l Camil Petrescu să intre cu mine de bună voie în acest joc, în această păcăleală generală, pe care nimeni nu o spune verde (nici nu trebuie), care însă în ochii tuturora se citeşte limpede. În realitate, încep să constat că există oameni care se păcălesc de-a binelea, iau jocul în foarte serios şi sunt convinşi că văd just. O! prezumţie lipsită de modestie! eu nu sunt şi nu par să devin convins vreodată că premisa majoră a silogismului este, într-adevăr, o propoziţie universală. Mă îndoiesc de existenţa propoziţiilor universale şi nu cred că putem defini.

Dacă nu luam în serios logica lui Aristotel și vaccinele lui Pasteur — nu este așa că aveam dreptate să nu iau prea mult în serios atacul meu critic împotriva lui Camil Petrescu? Ei bine, Camil Petrescu îl lua în serios și pe deasupra, dacă nu mă înșel, se speria.

Îmi amintesc — puțin buimăcit, puțin amuzat — de discuțiile diverse și foarte grave pe care le avusesem cu diferiți inși literari în jurul acestui eseu: de magnificența d-lui Șerban Cioculescu, terorizat de genialitatea intransigentă, fenomenală, exclusivă și fatală a *Patului lui Procust* și a lui Camil Petrescu și care nu și-a putut închipui decît că sunt sau nebun sau poseur, neapreciind o carte atît de mare. De vastele procese de conștiință și moralitate literară pe care mi le făcea Cicerone Theodorescu de la înălțimea staturii sale și pe care îl ascultam înmărmurit. De Emil Gulian, pe care îl ascultam amuzat, de Mihail Sebastian, care se prefăcea, dar cu exagerată vehemență, care îl dă de gol, că nu crede în importanța de speriat a spuselor mele critice, de nedumerirea dezaprobatoare a lui Mircea Eliade ș.a.m.d.

Cu febrilitatea și tristețele sale întunecate, Camil Petrescu însuși mă punea, mai ales el, într-o încurcătură reală. Izbutise să mă facă să am ceea ce numim cam remușcări și să-mi fac eu, mie însumi, proces de morală intimă.

Singurul lucru care, de fapt, mă deosebește de confrații mei întru omenie și, în speță, întru literatură, este că ei fac tot ce fac eu, fără regrete, fără întoarceri. Eu singur mă sugestionez că sunt lipsit de morală literară. Ceilalți își scuză sau își justifică toate manoperile — prin zisele lor convingeri și criterii pe cît de impersonale pe atît de sigure. Criteriul scuză mijloacele. Iată de ce toate abaterile lor de la prietenie, toată lipsa lor de gratuitate, de dezinteresare, toate vanitățile și ambițiile lor capătă o aureolă ciudată și pentru mine incomprehensibilă, o moralitate, un eroism al jertfei pentru idee, pentru convingere. Nimic nu mi se pare mai comic decît mărturisirea cuiva că «luptă pentru triumful unei idei». Eu vă jur că dvs. și cu mine luptăm exclusiv pentru satisfacția vanității noastre, pe care o desconsider și o pedepsesc, după cum vedeți, mărturisind-o, trădînd-o. În cazul cel mai bun, suntem păcăliți pentru că, vrînd să facem totul pentru noi, facem ceva și pentru idee, care fură. Desigur, cu asemenea mărturisiri, nu se capătă aureole — dar nici nu e nevoie. Nu pretind că înseamnă neapărat acest lucru o superioritate a mea spirituală. Înseamnă că sunt așa, ceea ce, din punctul de vedere al devenirii sociale, îmi deservește. Ei și? Dealtfel, amicii mei literari mai buni îmi

preziceau [1] un mare insucces dacă public articolul. Nu-i credeam, dar se pare că au văzut just. De la acel eseu critic, puținele sufragii pe care le mai întruneam s-au volatilizat și am rămas singur țuț nume de oprobriu, simbol al neseriozității și amoralității generației mele. Îmi pare rău pentru « generația mea » și cer rușinat iertare că e nevoită să adăpostească un asemenea monstru, un asemenea șarpe, care nu o lasă să se joace liniștită de-a gravitatea, de-a certitudinea și mănîncă piesele de șah.

Nu sunt însă tocmai amoral și arivist, deoarece, din năuceală, problemele de conștiință au prins și am început să mă întreb dacă nu e urît să-l atac pe prietenul nostru, d-l Camil Petrescu. Atunci îmi părea foarte evidentă, foarte adîncă, această prietenie în care nu crezusem mai mult decît într-o glumă. Așa încît m-am dus în seara aleasă de d-l Camil Petrescu, cu o înfiorătoare dramă teologală interioară: inutilitatea și păcatul faimosului meu act critic, nu față de critică, ci a criticei față de D-zeu.

Seara a fost, dealtfel, foarte tristă, neînchipuit de tristă. Dacă mi-aduc aminte, întîlnirea fusese fixată pentru ora 9. Cînd am ajuns la nouă și jumătate nu era încă nimeni acasă. Camil Petrescu lăsase vorbă să fie așteptat. Un bilet de scuză, mi se pare al lui Lucian Boz, pe masă. Am intrat în biroul care — să fie numai o impresie? — era foarte slab luminat. La ora 10 a sosit Camil Petrescu. Banda, bolnavă de circumstanță, sau prudentă, sau prea ostilă pentru a-mi suporta prezența și dialectica, nu venise încă și nici nu a mai venit.

D-l Camil Petrescu era atît de, iertați-mi expresia, fiert, încît m-am înduioșat pe loc. « În definitiv (îmi spuse el), îmi pare rău că mă înjuri numai pentru că ne pretăm la cancanuri. Ce va zice cafeneaua literară care știe cît de amici am fost? »

(E just, dealtfel, că d-l E. Lovinescu, informat că voi veni la d-l Camil Petrescu ca să fiu solicitat să nu mai public articolul, pîndise de la etajul inferior zgomotul pașilor noștri pe scări.)

Dar fiindcă acest motiv adevărat de părere de rău era al zecelea adevărat m-a prins subit o înlăcrimare. De nu știu unde mă apăsa sentimentul că stric jucăria unui copil. De ce nu vroia oare să accepte jocul, să-și dea seama că toți jucăm?

Camil Petrescu era plictisit, nervos, eu stingherit. Aș fi vrut să nu mai citesc. Ca o lumină creștea în mine siguranța că nu ar mai trebui să fac literatură, sau filozofie, sau morală, sau politică, sau chiar știință. Mă cuprinsese o dorință mare să părăsesc totul pentru o viață

[1] În volum, greșeală de tipar: „precizau".

liniştită, pentru o viaţă de prietenie şi de dragoste. Inutilitatea, tristeţea şi ridicului succeselor şi parvenirilor de tot felul îmi apărea din ce în ce mai limpede.

Camil Petrescu îmi părea atît de abătut încît aş fi vrut să-i spun toate astea cu o vorbă simplă de mîngîiere. Mă sentimentalizam ca un prost ce sunt (s-o credeţi dvs. că sunt prost, eu nu) şi regretam că raporturile noastre nu fusese decît profesionale, reci, încălzite de o foarte vagă camaraderie care, aşa cum era, era totuşi un dar frumos.

Nu ştiam să-i vorbesc, nu ştiam ce gesturi ar înţelege. Mă temeam să nu fiu literar. Literaţii au dezavantajul acesta imens de a profesionaliza sentimentele, de a le răci, de a le face ridicule, oarecum. Emoţiile mele mă jenează atît de mult — din cauza educaţiei mele literare. Între oamenii de literatură nu mai e posibilă nici o comuniune, căci limbajul, mijloc de apropiere la ceilalţi oameni, pe ei îi desparte, în neutralizează. Am putut comunica veritabil, dealtfel, numai cu oamenii care nu fac literatură, care nu s-au îmbîcsit ori neutralizat. Pentru ceea ce mă durea în acea seară obscură, în acel birou friguros, aş fi găsit (erau la îndemînă) o sumedenie de fraze, tournures şi chiar citate din texte celebre. Nu găseam nimic potrivit, nimic la locul lui, nimic propriu, nimic neliterar. Ca o cruce mă apăsa sentimentul iremediabilului: o prietenie iremediabil stricată, iremediabil pîngărită. Nu înţeleg prin ce optică întoarsă, prietenia cu reticenţe, convenţională, îmi apărea nepreţuită, frumoasă etc. Toate lucrurile acestea sunt ridicule, fără îndoială, şi le-am scris aci, dealtfel, dinadins ca să rîdem împreună. Clătinarea mea este grotescă, o văd. Dar e iraţională. Mă clatin aşa tare, desigur, pentru că nu am nici măcar un punct fix de reper, nici o stea, nici un far, nici o siguranţă, nici o certitudine. Nu am nici măcar convingerea deplină că nu am şi că nu pot exista convingeri. Stau aşa, suspendat şi caraghios şi trist, bălănbănindu-mă în dreapta şi în stînga, în faţă şi înapoi.

Nu mai căutam să descifrez ceea ce gîndea Camil Petrescu. Era suficient că aceste lucruri îl necăjeau. Ce rost are să ne necăjim unii pe alţii?

Dar mă opresc aşa mult asupra acestui mărunt fapt divers pentru că nu ştiu cum să aşez lucrurile în lumina lor adevărată. Mi-e teamă să nu pară neadevărate, sau nemotivate. De fapt, sunt puţin cam nemotivate. Incidentul este futil. Un mic articol de injurie literară la adresa unui autor care ţi-a fost puţin prieten. Injuriile erau ele însele o dovadă întoarsă de dragoste. Lucrurile sunt foarte curente şi foarte normale. Imensitatea proporţiilor exista numai în capul lui Camil Petrescu.

Oamenii țin mult la jocul lor mărunt: altminteri cum să-mi lămuresc pornirile repetate de vehemență, la adresa mea, ale tinerilor prieteni ai lui Camil Petrescu! Nu mi-aș lămuri graba și această invitație curioasă a lui Camil Petrescu de a veni la el acasă să-mi modifice opiniunile. Nu mi-aș lămuri nici violențele de limbagiu ale lui Camil Petrescu, parvenite mie prin bunavoință, trează totdeauna, a unor amici. Nu mi-aș lămuri panica atît de puțin imperceptibilă a d-lui Camil Petrescu, a cărui emotivitate exagerată și caracteristică l-a făcut ca în tot timpul carierei sale literare să se îngrozească de notița defavorabilă iscălită cu inițialele unui necunoscut.

Dar, în definitiv, ce am eu cu jocul și notorietățile insului? Ce interesează un șah la rege față de problema morții? De ce Camil Petrescu lua jocul în serios? Stătea galben, cocoșat, încruntat, copilăros.

M-a invitat să încep lectura; am început-o cu glas tare, cu glas mai slab, jenîndu-mă, înghițind noduri, și totuși avînd tăria să nu sar pasagiile violente.

Privită cu mai multă seninătate, situația era, într-adevăr, delectantă. Figura întunecată a lui Camil Petrescu s-a întunecat, gradual, și mai mult. Cerea să recitesc pasagiile și le reciteam, cu noduri. Mă poticneam la fiecare pagină de 10 ori și mă opream din cînd în cînd din citit, transpirat. În definitiv, ce-i venise lui Camil Petrescu să ne bage pe amîndoi în această situație tragicomică! Și, totuși, îndemnat, rugat, întrerupt, pe rînd amuzat și jenat, am terminat lectura celor douăzeci și cinci de pagini scrise mărunt.

O tăcere penibilă. Actul meu de înaltă conștiință literară îmi apărea, în fața tristeței acestui om, de o stupiditate periculoasă.

Am început să vorbim cu o voce scăzută. Vă repet că, în fond, lucrurile erau simple, că universul nu era amenințat să se clatine. Că situația era numai puțin delicată.

Șoptit, vînăt, d. Camil Petrescu a spus că are să-mi răspundă. Că, punîndu-și cartea în paranteze, are de făcut o sumedenie de obiecții. Își închipuie că, deși în unele locuri am dreptate, critica mea este în genere failibilă.

Că toți suntem puțin de rea-credință e un lucru pe care îl cred. Că este slabă critica mea e un lucru pe care nu-l mai cred.

Îmi spune că răspunsul lui va fi violent. Că începutul unei polemici este o scrisoare care se aruncă la cutie pentru o destinație necunoscută și că se teme pentru mine.

Altădată, aceste amenințări m-ar fi bucurat imens. De data aceasta mă întristau. Mă întrista schimbul pe care eram gata să-l fac: o prie-

tenie pentru o dușmănie. Mă scîrbea faptul că nu puteam deveni decît călcîndu-ne pe noi înșine, cu dragostele, cu prieteniile noastre — și pe cei mai apropiați ai noștri și că, iată lucrul grav, lumea nu iartă întotdeauna aceste călcări în glumă. Siguranța inutilității metafizice a acestui lucru creștea și acoperea orice alte peisagii. Tot mă mai bucura, dar din ce în ce mai puțin, gîndul unei polemici și al unui mic scandal literar.

Nu mi-era nici un fel de frică. Nu înțelegea d. Camil Petrescu deloc că se înșela fundamental crezînd (dacă o vroia, într-adevăr) că voi putea fi intimidat? dimpotrivă, acestea erau momelele care luptau, din ce în ce mai greu totuși, cedînd din ce în ce tristeței care mă cuprindea.

Toată tristețea aceasta a mea era cauzată de lipsa de convingere, de siguranțe. Aș lupta pentru convingerile mele avînd conștiința, veșnic întăritoare, a acestui lucru. Dar așa, nu pot avea decît conștiința permanentă că nu lupt decît pentru jocurile mele. Că sacrific nu adevărului, ci jocului. Chiar micile convingeri literare — în cazul de față convingerea că *Patul lui Procust* este o carte slabă — se rezemau însă pe un gol, pe lipsă de convingere metafizică sau morală, înfiorătoare. Luptînd pentru jocurile mele, luptînd pentru nimic, cheltuind totul pentru cîștigarea nimicului, îmi fur propria căciulă.

Din nou, și mai dictatorial, mă sugruma necesitatea de a mă înțelege, dincolo de literatură, cu Camil Petrescu, cu omul trist, blond, tînăr, drag, din fața mea. Făceam gesturile unui om care vrea să șteargă urmele unei lovituri, date de el însuși, de care se căiește.

— Domnule Camil, îmi pare foarte rău.

(Cu tonul de: am vrut să glumesc.)

A ridicat din umeri, a bolborosit.

— D-ta ai un mare dezavantaj inițial. Eu sunt un polemist hîrșit. De zece ani de zile (cu un zîmbet amar) am fost așa de crunt «înjurat» încît într-o polemică cu mine, chiar de ai avea o sabie extrem de abilă, d-ta vei suferi. Eu sunt imunizat oarecum. D-ta îți poți colora în schimb, defavorabil, întregul d-tale început de carieră."

Aveam impresia că lucrurile nu stau tocmai așa. Era un atac în plin, în plinul succesului lui Camil Petrescu, a cărui imunitate se cam tocise deci, cel pe care gîndisem să-l întreprind. Și, la urma urmei, ce avantaje sau dezavantaje mă pot aștepta pe mine? Eu nu mă joc decît de dragul aproximativ dezinteresat al jocului. Dar chiar de aș lua în serios jocul, eu pot numai să nu cîștig. Aceasta ar fi singura mea pierdere. Camil Petrescu trebuia să se păzească să nu piardă. Acesta ar fi

cîştigul lui. Era în situaţia unui campion care şi apără titlul. Şi dacă ieşeam înfrînt, eu puteam da matchul altă dată.

Şi, pe urmă, cum poate ieşi cineva învins dintr-o polemică literară? Toate discuţiile au atîtea paravane, portiţe şi prafuri în ochi! Nu este nevoie nici măcar să fii logic, căci atunci ai putea, în cele mai dese cazuri, să cuprinzi şi să soluţionezi toată problema şi polemica cu un simplu silogism. E necesar să vorbeşti foarte lung, cu multă apă tare, cu o incandescenţă în care să se topească argumentele — căci ele nu au absolut nici o valoare în sine, ci în armura, în incandescenţa, în zgomotul bătăliei, care trebuie să-l aiurească şi să-l asurzească pe cititor. Chiar dacă eşti pe o poziţie evident sau aparent (e acelaşi lucru) eronată, prin însuşi faptul că ţi se găsesc uşor răspunsuri, goluri, şi oferi sugestii, pari mai interesant mai paradoxal, mai bogat. Am obrăzniciile, florile mele de stil, elanurile mele de elocvenţă absolut goale, în care mă încred perfect, fără nici o teamă.

— Domnule Camil, sunt sigur că d-ta eşti mai abil decît mine. Sunt convins că ai să-ţi vădeşti abilitatea cu o lumină deplină.

De fapt, m-ar fi amuzat foarte mult o polemică şi nu eram deloc convins că abilitatea lui Camil Petrescu este superioară abilităţii mele. Mototoleam hîrtiile manuscrisului meu, absent.

Discuţia luă un caracter mai domol, mai apropiat, aş fi vrut eu, dar convenţional încă. Dacă îmi aduc bine aminte, am rămas amîndoi de acord că literatura este lipsită de o semnificaţie înaltă. Am rămas de acord că o prietenie preţuieşte infinit mai mult decît totalitatea gloriilor şi celebrităţilor şi succeselor literare universale. I-am declarat că, în fond, nu facem nimic decît din vanitate şi din joc şi că ar fi mai bine să renunţăm, definitiv, la literatură, la politică literară etc.

Şi atunci, m-am sculat în picioare şi am săvîrşit un act jumătate înduioşător şi copilăros — jumătate ridicul. Povestindu-l mai tîrziu lui Dan Botta, acesta m-a acoperit de ruşine. A rîs cu hohote imaginîndu-şi un mare tablou istoric în stil « Eugen Ionescu la Marengo ».

Am rupt foaie cu foaie, melodramatic, copleşit de tristeţe şi de ridicul, manuscrisul. Dar toată literatura proastă, tot livrescul caraghios al gestului acesta se risipea, nu e aşa? se dezminţea, era acoperit de suferinţa, de tensiunea care îl însoţea.

Eu care, pe acele vremuri, încercam să devin creştin ar fi trebuit să fi fost mulţumit. Gestul acela de renunţare la un eventual succes avea doar o frumoasă şi înălţătoare semnificaţie morală şi spirituală şi conta în mîntuirea mea. Şi totuşi o impresie grea, obositoare, că gestul era ratat, stîng, neghiob.

Domnul Camil Petrescu nu se aştepta la aceasta. Nu şi-a putut reprima un surîs larg de bucurie, un gest ca un suspin de uşurare. Revenindu-şi însă, după cîteva clipe, schimbat la faţă, sigur, mi-a declarat fără altă tranziţie, făcînd marea descoperire: « D-ta te-ai gîndit să mă ataci numai pentru ca să faci vîlvă. Numai pentru că te gîndeşti că ai atrage privirile. »

(Adevărul este că despre vanitatea mea şi lipsa mea de adevăr nu se putea vorbi decît la o limită extremă. Nu îmi anula, nu îmi contrazicea precizia, certitudinea enunţurilor şi judecăţilor mele critice. Dacă le dezminţea, le dezminţea de mai sus, de pe un plan ridicat, de pe o poziţie de depăşire. Autoacuzaţia mea era valabilă numai de la un punct absolut. În realitatea relativă şi particulară, de pe planul discuţiilor literare, intuiţiile mele s-au vădit a fi complet juste. Mărturisirea mea, despre lipsa mea de convingere şi de adevăr se plasează dincolo de literatură şi de logică. Repet că, pe planul dialectic literar, nimic nu-mi poate dovedi inautenticitatea afirmaţiilor mele. Mărturisirea mea fusese însă un efort de absolutizare, de depăşire. Sperasem ca d. Camil Petrescu să o fi înţeles în felul acesta.)

— Da, aşa este! am continuat eu gata să fac toate mărturisirile. Gata să săvîrşesc, cu o bucurie caldă şi prodigioasă, o totală dezarmare.

— Sunt un polemist aşa de redutabil (a afirmat, fixîndu-mă, Camil Petrescu) încît am cîştigat, întotdeauna, toate polemicele. Aşa de redutabil încît toţi adversarii mei, dar absolut toţi adversarii mei s-au acoperit de ruşine.

— Nu mi-e frică.

— Mie îmi pare rău întotdeauna, pentru celălalt, să încep o polemică.

Într-adevăr, îmi părea rău şi mie. Într-adevăr, îmi dădeam seama că numai mîntuirea mea spirituală ar trebui şi ar putea să mă preocupe în gradul cel mai înalt. M-am gîndit, cu o nesfîrşită oboseală, că toată viaţa, toată viaţa, va trebui poate să duc aceste lupte în gol, să calc peste dragoste, peste prietenii.

— Domnule (a continuat, volubil, Camil Petrescu), ţi-ai făcut d-tale şi nu mie un serviciu rupîndu-ţi manuscrisul. Lumea te-ar fi definitiv condamnat. Aş fi polemizat cu d-ta pînă în pînzele albe. Aş fi fost de o cruzime nemaipomenită, aşa cum ştiu să fiu crud şi nemilos în polemică. Ai fi păţit ceea ce au păţit toţi adversarii mei literari. M-aş fi legat şi de persoana d-tale, aş fi spus anecdote, te-aş fi sfîrtecat, te-aş fi desfiinţat. Ai scăpat de la o mare primejdie. Tuturor celor care au polemizat cu mine le pare acum extrem de rău. Toma

Vlădescu, ultimul din adversarii mei, regretă infinit, își mușcă pumnii că s-a luat de curînd la harță cu mine.

Brusc, se întrerupse. Vesel, șiret, îmi spuse că are o întîlnire în oraș peste cîteva minute. Că, dealtfel, a și întîrziat. Mă roagă insistent să-l acompaniez.

Ne-am ridicat să plecăm. Mergînd, a continuat să-mi spună că pregătise vreo trei răspunsuri pe care le și știa pe dinafară. E chiar unul pe care nu-l poate să mi-l spună. Însă e unul pe care mi-l poate spune (și mi l-a spus) în cazul cînd aș fi fost benin. Iar pentru cazul cînd aș fi avut «prea mari violențe de expresie» mai avea pregătite încă alte două răspunsuri, uluitoare, fulgerătoare. Nu vrea să mi le destăinuiască.

Trecînd în altă ordine de idei, mi-a declarat că are de gînd să publice o carte cu toate polemicele (chiar aceea cu Toma Vlădescu), cu replicele sale și ale adversarilor pe două coloane, pentru ca cititorul și publicistul român să poată învăța adevărata tehnică polemică, după modele perfecte de abilitate dialectică, pamfletară etc.

Mergea săltînd. Mă privea mîndru, indulgent și condescendent, grăbit însă. Aveam impresia că eu mă rugasem să rupă un articol defavorabil mie.

Mi-a dat o mînă victorioasă. Mi-a surîs, iertător, și ne-am despărțit.

II

În definitiv, făcusem o jertfă. Aveam pretenția să mi se recunoască aceasta.

Doar *el* ținuse să nu public articolul. Se pregătise îndelung. Rumegase cîteva răspunsuri.

Mi s-a spus că a petrecut, torturat, nopți albe. Camil Baltazar, întîlnindu-mă, mi-a declarat că, dacă am vrut să-i fac sînge rău lui Camil Petrescu, am izbutit. Camil Petrescu fusese văzut înăcrit, nenorocit, desfigurat.

Îmi furasem propria mea căciulă. Eram păcălit. Pă-că-lit.

D-l Camil Petrescu să fi crezut oare că abandonasem terenul, intimidat de dexteritatea lui polemică? Are să creadă asta întotdeauna. Iată-l adevăratul compromis.

A doua zi, dimineața, m-am dus la d. Camil Petrescu. Am adunat hîrtiile rupte de pe birou. Am plecat, înseninat, cu plicul cu hîrtii rupte la subțioară.

Am transcris eseul care, totuși, nu a apărut... căci povestea nu s-a terminat.

În două zile, toată lumea știa pățania mea și o comentau. Părerile erau împărțite. Camil Baltazar însă m-a asigurat că: « E comică întîmplarea. Lucrurile stau însă în defavoarea lui Camil Petrescu. »

Unde să-mi public studiul?. La *România literară*, nu se putea: Camil Petrescu era unul din fondatorii ei de seamă și chiar alcătuise redacția.

În altă parte? Să încerc la *Cuvîntul?* Acolo are o seamă de inși care-i sunt incomparabil mai prieteni lui decît mie.

La *Calendarul* sau *Gîndirea*, nu cunosc decît pe junele Papadima. Și, pe urmă, Camil Petrescu se împăcase cu toți colaboratorii acestor publicații.

La *Vremea?* Nu prea stau bine cu d. Pompiliu Constantinescu.

Să mă prezint la *Adevărul literar* și *Viața românească*. Nu stau bine cu d. Camil Petrescu. La *Adevărul* e d. Șerban Cioculescu, care sucombă de admirație în fața d-lui Camil Petrescu. (Și, pe urmă, această gazetă l-a luat pe d. Camil sub protecția ei.)

La *Convorbiri literare?* Era o revistă decedată, care nu se angaja în polemici.

La *Facla* are numai prieteni. La *Rampa* are numai prieteni. Dela *Axa* tocmai mă retrăsesem din divergență de principiu, *Dreapta* nu mai apărea. Pentru *Viața literară*, care apare în patru mici păginuțe o dată la 4 luni, articolul era mult prea lung. Chiar tinerii mei prieteni, de odinioară, de la *Discobolul*, fusese cîștigați de Camil Petrescu cu o carte și o dedicație. La *Floarea de foc* nu era loc pentru aceasta: acolo se abordau numai înalte, dificile, subtile probleme, care, dealtfel, au adus desființarea *Floarei de foc*. Alte reviste literare mai decente nu apar în capitala României-Mari.

M-am gîndit atunci să public la foițele unor debutanți: foițe care nu au mai apărut îndată ce m-am apropiat de ele.

Am luat atunci, împreună cu prietenul Arșavir Acterian, hotărîrea să facem să apară niște caiete literare. Am găsit colaboratori, manuscrise. Am căutat un nume potrivit: *Nu*, și am rămas la *Opoziții*. Apariția a fost anunțată în cîteva reviste și gazete. Dar *Caietele* nu au apărut pentru că mi s-au dejucat planurile financiare.

Sandu Tudor îmi spune că s-ar putea să găsească totuși un locșor în *Floarea de foc*. Mă va publica peste 3—4 săptămîni în trei sau patru numere consecutive ale *Floarei de foc*, care apărea aproape de două ori pe lună.

Eram încă neliniștit pentru că aceste condiții erau prea strălucitoare și pentru că bănuiam (așa a fost) că *Floarea de foc* nu va mai trăi.

Între timp îl întîlnesc, într-o bună dimineață, pe d. Liviu Rebreanu, la «Corso». Auzise de întîmplările mele. Îmi cere manuscrisul. Tare ar dori să-l publice în *România literară* (dacă nu este, bineînțeles, prea violent) în vreo două numere.

— Păi, nu vrea Camil Baltazar. Dumnealui crede că prietenia revistei față de Camil Petrescu nu îngăduie.

— Ei, Camil Baltazar! Eu sunt directorul *României literare*. Nu este el. Te rog să vii la mine. Dumneata ești în casa dumitale, aici, la *România literară*.

D-l Liviu Rebreanu era la masă cu d. Mihail Sorbul. Le povestesc amîndorora, cu verva mea obișnuită, întîmplarea, citirea, ruperea și transcrierea manuscrisului. Amîndoi se esclafează, tresaltă, se bucură.

D-l Liviu Rebreanu rîdea gros.

— Ei, bată-te să te... Ei... bată.

Îmi pare că d. Liviu Rebreanu, care, cu a sa *Răscoală*, avusese un succes mai mic (și de presă și, dacă nu mă-nșel, de librărie) decît d. Camil Petrescu, cu al său *Pat al lui Procust*, ar fi publicat bucuros injuriile mele la adresa concurentului său neașteptat.

D-l Liviu Rebreanu este de acord că d. Camil Petrescu e un « mare șmecher » și că își aranjează presa. El, Liviu Rebreanu, el nu are nevoie să facă asta și nu o face. Camil Petrescu e însă nesigur pe situația, pe forțele sale literare. A! nu vrea să spună că d. Camil Petrescu nu ar avea talent, dimpotrivă, are mult talent, are chiar prea mult talent. Pe urmă (cu o înclinare a capului și un « are, hm, are, are, are »), scrie inteligent, vioi, interesant. Dar, hm... dar *Patul lui Procust* este o carte slabă, care nu mi-a plăcut deloc. (D-l Mihail Sorbul aprobă vehement, scuturîndu-și bărbuța.) Romanul nu are « construcție, compoziție, coloană vertebrală ». Și, dîndu-și seama că bîrfeala îl antrenează. « Ei, dar, ei, dar poate să placă totuși », își revine d. Liviu Rebreanu. « Bine (intervin), dar lipsa de compoziție și de construcție intră în înseși principiile de tehnică literară ale lui Camil Petrescu. »

— Hei (rîs) bată-l să-l!... Hei (rîs) ba... Camil (un rîs gros), așa l-am pomenit! Nu ar trebui... mă-nțelegi... să se teamă! E un fricos! Un fricos! Îl înspăimîntă, d-le, îl tortureează, o săptămînă, o simplă notiță injurioasă, darmite (spiritual) un articol de douăzeci sau treizeci de pagini!

Rîsul senin al d-lui Liviu Rebreanu îmi părea, de astă dată, cam nervos, ironia lui cam tendențioasă, lipsită de gratuitate.

Nu știu (adică le știu eu), ca strategie a lansat voga — o! inconsistentă! — a lui Camil Petrescu! Toată lumea a scris cu spaimă, minu-

nată, despre *Patul lui Procust*. Nimeni nu a scris adevărul despre *Răscoala* (iunie 1933). Dacă aş fi fost în pielea d-lui Liviu Rebreanu, nu aş fi avut nici un pic de gelozie pe Camil Petrescu. Nu vreau să atenuez cîtuşi de puţin cele scrise mai sus, dar trebuie, cu părere de rău, să recunosc că *Răscoala* este, de departe, cel mai bun roman românesc. Iată de ce nu a fost observat prea mult de critică. Am să scriu cîndva, poate, care îi sunt calităţile. E suficient deocamdată să vă semnalez cît de regretabilă este lipsa de consideraţie dorită care a acoperit frumuseţea unică a acestei cărţi — grandioasă şi bogată ca o epopee. Am să vă vorbesc (chiar numai tehnic literar) despre accelerarea, în progresie geometrică, a acţiunii, despre liniştea de moarte care succede cataclismului,[1] despre reorganizarea înceată a vieţii normale şi indiferente, de neglijenţă românească, pe urmă. Ar trebui să vă mai vorbesc despre marile linii, marile mişcări, marile forţe care sunt cuprinse în această carte — ce îţi lasă impresia de furtună, de vuiet asurzitor, urmat de o linişte mortuară.

Dar d. Liviu Rebreanu — care era în cauză — nu avea (natural) sîngele rece necesar să-şi dea seama de toate aceste lucruri. Ar fi straşnic dorit, prin urmare, să-l înţepe cît de puţin pe Camil Petrescu şi să-mi publice studiul. Ar fi şi n-ar fi vrut: veţi vedea.

A doua zi, după cum mi-a cerut-o, trec [pe] la d-sa, îi las manuscrisul. Peste încă o zi revin.

Citise eseul. Îi plăcuse enorm: « Dar este un articol de o răutate nemaipomenită; însă, vădeşte o inteligenţă critică extraordinară ». Îmi prezice un viitor superb în critică. Luminile pe care le arunc sunt orbitoare. Articolul l-a delectat. L-a citit de la cap la cap cu o plăcere foarte mare. Avea şi el exact părerile mele despre *Patul lui Procust*. Eu însă aveam chiar şi unele observaţii în plus care precizau problema; observaţii care i se păreau extrem de juste şi pe care el încă nu le făcuse; la care nici nu se gîndise!

E hotărît: are să-mi publice manuscrisul.

— Cînd? întreb eu.

D-l L. Rebreanu îmi răspunse că în chiar săptămîna următoare. Totuşi, înainte de a-l publica, trebuie să mai ceară şi avizul şi permisiunea lui Camil Petrescu.

— Camil Petrescu nu are să accepte!

— Aş! pe Camil Petrescu am să-l întreb: vrei să-l public sau ţi-e frică? El n-are să-mi spună mie: Nu-l publica, domnule, că mi-e frică.

---

[1] În volum, greşeală de tipar: „catolicismului".

Şi fiind îndeplinită această atenţie, această simplă formalitate, studiul dumitale va putea să fie tipărit!

— Nu văd necesitatea acestei formalităţi!

— E o necesitate... morală (?!). Şi Camil Petrescu şi d-ta sunteţi colaboratorii mei. Nu vreau să am aerul că nedreptăţesc pe unul în favoarea celuilalt. Uite, pentru că este dorinţa d-tale să apari mai repede pe piaţă, în clipa asta, în văzul şi auzul d-tale, îi telefonez lui Camil şi îl rog să treacă pe la mine după-masă, să vorbesc cu el, pentru ceva important, între patru ochi.

Într-adevăr, îi telefonează. Camil Petrescu va veni după-masă.

Mă ridic şi plec. Seara, la opt (hotărît, tribulaţiile manuscrisului meu începuse să mă pasioneze) telefonez d-lui Rebreanu:

— Camil Petrescu a fost la d-voastră?

— Hă-ă-ă! Da! A fost!

— Vrea să publicaţi articolul?

— Hă-ă-ă! N-am timp să-ţi spun acum. Sunt la masă cu nişte... musafiri... cu nişte... rude. Îţi spun mîine. Vino la mine mîine.

— Spuneţi-mi numai « da » sau « nu »!

— Hă-ă-ă! N-am timp, dragă, n-am timp acum!

— Da sau nu?

— Hă-ă! Nu!

— Nu?

— Hă-ă! Ba da.

— Da?

— Nu... Lasă, vino mîine. Vedem mîine. Vorbim mîine.

M-am dus a doua zi. D-l Liviu Rebreanu, cu « masivitatea » lui caracteristică şi isteţimea d-sale normandă, nu a vrut să-mi spună, de-a dreptul, pe nepregătite, o veste crudă.

— Domnule Rebreanu (întreb), îmi publicaţi studiul?

— Stăi, hă, stăi niţel, îmi zice d. Rebreanu.

Am stat « niţel ».

— Nu ţi-l mai public. Pentru că... ştii bine... Camil este colaboratorul meu.

...D-voastră înţelegeţi ceva? Eu nu înţeleg nimic.

*

Dar tribulaţiile articolului nu au luat încă nici acum un sfîrşit.

Peste cîtva timp i l-am citit şi lui Dan Botta. I-a plăcut. I-am povestit şi aventura mea ultimă cu d-l Rebreanu. O! e destul de urît ce mi s-a întîmplat! Pe urmă are şi el aceleaşi păreri proaste despre Camil Petrescu şi *Patul lui Procust* — această carte demnă de Paul

Bourget şi Georges Ohnet. Reuşită perfect — dar în maniera acestor doi autori pe care el, personal, îi repudiază, îi repudiază!...

Are o idee. Are să-i vorbească lui Romulus Dianu să încerce să mă tipărească în subsolul *Curentului*.

Aşa e! Mai rămase *Curentul*. Nu mă gîndisem la *Curentul*.

Peste două zile, fac cunoştinţa d-lui Romulus Dianu, care, foarte amabil, îşi manifestă bucuria de a mă cunoaşte.

D-l Romulus Dianu a fost de o gentileţă excepţională; de o camaradenie care, în contrast cu hula ce, de cînd exist în literatură, mă înconjoară, m-a încălzit, m-a reconfortat.

Îmi promite că va face tot posibilul să-mi publice eseul în trei foiletoane ale *Curentului*. Dar nu crede că va reuşi. Să i-l dau, totuşi. E convins că eseul meu trebuie să fie foarte bun. M-a mai citit («ai un bici de foc»). Dar nu crede că va reuşi să-l tipărească: Pamfil Şeicaru a luat hotărîrea «generoasă» (!), «cavalerească» (?!) de a nu-l mai discuta pe Camil Petrescu niciodată în coloanele *Curentului*, mai ales ca să-l vorbească de rău. *Curentul* nu vrea să-i acorde o importanţă prea mare. Am numai 10 şanse la sută să fiu publicat: poate să-l găsesc pe Pamfil Şeicaru în toane bune. Va stărui din toată inima. Să viu să iau rezultatul a doua zi.

Viu a doua zi: studiul nu poate fi publicat. Nu vrea d-l Pamfil Şeicaru. El însă, R. Dianu, a citit articolul şi îl admiră. A petrecut cîteva momente delectante. Am făcut foarte bine să dau toate lucrurile pe faţă. Îmi laudă curajul, talentul, verva, conştiinţa literară. Am dreptate: Camil Petrescu este înconjurat de o bandă caraghioasă şi totuşi întristătoare. Eseul este — cum zic şi eu — o veritabilă operă de higienă literară. Trebuie să apară.

— Are să apară în *Floarea de foc*, îi spun eu.

Se strîmbă: «*Floarea de foc* nu este o revistă serioasă. Pe urmă, e citită de şapte inşi! D-ta care dezveleşti rufele murdare, care biciuieşti moravurile literare, ai nevoie de o tribună vizibilă!»

Ia să vedem. Şi face un inventar al ziarelor şi revistelor nemobilizate de Camil Petrescu şi compania lui. (Eu îl mai făcusem!) Nu găseşte decît ziarul *Patria* din Cluj şi revista *Luceafărul literar şi artistic*.

Ne despărţim. Îl reîntîlnesc peste două zile, pe Calea Victoriei. Vine spre mine, vesel: a vorbit cu Zaharia Stancu să mi-l publice în *Azi*.

Eu răspund că prefer să rămîn să-l public la *Floarea de foc*, deşi e citită de şapte inşi, deşi nu e o tribună prea vizibilă.

Apare, într-adevăr, *Floarea de foc* cu prima parte a studiului meu.

Am bucuria să-l văd pe Romulus Dianu cumpărînd revista sub ochii mei, ca să mă citească și în revistă. Bucuria și tristețea de a-l vedea, prin geamurile «Capșei», pe Camil Petrescu, palid. Mi se raportează o întîmplare cu d-l Ion Barbu, care, de multă vreme, este furios pe mine.

La «Corso», d-l Ion Barbu, inamic știut al lui Camil Petrescu (căci se cam simte cu « Ladima » pe căciulă), mă citea în *Floarea de foc*. Era la masă cu un arhitect. Jubila, se esclafa și, la intervale foarte mici, izbucnea: foarte bine! foarte bine! foarte bine! rară inteligență!

Arhitectul, atunci, îl întrerupe. Întreabă ce revistă este și ce scrie înăuntru așa de frumos. Și cheamă un chelner ca să-l trimeată să cumpere revista de la chioșc.

Dar d-l Ion Barbu, care ajunsese la iscălitură, fără tranziție, vehement: « Nu o cumpăra! Nu încuraja această revistă de cretini! »

Mircea Eliade mă vede pe stradă și mă întoarce din drum ca să mă felicite, entuziasmat. « Am citit manuscrisul în întregime, de la Sandu Tudor! E admirabil! E admirabil!! »

L-am mai întîlnit însă, peste trei zile, la Alcalay, bărbierit, pudrat ca un ginere. Se ducea cu Sebastian Mihai, idem, idem, să-și iscălească exemplarele (era săptămîna cărții).

Am un schimb de cuvinte, de o violentă amiciție, cu Sebastian — domnul care este biologic — în jurul aceluiași eseu.

În urma acestei discuții, Mircea Eliade își schimbă brusc părerea. Nu mi-a spus-o mie. A spus-o lui Sandu Tudor, care i-a spus-o lui Costin Deleanu: studiul meu ar fi scris cu mare abilitate. La prima lectură i-a luat ochii, i s-a părut excepțional. Citindu-l însă a doua oară, a văzut că e, în întregime, plin de inepții. Pe urmă, nu are încredere în mine, pentru că sunt neserios. Sunt gelos pe propriile mele afirmații — și simt, imediat, nevoia să mă contrazic.

A doua lectură, iată adevărul, nu s-a produs. Nu a cerut de două ori manuscrisul lui Sandu Tudor. Și studiul nu a fost publicat, întreg, nici pînă astăzi: *Floarea de foc* a dispărut, trăgînd cu sine, în mormînt, două treimi inedite din faimosul meu eseu despre *Patul lui Procust* și Camil Petrescu.

Camil Baltazar mă întîlnește: « Ei! s-a comis infamia! E foarte bine scrisă! Dar nu mai are nici un efect. Efectul e trezit și rezolvit în culise. L-au citit toate redacțiile în manuscris. Ai pierdut momentul psihologic! »

În adevăr, micul scandal s-a fărîmițat într-un meschin, lung, subțiat scandal de culise. Așa încît, pumnul meu a lovit plexuri antrenate și nu a făcut pe nimeni knock-out.

Poate că, pînă la urmă, aş fi avut remuşcări şi opinii defavorabile despre mine însumi, dacă, recent, Camil Baltazar nu ar fi declarat prietenului Ion Zurescu:

«Eugen Ionescu ne-a dat un articol pentru *România literară*. Camil Petrescu care a aflat mi-a spus că nu vrea să-l publicăm. Că trebuie să alegem între el şi Eugen Ionescu. Pentru că nu putem tolera asemenea dictatură, l-am ales pe Eugen Ionescu. »"

Reacţia criticii la apariţia volumului *Nu* era uşor de scontat. Tonul s-a înscris, cu mărunte deosebiri de accent, în registrul pamfletului. Lipsit de substanţă, în mare măsură conceput ca divertisment al inteligenţei, cu scopul expres de a contraria şi irita în egală măsură scriitori şi critici de prestigiu, volumul şi-a dovedit uşor vulnerabilitatea. Faţă de rezerve, ironii şi injurii mascate, condeiele criticilor avizaţi nu puteau rămîne pasive, nici clemente. Reala vocaţie a înscenărilor narative, deşi remarcată, n-a găsit audienţa, aşa că Eugen Ionescu a fost tratat ca „marionetă", saltimbanc", „ghiduşar", fără a i se acorda scuza tinereţii sale, a vîrstei cînd alţii făcuseră un ideal din exercitarea actului critic cu exemplară probitate, în spiritul obiectivităţii, aspirînd la fidelitate faţă de rigorile disciplinei. O astfel de atitudine a determinat intervenţii incisive, ca aceea a lui Pompiliu Constantinescu a cărui cronică,[1] intitulată *Eugen Ionescu — marioneta propriei vanităţi*, nu este altceva decît un pamflet:

„Mărturisesc că am citit volumul *Nu*, al d-lui Eugen Ionescu, cu un viu interes; îmi plac comediile, şi mai grosolane şi mai subţiri, şi acest tînăr, născut din scandal literar, a izbutit să scrie cea mai autentică, mai întristătoare comedie a generaţiei sale. Articolele sale alcătuiesc un document sufletesc al celei mai incurabile vanităţi. [...] Citiţi titlul primei părţi din *Nu*: *Eu, Tudor Arghezi, Ion Barbu şi Camil Petrescu*, şi vedeţi cum egocentrismul este unitatea de măsură a acestei marionete, care se dă-n spectacol, invitîndu-ne la un duel în care adversarii nu pot fi dominaţi decît prin violenţă verbală." Pe fostul „satelit al d-lui Camil Petrescu", criticul îl consideră „un fanatic al micului său eu, pe care-l transforma în criteriu de valoare". Referindu-se la paginile despre Camil Petrescu, Pompiliu Constantinescu scrie: „Marioneta s-a întruchipat, de aci intrăm în pură comedie! Toată penibila odisee a manuscrisului în care neagă pe idolul său, d. Camil Petrescu, vodevilul lecturii, ruperea manuscrisului şi revenirea la «locul crimei», strîngînd înfrigurat

[1] *Vremea*, an. VII, nr. 343, 24 iunie 1934, p. 7.

peticele articolului în care își contestă « maestrul » — nu mai au nimic comun cu înalta critică artistică, cu maiorescianismul, cu luciditatea, cu inteligența și simțul ridicolului — o, mai ales cu acesta! D. Ionescu devine înduioșător de autentic, lamentabil de sincer, erou plin de inimitabile resurse comice, marionetă flască, trasă de sforile propriei vanități. Iată cum acel majusculat *Eu* de la-nceputul cărții se dezumflă, cum victimele sunt răzbunate și cum gravitatea sa de arhanghel purificator, în paradisul pierdut al criticei naționale, se transformă într-o bruscă mascaradă. Avem toate motivele să ne delectăm, să ne simțim chiar jenați de ripostele drastice cu care l-am întîmpinat. D. Eugen Ionescu nu este un critic, este un biet om într-o situație extrem de critică în domeniul criticei literare."

Octav Șuluțiu [1] propune mai întîi un profil psihologic al lui Eugen Ionescu: „Eugen Ionescu e un timid și un antisocial. Din timiditate a devenit obraznic și din antisocialitate a devenit nesociabil — sper că se vede deosebirea între antisocial și antisociabil, prima fiind o atitudine involuntară, înnăscută, moștenită, a doua o atitudine voită luată și urmărită cu agresivitate. Eugen Ionescu a devenit agresiv și negator pentru că instinctul lui de conservare a trebuit să-i găsească o compensație lipsei lui de înarmare în lupta cu viața. E atît de ușor să iei atitudine pe hîrtie! Eugen Ionescu și-a refugiat adevărata lui fire în îndrăzneala slovei tipărite, care din nenorocire nu reușește să ascundă și ceea ce se poate citi în dosul ei. Ceva mai mult, în psicologia lui Eugen Ionescu intră, ca un element esențial, spiritul de contradicție. Acesta l-a dus la opoziție categorică și la teoretizare a negativismului. Imposibilitatea lui de a trăi social l-a dus la negarea culturii."

În continuare, criticul surprinde contradicțiile stridente din *Nu*, esențială părîndu-i-se aceea că „se apucă să facă critică și încă de cea mai — după părerea mea — neprizabilă, critica literară. După ce a susținut zădărnicia oricărei forme de cultură implicit — deoarece cultura se bazează pe creație — critică pe d. T. Arghezi, pe Camil Petrescu, pe E. Lovinescu și pe Ion Barbu, cu arme pe care le disprețuiește." Și în continuare Octav Șuluțiu nu trece nesancționate „spiritul de cafenea, bîrfeala mahalagească, țigănismul cultural care se revarsă cu prisosință în partea de critică literară și culturală a acestei cărți. Atacurile personale, injoncțiunile, sau interpelările de copil ieșit în stradă să se lege de trecătorii pașnici, făcute cu umor dealtfel, dar anulînd complect

---

[1] Cronica literară la volumul *Nu*, în *Reporter*, an. II, nr. 26, 13 iunie 1934, p. 2.

autoritatea critică a autorului, anulează efectiv și concluziile critice ale cărții."

Unui tratament sever, folosind însă cumulul de ironii, e supus și de Șerban Cioculescu:[1]

„Cu d. Eugen Ionescu suntem numai în anarhie de valori artistice. Catastrofismul baccinator s-a țuguiat în șuierătură de fluier, a degenrat în tiflă sau în strîmbătură simiescă. În loc de a se istovi în cataclismul tuturor valorilor umane, încadrate culturii universale, d. Eugen Ionescu își păstrează agilitatea trebuitoare renghiurilor de saltimbanc critic, pe arena mai rezonabilă a bîlciului literar român.

La ce bun să distrugi valori ce planează peste preocupările noastre cotidiene: Dumnezeu, morală, artă, cultură, istorie, absolut? Nu e mai eficace, decît să violentezi crezurile mari, dar nefrecventate de societatea românească, să te agăți de valorile literare în circulație? Și cu cea mai strictă intenție a scandalului, să tăgăduiești pe cei mai buni scriitori români contemporani? Metoda e într-adevăr infailibilă și terenul sigur. Așa te asiguri de zgomot — care se cam confundă cu succesul. Și astfel notorietatea e gata. Dintr-un obscur poet de păpușerii (cine a auzit de *Elegii pentru ființe mici?*) devii de la o zi la alta un iconoclast redutabil. Care, chiar dacă nu dărîmi, te faci observat prin giumbușlucuri și măscări și la nevoie cu practice de harpie (harpia este o pasăre care mînjește locul peste care zboară) în jurul statuilor. Apoi, de nu te pune nimeni înaintea d-lor Tudor Arghezi, Ion Barbu și Camil Petrescu, te pui singur într-o titulatură impertinentă: Partea I-a. *Eu, Tudor Arghezi, Ion Barbu și Camil Petrescu.*

Așa a procedat acest Prîslea isteț (pleonasm fatal) al publicității critice. [...] A ierarhizat singur și, firește, spre profitul său. Și nu fără modestie. Căci dacă, într-adevăr, cum simulează a dovedi, d. Tudor Arghezi e un poet facil, social, de poantă, anecdotic și de humor lexic, dacă d. Ion Barbu e subordonat poeziei argheziene de coloare, pitoresc, anecdotă, humor lexic, și dacă excelentul roman al d-lui Camil Petrescu, *Patul lui Procust,* e cea mai proastă carte apărută de cînd el, Eugen Ionescu, citește, adică de zece ani, a te socoti ceva mai isteț decît acești *minus habentes* nu e altceva decît un act de calificată modestie. [...]

D. Eugen Ionescu nu e calificat să judece valoarea unui scriitor, cît timp e nesincer, de rea-credință. Dar e cît pe-aci să reușească într-un soi inedit de critică: critica-bîrfeală, critica-mahalagism, critica-scenetă comică. Facultatea sa mimetistică e remarcabilă. Are simțul

[1] *Revista Fundațiilor regale,* an. I, nr. 9, septembrie 1935, p. 653—655.

dialogului, poanta, ghiduţia bufonă. În cartea de mare haz care este *Nu*, frizează banalitatea doar în simili-analizele critice, unde nu inovează cu nimic. Dar în partea unde afectează monologul parodist sau umorul susţinut cu detalii picante din lumea scriitoricească, e un fel de Gavroche al culiselor literare, un amuzor nu destul de preţuit.

Liber este să-şi plătească oricînd capul lui X, lui Y, lui Z, care vor face cor cu dînsul.

Dacă îşi închipuie însă că e îndreptăţit să afirme enormităţi teoretice ca: indiferenţa atitudinilor critice, arbitrarul criteriilor, jocul de-a zarul, al afirmaţiei sau tăgăduirii valorilor, sunt în situaţia de a-l chema la ordine şi a-l invita să nu judece critica după burlescul grimaselor sale. Este, indiscutabil, indicat ca fondator de rubrică nouă, înveselitoare, în cotidienele fără scrobeală, ca să descreţească frunţile cetitorilor surmenaţi de munca zilnică. Sau, dacă se decide să atace comedia, la rampă, viitorul îi e deschis. În sfîrşit, o ultimă eventualitate e de a lua lucrul de la capăt, şi cu mortificarea paiaţei, să-şi disciplineze inteligenţa vioaie şi uneori isteaţă, fără giumbuşlucuri, să-şi corecteze moravurile literare şi să încerce a *se devota*. Să tragă învăţămintele din *Jurnal*, august 1932, şi va fi mîntuit.

Dacă şi-a batjocorit cîteva calităţi alese, ale inteligenţei, nu e pierdută orice nădejde de îndreptare."

Asupra lui Eugen Ionescu se opreşte în treacăt şi Eugen Lovinescu în compendiul [1] său, integrîndu-l în subdiviziunea *Alţi critici:* „studios, vioi, dar fără nici o convingere în seriozitatea criticei".

Mai binevoitor ne apare Vladimir Streinu, care într-un *Comentar întîmplător* [2] mimează regretul de a nu fi consacrat cronici volumului de versuri *Elegii pentru fiinţe mici* şi celui de critică. Intervenţia lui Vladimir Streinu vizează aproape în exclusivitate articolul vehement despre Tudor Arghezi, publicat ulterior de Eugen Ionescu în *Ideea europeană (Efortul Arghezi*, nr. 3—4, iunie-august, 1935*)*. Volumul *Nu* în ansamblul lui, i-a lăsat criticului, înclinat spre mansuetudine, următoarea impresie:

„Am citit volumul său *Nu*, în care, dacă zbenguiala inteligenţii sale, incontestabil fermecătoare, ne-a amuzat, fără să ne reţină, n-am putut trece peste dovezile de justă direcţionare a intuiţiilor critice. Numai că d. Eugen Ionescu se bucură diavoleşte şi se răsfaţă delicios

---

[1] *Istoria literaturii române contemporane*, Editura Socec, 1937, p. 67.

[2] *Pagini de critică literară*, Editura Fundaţiilor regale, 1938, p. 273—275.

cînd un scriitor consacrat a lăsat să i se vadă în ținută vreun nasture descheiat, chiar dacă în cazul cînd talia înaltă, văzută din spate, din profil sau față, nu sufere cu nimic, deoarece vestonul la două rînduri acopere nasturele cu haz." În esență, Vl. Streinu nu contestă vioiciunea inteligenței lui Eugen Ionescu, ci faptul că a pășit pe teritoriul criticii în glumă, „ca un copil, plin de viață, care ar bate un cerc incomplet".

Considerînd *Patul lui Procust* ca superior *Ultimei nopți...*, E. Lovinescu [1] nu se dezminte, reîmprospătîndu-și, după o nouă lectură, aprecierile pentru scrisorile d-nei T.,inserate în noul roman. Defectele de construcție, criticul nu le comentează, preferînd să insiste, în spațiu restrîns, asupra acuității analizei și reușitelor portretistice. Spre deosebire de Pompiliu Constantinescu, afinul său, E. Lovinescu vede într-un alt personaj (Emilia) punctul de intersecție romanescă a două tipuri de iubire. Întreaga parte epistolară prin care se reface destinul lui Ladima, criticul (spre deosebire de alții)o consideră integrată organic în substanța epică a cărții. Judecățile lui E. Lovinescu sînt laconice, în spiritul general al istoriei sale:

„Cu mult mai personal, dar cu aceleași inegalități de compoziție, este cel de al doilea roman psihologic, *Patul lui Procust*, în al cărui centru (nu prin interes psihologic, ci prin poziție) se află vulgara actriță Emilia, punct de intersecție al iubirii inegale a doi oameni de temperamente diferite: poetul Ladima și diplomatul Fred. Felul cum această femeie neinteresantă este văzută în același timp de doi bărbați, cum gesturile i se reflectă contradictoriu în conștiința lor, idealizîndu-se la unul și trivializîndu-se la celălalt, într-un cuvînt tehnica tratării unei vieți în două planuri diferite, obrazul și masca, conține și ea un prețios element de interes și de savoare. Cititorul poate, astfel, străbate, fără multă rezistență, întreaga literatură epistolară de necruțătoare banalitate a lui Ladima, întrucît într-însa cunoaște și etapele pasiunii lui absurde (ca orice pasiune) și satira ei trezită din contrastul față de realitatea văzută de Fred. Prin aceeași lipsă de unitate de compoziție, alături de această trinitate, mai e și episodul dragostei dintre Fred și d-na T., care însă — oricît de puțină aderență ar avea cu partea întîia a cărții — mult mai rafinată, de o substanță psihologică mai densă, trece în primul plan al interesului. Prin amănuntul psihologic, îndeosebi, scrisorile d-nei T. sunt întru totul admirabile; pînă și misterul abținerii lui Fred, după ce o urmărise atît pe d-na T., e un element de insatisfacție tulburătoare, ce sporește interesul. Că scriitorul, ca de

---

[1] *Istoria literaturii române contemporane*, Editura Socec, 1937, p. 307—308.

obicei, își înfundă cartea cu elemente de cronică și comentariu politic, într-un stil descărnat, dar nervos și direct — e un fapt de mai mică importanță. Importantă e numai ascuțimea analizei și abilitatea inteligentă a tehnicei psihologice, dacă nu și a compoziției în genere arbitrară."

Tudor Vianu [1], față de alte analize stilistice pătrunzătoare, nu insistă asupra romanului *Patul lui Procust*. El se mulțumește să constate romanul ca o expresie a „relativismului modern" (de unde și trimiterea la Marcel Proust). Esteticianul indică aulic, fără să demonstreze, deosebirile sintactice la nivelul perioadei, cu mult mai ample decît în *Ultima noapte*... Peste numeroase particularități morfologice sau, de pildă, frecventa folosire a propoziției adversative, a verbului adecvat pentru sugerarea fluctuațiilor afective, a stărilor în planul conștiinței etc. se trece, considerațiile rămînînd mult prea generale:

„În *Patul lui Procust*, 2 vol., f.a., al doilea roman al lui Camil Petrescu, procedeele compoziției au suferit o radicală transformare. *Ultima noapte de dragoste*... era un roman compus la persoana întîia, în forma povestirii și autoanalizei lui Gheorghidiu, care, după scena discuției violente la popota ofițerilor, se reîntoarce cu povestirea sa în trecut și continuă de-acolo pe direcția uniliniară a dezvoltării evenimentelor în timp. O tehnică clasică, folosită de Virgil în *Eneida*. *Patul lui Procust* este compus din două confesiuni ale unor personagii deosebite, relative la aceleași evenimente și completate cu unele din scrisorile pe care ele le primesc și cu adaosurile finale ale autorului, un procedeu care permite identificarea situațiilor și a caracterelor prin încrucișarea unor mărturii deosebite. Autorul pare a fi de data aceasta un perspectivist; el pare a ști că ceea ce numim « adevărat » este totdeauna produsul unui punct de vedere și că singura putință de a ne salva oarecum din relativismul fatal al cunoștinței este a înmulți perspectivele în jurul aceluiași obiect. Tehnica *Patului lui Procust* este aceea a relativismului modern. Dar în afară de acest motiv teoretic, rămas învăluit, ultimul roman al lui Camil Petrescu aduce și motive mărturisite de ordin literar, o adevărată artă poetică a romanului nou, pe care, pentru interesul ei ca semn al orientărilor actuale, merită s-o considerăm mai de aproape.

Confesiunile pe care le însumează *Patul lui Procust* sunt datorite unor oameni care nu fac profesie literară, și pe care autorul, convins că în literatură, ca și în teatru, diletanții, prin prospețimea manifes-

---

[1] *Arta prozatorilor români*, Editura Contemporană, 1941, p. 391—393.

tării lor, neconstrînsă de disciplinele tradiționale, sunt mai interesanți, îi provoacă să noteze ceva din viața lor. Materialul acesta va fi pus la dispoziția autorului care va face din el un roman. Doamna T. nu se lasă la început convinsă. Cum să facă? Nu știe să scrie. N-are stil. N-are talent. Dar autorul, în căutarea documentului viu, îi calmează neliniștea: « Un scriitor e un om care exprimă în scris, cu o liminară sinceritate, ceea ce a simțit, ceea ce a gîndit, ceea ce i s-a întîmplat în viață, lui și celor pe care i-a cunoscut, sau chiar obiectelor neînsuflețite. Fără ortografie, fără compoziție, fără stil, și chiar fără caligrafie » (I, p. 9). Cînd mai tîrziu Fred Vasilescu este provocat, la rîndu-i, să-și noteze amintirile, care împreună cu cele ale doamnei T., urmau să coincidă ca focarele a două lentile, autorul liniștește aprehensiuni ca cele de mai sus, precizîndu-i: « Îmi vei fi de folos numai dacă îmi vei da material, cît mai mult, chiar cînd ți-ar pare încărcat și de prisos, fii prolix, cît mai prolix. Folosește, cînd vrei să te explici, comparația. Încolo nimic » (I, p. 37). Și Fred Vasilescu își face așa de bine treaba, încît romancierul care îi publică confesiunea, « abia icicolo de a simțit obligația unor deslușiri, a cîtorva întăriri de imagini, de corijat unele lipsuri... complicînd puțin lucrurile nude... ca să evite indiscrețiile ». Lucrarea literară nu s-a produs astfel nici prin idealizarea, nici prin potențarea materialului brut, pe care o cerea vechea estetică. *Patul lui Procust* ni se prezintă ca un document, ca un « dosar de existențe », nu ca o compoziție literară, și meritul lui urmează a fi judecat după succesul acțiunii de captare a impresiilor din izvorul însuși al vieții trăite.

Dacă trecem peste convenția literară a acestui mod de încadrare, care amintește destul de aproape pe acel romantic al « caietelor găsite » sau al schimbului de scrisori, și judecăm fondul însuși al realizării, regăsim vechile daruri de analist incisiv ale lui Camil Petrescu, completate cu tot ce i-a putut aduce stilul lui Proust. De unde fraza în *Ultima noapte de dragoste...* era mai adesea scurtă și nervoasă, întîlnim acum unga perioadă proustiană, cu incidentele ei, cu acea acumulare de asociații din jurul unei impresii unice, care face ușor de recunoscut modelul prestigios. Cu *Patul lui Procust* pătrunde în literatura noastră prima influență identificabilă a artei literare a lui Marcel Proust. Nu ne vom opri mai mult asupra analizei izvoarelor, siliți să examinăm o poziție care, prin polemica ei împotriva valorilor de artă în literatură, pare să fi făcut impresie asupra tinerilor."

Pledoaria pentru autenticitate susținută de Camil Petrescu constituie punctul de referință, sugestia de la care pornesc cele cîteva

considerații generale ale lui Vl. Streinu.[1] Raportarea la *Patul lui Procust* a tezei romancierului teoretician nu îl angajează pe critic la o judecată de valoare, deci la o demonstrație. Vl. Streinu surprinde cu finețea-i caracteristică „infidelitatea" scriitorului, care, dincolo de energicele recomandări estetice anticalofile, era vădit preocupat de amănuntul stilistic:

„În orice scriere a sa, fie în versuri, fie în proză, Camil Petrescu este perfect identificabil. De sub înfățișarea eterogenă a activității sale, radiază dintr-un centru, care nu poate fi localizat, o putere de încredințare că cititorul nu e înșelat, o dogoare continuă care dă bănuială unei ascunse incandescențe, o vădire de viață arzătoare, a cărei prezență la scriitori se numea altădată « sinceritate », « naturalețe » sau « adevăr », dar căreia Camil Petrescu i-a zis « autenticitate ».

Pe baza acestei realități personale a scris el în cele mai deosebite genuri; transformînd-o în concept, a făcut, între altele, și critică literară. În ce cărți anume și-a deosebit scriitorul nostru preocupările atît de felurite, nu s-ar putea spune decît aproximativ. Căci volumului de eseuri critice *Teze și antiteze* i-a dat ca subtitlu « viața romanțată a unui deceniu literar », iar unuia din romanele sale, *Patul lui Procust*, i-a lărgit rostul cu diverse dezbateri, una filozofică și alta critică, aflîndu-se astfel cam în situația lui Marcel Proust, care nu zicea scrierilor sale « romane » decît cu greu.

Ca să știm astfel ce însemnează « autenticitatea », ne putem adresa romanului amintit. Într-o notă de pagină autorul sfătuiește pe doamna T. să scrie, ca să salveze de la pierdere « un complex de experiență ». La întrebarea acesteia « cum să scrie? », i se răspunde: « Luînd tocul în mînă, în fața unui caiet, și fiind sinceră cu d-ta însăți pînă la confesiune ». Talentul nu are ce căuta ca preocupare, deoarece « nici unul dintre marii scriitori n-a avut talent ». Teama interlocutoarei de « lipsa stilului frumos » atrage numaidecît replica: « Stilul frumos, doamnă, e opus artei... E ca dicțiunea în teatru, ca scrisul caligrafic în știință »; cît privește scriitorul, el « e un om care exprimă în scris, cu o liminară sinceritate, ceea ce a simțit, ceea ce a gîndit, ceea ce s-a întîmplat în viață, lui și celor pe care i-a cunoscut, sau chiar obiectelor neînsuflețite. Fără ortografie, fără compoziție, fără stil, și chiar fără caligrafie. »

Cum bine se înțelege, Camil Petrescu răspunde tendinței estetizante la extrem în recomandarea dîrză a lucrului artistic spontan."

---

[1] *Literatura română contemporană*, Editura Dacia, 1943, p. CXLV–CXLVI.

De aici criticul deschide o paranteză pentru a spori cu noi dovezi anticalofila lui Camil Petrescu. Pe scurt se comentează eseul *Amintirile colonelului Locusteanu*, în care scriitorul își precizează poziția, de unde și concluzia criticului că „însuși Camil Petrescu, cel dintîi, s-a condus în opera sa de scriitor după noua regulă; a părăsit preocuparea de stil, îngrijindu-se numai de adevărul cuprinsului".

In continuare, Vl. Streinu reproduce un scurt fragment dintr-o scrisoare a doamnei T. și conchide cu acest *distinguo:* „Alegînd orice altă pagină din *Patul lui Procust* cine se va gîndi că autorul și-a îndrumat mereu confrații să disprețuiască stilul? Putem coborî chiar la înțelesul de « frază » al stilului, părăsind pe acela de expresivitate, singurul adevărat, și totuși scriitorul nu e incorect. Camil Petrescu este delectabil în orice privință, chiar aceea a scrisului propriu-zis, pînă într-atît un puternic instinct artistic survine la nevoia stilistică în care teoria îi lasă literatura."

Reeditarea romanului, în 1946, prilejuiește apariția unui punct de vedere proaspăt, al noii generații de critici care se va afirma plenar în perioada postbelică. În intervenția lui Ion Negoițescu,[1] a cărui vocație critică era evidentă încă din paginile *Revistei Cercului literar* de la Sibiu (1945), ne întîmpină inaderența sau, mai exact spus, insatisfacția că nici Eugen Lovinescu, nici G. Călinescu nu izbutiseră în storiile lor literare să ofere un model de comprehensiune a lui Camil Petrescu. Așadar, tînărul critic, în preambulul cronicii sale, își făcea publică intenția ca în viitorul imediat, cu alte mijloace decît ale iluștrilor înaintași, să consacre scriitorului nostru un studiu amănunțit. Promisiunea a rămas, din păcate, neonorată, în schimb glosele în marginea romanului *Patul lui Procust* sînt relevante pentru talentul de fin polemist al lui I. Negoițescu, care prin judecăți fulgurante caută să risipească ceea ce devenise un loc comun, adică raportarea insistentă și tributară la Marcel Proust. Fără să nege aparențele, Ion Negoițescu aplică inspirat procedeul confruntării textelor (admirabil folosit ulterior și în alte cazuri controversate), inserînd cîteva observații asupra modalităților cu totul diferite de absorbție artistică a faptului de viață. Eleganța și suplețea în demonstrație fac din cronica lui Ion Negoițescu o mărturie a noii receptări a romanului la peste un deceniu de la apariție:

„Un suflu propriu deosebit de viguros (emotiv ca și teoretic) străbate prin întreaga operă literară a lui Camil Petrescu: în poezie,

---

[1] *Fapta*, an. V, nr. 882, 21 august 1947, p. 3. Reprodus în *Scriitori moderni*, Editura pentru literatură, 1966, p. 250—255.

roman, teatru, critică și eseu, autorul *Tezelor și antitezelor* și-a manifestat, de la începuturile carierei lui artistice, atașamentul fierbinte, odată liric, față de idei, nutrind mereu pură și romantică, plină de candoare spirituală, credința în principii, în esențele ideatice. Fără să-și dezvolte cîndva, cu metodă, poziția teoretică personală în fața problemelor spiritului, Camil Petrescu a vînturat cu obstinație, în publicistica sa împinsă pînă la pagina diformă a ziarului. cuvintele de « substanțialism » și « autenticitate », cărora le-a acordat anumite virtuți excepționale. A proclamat în schimb, nu o dată, un interes aproape apologetic pentru filozofia fenomenologică husserliană; în lirism, a denunțat pe Valéry și poezia pură; în teatru, a repudiat tragicul și a prefigurat un posibil studiu a ceea ce Camil Petrescu numește « drama în conștiință »; în roman, a anatemizat formula tradițională a purității obiective și, aderînd cu entuziasm expres la literatura proustiană, a decretat epica viitorului subiectivă și psihologică. În fond, Camil Petrescu rîvnește la o literatură crescută din fervoarea intelectuală și care să corespundă ideilor moderne ce au tăiat fețe noi științei și filozofiei.

Autorul *Transcendentaliei* este un militant teoretic și un idealist moral tot atît de neostenit și de dur pe poziția sa, ca la început. Trăind într-o societate care numai de respectul profesiei intelectuale și al credinței în idei nu putea fi calificată, într-o societate în care, mai ales — atît din incultură, cît și dintr-o structurală incapacitate morală — aderarea spontană și directă la idei era considerată ca o naivitate demnă de disprețuit, Camil Petrescu a rămas unul din cei mai tineri, din cei mai proaspeți intelectuali ai noștri.

Dar pentru cercetătorul operei lui Camil Petrescu, cercetător care ar urmări să fixeze acestui scriitor profilul în istoria literaturii române, nu este greu să descifreze, din chiar elementele literare, ceea ce străbate prin ea ca perspectivă ideatică deschisă de termenii « substanțialism » și « autenticitate ». Fiindcă opera lui Camil Petrescu e adînc pătrunsă de viziunea sa teoretică și justificată în realizări și eșecuri de această viziune, istoria literară nu se poate dispensa de analiza ideilor ce au nutrit literatura camilpetresciană. Din păcate, însă, *Istoria literaturii* a lui E. Lovinescu, precum și cea a lui G. Călinescu au ocolit-o. Iată de ce, în descrierea și analiza ei, forma operei lui Camil Petrescu a fost regretabil mutilată, iar momentul literaturii române, în care autorul *Patului lui Procust* are un loc foarte personal, apare de o paliditate falsă.

Făcînd atari observații, lăsăm departe gîndul de a căuta restabiliri în marginile unei simple cronici; cu toate acestea, ne-am promis

să dedicăm lui Camil Petrescu, într-un spaţiu mai convenabil, altă dată, un studiu în spiritul amintit. Ne interesează deocamdată acum, în afara istoriei literare, valabilitatea în sine a romanului *Patul lui Procust* (căci se întîmplă adeseori ca opere literare fără valabilitate intrinsecă să-şi păstreze o extraordinară actualitate istorică: mobil de contagiuni fecunde, revoluţie tehnică etc.).

Influenţa lui Proust se restrînge în romanul lui Camil Petrescu la anumite date stilistice, şi nu la ceea ce constituie, în definitiv, chiar structura modului proustian, observaţia critică a socialităţii (aici depăşeşte Proust marele său model saint-simonian, căci memorialistul curţii e fundamental în portretele individuale, în socialul individualităţii celor prinşi de condeiul său, în timp ce plăsmuitorul baronului de Charlus prinde actul de socialitate însuşi, analizîndu-l critic în condiţia şi implicatele-i psihologice); dacă stilul lui Marcel Proust are în primul rînd o valoare literară, metoda sa substanţială — structura reţelelor sale psihologice — e aproape ştiinţifică, în tot cazul fără obiectiv propriu-zis artistic, fiindcă, spre deosebire de epica intenţional artistică, cea a lui Proust îşi subsumă — şi nu fără bună ştiinţă — personajele pentru a păstra doar semnificaţiile pure ale comportamentelor lor; şi iată în ce sens Camil Petrescu este mult mai puţin un cercetător moralist şi mult mai mult un artist de profesie, căci eroii lui Proust rămîn, de fapt, în afara formulei clasice de tipuri şi caractere, pe cînd cei ai lui Camil Petrescu au cu prioritate o valoare obiectivă, deci strict artistică; servind creării în adîncime a tipurilor, această metodă subiectivă înseamnă structurare *treptată* de caractere; folosindu-se de personaje ca de simple puncte de reper, autorul vizează reflexiile generale asupra societăţii şi socialului individual, din care şi deasupra căreia se reconstituie, datorită vibraţiei aproape magice a sugestiei proustiene, fantome vii de tipuri ca sfinţii de pe vitraliile catedralelor gotice. După prima sută de pagini, în care se resimt totuşi anumite reminiscenţe din *À la recherche...*, romanul lui Camil Petrescu se desprinde total de spectralizarea proustiană. Astfel, dacă la Proust distingem perioade nesfîrşite, născute din voluptatea intelectuală a discursivităţii pure, cu senzaţii în care musteşte seva nouă a memoriei, cu imagini prin care transpare sîngele diafanizat al momentului lor germinal, cu idei care îşi aplică tentaculele captînd altele şi sorbindu-le răsuflul cald, amplu, fericit de acest contact şi de revarsarea în cele împreună cu care se unesc într-o încolăcire motalică şi perversă, perioade pierdute ca nişte umbroase cărări în pădurea ce foşneşte de sugestiile culturii, artei, filozofiei — la Camil Petrescu putem remarca o tehnică uneori asemănătoare, dar, bineînţeles, fără

densa infuzie de estetism și prețiozitate somptuoasă (fără acea temeritate asociativă în care se citează concomitent artele plastice, peisajele exotice și numele istorice, o prăjitură, o ceașcă de ceai sau gestul unui servitor) a decadentului Proust:

«...gestul ei se integra unui alt fel decît aceluia al unei actrițe imitatoare... Pe ea o știam, e drept, familiară și amatoare de expresii neocolite, dar mai știam și cît de mult suferise din cauza unei iubiri dezinteresate, în care jucase totul, carieră și mijloace materiale, știam că de multe ori punea în situații disperate pe directorul teatrului anunțînd că nu joacă din motive ridicule (ca să facă o escapadă sentimentală, într-un rînd invocase o indispoziție strict femeiască), dar mai știam că, fără urmă de rivalitate, își sprijinea camaradele, le obținea roluri, că un mic roi de fete se foloseau de garderoba ei, de la ciorapii de mătase pînă la mantoul de blană, că într-un rînd, ca acei comandanți de vas care se salvează la urmă, deși nu era obligată nici măcar moralmente, acceptase ca să nu fie plătită ca să-și primească salariul actorii din trupă — deși circula pe seama ei anecdota că în ziua cînd un extrem de înalt personagiu nu i-a trimis cadoul bizuindu-se pe extrem de înalta lui situație, care ar fi trebuit s-o măgulească pe strălucita comediană, ea îl silise cu ajutorul unei fotografii dedicat să se execute numaidecît». Sau în alt loc, unde ruperea sau punctarea perioadei nu-i schimbă caracterul prea evident în linia-i sinuoasă de explicații pedante și descrieri suculente în chiar actul de a fi descrise:

«...N-am regretat această prudență, cînd am văzut farfuria cu marginile pătate de sos gălbui (poate din pricină că, grăbit, chelnerul aducea mai multe farfurii odată, puindu-le unele într-altele ca la pension, și de aceea uneori fundul farfuriei intră în sosul celei dedesubt, cînd nu și degetele celui grăbit). Dealtfel, am făcut rău că am acceptat să mănînc în grădină. Întîi că umbra era călduță și iradia, dar, mai ales, fiindcă la amiază e totdeauna cald afară, chelnerul străbate astfel o porțiune de grădină prin soarele dogorîtor, iar din pricina asta nădușește de-i curg mici șiroaie pe tîmplă și la rădăcina nasului. Îndeosebi sosurile sub proiectorul arzător al nămiezii devin vii și calde, capătă un fel de materialitate fiartă, care te dezgustă (la Camil Petrescu imaginile și senzațiile penibilului insalubru, grețos sau de jenă socială, au o frecvență tipică). Dar mai ales varza cu carne de acum mi se pare o monstruozitate culinară, de obicei se face cu carne de purcel mai grasă, ca să fie fragedă sau cu piept de văcuță, în cazul cel mai rău. Oricum, sosul trebuie să fie scăzut, nu ca în cazul de acum apos și revărsat, de pare mai curînd o ciorbă leșioasă de varză, în care

au căzut la întîmplare bucăţi de muşchi cu fibre lungi ca nişte sfori roşcate, roşii numai într-o parte şi vinete spre negru cu o pojghiţă albă pe cealaltă parte. »

Ceea ce îţi trezeşte mai viu, din substraturile în care cu amintirea altor lecturi zace într-o baie întreagă de impresii, starea atît de specifică infuzată de perioada proustiană, sînt acele comparaţii neobişnuite, unind în cumpăna surprizei (joc asociativ al inteligenţei, nu fără voluptate de rău aplicată îndemînare stilistică) imagini din planuri cîteodată deosebite pînă la enormitate (la Proust: « *Je croyais déjà voir la majésté du gâteau au chocolat, entouré d'un cercle d'assiettes à petits fours et de petites serviettes damassées grises à dessins exigées par l'étiquêtte et particulières aux Swann. Mais cet ensamble inchangeable et réglé semblait, comme l'univers nécéssaire de Kant suspendu à un acte suprème de liberté* »):

« ... Încruntasem sprîncenele ca să nu-mi dea lacrimile şi regretam stupid pe un singur ton, cum îţi aduci aminte cînd ai fost la noi la vie cum cînta neîntrerupt din fluier aceeaşi măsură nebunul care se întorcea cu vacile ».

« ... Am încremenit şi, ca într-un film american din Far-West, privirile a doi duşmani care se examinează brusc din prima clipă ca să-şi cunoască intenţiile, iar pe urmă îşi dau familiar mîna, ochii noştri s-au întîlnit ».

« ... Am simţit zădărnicia oricărei iluzii, dar abia tîrziu am putut să surîd pentru mine însumi, şi surîsul acesta m-a liniştit, cum trebuie să-l liniştească pe oratorul care şi-a pierdut penibil şirul o întorsătură de frază fericită, bună de final... ».

Dar după aceste echilibrări cvasi-alegorice, ai căror termeni reconstituie două lumi deschise de imaginile respective, cu stîrnirea lor de senzaţii distincte şi vii, orice element proustian se resoarbe şi stilul (alb-roz ca o carnaţie feminină, curat, proaspăt, igienic, direct, aplicat în expresia ce conţine emoţia, însă o struneşte sub impulsurile neistovite ale intelectualităţii — atît de clar şi totuşi pigmentat de imagini, care materializează senzaţiile cele mai obscure, mai greu conturabile) — intelectualitatea simplă şi densă a acestui stil, prin care imaginile străbat ca fibrele violete printr-o marmoră roză, fiind calitatea cea mai izbitoare — tehnica epică (scrisori, comentarii, amintiri şi subsoluri justificative, unite sub un principiu nu numai de subtilă, ci şi durabilă ordonare tehnică, expresie nu a talentului, cît a inteligenţei artistice, chinuite şi insinuant victorioase), analiza psihologică, în special aceea a momentelor erotico-sexuale, de o pătrundere consumată,

cu efortul progresului sesizabil, în fețe tăiate aproape geometric, asemenea ochilor compuși ai insectelor, sînt pur camilpetresciene.

Valoarea *Patului lui Procust* o formează totuși, în primul rînd, cele patru tipuri erotice: doamna T. (de un curios senzualism feminin, intelectualizat, cu fina manie a purificării introspecte), Ladima (cu idealismul său răsfrînt într-un cristal stupid, dar omenește explicabil și chiar scuzabil, de victimă superioară a travestiurilor instinctuale), Fred Vasilescu (ros de o dramă fiziologică enigmatică, văzut însă printr-o optică mai generoasă decît misterul prea estetic al eroului mateicaragialesc din *Remember*) și apoi Emilia (formidabil exemplar de imunitate morală și erotică, de opacitate emotivă). Între ei se înalță, cu toate acestea, ca un personaj solid fixat în evoluția epicii române, nefericitul Ladima (ceva ca o undă din proiecția destinului social al lui Eminescu plutește peste eroul din *Patul lui Procust*), și trebuia un extraordinar instinct artistic pentru a da viabilitate, interes, vibrație emotivă (arta din *Patul lui Procust* vine dintr-o emotivitate rară, ea nu este un joc compozit genial, ci expresia mascată a unui ton afectiv deosebit de puternic) unei legături erotice mediocre, pentru a crea două fețe egal de autentice ale unui personaj care el însuși are o structură sufletească pierdută în deasă umbră, o față de intelectualism ridicat pînă la nivelul statuar al nobilei conștiințe sociale, iar cealaltă a nefericirii fade, abjecte, subterane: scrisorile lui Ladima au fost compuse, în meschinul lor unghi de penumbră, cu acel instinct artistic ce singur poate da viață estetică chipului mediocru al realității. Puține cărți din literatura română sînt atît de emoționante ca *Patul lui Procust*.

În Ladima, Camil Petrescu a pus idealismul său moral (a cărui pecete e vizibilă, cum am arătat, pe întreaga-i operă), emoția sa adîncă și sinceră în fața vieții văzută ca o lume a conștiinței, un umanism foarte pur (nu e aici o trăsătură a substanțialismului camilpetrescian?), o revoltă candid spirituală, ce se consumă cu atîta tristețe în apoteoza *Soarelui care moare* a lui Sir James Jeans."

Prima ediție postumă a romanului [1] a fost prefațată de Sorin Arghir. Preluînd unele sugestii din critica interbelică, îndeosebi din G. Călinescu și Pompiliu Constantinescu, Sorin Arghir n-a putut depăși în comentariul său unghiul interpretării sociologizante. Poncifele curente în istoria noastră literară din deceniul al doilea postbelic sînt prezente și bunele intenții ale criticului s-au irosit în generalități (din

---

[1] *Patul lui Procust*, Editura de stat pentru literatură și artă, 1957.

care nu lipsesc „notele realiste“), multe valabile pentru orice între-prindere epică semnată de Camil Petrescu, de N. D. Cocea sau de Liviu Rebreanu.

O încercare de a depăşi descriptivismul o găsim într-o altă pre-faţă,[1] semnată de Ion Oarcăsu, care dincolo de clişee ca „eroii sînt veridici“, „au substanţă epică, trăiesc“ sau că Fred Vasilescu „are opinii contrare categoriei sociale din care a ieşit“ şi „judecă de sus politicianismul burghezo-moşieresc“ (ceea ce nu e tocmai aşa!) şi exagerări fără motivaţii, de tipul „noutatea acestui personaj literar — criticul se referă în continuare la fiul Lumînărarului — este indiscu-tabilă nu numai în creaţia lui Camil Petrescu, ci în întreaga noastră proză realistă“, are şi unele sentinţe pe care, incontestabil, însuşi autorul le-ar amenda. Ne gîndim la imputările aduse romancierului, despre care, în cele din urmă, concede că „nu se izolase în turnul de fildeş“.

Cea dintîi încercare meritorie de tratare monografică a operei lui Camil Petrescu aparţine lui B. Elvin.[2] Efortul lăudabil nu mai poate fi în întregime validat din cauza încorsetărilor prea severe şi a limba-jului care îl plasează pe B. Elvin în perioada cînd împărţirea ireduc-tibilă în „eroi pozitivi“ şi „eroi negativi“ acţiona substituindu-se jude-căţii estetice. Totuşi, B. Elvin, prin ataşament simpatetic, a avut mai mult acces la problematica specifică lui Camil Petrescu, iar din paginile, relativ puţine faţă de întinderea studiului şi de însemnătatea romanului *Patul lui Procust* în ansamblul operei scriitorului nostru, reţinem ca edificatoare pentru momentul receptării aceste pasaje:

„Preocuparea lui Camil Petrescu de a găsi un principiu care să ordoneze lumea, împiedicînd-o să se prăbuşească în prăpastia celor mai sîngeroase lupte şi tragedii, încercarea sa permanentă de smulgere a oamenilor de sub tirania dezorientării lăuntrice, de a stabili o ierarhie în virtutea căreia adevărul şi meritul să învingă rezultă nu numai din acest roman (e vorba de *Ultima noapte...*, n.n.), dar tot atît de clar din *Patul lui Procust*“.

După ce prezintă cele patru personaje centrale, interferenţa desti-nelor şi semnificaţia structurii lor văzută antitetic, B. Elvin încheie:

„Eroii din *Patul lui Procust* ştiu fiecare unele lucruri despre cei-lalţi şi uneori lucruri secrete, dar nu reuşesc să afle nimic esenţial pentru ei despre fiinţa pe care o iubesc. Ladima sesizează superiori-

---

[1] *Patul lui Procust*, Editura pentru literatură, 1962.
[2] *Camil Petrescu*, Editura pentru literatură, 1962, p. 130—142.

tatea morală a doamnei T., dragostea ei pentru Fred; la rîndul lui, Fred cunoaşte tot adevărul despre Emilia; dar nici unul din ei nu izbuteşte să surprindă trăsătura hotărîtoare a celui iubit. Prin aceasta, scriitorul voia să spună mai întîi că e mai uşor să cataloghezi un om care ţi-e indiferent, decît un om care ţi-e apropiat (fiindcă pe acesta din urmă îl priveşti cu toată pasiunea, iar la lumina neliniştitoare a pasiunii descoperi contradicţii în caracter, în comportare, în gesturi); şi apoi că punctele de observaţie ale personajelor din *Patul lui Procust* sînt plasate pe orbite diferite în sistemul relaţiilor sociale, prilejuind de aceea fiecare cunoaşterea celorlalţi din alt punct de vedere. (Din umea lui mondenă, Fred îl priveşte într-un fel pe Ladima; în alcovul ei profesional Emilia îl priveşte în alt fel. Pentru Nae Gheorghidiu, Ladima e un «fraier» simpatic care «combate bine», dar în cele din urmă detestabil; pentru doamna T., e o fiinţă de generozitate morală fără limite. Fred Vasilescu e în ochii Emiliei o persoană distinsă, cu relaţii, care o poate lansa; în cei ai lui Ladima e o fiinţă superficială, dar care, prin avere şi poziţie socială, e scutit de umilinţă; în fine, în cei ai povestitorului, o inteligenţă şi o sensibilitate.)

Acestea sînt sensurile multiple ale unei experienţe de viaţă, pe care arta scriitorului o examinează sub toate laturile în roman."

După o privire panoramică asupra diversităţii scrisului camilpetrescian, Constantin Ciopraga [1] se opreşte asupra romanelor, în comentariul său respectînd criteriul cronologiei. Preocupat ca cei mai mulţi interpreţi de implicaţiile teoretice în opera scriitorului nostru, criticul şi istoricul literar ieşean nu scapă însă prilejul să-i găsească lui Camil Petrescu un precursor în Ibrăileanu. Dincolo de această prioritate cam regionalistă şi oarecum restrictivă, Const. Ciopraga consideră observaţiile lui Camil Petrescu „valorificate estetic", „ingenioase". Cu sentimentul ierarhiilor prestabilite, Const. Ciopraga face unele remarci stilistice nu întru totul adecvate prozei scriitorului nostru:

„Tonul de confesiune e specific ambelor romane. În *Patul lui Procust* confesiunile a două personaje se întregesc cu o serie de scrisori, tot confesiuni deci. Se încrucişează idei, sentimente şi stiluri, pentru a defini, prin mutarea reflectorului dintr-un loc în altul, principalele personaje. Înregistrarea în viteză a faptelor şi reflecţiunilor determină utilizarea unui stil direct, fără epitete strălucitoare. E drept că, dacă în primul roman, primează fraza scurtă şi se întîlnesc expresii conclusive *(deci, aşadar)*, în *Patul lui Procust* construcţiile periodice

---

[1] *Portrete şi reflecţii literare*, Editura pentru literatură, 1967, p. 173—202.

și digresiunile în genul lui Proust sînt frecvente. Expunerea e rapidă abstractă uneori, uscată alteori, încît Tudor Vianu observa că, alături de « imaginea care sensibilizează o idee, o constatare a minții », multe pagini sînt înțesate de « reflecții generale, folosind terminologia cea mai aridă ».[1] E o artă care vrea să pară invizibilă. Dacă Liviu Rebreanu caută epitetul aspru, cu parfum de țărînă, dacă epitetul sadovenian e plastic-evocator, Camil Petrescu reține epitetul care să dea expresie autenticului. « Veracitatea » e pentru el totul. O frază de Mihail Sadoveanu e lesne de identificat, chiar cînd nu se indică autorul. Cine ar putea spune anume că sînt din romanele lui Camil Petrescu rînduri ca acestea: « Era zăpușeală, lume multă și un fel de suflu de oboseală nădușită lîncezea în atmosfera prăfoasă și încinsă » (*Ultima noapte...*, p. 153). «Sufletul omenesc este alcătuit, în afară de instincte, și dintr-o funcție creatoare de iluzii, despre care nu poți să știi cînd devin autosugestii, și orice sinceritate trebuie suspectată numai cu măsură » (*Patul lui Procust*, p. 447). Originalitatea scriitorului nu stă, cum se vede, în individualitatea frazei." În final, Const. Ciopraga îi recunoaște lui Camil Petrescu meritul de „analist subtil, dar și un critic social a cărui operă se înscrie în rîndul valorilor literare moderne."

O nouă lectură a romanului *Patul lui Procust* probează, în cazul Georgetei Horodincă,[2] cum revenirea asupra unor cărți cu ochi profesional constituie prilej nu numai de reîmprospătare a impresiilor inițiale, dar mai cu seamă de noi descifrări critice. Chiar dacă nu subscriem exultanței din finalul articolului, sîntem întru totul de acord cu acele subtile observații care atestă o receptare revelatoare:

„Camil Petrescu este un romancier mai surprinzător decît ne-am obișnuit să credem. O lectură atentă a *Patului lui Procust*, vreau să spun o lectură lipsită de prejudecăți, adecvată pur și simplu sensibilității și inteligenței scriitorului, ne poate dezvălui un autor aproape inedit, nu pentru că explorările critice de pînă acum ar fi sărace sau general-deficitare, ci tocmai pentru că o interpretare din ce în ce mai adîncită este posibilă. În același timp, posteritatea operei, așa cum se întîmplă întotdeauna în cazul literaturii adevărate, începe să facă disocieri care scăpau în mod fatal criticilor intransigenți în climatul istoric și estetic contemporan autorului. Nimeni nu putea să se gîndească înainte de război, și mult timp chiar după război, că în lîncezitatea personajelor lui Camil Petrescu sau în neglijența lui de a specula « o

---

[1] *Arta prozatorilor români*, 388, 390 (nota Const. C.).
[2] *Structuri libere*, Editura Eminescu, 1970, p. 29—40.

descoperire de ţinută balzaciană », ca Tănase Vasilescu-Luminăraru, stă un germene mai interesant decît o făgăduială împlinită şi că « deficitul » său în sensul « creaţiei » ar putea fi realizarea unor exigenţe diferite.

În mod deliberat, Camil Petrescu nu şi-a propus să realizeze « caractere » şi cred că intenţia sa nu era numai aceea de a face romanul unei drame sentimentale sau romanul unui mediu social, deşi *Patul lui Procust* include amîndouă aceste modalităţi. Scriitorul era un spirit prea riguros ca să-şi nu dea seama că existenţa omenească trebuie să treacă în literatură aşa cum îşi consumă ea flacăra, adică în sînul relaţiilor sale cu ceilalţi oameni, relaţii intime, ca şi relaţii publice, mondene, de ierarhie şi dependenţă socială sau economică etc. Totuşi, a limita opera de romancier a lui Camil Petrescu la această intenţie înseamnă, într-adevăr, a limita. Adevărata sa ambiţie, pe care mulţi critici au asimilat-o unei drame a inteligenţei (şi au aplicat-o, în special, dramaturgiei sale), scoate dintr-o dată romanul său, şi în special *Patul lui Procust*, la lumina unei ere literare noi, era condiţiei umane."

În continuarea marginaliilor sale, G. Horodincă sesizează ca o particularitate esenţială faptul că drama epică la Camil Petrescu are la bază, în romane, o dramă intimă. Dacă în *Ultima noapte...* drama interioară îi pare oarecum suspendată, caracterul ei destul de mărunt în raport cu cadrul, cu întreaga atmosferă terifiantă a războiului, în care, vrînd nevrînd, autorul a încadrat-o, implicîndu-se, în *Patul lui Procust*, pe care îl consideră mai matur decît cel dintîi roman, G. Horodincă descoperă cu mult mai explicită situarea omului în lume.

„Romanul — susţine G. Horodincă — este o juxtapunere de confesiuni, care expun fiecare o parte a adevărului — aceea pe care a trăit-o şi în modul în care a trăit-o respectivul narator. Scriitorul istorisind felul în care a adunat mărturii reface, de fapt, romanul romanului, explicîndu-şi cu această ocazie concepţia asupra genului, dar şi asupra artei în general. Cerîndu-i doamnei T., ale cărei pagini constituie prima mărturie, să încerce a scrie, autorul insistă asupra ideii că « meseria » şi « meşteşugul » sînt potrivnice artei. Relatarea sinceră şi autentică a unei experienţe de viaţă, relatare făcută de cineva care este în stare să « trăiască » în mod plenar şi lucid toate resursele unei întîmplări, devine, după părerea lui, artă. [...]

Scrisorile doamnei T. şi caietele lui Fred Vasilescu examinează — după cum era de aşteptat — aceeaşi dramă din puncte de vedere simetric opuse: feminin şi masculin. Fiecare din cei doi parteneri, în cursul întîlnirii lor, au arătat unul altuia aceeaşi imagine, aşa cum ne arată

luna, în permanență, aceeași față. Mărturia lor « dinlăuntru » ne dă putința să descoperim ceva mai mult decît știe fiecare din ei despre celălalt. Totuși caracterul subiectiv al oricărei mărturii ne condiționează în mod fatal, menținîndu-ne în interiorul unei spovedanii « liminare », dar ea însăși limitată de limitele celui care ne face părtașii inexplicabilelor sale avataruri. [...]

În patul profesional al Emiliei, trecătoarea care i-a și trezit dorința de a împărtăși cuiva trista lui descoperire, Fred Vasilescu a citit scrisorile de dragoste ale poetului Ladima, către această semiprostituată. [...] Lectura lor luminează suferința intimă a unui mare poet, care a iubit o femeie vulgară și care s-a sinucis. Citind scrisorile, Fred Vasilescu are nu numai revelația unei drame care s-a petrecut lîngă el, în care a și jucat uneori un rol, fără să știe, dar constată totodată cu stupefacție că Emilia, această Emilie care reprezintă pentru el treapta de jos a umanității, poate oferi despre sine imagini diferite și chiar opuse. Insuficiența ei e totală. Insensibilă, crudă și rea, incorectă și violentă cu croitoreasa, vulgară în expresii și calculată în « iubire », Emilia este pentru Fred Vasilescu limitrofă cu animalitatea. Incapacitatea de a emana un act spiritual, fie el oricît de elementar, neputința de a deschide ușa dormitorului său altfel, decît cu o brutală constatare a unei nevoi fiziologice, o fac într-un anume sens chiar « dezarmată », după opinia lui, în meseria pe care o practică, deoarece « nu are nici una dintre acele arme ale feminității, menite să mascheze intenții materiale și să coloreze situații delicate ». [...] În scrisorile lui Ladima, Emilia este însă « Emy scumpă », numai bunătate și delicatețe, o actriță de talent, este femeia căreia un mare poet îi împărtășește grijile cele mai secrete, suferințele materiale, femeia căreia îi trimite versurile sale tăiate din reviste sau abia materializate din vibrația lor interioară, cerîndu-i părerea, femeia după care își potrivește viața ca după un astru și față de care, chiar la sfîrșit, cînd probabil « știa », simte « ceea ce simte somnambulul pentru lună ». Oare pentru această femeie se sinucide Ladima, și, în general, pentru o femeie se poate sinucide un poet? — iată întrebarea care și-o pune Fred Vasilescu și ancheta lui, care nu aduce nici un rezultat concludent, vine să suprapună o enigmă altei enigme, deoarece cutiile conținîndu-se unele pe altele se repetă unele pe altele. [...]

A rămas să ascultăm, în final, punctul de vedere totalizator, al autorului. Or, tocmai acest punct de vedere nu este « superior » mărturiilor parțiale la care am asistat în cursul romanului. [...] În *Patul lui Procust* enigma rămîne. Scriitorul nu-și ia dreptul de a explica o dramă

pe care nici cei ce au trăit-o nu şi-o pot lămuri pînă la capăt. Şi, comentînd în final iubirea de neînţeleasă perseverenţă a doamnei T. pentru omul care o părăsise în mod brutal, o umilise şi o jignise, ne aduce aminte că subiectivitatea poate fi altceva decît automistificare: « Sufletul omenesc este alcătuit, în afară de instincte, şi dintr-o funcţie creatoare de iluzii, despre care nu poţi să ştii cînd devin autosugestii, şi orice sinceritate trebuie suspectată numai cu măsura ». Făcînd această observaţie cu caracter general, scriitorul ne atrage discret luarea-aminte asupra valorii pe care o are în efortul de cunoaştere a unei existenţe propria ei subiectivitate (încă o dovadă a proustianismului său) şi ne dă totodată cheia în care trebuie descifrate diversele partituri ale romanului. Dar acest mănunchi de mărturisiri îşi întregeşte pe deplin sensul numai dacă facem apel la cele două articole date în notă, la subsol, şi care, după bănuiala lui Cibănoiu, au desăvîrşit opera destructivă a celor doi prieteni asupra lui Ladima. Aceste două articole, pe care se pare că autorul le-a luat din revistele ştiinţifice ale vremii, pun în lumină idei pe care literatura modernă le-a reluat şi speculat cu o mare sagacitate. [...] Camil Petrescu, deşi are aerul că expediază într-un subsol lipsit de importanţă aceste idei ale lui Sir Jeans, le reia « ca un refren amintitor », pentru a face din ele comentariul suferinţelor omeneşti la care eroii săi l-au făcut martor. [...]

Părăsind-o pe doamna T., căreia îi încredinţează caietele lui Fred Vasilescu, după moartea neaşteptată a acestuia, scriitorul este, dealtminteri, convins că dezlegarea enigmei pe care ea o căuta aici nu se află nicăieri: « Pe potecile lunecoase ale amănuntelor şi ale interpretărilor, va găsi reazem şi o mai adîncă dezlegare? Va afla ceva mai multă împăcare decît acea sete, care nu se poate potoli, în vis? Dealtfel, cînd e un acord aproape unanim asupra relativităţii spaţiale, de ce n-am crede că sistemul de repercutare al cauzelor nu poate afla nicăieri un punct absolut. Taina lui Fred Vasilescu merge poate în cea Universală, fără nici un moment de sprijin adevărat, singur a spus-o parcă, un afluent urmează legea fluviului. »

Această frază, care a trecut mereu neobservată, pecetluieşte o concepţie. Scriitorul sigilează astfel, nu enigma existenţei, e, poate, prea mult spus, ci densitatea ei opacă şi inepuizabilă. Pentru că oricîte straturi am înlătura, oricîte foi am dezghioca, infinitul este mai întins şi mai puternic. [...]

Tehnica sa literară este adecvată acestei cerinţe fundamentale, conform căreia relativitatea spaţiului şi a timpului apărea răsfrîntă înăuntru, în universul sufletesc omenesc, mărturiile paralele avînd rolul

să revele ineficacitatea unui punct de vedere fix și imobil asupra realității, aceeași întîmplare putînd avea ecouri și semnificații diferite pentru participanți și martori. De aceea, Camil Petrescu nu se temea să « idealizeze » sau să ponegrească personajele, toată construcția sa fiind bazată pe ideea că adevărul este în primul rînd concret, parțial, unilateral, și că imaginea obiectivă conține neapărat suportul genuin al subiectivității. Imaginea pe care ne-o dă despre doamna T. este evident retușată de o imaginație eminamente « masculină », care ne dă propria ei versiune asupra feminității, după cum figura Emiliei este simțitor îngroșată de o parțialitate la fel de evidentă. Dar în aceste imagini psihologice este tot atît de interesantă propria lor substanță, cît și filtrul prin care ele sînt trecute și care face parte în aceeași măsură din țesătura artistică.

Dacă îi aplicăm lui Camil Petrescu criteriul creației de « tipuri » va trebui, desigur, să recunoaștem că personajele sînt « schematice ». Dar nu cred că trebuie să-i aplicăm lui Camil Petrescu acest criteriu; fiecare carte ar trebui să fie citită mai întîi în sensul ambițiilor scriitorului respectiv, înțeleasă în intențiile sale estetice, și numai după aceea amendată, fie în raport cu valabilitatea acestor intenții, fie în raport cu realizarea lor. În cazul de față, nu avem de-a face cu un creator de tipuri, ceea ce nici nu intra în vederile autorului, ci cu un creator de viziuni subiective, părtinitoare, care, confruntîndu-se între ele, zămislesc imaginea unui adevăr complex, contradictoriu și în permanentă erupție ca un vulcan activ. [...]

Camil Petrescu a reușit să creeze un tip de roman care solicită din partea cititorului o lectură activă, o participare la iluzia elaborării lui — pentru că *Patul lui Procust* este efectiv o problemă care se cere dezlegată atît prin construcția lui, cît și prin acuitatea umană, susținută de reacții evanescente, dar ireversibile, așa cum este iubirea nefericită a lui Fred Vasilescu și a doamnei T., care se hrănește din semne efemere, nesigure și contradictorii, înregistrate însă cu precizia unor plăci ultrasensibile. Cu o intuiție sigură, a dat colaborării dintre scriitor și cititor o nouă șansă, renunțînd la un punct de vedere « explicit », care deși se află în structura cărții, trebuie descoperit, ghicit, refăcut și atribuit autorului, pentru că el nu rezultă din *text*, ci din *cercetare*. Romanul modern de astăzi a adus în prim-plan autenticitatea « documentară » a mărturiei, multiplicitatea punctelor de vedere posibile și a estompat rolul scriitorului demiurg îndărătul unui joc al posibilităților și fațetelor realității, într-un cuvînt, a actualizat viziunea lui Camil Petrescu. Poate că totuși el a strănutat primul în Țara Românească!..."

Trecînd de la *Ultima noapte*... la *Patul lui Procust*, Mircea Zaciu [1] glosează disociativ, găsind că „În *Patul lui Procust*, acest proces al căutării unei noi structuri epice, adecvate unei poziții filozofice față de existență, continuă în forme creatoare și mai dramatice (aici M.Z. face o binevenită trimitere la interviul dat de Camil Petrescu lui Eugen Jebeleanu în 1933, în care socotea arta caducă, declarîndu-se înclinat să renunțe la scris, n.n.). [...]

Romanul, formă sincretică, ajunge la dezagregarea structurii inițiale, primitive, în stare de microstructuri menite să atingă nemijlocit concretul pur și să se reintegreze apoi într-o nouă configurare, încărcate de semnificații inedite."

Situîndu-se în planul strict al istoriei literare, al confruntării în cadrul aceluiași gen și în comparație cu o altă formă narativă, Mircea Zaciu conchide judicios:

„Comparat cu Liviu Rebreanu, la care ideea de experiență estetică lipsește, autorul *Patului lui Procust* ne descoperă o dată mai mult profilul său neliniștit modern. Pe Rebreanu îl interesa în primul rînd *viața*, nu *arta* (considerată uneori ca o simplă «cochetărie»); *creația*, în înțeles primar, nu estetica Creației, conținutul, nu forma. Camil Petrescu, spirit anticalofil declarat, se interesează totuși — cu o fervoare ce-i era proprie — de forma operei de artă, înțeleasă ca structură."

Cu deplină onestitate, Al. Paleologu [2] avansează o judecată de gust considerînd *Patul lui Procust* inferior *Ultimei nopți*... Nu știm în ce măsură era necesară justificarea. E drept că există în catalogările franceze unii critici, încă de la finele secolului al XIX-lea, care au supralicitat *Le rouge et le noir* în dauna — dacă se poate spune astfel — celuilalt roman, *La Chartreuse de Parme*. Unii estetizanți consideră, de pildă, o capodoperă *De l'Amour*. La Stendhal a prevalat net criteriul tipologic, Lucien Sorel avînd în literatură o descendență ilustră, spre deosebire de Fabrice. În ultimii ani cota lui *Lucien Leuwen*, apărut postum (1894) tinde s-o depășească pe a celorlalte romane stendhaliene invocîndu-se elementele de anticipație a structurilor epice moderne. Dar să ne întoarcem la scriitorul nostru, la *Patul lui Procust* în lectura lui Al. Paleologu, care vede aici, ca și alții, o reușită a tehnicii compoziționale. Cea dintîi obiecție critică, după o apreciere generală, privește anemia substanțială a cuplului Ladima-Emilia, personaje prea „conturate", deci oarecum schematice. Și Ov. S. Crohmălniceanu îl va considera pe Ladima mai viu, mai convingător artistic în nuveleta *Mănușile*. Și Al. Paleologu și

---

[1] *Glose*, Editura Dacia, 1970, p. 146—164.
[2] *Spiritul și litera*, Editura Eminescu, 1970, p. 140—143.

Ov. S. Crohmălniceanu, din păcate, nu insistă, reducînd totul la enunț. Chiar dacă ne situăm pe altă poziție, regretăm absența demonstrației la ambii critici, excelenți de atîtea ori în argumentările lor.

În altă ordine de idei, Al. Paleologu încearcă să se desprindă de Eugen Ionescu surdinizînd raportarea la Proust:

„Nu împărtășesc părerea acceptată că *Patul lui Procust*, ar reprezenta o treaptă mai matură în creația epică a lui Camil Petrescu. Aceasta, bineînțeles, nu înseamnă o depreciere a acestui roman remarcabil. În definitiv, după cum stendhalienii se împart în două grupe; cei care preferă *Le rouge et le noir* și cei care preferă *La Chartreuse de Parme*, admiratorii lui Camil Petrescu se pot de asemenea împărți.

Patul lui Procust este în primul rînd o reușită extrem de ingenioasă ca tehnică a compoziției, în simulacrul acela de « dosar » și culegere de « procese-verbale ». Lectura lui e pasionantă, iar « intriga » se detectează progresiv, într-o excelentă alcătuire (în fond « rebusiană », ca să reluăm termenul, pejorativ la el, al lui Camil Petrescu însuși, dar fără intenție denigratoare) de roman polițist (cum bine a remarcat G. Călinescu). Vulnerabile, în romanul acesta, sînt personajele lui Ladima și al Emiliei, tocmai pentru că sînt, contrar concepției autorului, prea « conturate »; sînt prea numai « caractere », convențional definite, și raporturile dintre ele sînt, cum observa tot Călinescu cu drept cuvînt, neverosimile. (Mult mai viu îmi pare Ladima în scurta lui apariție din nuvela de mai tîrziu *Mănușile*, și cu totul inconsistent în cealaltă nuvelă, *Moartea pescărușului*.) Paradoxal e că acest roman, tocmai din intenția autorului de a-l da ca un exemplu de anticompoziție și anticaracterologie, lunecă, din exces de premeditare, în contrariul acestei intenții. Dar observațiile de detaliu sînt pline de viață concretă, autentică, iar coincidențele și interferențele destinelor sînt realizate magistral.

Nici în ce privește geneza romanului nu se poate spune că ar reprezenta un stadiu posterior și deci mai matur față de *Ultima noapte*... Cel puțin fragmentar, autorul scrisese și publicase cîteva pasaje (pe care poate abia ulterior s-a gîndit să le încorporeze într-un roman) cu cinci ani înainte de *Ultima noapte*..., sub pseudonimul « D-na T. », în *Cetatea literară* (*În loc de ora ceaiului* și *Amants, heureux amants*), iar Eugen Lovinescu, entuziasmat, saluta în aceeași revistă apariția unei noi scriitoare: « Doamnă, căci nu pot crede într-o substituire, deși ești bărbat prin incisivitatea observației și realismul notației — Doamnă, îmi iau libertatea de a-ți zice bun-venit în pragul activității dumitale literare » (*Cetatea literară*, 15. I. 1926).

Plecînd de la greșita raportare exclusivă la Proust, Eugen Ionescu a tras niște concluzii violent negative la adresa *Patului lui Procust*

deşi cu argumente foarte ascuţite şi fine.[1] Din nesuprapunerea metodei şi modalităţii celor două opere şi făcînd din gabaritul proustian un criteriu de apreciere, Ionescu, fără să-i constate nota particulară, denunţa în Camil Petrescu « un Proust deficient! » şi romanul lui îi pare doar o tentativă de a avea şi noi faliţii noştri. « Unde era la Proust unitate este la d. Camil Petrescu lipsă de unitate; unde era construcţie şi arhitectură (zic: construcţie), este relaxare, prolixitate şi lipsă de construcţie; la Proust, aşadar, facilitatea, hazardul erau dezminţite de însăşi epuizarea tuturor posibilităţilor hazardului; în *Patul lui Procust*, hazardul nu este anulat, dezminţit de aruncăturile de zar, cum ar zice Mallarmé, şi nimic nu se opune mersului fluvial al unei deconcertante facilităţi » (*Nu*, Buc., 1934, p. 109). Dacă n-ar fi pornit aşa de convins de la premisa proustiană, Eugen Ionescu ar fi văzut că dacă *Patul lui Procust* poate fi acuzat de ceva din punctul de vedere al construcţiei, apoi e tocmai de un exces în sensul acesta, aproape de o confecţie; dar e o construcţie de alt tip decît cea proustiană. Ceva mai înainte spusese: « se contrazice însă descrierea prousto-bergsoniană (devenirea, evoluţia interioară a personajelor) cu un anumit sens static, oarecum naturalist, al personajelor (de pildă, Ladima) » (p. 108 — aici are dreptate).

Nici imitator al lui Proust (gelozia lui Gheorghidiu şi încă una sau două note de evidentă inspiraţie proustiană în *Patul lui Procust*, toate asimilate organic, într-o creaţie autonomă, nu dovedesc altceva decît o permeabilitate rodnică), nici proustian ca temperament, Camil Petrescu a avut cu Proust o întîlnire de mare importanţă pe plan teoretic, sincronă şi concordantă celei cu Husserl. El a fost primul, cred, care a interpretat opera lui Proust prin prisma fenomenologiei

[1] *Nu* al lui Eugen Ionescu e o carte extrem de serioasă şi pertinentă, în ciuda cabriolelor ei paradoxale şi ireverenţioase de « *enfant terrible* »; e una din cele mai bune cărţi de eseistică literară pe care le avem. Tratarea în batjocură a controverselor literare vine din faptul că e, în fond — şi e de mirare că nu s-a observat asta — o carte despre moarte, cu un substrat grav (şi, la modul acesta, gravitatea nu se poate mima), iar din perspectiva aceasta, tot restul, şi vanităţile literare mai ales, e frivolitate. Toată opera lui Ionescu de astăzi e conţinută în germen în această carte. Eroarea de judecată globală (căci în detalii vede just) faţă de Ion Barbu vine din faptul că l-a raportat la Mallarmé şi Valéry, de care nu e legat substanţial, iar faţă de Camil Petrescu din faptul că l-a raportat exclusiv la Proust. Profit de ocazie să subliniez în treacăt că Eugen Ionescu era singurul la noi, la acea dată, care a văzut în *À la recherche du temps perdu* colosalul efort arhitectonic (nota Al.P.).

(paralel cu cea bergsoniană, recunoscută). Nu știu dacă de atunci a mai făcut-o cineva; e probabil că da. Camil Petrescu s-a întîlnit cu Proust pe terenul funcției de cunoaștere atribuită artei literare, identificînd în metoda proustiană coincidențe remarcabile cu metoda fenomenologiei: «sînt momente în vasta operă a lui Proust care arată preocupări de semnificativ și perenitate specific fenomenologice, deși e puțin probabil că a cunoscut această gîndire, dar dovedind un instinct adînc al cunoașterii» (*Teze și antiteze*, p. 45). Dacă o atare tentativă nu ar fi de o inutilă pedanterie, s-ar putea traduce în complicatul limbaj husserlian întregul demers analitic și descriptiv al lui Proust, de la investigația conștiinței pure pînă la aperceperea structurilor obiective. Camil Petrescu a înțeles că metoda proustiană nu era un psihologism de tipul scientist la modă în epocă (și Husserl se lepăda stăruitor de psihologism)."

Din articolul Adrianei Iliescu, *Camil Petrescu și Anton Holban, literatura ca experiență* [1] reținem, în primul rînd, efortul autoarei de a demonstra la ambii prozatori că, dincolo de ceea ce numește „Ich-romane"; unde pulsează mărturia, trebuie văzut eul trucat al romancierilor. Avînd în memorie anumite laitmotive critice, Adriana Iliescu, din chiar pragul suitei de fluente notații, nu se sfiește să spună un adevăr de care sîntem întru totul convinși:

„Critica noastră asociază numele lui Camil Petrescu și al lui Holban așezîndu-le sub zodia lui Proust, adică a romanului de analiză, a literaturii ca experiență de viață transcrisă. Camil Petrescu a teoretizat cu patimă ideea autenticului, polemizînd mult înaintea lui Sartre cu autorul atotștiutor ce se așază în perspectiva unui «*bon Dieu*» ce cunoaște tot ce simt și gîndesc personajele. Este adevărat că atît pentru Camil Petrescu cît și pentru Holban, literatura este o experiență existențială, iar sentimentele un mod de recunoaștere (a naratorului, a celorlalți, a relațiilor umane, a realității). E vorba de o aventură a cunoașterii, de o experiență directă ce tinde spre adevăr. Proustianismul celor doi prozatori este departe de a fi complet, iar deosebirile dintre cei doi sînt notabile. Dintr-o filiație, în genere, adevărată s-au tras și concluzii aproximative. Astfel, s-a răspîndit impresia că Anton Holban și Camil Petrescu au scris o proză «de analiză». Dar nimic din obiectivitatea minuțioasă, riguroasă și distantă a celebrului analist ce rămîne ironia chiar față de el însuși, nu vom găsi la acești doi scriitori ce au amîndoi (se poate demonstra prin lungi citate) oroare de ironie tocmai fiindcă ironia creează distanță, disociază, obiectivează."

---

[1] *Viața românească*, an. XXII, nr. 6, iunie 1970, p. 75—80.

De acord. În sensul propus găsim și în Camil Petrescu și în Anton Holban citate, dar cel puțin în aceeași măsură nenumărate pagini în care cu greu, la analiză de retortă, disociezi ironia de sarcasm. Mai departe vom vedea și ceea ce spun Ov. S. Crohmălniceanu și Al. George cînd scrutează nisipurile mișcătoare ale prozei de analiză.

Aceasta nu ne împiedică să fim solidari cu convingerea Adrianei Iliescu atunci cînd afirmă:

„Trebuie să acceptăm că dacă eroii «romanelor obsesionale» se manifestă printr-o explozie subiectivă, autorii se află undeva în afara coperților volumelor sau, mai bine poate, în subsolul paginii, acolo unde lucrurile pot fi comentate altfel — așa cum sînt prezentate în *Patul lui Procust*. Așadar, protagoniștii sînt cu pricepere antrenați și solid angrenați în cîte o poveste de dragoste: dar iubirea-gelozia este aici mai degrabă o metaforă, scriitorii discută, în principal, despre altceva."

Plasîndu-l într-un context mai larg al literaturii europene, tînărul critic Alexandru Ștefănescu [1] îl apropie pe Camil Petrescu de Ibsen și Brecht și dacă descoperă similitudini în pasiunea dezbaterii de principii găsește și deosebirea care îl particularizează pe dramaturgul și romancierul nostru în *problema cunoașterii*.

Luciditatea, integritatea etică îl fac pe Camil Petrescu să nu abdice de la demnitatea austeră a principiului.

Între Camil Petrescu și G. Călinescu, se poate, de asemenea, găsi un liant, ambii scriitori agreînd jocul abstracțiilor asimilat procesului de cunoaștere apriorică. Sîntem de acord că scriitorul nostru „se află departe de Blaga", care stabilea determinări intuiționiste de tip spenglerian (intuiționismul abisal) dar nicidecum bergsonian, cum încearcă să reducă Al. Ștefănescu la o paranteză un proces cu mult mai complex, vizînd esența problemei gnoseologice la cei doi scriitori. Să urmărim, însă notațiile lui Al. Ștefănescu:

„Camil Petrescu nu este un sentimental, în sensul că el nu se lasă pradă efuziunilor. De la o înălțime rece, din aerul rarefiat al rigorilor intelectuale, privirea sa cuprinde cu limpezime spectacolul vieții. [...] Ca și Călinescu, Camil Petrescu este intelectualul care face judecăți apriori asupra existenței. El se află departe de filozofia lui Blaga (și, deci, de intuiționismul bergsonian), care trimite pe gînditor să se substituie fenomenelor pentru a lua act, prin iubire, de esența realului. Camil Petrescu face din conflictele personajelor sale un adevărat joc al ideilor pure. [...] Poezia, teatrul, romanul, eseistica sa, toate sînt

---

[1] Al. Ștefănescu, *Demnitatea ideii*, în *Luceafărul*, an. XII, nr. 31 (431), 1 august 1970, p. 2.

rezultatul acestei lucidităţi care încearcă să-şi asume datele realităţii fără a ieşi ea însăşi în întîmpinarea lor. O demnitate rece a principiilor născute odată cu conştiinţa separă pe scriitor de realitatea fremătătoare. Patetismul operei lui nu e euforia cunoaşterii, ci febrilitatea chemării. Cu o voce uscată de sete, scriitorul cheamă mereu o realitate suficientă sieşi să se supună îmbrăţişărilor sale. Dar ea rămîne fidelă propriei arderi care nu are nevoie de comunicare.

Suferinţa unui scriitor coboară totdeauna şi asupra personajelor din opera sa.

Transpusă echivoc în termeni erotici, drama demnităţii ce face imposibilă comuniunea apare şi în romanul *Patul lui Procust*. Fred Vasi escu şi doamna T. se cheamă cu disperare, dar toată energia apelului lor se comprimă într-o aşteptare tăcută. Ei nu vor să renunţe la individualitate, fiindcă sînt demni şi nici măcar nu înţeleg că acesta e te sacrificiul ce li se cere. Ei nu-şi dau seama că dragostea e un act de umilinţă, de depersonalizare. Ca şi în cunoaştere, individul trebuie să renunţe la personalitate pentru a se confunda cu un element dinafară. Iar înţelegerea se produce abia cînd subiectivitatea s-a dizolvat cu totul în noul cadru de existenţă. E drept că în procesul cunoaşterii reciprocitatea abandonului e mai puţin evidentă. [...] Avînd o viaţă interioară bogată, Fred Vasilescu şi doamna T. vor să facă fiecare, din partenerul iubirii, un individ într-o casă străină. Ei nu înţeleg că pentru dragoste ar trebui să renunţe la ceea ce le aparţine, să se dăruie unul altuia goi, contopiţi într-o realitate ce abia se va naşte. Drama lor e o dramă a frigidităţii intelectuale. E ca şi cum gînditorul ar implora cerul să se supună speculaţiei filozofice. Sentimentul unicităţii duce la această tragică indisponibilitate. S-ar putea obiecta că Fred Vasilescu şi doamna T. nu sînt închişi în propria lor suficienţă, că ei nu sînt sterili, că au nevoie unul de altul. Da, dar au nevoie nu pentru a se abandona unei creaţii comune, ci pentru a se anexa unul altuia cu sentimentul că *ei* contează şi nu legea care i-a adus un timp la lumină pentru ca ulterior să-i înlocuiască cu alţii. Plenitudinea intelectuală e cauza unei asemenea semeţii. Ca şi într-o cunoaştere nerealizată din cauza obiectului inert şi a cercetătorului distant, protagoniştii romanului gustă insatisfacţia pînă la capăt."

Fără ambiţia de a cuprinde întreaga problematică a cărţii, Al. Ştefănescu rămîne fidel ipotezei că „demnitatea ideii" la Camil Petrescu are echivalent metaforic în „jocul ielelor", deci al abstracţiilor. Procedînd prin separaţie, Al. Ştefănescu a ales cuplul Fred Vasilescu-doamna T, socotit ca cel mai adecvat pentru explicitarea dramei individualităţii

exacerbate. Interesantă tentativă de smulgere de la examenul lejer prin descripție.

Un punct de reper inedit în receptarea romanului *Patul lui Procust* găsim în paginile consacrate lui Camil Petrescu de Al. George.[1] E, după noi, punctul de vedere cel mai puțin tributar înaintașilor, în ciuda unei anume absolutizări a reușitei exemplare a lui Camil Petrescu numai în *Patul lui Procust*. Temperament funciar polemic, Al. George se desprinde fără reverențe de T. Vianu și G. Călinescu și e în dezacord cu perspectivismul și relativismul sub semnul cărora îl situează esteticianul și apoi ilustrul istoric literar. Incontestabil că Al. George este printre cei mai înzestrați critici, care, extinzîndu-și examenul asupra întregii opere a scriitorului nostru, ar oferi, pentru perioada receptării în contemporaneitate a lui Camil Petrescu, una dintre cele mai originale interpretări, refractar, la modul superior, preluării valorilor fetișizate. Spațiul nu ne îngăduie, dar marginaliile lui Al. George s-ar cuveni reproduse *in extenso*:

„Credincios principiului proustian al unității de viziune, Camil Petrescu, printr-un enorm artificiu, păstrează narațiunea la persoana întîi și romanul se compune din colectarea mărturiilor pe care le fac personajele sale, într-un dosar de existențe. Dar metoda nu e deloc proustiană, ci aceea a « cadrului » naturalist de totdeauna.

În schimb, față de primul roman, cel de al doilea sparge compoziția, și anchetaților li se recomandă să cultive « digresiile, alunecușurile din condei, pe care le bănuiam mai interesante decît întîmplarea însăși ». De unde *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* era o compoziție clară, uniliniară, de factură clasică, acțiunea celui de al doilea roman este întortocheată, înaintează ramificîndu-se, și în acest amănunt putem vedea o oarecare influență a lui Proust.

Dacă personajele sînt mai multe și atenția cititorului este purtată cînd la unul, cînd la altul, în schimb ele sînt unificate de interesul pe care-l poartă aceleiași probleme. Într-adevăr, indiferent de variațiile de situații și de poziția eroilor, personajele principale nu vorbesc decît despre dragoste văzută ca o preocupare exclusivă, care condiționează existența — și a fost necesar un mare talent pentru a salva aceste pagini de monotonie.

Prima voce pe care o auzim este a doamnei T., care ne vorbește din cîteva scrisori adresate autorului. În legătură cu ea, Camil Petrescu propune o teorie curioasă, după care persoanele cele mai apte de a scrie

---

[1] Al. George, *Semne și repere*, Editura Cartea românească, 1971, p. 112—120.

literatură sînt cele pe care preocupările le țin departe de ea și care «nu au talent». Camil Petrescu urmărise această problemă în articole de critică literară în care analiza sau «denunța» (cum îi plăcea să se exprime) meșteșugul, «scrisul frumos», arta (în care el vedea doar o afectare pe care o repudia numind-o caligrafie, calofilism etc.). Pe cît se pare, autorului nostru îi repugnă orice încercare de a izola opera de artă într-o lume aparte, de a da gestului artistic o autonomie deasupra suportului său material, constituindu-se ca o finalitate. Deosebirea dintre autentic și artă, care fusese unul din principalele posturi ale unei anumite concepții artistice, se vede astfel suprimată. Dimpotrivă, preocuparea de autentic, de documentar este, în *Patul lui Procust*, maximă. Corespondența, însemnările brute, documentul științific sînt produse pentru a alimenta interesul cititorului în mai mare măsură decît compoziția închegată și rotundă.

Dar de aici și pînă la a susține că amatorul este cel care poate exprima mai bine, «cu o liminară sinceritate, ceea ce a simțit, ceea ce a gîndit, ceea ce i s-a întîmplat în viața lui și celor pe care i-a cunoscut sau chiar obiectelor neînsuflețite. Fără ortografie, fără compoziție, fără stil și chiar fără caligrafie» este o diferență excesivă. Căci pentru a putea realiza toate aceste deziderate e necesară o mare rutină literară și experiența arată că în primul rînd amatorii sînt cei tentați să scrie «frumos», să literaturizeze, adică să nu se exprime «cu o liminară sinceritate». Încercările începătorilor netalentați, ca și compozițiile elevilor de liceu, sînt forțat literare, afectate și îngrijit caligrafiate. Cînd Camil Petrescu pronunța aceste principii simple, o făcea de la înălțimea unei vaste experiențe artistice de la care e firesc să i se pară «aberații» tocmai ceea ce în realitate tentează pe neofiți! Un om fără absolut nici un fel de experiență a scrisului e de neconceput.

Doamna T. este, în intenția autorului, o astfel de amatoare fără talent. E proprietara unui magazin de mobile, are, ce-i drept, «un dublu comerț cu arta», dar se ține totuși departe de literatură fiindcă «nu știe să scrie». Dar scrisorile ei dovedesc o remarcabilă personalitate artistică. Sînt cele mai bune pagini scrise de Camil Petrescu prin densitatea impresiilor, prin finețe și mai ales prin continua disponibilitate de a-și traduce stările de conștiință într-un limbaj cu reflexe lirice. Din aceste pagini clocotitoare ca o esență tare se dezvăluie însă, alături de personalitatea povestitoarei, drama unui oarecare D., prieten din copilărie al ei, care și-a zădărnicit viața din cauza ei și pe care ea îl acceptă în intimitate din compasiune. Din nefericire, doamna T. însăși poartă în suflet eșecul unei iubiri nesatisfăcute, ale cărei ecouri străbat din paginile scrisorilor.

Intrigat, autorul identifică pe amantul doamnei T. în persoana lui Fred Vasilescu, tînăr diplomat și aviator amator, și cu ajutorul lui încearcă să afle mai mult, anchetîndu-l. Fred Vasilescu își scrie anumite amintiri din viață sub titlul *O după-amiază de august* și aceasta constituie secțiunea cea mai importantă a romanului. Amintirile lui nu se referă la legăturile cu doamna T., la care totuși face aluzie în repetate rînduri, suficiente totuși pentru a ne captiva interesul, dar fără unitate cronologică. Relatarea lui privește mai mult o după-amiază petrecută în tovărășia mediocrei actrițe Emilia Răchitaru, o prostituată lipsită de talent și de sensibilitate.

Fred Vasilescu realizează și el dezideratul autorului, anume de a nu fi scriitor, dar conversația lui « dă acea impresie unică de trăire adevărată ». Pentru a ne face cunoscută ignoranța lui Fred în literatură, autorul ni-l arată mirîndu-se în compania a doi scriitori pe care-i consideră cu o admirație de gimnast. Dar este imposibil ca un tînăr atît de inteligent, plimbat prin străinătate, licențiat în drept și secretar de legație (fie ea și românească) să manifeste o asemenea ignoranță numai pentru a confirma teoriile autorului. Dimpotrivă, povestirea lui ne pune în contact cu un intelectual în concepția lui Camil Petrescu. Ce este remarcabil la Fred Vasilescu este gama extinsă a impresiilor pe care știe a le distinge și a le nota. [...]

Dar excesul de demonstrație merge mai departe și viciază tot romanul. Căci, în definitiv, ce caută Fred Vasilescu la Emilia? Explicația că « e cald și după-amiaza asta de august e calmă și îmbîcsită ca în orele de siestă cu harem obosit (...) și aș vrea să văd o coapsă de femeie frumos arcuită, cu pielița albă ca să ți se lipească de podul palmei », nu e satisfăcătoare. În toată această după-amiază sensibilitatea lui e contrazisă și suferă crîncen și este de neconceput că un om cu situația lui materială se coboară în astfel de momente în medii atît de josnice. Și afară de aceasta, Fred își urmărește partenera cu o atenție am zice științifică, o supune unui examen cu lupele cele mai puternice, o judecă la tot pasul, o cîntărește. Emilia e personajul despre care acest erou vorbește cel mai mult — și, atunci, pe bună dreptate i s-a reproșat lui Camil Petrescu insuficiența ei. « Pentru ca Emilia să atragă pe un poet ca Ladima, scrie G. Călinescu (în *Istoria literaturii romane*, p. 662), trebuie să-i admitem nu numai însușiri fizice, dar și oarecare putere de atracție morală. Romancierul face din ea o bestie incultă și e vădit că-i încarcă vorbirea ».

Prezența lui Fred vine din același spirit de demonstrație care domină, dealtfel, tot romanul. Personajele cărții nu au decît o legătură

întîmplătoare între ele. Căci *Patul lui Procust* este o teoretizare asupra unei anume concepţii a amorului şi personajele sînt în fond nişte subiecte psihologice pe care autorul le leagă convenţional şi le pune în contrast pentru uzul demonstraţiei. Dacă *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* fusese romanul unui « caz », *Patul lui Procust* este romanul unei « probleme ».

Modul cum e condus firul evenimentelor este, după cum s-a remarcat, esenţialmente dramatic. Situaţia cititorului care poate urmări tribulaţiile personajelor este aceea a unui spectator care asistă la o piesă unde fiecare personaj urmează o linie a acţiunii independentă. Singur spectatorul le cuprinde pe toate în unghiul lui vizual şi le poate descifra adevăratul sens.

Nu avem deci de a face cu unitatea de viziune din romanul lui Proust, ci cu un fragment de realitate asupra căruia îşi exercită observaţia mai multe persoane. T. Vianu vede aici:

« Un procedeu care permite identificarea situaţiilor şi a caracterelor prin încrucişarea unor mărturii deosebite. Autorul pare a fi de data aceasta un perspectivist; el pare a şti că ceea ce numim adevărat este totdeauna produsul unui punct de vedere şi că singura putinţă de a ne salva oarecum din relativismul fatal al cunoştinţei este a înmulţi perspectivele în jurul aceluiaşi obiect. Tehnica *Patului lui Procust* este aceea a relativismului modern » (*Arta prozatorilor români*, 1941, p. 391).

Iar G. Călinescu comentează în acelaşi fel procedeul, susţinînd că cititorul încearcă o emoţie « poliţistă » refăcînd prin mărturiile diferite ale eroilor adevăratul aspect al lucrurilor. Nouă însă situaţia ni se pare inversată. Faptele ni se par cît se poate de bine precizate şi nu ele oferă vreo dificultate înţelegerii. În centrul romanului *Patul lui Procust* nu stă o afacere complicată, pe care confesiunile eroilor colectate de autor în dosarul lui de existenţe le luminează un aspect sau le colorează afectiv în vreun fel, ci este problema dragostei, în funcţie de care se definesc eroii şi se compune romanul prin adunarea, de un arbitrar specific literaturii realiste dar nu mai puţin de o logică impusă de « compoziţie », a momentelor care pot caracteriza mai bine comportarea eroilor. Se poate vedea uşor că eroii romanului sînt înfăţişaţi într-un paralelism destul de simplu şi urmînd în activitatea lor pe terenul ficţiunii cam aceleaşi etape. Modul lor de a se comporta le diferenţiază (şi în asta constă după noi şi marele interes al romanului), dar destinul sub care acţionează e acelaşi.[...]

Ca şi în *Ultima noapte de dragoste*, se observă şi în cel de al doilea roman reducerea extremă a personajelor. Deşi acţiunea este mai dis-

parată, firele ei divergente sînt răsucite într-unul singur. Cele patru personaje: Ladima, anonimul D., Fred Vasilescu și doamna T.— cărora nu li se poate adăuga decît ca un punct de interferență a faptelor, dar nu și ca interes psihologic, Emilia — reprezintă moduri ale experienței erotice într-o viziune circumstanțială, dar de mare profunzime și într-un paralelism al trăirilor care îi apropie și le dă o notă comună. Căci dacă primii impresionează prin dramatismul existenței, printr-un anumit brio al experienței lor nefericite, doamna T. și Fred sînt ridicați pe o treaptă mai înaltă a viziunii și reprezintă alt mod de reflexie și de comportare. Nu încape îndoială că autorul acestui roman vorbește mai mult prin comentariile lor și împărtășește cu ei aceeași viziune fără de iluzii asupra vieții. Deși scrisorile lui Ladima constituie cheagul acțiunii și pretextul reflecțiilor lui Fred, în primul plan al interesului psihologic se situează legătura dintre tînărul aviator și doamna T. Aceasta reprezintă, de fapt, și principala realizare a romancierului. Amîndoi înfățișează același tip uman, compus dintr-o înaltă intelectualitate și o conștiință morală superioară. În structura sufletească a celor doi amanți, autorul a pus acea demonică tristețe a individului care a depășit experiența curentă și poate reflecta asupra vieții dintr-o perspectivă din care, dacă lipsește contagiunea cu lumea obișnuită, fericirea, în schimb, devine ea însăși sterilă. Ei reprezintă moduri excepționale ale existenței, tipuri menite, în cadrul unei viziuni lucide și pesimiste asupra raportului om-univers — la care pare a adera Camil Petrescu, ca o consecință a constatării ostilității generale a lumii — să fie eliminate de cenzura unificatoare și implacabilă a naturii prin moarte sau anihilare. Misterul unor astfel de apariții nu s-ar lămuri decît ca un confluent în taina mai mare a lumii. Or, pe cît poate întrevedea înțelegerea noastră, universul, în genere, nu ne oferă spectacolul expansiunii formelor spre desăvîrșire, ci acela al degradării și al dispersiunii. Cele două personaje ale romanului « dispar » deci, sau își reduc pînă la anihilare tonusul vital după o experiență epuizantă, dar plină de revelații. În sfîrșitul lor nu trebuie să se vadă o revoltă împotriva împrejurărilor determinate ale vieții, ci o consecință a tragediei veșnice a existenței. Fred Vasilescu este cel care știe să dea acestei fatalități aura de tragedie prin actul său voluntar. Pe aceste aliniamente psihologice, « misterul abținerii lui Fred » (dealtfel, în spiritul vechilor romane medievale ale iubirii) înseamnă o intuiție profundă asupra fenomenului uman și negreșit ridică această scriere la nivelul literaturii universale.

Surprinzătoare, dar nu și pentru cel familiarizat cît de puțin cu literatura lui Camil Petrescu, este persistența în acest roman a aceleiași

teme care se repetă și se multiplică în toate scrierile sale. Din acest punct de vedere *Patul lui Procust* nu aduce decît o schimbare de situații și de peisaj. Poate conștient de insuficiențele primului roman, redus la persoana povestitorului, autorul s-a gîndit să extindă lumea eroilor săi prin creația de personaje care să se definească însă tot în funcție de aceeași problemă.

Ca urmare a acestui fapt, tendința de a articula un cadru real, o lume cu existență obiectivă, se face simțită cu mai multă putere în *Patul lui Procust.* Diferențierea psihologică a eroilor devine pentru prima dată o preocupare pozitivă. Începe să se configureze o «lume» a romanelor lui Camil Petrescu, și aceasta nu e atît a atmosferei, a mediului, sau a situațiilor, cît a sufletelor. În această direcție merge marea ambiție a scriitorului, și măsura în care el izbutește să le dea viață și să le facă purtătoarele de cuvînt ale concepțiilor sale reprezintă și gradul lui de realizare artistică. Care sînt deci caracteristicile lor?

În primul rînd, am deosebit, desigur, importanța excesivă acordată iubirii, văzută ca o preocupare majoră care condiționează existența. Principalele personaje ale romanelor lui Camil Petrescu trăiesc, literar vorbind, numai prin latura lor sentimentală și sînt evocate numai în cadrul legăturilor erotice care însoțesc și încadrează viața lor psihică. Este aici «necunoscuta» care, dacă nu rezolvă toate ecuațiile romanelor lui Camil Petrescu, înseamnă cel puțin piatra de încercare a înțelegerii lor. Fără a pătrunde și a resimți într-o oarecare măsură această particularitate nu se poate aborda literatura romancierului nostru. Ea impune o participare simpatetică fără de care romanele lui apar ca niște construcții inteligente și subtile, dar oarecum incomprehensibile. Scepticii, neîncrezătorii în autenticitatea sentimentelor, nu pot intra în publicul lui Camil Petrescu. Rezervele lui G. Călinescu în *Istoria literaturii române*, formulate în acest spirit, definesc poziția criticului și limitele înțelegerii sale. Căci toată literatura lui Camil Petrescu e un imn închinat iubirii, care e agentul vieții și al morții și destinul eroilor săi se va desfășura sub acest semn. În analiza acestui sentiment își va încerca romancierul nostru toate puterile artei sale, și va da paginile cele mai profunde.

Cine judecă de la distanță și se lasă sedus de caracterul violent al unora din paginile lui Camil Petrescu ar putea săvîrși eroarea de a-l clasa pe romancierul nostru printre romantici. Dar această pornire spre viața erotică, care dă un accent atît de particular și de tulburător operei lui Camil Petrescu, nu trăiește izolată de viața conștiinței ci îi este subordonată, chiar dacă uneori se răzvrătește împotriva ei."

Ov. S. Crohmălniceanu,[1] cunoscînd rigorile istoriei literare, pornește de la ceea ce aduce nou *Patul lui Procust* față de *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*. Pînă în punctul unde simte necesar și justificat să discute particularitatea concepției estetice a scriitorului, apelînd la cunoscutele considerații ale acestuia asupra lui Proust și intuiționismului bergsonian, reunite în *Teze și antiteze*, criticul face o demarcație între condiția intelectualului, așa cum apare ea în primul roman și în *Patul lui Procust*. Subscriem la majoritatea considerațiilor lui Ov. S. Crohmălniceanu, clare și la obiect, nu însă și la convingerea sa că Ladima din nuvela *Mănușile* ar însemna o modificare esențială a opticii scriitorului asupra tipologiei și evenimentelor. Ladima din *Patul lui Procust* e tot atît de radical în atitudinile sale, mai nuanțat decît cel din *Mănușile* (nuvelă destul de modestă, ca și *Cei ce plătesc cu viața*), unde multe trăsături sînt sensibil, chiar supărător îngroșate. Dubla dramă a lui Ladima, socială și intimă, provine în primul rînd din însăși structura societății care dispunea de toate mijloacele pentru anatemizarea intelectualului, în speță a artistului refractar concesiilor de circumstanță. Și Ladima, dincolo de penibila obsesie erotică, de eșecul și comportarea dezonorantă, reiese ca o conștiință ireconciliabilă în întreprinderile sale literare, de gazetar intransigent. Situația lui pauperă, în contrast cu a mondenului Fred Vasilescu, provine în mare măsură din atitudinea lui indezirabilă. Prin Ladima, romancierul a continuat, pe alt fundal al vieții social-politice, să releve o fațetă, care îi era proprie, a inadaptabilității intelectualului de o mare onestitate în aspirațiile sale civice, dar, ca și lui Gelu Ruscanu, „jocul ielelor" fiindu-i nefast. Să urmărim însă considerațiile lui Ov. S. Crohmălniceanu:

„Dacă în *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, Camil Petrescu și-a ales pentru examinarea problemelor care îl preocupau un caz privilegiat (eroul dobîndește, grație hazardului, mult visata securitate materială), în *Patul lui Procust* propune discuției cazul curent; Ladima nu mai e intelectualul eliberat de constrîngerile imediate ale existenței; dimpotrivă, el trebuie să se zbată îngrozitor pentru a trăi, să recurgă la cele mai penibile expediente.

Ladima e poetul de o rară sensibilitate, gazetarul prob și curajos, omul gesturilor exemplare, cavalerești. La Tekirghiol, cînd doamnei T. i se adresează o necuviință, el singur intervine, alb ca varul, și, fără să-i

---

[1] Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura romană între cele două războaie mondiale*, Editura Minerva, I, 1972, p. 467—476.

pese că riscă a înfrunta o întreagă bandă de cheflii, pe jumătate beţi, îi strigă în faţă lui Fred Vasilescu, ridicolul, dar şi admirabilul: « Domnule, eşti un *goujat* ». [...]

Eroul poartă toate stigmatele poetului neînţeles, aşa cum l-a creat lumea burgheză. Ceea ce i se întîmplă, să se îndrăgostească de o femeie ordinară, o semiprostituată, pe care el o crede întruchiparea purităţii şi bunătăţii, e o consecinţă a condiţiei sale jalnice sociale şi materiale. Ladima caută necontenit să evadeze din platitudinea existenţei cotidiene, trăieşte spiritual în altă lume şi-şi proiectează himerele asupra realităţii. În aceasta constă, arată romancierul, dezarmarea morală a personajului. Ladima refuză să vadă cu luciditate mizeria în care se bălăceşte. El are o uluitoare capacitate de a o converti în superioritate. Chiar felul cum se îmbracă îl defineşte. Ladima găseşte vulgară alura sportivă şi eleganţa vestimentară a lui Fred Vasilescu. De aceea poartă guler scrobit, o haină fără supleţe, demodată, care nu-i vine; manşetele cămăşii îi depăşesc mîneca hainei ca nişte « burlane »; are mustăţi mari de muşchetar, zice el, mai degrabă de sergent-major, găsesc alţii. E ceva în portretul acesta din rigiditatea, nu o dată comică, a lui Macedonski.

Ladima se agaţă cu disperare de o lume pe care o detestă şi cu care ar trebui să rupă orice legătură. Dar eroul păstrează o inepuizabilă putere de autoiluzionare. El crede în himerele minţii sale, ca un bolnav în halucinaţiile febrei. Societatea îl neutralizează uşor, azvîrlindu-i o slujbă mizeră de corector sau de redactor nenorocit. Se vorbeşte undeva, în unele cercuri boeme, de marele poet Ladima. Cunoscuţii îl consideră tipul perfectului ratat, numai cîţiva prieteni văd în el o fiinţă de o structură sufletească aparte.

Cu Ladima se petrece o dramă jalnică, descurajantă, strivitoare. Emilia îl foloseşte ca paravan social. Se întreţine astfel cîteva ore pe zi cu dînsul, cînd, istovit, eşuează în locuinţa ei, alcov meschin de mahala. Ladima joacă aici tabinet cu Valeria, sora Emiliei, face proiecte maritale, se interesează de sănătatea « logodnicei » sale. Aceasta nu prea iese cu el, pentru că — le explică prietenilor — « nebunu » e prost îmbrăcat. În schimb, îl trimite după tot felul de comisioane umilitoare. Drama lui Ladima e atît de sumară şi grotescă, încît unii comentatori ai cărţii au găsit-o aproape neverosimilă.

S-a spus că eroul trebuie să fie de o candoare dezarmantă ca să nu-şi dea seama ce farsă sordidă i se joacă. Dar Ladima, tocmai din cauza statutului său social inferior, n-are cum să pătrundă în lumea de lustru mediocru, unde circulă ca simplă demimondenă « logodnica »

lui. Mai mult, el *nu vrea* să afle adevărul. Ladima are nevoie să se automistifice, să-şi construiască universul acesta imaginar de afecţiune, de calm şi de curăţenie morală, fără care n-ar putea trăi. Unui asemenea tip de intelectual, experienţa umilitoare a vieţii zilnice îi inoculează o mîndrie bolnavă. Din orgoliu, Ladima refuză pînă în ultima clipă să-şi contemple toată mizeria existenţei. Înainte de a se sinucide, împrumută nişte bani, pe care-i lasă în buzunar, ca să nu se creadă cumva că şi-a pus capăt vieţii din cauza sărăciei. Compune şi o scrisoare de dragoste, destinată frumoasei doamne T., femeie distinsă, cultă, delicată, antiteză a Emiliei, iarăşi spre a înlătura orice bănuială că ar fi fost în stare să se omoare pentru o vulgară prostituată.

Romanul ne prezintă, aşadar, drama secretă a lui Ladima. Datele acesteia le aflăm din scrisorile eroului adresate Emiliei şi din comentariile cu care ea însoţeşte în pat lectura lor de către Fred Vasilescu.

El e fiul lui Lumînăraru din *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, tovarăş cu Nae Gheorghidiu în numeroase afaceri. După conflictul de la Tekirghiol, tînărul îl cunoscuse pe Ladima şi-i cîştigase prietenia. Bogat, frumos, sportiv, bărbat cu mari succese la femei, Fred e îndrăgostit de doamna T. Dar, cu toate că şi ea îl iubeşte, o va evita sistematic şi va pieri într-un stupid accident de avion.

Misterul acestei ciudate legături urmează să-l lămurească două jurnale pe care autorul le publică aşa cum au fost redactate de doamna T. şi de Fred Vasilescu, adăugînd textului foarte puţine comentarii proprii, doar sub forma unor adnotări marginale şi cîteva piese documentare necesare înţelegerii mai exacte a lucrurilor, nişte articole şi poezii apărute sub semnătura lui Ladima ,scrisorile sale trimise Emiliei etc. [...]

Titlul romanului, *Patul lui Procust*, tinde să fixeze printr-un simbol ideea centrală a acestor drame. Luăm act de două experienţe tragice ale iubirii... Una, trăită de Ladima, care trebuie să-şi amputeze spiritul ca să-l aducă la măsura sufletului vulgar şi interesat al Emiliei. Alta, a lui Fred, stăpînit, dimpotrivă, de sentimentul că i se cere mai mult decît ar putea da. Pe ambii eroi dragostea îi mutilează, încercînd să-i scurteze sau să-i lungească după un fel de pat procustian fatal.

Legătura întîmplătoare între cele două destine o face corespondenţa lui Ladima, descoperită de Fred la Emilia. Dar cuplurile ilustrează — cum se vede — şi o anumită simetrie tragică existenţială. Împrejurările îl pun totodată în contact pe Ladima cu Lumînăraru şi Nae Gheorghidiu. [...]

Nicăieri ca în *Patul lui Procust* autorul nu a procedat la o operaţie de demistificare mai radicală a reprezentărilor pe care şi le face despre

sine intelectualitatea. Nicăieri nu şi-a tratat atît de sever fraţii spirituali ca aici. Pe Ladima, Camil Petrescu îl priveşte cu o detaşare critică incomparabil mai mare decît pe Gelu Ruscanu, pe Pietro Gralla sau pe Ştefan Gheorghidiu.

Totuşi, şi în *Patul lui Procust*, ea rămîne incompletă. Camil Petrescu nu descoperă încă tipul intelectualului capabil să se elibereze de fantasmele pe care le plăsmuieşte în minte, şi aceasta se va întîmpla abia sub influenţa ideologică a clasei muncitoare, cînd va crea figura lui Bălcescu *(Un om între oameni)*. Dealtfel, cu sentimentul limitelor viziunii sale, Camil Petrescu a scris, după război, două nuvele în care reapare Ladima. Prima, *Mănuşile*, versiune nouă a unei bucăţi mai vechi, *O seară cu masă bună şi iubire*, precizează în spirit autocritic natura răului. E denunţată revolta în genunchi, jalnica iluzie a libertăţii, dependenţa ascunsă a anumitor intelectuali, ca Mihai, eroul episodului, de sacul cu bani capitalist.

A doua nuvelă, aşa cum făgăduieşte şi titlul *(Cei care plătesc cu viaţa)*, aduce imaginea muncitorilor asasinaţi în piaţa Teatrului Naţional, iar Ladima, întîlnindu-şi adevăraţii, singurii tovarăşi neştiuţi, de luptă, asistă la asurzirea unui prieten, moment simbolic, cu o profundă semnificaţie istorică.

Camil Petrescu este întîiul nostru prozator care adoptă metoda de lucru a lui Proust. Această tehnică inedită de a nara nu numai că a aplicat-o, dar a ţinut să o şi teoretizeze. Necesitatea ca romanul modern să-şi schimbe radical optica, scriitorul a pledat-o într-o conferinţă intitulată *Noua structură şi opera lui Marcel Proust* (*Teze şi antiteze*). [...]

Fidel esteticii proustiene, Camil Petrescu îşi construieşte şi el romanele sale cu o singură perspectivă. *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* este o lungă confesiune sau, dacă vrem, jurnalul unui combatant, care începe prin nişte mărturii intime.

În *Patul lui Procust*, perspectiva unitară apare iarăşi asigurată datorită faptului că tot ce se spune constituie o relatare a autorului, amic cu personajele romanului şi deci posesorul anumitor informaţii despre ele. Dincolo de mărturiile lor, romancierul ne comunică strict numai date ale experienţei sale personale în notele din subsolul paginilor. Ladima se exprimă direct doar prin scrisorile lui şi prin articolele şi poeziile citate ca documente. Acestea sînt reproduse de Fred Vasilescu, odată cu comentariul Emiliei, aşa cum l-a reţinut *el*. De asemenea conversaţiile sale *personale* cu Ladima.

În subsidiar, nu există iarăşi decît optici absolut unitare. A lui Fred Vasilescu şi a doamnei T., identificabile nemijlocit în jurnalele lor, a nefericitului Ladima, reconstituibilă din scrisorile către Emilia şi piesele documentare. Toate sînt pînă la urmă reduse la perspectiva autorului, care nu modifică însă nimic, tipăreşte pur şi simplu textele, adăugîndu-le note separate, explicative. Fluxul vieţii interioare individuale n-a fost nicăieri întrerupt de intervenţii insolite. Realitatea apare răsfrîntă ca într-un joc de oglinzi. Fireşte că aceasta ar duce la o totală relativitate şi la imposibilitatea de a cunoaşte ceva.

Camil Petrescu caută să scape dintr-un asemenea impas prin luciditatea cu care *organizează* mărturiile şi le precizează caracterul. Acestea nu se adună la întîmplare, ci sînt grupate astfel încît relativitatea lor să fie complementară. Fred corectează tot timpul prin reflecţiile şi amintirile sale ideea pe care tinde să o creeze Emilia despre Ladima. Autorul, la rîndul lui, introduce un punct de vedere, iarăşi bineînţeles ca o reprezentare subiectivă personală, dar împinsă spre o maximă obiectivizare, fiindcă ţine să fixeze tipologia socială a eroului. Aplicată astfel, metoda proustiană rămîne o tehnică literară, fără neapărate implicaţii filozofice. Lucrul se datoreşte şi faptului că romancierul n-a acceptat niciodată integral subiectivismul idealist husserlian şi nici iraţionalismul bergsonian, căutînd o conciliere a lor cu convingerile sale « substanţialiste ».

Lui Proust, Camil Petrescu îi mai descoperea meritul de a fi introdus în durata concretă, în realitatea prezentului, amintirile aşa cum le furnizează conştiinţei *memoria involuntară*. [...]

Doamna T. ezită la început să-şi încredinţeze hîrtiei amintirile. Nu ştie să scrie — se scuză ea. Autorul o convinge să învingă o astfel de prejudecată. « Un scriitor — îi explică el — e un om care exprimă în scris, cu o liminară sinceritate, ceea ce a simţit, ceea ce a gîndit, ceea ce i s-a întîmplat în viaţa lui şi a celor pe care i-a cunoscut, fără compoziţie, fără stil şi chiar fără caligrafie ».

Pe Fred Vasilescu îl sfătuieşte în acelaşi sens: « Îmi vei fi de folos numai dacă îmi vei da material, cît mai mult, chiar cînd ţi-ar părea încurcat şi de prisos, fii prolix, cît mai prolix. Foloseşte, cînd vrei să te explici, comparaţia. Încolo, nimic... »

Textele jurnalelor din *Patul lui Procust* sînt astfel redactate, aparent, fără nici o grijă de compoziţie. [...] Ţelul e obţinerea senzaţiei de autenticitate neştirbită. Intervin mereu digresiuni. Autorul însuşi întrerupe naraţiunea cu note care ocupă cîteodată pagini întregi.

Totuşi, Camil Petrescu n-a înţeles să folosească în mod abuziv nici această tehnică proustiană. « Trebuie să spunem din capul locului

— precizează el — că o memorie puternică se colorează așa de intens afectiv, că nu se risipește în formale asociații de senzații. Această simplă asociere penibilă în pretențiile ei de artă se întîmplă la James Joyce, nu însă la Proust, unde interesul semnificației dirijează fluxul amintirii » *(Noua structură și opera lui Marcel Proust, Teze și antiteze)*. Camil Petrescu acordă, prin urmare, un primat conținutului gnoseologic al romanului asupra tehnicii narative, respingînd transformarea scrisului în dicteu automat. Ambiția joyciană de a reproduce integral fluxul conștiinței, prin *fotografierea* vieții interioare, fără degajarea *semnificațiilor* fiecărei trăiri, o denunță drept naturalism plat. Aici, desigur, greșea, pentru că ignora organizarea complexă și temerară a unui roman ca *Ulysse*, cu o desfășurare concomitentă pe diverse planuri, prin analogii și simboluri, destinate să prindă în angrenajul lor însăși ordinea cosmosului. E de reținut, totuși, că mecanismele memoriei involuntare îl interesează pe Camil Petrescu numai atunci cînd duc la revelații psihologice. Reconstituirea trecutului pe cale asociativă o acceptă, cu alte cuvinte, spre a obține o prezentare mai profundă, mai autentică, mai realistă a sufletului omenesc, a motivărilor morale.

Scriitorul, însușindu-și anumite tehnici moderne ale romanului, înțelege să le utilizeze — cum vedem — în funcție de finalitatea lor cognitivă."

Întreg comentariul lui Marian Popa [1] la *Patul lui Procust* se derulează din ideea „nedeterminării" personajelor, ca una din particularitățile distincte în raport cu *Ultima noapte de dragoste, întiia noapte de război*. Criticul caută să se detașeze de exegeții premergători. Dealtfel, întreaga monografie ambiționează să iasă din geometria „tradițională", Marian Popa procedînd prin confruntarea operei de ficțiune, fără să-i risipească unitatea substanțială, cu punctele de vedere ale teoreticianului Camil Petrescu. Ajuns la *Patul lui Procust*, analizat de alții pînă la sațietate în funcție de conferința *Noua structură și opera lui Marcel Proust*, publicată în *Revista Fundațiilor regale* (1935), Marian Popa alege ca reper interviul lui Camil Petrescu apărut în *Floarea de foc* (1932). Dar interviul invocat se dovedește simplu pretext. Criticul evită calea netedă a descriptivismului, și după cîteva preliminarii, caută să demonstreze, forțînd însă excesiv aparențele, „nedeterminarea" personajelor în *Patul lui Procust*. Marian Popa ne apare, spre regretul nostru, insuficient de convingător atunci cînd consideră „nedeterminarea" ca programatică, « dosarele de existență » putînd fi, e drept,

---

[1] Marian Popa, *Camil Petrescu*, Editura Albatros, 1972, p. 168—178.

ilustrări parțiale ale relativismului intuiționist. Nu însă al nedeterminării învăluitoare, așa cum se vădește la Proust sau Joyce.

Avem de rîndul acesta sentimentul unei apropieri fortuite între indeterminismul fenomenologic și indeterminismul concret care derivă din teoria relativității considerată de scriitorul-teoretician ca opusă prin esență substanțialității. În sfera creației *substanța* la Camil Petrescu e *condiționată de conștiință*, teză evidentă dealtfel și în *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, din dorința de a surprinde acel „prezent permanent", „conjonctul între esență și concretul istoric", asupra cărora va insista în *Doctrina substanței* (manuscris inedit), dar și în *Meandrele unei discuții, II* (*Revista Fundațiilor regale*, an. XIV, nr. 12, 1947, p. 61—68).

Să urmărim, însă, textul lui Marian Popa:

„Datorită structurii sale conflictuale, în care omul e considerat ca relație, *Patul lui Procust* poate fi privit ca un tratament cantitativ al relațiilor interumane preferențiale. Realitatea socială reiese din interdependența unei societăți externe cu matricea sociometrică. Societatea macroscopică și oficială, reprezentînd suma de grupuri vizibile și cu o formă precis stabilită, este aceea cunoscută din întreaga operă a lui Camil, adică România de după primul război, privită prin laturile esențiale pentru prozator: afacerismul, parlamentismul, intelectualitatea, mondenitatea. Camil își fixează chiar acțiunea în timp prin personaje cu nume reale, în legătură cu care face precizarea, aparent inutilă, că sînt fictive. Această societate externă este însă împinsă în subsolul cărții și prezentată mai ales prin articolele lui Ladima și precizările autorului. Ea constituie un fundal pentru realitatea microscopică, pentru realitatea socială afectivă. Prin alegerea mai multor tipuri de relații dispuse simetric se obține un tablou aproape complet al afectelor ce pot fi privite filozofic, sociologic și psihologic. [...]

Principalul generator al relației este întîlnirea, prin care se definește un eu prin altul. Cei doi indivizi sînt polii unui moment de reflectare reciprocă, de intermediere și disociere, de transfer. În felul acesta se realizează practic psihologizarea eroilor, care nu se pot defini decît în funcție de întîlniri umane. Există însă întîlniri nerevelatoare, cînd indivizii se reîntîlnesc sau se întîlnesc fără a comunica, și întîlniri revelatoare, apogetice, datorate în cea mai mare parte spontaneității. Întîlnirile sub speța momentului sînt extrem de numeroase în acest roman: accidentele provoacă de cele mai multe ori apropierile plenare și în orice caz cîmpul psihologic. Fred întîlnește pe Ladima la mare și are cu el un duel, îl întîlnește cu totul întîmplător într-o noapte,

într-un cartier care nu e al nici unuia, la o oră imposibilă și descoperirea este de fiecare dată o revelație substanțială. Fred întîlnește pe doamna T. la o expoziție sau pe Ladima din scrisori. Doamna T. îl întîlnește pe Fred în tren, nu știe nimic despre sentimentele încercate atunci de el. Însuși romanul este datorat în întregime unei întîlniri spontane: autorul și Fred trec pe stradă, întîlnesc din întîmplare o fostă stagiară a Naționalului, nenumită, care e de fapt Emilia, provocînd acea tulburare în Fred care-l determină să scrie. Fiecare nouă informație este o întîlnire a individului care se realizează prin informația străină, producînd uneori autentica întîlnire, acel *blow-up* care dă existenței plenitudine. În fața unor informații despre Ladima, Fred poate exclama: « Ce ciudat mi se pare să leg, deodată, de viața mea trecută o altă viață, la întretăiere, la o dată anumită ». Întîlnirile temporale sînt comunicații prin denivelare, și cele mai eficiente, mijloace ale dramaticului, în măsura în care revelația este univocă, tardivă. Doamna T. află prea tîrziu cît o iubea Fred, cînd el e mort; Fred își găsește prea tîrziu un suflet identic în Ladima; Fred află prea tîrziu ce ar fi însemnat postul de secretar al fundației create în memoria fratelui său pentru Ladima. Tot el află prea tîrziu că, fără să știe, contribuise la distrugerea lui Ladima, cînd odată Emilia îl părăsise pe poet pentru un simplu capriciu de-al său. Autorul însuși va afla prea tîrziu că, mințindu-l pe Ladima în legătură cu comportarea Emiliei, mărise decalajul dintre ceea ce știa poetul despre iubita sa și ceea ce era ea în realitate. În aceste întîlniri, pe care, dealtfel, tragedia le-a cunoscut din cele mai vechi timpuri, se află principiul ignorărilor, drama lumilor impenetrabile, în care călăii și victimele își asumă roluri ignorate. « Atît de multe fapte care sînt totuși în clipa noastră nu le putem bănui în viață, la doi pași de noi... Din cauza mea, Ladima s-a răsucit în el. Și nici o fibră n-a tresărit în mine », mărturisește Fred. Contrastul dintre gîndul nemărturisit și acțiunea exterioară disjunctă poate fi de asemeni o cauză a impenetrabilității. Alteori, întîlnirile temporale sînt realizate de o terță persoană, dar în același sens, al denivelării dramatice: este mai ales vorba de personajele comunicate din opera lui Camil. Ladima vorbește despre Nae Gheorghidiu ca despre un necunoscut pentru Emilia, dar acesta trece în realitate pe la ea chiar cînd Ladima se afla într-o altă cameră. Lumile sînt deci nu numai impenetrabile, dar și paralele. [...]

Personajele sînt relativizate prin însumarea unui număr de priviri exterioare, care uneori sînt contrapuse unei imagini interioare. Ladima este pentru Emilia un netot, de care are uneori milă, mai ales cînd e singură, sau atunci cînd el are o oarecare influență ziaristică.

Pentru Fred Vasilescu, Ladima e însă un om serios, cu înfățișare de profesor puțin demodat, dar de reală distincție, cu care nu se poate glumi; episodul duelului îi dă certitudinea loialității și bravurii. Mai tîrziu el găsește ceva ridicul în silueta lui vetustă de profesor de geografie provincial și înăcrit. Poetul trăiește într-o cumplită mizerie, dar dictează sume fabuloase pentru ziarul scos sub patronajul lui Nae Gheorghidiu, nu fură și biografia lui e invulnerabilă; pentru Nae Gheorghidiu și Tănase Vasilescu e un om de paie, care însă devine imprevizibil primejdios în măsura în care se crede stăpînul ziarului, intransigența sa depășind perspectiva patronilor.

O tipică nedeterminare o oferă chiar încercarea de a limpezi cauzele morții poetului. S-ar părea că Ladima nu moare exclusiv nici de mizerie, și nici din dragoste; că moartea pe care alții i-au dat-o era înainte de toate în el. Pentru Fred e vorba de o dramă provocată de cuplurile vulgare ale mahalalei sufletești, pentru că numai femeile vulgare pot produce sinucideri. Teoria lui este și aceea a lui Omu din piesele ulterioare. Pentru avocatul care a cercetat cazul există siguranța neîmpărtășită de Fred că Ladima s-a sinucis din cauza doamnei T. Pe Emilia nici n-o interesează cauza morții și probabil că nici măcar nu o bănuiește. Teozoful Cibănoiu știe că Ladima a suferit din cauza Emiliei, dar s-a sinucis pentru că-și pierduse credința mistică. Sub influența lui Bulgăran, reprezentant al crizelor perigetice, el nu mai crede în nemurire; prin dilemele neantului ateist, existența ca și creația individuală sau cosmică sînt accidente. Existența fiind unicat, Ladima are conștiința că s-a prostit fără rost. Tot Cibănoiu oferă ipoteza asupra circumstanțelor morții mistificate de sinucigașul însuși; din orgoliu, Ladima moare cu bani în buzunar pentru a nu se crede că s-a sinucis din cauza sărăciei, și lasă o scrisoare doamnei T. pentru a nu se crede că s-a autosuprimat pentru o femeie vulgară.

Un personaj nedeterminat este și Fred Vasilescu. Fred îi dă în discuție autorului «acea impresie unică de trăire adevărată», care-l face apt să dea lucruri «de interes documentar puțin obișnuit». Tot el îi mai găsește un soi de loialitate și delicatețe, o sinceritate a vieții și-l consideră un personaj individualist, ca Ladima sau Ștefan Gheorghidiu. E timid în fața celor pe care-i admiră; pentru unii e prost pentru că e monden, are un tată bogat, e diplomat și aviator cu multe femei. Prietenii spun despre el că nu are inimă, dar confesiunea îl arată ultrasensibil. Pentru casa Emiliei el este probabil ceea ce era Swann pentru clanul Verdurin. Moartea sa este și ea o enigmă. Ziarele vorbesc de un accident, autorul crede într-o sinucidere amînată pînă la terminarea manuscrisului, fiind însă sigur numai de sensul substanțialist

al vieţii acestuia: « Taina lui Fred Vasilescu merge poate în cea universală, fără nici un moment de sprijin adevărat, aşa cum, singur a spus-o parcă, „un afluent urmează legea fluviului". »

Doamna T., cunoscută anterior prin fragmentele *În loc de ora ceaiului* (*Cetatea literară*, nr. 1/1925) şi *Din scrisorile d-nei T.* (*Facla*, nr. 435/1931) e şi ea o enigmă. Preferă să-l mintă mărunt pe acel D. decît să-l respingă definitiv, arătîndu-şi franc indiferenţa. Pentru D., ea este o femeie excepţională, iubită de toţi bărbaţii. I se atribuie succese pe care nu le-a avut. Un scriitor anonim, prieten de-al lui Fred, o vede prea urîtă pentru a interesa un om de gust. Autorul însuşi spune totul atunci cînd afirmă că ar fi avut în ea un personaj adecvat pentru Alta din *Act venețian*. O imagine a Mariei T. Mănescu o oferă chiar scrisoarea de adio a lui Ladima. Moduri de nedeterminare a personalităţii comune şi lui Fred sînt confesiunile lor: deşi fiecare îşi are în celălalt centrul vieţii, confesiunile pun în prim-plan alte personaje: pe D. sau pe Ladima cu Emilia.

Emilia este nedeterminată prin cele două grupuri opuse de perspective date de Ladima şi ceilalţi. Pentru Fred, e gravă, impozantă în atitudine, suficientă şi incapabilă să-şi acordeze comportamentul între falsitatea degajată a convorbirii şi vidul sufletesc cu care trece la amor. Unii cred că are talent actoricesc, alţii că e frumoasă. Nu are nici o acoperire sufletească în dragoste, în afara venalităţii şi veleităţii. Pentru Ladima ea e uneori un copil, are gust ales, talent mare, suflet, capacitatea de a-i înţelege poemele şi articolele. Prototipul ei este Nana lui Zola.

Cu D. se procedează identic. Şi-a ratat viaţa din cauza doamnei T., iubind-o cincisprezece ani după ce ea s-a căsătorit. Doamna T. îl găseşte mediocru, dezgustător din punct de vedere fizic, inutil, compromiţător şi ridicol, dar tot ea îi vorbeşte cu o falsă căldură cînd îl întîlneşte, creînd altora imaginea unui alt D. în raport cu ea. Pentru Fred, D. e un tînăr insignifiant, faţă de care nu are decît dispreţ. Valeria e suficientă şi codoaşă, îl minte pe Ladima, dar îl ajută cînd e bolnav. Cinic şi laş de obicei, Gheorghidiu îl sprijină pe Ladima băneşte, plătindu-i o poliţă, dar îl anulează atunci cînd ar putea să-l ajute recomandîndu-l altora ca ziarist. Disponibil unei aventuri extraconjugale degradante, el apare totuşi în *Ultima noapte de dragoste...* cu adevărat impresionant în dragostea pentru fiul său.

Individul poate fi deci nedeterminat prin motivarea intimă a actelor sale, prin relativizarea existenţei pusă sub ordinea fluxului interior, sau prin interpretare externă, atît cît şi cum apare altora. Există indivizi aşa cum apar faţă de ei înşişi, dar din momentul în care

ei realizează contactul interindividual începe să funcționeze empatia. Emilia vede în Ladima nu pe Ladima, ci un rol pe care ea îl proiectează în Ladima. Emilia este un rol pentru Fred, iar Fred este un rol pentru ea; tensiunile dintre roluri produc, dealtfel, mișcarea psihologică.

Alegerile indivizilor pot ține de o zonă a conștientului, pot fi deci alegeri motivate, dar ele pot proveni și din zona tulbure a inconștientului pentru care motivația logică nu mai funcționează. [...] Relațiile interindividuale pot căpăta astfel un anumit aspect patologic, care nu e mai puțin o eternă fatalitate. Preferința doamnei T. pentru D., a unor Fred și Ladima față de Emilia, a lui Fred față de doamna T. țin de o asemenea condiție. Dar nu numai atracțiile, ci și respingerile pot avea aceeași sursă: « Și dacă într-adevăr el mă prețuiește ca pe singura femeie al cărei suflet a stat față-n față cu al lui, atunci pentru ce acum e în brațele alteia, pentru ce mie mi se întîmplă ceea ce mi se întîmplă, pentru ce eu și el trăim în medii străine, jucînd acolo o viață definitivă, cînd avem interes și nevăzut același suflet ca doi frați siamezi același pîntec? » se întreabă doamna T. În ceea ce privește relațiile intermintale produse sub influența unei sugestii spirituale reciproce, ele pot lua, după Gabriel Tarde, ca forme de manifestare, imitația, opoziția și invenția. Fred imită mental pe Emilia pentru a-i lua scrisorile lui Ladima și pentru a afla informații; Ladima inventează o Emilia, și chiar o doamnă T. pentru necesități de autosuprimare. În fond, confesîndu-se, Fred sau doamna T. imită mental pe autor, care le propune un anumit mod de a redacta mărturisirile. Imitația facilitează descoperirea, dar înlăturînd ceea ce desparte, nu e mai puțin adevărat că ea provoacă tensiuni uriașe dacă ceea ce se imită este tranșant disociat de natura celui care imită. Cînd operația este deliberată, imitația ia forma anchetei, ca la Fred sau autor; dar cînd e intimă, ca în cazul lui Ladima, ea poate provoca cele mai grave căderi interioare marcînd ireductibilitatea pozițiilor apogetice și perigetice.

Realitatea microscopică, cea care-l interesează pe prozator, se află în devenire, în funcție de factorii creativitate și spontaneitate, la fel ca la Bergson. Relațiile au un aspect creator, determinat de moment, integrate în concret într-o configurație unică. Creativitatea ține de substanța manifestată prin actul creației; spontaneitatea este chiar viteza actului creator. Practic, creativitatea este șirul microactelor de manifestare inedită a subiectivității umane, rodul activității psihice a eului relativ liber de ceea ce nu este el. Acesta este și motorul care naște conflictul interior și baza tehnicii psihologice."

Sobru, metodic, I. Sîrbu [1] în studiul său își preludează examenul romanului cu ceea ce ar fi putut constitui, eventual, încheierea considerațiilor:

„În romanul *Patul lui Procust* întîlnim aceeași temă a iubirii ratate, dar în raport cu *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, lucrurile capătă aici alt nivel de complexitate, superior. Prestigiul acestei cărți e asigurat, în primul rînd, de arhitectonica ei deosebită care înseamnă un moment revoluționar în dezvoltarea romanului românesc. Condensată *Într-o după-amiază de august*, acțiunea propriu-zisă constituie un simplu pretext, din care se desfac, în evantai, o serie de situații definitorii pentru drama eroilor și pentru cadrul în care această dramă evoluează. Narațiunea are o mișcare cinematografică, în sensul că îngăduie o schimbare rapidă a unghiurilor de perspectivă, iar motorul ei intim e alimentat de fluxul asociativ pe care-l declanșează în memoria eroului principal revelația unei existențe tragice, pierdută în șirul anodin al evenimentelor cotidiene.

Fred Vasilescu, vlăstarul unei familii avute, tînăr de o mondenitate și sportivitate mult apreciate în lumea lui, unul din acele exemplare care întruchipau idealul — superficial — de eleganță al anilor 1920—1930, el însuși aflat, însă, prin înzestrările sale morale și intelectuale deasupra reputației snobe ce-i precede demersurile, descoperă cu prilejul vizitei pe care o face unei prostituate, actrița Emilia Răchitaru, istoria dragostei prietenului său, poetul și publicistul George Demetru Ladima, pentru această femeie de nimic. Fred Vasilescu foiletează scrisorile pe care incidentala sa amantă i le pune la dispoziție ca pe un afrodisiac și, încet-încet, din lectura lor, se încheagă o tulburătoare dramă erotică, plasată într-un amplu context moral și social la care-și dau concursul rememorările marginale ale celor doi. Drama lui Ladima nu e însă singura care ni se relevă, fiindcă, plecînd de la unele coincidențe izbitoare și interferențe de destine, Fred Vasilescu evocă drama iubirii lui pentru doamna T.

Ceea ce reține, de îndată, e țesătura abilă de reacții individuale și raporturi biografice pe care o creează romancierul. Scena principală a acțiunii nu adăpostește decît un impudic pat, în care un bărbat și o femeie omoară o după-amiază lîncedă de vară, dar ecranul memoriei lor se umple, febril, de imagini. Întreg spectacolul — căci despre un spectacol e vorba, dacă ne gîndim la montajul atent al secvențelor, care nu sfarmă, totuși, impresia de pură spontaneitate a intrigii — ascunde, sub aparențe terne, mari tensiuni".

---

[1] *Camil Petrescu*, Editura Junimea, 1973, p. 229—246.

Pentru început nu putem fi de acord cu talentatul critic Al. Protopopescu [1] atunci cînd consideră *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* drept „operă de contestare a valorilor bio-afective din perspectiva unui individ". Ne-am exprimat punctul de vedere în introducerea la ediția de față, revenind pe larg în eseul consacrat lui Camil Petrescu.[2] Ajungînd la *Patul lui Procust* (cap. 4, *Patul lui Procust — eros și asceză*) în studiul din care nu lipsesc unele observații de finețe, Al. Protopopescu are însă curioasa convingere că se află în fața unui „asediu al filozofului la porțile biologiei". Inițial, comentariul părea să se substituie aceluia din monografia lui Marian Popa, adică ideii de „nedeterminare" a personajelor, tradusă de Al. Protopopescu prin „indeterminare". Intenția validării dispare însă repede și discuția, care tindea să se desfășoare într-un plan pe care l-am numi „infraliterar", e abandonată. Criticul pledează, în schimb, pentru triumful *ascezei*, ca anticipație existențialistă, în romanul lui Camil Petrescu, speculațiile luînd un curs, după noi, în marginea adevărului. Firește, teza trebuia susținută. Cum? Considerînd că Fred Vasilescu alege „calea purificării", iar doamna T., în contrast cu Emilia, va fi de o „frigiditate fascinantă". Cu puțin înaintea acestor clasificări criticul exagerînd „indeterminarea" afirmă că „nu se înțelege de ce doamna T. își reprimă atîta timp amorul pentru Fred". De o reprimare nu se poate vorbi. Cerebralitatea, gestul cenzurat, o anume glacialitate în comportament înseamnă cu totul altceva decît „reprimare" și „frigiditate", atîta vreme cît constituie o reacție la impasibilitatea lui Fred Vasilescu. Doamna T. se atașează de Fred Vasilescu, una din motivații fiind declarată: „Trăiesc într-o lume atît de rea, neînțelegătoare. [...] Simțeam că trebuie să-ți răspund cu ce e mai bun în mine". În aceeași ordine de idei, Al. Protopopescu afirmă că „ nu se cunosc nici mobilurile sinuciderii" lui Ladima. Deși în cazul eroului *maudit* mistificarea se confundă cu existența sa, nu se poate vorbi decît de misterul dispariției în sine, cauzele fiind clare: dublul eșec în viața socială și intimă.

Exagerată este și ideea *ascezei* la Fred Vasilescu. Fără să fie un hedonic, Fred nu-și refuză plăcerile vieții. Cazul este al unui erou inhibat pe fondul turpitudinii, tentat de autoscopie, ceea ce nu se confundă cu *asceza*. Opera scriitorului nostru, în genere, nu oferă exemple în sprijinul tezei lui Al. Protopopescu. Din dorința de a „nuanța"

---

[1] Al. Protopopescu, *Romanul psihologic românesc*, Editura Eminescu, 1978, p. 153—158.

[2] Liviu Călin, *Camil Petrescu în oglinzi paralele*, Editura Eminescu, 1977.

romanul psihologic, criticul propune o înțelegere mai apropiată de noile experimente epice, sub semnul anticipației și într-un limbaj „de ultimă oră“:

„Opera de contestare a valorilor bio-afective, concepută în *Ultima noapte de dragoste*... din perspectiva unui singur individ, își sporește unghiurile într-o geometrie care vizează epuizarea soluțiilor existențiale. Rechizitoriul univoc este înlocuit cu un fel de «stereofonie» ca să folosim un cuvînt la modă, obținută prin interferența mai multor destine. Ceea ce mai putea părea intoleranță în primul roman se transformă într-un veritabil asediu al filozofului la porțile biologiei. Un fel de dezvoltare cantitativă a antitezei. Locul confesiunii îl ia «dosarul de existențe», senzația de procesualitate accentuîndu-se. Un formalism analitic ce a dus la numeroase controverse și interpretări privind natura și sensurile romanului. De la analogia cu arhitectura proustiană și pînă la comparația cu romanul polițist, toate referințele posibile s-au făcut. Construit pînă în cele mai mici detalii pe antinomie, romanul pare rodul unei algebre irezolvabile. Interesantă în acest sens încercarea de sistematizare a lui Marian Popa, sub semnul așa-numitului raport de «indeterminare» dintre personaje. Această indeterminare este reală, deși resortul ei apare cît se poate de evident. Camil Petrescu nu explică și nu soluționează relația dintre personaje, încît impresia ultimă este că «nu se înțelege». Aparent nu se înțelege de ce doamna T. își reprimă atîta timp amorul pentru Fred, nici lipsa de inițiativă a acestuia, altfel sportsman întreprinzător. Nu se înțelege filantropia sentimentală a lui Ladima, cum nu se cunosc nici mobilurile sinuciderii.

A urmărit scriitorul enigma cu orice preț insolubilă? Greu de acceptat pentru un roman strunit cu ostentativă rigoare imaginea unui templu făcut din ceață. Ar rămîne o gratuitate «prezența de sforar» a autorului (Ș. Cioculescu), necesară numai pentru a-și face personajele neinteligibile. E cazul să ne întrebăm ce anume lipsește din cifrul romanului pentru ca totul să ne pară clar? Ceea ce lipsește este tocmai *justificarea psihologică a actului*. Romanul tradițional ne-a învățat cu *motivația* sufletească a oricărui act întreprins de personaj. Cînd nu sînt complet lipsite de suport afectiv, reacțiile eroilor din *Patul lui Procust* contravin flagrant cu aparenta lor stare psihică. Nimic din ce întreprind ei nu este în acord cu dorința sufletească. Mai exact spus, *nu se are în vedere logica sentimentală*. S-ar putea înțelege de aici că e vorba de un fenomen particular de disimulare. Nici vorbă de așa ceva, la niște indivizi care refuză cu asiduitate belșugurile fiorului și ale emoțiilor, adoptînd martiriul sufletesc, ca Ladima, calea purificării ca Fred Vasi-

lescu sau frigiditatea fascinantă ca doamna T. Deşi mai expusă decît ceilalţi, prin însăşi condiţia ei de femeie, aceasta îşi reprimă orice exces afectiv, începînd cu confesiunea. « Oroarea ei de exhibiţionism, fie şi psihologic, fusese mai tare », constată autorul în finalul primului subsol, după ce încercase s-o ispitească la mărturisiri. Statutul feminităţii ei se cuprinde într-un anume rafinament al frigidităţii, sugerat prin strofe parnasiene: « *Ici bas tous les hommes pleurent / Leurs amitiés ou leurs amours. / Je rêve aux couples qui demeurent. / Toujours* ». Remarcabilă sugestie a fenomenului glacial, dacă ne gîndim că doamna T. reprezintă un atare tip al parnasianismului erotic, în oglinzile căruia, marile focuri apar reci şi statuare. Romanul îşi găseşte în schimb « victima », în persoana Emiliei, spirit rudimentar, care nu face altceva decît « psihologie », demonstrînd cît de precare pot fi concluziile acesteia.

« Indeterminarea » capătă astfel un conţinut precis: dorinţa şi spiritul nu formează şi nu explică existenţa individului, adevăratul sens al vieţii depăşeşte cercul strîmt al sangvinităţii. Introspecţia, laolaltă cu zbuciumaţii ei apostoli, părăseşte tărîmurile mănoase ale lirismului şi ale lamentaţiei, pentru a descoperi farmecul spiritualităţii austere. Făpturile romanului pornesc pe calea ascezei interioare sub amintirea ciudatului domn D., care-i trimite ca ultim dar doamnei T., nu un buchet de flori cum obişnuia, ci un vas, « un fel de strachină »... Adică un obiect. Din punctul de vedere al interpretării la care ne-am oprit, lucrurile dobîndesc astfel partea lor de claritate.

Simbolul din titlul *Patul lui Procust* nu este altceva decît neconfortabila viaţă psihică, cu limitările ei. Limitare ce contravine dorinţei de integrare a eului în spiritul universal. Prima confirmare nu o aflăm de la personajul scontat (Ladima), ci de la *discipolul* postum al acestuia. Enigma loopingului fatal al sportsmanului Fred Vasilescu încununează astfel procesul său de ascensiune metafizică: « Taina lui Fred Vasilescu merge poate în cea Universală, fără nici un moment de sprijin adevărat, aşa cum, singur a spus-o parcă, un afluent urmează legea fluviului » *(Patul lui Procust)*. Una din « cheile » importante ale cărţii se află în această ultimă comparaţie. Traseul pe care mondenul Fred « afluează » spre Taina Universală este nu numai o direcţie « epică » principală, ci însăşi calea ascezei. Denumirea de « afluent este mai mult decît o metaforă; e chiar condiţia tipologică a eroului.

Tot o variantă a discipolului am urmărit şi în cazul lui Apostol Bologa din *Pădurea spînzuraţilor*. Romanul de analiză în general operează cu acest tip de personaj preocupat de instrucţia sa spirituală. Cele care diferă de la un caz la altul sînt obiectul şi mijloacele şcolirii

lăuntrice. Apostol Bologa, am văzut, este protagonistul consultației morale, sfetnicii săi — Klapka, Gross, Cervenco, dar mai ales Svoboda — fiind în cele din urmă niște « maniheiști ai comportametului istoric ». Consacrarea eroului lui Camil Petrescu nu are această unilateralitate și stabilitate romantică. Ea nu se încheie nicăieri și niciodată, nici chiar în moarte. Unica lui mistică este *experiența*, principiu scump autorului. Procesul pe care eroul îl parcurge este unul de corecție a propriei personalități, de la imaginea superficială și exterioară a sportivului agreabil, la imaginea interioară a frămîntatului de adevărul absolut. Investigația aduce cu sine autorevelarea. Înrudirea cu ceilalți martiri ai lucidității din teatrul lui Camil Petrescu devine evidentă.

Prima condiție a discipolului pe care Fred Vasilescu o îndeplinește este capacitatea *de a se fascina*. Autorul profită nemijlocit de ea, transformînd nemijlocirea într-o importantă mijlocire romanescă. Fiind singurul personaj aflat sub directa observație a romancierului, aviatorul devine mai întîi discipolul scriitorului. Seducție care, înainte de a-și arăta roadele, este așezată pe serioase baze teoretice. Îndrumările autorului către personaj, consemnate în mult discutatul subsol al romanului, alcătuiesc un răspicat manifest « pro domo » al lui Camil. Să notăm momentul « contractului »: « Dacă vrei să-mi fii cu adevărat de folos, stăruie autorul, povestește-mi totul în scris. Mai mult decît întîmplarea însăși, care nu poate fi mai extraordinară, orice ai spune, decît un război, m-ar interesa amănuntele, mai ales cadrul, atmosfera și materialul întîmplării... » *(Patul lui Procust)*.

Sabotajul sentimentului începe chiar din acest subsol care, din punctul de vedere al lui G. Călinescu poate fi inutil, însă nu și din al autorului care și-a propus să ilustreze un proces complet de cizelare « Coruperea » profanului aviator la dezbatere și analiză este un preludiu al viitoarei opere de edificare interioară. Fred însuși ne informează îndelung asupra disponibilităților și receptivității sale la nou: « Mă duc oriunde se deschide o stradă nouă. Aștept perspectiva viitoare cu pasiunea cu care jucătorul filează cartea. [...] În viața mea am rămas cu pasiunea și neliniștea schimbărilor, a trecerilor. » Dar rațiunea noului « mobilism » nu se mai referă la inimă și la simțămînt. Aspirația și flexibilitatea vizează categoria superioară a spiritului. Cînd spunem asceză ne gîndim de obicei la stagnare și reprimare, tocmai pentru că acordăm termenului un conținut pur afectiv. În realitate, asceza reprezintă un proces activ de restructurare și selecție interioară, o conjurație a rațiunii împotriva vacarmului instinctual. Autorul își descoperă personajul apt pentru un atare sacrificiu, sau, mai exact spus, îl pregătește pentru marea renunțare, promovîndu-l

ca anchetator al cazului Ladima. În patul Emiliei sau aiurea, « superficialul » Fred adună și confruntă date și fapte cu speranța elucidării suicidului. E ceea ce formează timpul romanului și al contingenței. In locul oricărei soluții se produce *contaminarea.* Ultimul său zbor coincide simbolic cu un gest de sublimare și abdicare de la toate bunurile vieții terestre. Ideea morții lui Ladima e cea care îl absoarbe pînă și fizic, după ce l-a sustras pe rînd de la surmenajul erotic din alcovul Emiliei, de la deliciile echitației și ale văzduhului și de la farmecul însoțirii cu doamna T. [...] Pentru femeia sublimă, lucrurile devin de neînțeles abia din clipa în care constată că ea însăși se cuprinde în această extremă indiferență a bărbatului. Autorul îi vine în ajutor cu o lămurire din cunoscutul său repertoriu antipsihologist: « Sufletul omenesc este alcătuit în afară de instincte și dintr-o funcție creatoare de iluzii ». Insuficient de convingător pentru că imediat recurge la un paragraf din Jeans, cu adevărat sumbru în antivitalismul său: « Dar mai presus de toate ni se pare universul îngrozitor pentru că pare indiferent față de orice fel de viață, la fel cu a noastră. Emoție, ambiție și succes, artă și religie, toate par deopotrivă de străine planului lui » *(Patul lui Procust).*

Am ajuns, poate simplificînd excesiv, acolo unde autorul și-a călăuzit personajul printr-un dialog istovitor. Adică în plină Taină Universală, căreia Fred Vasilescu i se conformează cu autoritate de erou existențialist, ispită surprinzător de timpurie pentru romanul românesc. Trecerea individului între cele neînsuflețite încetează să mai pară un simplu accident, dovedindu-se a fi vocație. Și M. Sebastian *(Accidentul)*, și Anton Holban *(O moarte care nu dovedește nimic)* aspiră în subtext să obțină de la personajele lor consimțămîntul dispariției fericite. În aceste din urmă cazuri (fiind și vorba de femei) sacrificiul rămîne cu rezonanțe exclusiv emoționale. Eroul din *Patul lui Procust* clasează definitiv semnificația sentimentală printr-o analiză severă a tuturor servituților la care condamnă dorința pămîntească. Din rutină didactică vom continua să-i spunem celei menite suprimării « viața psihică », deși s-ar putea spune mai cuprinzător, viață. Spre această ambițioasă cuprindere îndrumă ultimul subsol al romanului, în care sînt « reproduse » faimoasele texte ale scepticismului vitalist, descoperite de Fred printre caietele lui Ladima (« viața părea a fi numai un subprodus fără nici o importanță », o abatere de la destinația inițială a universului).

Patul lui Procust devine un roman al ascezei finalizate sau, mai aproape de termenii autorului, romanul trăirii unei idei. Numele pămîn-

tesc al ideii este Ladima, dar adevăratul ei conţinut îl formează condiţia excepţiei umane."

O atitudine mai particulară faţă de ansamblul literaturii lui Camil Petrescu aparţine lui Nicolae Manolescu,[1] autorul unor studii dintre cele mai incitante, de referinţă, asupra lui Titu Maiorescu şi Mihail Sadoveanu. Am reţinut cîteva din punctele de vedere, sperăm elocvente,, pentru modul de receptare în contemporaneitate a romanului *Patul lui Procust* (I. Negoiţescu, Ov. S. Crohmălniceanu,1 G. Horodincă Al. Paleologu, Al. George, Mircea Zaciu, Marian Popa, I. Sîrbu, Al. Protopopescu etc.), evantaiul critic larg şi nuanţat al momentului. Nicolae Manolescu, într-o sinteză remarcabilă dedicată literaturii din deceniile trei-patru, comentează de la o altitudine asumată romanele lui Camil Petrescu.

Criticul pare interesat îndeosebi de Camil Petrescu — teoreticianul, omul ideilor care au contribuit la dinamizarea dialogului în viaţa literară interbelică. Ajuns la *Patul lui Procust*, subscrie în termeni personali la ceea ce critica sesizase chiar la apariţia romanului: noutatea tehnicii, abilitatea scriitorului ca *metteur en scène*, desprinderea de autoritatea modelului balzacian. Din rîndurile dedicate de Nicolae Manolescu lui Camil Petrescu transcriem integral pasajul referitor la *Patul lui Procust*, nu fără sentimentul că aprecierea retractilă, mai apăsată în final, se impunea susţinută mai pe larg chiar în spaţiul parcimonios al unui compendiu:

„În romanul *Patul lui Procust* din 1933, romancierul se instalează, aparent modest, în subsolul paginii, de unde trage firele: e un regizor, nu un creator. Romanul se constituie din mai multe « depoziţii », scrisori, mărturisiri ale personajelor. Nu se trage, deliberat, nici o concluzie. Sensul este că existenţa omului este enigmatică. Se vede bine aici cum tehnica derivă dintr-o filozofie a detotalizării: autorul, coborînd sub nivelul (la propriu şi la figurat) personajelor, ignorîndu-le interioritatea ca orice cititor, reflectă o poziţie individualistă, ce nu se mai supune supraindividualităţii de nici un fel. Detotalizarea romanului este şi o detotalizare (filozofic vorbind) în planul atitudinii sociale. Teoretician al noocraţiei necesare, în articole foarte vehemente, Camil Petrescu este, în romane, acelaşi adept al intelectualităţii ce triumfă asupra instinctului: un constructor lucid, nu un creator orb, *un metteur en scène*, nu un demiurg. Locul lui e subsolul paginii: ni l-am putea închipui pe Balzac acolo? Şi nu dispare din operă ca Dumnezeu din

---

[1] *Istoria literaturii române* (Studii), Editura Academiei, 1979, p. 255—256.

natură, cum visa Flaubert: pur și simplu a renunțat la orice puteri divine, s-a transformat într-un tehnician eficient și laborios.

Noocratul nu se mai lasă manipulat de forțele coalizate ale prejudecății sociale; romancierul încearcă să se elibereze, la rîndu-i, de prejudecata tutelei auctoriale.

Cît de reușită este experiența se poate discuta. Pînă la urmă, enigmele psihologice ale personajelor rămîn contrafăcute; se văd sforile; misterul final pare (și este) datorat unor omisiuni *voite* ale autorului mai mult decît naturii înseși, misterioase, a omului. Dacă moartea lui Fred Vasilescu nu ne convinge, din cauza omisiunii cam artificiale, enigma sufletului Emiliei nu ne convinge, din cauză că ni se spun prea multe despre ea: e un exces. Din scrisorile lui Ladima rezultă o femeie ideală; din jurnalul lui Fred, o femeie frivolă și vulgară. Autorul nu ține cumpăna cu grijă și, înclinînd-o spre Fred, face cu neputință sudura celor două viziuni, cititorul rămînînd cu impresia cea mai puternică, anume din jurnal; « însumarea » nu se mai produce, ca la Hortensia Papadat-Bengescu; inteligența tehnică nu poate suplini instinctul absent."

Oprim aici istoricul receptării romanului *Patul lui Procust* de-a lungul a peste patru decenii de la apariție. Dincolo de unele reticențe, din multitudinea comentariilor reiese că dacă *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* afirma spectaculos un romancier, la scurtă vreme după aceea, *Patul lui Procust* îl confirma plenar, situîndu-l totodată în eșalonul de frunte al prozei românești. Considerat la apariție un eveniment literar, *Patul lui Procust* a contribuit la aura de clasicitate a lui Camil Petrescu, în sensul de moment novator pe traiectoria genului și de permanență fecundă în planul narațiunii noastre moderne.

VARIANTE

În timpul vieții autorului, din romanul *Patul lui Procust* au apărut trei ediții, adică cele menționate în nota asupra volumului de față.

Sub inițiala T., Camil Petrescu a publicat scrisorile doamnei T., intitulate *În loc de ora ceaiului*, cea din urmă cu subtitlul *Amants heureux amants*, în *Cetatea literară*, an. I, nr. 1, 19 decembrie 1925, p. 2—3; nr. 3, 1 februarie 1926, p. 21 și 28 —29.

Prima din tripticul epistolar a republicat-o, fără modificări și semnată Camil Petrescu, în ziarul *Facla*, an. X, nr. 435, 25 decembrie

1931, p. 3—4. Cu mențiunea „Săptămîna viitoare, romanul *Patul lui Procust* se va găsi în vitrinele librăriilor“, *Vremea* (an. VI, nr. 274, 5 februarie 1933, p. 6) reproduce un amplu fragment (p. 64, r. 5—p. 72, r. 38 în textul volumului de față).

În continuare menționăm deosebirile dintre textul scrisorilor apărut în *Cetatea literară* (1925—1926) și cel din prima ediție:

p. 11—16:	lipsă în *Cetatea literară* întreaga notă de subsol, înrudită cu ceea ce în timp va fi *Falsul tratat pentru uzul autorilor dramatici*. Așadar, chiar din debutul romanului, Camil Petrescu a ținut să-și avertizeze cititorii, dar mai ales viitorii săi comentatori, asupra „unghiului teoretic“, în relație destul de fragilă cu doamna T. Aici a găsit potrivit să reia, în spirit romanesc, teza obsesivă asupra stilului, pledoaria împotriva „stilului frumos“, după interesantele referiri, destul de libere, asupra teatrului și pedagogiei anacronice practicate atunci în unele Conservatoare de artă dramatică din țară. Omul de teatru Camil Petrescu se face prezent în „culisele“ romanului, devine personaj-narator.
p. 12, r. 1:	„Nu“ (1925—1926) în loc de „Nu-i“ (ed. 1933).
p. 14, r. 1—2:	„nu mai puteam“ în loc de „nu puteam“.
p. 15, r. 2:	„vazele“ în loc de „vasele“.
p. 15, r. 4:	„jicnită“ în loc de „jignită“.
p. 15, r. 6:	„lacrămile“ în loc de „lăcrămile“.
p. 17, r. 14:	„imediat“ în loc de „intimidat“.
p. 17, r. 23:	„jicnit“ în loc de „jignit“.
p. 17, r. 27:	„tacită“ în loc de „tăcută“.
p. 19, r. 20:	„celalt“ în loc de „celălalt“.
p. 21, r. 4:	după „neîngrijite“ în revistă urmează: „Poate că și din cauza condiției mele sociale nedefinite“.
p. 21, r. 27:	„însă“ în loc de „totuși“.
p. 23, r. 16:	„permisesem“ în loc de „îngăduisem“.
p. 25, r. 2:	„insultă“ în loc de „jignire“.
p. 26, r. 24:	„îmi era o mulțumire potolită“ în loc de „Simțeam o mulțumire potolită“.
p. 26, r. 27:	„înlănțuit“ în loc de „înlănțuitor“.
p. 28, r. 16—17:	„îmbrăcat“ în loc de „aranjat“.
p. 28, r. 25—26:	„niciodată el“ în loc de „el niciodată“.

p. 29, r. 23—30: în *Cetatea literară* lipsă nota de subsol introdusă în volumul I al ed. 1933.
p. 30, r. 18: „continuu“ în loc de „incontinuu“.
p. 30, r. 20: „imediat“ în loc de „îndată“.
p. 31, r. 20: „că sunt în pat“ în loc de „dacă sunt în pat“.
p. 32, r. 29: „îmi poate preferi alta“ în loc de „îmi poate prefera alta“.
p. 32, r. 36—37: „stomac“ în loc de „pîntec“.
p. 32, r. 38: „apare cu o femeie“ în loc de „apare cu femei“.
p. 33, r. 5—6: „După plecare lui D. am sărit din pat şi am început să mă plimb agitată prin casă“ în loc de „Aş fi vrut ca D. să plece, ca să pot sări din pat şi să mă plimb agitată prin casă“.
p. 33, r. 23— p. 35, r. 8: întreg fragmentul a fost integrat în textul scrisorii a II-a la reproducerea în volumul I al ed. 1933.
p. 36, r. 25: „orhestră“ în loc de „orchestră“.
p. 37, r. 9: „şi fata“ în loc de „fata“.
p. 37, r. 29: „însumi“ în loc de „însămi“.
p. 39, r. 8: „minuţioasă“ în loc de „amănunţită“.
p. 39, r. 14: „însumi“ în loc de „însămi“.

Să urmărim mai departe variantele rezultate din confruntarea primei ediţii (1933) şi ultima apărută sub directa supraveghere a autorului (1946). Modificările din ediţie a II-a (printre care numeroase adaosuri), precum şi cele din ediţia 1946 (majoritatea de cuvînt) ne apar astfel în corp compact.

p. 11, r. 17: „potrivnice“ (ed. 1933) în loc de protivnice“ (ed. 1946).
p. 12, r. 16: „sau“ în loc de „şi“.
p. 13, r. 13: „are o voce frumoasă“ în loc de „are voce frumoasă“.
p. 13, r. 20: „domnii“ în loc de „d-nii“.
p. 13, r. 28—29: „posibilităţi“ în loc de „posibilităţile“.
p. 13, r. 38: „şi“ în loc de „chiar“.
p. 14, r. 1—2: „că mai nu puteam“ în loc de „că nu mai puteam“.
p. 14, r. 5: „piciorului“ în loc de „picioarelor“.
p. 14, r. 28: „spectatorului“ în loc de „spectacolului“.
p. 14, r. 29: „indicam eroinei“ în loc de „impuneam eroinei“.
p. 14, r. 36: „respicate“ în loc de „răspicate“.
p. 15, r. 5: „sprîncenile“ în loc de „sprîncenele“.

p. 15, r. 32:	„care nu mai sunt scriitori și trebuie să scrie" în loc de „care nu sunt scriitori".
p. 15, r. 42:	„d-ta" în loc de „dumneata".
p. 15, r. 47—48:	„Nici unul dintre marii scriitori n-a avut talent" în loc de „Nici unul dintre marii scriitori n-au avut talent".
p. 16, r. 14:	„privirei" în loc de „privirii".
p. 17, r. 4:	„Cred" în loc de „Socot".
p. 17, r. 34:	„cinsprezece" în loc de „cincisprezece".
p. 18, r. 4:	„d-tale" în loc de „dumitale".
p. 18, r. 36:	„d-na" în loc de „doamna".
p. 19, r. 1:	„fratelui lor pentru mine" în loc de „fratelui pentru mine".
p. 21, r. 11:	„Că" în loc de „Căci".
p. 21, r. 32:	„margine albă" în loc de „marginea albă".
p. 22, r. 13:	„nelipsit de la mine" în loc de „nelipsit de la mine el".
p. 22, r. 38:	„însumi" în loc de „însămi".
p. 23, r. 3:	„crezut" în loc de „socotit".
p. 23, r. 7:	„mîna șaptea" în loc de „mîna a șaptea".
p. 23, r. 37:	„împiedecîndu-mă" în loc de „împiedicîndu-mă".
p. 23, r. 41:	„transformată-n măsuță" în loc de „transformată în măsuță".
p. 24, r. 3:	„ceașca-n mînă" în loc de „ceașca în mînă".
p. 24, r. 17:	„și între teama" în loc de „și teama".
p. 25, r. 5—6:	„își trecea numai limba peste buzele uscate" în loc de „își trecea limba numai peste buzele uscate".
p. 25, r. 23:	„se strîmba" în loc de „se strîmbă".
p. 25, r. 26:	„răsucit" în loc de „sucit".
p. 26, r. 1:	„treptat" în loc de „drept".
p. 28, r. 13:	„galben" în loc de „livid".
p. 28, r. 28:	„mîinele" în loc de „mîinile".
p. 28, r. 32:	„cari" în loc de „care".
p. 29, r. 28:	„V. și T." în loc de „Ve și Te".
p. 30, r. 18:	„incontinuu" în loc de „continuu".
p. 31, r. 15—16:	„A așteptat să mă liniștesc și cînd a văzut că sunt dispusă" în loc de „A așteptat să mă liniștesc și eu, iar cînd a văzut că sunt dispusă".
p. 31, r. 20—21:	lipsă „chiar dacă e sărbătoare".
p. 32, r. 9:	„care-l dorim noi, și ne e refuzat" în loc de „care-l dorim și ne e refuzat".

p. 36, r. 2:	„. . .Luni de zile“ în loc de „Luni de zile“.
p. 37, r. 3:	„poşghiţă“ în loc de „pojghiţă“.
p. 39, r. 17—18:	„Liniştea mi-a fost însă de foarte scurtă durată“ în loc de „Liniştea mi a fost însă de scurtă durată“.
p. 39, r. 24:	„ipostaza“ în loc de „ipostaze“.
p. 40, r. 13:	„unui“ în loc de „acelui“.
p. 40, r. 22:	„dar şi din ceea ce ştiam“ în loc de „dar, ceea ce ştiam“.
p. 41, r. 32:	„frîngînd ceva în el“ în loc de „frîngînd ceva din el“.
p. 42, r. 2:	„celor“ în loc de „acelor“.
p. 42, r. 10:	„amănuntele“ în loc de „amănunte“.
p. 42, r. 26:	„ţi-ar pare încărcat şi de prisos“ în loc de „ţi-ar părea încărcat ori de prisos“.
p. 44, r. 5:	„dintr-o“ în loc de „într-o“.
p. 44, r. 13—14:	„toate cu nume de flori şi elemente de la ţară“ în loc de „toate împrumutate de la flori şi în genere de la ţară“.
p. 44, r. 23:	„petricică“ în loc de „pietricică“.
p. 44, r. 31:	„cred că“ în loc de „poate“.
p. 44, r. 40:	„şi“ în loc de „iar“.
p. 45, r. 12:	„cu pojghiţă albă“ în loc de „cu o pojghiţă albă“.
p. 46, r. 2—3:	„mai bine zeama“ în loc de „mai bine zis zeama“.
p. 46, r. 18:	lipsă „cu“.
p. 47, r. 11:	„bănuiam“ în loc de „eram sigur“.
p. 47, r. 12:	„cea mai mare parte dintre mese“ în loc de „cea mai mare parte de mese“.
p. 47, r. 14:	„Cînd m-au văzut“ în loc de „Dar cînd m-au văzut“.
p. 47, r. 17—21:	„Nu puteam nici să nu răspund, căci ei nu şi-ar fi explicat purtarea mea, şi nici să răspund, pentru că domnişoara observase întrebarea“ în loc de „Nu puteam nici să nu răspund şi nici să răspund pentru că domnişoara observase întrebarea“.
p. 48, r. 4:	„probabilităţile“ în loc de „virtualităţile“.
p. 48, r. 38:	„şghiabul“ în loc de „jgheabul“.
p. 48, r. 38—39:	„Din cauza prafului şi molozului“ în loc de „Din cauza prafului şi a molozului“.
p. 48, r. 39:	„lipeau“ în loc de „alipeau“.
p. 49, r. 19:	„niciodată după cum“ în loc de „niciodată cum“.
p. 49, r. 30—31:	„ca şi obiectele“ în loc de „ca obiectele“.

p. 50, r. 6: „e un singur drumeț, o foaie albă de hîrtie" în loc de „e, singur drumeț, o foaie de hîrtie".

p. 50, r. 16: lipsă „unde e prospețime și răcoare".

p. 50, r. 26: „Prezența lor de-abia acum îmi devine necesară" în loc de „Prezența lor de-abia îmi devine necesară".

p. 51, r. 9: „pulpe" în loc de „pulpele".

p. 53, r. 15: „și" în loc de „iar".

p. 53, r. 16—17: „cînd se îmbracă cu rochia" în loc de „cînd își îmbracă rochia".

p. 53, r. 17: lipsă „cu ea".

p. 54, r. 21: după „interioară" urmează în ed. 1933 o propoziție ininteligibilă, evidentă eroare de tipar: „E satisfăcută, cu un foarte înainte, ar fi mai exactă expresia".

p. 55, r. 25: „Ea aștepta" în loc de „Aștepta".

p. 56, r. 28: lipsă „iar".

p. 56, r. 29—30: „arătînd că gazdele nu sunt numai relativ neatente" în loc de „arătau nu numai că gazdele sunt relativ neatente".

p. 57, r. 16: „ca să poată cumpăra el a doua zi" în loc de „ca să poată cumpăra a doua zi".

p. 58, r. 1: „liniare" în loc de „geometric".

p. 59, r. 35: „și deci e de prisos" în loc de „deci e de prisos".

p. 60, r. 40: „puncte negre" în loc de „boabe negre".

p. 62, r. 3: lipsă „improvizate".

p. 62, r. 16—19: „Valeria profită să aducă întreaga atmosferă la punctul inițial, ca dezbaterile unei comisii după o frivolă digresie" în loc de „Valeria profita ca să aducă întreaga atmosferă la punctul inițial, la ceea ce mă adusese aici, ca revenirea la dezbaterile unei comisii după o frivolă digresie . . ."

p. 64, r. 5: „Competință" în loc de „Competență".

p. 64, r. 6—7: „să mă convingă despre personalitatea ei" în loc de „să mă convingă de personalitatea ei".

p. 64, r. 9: „poate" în loc de „desigur".

p. 64, r. 20: „la altceva acum . . ." în loc de „la altceva . . ."

p. 65, r. 15—20: „Însă pe spinarea umerilor și a brațelor e tăiată din mîneci o fășie longitudinală, iar marginile sunt prinse numai prin cîteva șuvițe transversale. Așa că petece de carne rotundă, din gît, umăr și braț

încadrate lung, sunt oferite ca mostre din trupul ei îmbelşugat. Hai s-o ajut." în loc de „Însă pe spinarea umerilor şi a braţelor lipseşte din mîneci o fîşie longitudinală, iar marginile sunt prinse numai prin cîteva şuviţe transversale. Aşa că rotunjimi şi piele albă, umăr şi braţ încadrate lung sunt oferite ca mostre din trupul ei îmbelşugat. Hai s-o ajut."

p. 66, r. 18: „brasierei" în loc de „brasierii".
p. 66, r. 35: lipsă „tînăr".
p. 67, r. 11: „şi îşi dilată nările" în loc de „îşi dilată nările".
p. 67, r. 37: lipsă „însă".
p. 68, r. 12: „intenţia de a fi altfel" în loc de „intenţia ei de a fi altfel".
p. 68, r. 18: „vulgar" în loc de „josnic".
p. 69, r. 6: „şi gravitatea" în loc de „iar gravitatea".
p. 69, r. 17: „e jignită, încît, pasionată cum e în vanitate" în loc de „e jignită, pasionată cum e în vanitate".
p. 69, r. 11: lipsă „chiar".
p. 69, r. 31: „între doi bărbaţi" în loc de „între doi streini".
p. 71, r. 21: „ele înseşi" în loc de „ele însele".
p. 72, r. 39: „subt" în loc de „sub".
p. 73, r. 27: „streină de această femeie" în loc de „străină de această femeie".
p. 73, r. 29: lipsă „cel puţin".
p. 73, r. 36: „patul ăsta foarte comod" în loc de „patul foarte comod".
p. 73, r. 38: „cearşafurile streine" în loc de „cearşafurile străine".
p. 74, r. 33: „*Jertfa* de Bolintineanu" în loc de „*Jertfa* de Rădulescu-Niger".
p. 74, r. 41: „umple îndesat rafturile" în loc de „umple rafturile"
p. 75, r. 30: „iscălitură chiar pe o fotografie" în loc de „iscălitură pe o fotografie".
p. 76, r. 8: „liceani" în loc de „liceeni".
p. 76, r. 31: „vin acolo" în loc de „viu acolo".
p. 76, r. 33: „dar care scria" în loc de „ci şi scria".
p. 77, r. 1: „priveai strein" în loc de „priveai străin".
p. 78, r. 14: „venind pe drum" în loc de „cînd viu pe drum".
p. 78, r. 19: „fiindcă are nevoie" în loc de „cînd are nevoie".
p. 79, r. 13: lipsă „gălbuie".
p. 79, r. 32: lipsă „elastic".

p. 80, r. 8: „cu o hîrtie mai scorţoasă" în loc de „cu hîrtie mai scorţoasă".

p. 81, r. 5—6: „un pachet de scrisori, mai gros" în loc de „un pachet de scrisori, cam gros".

p. 81, r. 19: „cută de carne" în loc de „dungă de carne".

p. 81, r. 25: În ed. 1933 „Surîde strîmt" precede întrebarea „— Ce e aia haloimăs?". Ulterior, autorul a inversat conferindu-i regim de indicaţie regizorală.

p. 81, r. 26: „— Ce e aia haloimăs?" în loc de „— Ce e haloimăs?".

p. 81, r. 34: „sprîncenile" în loc de „sprîncenele".

p. 81, r. 12: lipsă „de a rămas goală".

p. 82, r. 29: „complect" în loc de „complet".

p. 83, r. 22: „ghilemele" în loc de „ghilimele".

p. 83, r. 38: „sunt pasionate?" în loc de „sunt pasionante?".

p. 84, r. 26: „mînilor" în loc de „mîinilor".

p. 85, r. 3: lipsă „Fundaţia".

p. 85, r. 7: „respectoase sărutări de mîni" în loc de „respectuoase sărutări de mîini".

p. 85, r. 14: „de la cadavru de fluture" în loc de „de la un cadavru de fluture".

p. 85, r. 16: „şi" în loc de „deci".

p. 85, r. 26: lipsă „de".

p. 85, r. 29: „picioarele înfăşurate în ghetele pline de noroi" în loc de „picioarele în ghete pline de noroi".

p. 86, r. 21: „că" în loc de „căci".

p. 86, r. 25: lipsă „Valeria".

p. 86, r. 31: lipsă „gîndesc eu".

p. 87, r. 13: „frumos" în loc de „frumoasă".

p. 87, r. 19: „singuri" în loc de „singur", greşeală de tipar în ed. 1946.

p. 88, r. 7: lipsă „nu-i aşa?"

p. 88, r. 14: „nu e ..." în loc de „nu ..."

p. 88, r. 17: „din politică le-au transformat în amor mare" în loc de „din politeţă le-au transformat în amor mare", greşeală de tipar în ed. 1946.

p. 88, r. 25: „ploii ăştia" în loc de „ploii ăşteia".

p. 89, r. 11: „vin" în loc de „viu".

p. 89, r. 17: „afecţioase" în loc de „afectuoase".

p. 89, r. 19: „fericit" cu litere cursive.

p. 89, r. 29: „5—7" în loc de „5 şi 7".

p. 90, r. 6:	„2—8“ în loc de „2 la 8“.
p. 91, r. 14:	„teatru“ în loc de „teatrul“.
p. 92, r. 14:	lipsă „dumneata“.
p. 93, r. 11:	lipsă „Iau din teancul dintre noi doi“.
p. 94, r. 14:	lipsă „ca un cioc de raţă“.
p. 94, r. 27—28:	„să se gîndească“ în loc de „să gîndească“.
p. 95, r. 22:	„arăta“ în loc de „arată“.
p. 96, r. 6—7:	lipsă „care i-a produs neplăceri cu direcţia“.
p. 96, r. 8:	lipsă „poate fi cetit și după lectura întregii cărţi“.
p. 96, r. 13—14:	„Bucureştii e un oraş cu ierni cumplite“ în loc de „Bucureştii sunt un oraș cu ierni cumplite“.
p. 96, r. 25:	„robii“ în loc de „robi“.
p. 96, r. 41:	„frumuseţei“ în loc de „frumuseţii“.
p. 99, r. 4:	lipsă „acru“.
p. 99, r. 34:	„frumuseţei“ în loc de „frumuseţii“.
p. 100, r. 32—33:	„Vecin cu mine se tîrăște totuși / Împărătește balta albii lotuși“ în loc de „Vecin cu mine se tîrăște. Totuși, / Împărțesc pe baltă albii lotuși“.
p. 101, r. 4:	lipsă „abătut“.
p. 101, r. 8:	„pătruns“ în loc de „pătrunzător“.
p. 101, r. 16:	lipsă „și sinuoasă“.
p. 101, r. 26:	„sălbăticit“ în loc de „sălbătecit“.
p. 101, r. 28:	„copaci“ în loc de „soci“.
p. 101, r. 36:	„comunismul senzual“ în loc de „devălmășia senzuală“.
p. 102, r. 27	lipsă „la fotolii“.
p. 104, r. 5:	„zvîcnind în sus“ în loc de „zvîcnind deasupra“.
p. 104, r. 6—7:	„sînul tare“ în loc de „sînul viu“.
p. 105, r. 12	„în dreapta“ în loc de „pe dreapta“.
p. 106, r. 4:	„face“ în loc de „făcea“.
p. 106, r. 32:	„acestei“ în loc de „acelei“.
p. 107, r. 2:	lipsă „prudent“.
p. 107, r. 5:	„dosul palmei mele“ în loc de „dosul mîinii“.
p. 108, r. 11:	„Era atîta praf“ în loc de „era atît praf“.
p. 109, r. 17:	„singure“ în loc de „singurele“.
p. 111, r. 38:	„salcîmi“ în loc de „duzi“.
p. 113, r. 27:	„negricios și îngîmfat“ în loc de „negricios, îngîmfat“.
p. 114, r. 12:	„acordîndu-i-le“ în loc de „acoperindu-le“.
p. 114, r. 24—25:	„îi e mai mult mare“ în loc de „îi e mult mai mare“.

p. 115, r. 13—14: „grația mișcărilor“ în loc de „grația aeriană a mișcărilor“.
p. 115, r. 20: după „dreptul lui“, continuă detaliul: „Cînd s-a sfîrșit dansul, Mărginoiu a condus-o, flatat puțin, la locul ei ... I-a mulțumit cu un surîs cald care m-a enervat iar“.
p. 115, r. 31: „strîngînd buzele“ în loc de „lipind buzele“.
p. 115, r. 32: lipsă „aducînd“.
p. 116, r. 7: „lanseze“ în loc de „danseze“, greșeală de tipar perpetuată din ed. 1933.
p. 116, r. 20: „subt“ în loc de „sub“.
p. 116, r. 39: „cîrciumilor“ în loc de „cîrciumarilor“, greșeală de tipar în ed. 1946.
p. 117, r. 10: lipsă „cu toată fața înmuiată viu“.
p. 117, r. 25: „ochii mai mari“ în loc de „ochii mari“.
p. 119, r. 11: „subt“ în loc de „sub“.
p. 119, r. 17—18: „în față la « Capșa »“ în loc de „în fața cafenelei « Capșa »“.
p. 120, r. 12—13: „de am cetit vreo două necroloage“ în loc de „cetind vreo două necroloage“.
p. 121, r. 27: „Afișe“ în loc de „Afișul“.
p. 122, r. 20: după „amabil“ urmează „să amintească lui V. că sunt acolo ... Ba încă un domn a început să mîrîie că s-a plictisit, că asta nu se face. Dar V. a fost foarte amabil“.
p. 124, r. 16: „dimisia“ în loc de „demisia“.
p. 124, r. 18: „cetit“ în loc de „citit“.
p. 125, r. 21: lipsă „întrebîndu-mă“.
p. 125, r. 24—25: lipsă „la întretăiere, la o dată anumită“.
p. 126, r. 10: „prieteni“ în loc de „prietenii“.
p. 127, r. 21—22: „călcînd cu tocuri grele“ în loc de „călcînd pe tocuri grele“.
p. 127, r. 25: „fața palidă“ în loc de „figura palidă“.
p. 127, r. 31: lipsă „apoi“.
p. 129, r. 6: „plină“ în loc de „plin“.
p. 131, r. 27: „înlăcrimați“ în loc de „înlăcrămați“.
p. 132, r. 21: „mînile“ în loc de „mîinile“.
p. 133, r. 3: lipsă „Dar era prea mare zăpada“.
p. 133, r. 4: „Am văzut-o“ în loc de „O văzusem și eu“.
p. 133, r. 30: „de la Bîrlad“ în loc de „din Bîrlad“.
p. 133, r. 35: „și“ în loc de „iar“.

p. 134, r. 12: lipsă „iar“.

p. 134, r. 12—13: lipsă „pe cearșaful alb“.

p. 134, r. 13: „coapsei stîngi“ în loc de „coapsei îndoite“.

p. 134, r. 22: lipsă „acesta stîng“.

p. 134, r. 25: „subțioarei“ în loc de „subsioarei“.

p. 136, r. 38—39: „S-a răsucit în mine, ceva, ca o foaie aprinsă rănită“ în loc de „S-a răsucit în mine, rănit, ceva ca o foaie aprinsă“.

p. 137, r. 28: lipsă „prin zăpadă“.

p. 137, r. 40—41: „pe urmă se încurcă iar lucrurile și se duce de nu mai vine“ în loc de „pe urmă se duce de nu mai vine“.

p. 138, r. 26: lipsă „și“.

p. 138, r. 38: „mereu pe la gazete“ în loc de „mereu la gazete“.

p. 140, r. 29: „papucii“ în loc de „papuci“.

p. 141, r. 29: „mult“ în loc de „brusc“.

p. 142, r. 18: „tablinet“ în loc de „tabinet“.

p. 146, r. 6—7: „Eu mă întreb dacă nu le-or mai fi cetit și alții“ în loc de „Mă uit la ea și mă întreb însă dacă nu le-or mai fi cetit și alții“.

p. 147, r. 11: lipsă „și“.

p. 147, r. 39—40: lipsă „cînd i-am vorbit despre această fundație“.

p. 148, r. 1: „— Era fratele tău mai mic?“ în loc de „— Ai avut un frate mai mic?“

p. 148, r. 25: „asta“ în loc de „așa“.

p. 150, r. 2: lipsă „de“.

p. 150, r. 20—21: lipsă „Premiul a fost dat deci altcuiva“.

p. 151, r. 2: „prezint încă dinainte“ în loc de „prezint dinainte“.

p. 152, r. 17: lipsă „pe noptieră“.

p. 153, r. 28: „Demetru Ladima“ în loc de „G. D. Ladima“.

p. 154, r. 5: „supăra“ în loc de „supără“, greșeala de tipar în ed. 1946.

p. 155, r. 6: „A luat ciocan, cuie“ în loc de „A luat un ciocan, cuie“.

p. 155, r. 26—27: „să stea de discuție“ în loc de „să stea la discuție“.

p. 158, r. 7: „lăuda mai ales pe Doriadi“ în loc de „lăuda mult pe Doriadi“.

p. 158, r. 8—10: „remarca îndeosebi pe d-ra Răchitaru «care a fost zguduitoare», toate celelalte critici vorbeau așa, înseilat, despre spectacol“ în loc de „remarca în treacăt pe domnișoara Răchitaru «care a fost

în rol», toate celelalte critici mai mărunte vorbeau, așa, călduros despre spectacol".

p. 158, r. 22: „linia" în loc de „centrul".

p. 159, r. 5: „mînuși" în loc de mănuși".

p. 159, r. 34: lipsă „și de cîte zece-cincisprezece ori".

p. 160, r. 22: „În definitiv ce-o fi fost intimitatea cu femeia aceasta" în loc de „Mă întreb ce poate fi intimitatea cu femeia aceasta".

p. 161, r. 8: lipsă „de".

p. 161, r. 10: „cred" în loc de „apoi".

p. 161, r. 24: „apărusem" în loc de „am apărut".

p. 162, r. 26: „de cîte îmi sar în ochi" în loc de „cîte îmi sar în ochi".

p. 163, r. 19: „acestea" în loc de „aceste".

p. 163, r. 23—24: lipsă „Și nimic nu mai poate să fie altfel, cum rîul nu mai poate curge în sus".

p. 163, r. 30: „A bătut cineva în ușe" în loc de „A bătut cineva la ușe".

p. 164, r. 20: „coșciugurile" în loc de „cosciugele".

p. 165, r. 21—22: „îl sfătuiam" în loc de „îl sfătuisem".

p. 165, r. 35—36: lipsă „de lei".

p. 166, r. 21: după „vecină" urmează „Bubuitura asta îmi dă o enervare acră".

p. 167, r. 15—17: „Nici nu se va ști că am vreun amestec în această chestiune. D-ta ești directorul... Trei camere ajunge... una directorul, una redacția, alta administrația" în loc de „Nici nu se va ști că am vreun amestec în această chestiune. Una directorul... una redactorii, alta administrația..."

p. 167, r. 31: „iar 15.000" în loc de „da 15.000".

p. 169, r. 36: „pot scrie" în loc de „pot scri".

p. 170, r. 13: „prezintă" în loc de „precizează", greșeală de tipar în ed. 1946.

p. 170, r. 14: „aplica" în loc de „aplică".

p. 170, r. 37: lipsă „întoarsă".

p. 170, r. 39: „care întind chimonoul ca pe o piele" în loc de „care întind chimonoul lipit, ca o piele".

p. 171, r. 18: „fotele" în loc de „foteluri".

p. 173, r. 37: „liberă" în loc de „liberală".

p. 176, r. 7: „într-adevăr" în loc de „adevărat".

p. 178, r. 15—16: „de la noi, din birou, pe" sînt cuvintele cu care se încheie primul volum din ed. 1933.

p. 178, r. 29: „iar“ în loc de „dar“.

p. 179, r. 7: „a văzut-o și i-a spus“ în loc de „a văzut-o, i-a spus“.

p. 181, r. 16: „au făcut însă amîndoi“ în loc de „au făcut amîndoi“.

p. 181, r. 32: „Tata întreba cu privirea nedumerită“ în loc de „Tata întreba cu privire nedumerită“.

p. 182, r. 2—3: „cu fular de cașa galben-roșu“ în loc de „cu fular de cașa cu patrate galbene-roșii“.

p. 183, r. 18—19: „a vrut să facă un gest și pe urmă, prea schematic: Bună-ziua“ în loc de „a vrut să facă un gest, pe urmă, prea schematic: Bună ziua“.

p. 183, r. 23—24: „greoi și așa de îngîndurat“ în loc de „apăsat și așa de îngîndurat“.

p. 183, r. 34—35: lipsă „o leafă de“.

p. 184, r. 27— p. 194, r. 14: acest lung fragment lipsește din ediția 1933. Introducerea lui la reeditare e dintre cele mai importante, Camil Petrescu implicînd-o și mai mult pe doamna T. în viața artistică bucureșteană. Momentul l-a slujit artistic pe romancier și în precizarea unor nuanțe afective ale eroinei, dar mai ales la clarificarea raporturilor dintre aceasta, Ladima și D., într-o degringoladă respingătoare. În păienjenișul relațiilor doamnei T. apar deci o multitudine de figuri. Camil Petrescu urmărind să sublinieze aici mondenitatea regizată a personajului, să-i sporească numărul ipostazelor. Narativ, romanul cîștigă și în direcția altui personaj: Fred Vasilescu.

p. 195, r. 16: „refuzînd“ în loc de „și refuzau“.

p. 196, r. 8: „i-l dădeau“ în loc de „i-l dăduse“.

p. 196, r. 19: „și băncilor“ în loc de „și a băncilor“.

p. 198, r. 12: „biurou“ în loc de „birou“.

p. 201, r. 11: „albăstrii“ în loc de „albaștri“.

p. 201, r. 11—12: „cu gulerul scrobit prea larg pentru gît“ în loc de „cu gulerul scrobit prea larg pentru gît, mustața vie“.

p. 202, r. 5: „un miliard jumătate“ în loc de „un miliard și jumătate“.

p. 202, r. 15—16: „ca să nu fraudeze“ în loc de „care să nu fraudeze“.

p. 202, r. 20: „și evaziunile fiscale“ în loc de „evaziunile fiscale“.

p. 202, r. 27:	„opt, nouă miliarde“ în loc de „8—9 miliarde“.
p. 202, r. 32:	„colțul gurei“ în loc de „colțul gurii“.
p. 204, r. 25:	„advocatul“ în loc de „avocatul“.
p. 204, r. 11:	„îl împăcase cu partidul“ în loc de „îl împăcase cu tineretul“.
p. 204, r. 7:	„buduoare“ în loc de „budoare“.
p. 205, r. 34:	„Fabricei“ în loc de „Fabricii“.
p. 207, r. 11:	„avantagios“ în loc de „avantajos“.
p. 207, r. 40:	„cari“ în loc de „care“.
p. 210, r. 14:	„gîndirei“ în loc de „gîndirii“.
p. 212, r. 20—21:	„oameni de afaceri. de reintroducerea în minister“ în loc de „oameni de afaceri și de reintroducerea în minister“.
p. 213, r. 16:	lipsă „Mare pezevenghi“.
p. 214, r. 18:	„sunt numai apostroafe“ în loc de „sunt numai apostrofe“.
p. 215, r. 12:	„căldare închisă“ în loc de „căldare acoperită“.
p. 215, r. 20:	„Eu“ în loc de „Eh“, greșeală de tipar în ed. 1946.
p. 216, r. 8:	„cerul era ușor gălbui“ în loc de „cerul era roșu gălbui“.
p. 216, r. 17:	„Își sprijine“ în loc de „Își sprijină“.
p. 217, r. 27:	„Dintr-o intrare“ în loc de „Jos, dintr-o intrare“.
p. 218, r. 10:	„cetim“ în loc de „citim“.
p. 219, r. 12:	„subdirectorul Nicolaescu“ în loc de „subdirectorul Stănescu“.
p. 220, r. 20:	„șușotiți“ în loc de „șoșotiți“.
p. 221, r. 4:	lipsă „iar“.
p. 221, r. 5:	„el nici nu cerea nimic“ în loc de „el nu cerea nimic“.
p. 221, r. 6—7:	„era Gina la noi“ în loc de „era și Gina la noi“.
p. 221, r. 23—24:	„ochii a căror lumină îmi limpezesc tulburările“ în loc de „ochii a căror lumină îmi limpezește tulburările“.
p. 222, r. 29—31:	„— Da, dejalenă. Dar aș pune orice, cu condiția să fie de calitate bună“ în loc de „— Da, acum dejalenă. Dealtfel de obicei port olandă, firește. Dar aș pune orice cu condiția să fie de calități bune.“
p. 222, r. 33:	„colțurile exagerate“ în loc de „colțuri exagerate“.
p. 223, r. 13:	„privind șiret“ în loc de „măsurîndu-mă șiret“.
p. 223, r. 41:	lipsă „sau tenis“.

p. 224, r. 16—19: „— Da... scrobeală, tăietură englezească, stofă englezească... Hm! — Ascultă-mă, domnule Ladima, trebuia să știi că o ştofă bună englezească... M-a întrerupt comic...“ în loc de „— Da... scrobeală, tăietură englezească, stofă englezească... Hm! M-a întrerupt comic...“.

p. 224, r. 21: „fotolii“ în loc de „canapele“.

p. 224, r. 27: „mînecile“ în loc de „mînicele“.

p. 227, r. 8: „De, însă diferențele“ în loc de „Da, însă diferențele“.

p. 227, r. 10: „aripioara lor“ în loc de „aripioara lui“.

p. 227, r. 13: „adică haina era mai îngustă“ în loc de „adică era mai îngustă“.

p. 227, r. 24: „bărbați“ în loc de „bărbat“.

p. 227, r. 36: „culturei“ în loc de „culturii“.

p. 228, r. 37: lipsă „de dinainte de război“.

p. 228, r. 40: „În 1927, fireşte“ în loc de „În 1927, firește. Căci acum, în 1933, a revenit“.

p. 229, r. 33: „din mulțime“ în loc de „din jurul ei“.

p. 230, r. 28: „Nu... nu... nu“ în loc de „Nu... nu...“.

p. 230, r. 36: „prea largă“ în loc de „prea lungă“.

p. 231, r. 29: „oricînd“ în loc de „oricînd mîine“.

p. 232, r. 5: „tabachere“ în loc de „tabacheră“.

p. 232, r. 13: „țesăturei“ în loc de „țesăturii“.

p. 232, r. 35: „desenul“ în loc de „desenului“.

p. 233, r. 3—4: „în fotoliul“ în loc de „pe lavița roșie“.

p. 233, r. 5: „luminei“ în loc de „luminii“.

p. 233, r. 18: „spre masa casieriței“ în loc de „spre galantarul casieriței“.

p. 233, r. 19: „domni tineri“ în loc de „oameni tineri“.

p. 233, r. 38: „sigur că ea ar fi izbutit“ în loc de „sigur că ar fi izbutit“.

p. 233, r. 41: „pe o hîrtie cu antetul *Veacului*“ în loc de „pe hîrtie cu antetul *Veacului*“.

p. 234, r. 12: „stîrnește în minte“ în loc de „stîrnește în mine“.

p. 235, r. 8: „cefii“ în loc de „cefei“.

p. 236, r. 33—35: în ed. 1933 lipsă prezicerea psihologică: „anume; să aibă aerul unei stricte și firești întîmplări, fără urmare, ca să nu fiu nevoit să dau explicații“.

p. 237, r. 20: „încremenită în loc“ în loc de „încremenită pe loc“.

p. 237, r. 24: „gurei“ în loc de „gurii“.

p. 238, r. 1—2: lipsă „cu adevărat ca viorelele“.

p. 239, r. 19: „spuneam“ în loc de „spunea“.

p. 241, r. 9—15: lipsă cîteva detalii revelatorii pentru felul în care romancierul, revenind asupra textului la reeditare, a lucrat la conturarea enigmaticei doamne T.: „În asemenea clipe, ca și atunci cînd era îmbrăcată pentru serată sau bal, frumusețea ei avea în ea ceva absolut nepămîntesc, transfigurat, și asta explica de ce atîți bărbați vorbeau despre ea cu un soi de emoție pe care ceilalți, care aveau prilejul s-o vadă doar întîmplător, în momentele ei de plictiseală, necazuri sau nedispoziție, nu o înțelegeau“.

p. 243, r. 10: lipsă „că n-o iubesc“.

p. 244, r. 25: „Dar“ în loc de „Da“, greșeală de tipar în ed. 1946.

p. 248, r. 14—16: „S-a dat jos și a căutat o fotografie... « Uite o fotografie a lui Stoianovici. Numai să vezi ».“ în loc de „S-a dat jos și a căutat o fotografie a lui Stoianovici.

— Numai să vezi...“.

p. 249, r. 29: „paginei“ în loc de „paginii“.

p. 250, r. 1: „sprijine“ în loc de „sprijină“.

p. 250, r. 2—3: „genunchiul plin e adus în față“ în loc de „genunchiul plin dedesubt e adus în față“.

p. 250, r. 16: „care“ în loc de „cari“.

p. 250, r. 17: „orhestră“ în loc de „orchestră“.

p. 251, r. 8: „flacoanele de frecțiuni“ în loc de „flacoanele de fricțiuni“.

p. 255, r. 2: „Mi-e silă... Mi-e silă“ în loc de „Mi-e silă...“.

p. 252, r. 21: „e“ în loc de „este“.

p. 252, r. 24—26: lipsă „deși îmi venea foarte greu, că am alunecat pe zăpada înghețată și mi-am scrîntit piciorul“.

p. 254, r. 15: „Dar trebuie să trec“ în loc de „Eu trebuie să trec“.

p. 254, r. 18: lipsă „mă usturǎ respirația“.

p. 255, r. 10—11: „tot timpul am avut impresia“ în loc de „am avut tot timpul impresia“.

p. 256, r. 33: „care“ în loc de „cari“.

p. 258, r. 6—7: „Dar și el, jos, asculta încremenit“ în loc de „Dar și el asculta încremenit“.

p. 258, r. 25:	„mașină închisă“ în loc de „mașină deschisă“.
p. 258, r. 26:	„adaogă“ în loc de „adaugă“.
p. 258, r. 26—27:	„Fac un viraj larg“ în loc de „Fac un viraj întins“.
p. 258, r. 32—33:	„O zi și o noapte“ în loc de „Zi și noapte“.
p. 260, r. 5—6:	„fără sforțări de atenție mare“ în loc de „fără sforțări mari de atenție“.
p. 260, r. 16:	„mă emoționam“ în loc de „mă înduioșa“.
p. 261, r. 4:	„afară“ în loc de „fără“.
p. 261, r. 13:	„o scutea“ în loc de „o scuteau“.
p. 263, r. 6:	„iubirei“ în loc de „iubirii“.
p. 263, r. 26:	„mă fac“ în loc de „mă face“.
p. 264, r. 20:	„Pînă la sfîrșit“ în loc de „Dar la sfîrșit“.
p. 264, r. 22:	„la nesfîrșit“ în loc de „întruna“.
p. 264, r. 29:	„împrumută Emiliei“ în loc de „împrumută însuși Emiliei“.
p. 265, r. 16—17:	„o duceți puțin greu“ în loc de „o duceți puțin cam greu“.
p. 266, r. 14—17:	„Merg spre Turnul nalt, cît nori albi de grindeni,/ Țările vecine-l văd de pretutindeni, / Margini nu se știu, priveliștea n-are / Caravanseraiuri fumegă-n hotare“ în loc de „Merg spre turnul nalt, cît norii albi de grindeni, / Margini nu se știu, priveliștea n-are, / Țările vecine-l văd de pretutindeni, / Caravanseraiuri fumegă-n hotare“. În *Versuri*, 1957, p. 169, Camil Petrescu a reprodus textul din *Patul lui Procust*, 1946, p. 341. Vezi note și variante la vol. I al ediției de față, p. 353 —355.
p. 266, r. 39:	„poezie pură“ în loc de „poezia pură“.
p. 266, r. 40:	„care“ în loc de „cari“.
p. 268, r. 24:	„care“ în loc de „cari“.
p. 268, r. 32:	lipsă „în proza lui“.
p. 269, r. 28:	în ed. 1933, după „5000?“ urmează în textul scrisorii, sub formă de dialog: „— Dar ... — Ce te miri așa...“.
p. 270, r. 10:	„adevărat“ în loc de „neîntîlnit“.
p. 270, r. 33:	lipsă „au descoperit fiecare“.
p. 270, r. 40:	„ci despre“ în loc de „și despre“.
p. 271, r. 6:	„plăcerea“ în loc de „plăcere“.
p. 271, r. 14—15:	„ele singure și de adevărurile generale“ în loc de „ele singure și pentru adevărurile generale“.

p. 276, r. 31: „care“ în loc de „cari“.

p. 276, r. 39: „căci prin hol, comunică“ în loc de „căci prin baie, comunică“.

p. 277, r. 23: „rezămătoare“ în loc de „răzămătoare“.

p. 277, r. 39: „biuroului“ în loc de „biroului“.

p. 279, r. 15: „să-mi trimită“ în loc de „să mă aducă“.

p. 281, r. 31: „coatele sprijinite“ în loc de „coatele înapoi spijinite“.

p. 281, r. 32: „molatic“ în loc de „molatec“.

p. 282, r. 28: „reîntorc“ în loc de „întorc“.

p. 285, r. 5: „cari“ în loc de „care“.

p. 285, r. 20: „destin suav“ în loc de „destin început“.

p. 285, r. 33: „subsioară“ în loc de „subțioară“.

p. 285, r. 36—38: La reeditare, romancierul introduce un element în plus privind fizionomia aceleiaşi doamne T.: „Toate aceste lunecări calde de linii anulau impresia pe care o făcea cînd era îmbrăcată că ar fi slabă“. E, dealtfel, personajul spre care s-a îndreptat în primul rînd atenția autorului la amplificarea textului inițial.

p. 286, r. 4: „ochiul minuscul“ în loc de „ochiul micuț și gingaș“.

p. 286, r. 8—9: „feminitatea bazinului“ în loc de „feminitatea caldă a bazinului“.

p. 286, r. 12—13: lipsă „care-ți mîngîia el palma cu degetele resfirate de sub el“.

p. 286, r. 15: „ci de-a dreptul, din șold, rotunde, lungi, robuste“ în loc de „ci de sus, din șold, lungi, rotunde, robuste“.

p. 286, r. 17: „care arată“ în loc de „care arătau“.

p. 286, r. 25—26: lipsă „fiindcă o credeam prea subțire și slabă“.

p. 287, r. 17: lipsă „dar“.

p. 287, r. 34: „zigzag rotund“ în loc de „zigzag dulce și rotund“.

p. 288, r. 20: lipsă „Vocea îi părea înlăcrămată“.

p. 288, r. 31—32: „ca o lămurire a gestului ei“ în loc de „ca o lămurire mică a gestului ei“.

p. 288, r. 39: „rațiunei“ în loc de „rațiunii“.

p. 289, r. 10—13: „Ceea ce calculasem cu grije să nu mărturisesc mi se pare îngăduit să afirm acum cînd mint. Pentru întîia dată, încurajată, Emilia are o vorbă

afectuoasă pentru el" în loc de „Ceea ce calculasem cu grije să nu mărturisesc mi se pare îngăduit să afirm acum cînd, pentru întîia dată, încurajată, Emilia are o vorbă afectuoasă pentru el", greşeală de tipar în ed. 1946.

p. 289, r. 28: „jos în maşină" în loc de „jos la maşină".

p. 290, r. 18—19: „Îmi aranjam lucrurile în poşetă, îmi căutam mănuşile... Atunci el a venit spre mine fierbînd" în loc de „Îmi aranjasem lucrurile în poşetă, îmi căutam mănuşile... Atunci a venit el spre mine fierbînd."

p. 290, r. 22: lipsă „sunt".

p. 291, r. 2: „Emilia pune pe silaba *dom* un accent greu" în loc de „Emilia pune pe silaba *doua* un accent greu", greşeală de tipar în ed. 1946.

p. 291, r. 6—7: „Ai numărat d-ta 30 de mii rata la Bunavestire?" în loc de „Ai numărat dumneata 30 de mii la Bunavestire?"

p. 291, r. 13—14: „Am coborît repede, fără să mă sinchisesc dacă mă urmăreşte" în loc de „Am coborît repede, fără să mă sinchisesc dacă mă aşteaptă şi mă urmăreşte".

p. 291, r. 19: „Ladima!" în loc de „Pe Ladima".

p. 291, r. 27—30: „Atît de multe nu le putem şti" în loc de „Atît de multe fapte care sunt totuşi în clipa noastră nu le putem bănui în viaţă, la doi paşi de noi... Din cauza mea, Ladima s-a răsucit în el. Şi nici o fibră n-a tresărit singură în mine."

p. 291, r. 36—37: „articolele care le primesc" în loc de „articolele pe care le primesc".

p. 292, r. 20: lipsă „draga mea".

p. 292, r. 24: „şurup" în loc de „şurub".

p. 293, r. 12—13: „cu cîteva ocoluri de gutuie chiar, supt puţin în dreapta şi în stînga" în loc de „cu cîteva ocoluri de gutuie însă şi care se suge puţin în dreapta şi în stînga".

p. 293, r. 15—16: „ca un arc ce se topeşte uşor spre şolduri" în loc de „ca un arc de paranteză culcată ce se topeşte uşor spre şolduri".

p. 295, r. 11: „bolşevismul" în loc de „unii bolşevici".

p. 295, r. 13: „a încercat" în loc de „au încercat".

p. 295, r. 22—24: „se gîndesc și se simt cu totul deosebiți între ceilalți tot atît de numeroși și de la fel ca pinguinii pe mal" în loc de „se gîndesc și se simt ei pe ei înșiși cu totul deosebiți de ceilalți, care rămîn tot atît de numeroși și de asemănători între ei ca pinguinii pe mal".

p. 295, r. 40: lipsă „tinere și frumoase".

p. 296, r. 12: „negustori de stofe" în loc de „negustori de stofă".

p. 296, r. 23: „ciorapi descălțați și aruncați" în loc de „ciorapi descălțați, aruncați".

p. 296, r. 24: lipsă „aceiași ciorapi".

p. 297, r. 24: „nu joacă măcar de formă acel teatru ancestral" în loc de „nu joacă de formă acel teatru ancestral", greșeală de tipar în ed. 1946.

p. 298, r. 10—
p. 300, r. 6: lipsă întreg pasajul din ediția 1933.

p. 298, r. 24: „SECTANT" în loc de „CER FINAL". La reproducerea în volumul *Versuri*, 1957, p. 133, Camil Petrescu va intitula poemul *În ceasul dintîi* (vezi note și variante la vol. I al ediției de față, p. 355, unde sînt consemnate și avatarurile poemului).

p. 299, r. 24: „PARAFA..." în loc de „FINAL" (vezi note și variante la vol. I din ediția de față, p. 355).

p. 300, r. 13: „stase" în loc de „stătuse".

p. 300, r. 16: lipsă „cum m-am întors".

p. 302, r. 11—12: „— Nu... Că... așa... cam la două săptămîni... pe la 3 mai s-a omorît" în loc de „— Nu... că... așa... cam la două săptămîni s-a omorît. Deci între 1 și 3 mai."

p. 302, r. 34: „astă-seară chiar le voi fura" în loc de „astă-seară le voi fura".

p. 303, r. 2: „sora d-tale " în loc de „sora ta".

p. 303, r. 10: lipsă „stînd pe călcîie".

p. 303, r. 27—28: lipsă „deasupra".

p. 305, r. 19: „pe vreun bărbat" în loc de „vreun bărbat".

p. 306, r. 3: lipsă „numai".

p. 306, r. 19: „prins" în loc de „căzut".

p. 308, r. 35: „d-voastră" în loc de „dv.".

p. 312, r. 35: lipsă „iar".

p. 313, r. 8: „veacul al XIII" în loc de „veacul al XIII-lea".

p. 315, r. 28: „care" în loc de „cari".

p. 316, r. 17: „biurou" în loc de „birou".

p. 316, r. 18: „sticluță rotundă“ în loc de „sticluță burtoasă“.
p. 316, r. 38: „începu iar“ în loc de „începu iarăși“.
p. 317, r. 5: „sticla eprubetă“ în loc de „sticla burtoasă ca o eprubetă“.
p. 317, r. 37: „Niculae“ în loc de „Nicolae“.
p. 318, r. 11–12: „mă doare ca o bubă vînătă, scîrboasă“ în loc de „mă doare ca o bubă scîrboasă“.
p. 318, r. 24–26: „Dar nu trebuie să se știe că în viață am suferit de foame“ în loc de „Dar nu trebuie să se știe că am iubit asemenea femeie și că în viață am suferit de foame“.
p. 318, r. 40: „arta“ în loc de „poezia mea“.
p. 319, r. 4: „care“ în loc de „cari“.
p. 319, r. 26: lipsă „aci“.
p. 320, r. 26: „nopți de neant“ în loc de „nopți infinite de neant“.
p. 321, r. 24: „cari“ în loc de „care“.
p. 321, r. 33: „Dăm aci în notă“ în loc de „Se poate da aci în notă“.
p. 321, r. 35: „pe care“ în loc de „și care“.
p. 321, r. 35–36: „altfel pare“ în loc de „astfel se pare“.
p. 323, r. 2: „Sophoryophore“ în loc de „Sophonyophore“.
p. 322, r. 3: lipsă „sortit să fie fatal și“.
p. 324, r. 25–30: de la „ce înconjoară“ pînă la „a spațiului întreg“, așa cum am menționat la p. 324, în ed. 1946 lipsește fragmentul din paragraf; evidentă eroare de tipar. Am întregit textul după ed. 1933, p. 384.
p. 326, r. 11: „acuma“ în loc de „acum“.
p. 326, r. 27: „exacerbat“ în loc de „exagerat“.
p. 326, r. 50 și p. 327, r. 1–3: „Nu putem spune care anume, dar pare a priori neprobabil că radioactivitatea, magnetismul sau viața ar fi figurat printre aceste proprietăți. Chimia bănuiește că viața, ca și magnetismul și radioactivitatea, poate să nu fie decît o consecință accidentală a grupului particular de legi care cîrmuiește universul actual“ în loc de „Nu putem spune care anume, dar că viața, ca și magnetismul și radioactivitatea, poate să nu fie decît o consecință accidentală a grupului particular de legi care cîrmuiește universul actual“.
p. 328, r. 24: „să-l alunge spre frig“ în loc de „să alunece spre frig“.

p. 329, r. 13:	„îl scoatem“ în loc de „e scos“.
p. 329, r. 41:	„Sphonyophore“ în loc de „Sophonyophore“.
p. 330, r. 2:	lipsă „Povestit de autor“.
p. 330, r. 8 și 11:	„octombrie“ în loc de „octomvrie“.
p. 331, r. 24:	„mesii“ în loc de „mesei“.
p. 332, r. 15:	„domnule“ în loc de „prietene“.
p. 334, r. 13:	lipsă „notele“.
p. 334, r. 27—28:	„Culoarele circulare, cu fotolii verzi de-a lungul pereților“ în loc de „Culoarele circulare, cu fotolii și draperii verzi, de-a lungul pereților“.
p. 334, r. 41:	„scot“ în loc de „scoate“.
p. 335, r. 25:	„înfățișa“ în loc de „înfățișau“.
p. 336, r. 30:	„părea“ în loc de „pare“.
p. 337, r. 4—5:	„Cînd i s-a comunicat“ în loc de „Cînd i se comunicase“.
p. 337, r. 9:	„advocat“ în loc de „avocat“.
p. 337, r. 37:	„împotriva“ în loc de „nepotrivit“.
p. 338, r. 27:	„principial“ în loc de „în intenție“.
p. 339, r. 16:	„te contrazic“ (ed. I 1933) în loc de „mă contrazic“, (ed. a II-a 1933). Ed. 1946 repetă greșeala „te contrazic“.
p. 340, r. 2—3:	„Din profil e și mai frumos, căci pare scurt la ceafă și prelung dinainte“ în loc de „Din profil, gîtul acesta e și mai frumos, căci pare scurt la ceafă și prelung sinuos dinainte“.
p. 340, r. 13:	„să le pot vedea“ în loc de „să le pot vedea pielea“.
p. 340, r. 22:	„fabricele“ în loc de „fabricile“.
p. 340, r. 26:	„domeniul politic“ în loc de „domeniul public“, greșeală de tipar în ed. 1946.
p. 341, r. 12—13:	în ed. 1946, printr-o omisiune de tipar, fraza apare trunchiată: „Rochia se lămurește ca în umbră, dar fața apare palidă și micile reflexe mătăsoase ale ciorapilor“. Textul nostru reproduce aici ed. 1933.
p. 342, r. 11:	„potecele“ în loc de „potecile“.
p. 342, r. 19—20:	„Picioarele în ciorapul mătăsos și fumuriu sunt lungi și de o formă cu totul deosebită“ în loc de „Picioarele în ciorapii de mătase fumurii sunt lungi și de o formă cu totul deosebită“.
p. 342, r. 32—36:	„Apropiat, aș spune că pulpa caldă e oferită într-un cornet sucit, dreptunghiular paralelipipedic, lărgit sus. E o impresie de robust și mlădios ca

un picior de sălbăticiune" în loc de „Apropiat, aş spune că pulpa înaltă, caldă, e oferită într-un cornet de muşchi, vag dreptunghiular, uşor sucit, vag paralelipipedic, lărgit sus cu fineţe. Dă o impresie de robust şi mlădios ca un picior de sălbătăciune".

p. 342, r. 36: „Acolo" în loc de „Jos".

p. 344, r. 3: „devine autosugestie" în loc de „devin autosugestii".

p. 344, r. 24—29: „picioarele acestea, cine ştie, desfăcute vor mai tresări de căldura acestor coapse, care mai frînge de voluptate, iar mîini bărbăteşti vor mai tresări de căldura acestor coapse, care dau fiori fluizi şi pentru că firul gîndirii ei trece prin rădăcina lor gingaşe" în loc de „picioarele acestea, cine ştie, desfăcute, se vor mai frînge de voluptate, iar mîini bărbăteşti vor mai tresări de căldura acestor coapse care dau fiori fluizi, poate tocmai pentru că simţi că firul viu al gîndirii acestei femei trece şi prin rădăcina lor gingaşe". Corectarea greşelii de tipar din ed. 1933 se asociază cu mici intervenţii în ediţiile ulterioare.

p. 344, r. 36: „mă duc spre scaunul din colţ" în loc de „mă duc pe scaunul din colţ".

p. 344, r. 26: „— Te rog... fii bun... vino mîine din nou... lasă-mă acum... lasă-mă cu caietele astea" în loc de „—Te rog, fii bun... lasă-mă cu caietele acestea".

p. 344, r. 40: lipsă „aşa".

CUPRINS

Lector : MARGARETA FERARU
Tehnoredactor : POMPILIU STATNAI

Bun de tipar 26.II. 1981. Coli ed. 38,95.
Coli tipar 39,25. Planșe tipo 6.

Tiparul executat sub comanda
nr. 911 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918“,
str. Grigore Alexandrescu nr.89—97
București
Republica Socialistă România